

MUZEUL DE ISTORIE AL JUDEȚULUI CARAȘ-SEVERIN

BANATICA

10

REȘIȚA, 1990

BANATICA

10

REȘIȚA, 1990

COLEGIUL DE REDACȚIE:

MARIAN GUMĂ — redactor responsabil
 ION POPA — secretar de redacție
 DANA BĂLANESCU
 dr. VASILE M. ZABERCA
 RUDOLF GRĂF
 PETRU CĂLIN
 ILIE UZUM
 DUMITRU ȚICU
 dr. GHEORGHE LAZAROVICI

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor și calitatea rezumatelor în limbi străine revine în întregime autorilor.

„BANATICA“

Orice corespondență se va adresa:
 Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, Reșița, cod 1700, B-dul Republicii nr. 10
 ROMANIA

„BANATICA“

Toute correspondance sera envoyée à
 l'adresse: Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, Reșița 1700, B-dul Republicii nr. 10
 ROUMANIE

Please send mail to the following
 adress: Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, Reșița 1700, B-dul Republicii nr. 10
 ROMANIA

Richten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse: Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, Reșița, 1700, B-dul Republicii Nr. 10, RUMĂNIEN

CUPRINS — CONTENTS — INHALT — SOMMAIRE

ISTORIE VECHĂ ȘI MEDIE

SABIN-ADRIAN LUCA,	Contribuții la istoria artei neolitice — plastica așezării de la Liubcova-„Ornița“ (jud. Caraș-Severin)	6
	Beiträge zur Geschichte der neolithische Kunst — die Plastik der Ortschaft von Liubcova — „Ornița“ (Kreis Caraș-Severin)	44
GHEORGHE LAZAROVICI,	Descoperiri arheologice de la Silagiu — Buziaș	45
OCTAVIAN SFETCU,	Archäologische Funde von Silagiu — Buziaș	55
MARIUS SORIN PETRESCU,	Cercetări de arheologie speologică în Valea Cerneli (I)	59
OCTAVIAN POPESCU,	Research of Spalaological Archaeology in the Cerna Valley (I)	67
ADRIANA OPRINESCU,	Depozitul de bronzuri de la Pojejena (județul Caraș-Severin)	81
	Der Bronzenfund von Pojejena (Kreis Caraș-Severin)	84
FLORIN GOGALTAN,	Două vase hallstattiene de bronz din colecțiile Muzeului Banatului din Timișoara	89
	Zwei hallstattzeitliche Bronzegefäße in den Sammlungen des Banater Museums von Timișoara	93
MARIAN GUMĂ,	Cîteva precizări asupra unor descoperiri aparținînd primei și celei de a doua epoci a fierului din sud-vestul României	95
	Anmerkungen über einige Entdeckungen die der ersten und zweiten Eisenzeit aus dem Süd-Westen Rumäniens angehören	102
MARIUS SORIN PETRESCU,	Tibiscum — <i>principia</i> castrului mare de piatră (I)	107
	Tibiscum — die <i>Principia</i> des grossen steinernen Castrums (I)	126
PETRU ROGOZEA,	Unelte romane de la Tibiscum	137
	Römische Werkzeuge von Tibiscum	138
OVIDIU BOZU,	Așezarea daco-romană de la Grădinari-„Săliște“ (jud. Caraș-Severin)	147
	Die dako-romanische Siedlung von Grădinari-„Săliște“ (Kreis Caraș-Severin)	159
DANA BALĂNESCU	Descoperiri numismatice din sudul Banatului — V —	187
	Münzenentdeckungen aus dem Süden des Banats — V —	198
ILIE UZUM,	Mărturii arheologice de civilizație veche românească descoperite în satul Gornea—Căunița de Sus	205
	Archäologische Zeugnisse alter rumänischer Zivilisation die im Dorfe Gornea—Căunița de sus gefunden wurden	237
DUMITRU ȚICU,	Cercetări de arheologie medievală la Berzovia	267
	Die archäologische Erforschung des Mittelalters in Berzovia	279
GEORGETA EL SUSI,	Considerații preliminare asupra materialului faunistic din așezarea medievală de la Berzovia-„Pătruieni“	281

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

LUMINITA WALLNER-BĂRBULESCU,	Documente inedite privind existența breslelor din Lugoj în secolul al XIX-lea	289
	Unbekannte Urkunden über die Existenz und Entwicklung der Lugoscher Zünfte im 19. Jahrhundert	296
RUDOLF GRÄF, VASILE MIRCEA ZABERCA,	Informații despre mineritul și metalurgia bănățeană de la mijlocul veacului al XIV-lea	297
	Auskünfte über den Bergbau und die Metallverarbeitung im Banat um die Mitte des 19. Jahrhunderts	308
VICTOR DOBRESCU,	Constantin Diaconovici Loga — pionier al culturii naționale a românilor bănățeni	311
	Constantin Diaconovici Loga — pionier de la culture nationale des roumains de Banat	320
ELENA BORUGA,	Activitatea despărțământului Lugoj al ASTREI (1898—1918)	321
	Die Tätigkeit der Lugoscher Abteilung der ASTRA (1898—1918)	331
LIVIU GROZA,	Adunarea generală ASTRA la Băile Herculane (9—10 septembrie 1900)	333
	L'assemblée générale ASTRA à Băile Herculane (9—10 septembre 1900)	346
DUMITRU PELIGRAD,	Iosif Ciser (1884—1922) și minerii Văii Jiului	347
	Iosif Ciser (1884—1922) und die Bergleute aus dem Schiltal	360
VASILE MIRCEA ZABERCA,	Situația proprietății funciare din sudul Banatului în perioada premergătoare legiferării reformei agrare din 1921. Arendările forțate	361
	Die Lage des Grundbesitzes im Süden des Banats vor der Zwangsverpachtungen Agrarreform aus dem Jahre 1921. Die Zwangsverpachtungen	376
PETRU CĂLIN,	Pagini din istoria tiparului românesc la Caransebeș: „Calendarul Românului“	377
	Pages de l'histoire de l'imprimerie roumaine à Caransebeș; „Calendarul Românului“	382
VASILE MIRCEA ZABERCA, ION POPA, ION POPA,	Din tradițiile culturale ale centrului minier Anina	385
	Kulturtraditionen des Bergores Anina	395
	Considerații asupra șomajului la Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița (1929—1933)	397
	Betrachtungen über die Arbeitslosigkeit bei den Eisenwerken und Domänen Reschitza	402
VALERIU A. GIURAN,	Documente privind contribuția armatei române din Banat în războiul antihitlerist, în octombrie 1944 (II)	403
	Documents sur la contribution de l'armée roumaine dans le territoire de la région de Banat, pendant la guerre antihitlérisme, en octobre 1944 (II)	413
CORIOLAN SURU,	Construcția de utilaj petrolier la Reșița între 1924—1954	415
	Der Bau von Erdölförderungsanlagen in Reșița (1924—1954)	437

MUZEOLOGIE

ILIE UZUM,	Tradiții muzeistice în județul Caraș-Severin și începuturile activității muzeului reșițean . . .	439
	Museale Traditionen im des Kreise Caraș-Severin und die Anfänge Museums aus Reșița . . .	460
PETRU CĂLIN,	Preocupări în domeniul cercetării științifice și valorificării patrimoniului la Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin . . .	463
	Die Wissenschaftliche Forschung im Kreismuseum für Geschichte Caraș-Severin . . .	514

VARIA

NICOLAE DOUCA,	Damian Izverniceanu — preocupări folcloristice	515
	Damian Izverniceanu und die Erforschung der Folklore . . .	520
NICOLAE HILLINGER,	File din monografia unei vechi localități miniere — Doman . . .	179
	Pages de la monographie d'une ancienne localité minière — Doman . . .	527
MIRCEA TABAN,	Industria țărănești din județul Caraș-Severin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Considerații etno-istorice	529
	Les industries paysannes du département Caraș-Severin dans la deuxième moitié du XIXe siècle. Considérations ethno-historiques . . .	575

RECENZII

Studii și cercetări de numismatică, vol. IX, 1989 (Dana Bălănescu) . . .	577
Memorialistica Revoluției de la 1848 în Transilvania. Studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988 (Vasile Mircea Zaberca) . . .	581

PANTEON AFECTIV

Marian Gumă: HADRIAN DAICOVICIU (1932—1984) . . .	585
---	-----

● ABREVIERI BIBLIOGRAFICE . . .	589
---------------------------------	-----

ISTORIE VECHĂ ȘI MEDIE

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ARTEI NEOLITICE PLASTICA AȘEZĂRII DE LA LIUBCOVA-ORNIȚA (JUD. CARAȘ-SEVERIN)

Materialul arheologic rezultat din urma cercetării sistematice a siturilor neolitice este, de obicei, foarte bogat. Diversitatea formelor de manifestare în această epocă face ca, cercetătorul să se aplece cu atenție asupra fiecărui obiect. De importanță majoră este, după părerea noastră, grupa de materiale arheologice pe care o numim de obicei *plastică*. Credem că, la actualul stadiu al cercetărilor, nu este satisfăcătoare interpretarea după care această grupă reflectă doar aspecte legate de cult. Poate că, mai aproape de realitatea acelor vremuri, ar fi ideea reflectării, prin plastică, a raportului om-natură, a modului în care se percepea relația material-spiritual. Structura mentală a omului neolitic o bănuim reflectată prin diversitatea manifestărilor de acest tip, subliniind totodată vizibilele înclinații spre frumos, înspre reprezentarea artistică. Putem afirma că, totalitatea acestora este corelată și cu utilitatea, existînd trinomul de bază spiritual-artistic-util (în sensul utilității prin prisma *beneficiului* obținut imediat de pe urma creării obiectului). Comunitatea neolitică se distinge prin atitudinea pragmatică asupra lumii.

Preocupări pentru studierea specială a plasticii se găsesc încă de la publicarea marelui sit neolitic de la Vinča¹. Noi contribuții sînt aduse pînă în anul 1944². După acest an, apar lucrări cu privire specială asupra artei neolitice³, sau cu referiri la categoria plasticii în contextul diferitelor culturi neolitice⁴. De asemenea, s-au aprofundat diverse aspecte legate de această categorie⁵.

Cu privire la stațiunea la care facem referire în prezentele rinduri au fost publicate statuete și alte obiecte ce țin de categoria plasticii de către

¹ M. M. Vasić 1928, 1936, 1936a și 1936b; în special 1936a.

² Plastica este tratată în contextul celorlalte categorii de obiecte arheologice: I. Kutzián 1944; Roska 1928, 1941.

³ Lucrări de o deosebită valoare și utilitate științifică: Dumitrescu 1968, 1974, 1979.

⁴ Berciu 1961, Marinescu-Bîlcu 1979; Lazarovici 1977, 1979; Dumitrescu 1980, 1983; Comșa 1987.

⁵ Banner 1960; Goldman 1960/1963; Srejiović 1965; Jovanović 1965; Brukner 1965; Nițu 1968; Comșa-Răuț 1969; László 1970; Tasić 1973; Vlása 1976; Lazarovici 1976; Marinescu-Bîlcu 1977; 1979; Bălănescu 1979; Bălănescu-Lazarovici 1979; Chapman 1981; Bălănescu 1982; Lazarovici și colab. 1985; Stanković 1986; Gimbutas 1987; ș.a.

E. Comșa⁶, Gh. Lazarovici incluzând aceste observații în contextul băăn-țean⁷. Noile campanii întreprinse aici⁸ au constituit deja obiectul unor studii și comunicări⁹.

Pentru a simplifica munca de redactare, pentru a înțelege și aprofunda mai bine problemele ridicate de categoria în discuție, am împărțit plastica din această stațiune în următoarele grupe:

A. Vase cu folosință specială:

- a) vase cu protome
- b) vase incizate
- c) vase antropomorfe
- d) vase zoomorfe
- e) capace de vase

B. Plastica propriu-zisă:

- a) statuete
- 1. antropomorfe
- 2. zoomorfe
- 3. stilizate-perforate
- b) altărașe de cult
- c) protome

C. Podoabe de lut.

D. Sculptură în piatră.

E. Ornamente de lut aplicate pe locuințe.

*

Grupa vaselor cu folosință specială (A) se distinge prin faptul că ceramica are fie atribute estetice superioare (subgrupele b și e), fie alte atribute deosebite (subgrupele a, c—e). Toate aceste vase pot fi folosite cu ocazii speciale, deci întrunesc și caracteristicile presupuse a fi necesare în cadrul ritualului, precum și artistice.

A. a) Vasele cu protome sînt reprezentate la Liubcova de mai multe exemplare:

I

1. Denumirea obiectului/starea de conservare. Vas cu protoame stilizate, întreg (fig. 8/3)¹⁰.

2. Descrierea. Vasul este de culoare brună către gălbui, foarte bine netezit și lustruit. Pasta este bine frământată, avînd nisip fin în amestec. Arderea este foarte bună, peretele vasului avînd miezul de culoare cenușie. În anumite zone, slipul este căzut. Înălțimea recipientului (mai de parte h) este de 10 cm.

3. Date stratigrafice. Secțiunea (mai departe S) I/1985, caroul (mai departe c) 10; adîncimea (mai departe a) 0,60 m, nivel (mai departe n) IIa.

4. Incadrare culturală. Cultura Vinča, faza B₂.

⁶ Comșa 1969, 37—41, fig. 22—25.

⁷ Lazarovici 1979, 269 (la Liubcova pentru referirile în carte), rep. poz. 49.

⁸ Săpături în anii 1985 și 1987.

⁹ Luca 1985; 1987a și 1987b.

¹⁰ Roska 1941, Taf. CXL/14; Tasić 1973, T. XXXII/118—119; Lazarovici 1976, Abb. 8/15, 18 (B₂).

II

1. Protomă de vas. Fragmentară (fig. 7/2)¹¹.
2. Reprezentarea este zoomorfă. Culoarea vasului este neagră, pasta fiind bine frământată, în amestec cu nisip. Arderea foarte bună, încrustarea cu alb a inciziilor și pictarea unor registre cu roșu, după ardere, dau un aspect plăcut ceramicii. Fragmentul este lustruit. Protoma are $h=4,4$ cm.
3. SI_b/1987, c 24, $a=1,20$ m, n IVc.
4. Cultura Vinča, faza A₃.

•

A. b. Un număr de două vase incizate sînt aferente acestei categorii:

III

1. Vas incizat. Fragmentar (fig. 12/1 a—b)¹².
2. Din el se păstrează partea superioară cu meandre incizate și încrustate cu alb, benzile fiind umplute cu puncte de asemenea încrustate. Pasta este aleasă cu grijă, fiind nisipoasă, cu pleavă tocată foarte mărunț. Culoarea neagră, cu fondul lustruit, creează un plăcut contrast cu suprafețele incizate și lustruite. Un rînd de impresiuni cu unghia separă gîtul amforetei de suprafața incizată de pe umăr. La maximul lățimii amforetei se află un număr de patru proeminențe-apucători, ce au și rolul de a împărți în registre suprafața incizată. Recipientul are $h=25$ cm.
3. SI/1985, c 16, $a=0,90$ m, n IV.
4. Cultura Vinča, faza A₂.

IV

1. Vas incizat. Fragmentar (fig. 13/1 a—b)¹³.
2. De data aceasta sîntem în posesia profilului aproape întreg al vasului, puțin rotunjit la burtă, de formă alungită. Corpul vasului, de culoare cenușie este ornamentat pe toată suprafața cu incizii adînci, încrustate cu alb. Benzile meandrice, largi, sînt umplute cu puncte, unele dintre ele însă, fiind cruceate. Ceramica este foarte bine arsă, prezentînd o bună netezire a exteriorului și interiorului. Din păcate, lipsind atît buza cît și fundul vasului, întregirea sa grafică este problematică. $h=20$ cm.
3. SI/1985, c 13, $a=0,60$ m, n IIa.
4. Cultura Vinča, faza B₂.

•

¹¹ Provine, după părerea noastră, de la un vas de același gen ca cel de la fig. 8/3.

¹² Vasić 1936b, pl. 39, T. XIII, $a=8$ m, 27.

¹³ Idem, sl. 75a, e; T. XXXII, $a=6,3-6,4$ m, 55.

¹⁴ Vasić 1936a, sl. 191, 31, $a=6,4$ m; sl. 245 și 245 bis, 42, T. LIII; Roska 1941, Taf. XCIX/1—7i, Taf. CXLII/21—24; D. Berciu-I. Berciu 1946—1948, 16, fig. 12/5; Banner 19160, pl. LVIII; Comșa-Răuț 1969, 12, fig. 5/7; Tasić 1973, T. XXX/117; Lazarovici 1974, fig. 8/1 (Parța); Korek 1977, Abb. 3/11 (așa poate arăta); Lazarovici 1979, 93, pl. XXI G/25—26, 17; Hașotti 1983, 33, fig. 2/8; Dumitrescu 1985—1986, 14, fig. 8/8, 10—18; Lazarovici 1987, fig. 10/2.

A.c. Sintem în posesia unui fragment dintr-un astfel de vas:

V

1. Vas antropomorf, fragmentar (fig. 8/5 a—b)¹⁴.
2. Pasta are în amestec nisip cu bobul mare și pleavă tocată foarte mărunț. De asemenea, se observă pietricele, obținute poate prin spargerea unor concrețiuni calcaroase. Piciorul de vas este acoperit cu un slip slab netezit, căzut pe alocuri. Gleznele și genunchiul sînt distinct modelate. Partea din față a labei piciorului este ruptă din vechime. După părerea noastră, acest picior de mari dimensiuni a făcut parte dintr-un vas antropomorf. h=16,9 cm.
3. SI/1985, c 22, a=0,45 m, n IIb.
4. Cultura Vinča, faza B₂—C.

VI

1. Vas cu țevă de scurgere sub formă de *phallus*. Fragmentar (fig. 8/6)¹⁵.
2. De culoare brun-cenușie, netezire bună și pastă în amestec cu nisip și pleavă, vasul prezintă un aspect de tip „Starčevo IV“. Arderea este foarte bună. Phallusul și scrotul sînt redată plastic. Sintem în posesia și a altor exemplare de acest tip, neilustrate. h=11,6 cm.
3. SI/1985, c 21, a=0,90 m, n III.
4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

•

A.d. Vasele zoomorfe sînt reprezentate de două fragmente:

VII

1. Vas zoomorf. Fragmentar (fig. 10/1)¹⁶.
2. Cărmiziu, ars secundar, cu netezire bună și pietricele cu bobul mare în pastă, acesta are și pleavă tocată mărunț în amestec. Se păstrează partea din spate cu unul dintre picioare.
3. SI/1985, c 16, a=0,60 m, n IIa.
4. Cultura Vinča, faza B₂.

VIII

1. Picior zoomorf de vas. Fragmentar (fig. 3.4 a—b)¹⁷.
2. Pasta fragmentului este amestecată cu pietricele, arderea fiind relativ bună și culoarea ceramicii brun-cărmizie. Glezna este bine reliefată, genunchiul fiind modelat în spate față de direcția de mers sugerată de laba piciorului.
3. SI_b/1987, a=0,30 m, n I(?).
4. Cultura Vinča, faza C.

•

¹⁵ Acest tip de vas poate fi folosit în contextul libației sau cu alte ocazii cu caracter magic.

¹⁶ Nu căutăm analogii la acest vas, deoarece nu cunoaștem forma sa în întregă.

¹⁷ Vasić 1936a, sl. 192, a=6,4 m, T. XXXIX; Banner 1960, pl. XXXI/14, 16; Lazarovici 1979, pl. X A/10.

A.e. Capacele reprezintă o categorie foarte des întâlnită în stațiunea de la Liubcova-Ornița. Cele mai timpurii apariții sînt, după cum se mai afirmase¹⁸, de la orizont Vinča A.

IX

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 9/1)¹⁹.

2. Se păstrează partea inferioară a capacului, fapt ce ne-a permis să facem reconstituirea grafică a obiectului. Pasta are ca degresant nisip și mică cu paiete fine, arderea este foarte bună, culoarea fragmentului neagră, cu ruptura interioară roșie. Inciziile sînt reprezentate de capete de meandre, fragmentare. $h=5,3$ cm.

3. SI/1985, c 23, $a=0,30$ m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C (?).

X

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 9/2)²⁰.

2. Partea inferioară ne permite reconstituirea grafică a acestuia. Slipul este căzut, degresantul folosit fiind nisipul și mica. Fragmentul este negru la exterior și cenușiu la interior. Arderea ceramicii este foarte bună.

3. SI/1985, c 17, $a=0,30$ m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

XI

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 9/3 a—b)²¹.

2. Fruntea și ceafa păstrată sînt incizate și încrustate. Fragmentul este negru, foarte bine lustruit, avînd urme de netezire și arderea rezonantă. Un corn este rupt din vechime, celălalt fiind foarte înalt și ascuțit. Ceafa, alungită, are incizat un semn, pe care îl regăsim și pe statuia monumentală a sanctuarului de la Parța (il considerăm o simbolizare a fertilității creatoare).

3. SI/1985, c 12, $a=0,60$ m, n IIa.

4. Cultura Vinča, faza B₂.

XII

1. Capac de vas fragmentar (fig. 9/4 a—c)²².

2. Partea din dreapta păstrată, cu cornul rupt în zona sa superioară, este incizată în mănunchiuri curbilinii, încrustate cu alb. Degresantul folosit este nisipul și mica, netezirea și arderea fiind foarte bune. Slipul aplicat este căzut în parte, culoarea fragmentului este neagră.

3. SI/1985, c 23, $a=0,35$ m, n I.

4. Cultura Vinča, faza C₁.

¹⁸ Lazarovici 1977, 1979;

¹⁹ Stanković 1986, 79, LII/5.

²⁰ Lazarovici 1979, pl. XXIII B/3 (Gornea).

²¹ Lazarovici și colab. 1985; se observă un semn ce exprimă, după părerea noastră, același simbol pe una dintre laturile scurte ale soclului statuii monumentale; Stanković 1986, T. XXV/1b, $a=8,3$ m, 60.

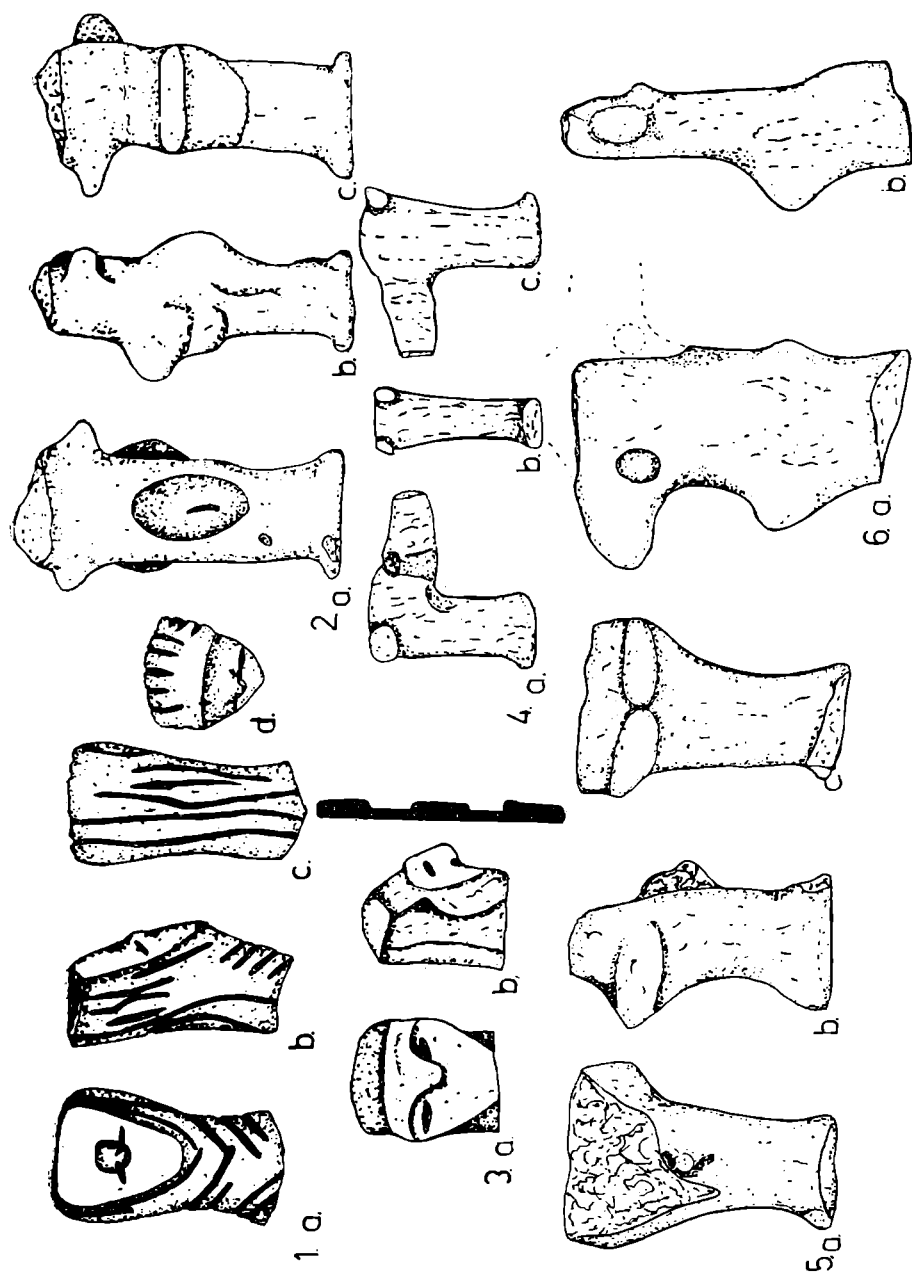

Fig. 1. Plastică. Liubcova-Ornița. 1 cultura Starčevo-Criș, 2—6 cultura Vinča.

XIII

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 9/5 a—c)²³.

2. Studiind partea din dreapta, ce s-a păstrat, observăm că urechea este foarte înaltă, partea din față are mănunchiuri de incizie scurte, alternante, ce pornesc din triunghiurile umplute cu incizii oblice ce subliniază partea inferioară a ochilor. De remarcat banda incizată ce pornește, pe lângă ureche, de pe creștet. Partea din spate este ornamentată cu benzi de incizii, câte trei, puțin oblice. Culoarea capacului este cenușie. Se păstrează, pe alocuri, slipul roșcat al vasului, pasta fiind degresată de nisip cu bobul foarte fin, arderea prezentându-se ca fiind foarte bună. Inciziile descrise mai sus sînt încrustate cu pastă albă.

3. SI/1985, c 19, a=075 m, n I (dintr-o groapă de acest nivel ce le străpunge pe celelalte).

4. Cultura Vinča, faza C₁.

XIV

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 10/2 a—b)²⁴.

2. Fragmentul de creștet și ceafă are șiruri de câte patru-cinci incizii scurte, în benzi, ce subliniază creștetul și urechea (din spate), și partea din față (nedescoperită decît în parte). Degresantul este format din nisip, mai puțin, și pleavă tocată foarte mărunt. Arderea este foarte bună. Vasul posedă un lustru excelent, metalic, culoarea sa fiind cea neagră. Inciziile sînt încrustate cu pastă albă. Urechile, de formă deosebită la Liubcova, sînt foarte scurte.

3. SI_b/1987, C 31, a=2,10 m, n IVb.

4. Cultura Vinča, faza A₂.

XV

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 10/3)²⁵.

2. Piesa, de o înălțime foarte mică, are culoare neagră, este bine spatulată în interior, cu exteriorul lustruit metalic și ornamentat cu incizii meandrice, simple, delimitînd cîmpuri vopsite cu culoare roșie, după ardere. Incizia este încrustată cu pastă albă. Efectul cromatic este foarte plăcut. Degresantul folosit este nisipul în amestec cu mica, arderea fiind rezonantă. Creștetul capacului prezintă, în partea sa mediană, două perforații.

3. SI_b/1987, c 29, a=1,05 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

²² Vasić 1936, 78, sl. 149, pl. XLVII, a=5,5 m; Stanković 1986, 74, T. XLVII, a=6,2 m.

²³ Pentru formă: Vasić 1936, sl. 32, pl. XLV, 74, a=7 m; sl. 141, pl. XLVI, 76, a=6,3 m; pentru triunghiuri: pl. XXXV, 45, sl. 73, a=7,445 m; 65, a=6,73 m; No 488, sl. 135, a=6,6, 75; No 487, sl. 134, 74, a=6,6 m; Stanković 1986, 18, sl. 12/tip. D.

²⁴ Dată fiind starea foarte fragmentară a capacului, nu i-am căutat analogii, chiar dacă forma păstrată, precum și datele stratigrafice înclină către o datare timpurie.

²⁵ Analogie perfectă: Vasić 1936, No 1253i, sl. 72, pl. XXXIII, a=5,1 m; XXX, 1978, 25/jos; Stanković 1986, 76, T. XLIX/4.

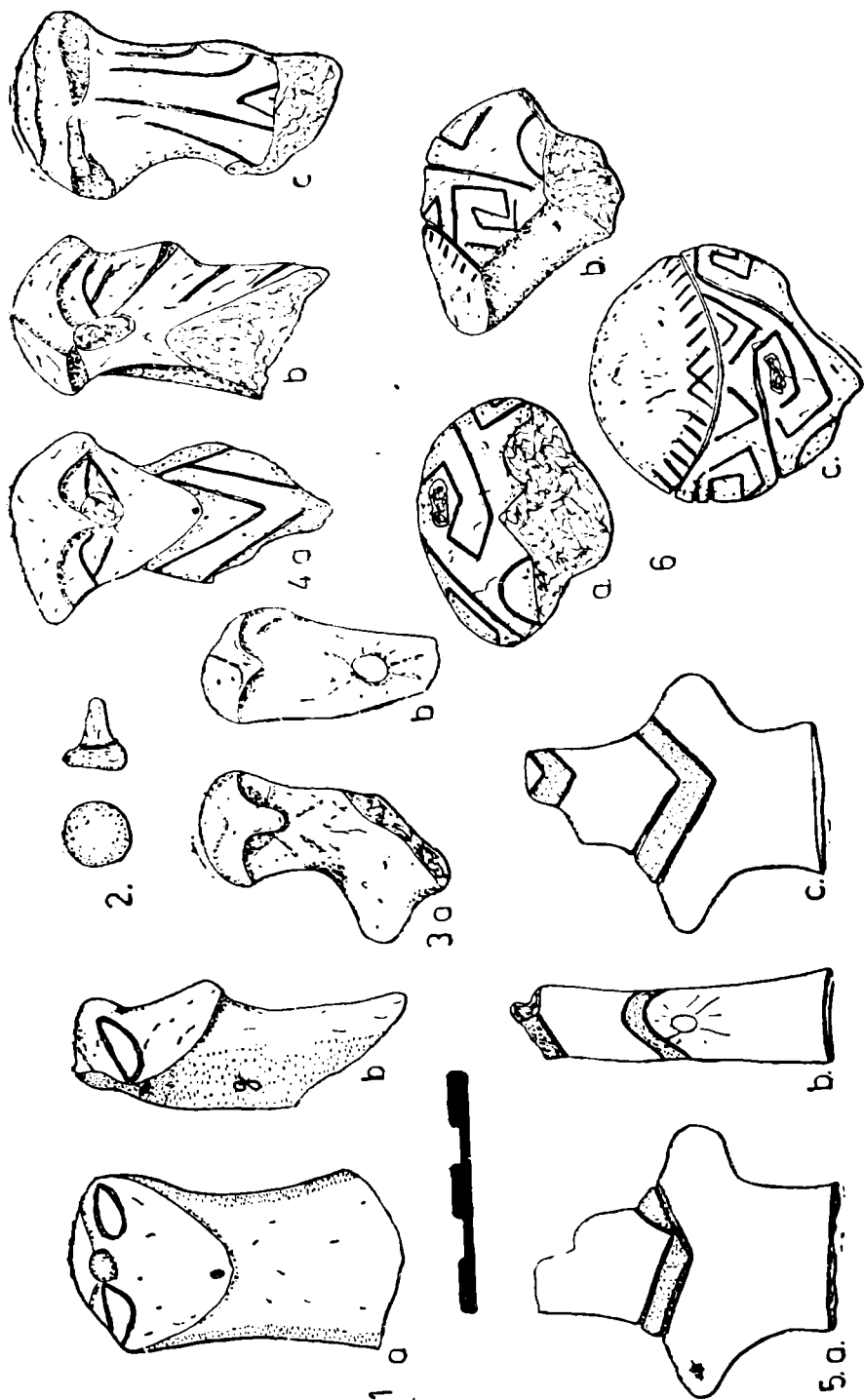

Fig. 2. Plastică. Liubeova-Ornița. 1 și 5 pictați. Cultura Vinča.

XVI

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 10/4)²⁶.

2. Fragmentul de capac prezintă ca degresant nisipul fin în amestec cu mici paiete de mică și pleavă tocată foarte mărunț. Arderea este bună. Inciziile ce-l ornamează sînt organizate în mănunchiuri de cîte trei, în jurul urechii. Alte incizii pornesc în față, către ochi. Toate ornamentele sînt încrustate cu pastă albă. Urechea este scurtă.

3. SI_b/1987, c 25, a=1,50 m, n IVc.

4. Cultura Vinča, faza A₃.

XVII

1. Capac de vas, Fragmentar (fig. 10/5 a—b)²⁷.

2. Partea păstrată este localizată — inferior stînga — față de arhitectura internă a piesei. Ornamentat cu bandă incizată și punctată, încrustat cu pastă albă, fragmentul are și partea inferioară a urechii stîngi. Incizia este adîncă. Degresantul format din nisip și mică, netezirea bună și arderea foarte bună, dau aspect plăcut piesei. Culoarea fragmentului este brun-negricioasă.

3. SI_b/1987, c 29, a=1,05 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

XVIII

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 10/6 a—c)²⁸.

2. Creștetul se păstrează întreg, fiind ornamentat cu patru cîmpuri punctate, delimitate prin incizii. Partea posterioară este, de asemenea, ornamentată cu incizii scurte, în mănunchiuri curbe, ce se intersectează pe linia mediană a piesei, iar cea anterioară cu benzi incizate și punctate. Toate ornamentele sînt încrustate cu o pastă albă. Degresantul folosit este nisipul cu paiete mici de mică culoarea fiind neagră, lustruirea și arderea sînt foarte bune.

3. SI_b/1987, c 31, a=1,05 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

XIX

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 10/7)²⁹.

2. Ornamentat cu incizii triunghiulare umplute cu altele oblice, încrustate cu alb, dispuse sub trei incizii paralele, orizontale, ce sînt situate și marchează ochii, fragmentul reprezintă partea stîngă a unei astfel de piese. Se disting și inciziile ce definesc începutul ochiului. Urechea capacului este ruptă din vechime. Degresantul folosit este nisipul cu mici paiete de mică, culoarea este neagră, iar arderea foarte bună.

²⁶ Jovanović 1965, VII/7; Tasić 1973, T. XLV/167.

²⁷ Jovanović 1965, VII/4.

²⁸ Radu și colab. 1974, pl. XVIII/4.

²⁹ Tasić 1973, 45, T. XIII, T. XLV/172; Stanković 1986, T. XXXIX/XL, XLI, XLIII/1, 3, XLVIII/3, 5, LI și XLIX/1, 6, cu următoarele date stratigrafice, în ordinea citării planșelor: a=6,7 m, 6,7 m, 6,6 m, 6,6 m, 6,6 m, 6,2 m, 6,1 m, 6,6 m, 4,8 m, 4,7 m, și următoarele pagini la care apar: 70, 70, 71, 71, 72, 74, 75, 72, 76 și 76. Aceste analogii sînt potrivite, în parte, și pentru capacul de la nr. 23.

3. SI/1985, c 18, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

XX

1. Capac de vas. Fragmentar (fig. 10/8)³⁰.

2. Partea din spate a acestui capac, păstrată, este ornamentată cu benzi incizate și punctate, unghiulare, neîncrustate. Capacul prezintă două perforații în partea posterioară. Degresantul folosit este nisipul fin în amestec cu mil, culoarea este cărămizie, arderea foarte bună, iar slipul, maroniu, este în parte căzut.

3. SI/1985, C 17—18, a=0,45, nI (dintr-o locuință semiadâncită, cu vatră având mai multe nivele de refacere).

4. Cultura Vinča, faza C₁.

XXI

1. Capac de vas. Întreg (fig. 11/1 a—e)³¹.

2. Ornamentația complexă a acestui capac, este reprezentată de incizii în snopuri, unghiulare, meandrice simple sau orizontale, alternative pe fața sa, vertical-alternative pe spate. De asemenea, mai prezintă incizii unghiulare sau intersectate pe creștet. Inciziile descrise pînă acum sînt încrustate cu alb. Virfurile urechilor sînt rupte din vechime (le bănuim scurte). Nasul și ochii apotropaici sînt redați artistic. Toată piesa, prin echilibrul compoziției, denotă un deosebit simț artistic. Degresantul folosit este nisipul. Capacul este deosebit de îngrijit netezit și lustruit. O ultimă observație; partea posterioară prezintă patru perforații, cele două superioare mai mari, pe cînd cele două inferioare sînt mai mici. Între aceste patru perforații sesizăm începutul alteia, neterminat.

3. SI_b/1987, c 29, a=1,05 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

*

B. Reprezentările plastice antropo- și zoomorfe reprezintă cea mai mare cantitate de material arheologic, ca proporție, în contextul acestei mari categorii (plastica). Deosebita varietate a grupei ne îndreptățește să afirmăm că, nu de puține ori, anumite obiecte ce fac parte din ea au și reale valențe cronologice, chiar dacă există piese comune pentru mai multe faze ale culturii Vinča, uneori. Originalitatea și realismul deosebit al anumitor piese ne îndreptățesc să afirmăm că sînt adevărate opere de artă.

a. Grupa cu ponderea cea mai mare este cea a statuetelor pe care am împărțit-o în trei subgrupe mari, ghidîndu-ne după criteriul modului în care este reprezentată realitatea:

1. Statuetele antropomorfe au cea mai mare pondere. Se detașează următoarele piese:

³⁰ Capacul poate fi paralelizat cu un orizont Zorlenț III, după noi. Materialele consultate se află în depozitele MJI Reșița.

³¹ Pentru partea inferioară: Vasić 1936i, No 490, sl. 142, 76, a=6,2 m; Comșa 1969, fig. 15 (ca formă); Lazarovici 1972, pl. III/4 (pentru ceafă); Stanković 1986, 18, sl. 12/tip C.

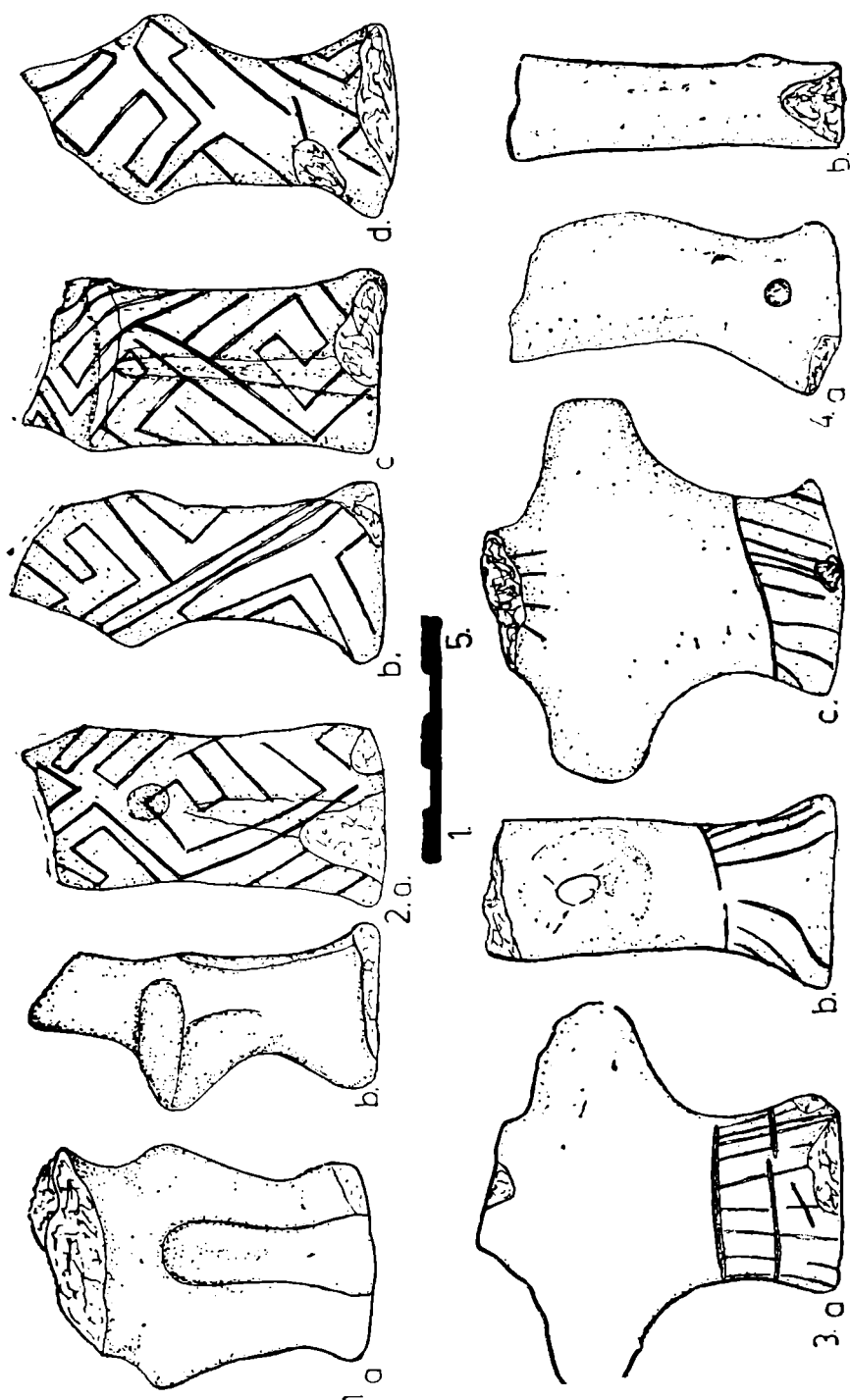

Fig. 3. Plastică. Liubcova-Ornița. Cultura Vinča.

XXII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 1/1 a—d)³².
2. S-a păstrat capul, de culoare roșie, bine lustruit și netezit, prezentând o pastă bine frământată în amestec de nisip cu pleavă, arderea fiind foarte bună. Capul are mască triunghiulară, ochii redați prin două incizii puțin oblice și nasul printr-o proeminență rotundă. Prin incizii adinci este reprezentat părul, ce pornește de pe creștet și se unește sub gât, reprezentând o posibilă coafură.
3. SI/1985, c 18, a=1,50 m, n V.
4. Cultura Starčevo-Criș, faza III B.

XXIII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 1/2 a—c)³³.
2. Reprezintă un personaj cu pînțelele supra-dimensionat și sexul redat printr-o incizie verticală (feminină, „maternitate“). Capul piesei este rupt din vechime. Pasta este nisipoasă, cu puțină pleavă în amestec. Culoarea este brună, netezirea mai puțin bună și arderea consistentă.
3. SI/1985, bordei 6, n IVa.
4. Cultura Vinč, faza A₁.

XXIV

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 1/3 a—b)³⁴.
2. Sîntem în posesia capului acestei piese, cu o mască realist realizată. Culoarea statuetei este cenușie, pasta avînd ca degresant nisipul, fiind bine frământată, netezită și arsă. h=3,1 cm.
3. SI/1985, c 19, a=1,20 m, n II (dintr-o groapă ce coboară din acest nivel).
4. Cultura Vinča, faza B₂:

XXV

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 1/5 a—c)³⁵.
2. De sex masculin, statueta în discuție este de culoare brună, prezentînd o pastă ce are ca degresant nisip și pleavă, fiind arsă slab. Postamentul prezintă o mică alveolă.
3. SI/1985, c 12, a=0,90 m, n III.
4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

³² În special pentru modelarea părului și expresie: Vasić 1936a sl. 155, 23, a=6,9 m, analogiile pentru păr fiind cuprinse între această adîncime și 4,6 m iar sl. 179, 184, 185, 209, 213, 280, 359, 630. Ca expresie: Roska 1941, Taf. CXXXVIII/5, 11 și CXXXIX/9, 19—20; pentru orizont vezi: Srejić 1964/1965, Taf. 17/1—4, 19/3—4, 20/1—4; Lazarović 1976, abb. 3/1, 4/1—2; 1979; fig. 7, tip I 88, pl. A/1—7; Tasić 1973, T. XXXIX/146; în sfîrșit, Vyassa 1976, 40, 31, fig. (/1—3, 6—8). Bălănescu 1979, pl. II/1a—b, 2, 4, 6; Chapman 1981, fig. 35/2; Tasić 1973, T. XXXIX/146; în sfîrșit, Vlassa 1976, 40, 31, fig. (/1—3, 6—8).

³³ Vasić 1936a, sl. 214, a=6,2 m, T. XLIV; Srejić 1964/1965 38; Comșa-Răuț 1969, fig. 2/15; Marinescu-Bîlcu 1977, 38, n. 10; Nica 1980, fig. 2/1.

³⁴ Comșa-Răuț 1969, fig. 4/1, poate și 4/3 (niv. superior, p. 10); Comșa 1969, fig. 22/1 (pt. stilizarea feței), fig. 25/3—4; Lazarović 1979, fig. 7/tip III, 13.

³⁵ Vasić 1936a, sl. 1, 5, a=10,03 m; sl. 575, 130, a=4,8 m; D. Berciu-I. Berciu 1946—1948, fig. 12/7, p. 16 (Lumea Nouă); Comșa-Răuț 1969, 4, fig. 2/12; Dumitrescu 1980, pl. LXXXIII/92 (pt. redarea sexului masculin).

XXVI

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 1/6 a—b)³⁶.

2. Feminină, semi-șezînd avînd capul și partea laterală stîngă ruptă din vechime. Pasta are ca degresant nisip cu bobul fin, arderea fiind foarte bună. Statueta este lustruită. $h=7,7$ cm.

3. SI_b/1987, c 32, $a=1,20$ m, n II (dintr-o groapă ce coboară din acest nivel).

4. Cultura Vinča, faza B₂.

XXVII

1. Statuetă antropomorfă, Fragmentară, (fig. 2/1 a—b)³⁷.

2. Se păstrează doar partea din față a capului (fața). Ea este pictată cu roșu (partea din creștet păstrată) și galben (părțile laterale), după ardere. Pasta are ca degresant nisip cu bobul mare, netezirea fiind bună. Culoarea piesei este brună. Se remarcă printr-o ardere foarte bună. $h=7$ cm.

3. SI_b/1987, c 32, $a=0,75$ m, n I (albiere de strat, groapă?).

4. Cultura Vinča, faza C₁.

XXVIII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 2/3 a—b)³⁸.

2. Masca piesei este stilizată, partea din stînga sa fiind pierdută din vechime. Pasta are ca degresant nisip fin, netezirea fiind de slabă calitate. Culoarea piesei este brun-gălbuie, arderea fiind inoxidantă, slabă. $h=5,3$ cm.

3. SI_b/1987, c 30, $a=0,60$ m, n II.

4. Cultura Vinča, faza B₂.

XXIX

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 2/4 a—c)³⁹.

2. Capul statuetei, rupt la nivelul umerilor, are ochii redați prin incizii, realist executați, nasul rupt din vechime și ceafa trasă spre spate. Una dintre urechi este ruptă, masca reprezentării fiind o variantă a tipului pentagonal. De la gît în jos, la fel ca de la ceafă în jos, pornesc incizii unghiulare. Inciziile nu păstrează urme de încrustare, piesa fiind nepictată. Pasta are ca degresant nisip cu bobul fin, arderea este de bună calitate și culoarea piesei brună cu flecuri roșcate. $h=7$ cm.

3. SI_b/1987, c 33, $a=0,45$ m, n I.

4. Cultura Vinča, faza C₁.

XXX

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 3/6 a—c)⁴⁰.

³⁶ Roska 1941, Taf. CXXXIX/5; * * * 1981 fig. 220a—b (Goljano Delčevo).

³⁷ Tipul de stilizare a piesei (în special stilizarea ochilor) nu mai este întâlnită în cadrul culturii Vinča — ne referim la supradimensionarea lor în contextul proporției piesei.

³⁸ Vasić 1936a, sl. 276, 47, $a=5,6$ m; Tasić 1973, T. II/8, III/9, XVI/54, 58; XVII/55.

³⁹ Brukner 1965, 174, XIII/3.

⁴⁰ Vasić 1936a, sl. 314, 56, $a=5,2$ m; Srejić 1964—1965, Taf. 21/4; Tasić 1973, T. II/6 (curbilității); * * * 1986, L. Babović, Zbradila-Korbovo, 111, fig. 54; Gimbutas 1987, 105, fig. 2 (perfectă) Potporanj.

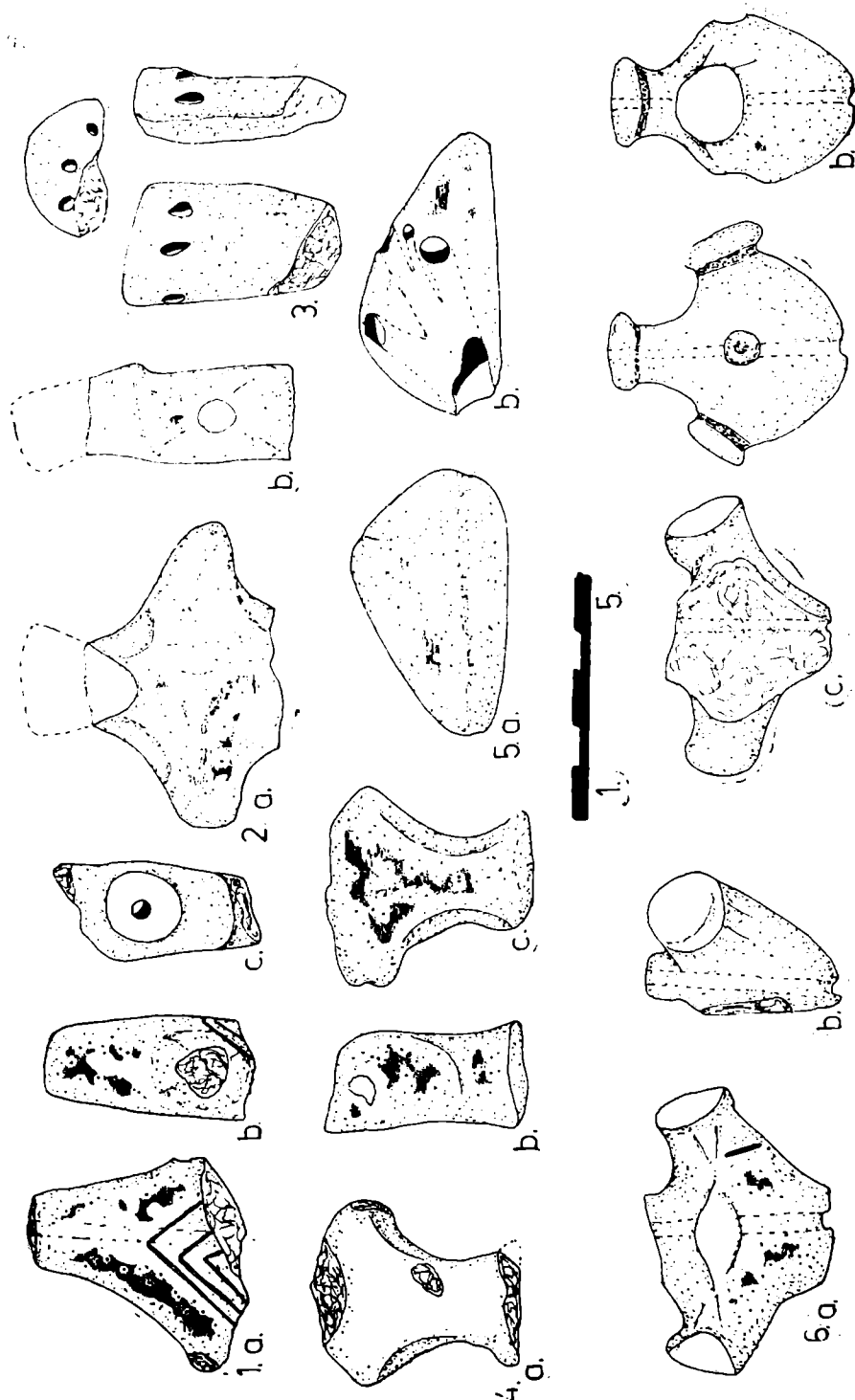

Fig. 4. Plastică, Liubcova-Ornița. Cultura Vinča.

2. Se păstrează partea superioară a capului, ornamentată cu incizii meandrice, încrustate cu alb, legate în partea mediană a creștetului printr-o incizie, terminată către spate, printr-o serie de tăieturi scurte, cele pantru centrale formînd un W. Pasta are ca degresant nisip cu pietricele, este bine netezită, arsă, de culoare neagră.

3. SI_b/1987, c 33, a=0,90 m, n II.

4. Cultura Vinča, faza B₂.

XXXI

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 3/1 a—b)⁴¹.

2. Partea inferioară a corpului, păstrată, are sugerată despărțirea picioarelor printr-o canelură largă. Nu putem preciza sexul statuetei, chiar dacă înclinăm spre cel feminin. Degresantul este format din nisip și pietricele, arderea bună dînd o culoare brună piesei.

3. SI_b/1987, c 33, a=1,80 m, n IVc.

4. Cultura Vinča, faza A₃.

XXXII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 3/2 a—d)⁴².

2. Partea inferioară a statuetei, salvată, este ornamentată cu meandre incizate, cu urme de încrustație albă. Sexul este masculin, spațiul dintre picioarele statuetei fiind accentuat printr-o canelură largă. Pasta are ca degresant nisipul, suprafața ceramicii fiind netezită slab. Arderea este foarte bună, culoarea fragmentului — neagră h=8 cm.

3. SI_b/1987, c 29, a=0,60 m, n II.

4. Cultura Vinča, faza B₂—.

XXXIII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 3/3 a—c)⁴³.

2. Capul statuetei lipsește din vechime. Partea inferioară are sugerată prin incizii o piesă de îmbrăcăminte. Ornamentația nu este încrustată. Pasta nisipoasă este bine frămîntată și arsă. h=7,6 cm.

3. SI_b/1987, c 29, a=0,60 m, n II.

4. Cultura Vinča, faza B₂.

XXXIV

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 4/2 a—b)⁴⁴.

2. Se păstrează doar partea mediană a piesei, cu brațele modelate în lateral și o porțiune a măștii. Pasta are ca degresant nisip, pietricele și pleavă puțină. Arderea este bună, culoarea obiectului fiind brun-cărmizie.

3. SI/1985, c 22, a=0,75 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

⁴¹ Vasić 1936a, sl. 334, T. LXXI, 62, a=5 m.

⁴² *Idem*, sl. 160, 172, 350, 578, 580; T. XXXII, XXXV, LXXV, CXXIV, CXXIV; a=6,9 m, 6,5 m, 4,2 m, 5,9 (ad. 7,7) m, 4,3 (ad. 6,1) m; X X X 1986, L. Babović, ZbradilaKorbovo, 110, fig. 51 (inf.).

⁴³ Vasić 1928, (ca tip!), sl. 140, pl. XXX, 118, a=3,4 m, sl. 142, pl. XXXI, 121, a=6,7 m; *idem*, 1936a, sl. 313, T. LXVII, a=5 m, sl. 375, T. LXXX, 70, a=4,5 m; Tasić 1973, T. II/8, IV/17, 18.

63Ep15

⁴⁴ Comșa-Răuț 1969, fig. 1/13; Tasić 1973, T. XXXVI/136.

XXXV

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 4/3)⁴⁵.
2. Sîntem în posesia cefeii statuetei, perforată vertical de mai multe ori. Culoarea piesei este negru-brună, pasta fiind fină, cu amestec ales și bine frământat. Arderea este, de asemenea, foarte bună.
3. SI/1985, c 8, a=0,60 m, n III—IV (piesa este în poziție secundară, fiind deplasată la momentul săpării gropii locuinței semiadîncite L₄, n I).
4. Cultura Vinča, faza A₃.

XXXVI

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 4/4 a—c)⁴⁶.
2. Fără cap, statueta de mai sus este făcută dintr-o pastă în care se folosește ca degresant nisipul și pleava, arderea fiind mai puțin intensă, piesa avînd culoare cărămizie-brună. Ea se sprijină pe un postament inelar și are două incizii fine paralele, oblice pe partea dreaptă. h=4,3 cm.
3. SI/1985, c 21, a=0,30 m, n I (?).
4. Cultura Vinča, faza C.

XXXVII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 5/1 a—c)⁴⁷.
2. Capul statuetei (păstrat), este realizat foarte realist, avînd mască pentagonală. Ochii sînt redați prin incizii, cele drepte de la baza lor prelungindu-se pînă la extremitățile măștii. Nasul este ascuțit, partea sa inferioară fiind de secțiune triunghiulară. Pe mijlocul creștetului se află o incizie transversală. Sub bărbie pornesc un număr de cinci incizii verticale. Capul a fost prins, după cîte se pare, de restul piesei prin două tije, de lemn sau alt material, după cum ne sugerează cele două perforații, în secțiune pătrate, practicate în gîtul statuetei — prin impresarea tijei în pasta moale. Capul este pictat, după ardere, înregistrare, cu roșu și galben, inciziile fiind încrustate cu pastă albă. Pictură cu roșu se află pe registrele delimitate sub bărbie, pe creștet, — după incizie, iar cu galben sînt pictați ochii (în interiorul inciziei). Pasta este foarte bine frământată, în amestec cu nisip fin, foarte bine arsă, avînd un slip fin, exfoliat în parte. Culoarea piesei este roșcat-gălbuie. h=4,3 cm.
3. SI/1985, c 22, a=0,30 m, n I (?).
4. Cultura Vinča, faza C.

XXXVIII

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 5/4 a—b)⁴⁸.
2. Găsită în cursul unei periegeze, piesa are ceafa perforată în mai multe rînduri, vertical, masca foarte stilizată și brațele, dintre care unul este fragmentar, perforate în două rînduri. Piesa este făinoasă la pipăit, foarte bine arsă, cărămizie. h=5 cm.

⁴⁵ Vasić 1936a, sl. 262, 44, a=5,8 m; Berciu 1961, 414, fig. 194/4; Tasić 1973, T. XXXVI/138, XLI/149; Ecsedy 1975, fig. 4/3; Lazarovici 1977, 108.

⁴⁶ Tasić 1973, T. III/11, IV/15.

⁴⁷ Comșa 1969, fig. 22/1 (fază Ornița); Tasić 1973, T. XVII/59 (pt. mască).

⁴⁸ Vasić 1936a, 63, 71, 90, sl. 342, 382, 458, a=4,8 m, 4,4 m, 3 m; Srejiović 1964—1965, Taf. 22/2; Tasić 1973, T. XXXVII/137; Dimitrijević 1968, T. XIV/8 (pentru stil!).

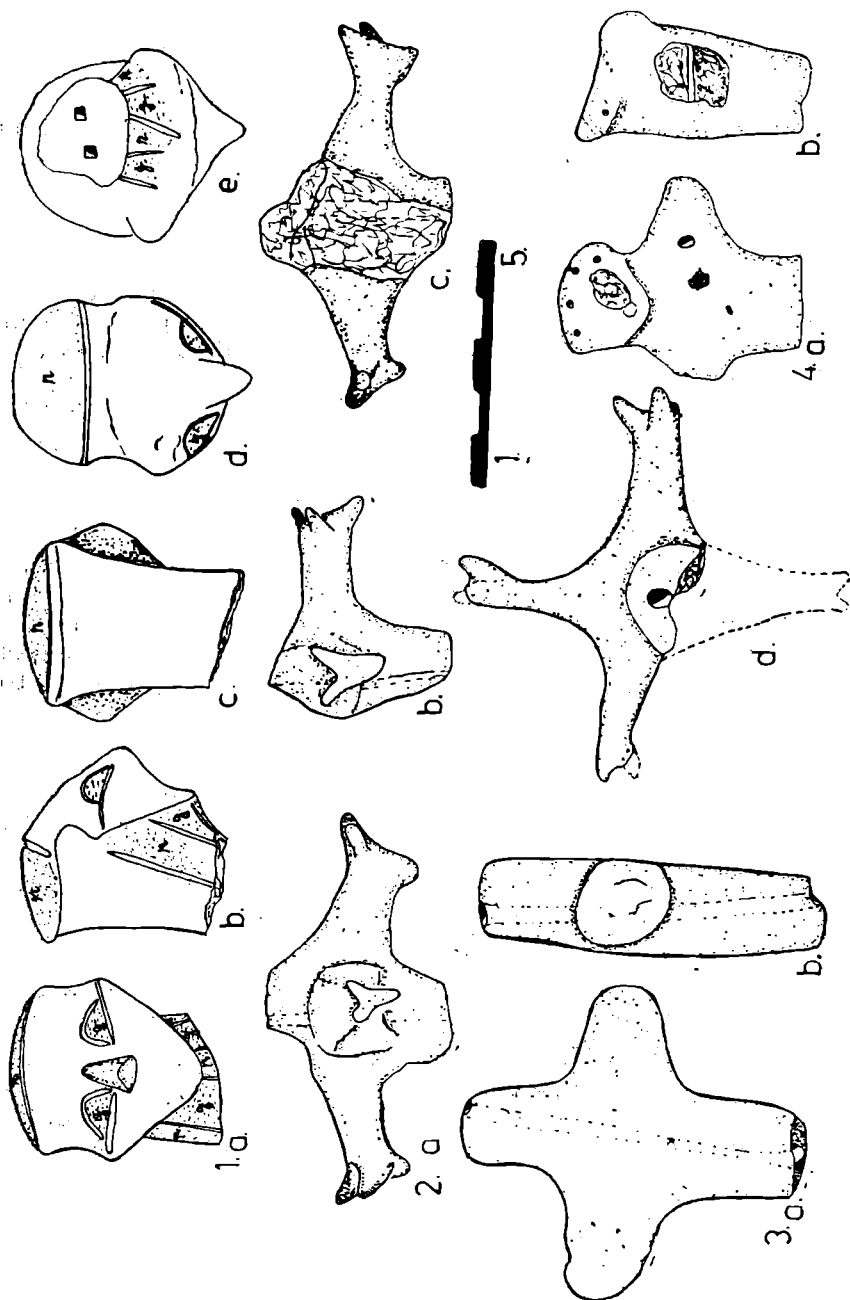

Fig. 5. Plastică, Liubcova-Ornița. 1. pictat. Cultura Vinča.

3. Passimus, 1987.

4. Cultura Vinč, faza C—D.

XXXIX

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 6/2 a—c)⁴⁹.

2. Brațele, capul și partea inferioară a corpului sînt rupte din vechime. Brațele au fost perforate (cîte două astfel de perforații, după presupunerea noastră), partea/anterioară, foarte greu încercată în decursul timpurilor, are modelați doi sîni, iar partea posterioară este ornamentată cu incizii foarte fine, meandrice. Pasta este făinoasă, foarte bine arsă, cărămizie, peste ea fiind aplicat un slip de culoare neagră, în parte căzut. h=8,6 cm.

3. Passimus, 1985.

4. Cultura Vinča, faza C.

XL

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 8/1 a—c)⁵⁰.

2. Ne lipsesc studiului capul, partea din dreapta și partea inferioară a piesei. Brațul drept este perforat de două ori orizontal, sîni sînt modelați conic. Degresantul este format din nisip, pietricele și pleavă. Arderea bună a dat o tentă cărămizie culorii statuietei. Slipul este foarte gros. h=5,8 cm.

3. SI/1985, c 21, a=0,90 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

XLI

1. Statuetă antropomorfă. Fragmentară (fig. 8/4 a—b)⁵¹.

2. Chiar dacă s-a păstrat doar o parte din mijlocul piesei, aceasta este foarte importantă, fiind, stratigrafic, una dintre cele mai timpurii piese vînciene de aici (din campaniile anilor 1985 și 1987). Degresantul este format din nisip cu pietricele și pleavă, arderea fiind foarte bună, iar culoarea statuietei cărămizie cu slip brun-marونیu, căzut pe alocuri. Piesa este bine netezită și lustruită. h=7,7 cm.

3. SI/1985, bordei 6, n IVa.

4. Cultura Vinča, faza A₁.

XLII

B.a.2.

Statuetele zoomorfe reprezintă o categorie foarte rară la Liubcova⁵². Sîntem în posesia unui exemplar, găsit în decursul periegezei de identificare a locuinței în dărîmătura căreia a fost descoperită deja cunoscuta „Statuetă de la Liubcova”⁵³.

⁴⁹ — pentru spate: Vasić 1936a, 134, sl. 580, T. CXXIV, a=4,3 m; Comşa, 1969, 22/5; Tasić 1973, T. XXXII/121; Dumitrescu 1980, pl. LXIV/38a; Chapman 1981, fig. 35/2.

⁵⁰ Cele mai timpurii perforații încep a fi făcute în faza B₁: Gh. Lazarovici, 1979, 94.

⁵¹ Acest tip provine din cel mai vechi numit „coloană”.

⁵² De altfel, sînt rare în întreaga arie: Lazarovici, 1979, tip C, 101.

⁵³ Această piesă este inclusă într-un studiu în pregătire.

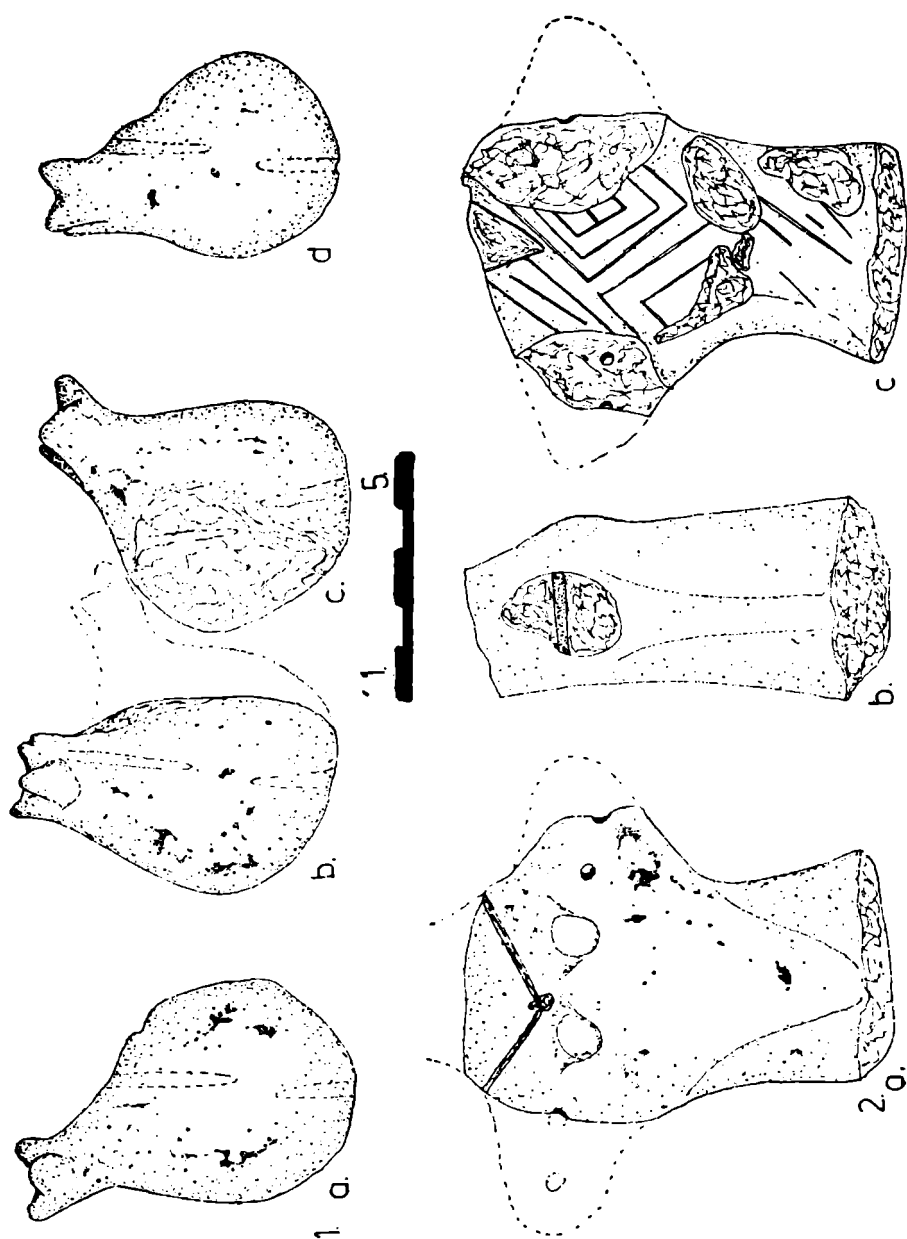

Fig. 6. Plastică, Cultura Vinča, Liubcova-Ornița.

B.a.3.

Statuetele (amulete) stilizate, cuprind piese, în general perforate, reprezentând evoluții abstracte ce rezultă din categoriile de mai sus (statuetele antropomorfe sau zoomorfe). Considerăm că acestea reprezintă o treaptă de evoluție cu privire la modul de a percepe realitatea, prin prisma omului neolitic.

Și în această categorie s-ar putea distinge mai multe grupe cum ar fi statuetele provenite din stilizarea unor piese cu atribute antropomorfe, cele provenite din statuete cu atribute zoomorfe și cele foarte stilizate.

1. Statuetă antropomorfă stilizată. Fragmentară (fig. 4/1 a—c)⁵⁴.

2. Ruptă la partea mediană, piesa în discuție are partea anterioară incizată în V-uri succesive, și corpul perforat vertical. Amestecul pastei are ca degresant nisip. Culoarea este brună și arderea foarte bună. h=4,5 cm.

3. SI/1985, c 15, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

XLIII

1. Statuetă stilizată. Fragmentară (fig. 4/6 a—c)⁵⁵.

2. Se pare că a avut trei brațe. Piesa este perforată transversal-ver-tical. Pasta este nisipoasă, în amestec cu ml, arderea bună, culoarea cărămizie și slipul în parte căzut. Amuletă. h=4,1 cm.

3. SI/1985, c 7, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

XLIV

1. Statuetă zoomorfă stilizată. Fragmentară (fig. 5/2 a—d)⁵⁶.

2. Perforată vertical-transversal, piesa are patru capete de animal din care s-au păstrat trei (poate căprior?) foarte stilizate, ca terminații a „brațelor“. Ca degresant ceramica are nisip și pietricele, arderea fiind foarte bună, oxidantă. Slipul aplicat pe piesă este pe alocuri căzut. Culoarea sa este cărămizie. h=3,8 cm.

3. SI/1985, c 7, a=0,40 m, n I, L₄.

4. Cultura Vinča, faza C₁.

XLV

1. Statuetă zoomorfă stilizată. Fragmentară (fig. 6/1 a—d)⁵⁷.

2. Perforată din ambele părți, dar nu integral, această piesă este de culoare cenușiu-brună, bine netezită și lustruită. Degresantul folosit este nisipul cu bob fin și mîlul. Presupunem că, în vechime, statueta avea două capete, păstrîndu-se pînă la noi numai unul, zoomorf, foarte stilizat. h=6,8 cm.

3. SI/1985, c 2, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

⁵⁴ Piesa fiind atipică, prin fragmentare, nu are analogii.

⁵⁵ Ecsedy 1975, fig. 7; Lazarovici 1979, Pl. XXII D/9; Chapman 1981, fig. 152/7 (Zorlențu Mare III).

⁵⁶ Mod de schematizare: Vasić 1936a, 137, sl. 596, a=4,2; apar la orizont B₂/C: Lazarovici 1976, abb. 9/10, 13.

⁵⁷ Vasić, *op. cit.*, *loc. cit.*, Comșa 1969, fig. 24/2.

XLVI

1. Statuetă stilizată (de tip Bičke). Întreagă (fig. 4/7 a—b)⁵⁸.

2. Perforată vertical-transversal, aceasta are două brațe, și, pe părțile opuse acestora, două impresiuni rotunde. „Brațele” și „capul” piesei au. la partea lor inferioară, câte o șanțuire. Statueta este neagră, făinoasă și foarte bine arsă. h=4,9 cm.

3. SI_b/1987, c 33, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C (?).

XLVII

1. Statuetă stilizată (amuletă). Întreagă (fig. 5/3 a—b)⁵⁹.

2. Foarte bine arsă, de culoare cărămidie, făinoasă, această piesă este perforată transversal-vertical. La capetele perforațiilor prezintă rosături pe care le bănuim a exista datorită unor sfori ce era trecută prin obiect. Poate că este o stilizare antropomorfă. h=7,2 cm.

3. SI_b/1987, c 30, a=0,45 cm, n I.

4. Cultura Vinča, faza C₁.

XLVIII

1. Obiect de lut perforat. Întreg (fig. 4/5 a—b)⁶⁰.

2. Acesta este de formă elipsoidală, avînd un număr de cinci orificii ce comunică între ele. Considerăm că ne aflăm în fața unei descoperiri de o importanță deosebită, și anume, în fața unui instrument de suflat (ocarină?), ce poate să fie folosit la emiterea unor tonalități muzicale. Dată fiind deosebita raritate a unor astfel de descoperiri, în decursul întregii istorii vechi, ne mărginim doar la semnalarea sa, subliniind încă o dată faptul că, s-a reușit scoaterea de sunete armonice, suflînd aer prin extremitatea indicată de săgeată, ținînd trei degete în alternanță pe cele trei perforații laterale, și lăsînd liberă tot timpul a patra și cea mai mică perforație. Obiectul este foarte bine lustruit și netezit, degresantul folosit este nisipul foarte fin în amestec cu mîl, iar arderea foarte bună. h=3 cm.

3. SI/1985, c 22, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

B.b. Altăresele de cult sînt o categorie plastică mai slab reprezentată la Liubcova față de alte așezări vinčiene. Ele sînt reprezentate de următoarele piese:

XLIX

1. Picior de altar. Fragmentar (fig. 7/5 a—e)⁶¹.

2. Antropomorf, feminin, acest picior de altar este ornamentat cu incizii unghiulare, meandrice simple, încrustate cu pastă albă, avînd și-

⁵⁸ Lazarovici 1979, fig. 8.

⁵⁹ Ecsedy 1975, fig. 6; Radu 1979, 74, pl. II/8.

⁶⁰ După informațiile cercetătorului timișorean, Fl. Medeleț, în colecțiile muzeului există o piesă de lut (fluier?) din peștera de la Românești. Mulțumim pentru informația amabilă.

⁶¹ Analogiile cele mai apropiate se află la nota 62.

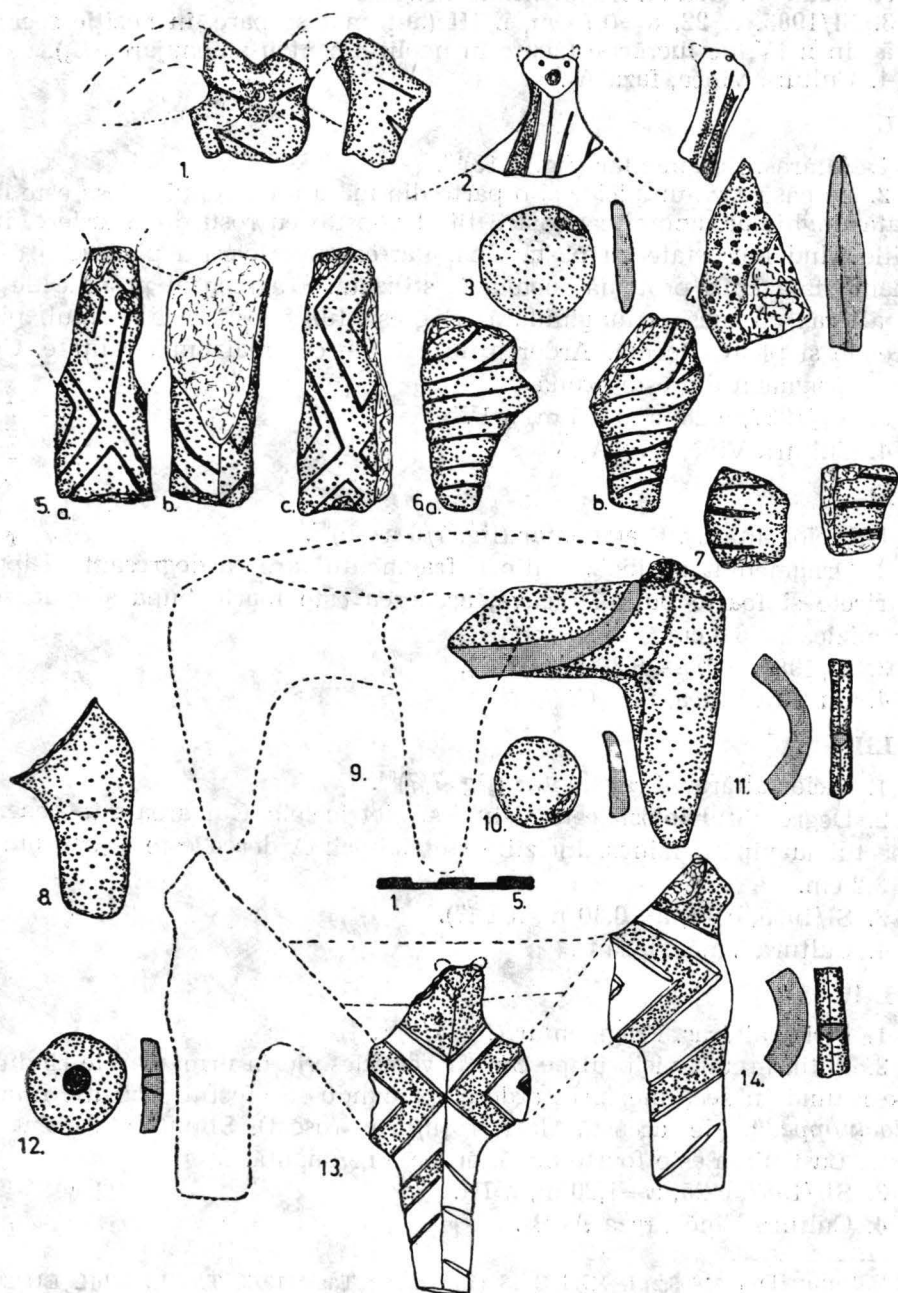

Fig. 7. Plastică, Liubcova-Ornița. 2 și 13 pictați. Cultura Vinča.

nii modelați. Degresantul este alcătuit din nisip și pleavă, arderea fiind foarte bună și culoarea fragmentului neagră.

3. SI/1985, c. 22, a=0,75 m, n III (antrenat se pare, în poziție secundară din n IV, de lucrările făcute în neolitic pentru amenajarea L₃).

4. Cultura Vinča, faza A₃.

L

1. Altăraș. Fragmentar (fig. 7/13)⁶².

2. Se păstrează un picior și o parte din masa altărașului. Piesa este incizată unghiular, anumite registre fiind vopsite cu roșu după ardere, inciziile fiind încrustate cu pastă albă. Partea superioară a piciorului este ornamentată cu o protomă zoomorfa, stilizată. Fragmentul provine de la un altăraș cu masă triunghiulară. Degresantul folosit este nisipul, pietricelele și pleava tocată. Arderea nu este de cea mai bună calitate. Culoarea fragmentului este brună.

3. SI_b/1987, c 28, a=1,95 m, n IVb.

4. Cultura Vinča, faza A₂.

LI

1. Picior altăraș. Fragmentar (fig. 7/6 a—b)⁶³.

2. Ornamentat cu incizii adinci, fragmentul are ca degresant nisipul, pietricele și foarte puțină pleavă, arderea este foarte bună și culoarea cărămizie. h=6,2 cm.

3. SI/1985, c 5, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

LII

1. Picior altăraș. Fragmentar (fig. 7/7)⁶⁴.

2. Degresantul folosit este nisipul și pietricelele. Culoarea este neagră, aspectul la pipăit, făinos. Inciziile sînt adinci. Arderea este foarte bună. h=3,2 cm.

3. SI/1985, c 13, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

LIII

1. Picior altăraș. Fragmentar (fig. 7/8)⁶⁵.

2. Puțin arcuit, piciorul pe care îl vom descrie în următoarele rânduri, este rotund în secțiune, prin ardere realizîndu-se efectul cromatic numit „blacktopped“ (de această dată roșu/brun-roșcat). Slipul este căzut în parte. Lustruirea este foarte bună, arderea rezonantă.

3. SI_b/1987, c 25, a=1,20 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

⁶² Dimitrijević 1968, pl. XXI/C 13 (Vinča A); Tasić 1973, T. XLIII/161, LII/207; Bălănescu 1979, Pl. VI/3 (ca stil); pt. pictare: Stanković 1986, 37, T. VI/1, 2.

⁶³ Roska 1941, taf. XCVIII/4 (alt tip de ornament); Ecesdy 1975, fig. 2, 4/4.

⁶⁴ vezi *supra*, nota 63.

⁶⁵ Otto 1985, Taf. 28/8—9; Stanković 1986, 42, T. IX/9, a=4,5.

LIV

1. Altăraș. Fragmentar (fig. 7/9)⁶⁶.

2. Din acest altăraș, de formă triunghiulară, s-a păstrat o parte din masa altarului și un picior. Degresantul folosit este nisipul fin, arderea fiind foarte bună iar lustruirea la fel. Culoarea sa este cea gălbuie. Sesi-zăm și apariția mîlului în foarte mică proporție, în pasta sa.

3. SI/1985, c 22, a=0,40 m, n II.

4. Cultura Vinča, faza B₂.

LV

1. Altăraș. Fragmentar (fig. 8/2)⁶⁷.

2. Triunghiular, este cel mai timpuriu altăraș de la Liubcova. Am putut studia cam 2/3 din piesă. Degresantul pastei este format din nisip, pietricele și pleavă tocată. Inciziile sugerează meandre simple și sînt ne-încrustate. Culoarea piesei este brună. Arderea nu este de foarte bună calitate.

3. SI/1985, c 20, a=1,50 m, n IVa (din al doilea nivel de umplere al B₆/1985).

4. Cultura Vinča, faza A₁.

B.c. Am inclus într-o categorie separată protomele deoarece, nu de puține ori, sîntem puși în dilemă în momentul în care trebuie să le ata-șăm uneia sau alteia dintre categoriile plasticii.

LVI

1. Protomă antropomorfă. Fragmentară (fig. 2/5 a—c)⁶⁸.

2. Partea inferioară a piesei sugerează apartenența ei la un vas (?) — capac, în partea superioară a acestuia, prin prezența unei alveolări spe-cifice unei curburi de vas. Piesa ar putea fi adosată la partea curburii me-diane, maxime a vasului. Reprezentarea are incizii unghiulare, două cite două, față-spate. Spațiu dintre ele este umplut cu culoare roșie, vop-seaua fiind aplicată după ardere. Degresantul folosit este nisipul, arde-rea foarte bună, iar culoarea cenușie. Capul piesei este rupt din vechime. Ruptura din partea inferioară este accentuată și de o incizie. h=6,3 cm.

3. SI_b/1987, c 25, a=1,50 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₃/B₁.

LVII

1. Protomă zoomorfă. Fragmentară (fig. 7/1)⁶⁹.

2. De culoare cărămidie, cu mîl în pastă și arsă foarte bine, această protomă provine, după cît se pare, de la un altăraș de cult. Ochii sînt

⁶⁶ Vasić 1936, 125, sl. 255, pl. CXVIII, a=7 m; Roska 1941, taf. XCVII/1, XCVIII/11, 19; Banner 1960, pl. LIX/1—4, 6—9; Otto 1980, Taf. 28/15 (Tsangli); Stanković 1986, T. IX/6, a=7 m, 42.

⁶⁷ Roska, taf. XCVIII/5—6, 9; Comșa 1969, fig. 25 (fază Ornița); Ecsedy 1975, fig. 2; X X X 1978, 47.

⁶⁸ Vasić 1936a, 44, 46 sl. 263, 268, a=5,8 m; Comșa-Răuț 1969, 9; Tasić 1973, T. XXXVIII/141, 143—144.

⁶⁹ Roska 1941, taf. CIV/14, CXL/2; Stalio 1972, T. XXXI/207, XXXV/216; Ecsedy 1975, fig. 3/2, 11—12; * * * 1981, fig. 132 (Marița) Rudna Glava 1985, fig. 8, 27; Stanković 1986, 44, 47, T. X/13, XII/1.

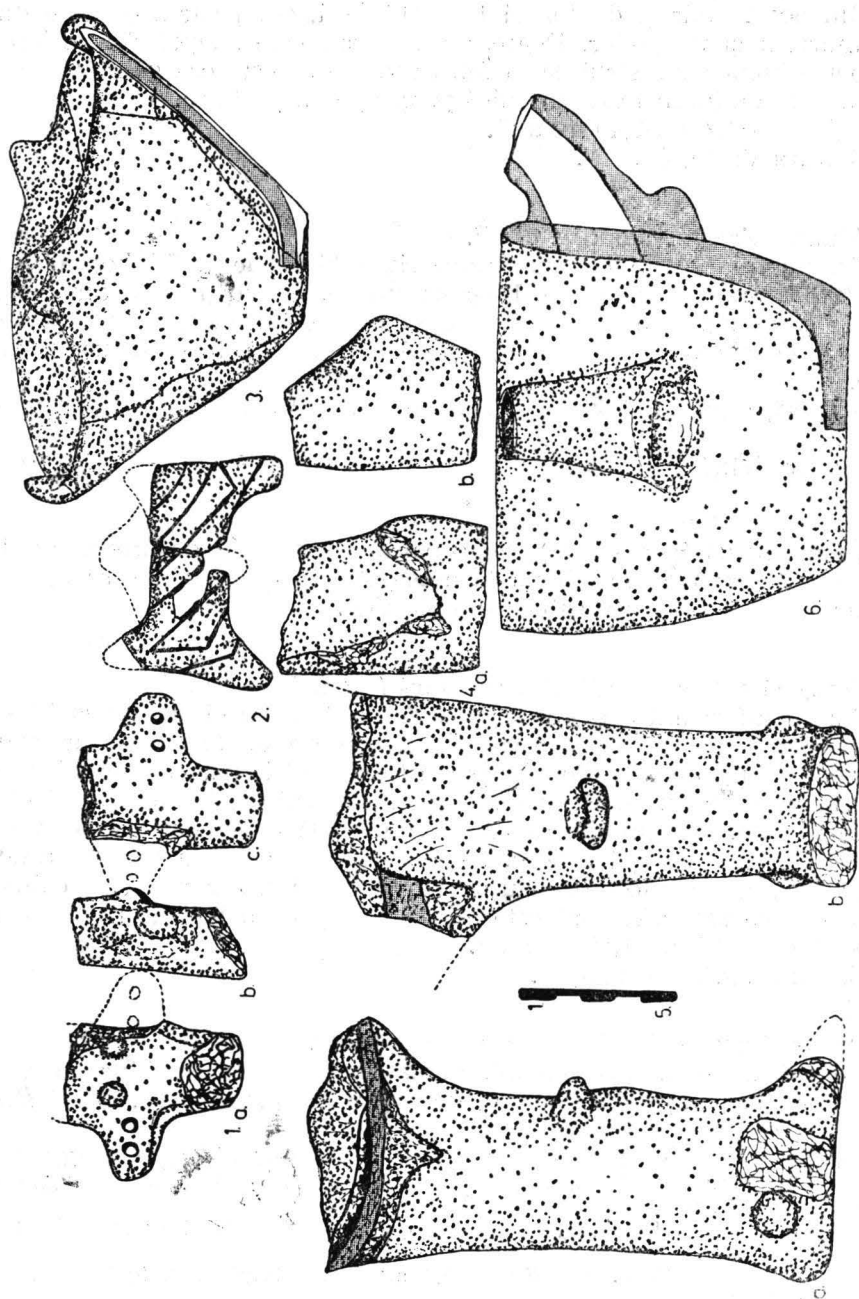

Fig. 8. Plastică, Liubcova-Ornița. 3 și 6 vase de cult, Cultura Vinča.

redați prin incizii fine, de sub bărbie pornind o incizie, meandrică, subțire. Coarnele sînt rupte din vechime.

3. Passimus, 1987.

4. Cultura Vinča, faza C—D.

C. O altă mare categorie a plasticii în lut din stațiunea neolitică de la Liubcova-Ornița o reprezintă podoabele. Între acestea se disting brățările:

LVIII

1. Brățară de lut. Fragmentară (fig. 7/11)⁷⁰.

2. De culoare neagră, foarte bine lustruită (metalică) și cu secțiune triunghiulară, această piesă se distinge prin calitățile sale estetice. Brățara este foarte bine arsă.

3. SI_b/1987, c 30, a=1,50 m, n IVc.

4. Cultura Vinča, faza A₃.

LIX

1. Brățară de lut. Fragmentară (fig. 7/14)⁷¹.

2. Piesa este identică ca descriere cu cea de mai sus, dar nu face parte din aceeași podoabă.

3. SI_b/1987, c 30, a=1,95 m, n IVb.

4. Cultura Vinča, faza A₂.

Am inclus în această categorie și „amulete“, discuri de lut și alte obiecte fără o folosință bine definită.

LX

1. „Amuletă“. Întregă (fig. 7/12)⁷².

2. Piesa este neagră, bine netezită, perforată (perforația realizată din două părți), obținută dintr-un perete de vas. Netezirea este bună, aspectul pastei fiind fin.

3. SI/1985, c 22, a=0,75 m, n III.

4. Cultura Vinča, faza A₂/B₁.

LXI

1. Disc de lut. Întreg (fig. 7/10)⁷³.

2. Realizat dintr-un perete de vas, ce a folosit ca degresant mîlul, fiind făinos la pipăit și prezentînd o ardere foarte bună, acesta este de culoare gălbuie. Marginile sale sînt bine șlefuite.

3. SI/1985, c 4, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

LXII

1. Disc de lut. Întreg (fig. 7/3)⁷⁴.

2. De culoare cărămizie, cu nisip în pasta foarte bine lustruită și arsă. Acest disc de lut are canturile foarte bine șlefuite.

⁷⁰ Chapman 1981, fig. 143/20 (Drenovac); Lazarovici și colab. 1985, Pl. II/9—13.

⁷¹ vezi *supra*, nota 70.

⁷² Lazarovici și colab. 1985, 12, 14, 16; Lazarovici 1987, fig. 5/2 (Brănișca).

⁷³ Poate că sînt „materie primă“ pentru pandantivele de mai sus (notele 71—72).

⁷⁴ vezi *supra*, nota 73.

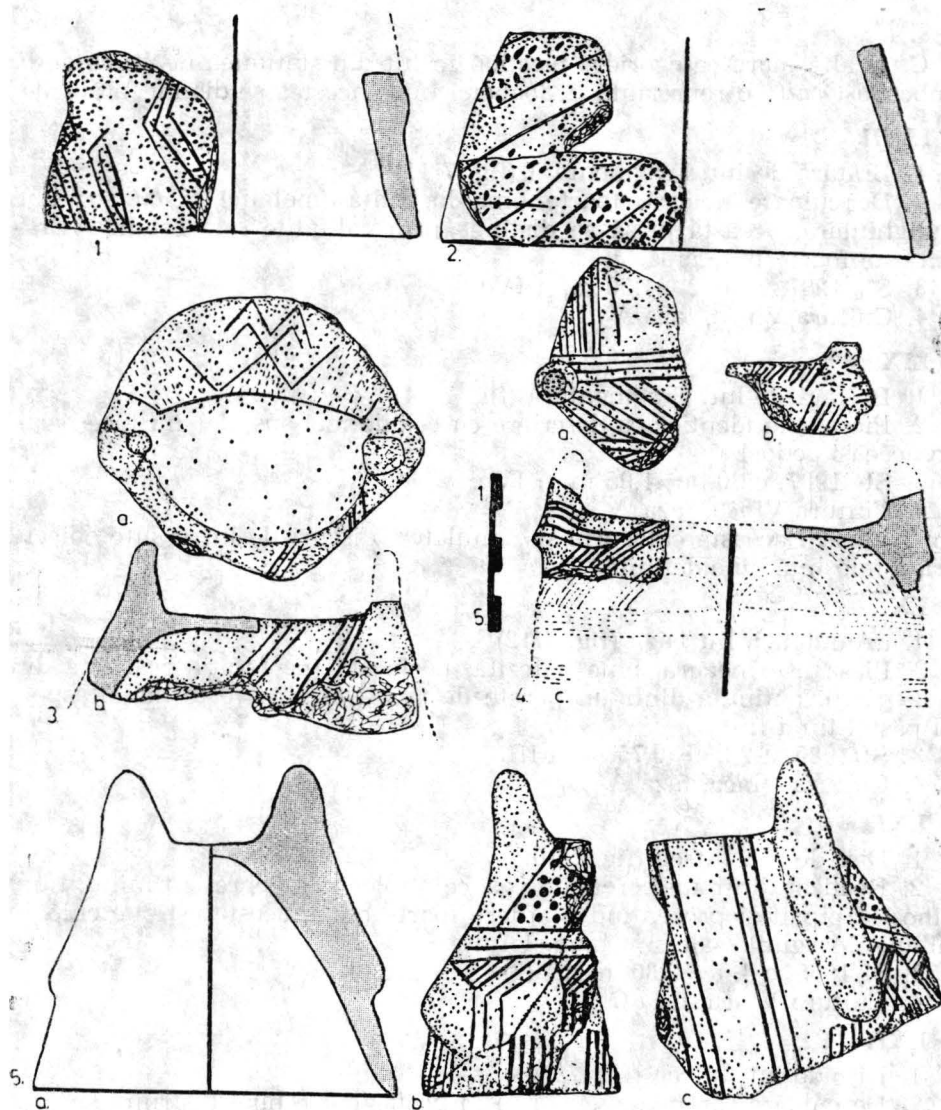

Fig. 9. Capace de vas. Liubcova-Ornița. Cultura Vinča.

3. SI/1985, c 21, a=1,30 m, n IVb.

4. Cultura Vinča, faza A₂.

LXIII

1. Obiect de lut. Întreg (fig. 2/2)⁷⁵.

2. De culoare brună, acesta este mîlos și ars foarte bine. Asupra utilității sale plutește incertitudinea. Oscilăm între posibilitatea folosirii sale ca jucărie sau, poate, în legătură cu vreun ritual.

3. SI/1985, c 15, a=0,30 m, n I (?).

4. Cultura Vinča, faza C.

LXIV

1. Obiect de lut. Fragmentar (fig. 7/4)⁷⁶.

2. De formă discoidală, ornamentat cu împunsături, această piesă are ca degresant al pastei nisipul, este bine netezită și foarte bine arsă. Culoarea sa este brun-cărmizie. Poate sîntem în fața unei piese mai deosebite, chiar dacă starea ei actuală de conservare face ca presupunerile din nota 76 să rămînă doar la stadiul de supoziție.

3. SI_b/1987, c 32, a=0,90 m, n I (provine dintr-o groapă ce pornește din acest nivel).

4. Cultura Vinča, faza C.

•

D. Piesele aparținînd acestei categorii sînt legate, în general, de fazele timpurii ale culturii Vinča⁷⁷.

LXV

1. Cap de animal. Întreg (fig. 1/4 a—c)⁷⁸.

2. Credem că este vorba de un cap de onagru sau de cal, chiar dacă prima supoziție ni se pare cea mai plauzibilă. Sculptura, foarte îngrijit șlefuită, este realizată dintr-o rocă — locală după noi — albă, moale (calcar?).

3. SI_b/1987, c 33, a=1,50 m, n IVc.

4. Cultura Vinča, faza A₃.

Cu titlu informativ amintim o piesă deosebită, aparținînd locuinței L₂/1985 (n III, Cultura Vinča, faza A₃/B₁), trapezoidală, lată de aproximativ 4 cm, realizată dintr-o rocă dură. Acest tip de piesă ne-a atras atenția și în așezarea de la Mintia-Gerhat (săpături inedite Fl. Drașoveanu și au-

⁷⁵ Roska 1941, taf. CI/2, CXXIX/23.

⁷⁶ Cîteva apropiieri în cazul în care piesa este „en violon”: Vasić 1936a, 97, sl. 486, T. CIII, a=3 m; Roska 1941, taf. CXXIX/20; Goldman 1960/1963, taf. 7/25—26 (neornamentați — 19—20, 23, 27—28), 6/10—12, 14—18; Markotić, fig. 1/e—f; Berciu 1961, fig. 240/2, 4, 245/1—2; Vlassa 1976, 104 și 106, fig. 3/13; X X X 1978, 24 (jos); Lazarovici 1979, pl. XXI H/8.

⁷⁷ Descoperirea de la Gornea este la acest orizont: Lazarovici 1979, 90—91, tip III/4 (Vinča A).

⁷⁸ Vasić 1936, 92, sl. 173, 177, pl. LII, a=7 m, 6,3 m; Tasić 1973, T. XL/152; * * * 1978, 23 (mijloc); Vlassa 1978, 43, fig. 7/e—g și 9; Bălănescu 1979, pl. II/5; Radu 1979, 75, pl. III/16; Dumitrescu 1980, pl. LXXIX/95; Chapman 1981, fig. 143/1 (Dubovac); Lazarovici 1979, fig. 7/4; Lazarovici și colab. 1985, 25, pl. IV/13.

torul acestor rînduri), unde, pe fundul unui bordei am descoperit una identică. Deoarece nu cunoaştem încă sensul interpretării acestui tip de descoperiri, nu o ilustrăm, mulţumindu-ne să facem semnalarea ei.

•

E. Ultima categorie inclusă în plastica acestei staţiuni sînt ornamentele de lut aplicate pe locuinţe de suprafaţă. În această categorie se încadrează nişte piese descoperite în dărîmătura locuinţei L₃/1985 (n. III, cultura Vinča A₃/B₁). Acestea constau din coloane aparente, după noi, cu unul dintre capete avînd lăţimea de aproximativ 7—8 cm, ajungînd ca printr-o lăţire progresistă la celălalt capăt, care nu este cel real — pentru că nu am prelevat întreaga piesă ce intra într-unul din taluzurile secţiunii SI/1985 — de aproximativ 20 cm. Din observaţiile de săpătură rezultă că erau cel puţin două astfel de coloane, deoarece am mai găsit şi capătul mic al altei piese de acest gen. Pe baza aceluiaşi observaţii putem afirma că aceste „coloane” erau aplicate pe pereţii locuinţei, în exteriorul acestora, fiind arse dinainte şi lipite apoi cu un strat gros de lut galben de aceştia. Secţiunea piesei este uşor trapezoidală, capătul mic, să-i spunem inferior, fiind foarte îngrijit rotunjit. Deoarece sîntem tentaţi să dăm acestei locuinţe o funcţionalitate specială, în campania anului 1987 am cruţat-o, aşteptînd posibilitatea cercetării ei integrale cu alt prilej. În sfîrşit, poate că cercetările viitoare vor demonstra faptul că aceste piese nu sînt „coloane” ci un simplu ancadrament pe uşă.

•

Cîteva observaţii privind locul descoperirilor de la Liubcova în contextul arealului vinčian.

Considerăm necesare, în sfîrşit, cîteva precizări de ordin stratigrafic cu privire la descoperirile făcute în această staţiune:

— Numerotarea nivelelor a fost făcută de sus în jos, în ordinea descoperirii, nivelul cel mai tîrziu fiind numerotat cu sigla I, iar cel mai timpuriu cu V (remarcăm că şi subnivelele au fost astfel numerotate).

— Putem afirma că în cuprinsul aşezării sînt detectabile aproape toate fazele de evoluţie a culturii Vinča prin materiale şi nivele stratigrafice diferenţiate. Am sesizat în decursul cercetărilor mari fluctuaţii stratigrafice în sensul îngroşării stratului de cultură la aproape 2,50 m în capătul nordic al magistralei trasate de noi. Stratul de cultură nu este epuizat în această parte, aşteptîndu-ne la o posibilă îngroşare a lui în continuare.

— Cercetările ne-au permis, această concluzie fiind şi urmarea studierii ceramicii, să facem corelaţii fine între prima fază (A₁) a culturii Vinča şi începutul fazei III B a culturii Starčevo-Criş, în sensul că, cel puţin aici, stratul Starčevo-Criş III B timpuriu, este tăiat⁷⁹ de cel mai timpuriu strat vinčian⁸⁰. Noi precizări stratigrafice sînt aduse şi pentru fazele tîrzii. Gheorghe Lazarovici afirma că în sudul Banatului influenţele Vinča-Pločnik sînt puternice şi se resimt de timpuriu, în plastică

⁷⁹ Materialul Starčevo-Criş a fost prelucrat şi publicat de Luca 1987a.

⁸⁰ Atragem atenţia asupra unei inadvertenţe. În articolul de la Luca 1985, 468, apare ca *bordei* 5. Facem cuvenita corectură, fiind vorba de bordeiul 6/1985, greşeala aparţinînd autorului!

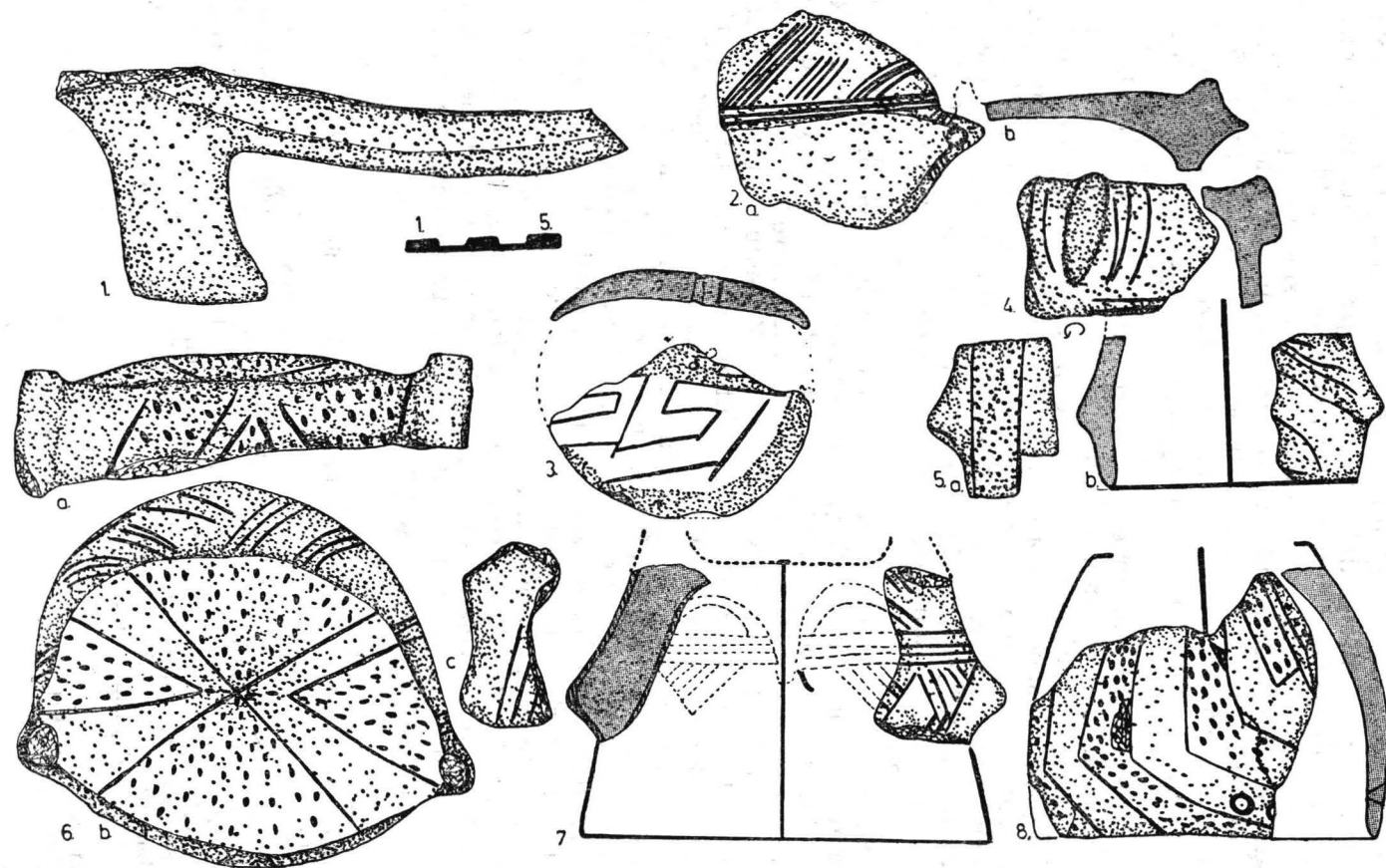

Fig. 10. Capace de vas, Liubcova-Ornița. 1 vas zoomorf. 3 capac pictat. Cultura Vinča.

mai ales⁸¹. Ne permitem să afirmăm că acest lucru se resimte și în ceramică, bazându-ne pe observațiile făcute în special în legătură cu nivelul I și II, unde avem elemente tipice Vinča C timpurii⁸². Credem că, orizontul B₂/C definit de Gh. Lazarovici are, pe baza observațiilor de aici, în anumite cazuri, nu numai valoare cronologică⁸³ ci și culturală (n IIB/1985), nefiind întotdeauna rezultatul unei retardări, ci în așezările mari, poate, a unei evoluții lente specifice condițiilor locale (B₂/C). Susținem că aici, începînd cu faza B₃ asistăm la o evoluție, pe baze locale, știut fiind că la acest orizont se resimt în continuare impulsuri sudice ce ar putea să o genereze⁸⁴.

— Mărturisim că, din punct de vedere stratigrafic, faza *Ornița-Vest* a lui E. Comșa este prezentă și la locul numit *Ornița* deci asistăm la o începînd cu faza B₂ asistăm la o evoluție, pe baze locale, știut fiindcă la dacă nu și partea superioară a n II, poate fi atribuită acestei faze⁸⁵. Pe baza perieghazelor făcute susținem că stațiunea de fază *Ornița-Vest* este mult mai mare decît cea de fază *Ornița*, acoperind-o total. Cercetările viitoare vor lămuri, sîntem siguri, această problemă în totalitate. Tot în urma cercetărilor de suprafață susținem existența unor elemente Vinča-Pločnik dezvoltate.

— Se constată apariția statuetele perforate transversal, stilizate, de la orizont, cel mai timpuriu, B₂ și asocierea lor în stratul superior cu elemente Pločnik, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că ele conviețuiesc în continuare (în treacă observăm deosebita amploare a elementelor de acest tip la orizont B₂, B₂/C și mai tîrziu la Zorlențul Mare⁸⁶, Chișoda Veche⁸⁷, Sălbăgel⁸⁸, Turdaș⁸⁹, ca să amintim doar cîteva stațiuni. Perforarea brațelor apare însă mai timpuriu, la orizont A₂/B₁ — după noi⁹⁰.

— Am fost tentați să încadrăm anumite materiale ale nivelului II (în special IIB) la orizont B₂/C⁹¹, dar, avînd în vedere faptul că la Vinča a fost sesizat un *hiatus*⁹² între fazele B₂ și C, iar la Liubcova există tocmai materiale de acest orizont, sesizînd evoluția lor, folosim termenul de B₂/C, neexistînd astfel riscul unor confuzii terminologice.

— Observăm apariția picturii în situl nostru încă din faza A₂ a culturii Vinča și folosirea ei din ce în ce mai intensă începînd cu faza B₂ și post-B₂. Tehnica de pictare este în general aceeași, cu mențiunea că, în fazele timpurii se folosește doar culoarea roșie, pe cînd în cele tîrzii pe lîngă cea roșie se folosește și culoarea galbenă.

⁸¹ Lazarovici 1979, 120.

⁸² Materialul este în curs de prelucrare, pregătindu-se publicarea sa.

⁸³ Lazarovici 1979, 106.

⁸⁴ *ibidem*, 118.

⁸⁵ Și E. Comșa sesizase acest lucru: în Comșa 1969, 15. Critica la încercările lui: Lazarovici 1975, 15 și urm.; 1973, 38 și urm.; 1979, 71—72, 79, 80 ș.a. Într-o lucrare mai nouă (Comșa 1987, 33—34), cercetătorul bucureștean acceptă o datare mai timpurie (Vinča-Turdaș I), pentru „faza Ornița”, nefiind clar dacă acceptă sau nu datarea primului nivel vinčian în faza A a numitei culturi.

⁸⁶ Lazarovici 1979, 273 (pentru referiri), 209—210. Ne-au stat la dispoziție și materialele din depozitele MJI Reșița.

⁸⁷ Radu 1979, *loc. cit.*

⁸⁸ Moroz 1983.

⁸⁹ Roska 1928, 1941.

⁹⁰ Lazarovici 1979, 94.

⁹¹ *Ibidem*, 106.

⁹² *Idem* 1975, 17.

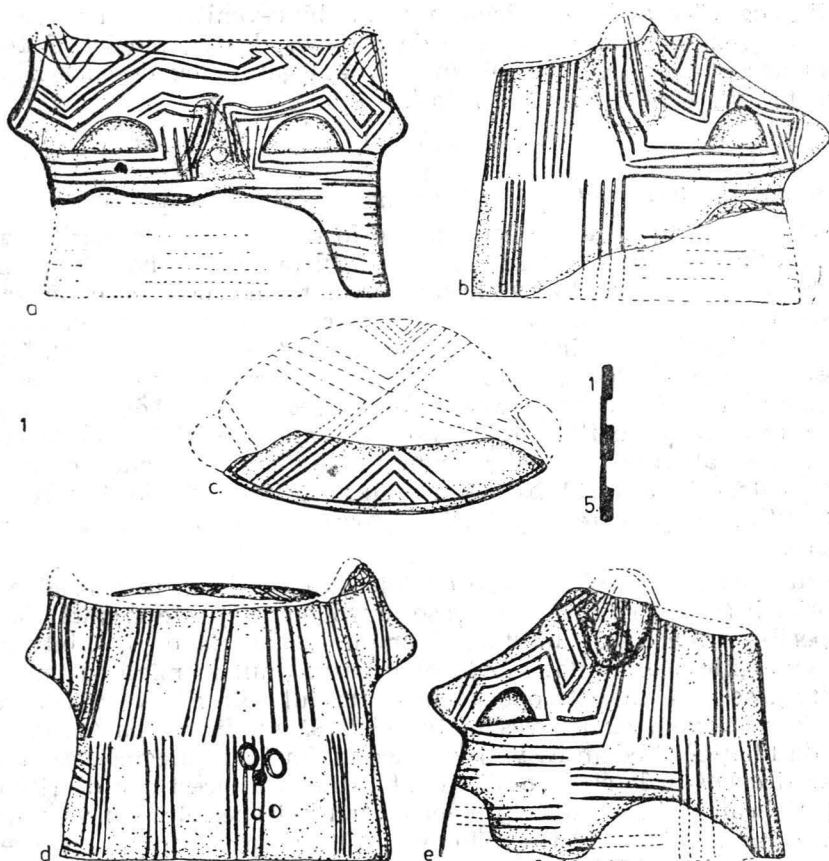

Fig. 11. Capac de vas, Liubcova-Ornița. Cultura Vinča.

— Remarcăm deosebita proliferare a capacelor de vas, faptul că încă din cele mai vechi faze ale culturii Vinča ele reprezintă una dintre categoriile plastice foarte bine reprezentate. Fără a avea valoarea de concluzie, sesizăm faptul că în fazele târzii urechile lor sînt mai lungi, culoarea deschisă, ornamentele tot mai complicate iar mărimea vasului crește. În fazele timpurii se observă preferința spre perforarea creștetului lor⁹³.

— Prin studiul materialului arheologic din această stațiune se observă, fără posibilitatea contestării, deosebita unitate a culturii Vinča, cel puțin în arealul ei dunărean. În consecință, nu putem fi de acord cu încercarea de a crea faze cu denumiri proprii în cadrul aceluiași culturi, ce riscă să creeze confuzii în înțelegerea evoluției comunităților neolitice din zona sud-bănățeană pe parcursul neoliticului dezvoltat. Denumirea de fază *Ornița* și *Ornița-Vest* nu sînt potrivite nici măcar pentru stațiunea de la Liubcova, pentru că, după cum am arătat, stațiunea de fază *Ornița-Vest* acoperă pe cea de fază *Ornița*, deci posibilele încercări de departajare pe

⁹³ *Idem*, 108.

criterii geografice a descoperirilor nu sînt bine-venite. În sfîrșit, optăm, după cum rezultă și din rîndurile de mai sus, la cronologia relativă în general acceptată pentru Banat, în strînsă legătură cu descoperirile din marea stațiune neolitică de la Vinča⁹⁴.

Încercare de interpretare istorică a materialelor descoperite

Remarcăm, și această problemă a mai fost amintită, că majoritatea pieselor se află în complexe închise. Contextul arheologic admite afirmația după care, la Liubcova-Ornița, nu am cercetat construcții cu caracter special (sanctuale). Ne bazăm în susținerea afirmației noastre pe observațiile făcute cu prilejul dezvelirii sanctualelor de la Căscioarele⁹⁵, Parța⁹⁶, ca și pe observațiile scrise cu prilejul studierii sintetice a unor epoci mai noi⁹⁷. Argumentul principal, din acest punct de vedere, de a demonstra existența unui astfel de edificiu este, și, experiența terenului ne-o dovedește, prezența sau absența plasticii mărunte. În sanctualele mai sus amintite această categorie a fost absentă. Singura locuință de la Liubcova, cu această utilizare pe care cercetările viitoare o vor dezveli, este locuința L₃/1985⁹⁸.

Includerea categoriei A (vase cu folosință specială), în special a subcategoriei b (vase incizate) și c (vase antropomorfe) este dictată tot de o descoperire din această stațiune, și anume „Statueta de la Liubcova”⁹⁹. Între analogiile acestei statuete (pentru vasul ținut în mînă cu un înțeles sau altul), se află una descoperită în contextul culturii *Zeliezovce* ce reprezintă o statueta cu un vas în brațe¹⁰⁰. Să nu fie vorba tot despre o scenă de libație? Credem că vase din aceste două subcategorii, ca și altele cum ar fi *askos*-urile și *rhytonii*, sînt folosite și la acest gen de ritual (libația). Subcategoria e ridică probleme cu totul speciale. Nu vom insista asupra semnificației antropomorfe sau zoomorfe a acestora, deoarece sîntem convinși că prima afirmație este cea mai aproape de adevăr. Sîntem însă frapați de numărul lor deosebit de mare, în special în stațiunile principale — exemple ar fi Vinča, Parța, Zorlențu Mare, Liubcova etc. Totodată sesizăm faptul că sînt deosebit de unitare ca ornamentație, chiar dacă nu s-au găsit două capace absolut identice. Oricare ar fi interpretarea simbolisticii acestei subcategorii credem că, deocamdată, nu se va ajunge la un consens.

Probleme interesante ridică grupa plasticii propriu-zise (B). Pare-se că, cel puțin anumite comunități, și în special cele vinčiene, au concepții magico-religioase deosebite față de comunitățile altor culturi neolitice. Deo-

⁹⁴ vezi *supra*, nota 85.

⁹⁵ Dumitrescu 1974, 178. Aici, lipsa plasticii mărunte, era legată de lipsa cultului fertilității și fecundității — datorită existenței cultului coloanei.

⁹⁶ Lazarovici și colab. 1985. Martor la mai multe campanii de aici, nu am sesizat apariția plasticii mărunte în sanctuar. De altfel observația este împărtășită și de Gh. Lazarovici.

⁹⁷ Sirbu 1987, 113, 119.

⁹⁸ vezi capitolul din lucrarea de față referitor la plastica aplicată pe locuințe.

⁹⁹ Luca 1987b.

¹⁰⁰ Vladár 1979, 33, abb. 11, 12, Katalog — 147.

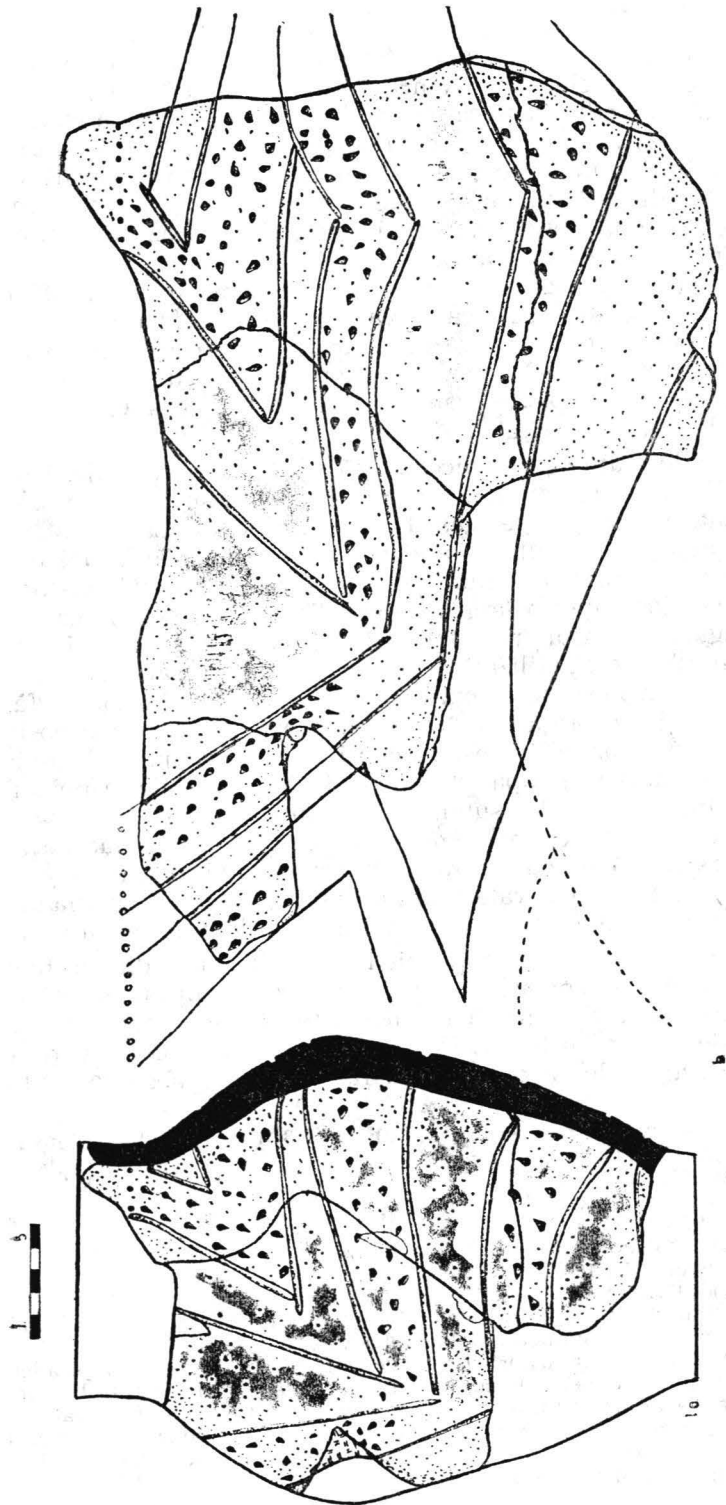

Fig. 12. Vas incizat, Liubcova-Ornița, Cultura Vinča.

sebita bogăție a plasticii mărunte (în special antropomorfe și stilizate¹⁰¹), cu precădere în nivelele post-Vinča A, în special B₁₋₂ și post-B₂ ne duce cu gândul la existența în fiecare locuință a unor astfel de statuete, ca reprezentări, specifice familiei. Înclinăm să le dăm înțelesul unor „truse magice”¹⁰². Inițiat în „folosirea” lor în anumite împrejurări este, după noi, șeful familiei. Rolul lor este de a apăra, ajuta familia, comunitatea. Poate este valabilă observația după care ele urmează anumite principii totemice în atitudine, mascare, ornamentare¹⁰³.

Tot la această categorie se ridică și problema mascării. Tipologic nu credem că mai poate fi adăugat ceva la ordonarea făcută în anul 1973¹⁰⁴. Înțelesul și împrejurările în care se purtau măștile trebuie cercutate prin analogii etnografice¹⁰⁵. Oricum, „Statueta de la Liubcova” demonstrează clar acest lucru. Cu puține șanse de rezolvare rămâne, însă, lămurirea contextului ritual al mascării.

La anumite statuete s-a încercat să se dea sens practic. De exemplu la nr. XXV de la noi, cu analogii la Gornea, s-a spus că perforațiile cefei sînt realizate pentru înfigerea de pene în ele¹⁰⁶. La alte statuete stilizate (amulete) li s-a căutat o aplicație meteorologică¹⁰⁷. Noi considerăm, într-un articol recent, că anumite descoperiri întîmplătoare de la Liubcova, dintr-o locuință spălată de apele Dunării, pot fi interpretate ca o „trusă magică”, aceasta fiind formată din „Statueta de la Liubcova”, o statueta antropomorfă stilizată și perforată transversal-vertical, o statueta zoomorfă cu atribute mixte om—animal și o statueta zoomorfă, de astă dată stilizată și perforată transversal-vertical¹⁰⁸. Poate că o posibilă completare a acestei compoziții este, uneori, făcută cu ajutorul unui vas zoomorf, antropomorf sau capac de vas (cat. A./c, d, e de la noi). Rămînînd tot la capitolul supozițiilor subliniem faptul că nu credem că vasele-capac sînt bine definite funcțional. Forma lor este cea de capac dar, poate că arareori au această funcționalitate. Observații mai atente de șantier corelate cu interpretarea adecvată a lor, ar aduce o rază de lumină în descifrarea ritualului de înmormîntare și cultului morilor în cultura Vinča¹⁰⁹.

Din păcate, mare parte a plasticii este distrusă din vechime, avînd posibilitatea să studiem arareori piese întregi. Explicăm acest fapt prin: a) Intervențiile, în stațiunile cu mai multe nivele, a populației ce suprapune, stratigrafic, pe cele anterioare prin lucrări de construcție (fundații, gropi, terasări) ce le-ar putea periclită; se poate observa faptul că, de

¹⁰¹ La noi — cat. B. a. 1 și 3. Din categoria 3 o parte sînt amulete fiind altfel interpretabile.

¹⁰² Sîrbu 1987, 111, 117.

¹⁰³ Lazarovici 1977, 108.

¹⁰⁴ Tasić 1973, fig. I.

¹⁰⁵ Am încercat acest lucru în: Luca 1987b.

¹⁰⁶ Lazarovici 1977, 108.

¹⁰⁷ Comșa 1987.

¹⁰⁸ Articol pregătit de autorul acestor rînduri: Precizări asupra încadrării cronologice și culturale a „Statuetei de la Liubcova”.

¹⁰⁹ Absența înmormîntărilor sistematice, în necropole, este o problemă ce nu își găsește, încă, răspunsul. Poate trebuie făcut apel, mai mult, la sursele etnografice. O ieșire ar constitui-o ideea după care morții ar fi incinerati și ținuți în vase (cenușa). Rămîne ca observații de șantier atente să concluzioneze asupra acestei supoziții. La Pața de exemplu, au fost găsite și oase umane incinerate, precum și oase umane, disperate, în așezare.

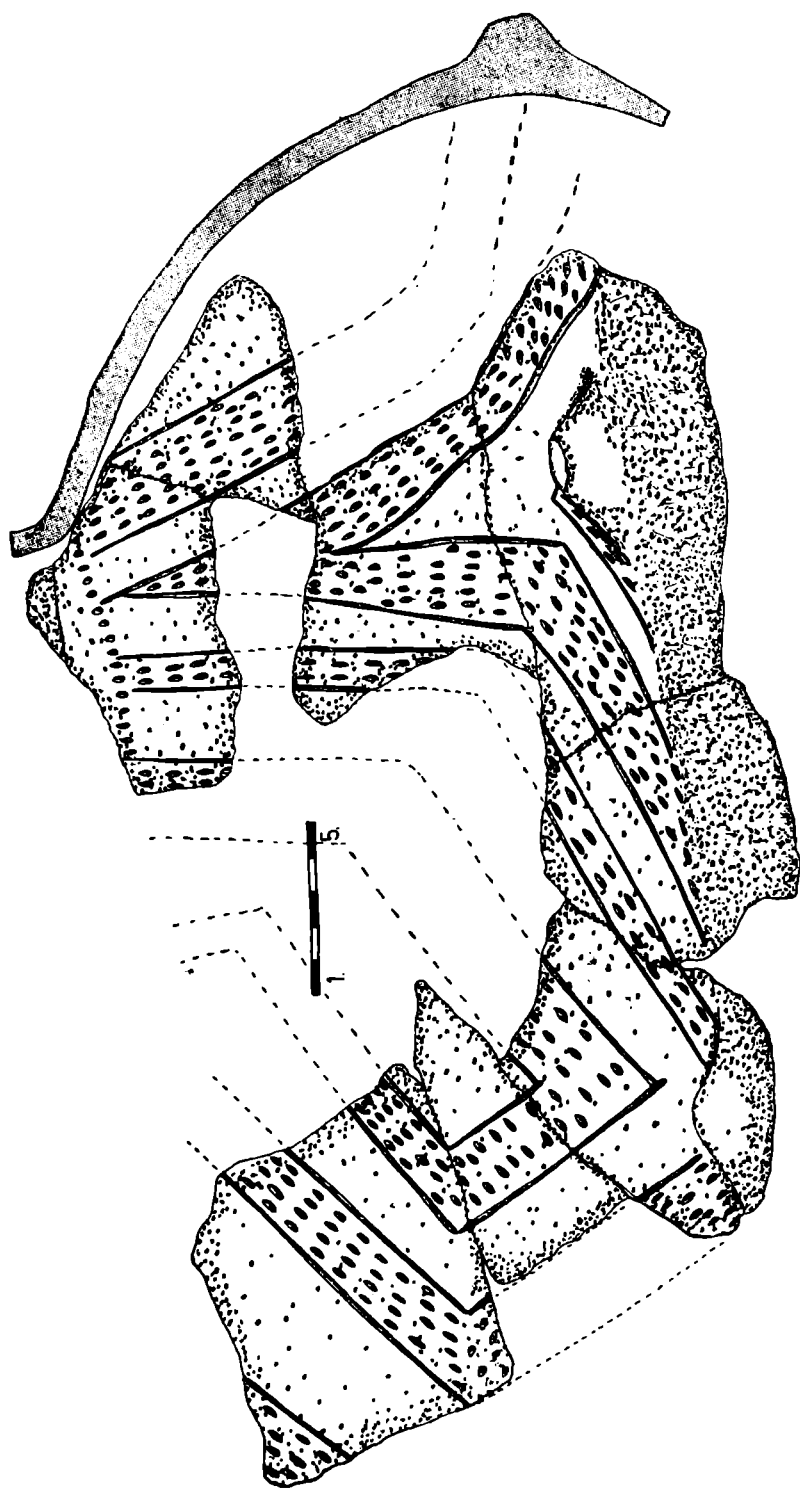

Fig. 13. Vas incizat, Liubcova-Ornița, Cultura Vinča.

multe ori, următoarele populații s-au așezat prin forță, ceea ce presupune, poate că în primul rînd, distrugerea acestei categorii (în primul rînd se face „cucerirea spirituală” — vezi Sanctuarul de la Parța¹¹⁰).

b) Bănuim existența unor sărbători-rituale în decursul cărora se recurgea la spargerea intenționată a statuetelor, de cele mai multe ori prin desprinderea capului de restul corpului. Observația este arheologică, înțelesul gestului rămînînd ascuns. Remarcăm că amuletele nu sînt decît arareori, incidental sparte. Poate că acestei categorii de obiecte trebuie să-i căutăm alte folosințe.

Categoria altărașelor o legăm și de aspectul funcțional al opaițelor¹¹¹, chiar dacă pentru iluminat puteau tot așa de bine să fie folosite și așa zisele „tăvi de pește”¹¹².

Capul de onagru din piatră descoperit în timpul săpăturilor din anul 1987, întregeste arealul de răspîndire al acestui tip de piese pe teritoriul ocupat de purtătorii culturii Vinča. Într-un amplu articol N. Vlassa s-a ocupat de acest aspect¹¹³. Credem în *folosirea* acestui animal în preistorie. Rămîne să demonstrăm modul în care era exploatat¹¹⁴.

Chiar dacă una sau alta din supozițiile noastre se infirmă, ele rămîn tot atîtea ipoteze de lucru. Oricum, ne creăm o imagine apropiată de realitate, analizînd cît mai profund diferitele aspecte legate de cultul fertilității și fecundității ce animă viața spirituală a epocii neolitice¹¹⁵.

LISTA PRESCURTĂRIILOR FOLOSITE

Banner	1960	J., în <i>Acta Archaeologica Hungariae</i> , XII, 1960, p. 1—83.
Bălănescu	1979	D., în <i>Studii și comunicări</i> , Caransebeș, 1979, p. 33—41, 9 planșe.
Bălănescu-Lazarovici	1979	D.-Gh., în <i>Banatica</i> , V, 1979, p. 17—25.
Bălănescu	1982	D., în <i>Studii și comunicări de etnografie-istorie</i> , Caransebeș, 1982, p. 113—120.
	1946—	
D. Berciu-I. Berciu	1948	în <i>Apulum</i> , III, 1 (1946—1948), p. 1—48, 2 planșe.

¹¹⁰ Lazarovici și colab. 1985, aici pereții au fost dărîmați intenționat și apoi s-a făcut o nivelare, atent și compact acoperită, cu un strat de lipitură.

¹¹¹ Lazarovici 1977, 107.

¹¹² *Idem*, 1979.

¹¹³ Vlassa 1975.

¹¹⁴ Se poate discuta doar, după noi, aspectul folosirii acestuia ca animal de povară (samarizat).

¹¹⁵ Asupra cultului neolitic, părerea este unanim acceptată.

- Berciu** 1961 D., *Contribuții la problemele neolitului în România în lumina noilor cercetări*, Editura Academiei R.P.R., București, 1961.
- Brukner** 1965 B., în *RadVojMuz*, 14, 1965, p. 109—247.
- Comșa—Răuț** 1969 E.-O., în *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 3—15.
- 1969 E., în *Dacia NS*, XIII, 1969, p. 11—45.
- 1971 în *Banatica*, I, 1971, p. 85—89.
- 1987 *Neoliticul pe teritoriul României — considerații*, Editura Academiei R.S.R., București, 1987.
- Dimitrijević** 1968 S., *Sopotsko-Lendelska Kultura*, Zagreb, 1968.
- Dumitrescu** 1968 Vl., *Arta neolitică în România*, București, 1968.
- 1974 *Arta preistorică în România*, București, 1974.
- 1979 *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979.
- 1980 *The Neolithic Settlement at Rast, BAR*, 1980.
- 1983 — Al. Bolomey — Fl. Mogoșanu, *Esquisse d'un pré-histoire de la Roumanie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- 1985—
- 1986 H., în *Acta MN*, 1985—1986, p. 3—41.
- Garašanin** 1951 M., *Hronologija Vinčanske Grupe*, Ljubljana, 1951.
- Gimbutas** 1987 M., în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, p. 99—124.
- 1960/
- Goldman** 1963 B., în *IPEK*, Band 20, Berlin, 1963, p. 8—15.
- Hașotti** 1985 în *Pontica*, XVIII, 1985, p. 25—34.
- Jovanović** 1965 B., în *RadVojMuz*, 14, 1965, p. 40—42 (rezumat), pl. I—VII.
- Korek** 1977 J., în *Acta Archaeologica Academiae scientarum Hungariae*, 1977, p. 3—52.
- Kutzián** 1944 I., *A Körös Kultura*, Budapesta, 1944.
- Lazarovici** 1972 Gh., în *Tibiscus*, V, 1979, p. 67—77.
- 1973 în *Banatica*, II, 1973, p. 25—57.
- 1974 în *Tibiscus*, III, 1974, p. 45—64.
- 1975 în *Banatica*, III, 1975, p. 7—25.
- 1976 în *Festschrift für Richard Pittioni*, Viena, 1976, p. 203—234.
- 1977 J., în *Acta Archaeologica Academiae scientarum*
- 1979 *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, (2 vol.).
- 1981 în *PZ*, Band 56, Heft 2, 1981, p. 169—196.
- Lazarovici și colab.** 1985 — Z. Kalmár — Fl. Drașovean — S. A. Luca, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 7—73.
- 1987 în *Acta MP*, XI, 1987, p. 33—55.
- László** 1970 A., în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 39—75.
- Luca** 1985 S. A., în *Banatica*, VIII, 1985, p. 465—468.
- 1987a în curs de apariție: în *Banatica*, IX, 1987.
- 1987 în curs de apariție în aceeași revistă, cu I. Dragomir.
- Marinescu—Bilcu** 1979 S., *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.
- 1977 în *Pontica*, X, 1977, 37—43.
- Markotić** *Some aspects of neolithic religion in southeast Europe*, extras, p. 151—169 (7 figuri).
- Moroz** 1983 M.-Pop, în *Banatica*, VII, 1983, p. 53—59.
- Nica** 1980 M., în *Oltenia. Studii și comunicări*, Craiova, II, 1980, p. 27—57.
- Nițu** 1968 în *SCIV*, 13, 1967, 4, 1968, p. 649—661.
- Radu și colab.** 1974 O.-E. Resch — G. German, în *Tibiscus*, IV, 1974, p. 65—69.
- Radu** 1979 O., în *Tibiscus*, V, 1979, 67—77.
- Roska** 1928 M., în *Publicațiile muzeului județului Hunedoara*, 1928, p. 3—27.
- 1941 *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941.
- Rudna Glavi** 1985 *Rudna Glava*, Bor-Creusot, 1985.

Stalio	1972	B., <i>Gradac</i> , Beograd, 1972.
Stanković	1986	S., <i>Žrtvenici i prosopomorfni poklopi iz Vinče</i> , Beograd, 1986.
Srejskić	1964/	
	1965	D., in <i>IPEK</i> , Band 21, 1964/1965, p. 26—41, Taf. 17—22.
Tasić	1973	N., <i>Neolitska Plastika</i> , Beograd, 1973.
Otto	1985	B., <i>Die verzierte Keramik der Seslo- und Dimini-kultur Thessaliens</i> , Mainz, 1980.
Vasić	1928	M. M., <i>Prehistorika Vinča</i> , I, 1928.
	1936	<i>Prehistorika Vinča</i> , II, 1936.
	1936a	<i>Prehistorika Vinča</i> , III, 1936.
	1936b	<i>Prehistorika Vinča</i> , IV, 1936.
Vladár	1979	J., <i>Praveká plastika</i> , Bratislava, 1979.
Vlassa	1975	N., in <i>Acta MN</i> , XV, 1975, p. 19—49.
• • •	1976	<i>Neoliticul Transilvaniei</i> , Cluj-Napoca, 1976.
• • •	1978	<i>Neolit južnog Banata</i> , Pančevo, 1978.
	1981	<i>Jungsteinzeit in Bulgarien</i> , Sofia, 1981.
Ecsedy	1975	I., in <i>Folia Archaeologica</i> , XXVI, 1975, p. 9—18.
Chapman	1981	J., <i>The Vinča culture Sout-East Europe</i> , BAR, 117 (1—2), 1981.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER NEOLITHISCHEN KUNST

(Zusammenfassung)

Der Verfasser vertieft einige Gesichtspunkte hinsichtlich der Erforschung der neolithischen Siedlung von Liubcova-Ornița, und bezieht sich auf die Plastik dieser Siedlung. Nach einer kurzen geschichtlichen Beschreibung der neolithischen Plastik^{1—9}, widmet sich der Verfasser den wichtigsten Kategorien dieser Gruppe von archäologischen Entdeckungen indem er folgendes Schema verfolgt:

- A. Gefäße mit Protome^{10—11}
 - a. Gefäße mit Protome^{10—11}
 - b. Gefäße mit Inzisionen^{12—13}
 - c. Antropomorphe Gefäße^{14—15}
 - e. Gefäßdeckel^{16—31}
- B. Die eigentliche Plastik:
 - a. Statuetten 1. antropomorphe^{32—51}
 - d. Zoomorphe Gefäß^{16—17}
2. zoomorphe^{52—53}
3. stilisiert-durchbohrte^{54—60}
 - b. kleine Altäre^{61—67}
 - c. Protome^{68—69}
- C. Schmuckgegenstände aus Ton^{70—76}
- D. Steinbildhauerei^{77—78}
- E. Auf den Wohnungen aufgelegter Tonschmuck

Der Verfasser versucht zum Schluß die Eingliederung des Fundes von Liubcova in den Vinča-Areal^{95—115} sowie eine historische Interpretation der archäologischen Tatsachen.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE LA SILAGIU-BUZIAȘ*

Silagiu, străveche vatră locuită, se găsește la sud de orașul Buziaș, la întretărirea mai multor forme de relief din zonele centrale ale Banatului: la sud-vest este Cîmpia Gătaiei, o cîmpie înaltă, la vest Cîmpia joasă a Timișului, la nord și est Cîmpia Lugojului.

Dealul Silagiu, la ale cărui poale se găsesc obiectivele arheologice, este mărginit de două văi: Valea Pogănișului la vest și Rîul Timișana la nord. Ambele au jucat rolul a două căi de comunicație în vremurile preistorice și au adunat apele care se scurg din pantele dealului. Drumul de pe Pogăriș urcă spre pantele nordice ale Semenicului, celălalt spre zona Timiș-Cerna.

Două puncte din teritoriul acesta formează obiectul acestui studiu: *Valea Secerii* și *Pirpora*. În zona Silagiului au fost semnalate alte numeroase urme în urma unor cercetări de suprafață întreprinse de colegul Fl. Medeleț¹.

Semnalarea celor două puncte este rezultatul cercetărilor de suprafață întreprinse de consemnatarul acestor rînduri, prof. Octavian Sfetcu care a adunat o frumoasă colecție de obiecte, din care unele mostre au fost donate pentru studiu și referințe Muzeului Transilvaniei², alte obiecte se găsesc la școală, la Silagiu, cu scop didactico-instructiv și altele în colecția profesorului Sfetcu, precum și în expoziția stațiunii.

Valea Secerii. Așezarea se află pe versantul drept al unui mic afluent al pîrului Valea Secerii, în apropiere de confluență, la zona de contact dintre Cîmpia Gătaiei și poalele dealului Silagiului, la o altitudine de cca 170 m. Aceste terase, orientate spre sud, au fost plantate cu viță de vie, scoțindu-se cu acest prilej la iveală multe din obiectele adunate.

Din lucrările mai sus semnalate dar și din cele agricole mai adînci din ultima vreme au fost adunate numeroase materiale începînd cu anul 1978. Pentru a ne imagina mai ușor frecvența obiectelor, amintim descoperirea a

* Comunicare prezentată la sesiunea de la Teremia Mare, 1983; comunicare, Arad, 1987; Unelele din silex au fost prezentate de Z. Kalmar — O. Sfetcu, comunicare, Arad, 1987.

¹ Periegeze întreprinse de Fl. Medeleț la 18 iulie 1980. Între materialele eneolitice amintește o așezare Tiszapolgár citată de A. Oprinescu, în *Banatica*, VI, 1981, p. 45, nr. 6.

² Materialele au fost inventariate la sigla P. 88600—620.

cca 30—40 kg de fragmente ceramice, cca 50 de topoare și fragmente de topoare din piatră șlefuită; numeroase lame de silex și obsidian, unele cu caracter microlitic, altele făcând parte din piesele cele mai mari, toate în număr de câteva zeci sau sute, lucrate dintr-un silex galben, roz-roșcat sau alburiu, fragmente de figurine antropomorfe și zoomorfe; greutatea pentru războiul de țesut, fusaiole, zdrobitoare, percutoare, rîșnițe și altele.

Din bogatul material doar o parte a fost amănunțit studiat și ilustrat (fig. 2—5, pl. II), acesta ridicînd probleme deosebit de interesante pentru specialiști. O analiză amănunțită este necesară, prezenta lucrare dorind să pună mai devreme în circulație un material care necesită un studiu mai amănunțit și săpături sistematice.

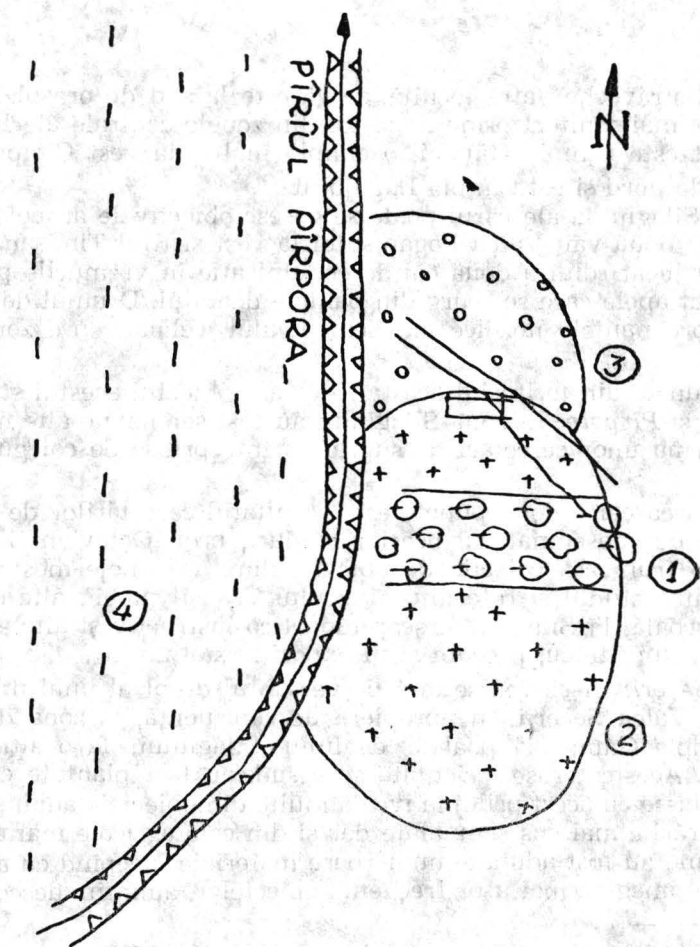

Fig. 1. Schița descoperirilor din punctul Pîrpora, Valea Secerii.

Uneltele. Dintr-un silex gălbui cu flecuri mari alburii — care este predominant în stațiune — au fost cioplite lame lungi cu secțiunea trapezoidală, câteva au secțiunea transversală triunghiulară, (pl. 1/8—9, 12, 14, 16) și au fost cu grijă retușate, altele sînt pe ambele laturi retușate (fig. 2/1—4). Numărul mare de piese și retușarea lor nu este un fenomen prea frecvent întîlnit la orizontul cronologic la care se datează ceramica, un asemenea fenomen este întîlnit în sudul Banatului, la Gornea — *Locurile Lungi (Cărămidaș)*³. Din obsidian sînt câteva lame și mai multe așchii folosite ca vîrfuri (pl. 1/1—7).

Topoarele de piatră, foarte numeroase, pentru o stațiune Starčevo—Criș (cca 50 bucăți), ne fac să presupunem existența unui atelier cu asemenea unelte, Dealul Silagiului fiind unul dintre primele dealuri mai înalte din bazinul mijlociu al Timișului. Un studiu geologic și petrografic al acestor materiale și al posibilității existenței unui asemenea „atelier“ ar fi deosebit de interesant pentru cunoașterea vieții economice și a meșteșugurilor din aceste vremuri îndepărtate. Asemenea „ateliere“ sînt cunoscute în neoliticul timpuriu — pentru topoare perforate — la Lipova⁴ și la Suplacul de Barcău⁵.

Obiectele de lut nu ridică probleme deosebite, prezența lor indică ocupații legate de tors, țesut, pescuit.

Ceramica reprezintă materialul cel mai bogat. Pasta vaselor este amestecată cu pleavă și nisip. Culoarele predominante sînt cele gălbui, arderea nu este prea puternică. Factura ceramicii indică un orizont cronologic evoluat, asemenea materiale fiind caracteristice pentru faza a III-a a culturii Starčevo—Criș. Lipsa unor elemente caracteristice pentru chalcoliticul balcano-anatolian (arderea bună, amestecul nisipos, formele bitronconice etc.) ne determină să încadrăm materialul pe la mijlocul acestei etape, dar mai ales în prima parte, etapa IIA.

Maniera de dispunere a ornamentelor alveolate (fig. 3/1, 3—4), prezența ornamentelor plastice din briuri alveolate (fig. 2/16), unele proeminente în relief, de formă conică sau cu o alveolă în cap ar fi un indiciu de vechime, aceasta ar presupune că este vorba de o evoluție locală, de fenomenele din etapa II B a culturii Starčevo—Criș⁶. Precizări cronologice mai sensibile sînt greu de făcut pe loturi de materiale nestratigrafiate.

Piciorul de altăraș cu două proeminente în formă de „ochi“ cu excizii triunghiulare pe picior sînt, de asemenea, un element de încadrare cronologică și culturală, avînd numeroase analogii⁷.

Plastica zoomorfă redă două figurine mici (pl. II/7—8) modelate fără prea mare interes și migală, fiind greu de identificat exact ceea ce doreau să reprezinte.

Descoperirile neolitice aparținătoare culturii Starčevo—Criș se adaugă altora din zonele centrale ale Banatului unde această civilizație era mai puțin cunoscută, descoperirile înmulțindu-se cu ocazia cercetărilor de su-

³ Materiale inedite în MIT.

⁴ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj, 1979, p. 200 și bibli.; A. S. Luca, în *Apulum*, XXIII, 1986, p. 43—53.

⁵ Informații amabile de la D. Ignat.

⁶ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 44 și urm.

⁷ *Ibidem*, p. 34—35; I. Kutzán, *A Kőrös kultúra*, Budapest, 1944, pl. I/4—5; 6/2—3, 6; 34/14; 35/1—2, 4; 36/2, 5; S. Karmanski, Zrtvenici, *Statuete i amuleti sa lokaliteta Donja Branjevina, kod Deranje*, Odžaci, 1968, pl. VIII/1; R. Galović, în *Zbor NMB*, 3, 1962, p. 31—41, pl. VIII/5.

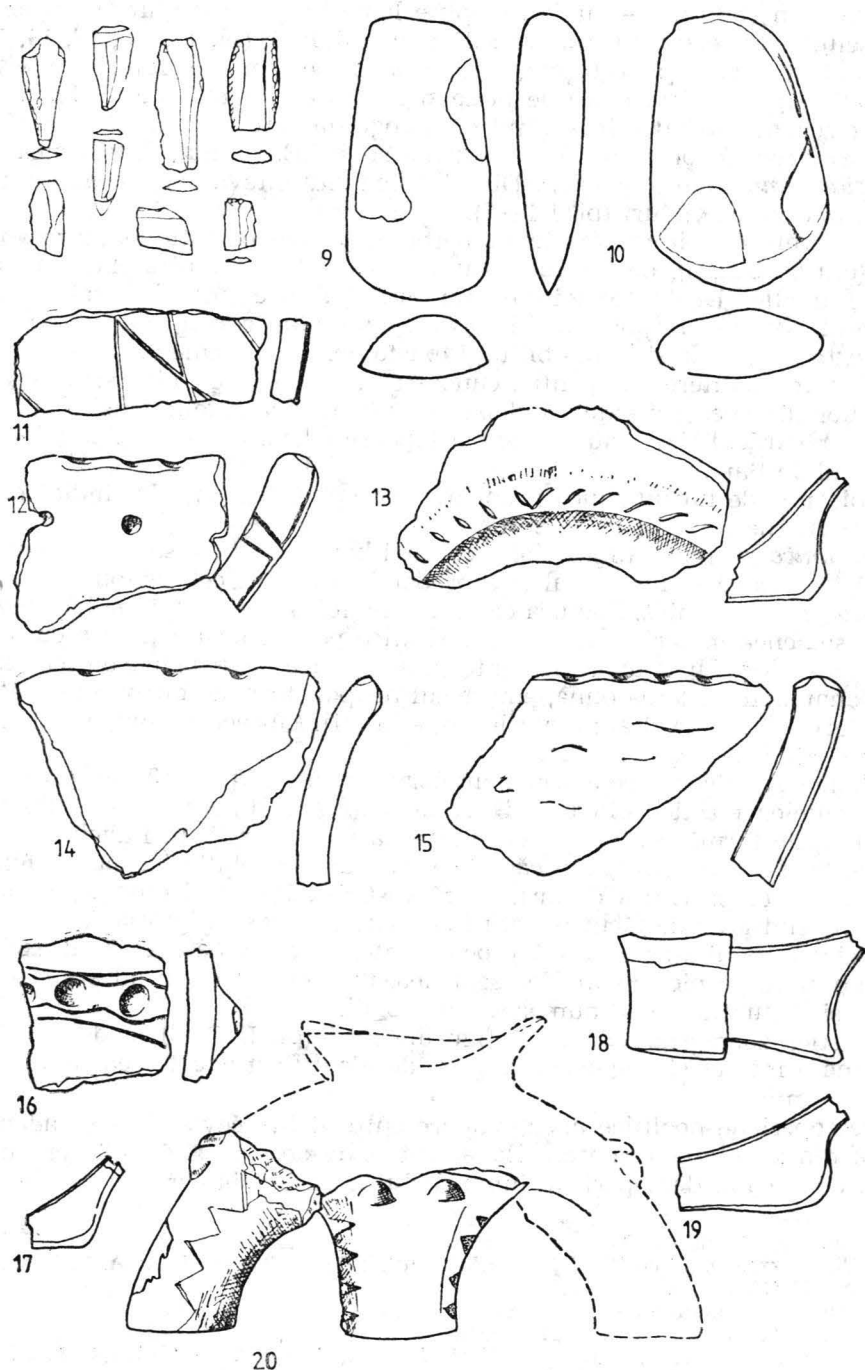

Fig. 2. Cultura Starčevo—Criș: 1—8 unelte de silex, 9—10 topoare de piatră, 11—19 fragmente ceramice, 20 picior de altar.

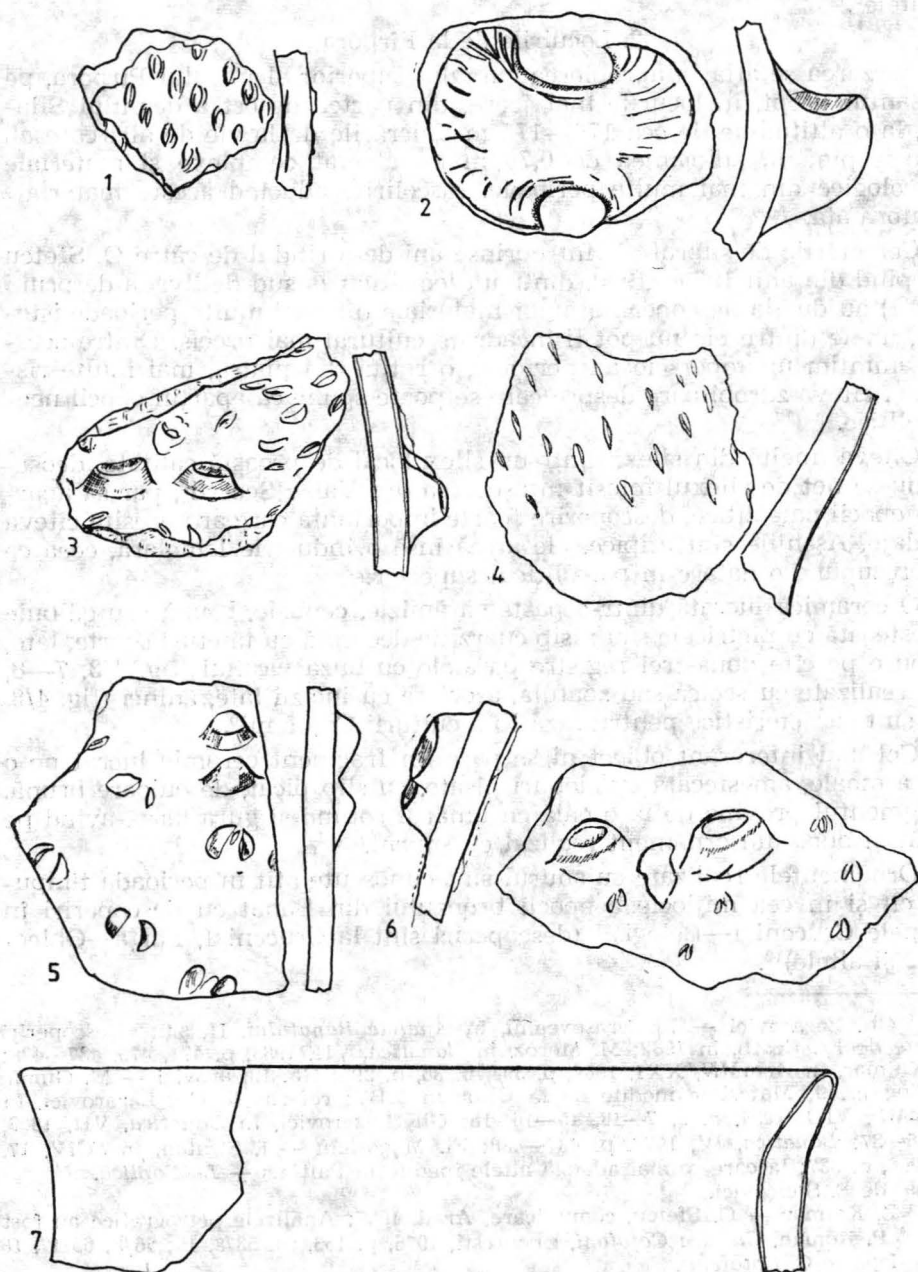

Fig. 3. Cultura Starčevo—Criș.

prafată făcute de membrii colectivului de cercetare de la Parța la: Parța (ob. 2, 5, 6), Freidorf, Fratelia (în mai multe puncte), Uliuc, Unip, Crucești și altele⁸.

2. Locuirile de la Pîrpora

Așezarea se află în apropierea cursului superior al pîrîului Pîrpora, pe versantul drept, în locurile mai joase, din partea de est a dealului Silașiu, la o altitudine de cca 170—175 m. Lucrările de la vie de aici care au coborît pînă la adîncimea de 0,70 m au afectat complexe și materiale arheologice din mai multe perioade, răscolirile aducînd aceste materiale la suprafață.

Cercetările de suprafață, întreprinse ani de-a rîndul de către O. Sfetcu începînd din anii 1978—1980, dintr-un loc situat la sud de livada de pruni (fig. 1) au dus la descoperirea unor materiale din mai multe perioade istorice, unele dintre ele nu pot fi încadrate cultural mai precis. Dintre acestea amintim un topor-ciocan perforat, o roțiță din piatră, mai multe rîșnițe și cîteva zdrobitoare despre care se poate spune că aparțin epocii neolite.

Cîteva unelte din silex, dintr-un silex local de proastă calitate, deosebindu-se net de silexul folosit în așezarea din Valea Secerii⁹, par să aparțină epocii paleolitice, descoperire foarte importantă care ar necesita cîteva sondaje. Așchiile sînt atipice, ele arată însă o industrie lamelară, ceea ce ar presupune o datare în paleoliticul superior.

O ceramică lucrată dintr-o pastă cărămizie, cenușie, brună sau gălbuie amestecată cu pietricele sau nisip cuarțitic decorată cu tăieturi scurte, late, dispuse pe cîte două-trei registre paralele cu buza vasului (fig. 4/3, 7—8, 10), realizate cu scoica sau spatula, asociate cu incizii late, adînci (fig. 4/8, 13) sînt caracteristice pentru faza Ib a culturii Coțofeni¹⁰.

Cel mai interesant obiect ni se pare un fragment ceramic lucrat pe o pastă moale, amestecată cu cioburi pisate, cu slip picat, de culoare brună. Fragmentul provine de la o oală cu umărul rotund și gura largă avînd pe umăr și burtă un ornament realizat cu șnurul.

Ornamentele realizate cu șnurul sînt cunoscute atît în perioada timpurie cît și în cea mijlocie a epocii bronzului din Banat cu descoperiri în grupele Crucești I—Belegiș¹¹ (descoperiri sînt la Crucești I, Parța—Obiectiv 2 și altele)¹².

⁸ Gh. Lazarovici — Fl. Drașoveanu, în *Analele Banatului*, II, s.t.; Descoperiri făcute de Fr. Resch, în 1982; M. Moroz, în *Banatica*, VII, 1983, p. 471, 475, 437—438; Z. Kalmar, în *ActaMN*, XXI, 1984, p. 394, n. 36, p. 395; Gh. Lazarovici — M. Gumă, catalog nr. 9; Materiale inedite de la Uliuc în MBT; referiri la Gh. Lazarovici, în *ActaMP*, VIII, 1984, n. 5, 7—13, 15—16, 18; Gh. Lazarovici, în *Banatica*, VII, 1983, p. 36—37; *Banatica*, IV, 1977, p. 437—438; Fl. Mogoșanu — I. Stratan, în *SCIV*, 17, 2, 1966, p. 337; la care se mai adaugă altele inedite la Păltiniș — *La Foplică*, făcute de E. Stoicovici.

⁹ Z. Kalmar — O. Sfetcu, comunicare, Arad, 1987; Analizele petrografice au fost făcute de P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, p. 153, pl. 53/8, 15; 56/8; 65/17, 18 (mai departe C. Coțofeni).

¹¹ S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București, 1978, p. 15, 16, 45.

¹² Gh. Lazarovici — Fl. Drașoveanu, *op. cit.*, la Parța, ob. 2 în vecinătate pe diferite canale și în alte puncte ale satului.

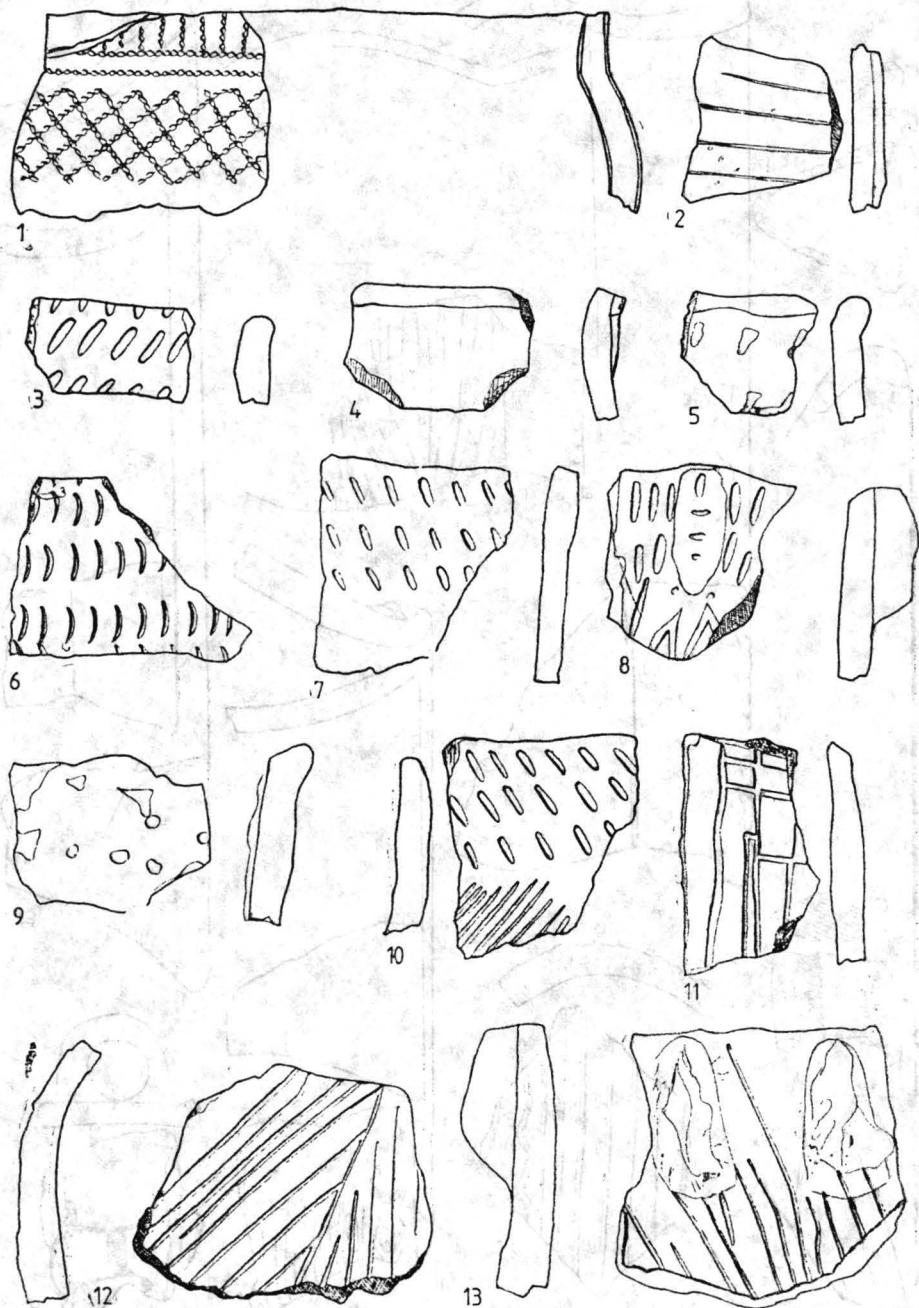

Fig. 4. 2—13 Fragmente ceramice Coțofeni Ib, 1 Fragment decorat cu șnurul, bronz timpuriu.

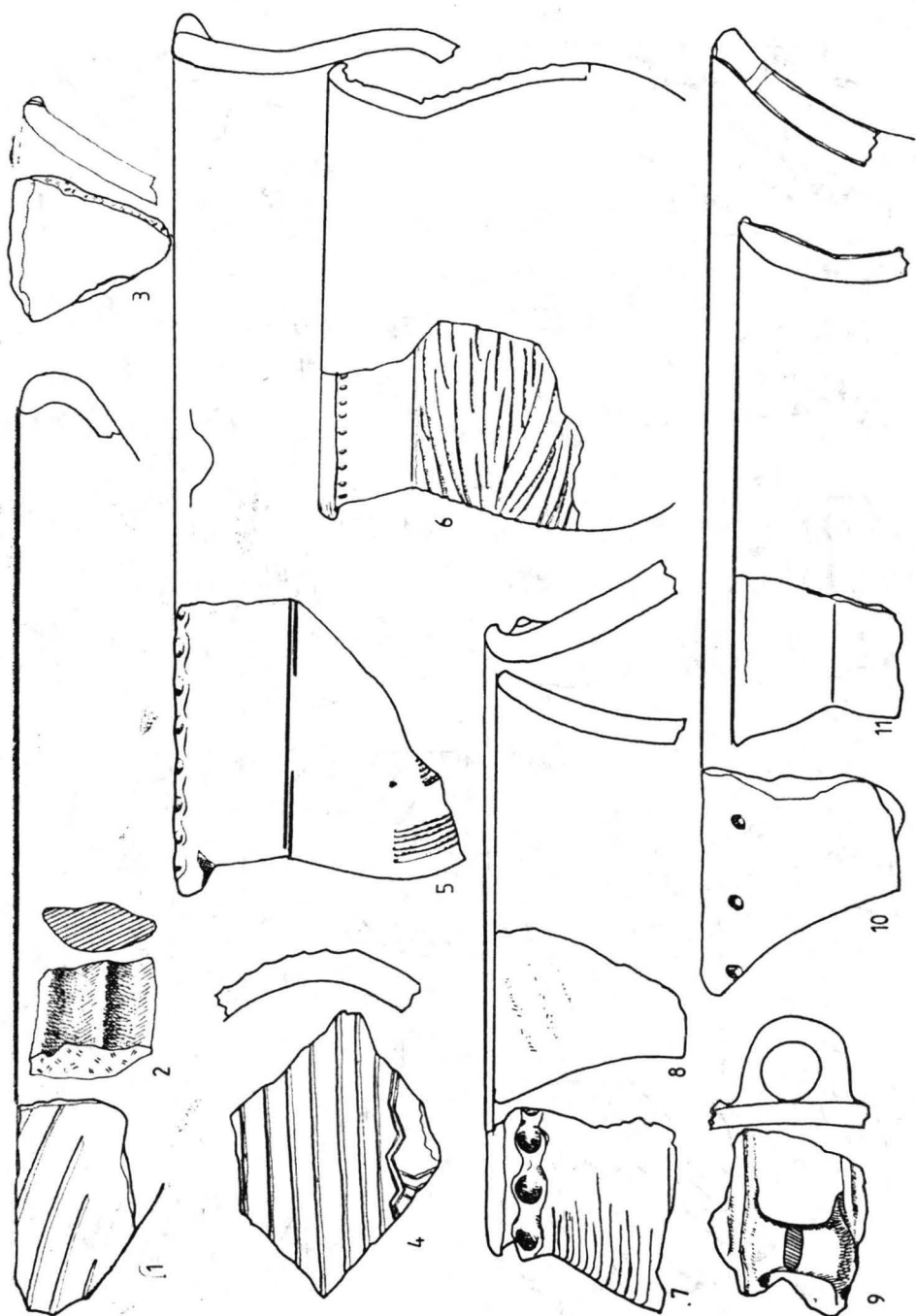

Fig. 5. 1—4 epoca fierului, cultura Basarabi, 5—11 grupul Balta Sărată, epoca bronzului.

Cea mai timpurie apariție a lor în Banat este la nivel Coțofeni târziu (Coțofeni IIIC) asociat cu elemente Vučedol la Băile Herculane și în alte părți¹³. Aceluiași orizont cronologic, poate o etapă mai târziu îi aparțin descoperirile din tumulul de incinerare de la Cristurul Sîrbesc¹⁴ și alte descoperiri de la Cioka¹⁵.

Ceramică ornamentată cu șnurul apare în orizonturi contemporane în Transilvania (la Nandru, Gherla, Cheile Turzii, Cheile Turului)¹⁶ și în sud-estul Transilvaniei în cultura Schneckenberg B¹⁷ și în grupul Jigodin¹⁸. În alte regiuni ale țării asemenea materiale apar în Oltenia¹⁹, nordul Munteniei²⁰, Moldova²¹, ca și în Bulgaria²², Grecia²³, Dalmația²⁴, Bosnia²⁵, Serbia²⁶, Ungaria²⁷, mai nou în Crișana²⁸, fără a mai vorbi de cele din Europa est centrală²⁹.

Materialele ornamentate cu șnurul de la Silagiu nu credem că trebuie separate de cele datînd din bronzul timpuriu. Pasta este de culoare brună

¹³ P. Roman, *op. cit.*, p. 150, 50/8, 15; Idem, în *ActaArchCarp* XV, 1975, 152, 148; J. Ecsedy, în *ActaArchBP*, 27, 1975, 281/282; Precum și la Moldova Veche; P. Roman, *C. Coțofeni*, p. 150, 50/9.

¹⁴ M. Garașanin, în *Ber RGK*, 39, 1950, p. 51—52, 6/1; M. Grbić în *Starinar*, IX—X, 1959, 36; J. Bona, în *Alba Regia*, 4—5, 1963, 28; D. Popescu, în *SCIV*, 16, 1965, p. 134; P. Roman, în *Dacia*, XV, 1971, p. 18; B. Jovanović, în *Istrazivanja*, 5, 1976, p. 63; *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja*, Sarajevo, 1979, III, pl. XLIV/5.

¹⁵ E. Plešova, în *CISPP*, VI, 1966, p. 75.

¹⁶ M. Roska, *ErdRep*, p. 201, fig. 242/21; 315/5; P. Roman, *op. cit.*, p. 150, fig. 50/4; p. 142, fig. 42/17; Materiale inedite la Cheile Turului, săpături Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, 1987.

¹⁷ Al. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, pl. XVIII/11, 13; P. Roman, în *SCIVA*, 1, 1986, 37, p. 36, fig. 1/2—3.

¹⁸ *Ibidem*, p. 43, fig. 3; N. Hartuchi — Fl. Atanasiu, în *Sesiunea de Comunicări a muzeelor de Istorie*, București, 1971, p. 135, n. 46; P. Roman—I. Pál—C. Horváth, în *SCIV* XXIV, 1973, 4, p. 559—574; P. Roman, *C. Coțofeni*, p. 61.

¹⁹ P. Roman, *op. cit.*, p. 150, fig. 50/11—14, 16; 51/1—4; Idem în *ActaArchCarp*, XV, 1975, p. 151; Idem, în *Acta Harghîtensis*, 1, 1980, p. 18; J. Ecsedy, *op. cit.*, p. 281.

²⁰ M. Garașanin, *op. cit.*, p. 52; J. Ecsedy, *op. cit.*, n. 67.

²¹ P. Roman, în *SCIVA*, 37, 1986, 1, p. 50, fig. 5/5.

²² R. Popović, în *ActaJugs*, VI, 1965, p. 41; M. Garașanin — D. Simoska, în *MacedoniaActaArch*, 2, 1976, p. 30; G. Tončeva, în *Dacia*, XXV, 1981, fig. 9/10, 16; 12/13; 13/1; 14/1—13; 17/4—7; 18/12; 21/9; tipurile 26/1—12; Vl. Milojević, în *Germania*, 28, 1944, p. 111; P. Roman, *op. cit.*, p. 62.

²³ La Argissa, Eutresis, Hogia Marina, Pevkakia Magula, Kopudjilas și poate altele; Vl. Milojević, în *Germania*, 33, 1955, p. 151, fig. 1/5; Idem, *Hauptergebnisse der deutschen Ausgrabungen in Thessalien*, 1953—1958 Bonn, 1960, p. 26—27, fig. 21/1—2; M. Garașanin—D. Simonska, *op. cit.*, p. 30; S. Hood, în *ZbornMB*, VI, 1970, p. 86; P. Roman, *C. Coțofeni*, p. 64.

²⁴ *Ber RGK*, 42, 1954, p. 58.

²⁵ La Kraljevine; Vl. Milojević, în *Germania*, 33, 1955, p. 151.

²⁶ M. Garașanin—D. Simonska, *op. cit.*, p. 30, fig. 7; p. 24—25; 32—33; *Praistoria Jugoslavenskih Zemalja*, Sarajevo, pl. XVI/3, 5.

²⁷ N. Kalicz, *Die Frühebronzezeit in nord-ost Ungarn*, Budapest, 1968, p. 15, fig. 1, pl. I/1—10, 13, 18; J. Ecsedy, *op. cit.*, p. 281.

²⁸ I. Emödi, în *ActaMN*, XXIV—XXV, 1987—1988, s.t.; P. Roman, *C. Coțofeni*, p. 150.

²⁹ Al. Prox, *op. cit.*, pl. XVIII/11; Z. Szekely, în *Materiale*, III, 1957, p. 150—151; Idem, în *Materiale*, V, 1959, p. 238, pl. VIII/2, 5—6; I. Neustupny, în *WPZ*, XXX, 1943; M. Gimbutas, în *American Antropologist*, 65, 4, 1963, p. 816; N. Hartuchi—Fl. Anastasiu, *op. cit.*, p. 135; J. Ecsedy, *op. cit.*, p. 281; P. Roman, *op. cit.*, p. 142—150; Idem, în *SCIVA*, 37, 1, 1986, p. 43; B. Novotny, în *Jahrschrift mitteldeutsch en Vorgeschichte*, 65, 1982, Halle/Saale, p. 101—106.

avînd un slip adesea picat. Amestecul este cu cioburi pisate. Arderea nu este prea puternică. Formele de vase sînt globulare avînd buza evazată, toartele sînt tubulare. Ornamentele constau din striuri realizate cu măturicea (fig. 5/6) precum și benzi de incizii făcute cu piaptănu (fig. 5/5).

Între aceste materiale reține atenția unele fragmente cu perforații sub buza vasului (fig. 5/10). În Banat asemenea materiale apar la Parța—obiectiv I³⁰, fiind asociate cu alte elemente ale perioadei timpurii a epocii bronzului (toarte tubulare, striuri).

Alveole, perforații sub buză apar ca un element caracteristic în culturile Glina III—Schneckemberg³¹. Cele mai vestice descoperiri sînt cele atribuite mai nou unei faze Glina IV³², acestea însă ca de altfel întreaga cultură Glina sînt întinse în timp în mod nefiresc. Dacă sincronismele și începutul este incert³³, în schimb devine clar că sfîrșitul lor se petrece în pragul nașterii civilizațiilor bronzului mijlociu. Pentru acestea pledează asocierea ceramicii cu măturicea sau cu striuri cu ornamentele alveolate cu ceramica cu șnurul și ornamentele cu piaptănu.

Asemenea ornamente sînt întîlnite în Banat sud-vestul României la Visag³⁴, la Balta Sărată³⁵, în faza I a grupului Balta Sărată³⁶ iar în Transilvania în faza I a culturii Wietenberg la Derșida și altele³⁷, marcînd un orizont cronologic la nivel Reinecke A₂/B₁³⁸.

Aceste materiale marchează un orizont cronologic mai puțin cercetat. Lui par să-i aparțină și alte descoperiri din Banat ca cele de la Gornea—Vodneac, Gornea—Căunița de Sus și altele³⁹.

În lotul de materiale de la Pîrpora sînt și alte materiale care aparțin primei vîrste a fierului, unei etape timpurii a culturii Basarabi sau celui grup Gornea—Kalakacea. Este vorba de ceramica de bună calitate ornamentată cu fațete pe buză, toartă sau umăr, cu incizii în zig-zag (fig. 5/1—4). Ornamente caracteristice pentru orizontul Ha B₂, nu însă mai timpurii avînd bune analogii la Gornea, Bădeni și altele⁴⁰.

³⁰ Materiale inedite în Muzeul Banatului din Timișoara.

³¹ I. Nestor, *Istoria României*, I, 1960, p. 99; D. Popescu, în *SCIV*, 16, 3, 1965, p. 781; M. Turcu—V. Laczunov, în *Materiale*, Oradea, 1979, p. 78; K. Horedt, *Moșteni*, București, 1979, p. 244, fig. 7/13; P. Roman, *op. cit.*, p. 38, 40.

³² I. Bona, *op. cit.*, p. 53—54; D. Popescu, *op. cit.*, p. 332; P. Roman, *op. cit.*, p. 31, 34, 41; N. Chidioșan, în *Materiale*, Tulcea, 1981, p. 128.

³³ La Baneț (Coțofeni II), P. Roman, *op. cit.*, p. 39: Sincronismele sînt cu Coțofeni III c pentru Glina III — Schneckenberg B; *Ibidem*, p. 38; Idem, C. Coțofeni, p. 75, 56; Vl. Milojević, în *Germania*, 28, 1944, p. 111; D. Popescu, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 379.

³⁴ I. Stratan, în *Materiale*, VII, 1961, p. 164—165, fig. 2/1; D. Derciu, în *Dacia*, V, 1961, p. 125, n. 9, 154; Idem, în *ZborNMB*, IV, 1964, p. 44, fig. 5/1; V. Dumitrescu—I. Stratan, în *SCIV*, XVIII, 1967, 1, p. 78—81; S. Morintz, *op. cit.*, p. 22—23, 26; M. Gumă, în *StComC*, 1979, p. 56, 68—69; M. Moroz, *op. cit.*, p. 481.

³⁵ R. Petrovszky—M. Gumă, *op. cit.*, p. 56.

³⁶ *Ibidem*, pl. XIII/4, 9, 11 (Iaz — Dîmb); pl. XXII/3—4 (Valea Timușului).

³⁷ N. Chidioșan, în *Dacia*, 12, 1968, p. 163. Idem, *Contribuții la Istoria tracilor timpurii din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea 1980, p. 56, pl. 16/5, 19/2.

³⁸ Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 29—33.

³⁹ Gh. Lazarovici, — *Gornea, Reșța*, 1977, p. 89—90; Gh. Lazarovici—C. Săcărîn, în *Banatica*, V, 1979, p. 73—76, vezi și bibl.

⁴⁰ Gh. Lazarovici, în *Marmația*, 1982, s.t. (săpături Bădeni, campania II).

Lotul de materiale studiat constituie doar o mică parte, poate 5—10%, din materialele adunate cu hărnicie de O. Sfetcu. Studiul întregului material și mai ales săpături sistematice sînt necesare pentru lămurirea unor importante probleme ale preistoriei Banatului.

GHEORGHE LAZAROVICI — OCTAVIAN SFETCU

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE VON SILAGIU-BUZIAȘ

(Zusammenfassung)

Die neolithischen Fundstätten, die hier erwähnt werden, befinden sich am Fusse des Silaghiu-Hügels, im Secerii- und im Pirpora-Tal.

Im Secerii-Tal, wo sich die Ebene von Gătaia mit dem Silagiu-Hügel trifft, 170 m ü.d.M., fand man anlässlich von Tiefackerungen in einem der Gräben für eine Weinrebenpflanzung archäologisches Material. In der Sammlung, die in der Schule aufbewahrt wird, in Privatsammlungen und in der Sammlung des Badeorts, befinden sich Objekte der Starcevo-Criș Kultur, wovon wir die zahlreichen Feuersteinwerkzeuge, die Beile und die Keramik hervorheben.

Aus gelblichen Feuerstein, den man in der Gegend häufig findet und der spezifische Tönungen des Silagiu-Hügels hat — deshalb müsste man hier die lokale Abbaustelle des Materials finden — wurden lange Klingen gefertigt, wovon einige auf einer oder auf beiden Schneiden retouchiert sind, auch fand man Spitzen und Schaber.

Die vielen Beile, die man fand und die verschiedenen Typs sind (rechteckig, trapezoidal usw.) lassen die Vermutung zu, dass in der Gegend eine Werkstatt existierte, umso mehr, als der Hügel eine mögliche Abbaustelle für das Rohmaterial war.

Nach ihrer Faktur (sandiges Gemisch, gelbliche Farben), ihrer Form (Kegelstumpf, kugelförmig, Schüssel, das Fehlen der doppelten Kegelstümpfe) und ihrer Ornamentik (gezackt, manchmal Schlickergeperlt), sowie einige der Objekte an sich (Idole und Altarfragmente) sind die Funde einem Starcevo—Criș Horizont IIB—IIIA zuzuordnen. Da es keine stratigraphischen Beobachtungen gibt, ist es schwierig, genaue Angaben zu machen.

Die Siedlung aus dem Pirpora-Tal am rechten Ufer des Baches, in 170—175 m ü.d.M. gelegen, wird von einer grossen Materialvielfalt gekennzeichnet. Die gefundenen Feuersteine, von schwächerer Qualität als jene aus dem Secerii-Tal, von einer Lamellarstruktur und mit hohem Quarzgehalt weisen auf eine Bewohnung in der Altsteinzeit, im oberen Paläolithikum, hin.

Manche der Keramikfunde gehören der Bronzezeit an, der Balta Sărată-Gruppe, und sind Gegenstand einer anderen Studie. Einige der Materialien mit Ornamenten in Form tiefer Einritzungen, breiter Streifen, kurzer Schnitte sind nach Faktur, Ornamentik und Form der Phase Ib der Coțofeni-Kultur zuzuordnen.

Aus der frühen Bronzezeit stammen einige Funde, unter welchen wir auf ein Fragment aus weicher Paste aufmerksam machen, die mit Schlamm und feingestampften Splittern vermischt und auf dem Gefässhals mit Netzschnur verziert ist, sowie auf Fragmente, deren Dekor von kammartigen, Linien gebildet ist, von Alveolen und Löchern unter dem Gefässnabel und die röhrenförmige Henkel haben. Zu diesen gibt es Analogien mit den frühbronzezeitlichen Funden von Parța-Ob I, Balta Sărată I, Gornea-Vodneac, Cristurul Sîrb, zur Kutlur Gлина III-Schneckenberg A und B, Wietenberg I u.a.

Pl. I. Cultura Starčevo—Criș, faza IIB/IIIA, Valea Secerii.

Pl. II. Cultura Starčevo—Cris, obiecte.

CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE SPEOLOGICĂ ÎN VALEA CERNEI (I)

Valea Cernei este una dintre puținele văi longitudinale din Carpații Meridionali. Rîul curge în direcția sud, sud-vest, separă în zona de care ne ocupăm Munții Cernei (la vest) de Munții Mehedinți (la est) și reprezintă limita naturală dintre Banat și Oltenia¹. În această zonă cursul mijlociu al rîului urmează grabnul Cernei în care apare soclul vechi, constituit din granițe, iar pe laturile lui depozitele jurasicului și cretacului. Versantul drept al Cernei este alcătuit, puțin în amonte de Băile Herculane, din calcare marine de vîrstă malmneocomiană. Malul stîng al Cernei are aspectul unui abrupt calcaros cu pereții verticali înalți pînă la 500 m și care se continuă cu înălțimi tot mai mari, una dintre ele fiind Vf. Domogled de 1 105 m. Calcarele acestei văi aparțin sedimentarului autohton de vîrstă jurasic-cretacic inferioară. În această zonă, în afară de peșterile din jurul Băilor Herculane², mai există în amonte numeroase altele situate pe ambii versanți ai văii.

Cercetările noastre, efectuate în vara anului 1988, s-au limitat doar la o singură peșteră, și anume *Peștera Oilor* (Pl. I).

Peștera Oilor (P. 2144/63)³, descoperită în 1979, se dezvoltă pe versantul stîng al Văii Drestenic, la confluența Drestenicului cu Cerna, la cca 40 m vest de P. 2144/65 (fig. 2 b)⁴. Gura peșterii este orientată spre sud-est și are lățimea de cca 12 m și înălțimea de cca 20 m, avînd altitudinea absolută de 350 m și pe cea relativă de 30 m⁵. Este o peșteră orizontală fosilă, uscată, caldă, fiind bine luminată la intrare și difuz spre capăt, unde

¹ Din bibliografia referitoare la Valea Cernei amintim selectiv: *Valea Cernei* — *Studiu de geografie*, Edit. Academiei, București, 1981; S. Avram, D. Dancău și E. Șerban, în *Lucrările Institutului de Speologie „E. Racoviță”*, III, 1964, p. 133—199; M. Bleahu, V. Decu, Șt. Negrea, C. Pleșa, I. Povară, I. Viehmann, *Peșteri din România*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 259—273 (în continuare: M. Bleahu și colab., *op. cit.*).

² M. Bleahu și colab., *op. cit.*, p. 262—271; R. Petrovsky, în *StComC*, III, 1979, p. 253—256.

³ 2144 reprezintă codul hidrologic, iar 63 numărul de ordine al peșterii. Cf. C. Goran, *Catalogul sistematic al peșterilor din România*, București, 1982, p. 139—141.

⁴ În 1982, cu ocazia unui sondaj, au fost descoperite cîteva fragmente ceramice. Vezi: P. Rogoza, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 197—198, inclusiv Pl. XVII/1—2; în schimb în Peștera 2144/65 cercetările noastre nu au dus la nici o descoperire arheologică, deși în 1982 au fost recoltate de la suprafață cîteva fragmente ceramice (vezi fig. 2b).

⁵ C. Goran, *op. cit.*, p. 141.

Fig. 1. Intrarea în P. Oilor — vedere dinspre est.

este subfosilă și rece. Lungimea peșterii este de 57 m, iar condițiile de locuire sînt bune în sala de la intrare, unde, de altfel, au și fost găsite în 1982 primele urme arheologice. Ne-am propus spre cercetare acea zonă a peșterii care întrunea cele mai bune condiții de locuire preistorică⁶, zonă unde am executat o casetă cu dimensiunile de 2×3 m. Materialul arheologic rezultat din această casetă face obiectul cercetării noastre.

Stratigrafia. Este destul de simplă, ea nedepășind grosimea de 0,40 m (Pl. III). Peste patul stîncos este așezat un pat de material clastic, cu urme

⁶ Am considerat că într-o peșteră există condiții bune de locuire preistorică în zona unde ajunge lumina naturală, unde curenții de aer sînt mai slabi sau chiar lipsesc și unde umezeala este redusă. În general, însă, este destul de greu de găsit astfel de peșteri care să întrunească toate condițiile de mai sus. În cazul nostru, locul unde am executat caseta este luminat destul de slab, curenții de aer lipsesc, iar umezeala este redusă. Pentru aceste condiții favorabile de locuire, vezi și: R. Petrowsky, O. Popescu, P. Rogoza, în *Banatica*, VI, 1981, p. 440—442 (anexa).

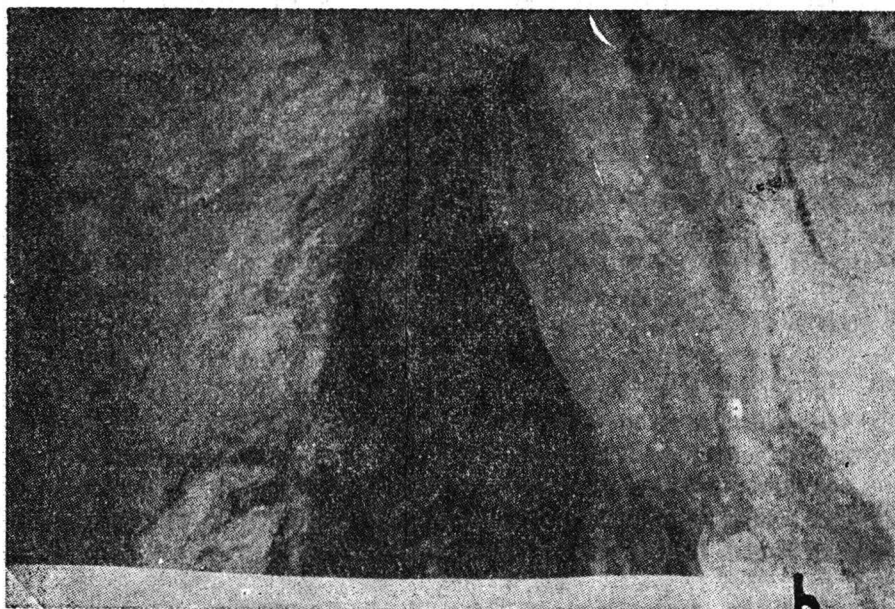
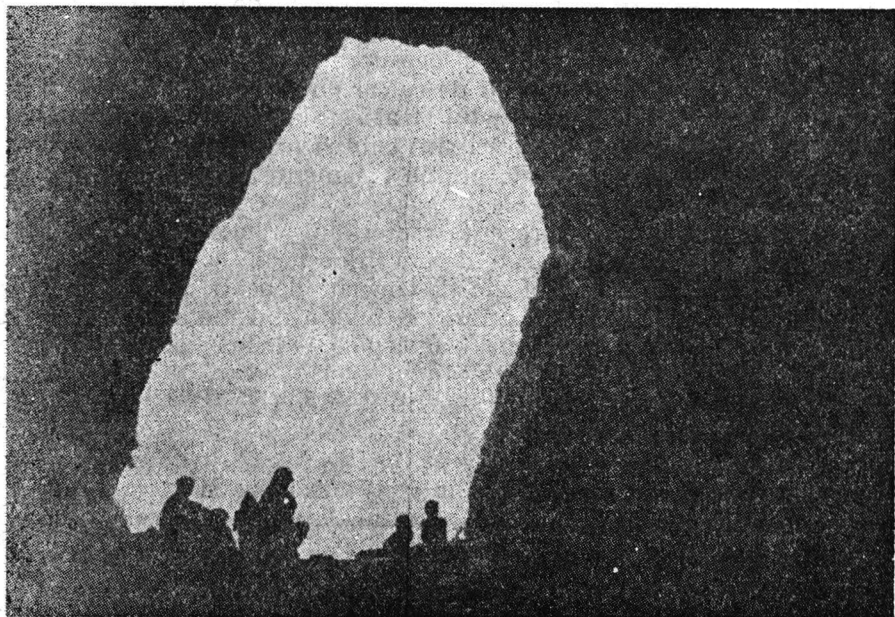

Fig. 2. a. P. Oilor — vedere din interior; b. Intrarea în P. 2144/65.

de cenușă, stratul avînd o grosime de cca 5 cm. Deasupra acestui strat se află nivelul I de locuire al peșterii, cu o grosime de cca 7 cm, în acest strat au fost sesizate resturile unei vetre cu diametrul de 0,55—0,60 m și grosimea de cca 4 cm, avînd în jur și deasupra multă cenușă. Urmează un strat de 5—8 cm format din bucăți de calcar cu urme de arsură și puține fragmente ceramice. Suprapus acestui strat este nivelul II de locuire gros de cca 7 cm. Ultimele două straturi sînt subțiri (cca 4 cm și cca 8 cm) și sînt formate din material elastic, puține fragmente ceramice și depuneri naturale.

În cele ce urmează vom prezenta materialul arheologic descoperit în cele două nivele de locuire sesizate de noi în peșteră.

Nivelul I. Materialul arheologic descoperit în acest nivel este bogat, fiind reprezentat de fragmente ceramice, unelte din metal și os, precum și o foarte mare cantitate de resturi osteologice — în special de ovicaprine.

I. Ceramica

Fragmentele ceramice au apărut în cantitate mare și aproximativ 90% dintre ele sînt ornamentate. Ele fac obiectul discuției noastre.

Din punct de vedere al compoziției pastei din care s-au lucrat vasele, ceramica se împarte în trei mari categorii: ceramica de uz comun, semi-fină și fină.

a. *Ceramica de uz comun* reprezintă o treime din ceramica ornamentată și peste jumătate din totalul ceramicii. În cadrul acestei categorii de ceramică, în pastă au fost folosite ca degresant pietricele de calcar (Pl. IV/1—2, 5, 8—9) și scoici pisate (Pl. IV/3)⁷. Ceramica este bine arsă, culoarea frecventă este cărămizie (Pl. IV/1—2, 5—7, 10—11), cenușie (Pl. IV/3, 12), castanie (Pl. IV/9) și neagră (Pl. IV/4, 8, 12).

b. *Ceramica semifină* este realizată dintr-o pastă ce folosește ca degresant pietricele, este bine arsă, unele vase sînt lustruite (Pl. V/11, 13). Culoarea este cel mai ades cenușie (Pl. V/4, 7, 12), brun-cărămizie (Pl. V/2—3, 5—6, 8—11, 13) și neagră (Pl. V/1).

c. *Ceramica fină* este realizată din material bine frămîntat, cu puține impurități, cu adaus de nisip ca degresant, este compactă, bine arsă, cu pereții subțiri. Unele fragmente sînt puternic lustruite metalic (Pl. VI/1, 3—5, 9—10), culoarea predominantă fiind cenușie (Pl. VI/1—3, 5), gălbuie (Pl. VI/4, 6, 8) și brun cărămizie (Pl. VI/7, 9—10).

A. FORMELE RASELOR

a) *Străchinile* sînt prezente în două variante: strachina cu marginea aplicată spre exterior (Pl. V/3; Pl. IV/10) și strachina cu fund drept și formă semisferică (Pl. V/9).

b) *Castroane*. Sînt prezente doar cele de tipul cu marginea rotunjită și uniform îngroșată (Pl. IV/4; Pl. VI/8).

⁷ Dacă folosirea pietricelelor ca degresant este un procedeu des folosit în cultura Coțofeni, folosirea scoicilor pisate are o răspîndire regională, limitată la sudul Olteniei și Banatului, cf. P. Roman, *Cultura Coțofeni*, Edit. Academiei, București, 1976, p. 19.

c) *Cănille* sînt reprezentate prin două fragmente (Pl. VI/4, 6).

d) *Amforele* întîlnite frecvent în alte aşezări sînt prezente prin tipul cu marginea rotunjită, aplecată puţin spre exterior (Pl. IV/1; V/6) şi tipul cu două torţi pe maxima rotunjire (Pl. VI/1).

e) *Vasul de uz comun* este reprezentat prin cîteva fragmente (Pl. IV/7, 12; V/2), iar un fragment prezintă o proeminenţă pentru apucat (Pl. IV/8), tipică pentru acest gen de vas⁸.

Torţile care servesc pentru agăţarea vasului sînt mai mici şi au orificiile cu un diametru mai mic (Pl. IV/9; VI/1, 5). În acelaşi context arheologic a fost descoperită o toartă în bandă lată, folosită pentru apucat (Pl. V/4).

B. ORNAMENTAREA

În cazul nostru putem vorbi de două moduri de ornamentare a ceramicii, şi anume prin *adîncire* — acest mod cuprinzînd ca tehnici de realizare *inciziile*, *împunsăturile succesive*, *împresiunile* — şi ornamentarea în *relief*.

a. *Inciziile* sînt realizate sub forma unor linii subţiri (Pl. IV/1—3, 5, 7; V/1, 6, 8; VI/7) sau sub forma de şanţuleţe late (Pl. IV/6; V/7), motivele ornamentale fiind *triunghiul „îngropat“* (Pl. IV/1; IX/10), *benzi în reţea* (Pl. IV/2—3, 5, 7; V/6, 8, 10; IX/9), motive în formă de *schelet de peşte* (Pl. V/5; X/1).

b. *Împunsăturile succesive* apar în şiruri (Pl. V/4), dar mai ales sub formă de „căpriori“ (Pl. VI/3, 6, 9; IX/12). În ce priveşte această tehnică, împunsăturile succesive au fost desigur subordonate incrustaţiei⁹, dar mediul puternic acid în care au stat aceste materiale arheologice a făcut imposibilă sesizarea pastei de incrustaţie.

c. *Împresiunile* sînt de tipuri diferite, luînd forma instrumentului cu care, prin apăsare, au fost executate. Întîlnim astfel impresiuni dreptunghiulare (Pl. V/13; VI/10; IX/3—4), triunghiulare (Pl. IV/10; V/9; IX/5), semiovale (Pl. IV/12; IX/6) şi circulare aşezate pe trei rînduri sub buza vasului (Pl. VI/4; IX/7)¹⁰.

d. *Ornamentarea în relief* nu este realizată prin aplicare ci prin modelarea buzei vasului sub forma unui brîu alveolat (Pl. V/6) sau prin „ondularea“ buzei (Pl. IV/1).

Legată de problema ornamentării ceramicii este şi prezenţa în două cazuri a barbotinei, alături de benzile în reţea (Pl. IV/5; V/8)¹¹.

⁸ P. Roman, *op. cit.*, p. 21, Pl. 25/2.

⁹ *Ibidem*, p. 25.

¹⁰ Acest motiv ornamental reprezintă o influenţă culturală Kostolac, cf. P. Roman, *op. cit.*, p. 108, Pl. 3/2.

¹¹ Procedul barbotinării părţii de jos a vasului este întîlnit în fazele I—II ale culturii Coţofeni, cf. P. Roman, *op. cit.*, p. 25, 37, Pl. 42/4, Pl. 54/13—14. Pl. 58/2, Pl. 59/4—5, Pl. 76/6.

II. Obiecte din piatră

A fost descoperit un singur obiect, și anume o amuletă din gresie fină cuarțoasă micaces, de vîrstă liasică, perforată și avînd capetele rotunjite¹². Lungimea este de 4 cm, lățimea de 1,6 cm și grosimea de 0,4 cm (Pl. XI/4).

III. Unelte

a. *Unelte din os*. O singură unealtă a fost descoperită, și anume o dală cu lungimea de 7,1 cm, lățimea de 2,4 cm și grosimea de 0,5 cm. Pe spate, piesa prezintă numeroase zgîrieturi datorate folosirii, iar tăișul este atent și bine șlefuit (Pl. XI/3).

b. *Unelte din metal*. Au fost descoperite două străpungătoare din cupru. Primul (Pl. XI/1) are o lungime totală de 12,9 cm, din care partea de fixare la mîner are 3 cm. Piesa prezintă o frumoasă patină verde, are forma piramidală, în secțiune pătrată.

Al doilea străpungător (Pl. XI/2) are lungimea de 12,3 cm, din care 3,5 cm reprezintă partea de fixare în mîner. Și această piesă are o formă piramidală, dar în secțiune rombică.

Nivelul II. Materialul arheologic descoperit în acest nivel este mai sărac, datorită unei locuiri de scurtă durată, și este reprezentat prin fragmente ceramice (Pl. VII) și material osteologic.

Din totalul materialului ceramic, ceramica ornamentată reprezintă cca 45%. Din punctul de vedere al compoziției pastei, avem specia uzuală, semifină și fină.

a. *Ceramica de uz comun* este reprezentată prin trei fragmente (Pl. VII/5, 9—10). Pasta are în compoziție pietricele, este bine arsă, culoarea este cărămizie (Pl. VII/5, 9) și brună (Pl. VII/10).

b. *Ceramica semifină* este realizată din pastă care are ca degresant nisip cuarțifer, este bine arsă și culoarea variază de la cărămiziu (Pl. VII/3) la brun-închis (Pl. VII/8) și negru (Pl. VII/4, 6).

c. *Ceramica fină* este bine arsă, lustruită metalic, de culoare neagră (Pl. VII/1—2, 7).

Formele de vase care au putut fi determinate pe baza materialului existent sînt: *strachina* (Pl. VII/2), *cana* (Pl. VII/5), *ceașca* (Pl. VII/3), *cănița* (Pl. VII/9) și *văsciorul* cu fund inelar, corp bitronconic în patru colțuri, gît înălțat și torți „ansa lunată” (Pl. VII/1).

Ornamentarea ceramicii s-a făcut folosindu-se mai multe procedee: inciziile, împunsăturile succesive și ornamentarea în relief.

Inciziile apar singure sub formă de arcade (Pl. VII/1), ghirlanda cu incizii verticale grupate (Pl. VII/8) și sub formă de combinații de incizii orizontale, verticale și în rețea. Inciziile sînt folosite și alături de *împunsăturile succesive* (Pl. VII/2, 7). Ca *ornament în relief* este folosit briul crestat aplicat sub buza vasului (Pl. VII/6).

¹² În toată zona Văii Cernei singurele depozite liasice în facies de *Gersten* sînt cele din zona Prisacina, zonă situată la cca 1 km nord de peștera cercetată de noi. De aici provine materialul litic folosit la confecționarea amuletei.

Dat fiind faptul că lucrarea de față reprezintă o publicare de material arheologic inedit și nu o discuție asupra problemelor pe care le ridică aceste descoperiri din punct de vedere cronologic, nu putem omite totuși câteva concluzii pe care le oferă materialul analizat.

Din punct de vedere al caracteristicilor materialului ceramic din nivelul I, avem suficiente analogii în Banat — descoperirile de la Băile Herculane (nivelele h—i)¹³, Bocșa Montană „Colțan”¹⁴, Românești¹⁵, Nandru-P. Spurcată¹⁶, precum și în descoperirile făcute într-o serie de peșteri situate pe Valea Cernei¹⁷ și Valea Gîrliștei¹⁸, pentru a putea încadra aceste descoperiri în cultura Coțofeni, faza III-a—IIIb.

O atenție deosebită trebuie acordată celor două străpungătoare din metal descoperite în nivelul I (Pl. XI/1—2). În urma analizei spectrale informative a metalului din care sînt realizate cele două străpungătoare¹⁹, a rezultat că principalul constituent — cuprul — în proporție de peste 95%, al doilea constituent este arsenul în proporție de peste 4%. În proporții sensibile egale, dar sub 1% apar plumbul și bismutul. Staniul este prezent în cantități foarte mici, prezența sa fiind legată de natura minereului și nu de o rețetă metalurgică²⁰. În concentrație slabă sau sub formă de urme apar Sb, Co, Mg, Ti, Ni, Ag (Pl. XII).

Analizînd spectrogramele s-a observat că ele sînt identice, fiind prezente aceleași linii de spectru pentru fiecare element citat mai sus, intensitățile liniilor de spectru fiind absolut identice la cele două analize.

Concluzia imediată ce rezultă este că metalul de bază — în cazul nostru cuprul — a fost obținut în același zăcămint, prin încălzirea rocii cuprifere (nu calcopirita) pînă la temperatura de topire, adică în jurul a 1 085°C, și face parte din aceeași șarjă. Cuprul astfel obținut a fost prelucrat prin batere la cald (forjare), întrucît avînd în compoziție peste 4% arsen, acesta conferind cuprului duritate, nu permite prelucrarea la rece, metalul fiind casant.

Pentru noi, un deosebit interes îl prezintă cunoașterea surselor de metal utilizate de comunitățile preistorice²¹. Zăcămintele de cupru se găsesc asociate metalogenezei banatitice, începînd din Banat — de la Dognecea, continuînd cu cele de la Ciclova Montană, Sasca Montană, Moldova Nouă, Majdanpek, Valja Saka, Lipa, Veliki Krivalj, pînă la Bor²².

Din punctul de vedere al asociației determinate spectrografic, se găsesc în acest aliaj doar două zăcămintele care prezintă o asociere similară

¹³ P. Roman, *op. cit.*, p. 206—209, Pl. 109—112; M. Gumă, C. Săcărîn, în *Banatica* VI, 1981, p. 59—66, Pl. I—XXIX.

¹⁴ P. Roman, *op. cit.*, p. 211—213, Pl. 114/1—2, Pl. 115/1, Pl. 116/9—11, 17—20; M. Gumă, C. Săcărîn, în *Banatica*, VI, 1981, p. 59—66, Pl. I—XXIX.

¹⁵ P. Roman, *op. cit.*, p. 202, Pl. 106/7—9, 11, 13—14.

¹⁶ *Ibidem*, p. 181, Pl. 81/5, 10, 22—24, 26.

¹⁷ R. Petrovsky, O. Popescu, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 433 (Peștera nr. 61 — zona Ineț), Pl. V/1—8, p. 436 (Peștera nr. 1 din stînga hidrocentralei), Pl. VI/1—6.

¹⁸ P. Rogozea, *op. cit.*, p. 176, Pl. II/1—3, p. 178, Pl. VI, p. 179, Pl. IX—X.

¹⁹ Analiza spectrală informativă a fost realizată în laboratorul I.P.E.G. „Banatul” Caransebeș.

²⁰ M. Oppermann, *Tracii între arcul carpatic și Marea Egee*, Edit. Militară, București, 1988, p. 43, nota 14.

²¹ Pentru cele de urmează, de un real folos ne-a fost sinteza *Magmatism and metallogeny of the Carpathian-Balkan Area*, Sofia, 1983, (în continuare: *Magmatism...*).

²² *Magmatism...*, foaia 5, Budapesta, 1978.

cu elementele sesizate de noi în spectrogramă: zăcămintele de la Dognecea și cele de la Valja Saka²³. Cu alte cuvinte, singurele zăcăminte de unde poate proveni cuprul folosit la confecționarea străpungătoarelor sînt cele de la Dognecea și Valja Saka (Pl. XIII)²⁴. Considerăm că foarte posibil și normal faptul să se aducă metalul necesar de la aceste zăcăminte, întrucît distanța de la sursele de metal și pînă la zona cercetată de noi este relativ convenabilă (pînă la Dognecea, în linie dreaptă, sînt cca 60 km, iar pînă la Valja Saka — 110 km), iar Dunărea nu le prezenta o barieră, ci din contră, era o punte de legătură cu lumea balcanică (Pl. XIII)²⁵.

Studierea în viitor a altor elemente ce atestă legăturile dintre comunitățile preistorice nu poate decît să ne ofere o imagine cu mult mai completă decît în prezent a ceea ce s-a petrecut în plan socio-economic în epoca preistorică în țara noastră.

Cele două străpungătoare au analogii cu piese similare descoperite în Banat, la Băile Herculane (nivelele h_3 — h_4)²⁶, Moldova Veche²⁷ și Bocșa—„Colțan”²⁸ ce permit atribuirea lor fazei a treia a culturii Coțofeni.

În ce privește materialul arheologic aparținînd nivelului II, el prezintă analogii cu materiale descoperite în Banat la Gornea—„Păzăriște”²⁹, Ciuta—„Cornul Dealului”³⁰ și Mala Vrbica—„Livade”³¹, suficiente, credem noi, pentru a-l atribui culturii Vatina, faza timpurie (Br. B).

Cercetările de arheologie speologică sînt încă într-o fază de început la noi, dar avem convingerea că amplificarea acestora în viitor va aduce,

²³ *Ibidem*, 254/gd (Dognecea); 275/gd (Valja Saka).

²⁴ Teoretic, cuprul ar putea proveni și din alt zăcămint identic, din punctul de vedere al elementelor chimice prezentate pe lîngă cupru, de undeva din zona bănățeană ce are ca extreme cele două zăcămint mai sus amintite, zăcămint care în zilele noastre nu este cunoscut sau exploatat.

²⁵ Zăcămint cuprifere în apropiere sînt mai multe, dar nu pot fi considerate ca surse de metal pentru piesele noastre, deoarece în aceste zăcămint apar, pe lîngă cupru, și alte elemente care nu au fost sesizate în analiza spectrală a pieselor. Așa este cazul zăcămintelor de la Baia de Aramă, care nu conțin Bi și As (prezent la noi în concentrație de peste 4%) dar au în schimb mult Zn (sfalerit), Ge, Te, Se și In, zăcămintele de la Recsk (R. Ungară) care sînt complet îngropate (și nu puteau fi exploatate în epoca preistorică) avînd compoziție Mo și Zn, zăcămintele din Munții Caucazul Mic, unde apare Ba, Zn, Fe, Mn și zăcămintele din Munții Caucazul Mare, unde apare Mo și W. Elementele nesesizate de noi în analiza spectrală apar și în cazul zăcămintelor din Munții Apuseni și R. P. Bulgară etc. Pentru aceste probleme, vezi și I. Bebeleac, *Zăcămint minerale și tectonica globală*, Edit. Tehnică, București, 1988, p. 67, 210, 222—223, 231.

²⁶ P. Roman, *op. cit.*, p. 113, Pl. 8/8.

²⁷ *Ibidem*, p. 113, Pl. 8/7.

²⁸ *Ibidem*, p. 113, Pl. 8/9; M. Gumă, C. Săcărîn, în *Banatica*, VI, 1981, p. 95, Pl. XXIX/1.

²⁹ Gh. Lazarovici, *Gornea. Preistorie*, 1977, Pl. LXVIII; LXIX/2, 8, 12, 14, 19—20; LXX/8, 16, 21; LXXI/9, 11; Gh. Lazarovici, C. Săcărîn, în *Banatica*, V, 1979, p. 99, fig. 9/3—4, 6.

³⁰ S. Petrescu, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 138—140, Pl. II/1—2, Pl. III/2, Pl. VI/1, p. 143, Pl. VII/1, p. 149, Pl. XIII/9—10.

³¹ M. Vukmanović, P. Popović, în *Derdapske sveske*, III, Beograd, 1986, p. 17, fig. 5/12.

fără îndoială, dovezi tot mai clare privind evoluția, cronologia și relațiile socio-economice ale comunităților preistorice din țara noastră³².

În această privință, lucrarea noastră este doar o modestă contribuție*.

MARIUS SORIN PETRESCU — OCTAVIAN POPESCU

RESEARCH OF SPALAEOLOGICAL ARCHAEOLOGY IN THE CERNA VALLEY (I)

(Summary)

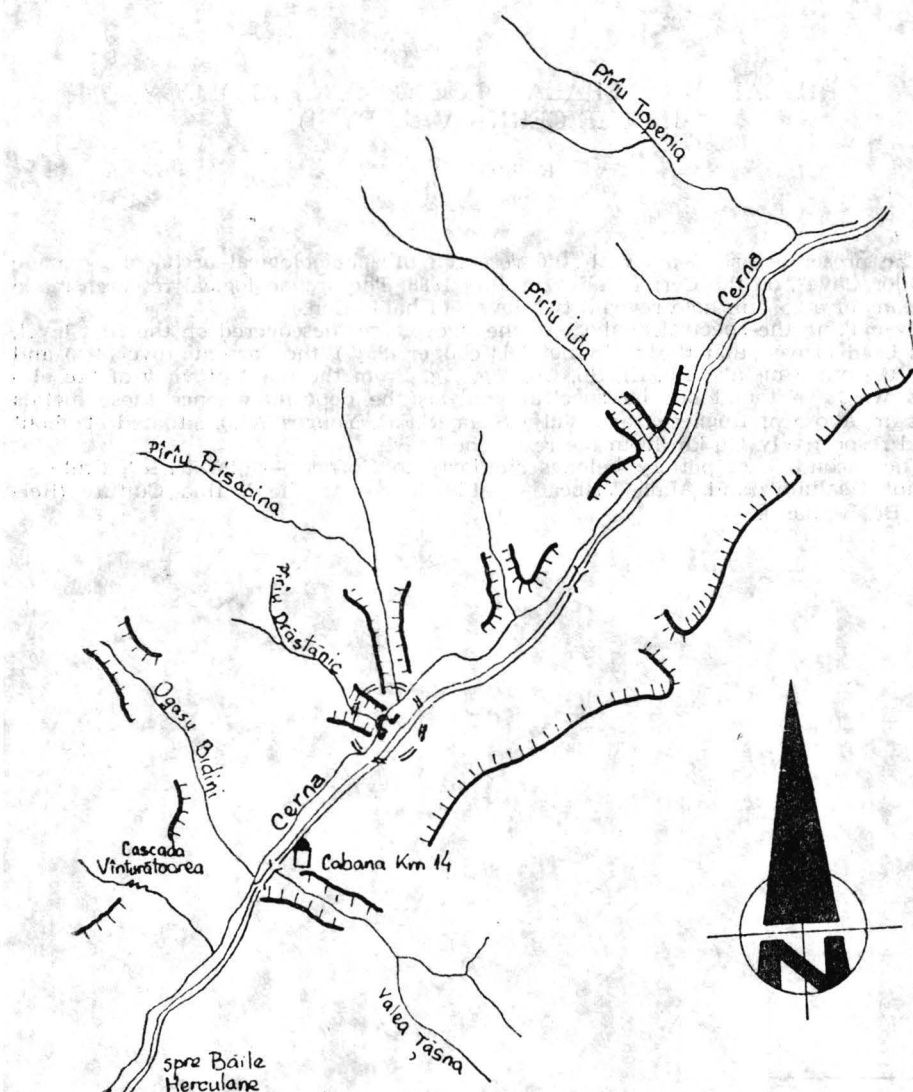
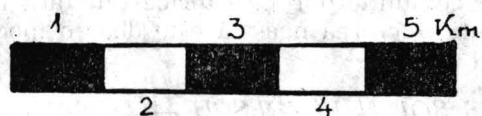
The present work deals with the research of spalaеological archaeology made in „Oilor Cave“, on the Cerna Valley in July 1988. The archaeological research made by means of a 2×3 m hole revealed two levels of habitation.

By making the spectral analysis of the two pierces discovered on the first level, it has been proved that the basic metal is copper (95%), then arsenic (over 4%) and under 1% other metals: Pb, Bi, Sb, Co, Mg, Ag. From the point of view of the elements we have found out by spectral analysis the deposits whence these metals result are those of Dognecea and Valja Saka (S.F.R. Yougoslavia), situated at about 60 and respectively 110 km from the researched cave.

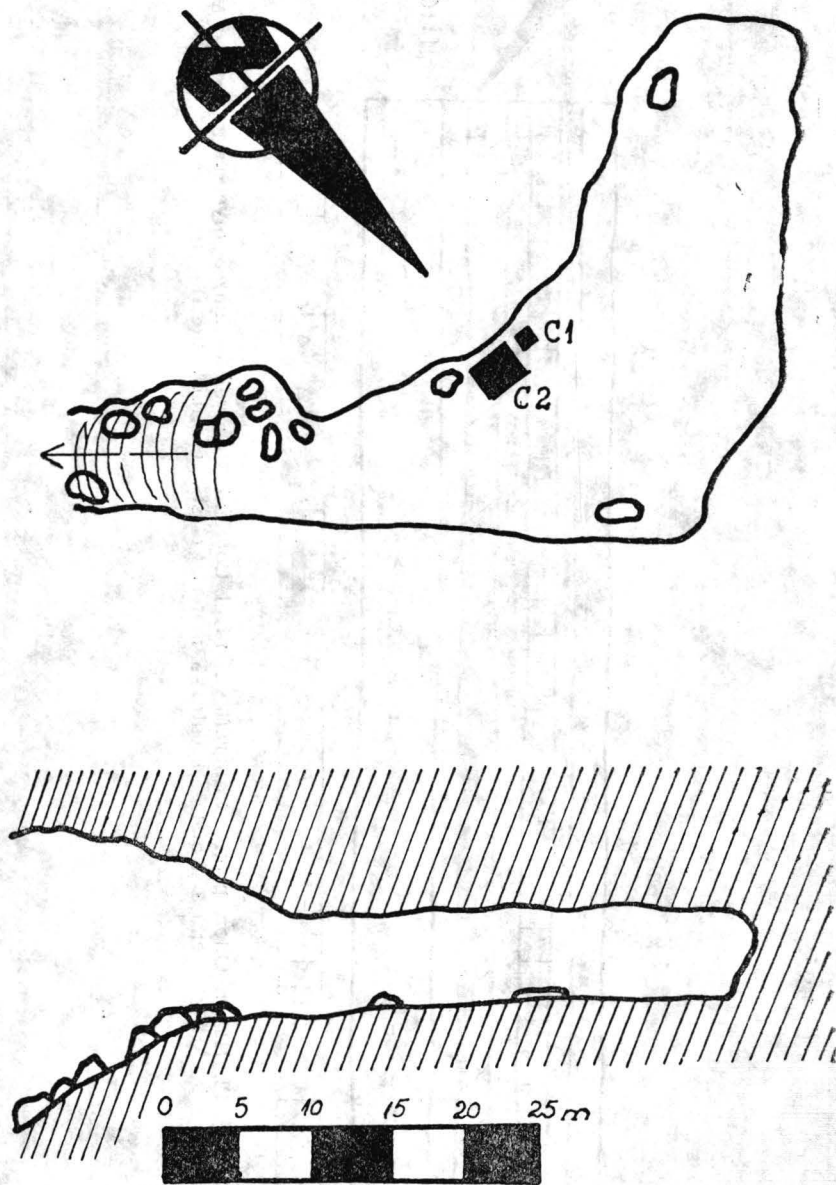
The second level pottery belongs similarly to Gornea — „Păzăriște“, Ciuta — „Cornul Dealului“ and Mala Vribca — „Livade“ — to the Vatina Culture (Reinecke Br. B phase).

³² Pentru cercetările de arheologie speologică din Banat, vezi: M. Bleahu și colab., *op. cit.*, p. 37—39; R. Petrovsky, *StComC*, III, 1979, p. 229—264; R. Petrovsky, O. Popescu, P. Rogoza, *op. cit.*, p. 429—462; P. Rogoza *op. cit.*, p. 173—198.

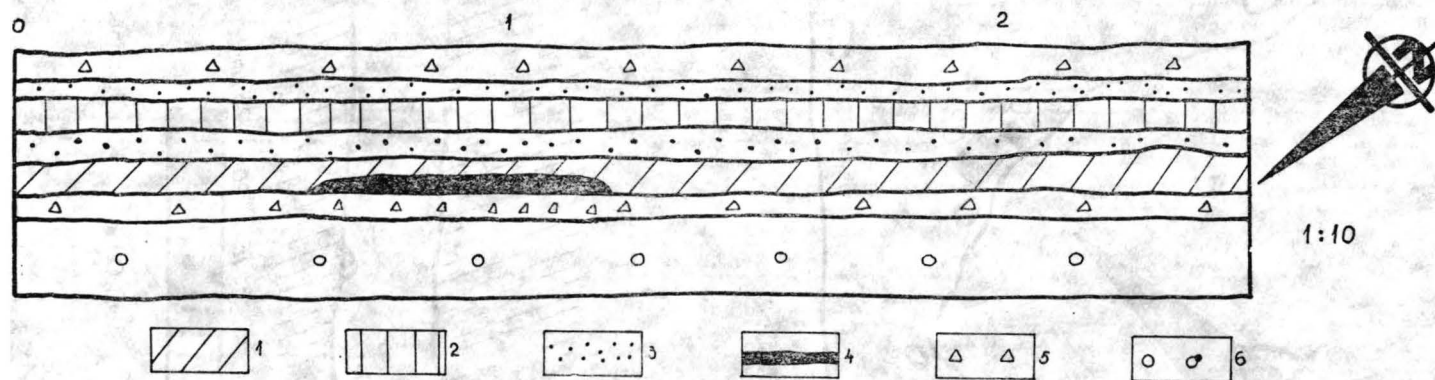
* La reușita cercetării noastre au mai contribuit: E. Petrescu, E. Lungu, M. Cobîrzan, C. Dedar, R. Crupa, F. Borcean, F. Ambrus, cărora le mulțumim și pe această cale.

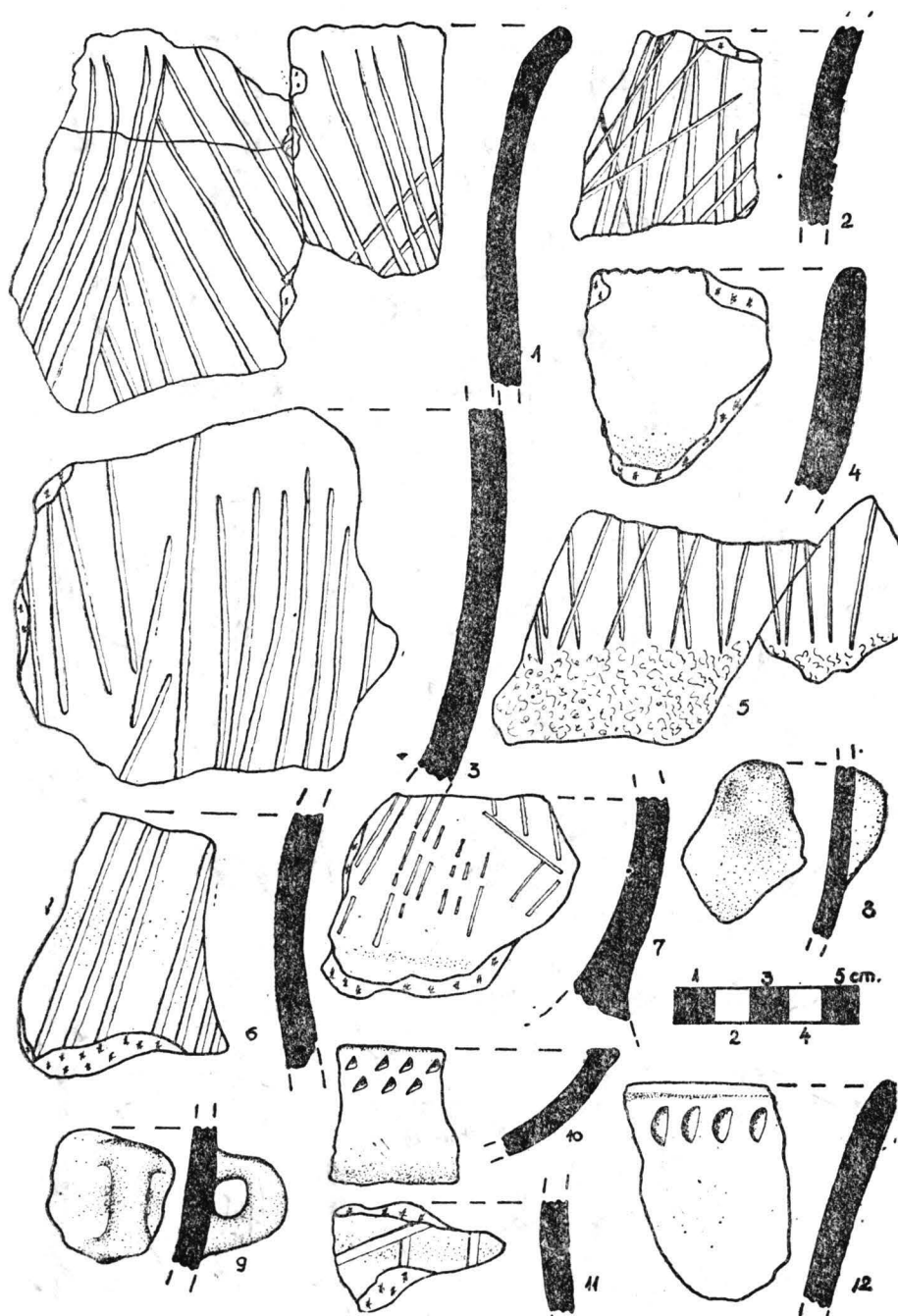
M. Bleahu și
 R. Petrov-
 1981-1982
 Bazinul mijlociu al Cernei, cu amplasarea P. Oilor (2144/63) — după
 M. Bleahu și colab.

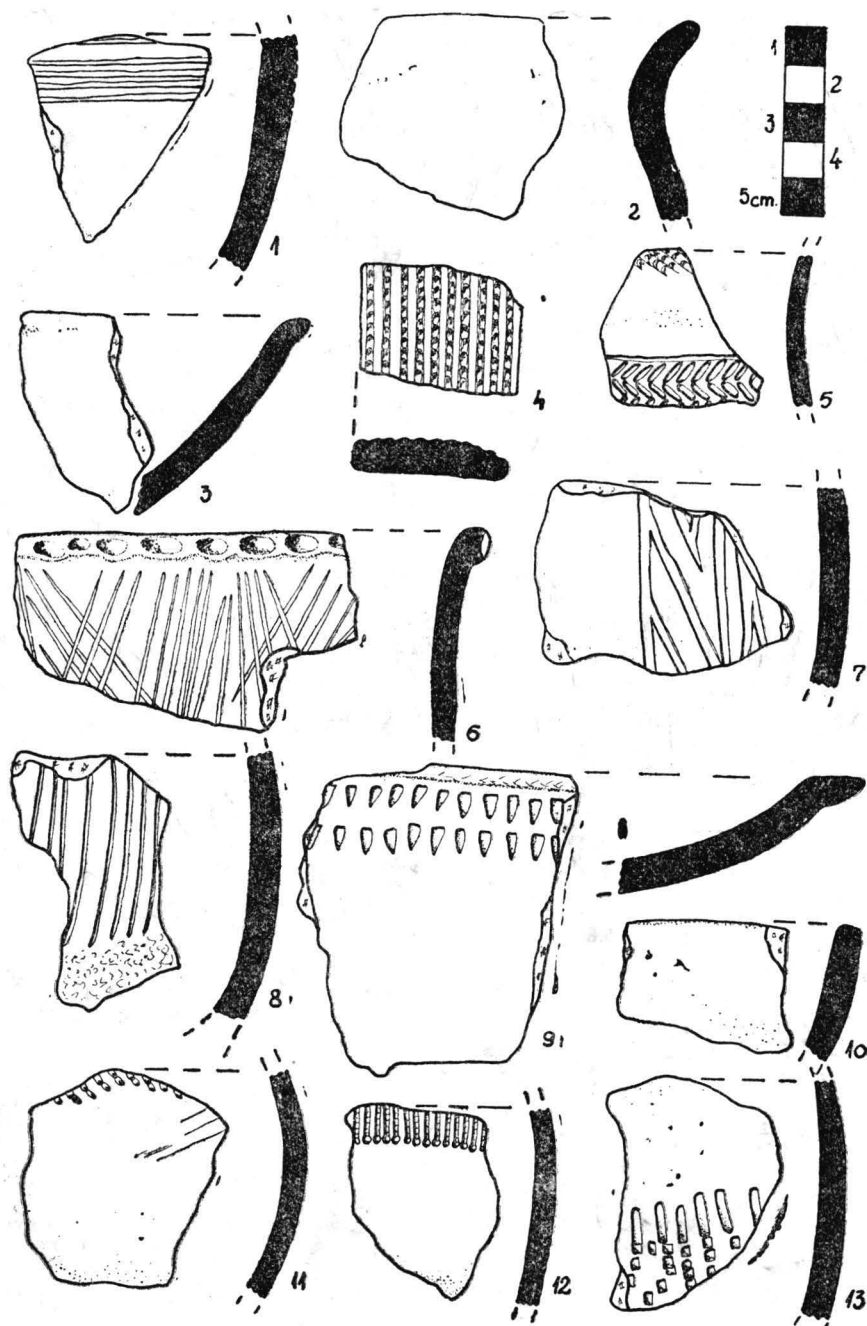
Pl. II. Peștera Oilor — schița de mână.

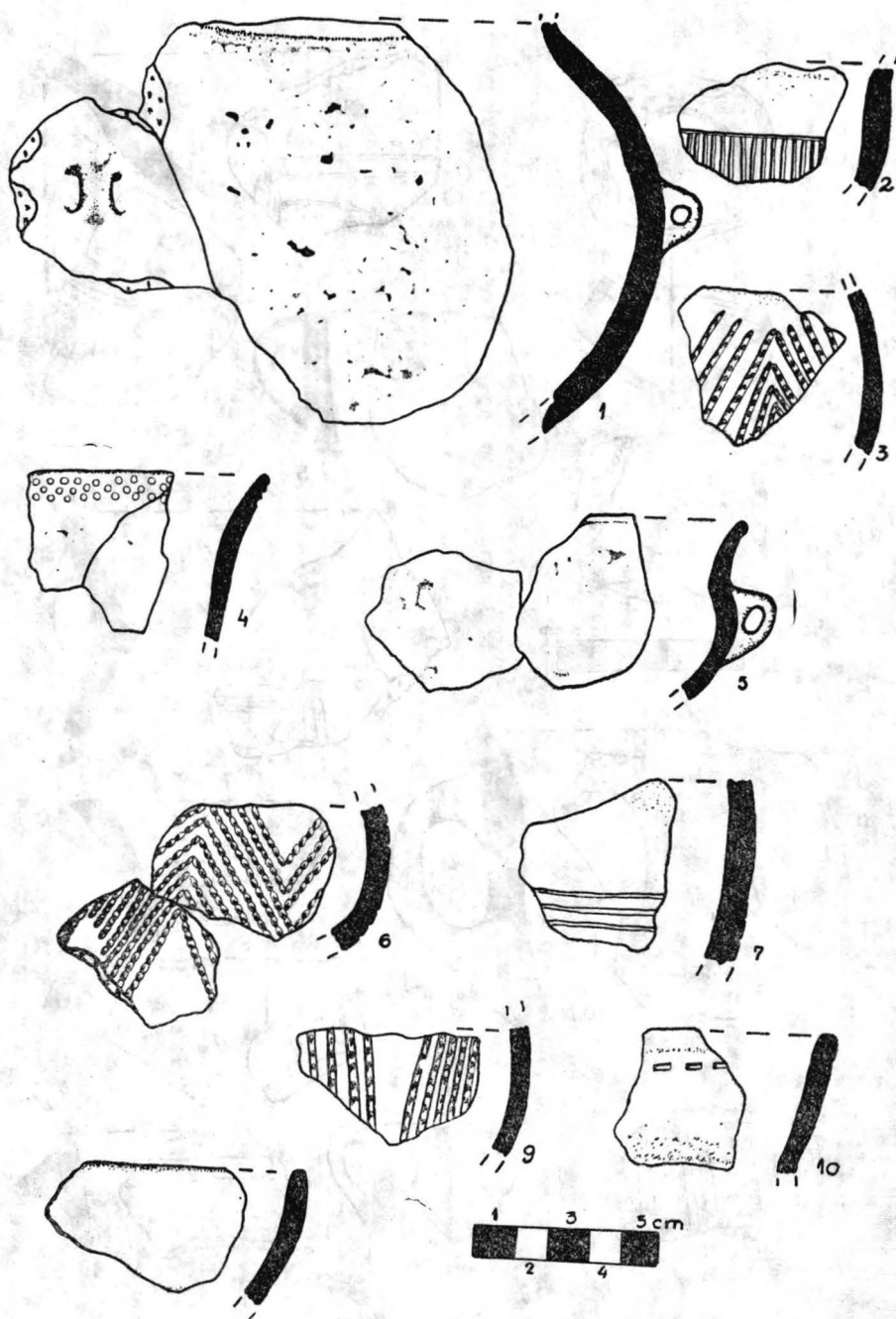
Pl. III. P. Oilor, profil stratigrafic. 1. nivel Coțofeni; 2. nivel Vatina; 3. nivel cu cenușă și pietre; 4. vatra; 5. material clastic; 6. stîncă (steril).

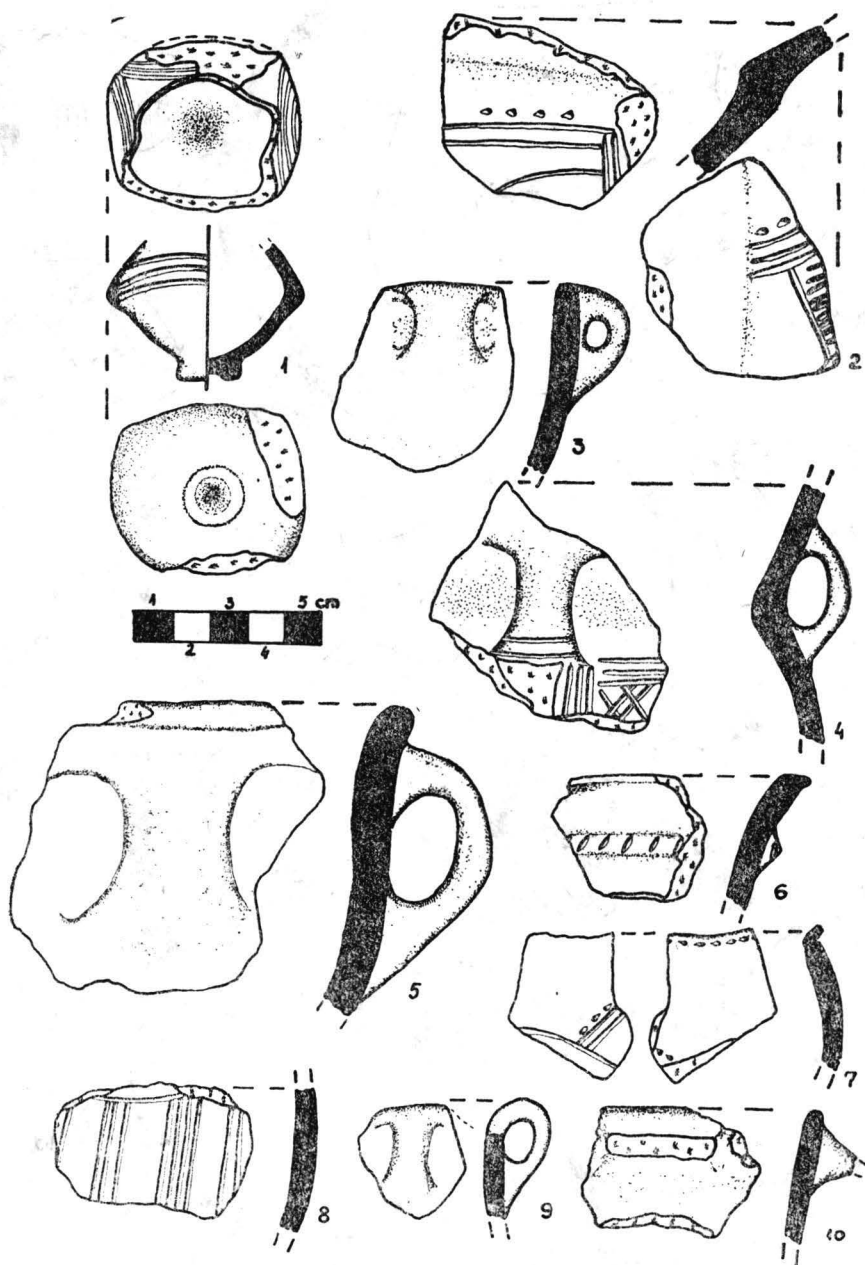
Pl. IV. Ceramică din categoria semifină — cultura Coțofeni.

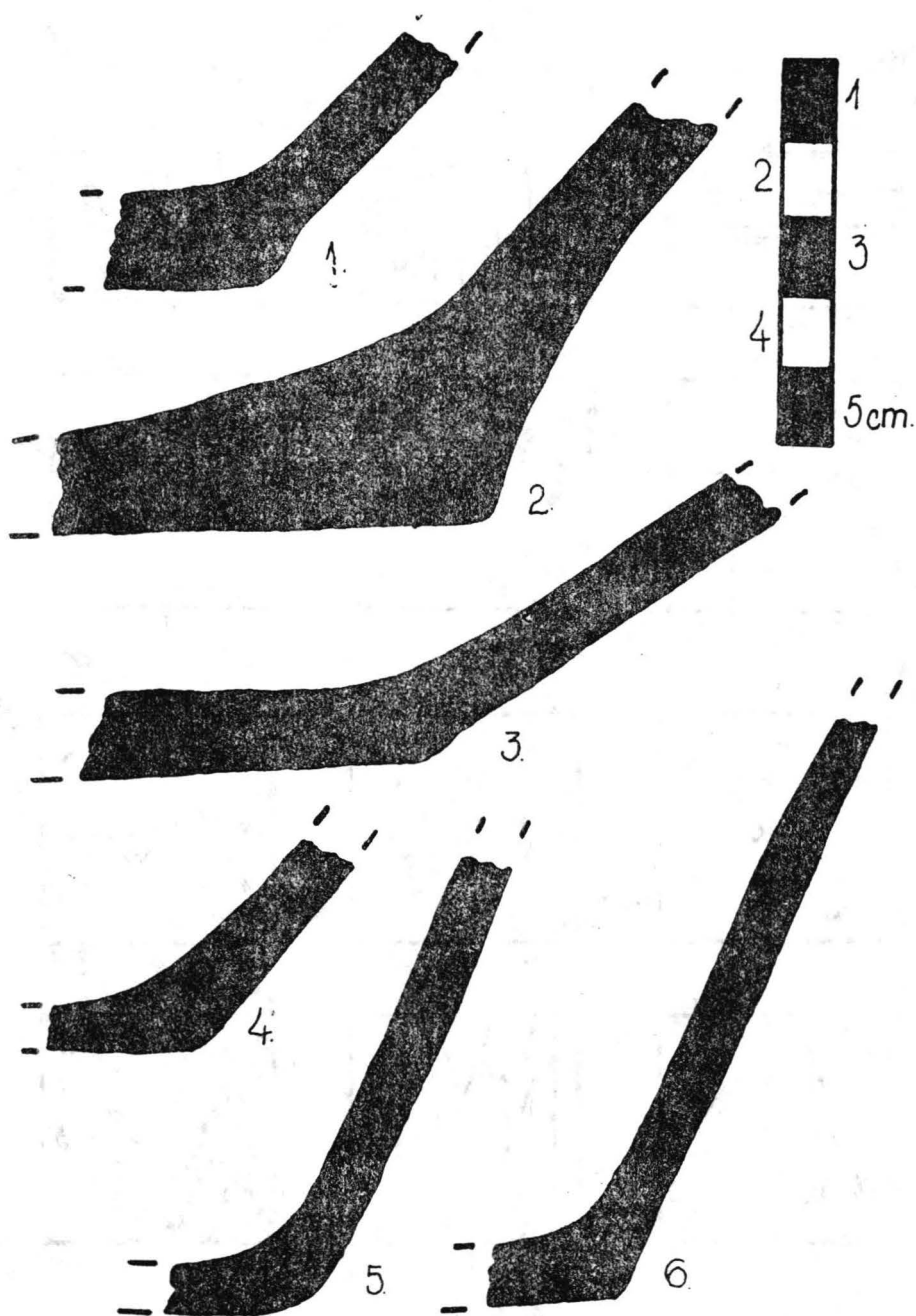
Pl. V. Ceramică din categoria semifină — cultura Coțofeni.

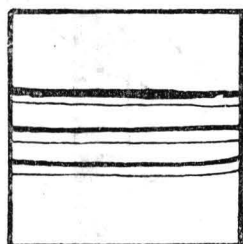
Pl. VI. Ceramică din categoria fină — cultura Coțofeni.

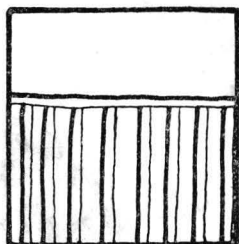
Pl. VII. Ceramică Vatina.

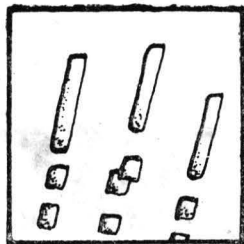
Pl. VIII. Tipuri de fund de vas — cultura Coțofeni.

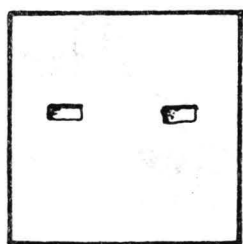
1

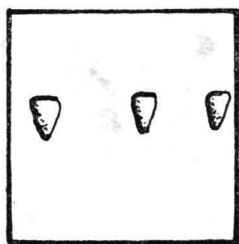
2

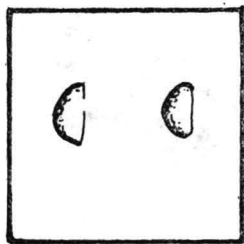
3

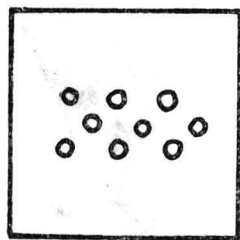
4

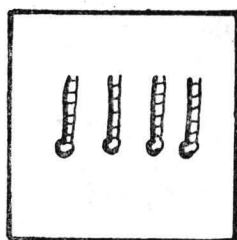
5

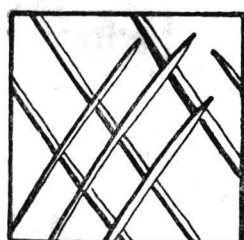
6

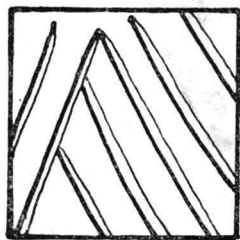
7

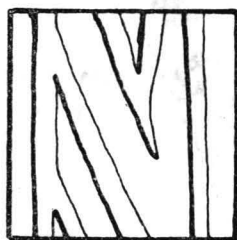
8

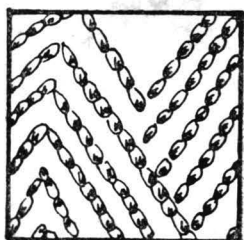
9

10

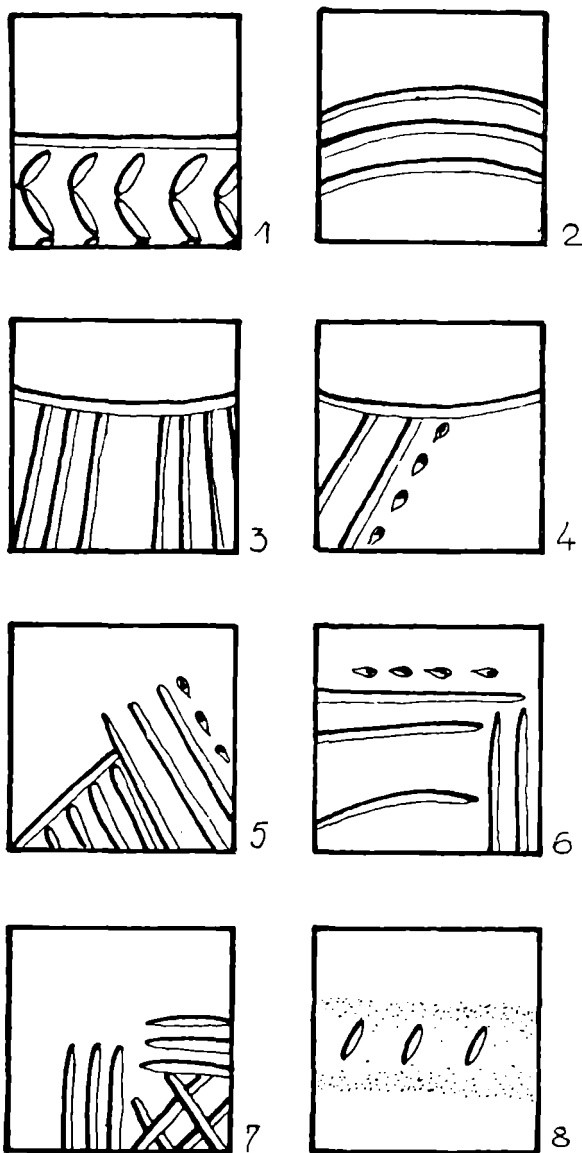

11

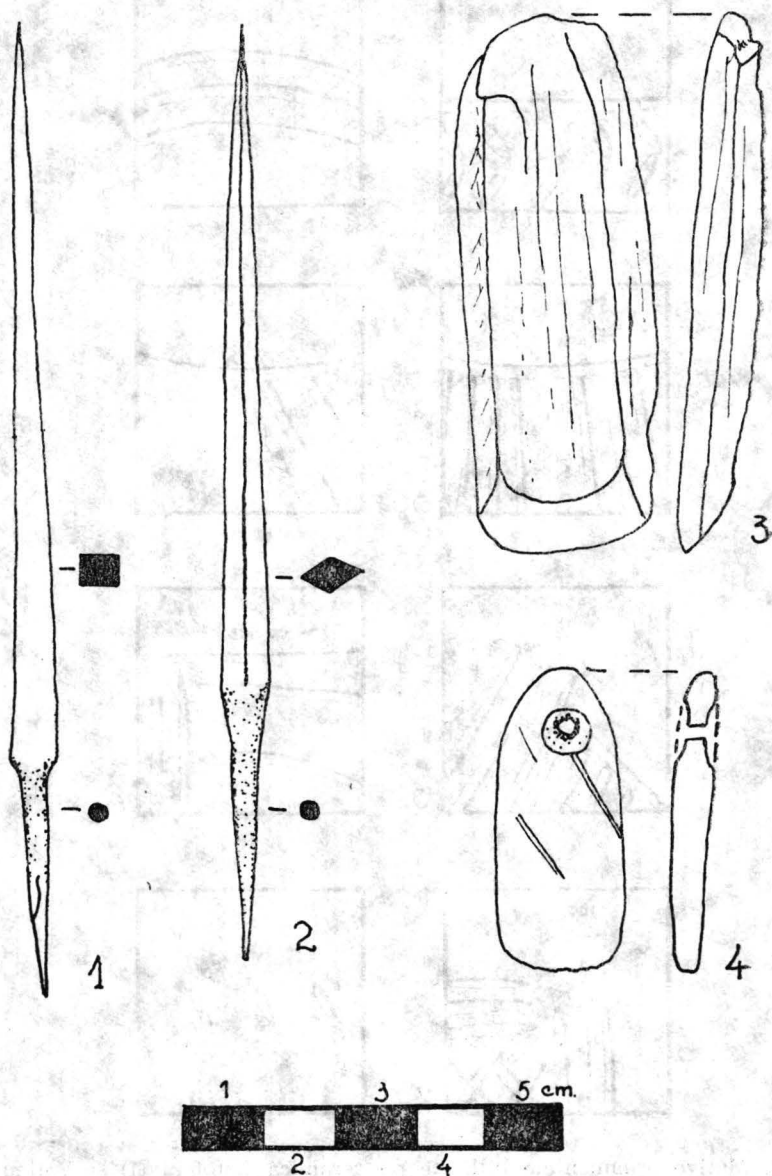

12

Pl. IX. Motive ornamentale utilizate pe ceramica Coțofeni.

Pl. X. Motive ornamentale utilizate pe ceramica Coțofeni (1) și Vatina (2—8).

Pl. XI. Unelte: 1—2. ace străpungătoare; 3. daltă; 4. amuleta;

Nr. crt	Elementul	Proba 1	Proba 2
1	Ag	+	+
2	Bi	++	++
3	Sb	+	+
4	Co	+	+
5	Ni	+	+
6	Cu	++++	++++
7	As	+++	+++
8	Mg	+	+
9	Al	+	+
10	Pb	++	++
11	Sn	+	+
12	Ti	+	+
13	Fe	+	+
14	P	-	-

LEGENDA:

- absent

+ foarte slab, urme

++ concentrație slabă (<1%)

+++ ușor decelabil (cîteva %)

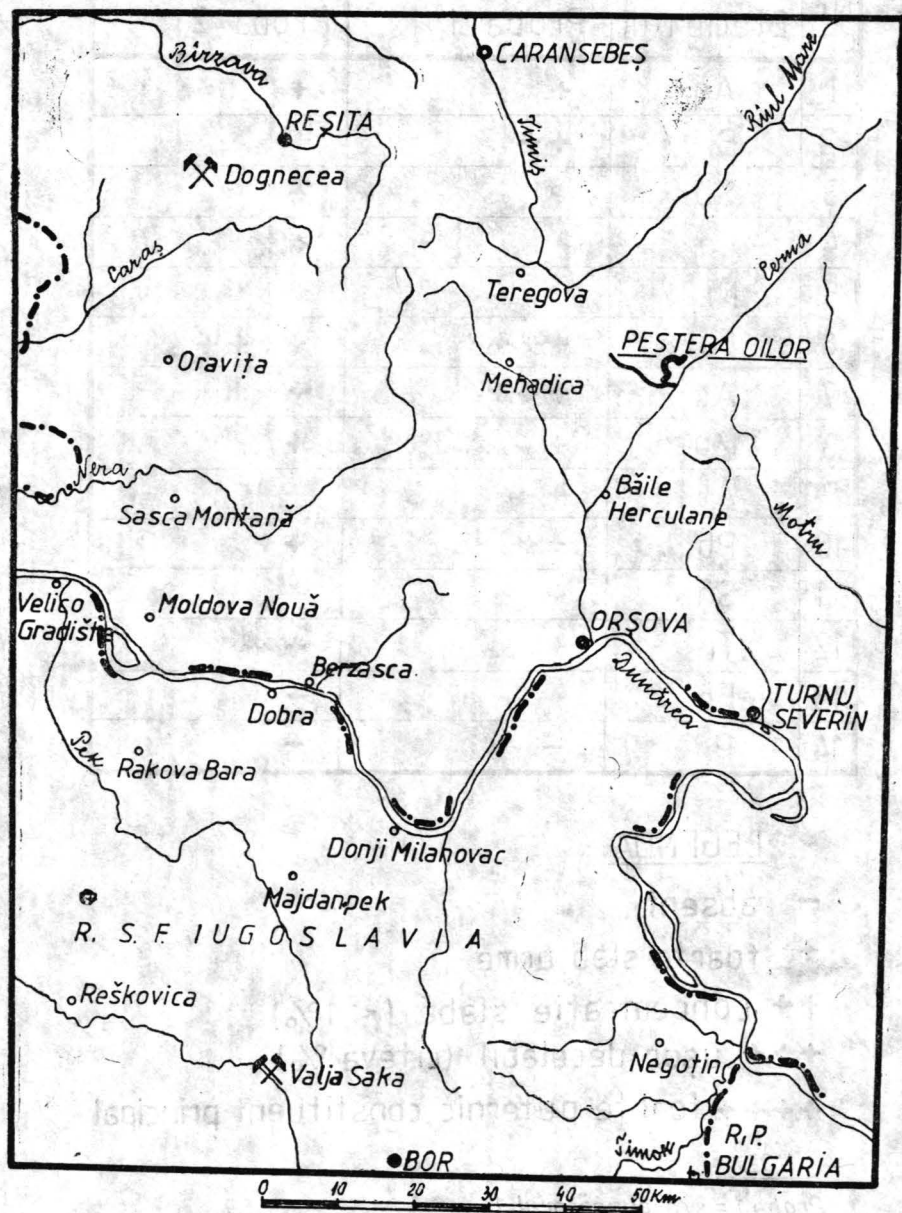
++++ foarte puternic, constituent principal

NOTA

Proba 1 = străpungătorul 1

Proba 2 = străpungătorul 2

Pl. XII. Rezultatele analizei spectrale informative asupra uneltelor din metal.

Pl. XIII. Situatrea zăcămintelor de cupru de la Dagnecea și Valja Saka în raport cu P. Oilor.

DEPOZITUL DE BRONZURI DE LA POJEJENA (județul Caraș-Severin)

În primăvara anului 1988 a intrat în patrimoniul Muzeului Județean Reșița un depozit de bronzuri descoperit pe raza comunei Pojejena — situată pe malul Dunării. Acest depozit a fost găsit întâmplător, în arătură, într-o zonă deluroasă, la cca. 8—9 km nord de localitate¹. Cercetările efectuate la fața locului nu au mai dus la recuperarea altor piese. Din informațiile descoperitorului aflăm că în aceeași zonă, cu cca 15 ani în urmă, s-a mai aflat un celt despre care astăzi nu se mai știe nimic.

Depozitul se compune din 11 piese — 10 brățări și o verigă — îngrijit lucrate, bine conservate, avînd patina de culoare verde deschis. Decorul, acolo unde există, este realizat prin incizie.

Descrierea obiectelor

1. Brățară cu capetele deschise, depărtate, aplatizate, ascuțite. Secțiunea barei este plan convexă. Este ornamentată cu benzi de linii verticale între care se află motivul „în căpriori“. Nr. inv. H. 129 (Pl. I/1, 1a).

2. Brățară cu capetele deschise, depărtate — unul este ascuțit iar celălalt, de formă dreptunghiulară și ușor arcuită, este mai puțin lucrat, avînd vizibile urme de la turnare. Secțiunea barei este rotundă, puțin aplatizată în partea interioară. Este ornamentată cu fascicule de linii paralele, verticale, între care se află zone netede unde este redat motivul „brăduț“, schematic, atît în registrul superior cît și în cel inferior. Nr. inv. H. 130 (Pl. I/2, 2a).

3. Brățară cu capetele deschise, depărtate, rotunde, puțin lucrate la margini — avînd vizibile urme de la turnare. Secțiunea barei este rotundă, ușor aplatizată în partea interioară. Motivul ornamental constă din linii verticale paralele, pe care se află perpendicular fascicule de linii în unghi, redînd un V culcat, cu raze către exterior. Motivul „brăduț“ orizontal îl găsim într-un singur registru. Nr. inv. H. 131 (Pl. I/3, 3a).

¹ Depozitul respectiv a fost descoperit în sălașul săteanului Mutașcu Ion. Elena Voia, conservator la Expoziția Permanentă din Moldova Veche, a semnalat existența acestui depozit care a fost recuperat cu sprijinul specialiștilor de la M.J.I.R. și a organelor locale de stat. Drept pentru care aducem cuvenitele mulțumiri tuturor celor ce au contribuit la salvarea acestor piese.

4. Brătară cu capetele deschise, depărtate, dreptunghiulare și arcuite, cu marginile puțin șlefuite — avînd vizibile urme de la turnare. Secțiunea barei este plan convexă. Ornamentarea este redată prin alternanțe de fascicule de linii paralele, verticale și oblice, între care se află zone netede sau ornamentate cu motivul „în căpriori” dispus vertical, orizontal și oblic. Nr. inv. H. 132 (Pl. I/4, 4a).

5. Verigă cu capetele deschise, ascuțite, alăturate pe aproape jumătate din lungimea perimetrului acestuia. Secțiunea barei e plan convexă. Este ornamentată pe toată suprafața, cu excepția capetelor, cu linii paralele verticale. Nr. inv. H. 133 (Pl. I/5, 5a).

6. Brătară cu capetele deschise, depărtate, aplatizate, subțiate. Secțiunea barei este plan convexă. Ornamentarea se prezintă sub forma unor incizii adînci oblice atît în exterior cît și în interior, unde ca urmare a folosirii piesei, într-o parte, acestea sînt abia vizibile. Nr. inv. H. 134 (Pl. I/6, 6a).

7. Brătară torsionată cu capetele deschise, depărtate, unul avînd o margine dreptunghiulară și arcuită puțin prelucrată — prezentînd urme de la turnare, iar la celălalt fiind rotunjită. Nr. inv. H. 135 (Pl. II/1, 1a).

8. Brătară torsionată cu capetele deschise, depărtate, rotunde și marginile aproape neprelucrate avînd urme clare de la turnare. Secțiunea barei este rotundă. Nr. inv. H. 136 (Pl. II/2, 2a).

9. Brătară torsionată cu capetele deschise, depărtate, dreptunghiulare. Secțiunea barei este rotundă. Nr. inv. H. 137 (Pl. II/3, 3a).

10. Brătară torsionată cu capetele deschise, depărtate, rotunde. Secțiunea barei este rotundă. Nr. inv. H. 138 (Pl. II/4, 4a).

11. Brătară torsionată cu capetele deschise, depărtate, ovale și marginile cu vizibile urme de la turnare. Secțiunea barei este rotundă. Nr. inv. (Pl. II/5, 5a).

Tabel cu greutatea și dimensiunile pieselor

Nr.	Greutate	Ø capete bară	Ø max. bară	Ø max. exterior	Ø max. interior	Lungimea pe coardă
1.	53,42 g	0,4 cm	1 cm	6,2 cm	4,9 cm	16,7 cm
2.	38,98 g	0,3 cm	0,7 cm	6,5 cm	5,3 cm	17,7 cm
3.	32,78 g	0,4 cm	0,7 cm	6,3 cm	5 cm	15,5 cm
4.	141,97 g	0,5 cm	1,1 cm	11,3 cm	9,8 cm	31,5 cm
5.	10,99 g	0,3 cm	0,5 cm	3,1 cm	2,5 cm	16,7 cm
6.	27,72 g	0,4 cm	0,6 cm	6,3 cm	5,2 cm	16,7 cm
7.	29,54 g	0,4 cm	0,6 cm	6,7 cm	5,5 cm	17,3 cm
8.	28,95 g	0,4 cm	0,6 cm	6,6 cm	5,5 cm	17 cm
9.	26,40 g	0,4 cm	0,6 cm	6,7 cm	5,6 cm	17,3 cm
10.	25,31 g	0,4 cm	0,6 cm	6,4 cm	5,2 cm	16,5 cm
11.	24,69 g	0,4 cm	0,6 cm	6,7 cm	5,6 cm	16,5 cm

Cele 11 obiecte au fost folosite înainte de a fi îngropate, întrucît ele sînt lustruite prin frecare în interior, iar la exterior modelul este mai puțin vizibil în anumite porțiuni. În cazul brățărilor torsionate motivul este tocît în unele locuri.

Depozitul este unitar, ceea ce ne conduce spre concluzia că a fost realizat în același atelier. În sprijinul acestei afirmații aducem următoarele argumente:

1. Greutatea pieselor torsionate și a brățării cu incizii adânci prezintă diferențe doar de câteva grame; diametrul secțiunii barei este identic.

2. Brățărilor decorate, cu excepția celor de la nr. 1 și nr. 4, prezintă diferențe mici de greutate și au diametrul secțiunii barei de aceleași dimensiuni.

3. Atît brățărilor decorate cît și cele nedecorate, indiferent de greutate, cu excepția celei de la nr. 4, au diametrul maxim exterior aproape identic cu o variație de cel mult 0,5 cm.

4. Lungimea interioară și exterioară a barei din care este alcătuită veriga se înscrie în limitele lungimilor interioare și exterioare ale tuturor brățărilor.

Încadrarea tipologică și cronologică

Intrucît depozitul de la Pojejena este alcătuit aproape în exclusivitate din brățări, pentru a-l încadra cronologic a fost necesar să luăm în considerare forma generală a pieselor și modul lor de ornamentare.

Brățărilor ornamentate se înscriu în seria celor definite drept „brățări ovale cu secțiunea rotundă sau ușor ovală, cu capetele subțiate și deschise” — ce provin din depozite datate în Bronz D². Mai zvelte, cu secțiunea barei uneori plan convexă și cu diferențe mai puțin accentuate între grosimea la centru și cea de la capete, brățărilor noastre sint caracteristice în special Hallstattului A₁.

Cu excepția brățărilor nr. 1 și nr. 2 pentru care am găsit analogii aproape perfecte, piesele ornamentate își găsesc corespondentul, prin modul de dispunere a unor motive incizate — linii paralele verticale, oblice, „brăduț”, „în căpriori” — în depozitele din Banat și Transilvania: Moldova Vechi I³, Ocna de Fier⁴, Spălunca II⁵, Uioara de Sus⁶, Timișoara⁷, Ticvaniu Mare⁸.

Brățări asemănătoare cu cea de la nr. 1 se află între piesele datate în Ha A₁ de la Sîntana⁹, Caransebeș¹⁰, Deva III¹¹, Uioara de Sus¹², Gușternița II¹³. Motivul „brăduț” încadrat de fascicule de linii paralele verticale este frecvent reprezentat din Br. D și continuă în Ha A₁ fiind ilustrat

² Cf. T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 100.

³ M. Petrescu Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1977, p. 99, pl. 165/9a.

⁴ *Ibidem*, p. 100, pl. 167/9a.

⁵ *Ibidem*, p. 108, pl. 205/8a.

⁶ *Ibidem*, p. 116, pl. 260/30.

⁷ *Ibidem*, p. 113, pl. 214/13a, 14a.

⁸ C. Săcărin, *Depozitul de bronzuri de la Ticvaniu Mare (județul Caraș-Severin)*, în *Banatica* VI, 1981, p. 97—98, pl. I/1 și pl. II/4.

⁹ A. Mureșan, *Două brățări de bronz descoperite în cetatea de pămînt de la Sîntana, județul Arad*, în *Crisia*, XVII, 1987, p. 313—315, fig. 1/1—1a.

¹⁰ M. Petrescu Dîmbovița, *op. cit.*, p. 87, pl. 126/2a.

¹¹ *Ibidem*, p. 91, pl. 136/25.

¹² *Ibidem*, p. 116, pl. 260/28.

¹³ *Ibidem*, p. 95, pl. 158/8.

prin descoperirile de la Cornuțel¹⁴, Spălanca II¹⁵, Galoșpetreu¹⁶. Spre deosebire de piesele menționate mai sus, cea de la Pojejena are motivul „brăduț” schematizat, fără a umple tot spațiul dintre două registre cu linii paralele verticale.

Deși colierele torsionate au fost menționate în literatura de specialitate încă din Br. D, brățările executate în aceeași tehnică sînt constatate mai frecvent în perioada Ha A₁, după cum o ilustrează depozitele: Deva III¹⁷, Gușternița II¹⁸, Pecica II¹⁹, Moldova Veche I²⁰, Uioara de Sus²¹.

Analogii pentru brățările cu creștături oblice sînt în depozitele: Deva III²², Moldova Veche I²³, Uioara de Sus²⁴, Spălanca II²⁵ datate în Ha A₁.

Pentru verigă, cele mai reprezentative analogii le întîlnim în depozitul de la Uioara de Sus²⁶, unde una dintre ele este combinată cu verigi torsionate.

Din punct de vedere cronologic, deși își găsește corespondențe încă din Br. D, datorită preponderenței elementelor întîlnite în perioada următoare, încadrăm depozitul de la Pojejena în seria celor datate la începutul Hallstattului — Ha A₁, fiind legat de prelucrarea minereului din zonă.

ADRIANA OPRINESCU

DER BRONZENFUND VON POJEJENA (Kreis Caraș-Severin)

(Zusammenfassung)

Der Bronzenfund wurde zufällig im Weichbild der Gemeinde Pojejena, in einer hügeligen Gegend, etwa 8—9 km nördlich der Ortschaft, entdeckt.

Der Fund besteht aus 11 Gegenständen — 10 Armbändern und einem Ring — die gut konserviert sind und eine hellgrüne Patina aufweisen. Typologisch gehören sie zu jenen mit verdünnten, voneinander abstehenden Endstücken, wobei sie im Querschnitt rund oder abgeflacht-konvex sind. Fünf Armbänder und der Ring sind durch Inzision verziert (Nr. 1—6), die anderen sechs Stücke (Nr. 7—11) sind durch Verdrehung geformt.

Das Depot ist einheitlich, was uns zur Schlussfolgerung führte, dass es in derselben Werkstatt gearbeitet worden ist. Als zusätzliches Argument sei angeführt,

¹⁴ *Ibidem*, p. 55, pl. 35/2a.

¹⁵ *Ibidem*, p. 109, pl. 205/4.

¹⁶ *Ibidem*, p. 94, pl. 146/17.

¹⁷ *Ibidem*, p. 91, pl. 136/22.

¹⁸ *Ibidem*, p. 96, pl. 158/6.

¹⁹ *Ibidem*, p. 101, pl. 175/1.

²⁰ *Ibidem*, p. 99, pl. 165/13.

²¹ *Ibidem*, p. 116, pl. 258/13 și pl. 263/21.

²² *Ibidem*, p. 91, pl. 136/23, 26.

²³ *Ibidem*, p. 99, pl. 165/8.

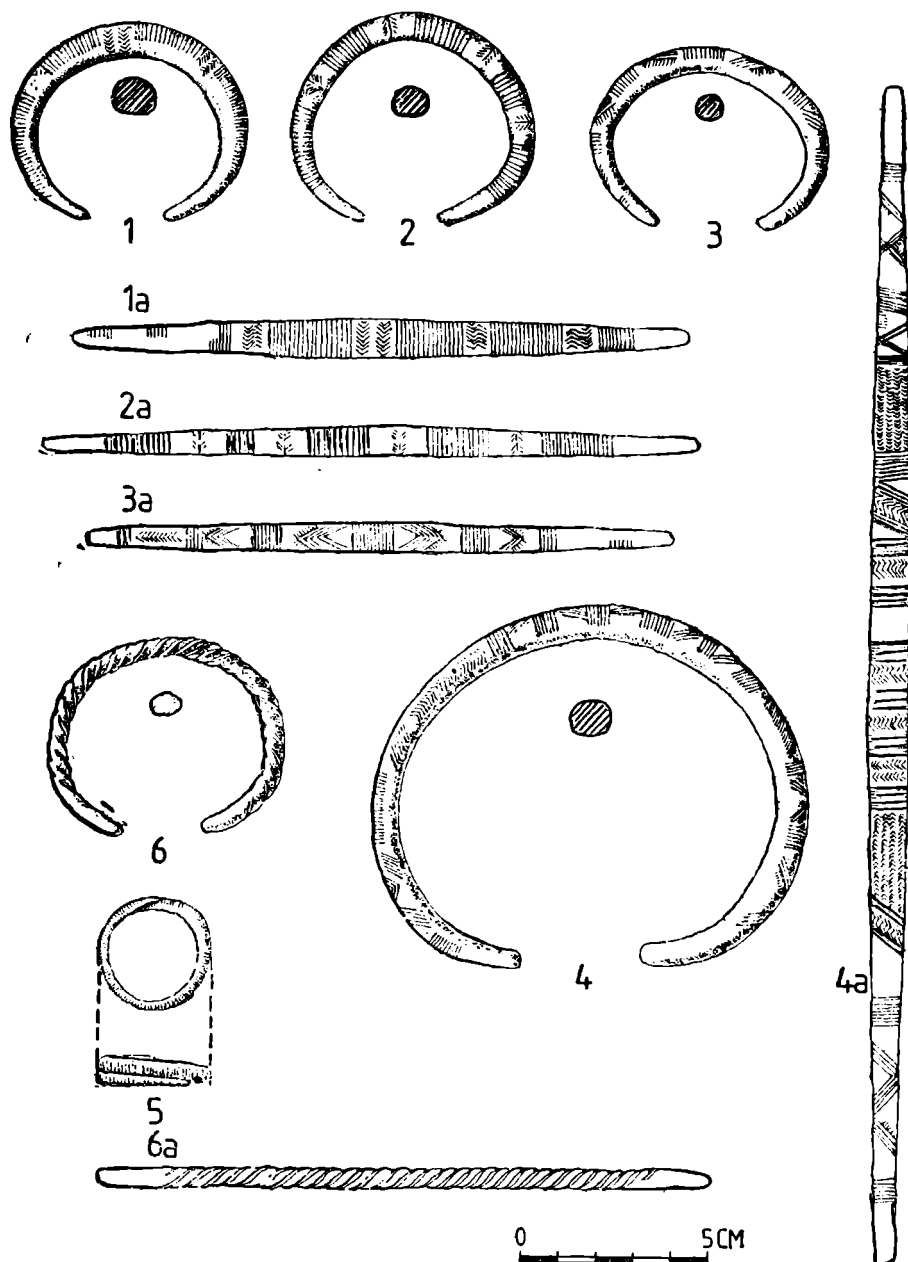
²⁴ *Ibidem*, p. 116, pl. 262/12.

²⁵ *Ibidem*, p. 112, pl. 210/5.

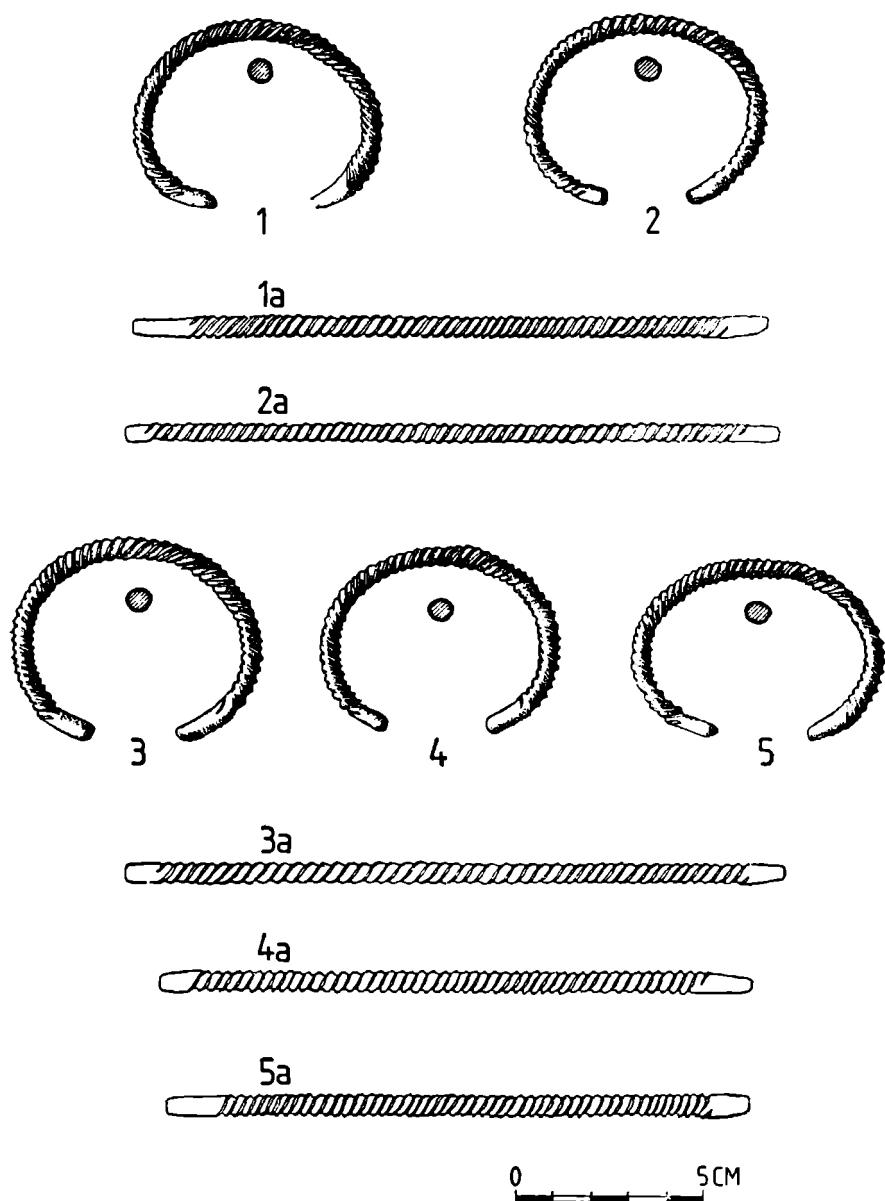
²⁶ *Ibidem*, p. 116, pl. 267/18, 21.

dass alle Armbänder — ausser Nr. 4 — unabhängig von ihrem Gewicht, den höchsten äusseren Umfang nahezu identisch haben, mit einer Abweichung von höchstens 0,5 cm.

Chronologisch gesehen und auf Grund von anderen Bronzefunden aus dem Banat und aus Siebenbürgen — Moldova Veche I, Ocna de Fier, Ticvanu Mare, Timișoara, Deva III, Pecica II, Gușternița II, Galoșpetreu, Spălanca II, Uioara de Sus — haben wir das Bronzedepot von Pojejena am Beginn des Hallstatt — HaA₁ — datiert.

Pl. I. Depozitul de bronzuri de la Pojejena.
Abb. I. Der Bronzefund von Pojejena.

Pl. II. Depozitul de bronzuri de la Pojejena.
Abb. II. Der Bronzefund von Pojejena.

DOUĂ VASE HALLSTATTIENE DE BRONZ ÎN COLECȚIILE MUZEULUI BANATULUI DIN TIMIȘOARA

În expoziția de bază a muzeului din Timișoara se află două interesante vase de bronz, provenite dintr-o colecție particulară strînsă la începutul secolului nostru în Banat¹. Cele două piese nu au loc precis de descoperire, în registrul inventar al Muzeului Banatului figurînd pentru primul vas „Cîmpia de vest a Banatului, undeva în apropiere de Mureș“, iar pentru cel de-al doilea „Porțile de Fier ale Dunării“. Lipsesc alte informații cu privire la condițiile de descoperire.

I. *Primul vas* (fig. 1), este o ceașcă de bronz avînd o patină verde deschis, oxidată activ. Buza scurtă, ușor înclinată spre exterior; gîtul relativ tronconic cu baza mică în jos; umărul proeminent depășind buza; corpul tronconic. Partea dinspre fund a vasului a fost distrusă. Toarta bandată, fragmentară (fără porțiunea inferioară a ei), a fost fixată pe peretele vasului cu două perechi de nituri conice. Vasul este lipsit de ornamente. Înălțimea, cît s-a mai păstrat, 4,5 cm; diametrul gurii 16 cm; diametrul corpului la umăr 16,4 cm; lățimea tortii 2 cm.

În ceea ce privește schema tipologică și, implicit, încadrarea cronologică, pentru o serie de vase este greu a identifica corespondențe exacte, avînd în vedere faptul că ele nu erau turnate, ci realizate prin ciocănire². În linii generale, această piesă aparține tipului Fuchsstadt, larg răspîndit în Europa Centrală³. Față de exemplarele caracteristice, vasul descoperit

¹ Materialul ne-a fost cedat spre studiu prin amabilitatea lui F. Medeleț. Îndrumările metodologice și sprijinul bibliografic le datorăm lui T. Soroceanu. Folositoare sugestii am primit din partea lui M. Rusu. Tuturor le adresăm și pe această cale mulțumirile noastre.

² Un exemplu sugestiv le oferă situlele de tip Hajduböszörmény, care reprezintă o categorie de vase de metal cea mai bine studiată. Chiar dacă ornamentele sînt identice, dimensiunile diferă. În structurarea lor tipologică trebuie făcute astfel largi concesii. Pentru bibliografie, cf. T. Soroceanu, E. Lakó, în *ActaMP*, V, 1981, p. 149, nr. 1.

³ Pentru generalități, vezi E. Sprockhoff, *Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit*, Berlin, 1930, p. 67—77 (în continuare *Handelsgeschichte*); I. Nestor, în *PZ*, 26, 1935, p. 45 sqq., mai ales p. 53—54; W. A. von Brunn, în *Germania*, 32, 4, 1954, p. 284—293; Idem, *Mittldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Berlin, 1968 (în continuare *Hortfunde*...); H. Thrane, în *ActaArchKob*, 36, 1965 (1966), p. 159—162; Idem, *Europaeiske forbindelser. Bidrag til studiet af fremmede forbindelser i Danmarks yngre bronzealder (periode IV—V)*, København, 1975, p. 136—137, rezumat lb. engleză p. 258 (în continuarea *Europaeiske*...); T. Soroceanu, E. Lakó, loc. cit., p. 150.

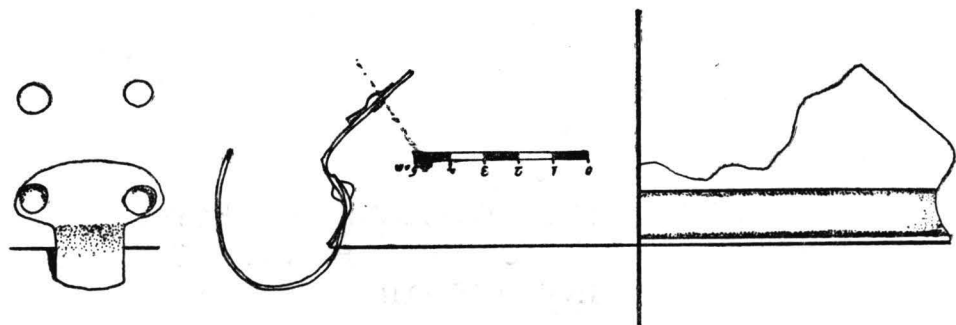

Fig. 1. Cimpia de vest a Banatului. Vas de bronz.

în Banat diferă prin lipsa ornamentelor pe toartă⁴ și buza scurtă care nu depășește umărul vasului⁵. Diametrul mare (16 cm) pare a fi o caracteristică a variantei estice a tipului Fuchsstadt⁶. Analogii mai mult sau mai puțin apropiate le oferă piesele de la Buru⁷, Moigrad⁸, Pișcolt⁹, Sig¹⁰, Sincraieni I¹¹, ca și cele de la Bavaix¹², Braunsbedra II¹³, Burgsdorf¹⁴, Eysstrup, Fuchsstadt¹⁶, Wollmesheim¹⁷ etc. Din nefericire nu se va putea realiza o hartă corectă de răspindire a acestui tip, atât timp cât nu vor fi

⁴ De obicei torțile vaselor de tip Fuchsstadt sînt ornamentate cu linii incizate paralele. De cele mai multe ori cîte două perechi a două linii: Braunsbedra 2, Bevaix, Pișcolt, Sincraieni I etc. și mai rar cu cîte două perechi a trei linii: Braunsbedra 2, Burgsdorf. Ornamente mai puțin folosite sînt punctele (Ejstrup), liniile paralele combinate cu semicercuri (Sig) și ornamentul în „brăduț” (Moigrad). Fără ornamente pe toartă cunoaștem doar piesele de la Buru.

⁵ Exemplarele de la Buru constituie singurele analogii și din acest punct de vedere.

⁶ Referitor la varianta estică a tipului Fuchsstadt, cf. Thrane, *Europaeiske...*, p. 136—137, 258. Majoritatea pieselor descoperite în spațiul nostru au dimensiuni mari (oricum mai mari decît cele din Europa Centrală): Moigrad 15,2 cm; Sig 14 cm; Sincraieni I 18 cm.

⁷ M. Roska, în *Mannus*, 24, 1932, p. 544—547; *ErdRep* (s.v. Borév); Thrane, în *ActaArhKob*, p. 205, nr. 35; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 141, pl. 344/2—3a (în continuare *Depozitele...*).

⁸ I. Nestor, în *PZ*, p. 32—33, fig. 1/3, 3a; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele...*, p. 131—132, pl. 311/3—3a, cu o parte din bibliografie; T. Soroceanu, E. Lakó, loc. cit., p. 150, nr. 23, cu completări bibliografice.

⁹ I. Nemeti, în *StComSatu Mare*, 2, 1972, p. 115, 117, fig. 2; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 89, 210, pl. LXI/7 (în continuare *Epoca bronzului...*); M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele...*, p. 132, pl. 314/5.

¹⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele...*, p. 134, pl. 319/4—5; T. Soroceanu, E. Lakó, loc. cit., p. 146, 150, fig. 6/1—2.

¹¹ L. Zoltai, în *MKE*, III, 1909, p. 136, fig. 8; I. Nestor, în *BerRGK*, 22 1932, p. 136, fig. 29/3; P. Patay, în *DDME*, 1973 (1974), p. 84, fig. 7; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele...*, p. 134, pl. 321/12.

¹² Thrane, *Europaeiske...*, p. 136, fig. 80a.

¹³ v. Brunn, *Hortfunde...*, p. 311, fig. 17/1—3.

¹⁴ *Ibidem*, p. 312, pl. 23/2a—b; 24/2a—b.

¹⁵ Thrane, în *ActaArhKob*, p. 159, fug. 1.

¹⁶ Sprockhoff, *Handelsgeschichte...*, p. 67, pl. 10/e.

¹⁷ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin, 1959, p. 314, pl. 208c (în continuare *Chronologie...*).

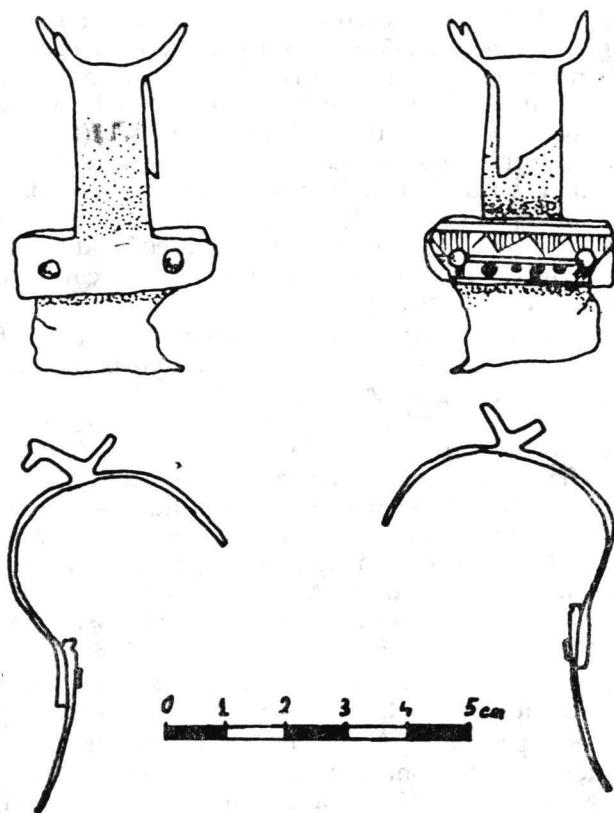

Fig. 2. Clisura Dunării. Vas de bronz.

adunate și analizate toate aceste tipuri de vase¹⁸. În orice caz piesa în discuție pare exemplarul cel mai sudic, din aceeași arie geografică fiind și vasul de la Nagy-Szentes¹⁹ (dacă aparține într-adevăr tipului Fuchsstadt). Având în vedere faptul că vasele de tip Fuchsstadt provin, în general, din morminte (mai cu seamă în Europa Centrală) sau depozite (vezi cele din spațiul nostru), este posibil ca piesa descoperită în Banat să fi aparținut unui depozit, al cărui inventar a fost rătăcit. Ca datare propunem situarea acestui exemplar în perioada HaB₁.

II. *Cel de-al doilea vas* (fig. 2), prin starea sa fragmentară nu poate fi încadrat într-o formă anumită. Probabil că este vorba de o cană sau o ceașcă de dimensiuni mai mici. Din ea se păstrează o mică bucată de buză de care este prinsă o toartă. Patina este de culoare verde, cu reflexe albastrui. Buza prezintă un ornament în două registre: cel superior constă din triunghiuri fin hașurate vertical, delimitate în partea supe-

¹⁸ O încercare la Thrane, în *ActaArchKob*, p. 163, fig. 4; p. 205—206.

¹⁹ J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, III, Budapesta, 1896, pl. CXCI/13; G. Csallány, în *FoliaArch*, 1—2, 1939, p. 62, fig. II/1; H. Müller-Karpe, *Chronologie...*, p. 137, nr. 3, îl consideră de tip Kirkendrup; Thrane, în *ActaArchKob*, p. 205, nr. 27, îl consideră de tip Fuchsstadt. Având în vedere că se păstrează doar buza vasului, este greu a identifica tipul căruia îi aparține.

rioară de două linii incizate orizontale, iar în partea inferioară de alte două linii. Registrul de jos, delimitat de primul prin cele două linii orizontale, are ca motive ornamentale cercuri concentrice mărginite în dreptul niturilor de linii verticale și oblice. Alte două linii orizontale incizate constituie baza ornamentului. Toarta bandată (fragmentară și ea) este prinsă de buză prin două nituri cu capul țesit. Pentru a i se asigura o fixare mai solidă, baza de prindere are o formă aproape dreptunghiulară. În partea superioară a ei a fost ornamentată cu două păsărele, trase din toartă. Una dintre ele are capul rupt, dar cu siguranță avea aceeași formă ca și perechea sa. Înălțimea piesei este de 6 cm, lățimea maximă este de 3,1 cm și lățimea torții este de 1,1 cm.

Încadrarea cronologică și eventual tipologică poate fi făcută, având în vedere caracterul fragmentar al piesei, doar pe baza ornamentelor. În literatura studiată nu am găsit o analogie perfectă, fiind obligați să apelăm la corespondențe secundare. Triunghiurile hașurate apar ca decor, singulare sau combinate, pe o serie de vase de metal²⁰. Pe vasele aparținând tipului Stillfried-Hostomice²¹, triunghiurile hașurate sînt dispuse asemănător cu cele de pe piesa în discuție, lipsind însă al doilea registru compus din mici cercuri concentrice și păsărele trase din toartă. Tot la același tip, baza de prindere a torților este aproximativ dreptunghiulară, oferind o bună analogie pentru piesa noastră. Nu putem încadra cu certitudine vasul pe care îl studiem în tipul Stillfried-Hostomice, dar se pare că orizontul cultural este același.

Cele două păsări miniaturale de pe toartă, suportă o discuție mai amplă, rezolvată în bună măsură de cercetările anterioare²².

Pe baza lor este greu a se face o încadrare cronologică, având în vedere larga răspindire din bronzul mijlociu pînă în epoca dacică, și chiar mai tîrziu²³. Cea mai puternică „explozie” a acestui ornament se constată în așa-zisa epocă „prescitică”²⁴, cînd pe spații largi din Europa decorul ornitomorf este caracteristic. Realizarea tehnică a celor două păsări de pe toarta vasului descoperit în Banat, sugerează încadrarea lor în ambianța aceleiași perioade. Fără a avea o certitudine, datarea acestui vas în HaB₃-C poate reprezenta un punct de plecare pentru o discuție mai amplă.

²⁰ G. v. Merhart, *FestschriftRGZM*, II, 1952, passim.

²¹ *Ibidem*, p. 19 sqq., pl. 12, 13.

²² Mai ales G. Kossack, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Berlin, 1954, p. 45 sqq.; H. Hencken, *Tarquina, villanovans and early etruscans*, în *American School of Prehistoric Research*, Cambridge-Massachusetts, Bul. 23, 1968, vol. II, p. 514 sqq.

²³ Cele mai vechi vase de bronz cu ornamente ornitomorfe par a fi cele din Grecia miceniană, cf. H. Matthäus, în *ArchKor*, 10, 4, 1980, p. 319 sqq.; Idem, în *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für W. A. v. Brunn*, Baintz, 1981, p. 277 sqq. Alte discuții la P. Schauer, în *JahrbuchRGZM*, 32, 1985, p. 138, fig. 62; E. Moscalu, C. Beda, în *Thraco-Dacica*, IX, 1988, p. 39 sqq.

²⁴ Bibliografia închinată acestei probleme este considerabilă: J. Bouzek, *Graeco-Macedonian Bronzes. (Analysis and chronology)*, Praga, 1974, p. 13 sqq.; E. Kilian, în *PZ*, 50, 75, p. 11 sqq.; T. Kovacs, *Bronzezeitlichen Tradition in der hallstattzeitlichen Kunst Transdanubiens*, în *Die Hallstattkultur. Symposium Steyer*, 1980, Linz, 1981, p. 67–70, fig. 1, 2, urna de la Sütő (în continuare *Tradition...*) H. Parzinger, S. Stegmann-Rajtár, în *PZ*, 63, 1988, p. 168 sqq., vezi vasele de la Nove Košariská, tumulul 2 (fig. 4/8) și 6 (fig. 5/5).

²⁵ F. Medeleț, în *StIstBan*, XIII, 1987, p. 1, sqq.

Nu putem încheia fără a surprinde câteva concluzii. Noul depozit publicat de la Timișoara II²⁵, ca și alte descoperiri²⁶, ridică problema atelierelor itinerante de meșteri bronzari²⁷. Faptul că vasele de metal descoperite în spațiul nostru nu au parametri tehnici identici și chiar ornamente diferite, cu toate că un prototip a fost avut în vedere, sugerează aceeași ipoteză. Motivele ornamentale, chiar dacă au similitudini în arta regiunii Alpilor, sînt cu certitudine de tradiție mai veche, avîndu-și originea în epoca bronzului²⁸. Fără a fi excluse o serie de influențe, vasele documentate în aria carpatică par mai degrabă artefacte locale, decît produse ale unui centru meșteșugăresc vestic.

FLORIN GOGĂLTAN

ZWEI HALLSTATTZEITLICHE BRONZEGEFÄSSE IN DEN SAMMLUNGEN DES BANATER MUSEUMS VON TIMIȘOARA

(Zusammenfassung)

In der Schausammlung des Temeswarer Museums befinden sich zwei interessante Bronzegefäße die aus einer Privatsammlung stammen. Die zwei Gegenstände haben keinen bestimmten Entdeckungsort; das erste Stück kam irgendwo im NW der Gegend der Eisernen Tores stammt (Abb. 2). Das erste Gefäß (Abb. 1) gehört zum Typus Fuchsstadt und wird aufgrund der Analogien in HaB₁ datiert. Das zweite Gefäß (Abb. 2) kann, seines bruchstückhaften Zustandes wegen, nicht eindeutig einer Form zugeschrieben werden. Möglicherweise gehört es zum Typus Stillfried-Hostomice. Die zwei Vögel, die den Henkel schmücken, weisen auf keine zeitgenössischen Analogien hin. Aufgrund der Ornamente und der technischen Merkmale der zwei Vögel, könnte das Gefäß in HaB₃-C datiert werden.

²⁵ Pe lângă piesele analizate în articolul de la nr. 25, vezi noile descoperiri de la Liubcova-„Țiglărie“, cf. C. Săcărin, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 91 sqq.

²⁷ F. Medeț, în *DaciaNS*, XVIII, 1974, p. 100.

²⁸ I. Kovacs, *Tradition...*, p. 65 sqq.

CÎTEVA PRECIZĂRI ASUPRA UNOR DESCOPERIRI APARTINÎND PRIMEI ȘI CELEI DE A DOUA EPOCI A FIERULUI DIN SUD-VESTUL ROMÂNIEI (I)

Relativ recent, pe teritoriul județului Caraș-Severin au fost înregistrate câteva descoperiri mai mult sau mai puțin fortuite, dar de o mare valoare științifică, ele reușind să îmbogățească în mod substanțial documentația istorico-arheologică referitoare la prima și cea de a doua epocă a fierului în zona de sud-vest a României, avînd însă implicații mai largi și pentru zonele învecinate.

Deși promptă, publicarea sumară — și, uneori, chiar incompletă — precum și unele opinii emise în legătură cu datarea unora dintre acestea, ne oferă prilejul intervenției de față*, făcînd chiar necesară abordarea în acest context a unor probleme de natură cronologică și culturală pe care acestea le ridică, în corelație cu stadiul actual al cercetărilor în domeniu și în conformitate cu punctele de vedere emise asupra acestui subiect în literatura de specialitate.

Prima dintre aceste descoperiri, efectuată întîmplător în cursul lunii octombrie 1987, constă din mai multe obiecte de metal (respectiv bronz și fier), „recoltate” din zona punctului numit „Dîmb” (sau „La Dîmb”)¹, situat în hotarul localității Iaz (com. Obreja, jud. Caraș-Severin)². Aceasta a prilejuit descoperitorului, geologul Octavian Popescu de la I.P.E.G. Caransebeș, publicarea mai mult decît succintă a unei părți din lotul de piese menționat, într-o scurtă notă cu titlul „Piese de bronz dintr-un tumul din zona Iaz-Dîmb, județul Caraș-Severin”, apărută în ultimul volum

* Într-o formă ușor modificată, prima parte a acestui material a constituit subiectul unei comunicări cu același titlu, susținută la Simpozionul „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale”, Caransebeș, 16—17 aprilie 1989. Partea a doua va apare ulterior.

¹ Microtoponimul se datorează fie existenței în acest punct a unor tumuli („dîmbi”), actualmente mult aplatizați, datînd atît din prima epocă a fierului cît și din epoca romană (cf. R. Petrovsky, în *Tibiscus-Istorie*, V, 1978, p. 77 și urm.), fie bolului de terasă care domină aici lunca joasă, inundabilă de la confluența Bistrei cu Timișul.

² Pentru bibliografia descoperirilor efectuate în hotarul acestei localități, a se vedea: R. Petrovsky, în *Banatica*, IV, 1977, p. 437—438 (XXXIII, Iaz), pct. 1; idem, loc. cit., p. 77—96; P. Bona, P. Rogozea, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 155—167; idem, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 439—451; I. Piso, I. Rogozea, în *ZPE*, 58, 1985, p. 211—218; Fl. Medelet, I. Bugilan, în *Banatica*, IX, 1987, p. 137.

(VII/1988) al publicației muzeului din Caransebeș, *Tibiscum* (fostă *Studii și comunicări de etnografie-istorie*)³.

Desigur, conform principiului „*suum quique*“, nu putem fi decît recunoscători autorului citat pentru rapida introducere în circuitul științific a acestei importante descoperiri. Trebuie să remarcăm, totuși, că modalitatea de publicare a materialului comportă — aproape în mod necesar — completări atît de formă cît și de fond, ținînd pe de o parte de prezentarea și ilustrarea incompletă a întregului lot de obiecte scos la iveală, iar pe de altă parte de lipsa oricăror concluzii de ordin istoric, atît din punct de vedere cronologic cît și de apartenență culturală, pe care acestea le implică.

Potrivit observațiilor efectuate în momentul descoperirii, piesele provin din perimetrul unui mormînt tumular de incinerare, cu un diametru de aproximativ 4 m, a cărui zonă superioară a fost retezată de lama unui buldozer, circumstanță care — adăugînd aici și lipsa unei săpături de control — nu a făcut posibilă vreo precizare de natură stratigrafică și nici stabilirea foarte exactă a repartizării inițiale în spațiu a pieselor⁴.

Cu toate acestea, apartenența integrală a materialelor prezentate la inventarul presupusului mormînt tumular de incinerare este sprijinită — și după opinia noastră — atît de unitatea stilistico-tipologică și cronologică, cît și de omogenitatea lor utilitară.

Fără excepție, acestea sînt reprezentate prin obiecte de podoabă sau alte accesorii vestimentare, după cum urmează:

a. Colier torsadat (*torques*) din bară de bronz cu secțiune rombică, ușor deformat, avînd extremitățile ascuțite și capetele probabil rupte (pl. II/1);

b. Fragment de la o fibulă masivă cu miez de fier și arcu, placat cu foaie de bronz, prevăzut cu patru mari noduli sferoidali (pl. II/3);

c. Portagrafa triunghiulară a unei fibule de mari dimensiuni, realizată din fier, puternic oxidată și păstrînd lipită extremitatea acului (pl. II/4);

d. Fragmente din bară de fier cu secțiune ovală, puternic oxidate, provenind probabil de la arcu unei fibule (pl. II/2, 5—6);

e. Brățară de bronz semispirală, cu capetele mult petrecute, avînd secțiune plan-convexă și decor realizat din mai multe grupe de incizii fine, oblice, pe părțile laterale (pl. III/3);

f. Fragment de la o brățară de bronz, prost păstrată, cu secțiune plan-convexă, ușor torsadată, fără decor (pl. III/1);

g. Fragment de la o brățară de bronz cu secțiune plan-convexă, ușor torsadată, fără decor (pl. III/2);

h. Fragment de brățară din bronz, prost păstrată, cu secțiune plan-convexă, fără decor (pl. III/8);

³ O. Popescu, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 275—276.

⁴ *Ibidem*. Conform afirmațiilor lui O. Popescu, „piesele au fost înglobate într-un strat de cenușă spălat ulterior de ploii“, multe dintre ale „sînt puternic alterate prezentînd un strat gros de carbonați de cupru din care cauză sînt foarte friabile“, aceste afirmații putînd constitui un argument în favoarea practicării ritului de incinerare. În aceeași zonă în care au fost descoperite obiectele de metal au apărut și cîteva fragmente ceramice atipice. Parte din ele par să aparțină — în funcție de compoziția pastei — epocii bronzului, fiind probabil angrenate în poziție secundară în mantaua tumulului.

i. Fragmente de la 1—2 brățări din bronz cu secțiune plan-convexă, unele ușor torsadate, fără decor (pl. III/4—7, 9—11);

j. Bară dreaptă de bronz cu secțiune plan-convexă, prost păstrată, fără decor (pl. III/12);

k. Fragmente, numeroase și prost păstrate, provenind de la ca 4 podoabe de păr, realizate din cîte două sîrme de bronz spiralate, cu secțiune rotundă și extremități ascuțite, avînd capetele răsucite în formă de buclă dublă (asemănătoare cifrei 8), cu secțiune rombică sau pătrată (pl. IV/1—35).

Analiza stilistico-tipologică, analogiile ce pot fi stabilite cu alte categorii de piese similare, scoase la iveală atît pe teritoriul României, cît și în zonele imediat învecinate, precum și asocierea specifică a diverselor tipuri de obiecte, prezentă și în alte descoperiri cu caracter funerar sau într-o serie de depozite de bronzuri din acest spațiu în cursul primei epoci a fierului, sînt în măsură să ne ofere elemente îndeajuns de sigure pentru o plasare cît mai exactă în timp a acestor materiale.

Principalul reper cronologic îl constituie, fără îndoială, fragmentul fibulei de fier placată cu bronz, prevăzută cu patru nodozități mari pe arc (pl. II/3). Varianta a categoriei desemnate în literatura de specialitate mai veche și prin termenul generic de fibulă de tip Vače⁵, ea aparține seriei mai largi de fibule cu două resorturi și corpul în formă de arcuș (așa-numitele *Zweischleifige Bogenfibeln*), tipul cu nodozități pe arc (*Zweischleifige Knotenfibeln*), corespunzător variantelor 5a, b și 6a ale clasificării propuse de S. Gabrovec, avînd cea mai mare răspîndire pe parcursul primei epoci a fierului în zonele nord-vest balcanice și sud-est alpine, cu deosebire în intervalul Ha B₃—C⁶.

Variantele Gabrovec 5a și 6a (cu 7—9 nodozități pe arc) ale acestui tip de fibulă se concentrează în zonele sud-est alpine din nord-vestul Iugoslaviei (îndeosebi Slovenia și Bosnia), fiind caracteristice mai ales orizontului cronologic de tip Vače I — Ljubljana III — Podzemelj 2 din Ha B₃/C₁⁷. Spre deosebire de acestea, varianta paralelă de tip Gabrovec 5b (cu 3—4 nodozități pe arc), căruia îi aparține de altminteri și exemplarul de la Iaz — „Dîmb“, se masează înseosebi în estul Iugoslaviei (Serbia și Srem), jumătatea vestică a României (Transilvania, Oltenia și Banat) și nord-vestul Bulgariei (vezi harta, pl. I)⁸, putînd fi plasată într-un orizont cronologic corespunzător primei jumătăți a Hallstattului mijlociu din acest spațiu (Ha B₃/C₁), ceea ce — din punct de vedere cultural — ar corespunde, evident unei faze mai timpurii din evoluția culturii Basarabi,

⁵ F. Starč, Vače, Ljubljana, 1955, pl. XXIV—XXV. Pentru exemplarul descoperit la Iaz. O. Popescu folosește — în mod eronat — termenul de „fibulă de tip Glasinac“ (loc. cit., p. 275), probabil derutat și de inconsecvența — curioasă de altminteri — cu care M. Petrescu-Dîmbovița desemnează cele două fibule cu nodozități pe arc din depozitul de la Alba Iulia—„Partoș“, ba drept fibule de tip Vače (M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 34), ba drept fibule de tip Glasinac (*Ibidem*, p. 161).

⁶ Vezi, mai ales, S. Gabrovec, în *Godišnjak*, Sarajevo, VIII (6), Sarajevo, 1970, p. 5—65; idem, în *Materijali*, XIX, Novi Sad, 1981 (Symposium Novi-Sad), 1979, p. 164; T. Bader *Die Fibeln in Rumänien*, PBF, XIV, 6, München, 1983, în special p. 77—92.

⁷ S. Gabrovec, în *Godišnjak*, VIII (6), Sarajevo, 1970, p. 27 și urm., k. VIII—IX; idem, în *Materijali*, XIX, Novi Sad, 1981 (Symposium Novi Sad, 1979), p. 164.

⁸ *Ibidem*.

în al cărei areal de răspîndire se integrau la acea vreme zonele menționate⁹.

În afara exemplarului de la Iaz, pe teritoriul României se mai cunosc, publicate pînă în prezent, încă 5 piese de acest tip, distribuite în 4 puncte de descoperiri: cîte una la Turdaș¹⁰, într-o localitate necunoscută din Oltenia¹¹ și în depozitul de la Bîlvănești¹² și două în depozitul de la Alba Iulia — „Partoș”¹³. Pentru poziția cronologică a acestei variante de fibulă, deosebit de importante sînt exemplarele prezente în componența depozitelor de bronzuri de la Bîlvănești și Alba Iulia — „Partoș”, integrate seriei de depozite de tip Bîlvănești-Vinț (după M. Rusu), sau seriilor Vințu-Coldău și, respectiv, Bîlvănești-Ghidici (după M. Petrescu-Dîmbovița), caracteristice Hallstattului mijlociu din România¹⁴.

Plasarea lor într-o fază mai timpurie a Hallstattului mijlociu este întărită și de faptul că fibulele cu două resorturi de tip Gabrovec 5c, avînd arcu din miez de fier îmbrăcat în foaie de bronz cu decor striat sau în „coaste” (*Zweischleifige Bogenfibeln mit sanduhrförmiger Fussplatte*)¹⁵, avînd aproximativ același areal de răspîndire ca și cel de tip Gabrovec 5b (vezi harta, pl. I), apar în descoperiri caracteristice unei faze mai târzii a acestei etape (implicit și a culturii Basarabi)¹⁶, cum este cazul necropolelor de la Balta Verde¹⁷ și Basarabi¹⁸, a presupusului mormînt de la Sviņa¹⁹, sau depozitelor de tip Hunia²⁰ și Ghidici²¹.

În acest context, trebuie să observăm că — pe de o parte — prezența fibulelor cu 3—4 nodozități de tip Gabrovec 5b (în asociere mai ales cu coliere torsadate și fibule-ochelari) și absența fibulelor cu „coaste” de tip Gabrovec 5c în depozitele de tip Bîlvănești-Vinț, coroborată — pe de altă parte — cu prezența fibulelor cu decor „în coaste” de tip Gabrovec 5c (fără coliere torsadate sau fibule-ochelari, dar asociate cel mai adesea cu pandantive circulare de tip Ghidici și cu protome în formă de cap de pasăre), precum și absența fibulelor cu nodozități de tip Gabrovec 5b în depozitele gen Hunia și Ghidici, par a fi simptomatice. Această observa-

⁹ Pentru această problemă a se vedea mai ales: Al. Vulpe, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 124—126, Abb. 11; idem, în *Mem. Antiq.*, II, 1970 (1971), Abb. 1; idem, în *JIES*, 2, 1974, 1, fig. 1; idem, *Materijali*, XIX, Novi Sad, 1981 (Symposium Novi Sad 1979), p. 181—188, Abb. 1; idem, în *Dacia*, NS, XXX, 1986, 1—2, p. 69—71, Abb. 19; H. Ciugudeanu, în *Apulum*, XIV, 1976, Fig. 1; B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*, Bonn, 1976, Teil II, Karte 6; M. Gumă, în *Banatica*, VII, 1983, p. 65—138.

¹⁰ T. Bader, *op. cit.*, p. 91, Taf. 31, nr. 250.

¹¹ *Ibidem*, nr. 243.

¹² *Ibidem*, nr. 241.

¹³ *Ibidem*, nr. 247—248; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 363, pl. 380/4—5.

¹⁴ M. Rusu, în *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 199 și urm.; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 35—36, 161 și urm.

¹⁵ S. Gabrovec, în *Godišnjak*, VIII (6), Sarajevo, 1970, p. 27—28, k. VIII; T. Bader, *op. cit.*, p. 81—84.

¹⁶ Orizontul paralel din Iugoslavia este de tip Stična 1-Glasinac IVb.

¹⁷ D. Berciu și E. Comșa, în *Materiale*, II, 1956, fig. 65; 69/1; 81/1—2; 84; 90/1; 101/3; 110/5—6; 126/6; 127/1—3; 6—7.

¹⁸ Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, NS, XII, 1968, fig. 22/6—11.

¹⁹ M. Gumă, în *StComC*, IV, 1982, p. 166—167, pl. VI/1; idem, în *Banatica*, VII, 1983, p. 71 (pct. 23) și nota 36.

²⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 402/12.

²¹ Al. Oancea, în *SCIV*, 23, 1972, 4, pl. 4/7; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 400/17.

ție ar putea constitui — după părerea noastră — un punct de plecare în separarea a două orizonturi de depozite succesive la nivelul Hallstattului mijlociu, respectiv depozitele de tip Bilvânești-Vinț, caracteristice unei prime faze a Hallstattului mijlociu (Ha B₃/C₁) și atribuibile — cel puțin pentru teritoriul României — fazei incipiente de dezvoltare a culturii Basarabi, și depozitele de tip Hunia-Ghidici, caracteristice unei a doua faze a Hallstattului mijlociu și atribuite — implicit — etapelor evolute ale aceleiași culturi²².

Considerațiile referitoare la poziția cronologică și atribuirea culturală a fibulei cu nodozități de la Iaz — „Dimb“ sînt confirmate, de altfel, și de analogiile ce pot fi stabilite pentru celelalte obiecte de metal descoperite în același punct.

Astfel, portagrafa triunghiulară de fier poate aparține atît fibulei cu nodozități mai sus discutată, fie unei alte fibule lucrate numai din acest metal, reprezentată — eventual — prin cele trei fragmente de fier puternic oxidat. Avînd în vedere, însă, faptul că fibulele de fier placate cu bronz de tipul Gabrovec 5a, b au, în general, portagrafa în formă așa-zisă de „clepsidră“ (*sanduhrförmiger Fussplatte*) sau trapez (*trapezförmiger Fussplatte*)²³, este mai probabil ca exemplarul triunghiular de la Iaz, împreună cu celelalte trei fragmente de arc (pl. II/2, 4—6) să constituie părți componente ale unei fibule lucrate exclusiv din fier.

Fibule de acest tip, avînd secțiunea arcului de formă ovală, rotundă sau — mai ales — rombică, sînt cunoscute în descoperiri datate în perioada Ha C din Iugoslavia, Bulgaria și România²⁴, asociate adesea cu fibule avînd arcul de fier placat cu foaie de bronz.

Și, dacă tipul cu secțiunea arcului rombică se plasează la un orizont corespunzător fazelor evolute ale culturii Basarabi, așa cum o indică exemplarele descoperite pe teritoriul României, în special în necropola de la Balta Verde²⁵ și în presupusul mormînt de la Svinița²⁶, cele cu secțiunea ovală sau rotundă a arcului — așa cum ar putea fi și în cazul descoperirii de la Iaz — par să aparțină unui orizont cronologic imediat anterior, corespunzător în România cu faza timpurie a culturii Basarabi, iar în Iugoslavia cu descoperirile de tip Vače I-Ljubljana III-Podzemelj 2, și ilustrat prin piesele cunoscute în necropolele de la Ljubljana²⁷, Vače²⁸

²² Dificultățile de racordare tipologică între depozitele de tip Vințu de Jos și cele de tip Hunia sau Ghidici au fost, de altfel, sesizate și de M. Petrescu-Dimbovița (*op. cit.*, p. 33—36). În locul unei diferențieri cronologice, autorul citat propune însă o delimitare spațială între aceste tipuri de depozite, respectiv, depozitele de tip Vințu-Coldău (caracteristice Hallstattului mijlociu din zona intracarpatică și sincronizate cu descoperirile gen Drîmbar-Teleac) și depozitele de tip Bilvânești-Ghidici (specifice pentru Oltenia și Banat și sincronizate „cu grupul sudic al culturii Basarabi, denumit Bosut“ — !? — p. 36). Pentru „grupul Bosut“, vezi M. Gumă, în *SCIIVA*, 32, 1981, 1, p. 43—66.

²³ S. Gabrovec, în *Godišnjak*, VIII (6), Sarajevo, 1970, k. VIII, IX; T. Bader, *op. cit.*, p. 80—85; 91—92; Taf. 27/179—194; 28; 29/217—223.

²⁴ T. Bader, *op. cit.*, p. 78—80, Taf. 26; 27/177—179.

²⁵ D. Berciu și E. Comșa, *loc. cit.*, fig. 61/4—5; 90/2; 100/5; 101/4; 120/3; T. Bader, *op. cit.*, p. 79—80.

²⁶ M. Gumă, în *StComC*, IV, 1982, p. 168, pl. VI/2.

²⁷ S. Gabrovec, în *Godišnjak*, VIII (6), Sarajevo, 1970, p. 46, T. 2/7; 4/1a.

²⁸ *Ibidem*, T. 19/8.

²⁹ D. Berciu și E. Comșa, *loc. cit.*, fig. 78/1.

și în unele morminte mai timpurii de la Balta Verde²⁹, ceea ce ne conduce — evident — tot spre faza Ha B₂/C₁.

Colierele torsadate din bronz cu secțiune rombică (pl. II/1) sînt, de asemenea, piese caracteristice aceluiași orizont cultural, fiind bine ilustrate în descoperirile de tip Bîlvănești-Vinț pe teritoriul României (Alba Iulia — „Partoș“, Bîlvănești, Coldău II, Vaidei și Vințu de Jos)³⁰, sau în cele de la Janjevo (Kosovo)³¹, Siroko³², Ljubljana³³ și Šarengard³⁴ în Iugoslavia, ca să dăm aici numai cîteva exemple.

În privința numeroaselor fragmente de sîrmă dublă de bronz spiralață, cu secțiunea parțial rotundă și parțial rombică (pl. IV), avînd capetele răsucite în formă de buclă și interpretate aici ca podoabe de păr, trebuie să arătăm că ele își găsesc cele mai apropiate analogii în exemplarele similare descoperite în mediu Basarabi din sud-vestul României, la Svinița³⁵ și Moldova Veche — „Ostrov“³⁶. Cea mai ilustrativă analogie publicată, din zona imediat învecinată, o constituie însă cele patru piese similare ce face parte din inventarul mormîntului tumular de înhumatie aparținînd culturii Basarabi, descoperit la Vajuga — „Pesak“, în zona iugoslavă a Porților de Fier II, asociate — alături de ceramică tipică pentru această cultură — cu un colier de bronz cu secțiune plan-convexă, șase brățări de picior din bronz, un ac din același material cu capătul „în coaste“, fragment de saltaleoni, o perlă de bronz și una de chihlimbar o fibulă-ochelari de tip Santa-Lucia și o fibulă de fier cu două resorturi, avînd portagrafa în formă de „clepsidră“³⁷.

Poziția în care au fost găsite „în situ“ cele patru piese de la Vajuga — „Pesak“, respectiv două cîte două în zona capului, demonstrează că ele au fost folosite ca podoabe de păr (mai precis de coade)³⁸.

Descoperirile de la Iaz, Moldova Veche, Vajuga, la care trebuiesc adăugate cele de la Gruia³⁹ și Boljetin⁴⁰, atestă deja o concentrare deosebită a acestui tip de obiecte de podoabă în zona Porților de Fier și în sud-vestul României, respectiv în aria vestică a culturii Basarabi. Un exemplar probabil similar ar putea fi și fragmentul de sîrmă de bronz dublu răsucită, descoperit în T. VI, M2 din cadrul necropolei de la Basarabi⁴¹.

²⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 381/1—3; 386/7; 387/1—4; 388/1—5; 390/1—2; 392/8—10; 393/1; 394/3—4; 395/1—6; 396/1—3.

³¹ S. Gabrovec, în *Godišnjak*, VIII (6), T. 17/2—3.

³² K. Kilian, în *PZ*, 50, 1975, Taf. 67/1; 73/2.

³³ S. Gabrovec, în *Godišnjak*, VIII (6), T. 4—6.

³⁴ Z. și Ks. Vinski, în *Acta et Dissert. Arch.*, II, Taf. I/1.

³⁵ Piese inedite făcînd parte din inventarul aceluiași presupus mormînt, cf. M. Gumă, în *Banatica*, VII, 1983 p. 71 (pct. 23).

³⁶ Material inedit provenind dintr-o necropolă hallstattiană birituală, în inventarul unor morminte fiind prezentă și ceramică Basarabi (inf. P. Roman). Cf. și R. Vasić, în *Materijali*, XIX, Novi Sad (Symposium Novi Sad, 1979), 1981, p. 130; idem, *Chronology of the Early Age in Serbia*, BAR, Supplementary Series, 31, 1977, p. 11.

³⁷ P. Popović, M. Vukmanović N. Radojčić, în *Djerdapske sveske (Cahiers des Portes de Fer)*, III, Beograd, 1986, p. 168—173, 176—177, 180—183, în special p. 180, fig. 7/1—4.

³⁸ *Ibidem*, p. 172.

³⁹ V. Pârvan, în *Dacia*, I, 1924, p. 38 și fig. 6; R. Vasić, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁰ P. Popović, M. Vukmanović N. Radojčić, *loc. cit.*, p. 172 (inedite).

⁴¹ Vl. Dumitrescu, *loc. cit.*, p. 216 și fig. 23/6.

Exemplare asemănătoare au fost descoperite însă și în cadrul depozitelor de la Rudovci și Šorbanovac, plasate cronologic de către R. Vasić în al său orizont I al epocii fierului (800/750—650 î.e.n.), ceca ce corespunde intervalului Ha B₃/C⁴².

Variante similare se întâlnesc și mai departe spre vest, din Croația și Slovenia până în Italia de nord, unde se încearcă — de altfel — a li se căuta și originea⁴³.

O altă categorie de obiecte ce fac parte din inventarul presupusului mormînt tumular de incinerare de la Iaz, care se pretează la o datare oarecum mai largă, o constituie brățile de bronz cu secțiune plan-convexă (pl. III). Cel puțin pe teritoriul României, existența acestui tip de brăți acoperă aproximativ intervalul Ha B₃—D₁⁴⁴. Drept urmare, ne vom mulțumi să subliniem că prezența lor și în depozitele seriei de tip Bîlvănești-Vinț (la Alba Iulia — „Partos”, Bîlvănești, Vaidei și Vințu de Jos)⁴⁵ confirmă datarea celorlalte obiecte ce aparțin aceluiași context.

De altminteri, asocierea caracteristică a unor tipuri de obiecte (în special fibule cu nodozități și coliere torsadate) existentă atît în cazul descoperirii de la Iaz — „Dîmb”, cît și în acela al depozitelor de tip Bîlvănești-Vinț, nu poate fi decît concludentă pentru similaritatea poziției lor cronologice. O atare asociere tipică a fost constatată, de altfel, și în inventarul unor morminte (de exemplu, T₁, M₁ și T₂, M₄) din cadrul necropolei de la Široko, lângă Šuva Reka, în sudul Iugoslaviei (Kosovo), descoperiri plasate de K. Kilian în a sa fază *Eisenzeit II A*, fază paralelizată cu descoperirile de tip Glasinac IVa și — implicit — cu orizontul Ha B₂/C₁ al cronologiei central-europene (sec. VIII î.e.n.)⁴⁶.

În concluzie, considerăm că există suficiente temeiuri pentru a interpreta ansamblul descoperirii de la Iaz — „Dîmb” ca pe un mormînt de femeie, a-l data în faza de început a Hallstattului mijlociu (Ha B₂/C₁) și a-l atribui din punct de vedere cultural etapei timpurii de dezvoltare a culturii Basarabi.

Această ultimă afirmație își găsește, totodată, un puternic suport arheologic și prin existența — mai de mult semnalată în zonă — a unei așezări Basarabi timpurii, situată în imediate apropiere a mormîntului de la Iaz — „Dîmb”, în al cărui repertoriu ceramic există — alături de materiale tipice culturii menționate — și elemente pre-Basarabi de tip Insula Bañului și Gornea-Kalakača (Bosut IIIa)⁴⁷.

⁴² P. Popović, M. Vukmanović, N. Radojčić, *loc. cit.*, p. 172; R. Vasić, *op. cit.*, p. 11, 32.

⁴³ R. Vasić, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁴ Dacă ținem cont de faptul că ele încep să apară mai frecvent încă în depozitele seriei de tip Somerton-Vetiš (M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 368/1, 3; 370/10), se înmulțesc (în mod cu totul deosebit în cele din Hallstattul mijlociu (*Ibidem*, pl. 381/8—10, 382/1—5; 391/2—10; 396/4—7; 397/1—9; 398/1—11; 402/14; M. Gumă, în *StComC*, IV, 1982, pl. VI/4—10) și supraviețuiesc pînă în Hallstattul târziu (E. Iaroslavski, în *Banatica*, II, 1973, p. 83 și fig. 5; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 403/2; Al. Vulpe, *Necropola Hallstattiană de la Ferigile*, București, 1976, pl. XXV/13—14, 16, 22).

⁴⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. 381/8—10; 382/1—5; 391/2—10; 392/1; 396/4—7; 397/1—9; 398/1—11; 402/14.

⁴⁶ K. Kilian, *loc. cit.*, Taf. 67/1, 73/2, 6.

⁴⁷ R. Petrovsky, în *Tibiscus-Istorie*, V, 1978, p. 77 și urm., pl. II—III (plasarea de către autorul citat a acestor materiale în faza Ha D₁ fiind, însă, mult prea târzie); M. Gumă, în *Banatica*, VII, p. 69 (pct. 11) și nota 23.

În acest caz, apare mai mult decît evident faptul că noua descoperire de caracter funerar de la Iaz — „*Dimb*“ nu poate să aparțină — prin însăși poziția ei cronologică și geografică — decît comunității Basarabi timpurii care a locuit în această așezare.

Mai mult decît atît, se poate observa că prezența frecvență a tipurilor de piese analizate aici, cu deosebire în jumătatea vestică a ariei de răs-pîndire a culturii Basarabi, precum și analogiile multiple ce pot fi stabilite cu descoperirile similare din zonele sud-est alpine sau, în general, cu cele de pe teritoriul Iugoslaviei, nu vin decît să confirme legăturile quasi-permanente și deosebit de strînse existente între regiunile carpato-dunărene și cele sud-est alpine pe aproape întreaga durată a primei epoci a fierului, cu deosebire în vremea evoluției culturii Basarabi⁴⁸.

În consecință, efectuarea unor cercetări sistematice în acest punct devine cu atît mai necesară cu cît descoperirile de aici vor putea aduce cu siguranță noi elemente la studiul acestor legături, conducînd — prin aceasta — la stabilirea mai exactă a sincronismelor cronologice și culturale dintre zonele menționate în cursul primei epoci a fierului.

MARIAN GUMĂ

EINIGE PRÄZISIERUNGEN ÜBER FUNDE AUS DER ERSTEN UND ZWEITEN PERIODE DER EISENZEIT AUS DEM SÜD-WESTEN RUMÄNIENS

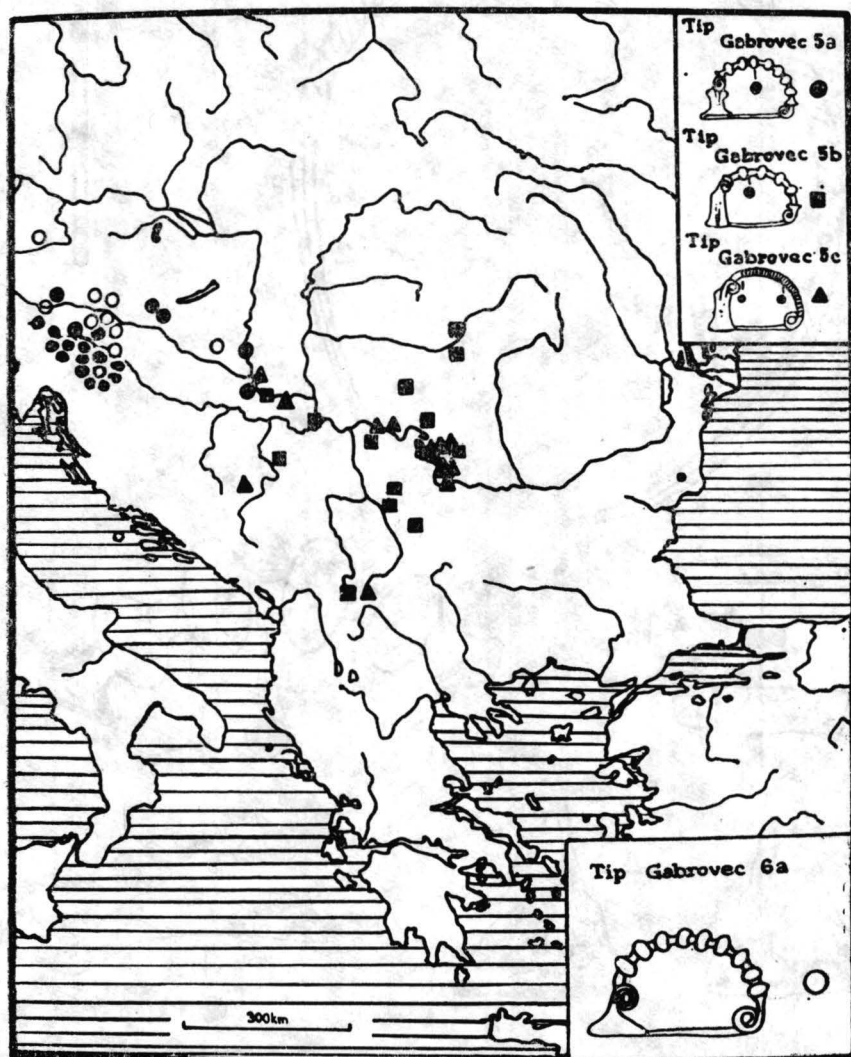
(Zusammenfassung/

Der Aufsatz — eigentlich der erste Teil einer größeren Arbeit macht einige chronologische, sowie kulturelle Präzisionen über mehrere zufällige Entdeckungen aus dem Punkte „*Dimb*“ (oder „La Dimb“) aus dem Umkreis der Ortschaft Iaz, Gemeinde Obreja, Kreis Caraș-Severin, die kurz und unvollständig im Jahrbuch des Museums aus Caransebeș, *Trăisum* (früher *Studii și comunicări de etnografie și istorie*), S. 275—276, veröffentlicht wurden.

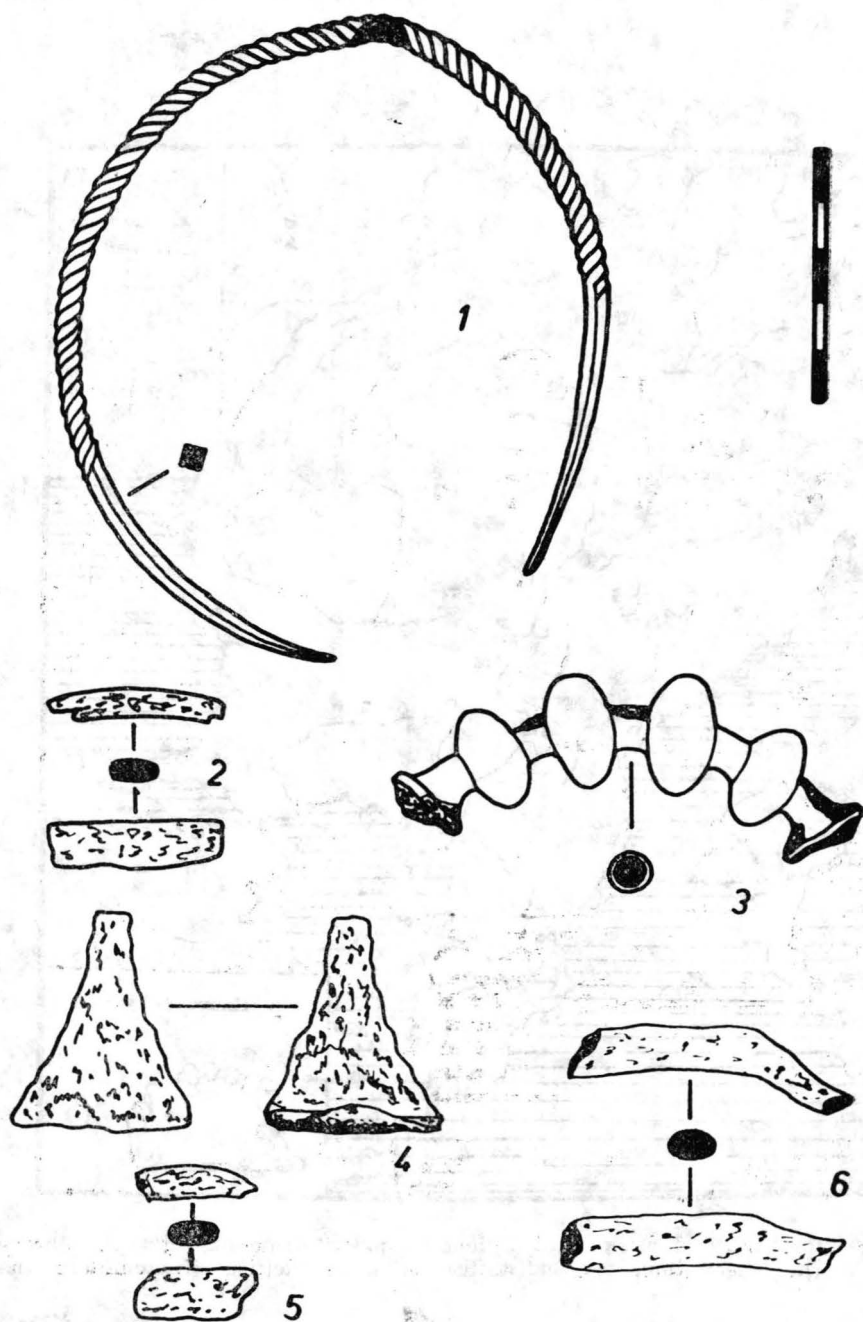
Es handelt sich um mehrere Schmuckgegenstände (ganze und gebrochene Armbänder, Haarschmuck und Fibeln), aus Bronze und Eisen, die wahrscheinlich das Inventar eines tumularen Grabes bilden, das der Basarabkultur (mittlere Halstatt) angehörte.

Der Verfasser vertritt die Meinung daß es sich um ein Frauengrab handelt. Es kann in die Anfangsphase des mittleren Hallstatts (Ha B₃/C₁) eingegliedert werden, die aus kultureller Sicht der Anfangsphase der Basarabkultur zugeschrieben wird.

⁴⁸ Vezi, mai ales: Vl. Dumitrescu, *loc. cit.*, p. 235 și urm., M. Guștin, în *Apulum*, XV, 1977, p. 155—168; M. Gumă, în *Banatica*, VII, 1983, p. 82 și urm. De altfel, analiza chimică a pieselor de bronz de la Iaz-„*Dimb*“ arată și din acest punct de vedere legături clare cu zonele învecinate (cf. O. Popescu, *Analiza chimică a depozitelor de bronz de la Iaz și Zăgujeni* (jud. Caraș-Severin), comunicarea susținută în cadrul simpozionului „*Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale*“, Caransebeș, 16—17 aprilie 1989).

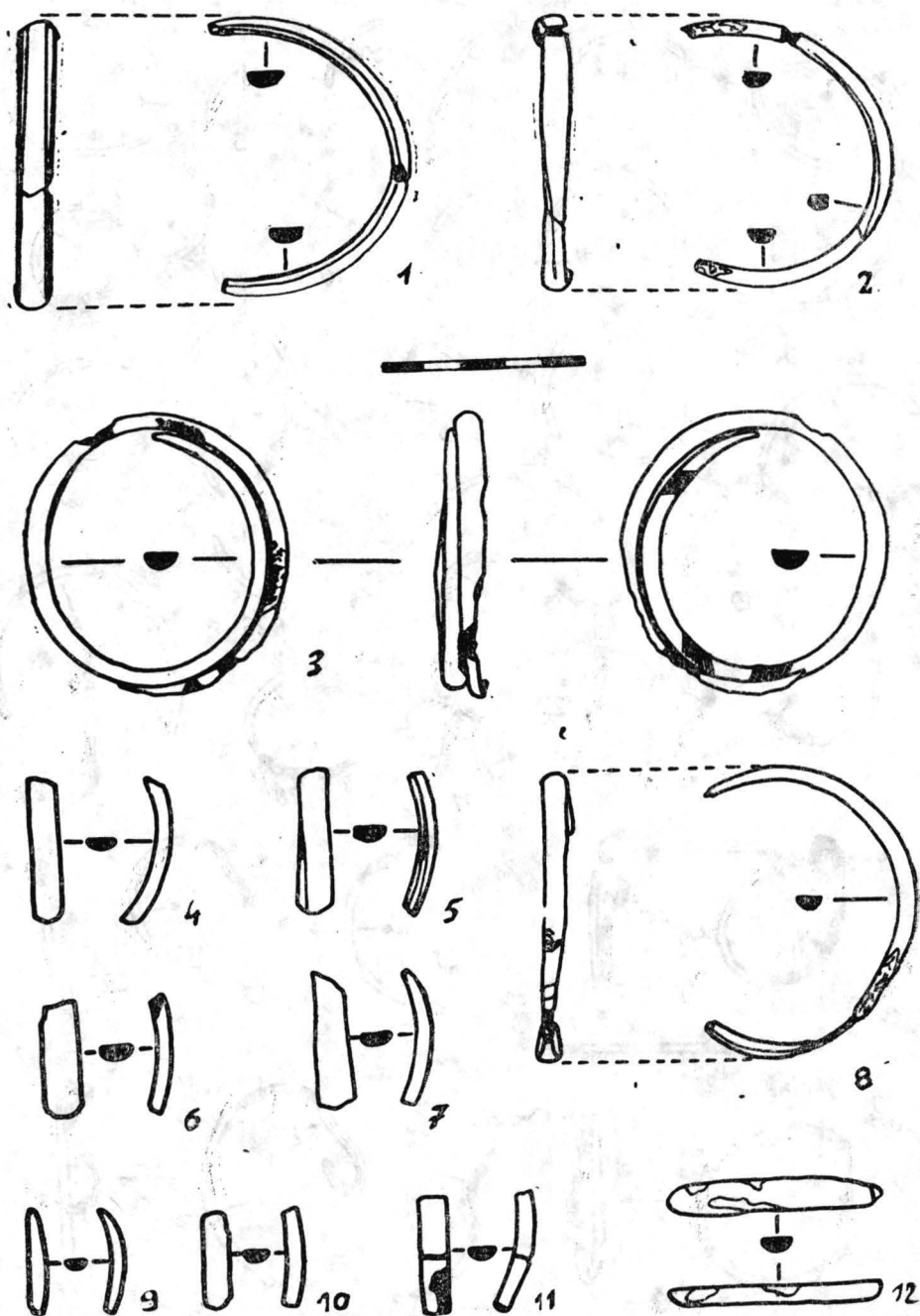

Planşa I. Răspîndirea fibulelor hallstattiene cu nodozităţi pe arc. (după S. Gabrovec).
 Tafel I. Die Verbreitung der hallstattischen Zweischleifige Knotenfibeln (nach S. Gabrovec).

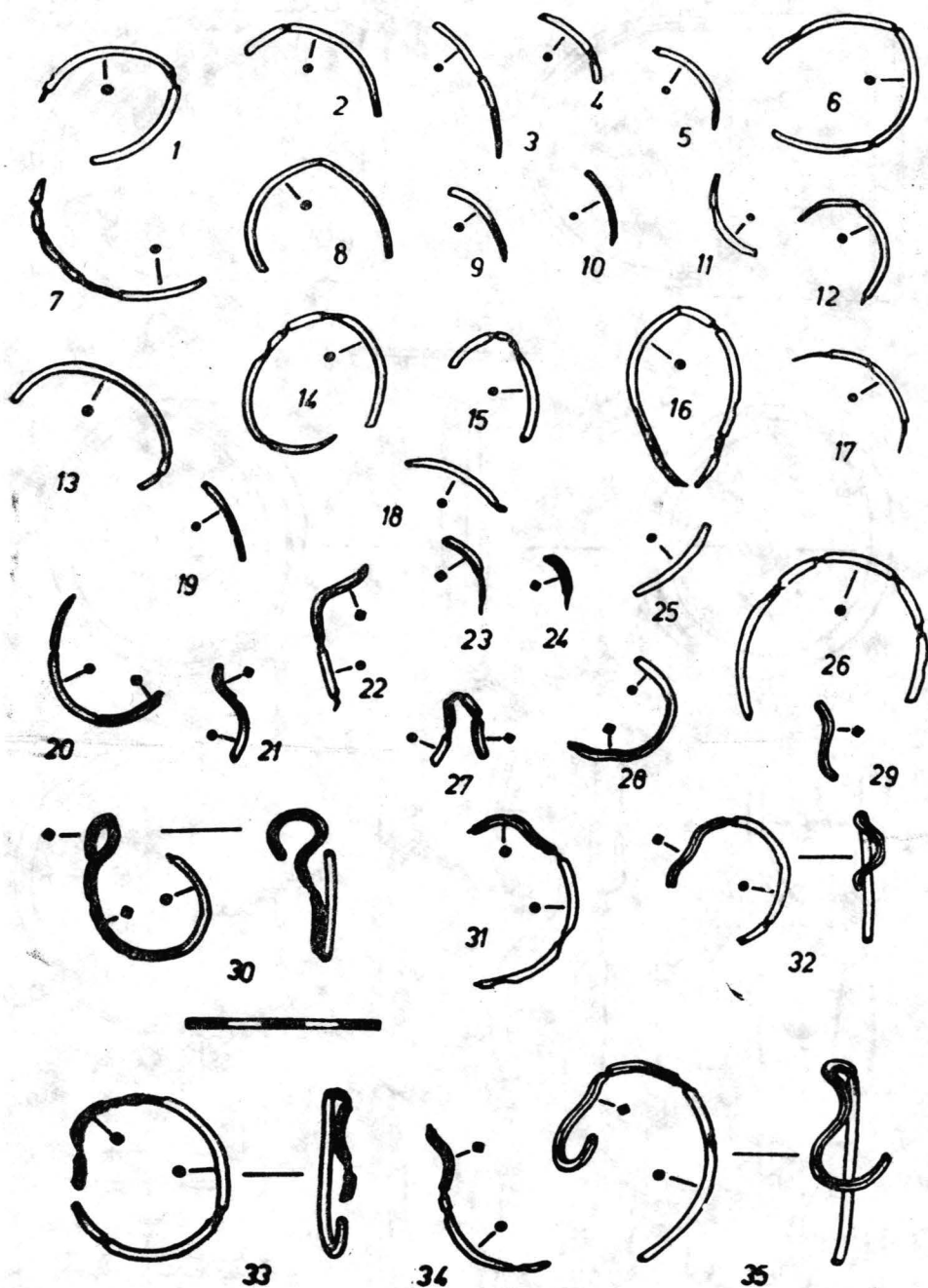

Planșa II. Iaz-,Dîmb“. Obiecte de podoabă din bronz (1), bronz și fier (3) și fier (2, 4—6).

Tafel II. Iaz-,Dîmb“, Schmuckgegenstände aus Bronze (1), Bronze und Eisen (3) und Eisen (2, 4—6).

Planșa III. Iaz-„Dîmb“. Brățări de bronz.
 Tafel III. Iaz-Armbänder aus Bronze.

Planșa IV. Iaz-„Dîmb“. Obiecte de podoabă de păr din bronz.
Tafel IV. Iaz-„Dîmb“. Haarschmuck aus Bronze.

TIBISCUM — PRINCIPIA CASTRULUI MARE DE PIATRĂ (I)*

În anul 1985 cercetarea arheologică din cadrul rezervației arheologice de la Tibiscum s-a axat asupra *principiei* castrului mare de piatră¹.

În castrul roman de la Tibiscum², *principia* este amplasată după toate regulile castramentatiei romane, aceasta fiind orientată NE-SV (Pl. I), cu dimensiunile de 36×31 m și o suprafață totală de 1.116 mp.

Codificarea încăperilor am început-o cu cele de pe latura stângă, conținând cu cele din partea opusă intrării, apoi cu cele din partea dreaptă, rezultând un număr de 12 încăperi, notate cu litera de la A—L; curtea cu baze de coloane am codificat-o cu litera α, iar basilica cu litera β. Au fost cercetate numai o parte din încăperi (A—F și I—L), restul încăperilor (G—H) și curtile (α, β) urmînd a face obiectul unei cercetări viitoare (Pl. I).

I. Zidul de incintă este realizat din rocă eruptivă, în tehnica *opus quadratum* și are o grosime de 1,10 m. Porticul are o deschidere de 5,5 m, fiind flancat de doi postamenți din calcar, cu dimensiunile de 2×1,10 m. Prin portic se intra în curtea α (*atrium*), cu dimensiunile de 22×12,5 m, avînd întreaga suprafață acoperită de pietriș tasat (Pl. II). În stînga și

* Menționăm că în anii anteriori au fost efectuate cercetări arheologice în *principia* castrului mare de piatră de către M. Moga. Clădirea a fost cercetată pînă la adîncimea de 1 m, reușindu-se în mare stabilirea dimensiunilor și compartimentării clădirii. Rezultatele și materialul arheologic descoperit nu ne sînt cunoscute. Menționăm că actuala codificare a încăperilor și curtinelor ne aparține, iar cercetarea integrală a *principiei* nu a fost terminată nici de către colectivul actual de cercetare arheologică, urmînd ca acest deziderat să fie îndeplinit în anii următori.

¹ Din colectivul de cercetare arheologică au mai făcut parte: Dr. D. Benea (de la Complexul Muzeal Timiș) și dr. P. Bona (de la Muzeul Județean de Etnografie și Istorie Locală Caransebeș).

² Referitor la cercetările din castrul roman de la Tibiscum vezi: M. Moga, I. I. Russu, *Lapidarul...*, 1974, p. 8—10; M. Moga, *Tibiscus*, III, 1974, p. 129—132; *IDR*, III/1, 1977, p. 147—148; P. Bona, C. Pop, în *StComC*, III, 1979, p. 273—276; P. Bona, R. Petrovsky și Al. Petrovsky, în *StComC*, IV, 1982, p. 186—207; D. Benea, în *StComC*, IV, 1982, p. 173—174 (cu bibliografia respectivă); P. Bona R. Petrovsky în *StComC*, IV, 1982, p. 173—174 (cu bibliografia respectivă); P. Bona, R. Petrovsky *ActaMN*, XX, 1983, p. 405—432; D. Benea, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 241—257 (cu bibliografia respectivă); D. Bălănescu, P. Rogoza, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 220—230; P. Rogoza, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 161—175 (cu bibliografia respectivă); S. Petrescu, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 521—526; P. Bona, P. Rogoza, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 439—451; P. Rogoza, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 154—167.

dreapta intrării, în prelungirea postamenților de la intrare, se află cite patru postamenți de coloană din calcar, fiecare cu dimensiunea de $1,10 \times 1$ m. Între aceste două șiruri de postamenți și zidurile laterale se află încă două șiruri de postamenți din calcar cu dimensiunile de $1,10 \times 1$ m. Aceste două șiruri amplasate în apropierea încăperilor au fundația din piatră de riu, prinsă cu mortar, iar șirurile din prelungirea postamenților porticului au fost realizate prin amplasarea direct pe sol a plăcilor din calcar. Distanța dintre cele două șiruri de postamenți centrali și laterali este de 3,5 m, iar distanța dintre cele două șiruri de postamenți centrali este de 6 m. Distanța dintre șirurile de postamenți laterali și zidurile încăperilor din dreapta și stînga lor (A, B, C, K și L) este de 2,5 m, iar între coloane de 2,4 m.

Menționăm că în această zonă a fost trasată o secțiune (S IV/1985), avînd dimensiunile de $28,60 \times 1$ m, care traversează clădirea de la zidul de incintă și încăperea C și o parte a încăperii K (Pl. I, II). Vom prezenta în continuare dimensiunile încăperilor.

Încăperea A—B (Fig. 9 b). Are dimensiunile de $5,10 \times 5,30$ m în faza IA, pentru ca în faza IIB încăperea să fie împărțită printr-un zid de factură slabă, fără fundație, din piatră de riu prinsă cu mortar, avînd lățimea de 0,50 m, rezultînd două încăperi mai mici: încăperea A cu dimensiunile de $5,10 \times 1,30$ m și încăperea B cu dimensiunile de $5,10 \times 4$ m.

Încăperea C. Are dimensiunile de $5,10 \times 6$ m în faza IA, în faza IIA blocîndu-se intrarea dinspre cortina α (ca și la încăperea A—B), această cameră fiind dotată cu o instalație de *hypocaustum*. Credem că încăperile A, B și C erau utilizate de *signiferi*³ (Fig. 2).

Basilica (cortina β) are dimensiunile de $34 \times 8,5$ m⁴. Menționăm că în interiorul acestuia a fost identificat un postament din plăci de calcar cu dimensiunile de 4×2 m, precum și mai multe fragmente arhitectonice și inscripții votive, unele dintre ele distruse (Pl. I; fig. 1, 6a, 10b).

Încăperea D are dimensiunile de $3,30 \times 2,50$ m (necercetată).

Încăperea E are dimensiunile de $30,3 \times 3$ m (necercetată).

Încăperea F are dimensiunile de $6,60 \times 2$ m (necercetată).

Încăperea G, care era sanctuarul drapelelor (*Fahnenheiligtum*), cercetată în anii anteriori, are dimensiunea de $14 \times 6,60$ m.

Încăperea H (*aedes, safe*) cu dimensiunile de $3,5 \times 4,50$ m (necercetată).

Încăperea I (*schola*), cu dimensiunile de $5,50 \times 5,80$ m. Intrarea în încăpere era realizată prin patru blocuri de calcar, așezate în linie unul lîngă altul, blocurile 2 și 3 (cele din mijloc) prezintă cite un orificiu dreptunghiular ce folosea la fixarea tocului ușii, în spatele lor, lateral, fiind lăcașurile ușilor. Blocurile de la margine prezintă pe mijlocul lor cite un șanțuleț cioplit neglijent, a căror utilizare nu am putut-o stabili cu certitudine (Fig. 9a). Totodată, presupunem existența unei instalații de *hypocaustum* dezvelită în cercetările anterioare.

³ În legătură cu destinația încăperilor din *Principia* vezi: A. Landes, N. Gudea, în *ActaMP*, VI, 1980, p. 211—227 (cu bibliografia respectivă); Idem, în *ActaMP*, VII, 1983, p. 159—183 (cu bibliografia respectivă); N. Gudea, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972; A. Diaconescu, în *ActaMN*, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 459—467 (cu bibliografia respectivă); M. Bărbulescu, *Din istoria militară...*, Cluj-Napoca, 1987, p. 122—164; I. Stanciu, *ActaMP*, IX, 1985, p. 222, fig. 11.

⁴ *Basilica* a fost cercetată din punct de vedere arheologic în anii anteriori, drept pentru care nu cunoaștem eventualele postamente, coloane care, probabil, au existat.

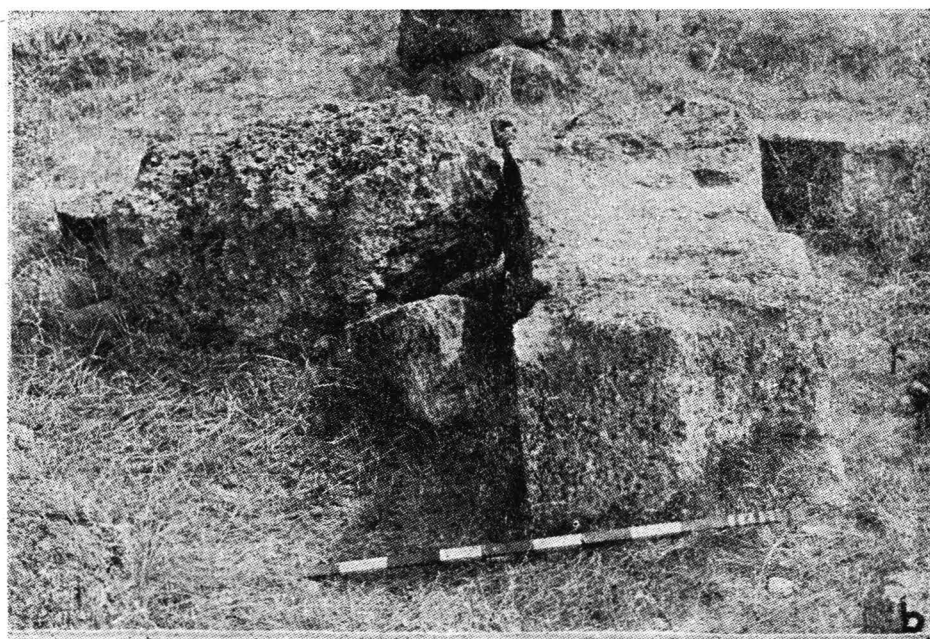

Fig. 1. Vedere a curtinei 3 (*basilica*) cu inscripții fragmentare ilizibile și fragmente arhitectonice.

Încăperea J are dimensiunile de $6,10 \times 6$ m, iar intrarea este realizată din 5 blocuri de calcar, așezate în prelungirea celor de la încăperea I. Aproximativ în centrul încăperii a fost dezvelită o platformă (altar?) din cărămizi pe marginea ei fiind așezate în muchie fragmente de țigle, realizându-se astfel un spațiu clar delimitat, cu dimensiunile de $1,5 \times 1,5$ m. Din cele 12 cărămizi, așezate câte patru pe trei rînduri, s-au păstrat doar șase. Faptul că pe platformă și în imediata ei apropiere s-au găsit resturi osteologice (care credem că provin de la porcine, bovine și ovicaprine)⁵ și urme de cenușă și arsură puternică, ceea ce ne facem să credem că în această încăperea se oficiau diferite ritualuri, iar platforma este un altar de jertfă (Fig. 3b).

Pe latura dreaptă a clădirii se află două încăperi (K și L) care adăposteau birourile *cornicularius*-ului, fapt atestat de o inscripție descoperită în încăperea L.

Încăperea K are dimensiunile de $6,10 \times 5$ m (Fig. 4, 8), încăperea care în faza IB a fost împărțită printr-un zid cu grosimea de 0,70 m, realizat în tehnica *opus incertum*, în două camere mai mici. Lungimea zidului este de 4 m, lăsându-se astfel un spațiu liber ce asigură comunicarea între încăperi.

Încăperea L are dimensiunile de $6,10 \times 5$ m (Fig. 4, 8). Încăperea este dotată în faza IIA cu o instalație de *hypocaustum* sub forma unui canal (Fig. 4, 6b, 7). În exteriorul clădirii, adosat se află *prae-furnium*-ul (Fig. 8a). În încăperea podeaua era realizată din *cocciopesto*. Amintim că în colțul de S al canalului de *hypocaustum* a fost refolosită la zid o inscripție onorifică din marmură (Fig. 3a), iar la baza canalului, în partea dinspre încăperea K, a fost depusă la fundație (probabil în mod ritual) un *mortarium* din marmură îngrijit lucrat și plin cu cuie, piroane și cuțite din fier (Fig. 4, 5).

În faza IIA toate intrările din exterior în încăperile A, B, C, K, L au fost blocate (Fig. 10a), ca de altfel și spațiile dintre coloanele și șirurile laterale. Grosimea zidurilor este la șirul din stînga de 0,60 m, iar la șirul din dreapta de 0,80 m în tehnica *opus incertum*. Între *atrium* (curtina α) și *basilica* (curtina β) a fost construit tot atunci un zid cu grosimea de 0,90 m în aceeași tehnică.

II. Stratigrafia⁶ secțiunii S IV/1985 (Pl. II). Această secțiune este orientată SE-NV, avînd dimensiunile de $28,60 \times 1$ m și taie transversal *atrium*-ul (curtina α), încăperea C și parțial încăperea K. Această secțiune a fost trasată la o distanță de cca 8 m spre interior de porticul de la intrare pentru a surprinde ceea ce s-a mai păstrat din stratigrafia verticală din interiorul clădirii.

Între metrii 0 — 1 apare zidul exterior al încăperii C, care are o grosime de 0,80 m, construit din rocă eruptivă; fundația este lată de 0,80 m, coborînd pînă la —1,10 m și este realizată din 10 rînduri de piatră de rîu legată cu mortar, iar la bază zidul are în părțile laterale cîte o ieșitură (talpa zidului) de 0,10 m.

⁵ Resturile osteologice sînt în curs de prelucrare.

⁶ La analiza stratigrafică am notat adîncimea straturilor în raport cu cota $\pm 0,00$, pe care am fixat-o convențional la nivelul solului (vezi *supra*, nota 1).
LA — lățimea.

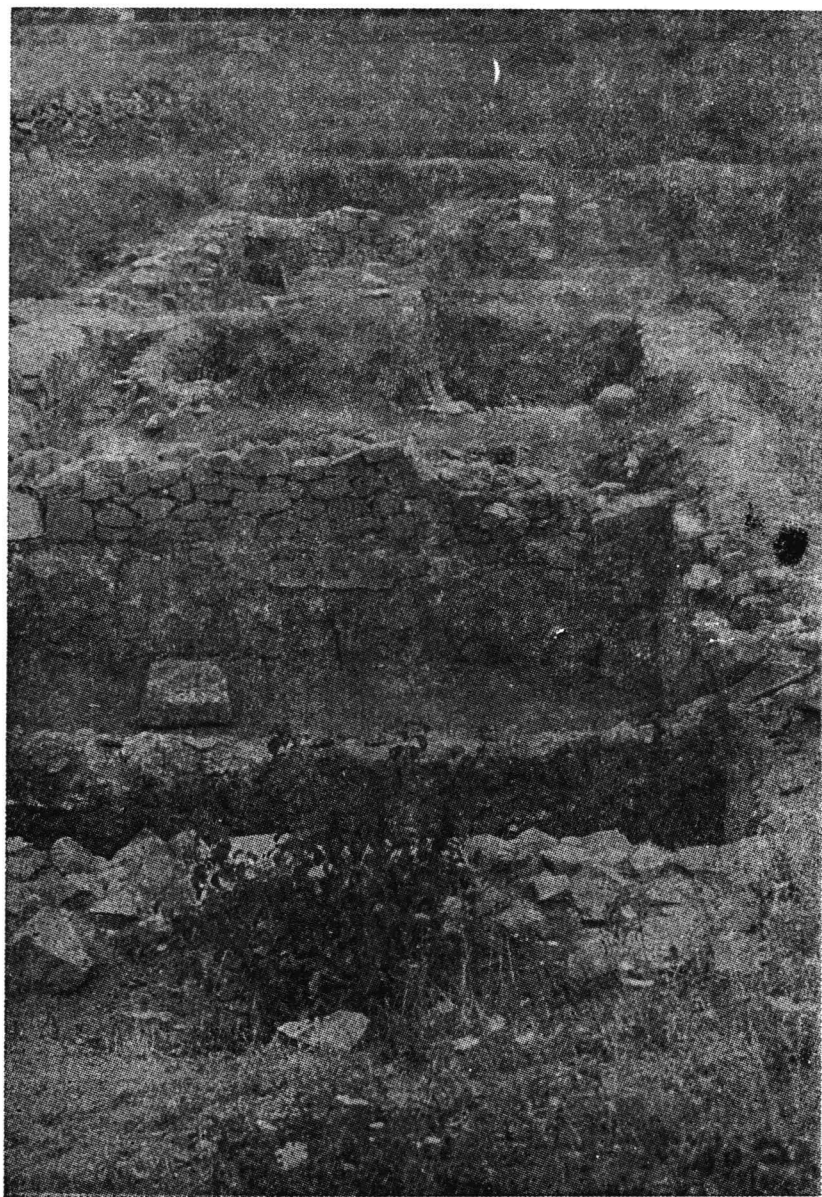

Fig. 2. Vederea încăperilor A—E (latura de SE).

Între metrii 1—6 avem stratigrafia încăperii C; după un strat de dărîmătură gros de cca 0,25 m apare nivelul II de locuire, cu grosimea de 0,25—0,30 m. Între metrii 1—2,25, între stratul de dărîmătură și nivelul II de locuire, a fost sesizată o lentilă de arsură puternică, cu grosimea de 0,05—0,10 m. Sub nivelul II de locuire, o podea de mortar groasă de 0,05—0,10 m acoperă nivelul I de locuire cu o grosime de 0,05—0,20 m. Sub acest nivel urmează sterilul (lut).

Între metrii 6—7 avem zidul ce desparte încăperea C de *atrium*. Acesta este realizat din rocă eruptivă, prinsă cu mortar, avînd lăţimea de 0,80 m. Fundaţia constă dintr-un rînd de rocă eruptivă şi cinci rînduri de piatră de rîu legată cu mortar, fundaţia are o lăţime de 1 m şi coboară pînă la — 1,10 m.

Între metrii 7—9,50 a fost observat un nivel din lut cu grosimea de 0,10—0,20 m sub care se află o lentilă de mortar, urmează un strat de pietriş gros de 0,30 m şi unul de dărîmătură cu grosimea de 0,30 m. Sub acest strat se află nivelul I de locuire, cu grosimea de 0,10—0,20 m, urmînd sterilul (lut).

Zidul ce leagă primele patru baze de coloane a apărut între metrii 9,50—10,05, are o grosime de 0,55 m şi constă din rocă eruptivă legată cu mortar, avînd fundaţia din piatră de rîu. Între metrii 10,05—16,50 s-a observat un strat de dărîmătură gros de 0,12—0,25 m sub care au apărut două lentile de mortar groase de 0,20—0,25 m (între metrii 10,50—12,75 şi 13,30—14,50). A fost sesizată şi o lentilă de arsură puternică între metrii 10,50—11,90. Sub stratul de dărîmătură apare un strat de pietriş gros de 0,20 m, apoi din nou un strat de dărîmătură cu grosimea de 0,30 m, urmează nivelul I de locuire cu grosimea de 0,15 m, şi lutul steril.

Între metrii 16,50—23 au apărut cinci plăci din calcar între metrii 17,25—19,10 şi 21,25—21,90 sub care începe un strat din pietriş cu grosimea de 0,75—0,80 m, strat realizat prin aşezarea succesivă, în etape diferite, a trei sortimente de pietriş. Sub acest strat se află nivelul I de locuire cu o grosime de 0,20 m.

Între metrii 23—25,25 apare nivelul I de locuire cu dărîmătură, o placă de calcar (între metrii 23,90—24,50) şi o lentilă de mortar sub ea, urmînd apoi sterilul.

Între metrii 25,25—26,25 avem zidul ce separă *atrium*-ul de încăperea K. Are lăţimea de 0,50 m şi este construit din piatră de rîu legată cu mortar, fundaţia fiind lată de 1 m şi adîncă de 1,10 m. Este lucrată din patru rînduri de rocă eruptivă, legată cu mortar, sub care se află şase rînduri de piatră de rîu nelegată cu mortar.

Între metrii 26,25—28,60 avem stratigrafia încăperii K, un strat de dărîmătură gros de 0,10 m, două lentile de mortar groase de 0,05 m, între care se află un strat de dărîmătură. În dreptul metrilor 27—27,50 din primul nivel de dărîmătură coboară o groapă adîncă de 0,40 m. Sub a doua lentilă de mortar un strat de lut acoperă nivelul II de locuire gros de 0,45 m. Sub acest nivel avem o podea de *cocciopesto* de 0,05 m grosime, sub care se află un strat de lut gros de 0,25—0,30 m, care căpăcuieste nivelul I de locuire. Sub el urmează lutul steril.

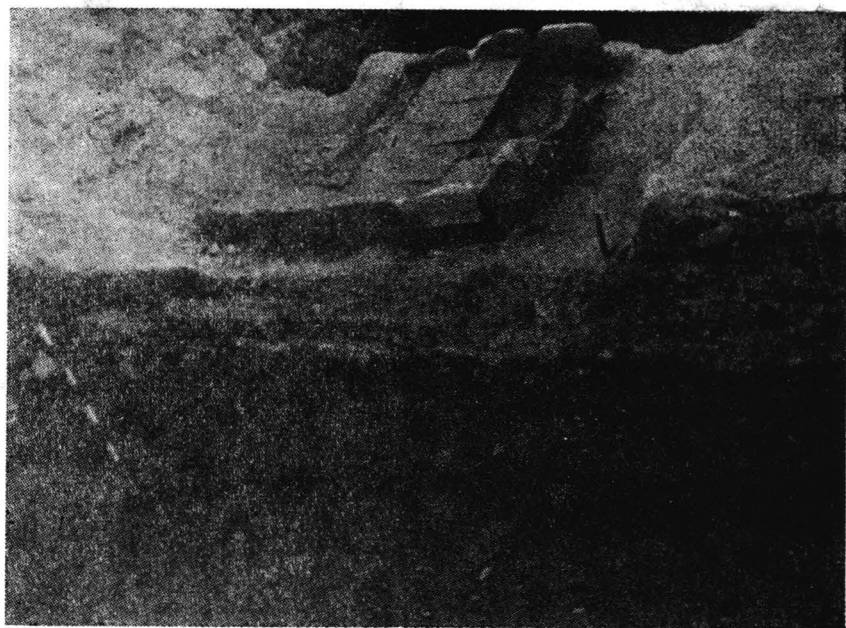
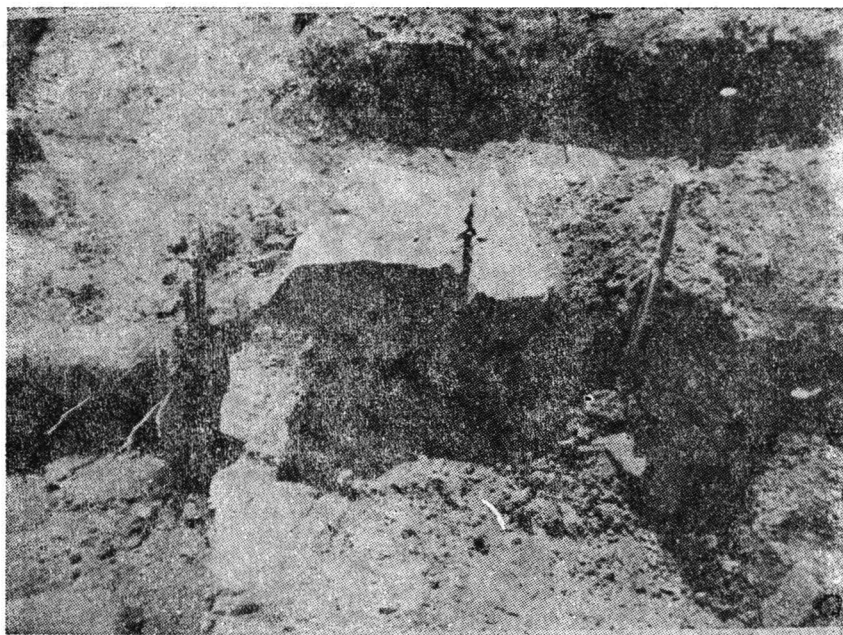

Fig. 3. Detaliu de săpătură a. inscripția din încăperea L; b. încăperea J cu altarul din cărămidă și țiglă cu profilul martor.

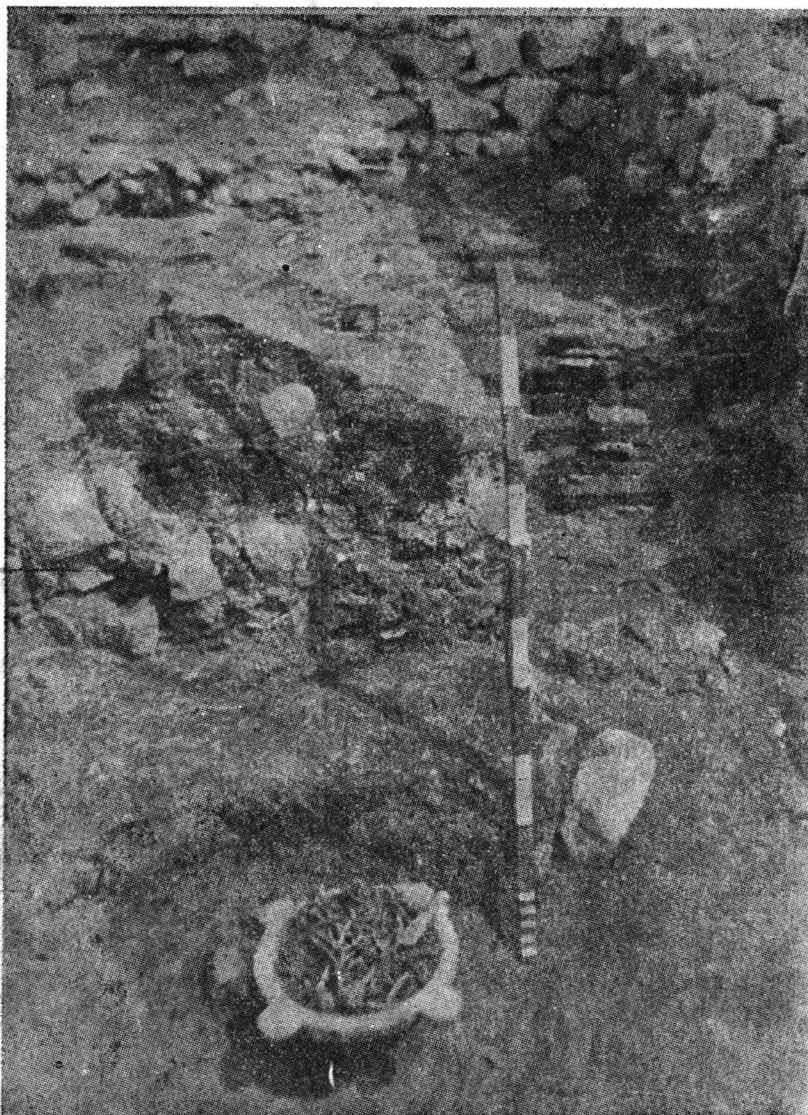

Fig. 4. Vedere din încăperea L cu *mortarium* din marmură, cu piese din fier depuse în el.

MATERIALUL ARHEOLOGIC DESCOPERIT**

CERAMICA

A. Vase ceramice de import

a. *Terra sigillata*

1. Strachină (*phiala*), fragmentară, ornamentată cu mici incizii pe buza răsfrintă. În interior are două cercuri concentrice, fundul este inelar. D=18 cm, DB=6,5 cm, I=3,2 cm; încăperea J, —0,80 m, —0,90 m, MC nr. inv. 13655 (Pl. III/1).

2. Castron de tip Rheinzabern ornamentat cu motive fitomorfe, are fundul inelar, buza îngroșată și rotunjită spre exterior. DG=22,1 cm; DB=8,5 cm, I=9,5 cm. Încăperea I, —1,60 m, MC nr. inv. 13587 (Pl. III/2).

3. Fragment cu ornament fitomorf, S IV/1985, c. 14, —1,40 m (Pl. VII/1).

4. Fragment cu rozetă, încăperea J, —0,80, —0,90 m, MC nr. inv. 13680 (Pl. VII/3).

b. *Terra nigra*

B. Ceramică provincială lucrată la roată

1. Fragment ornamentat cu motive fitomorfe. *Passim*.

1. Castron ornamentat în interior și exterior cu cercuri concentrice, avînd pe fundul inelar zgîriate literele: *ΛΕΥ*, buza este rotunjită și îngroșată spre exterior. DG=24 cm, DB=8 cm, I=9,5 cm. Încăperea I, —1,40 m, MC nr. inv. 13597 (Pl. IV).

2. Capac de vas (*operculum*) de culoare brun deschisă, pastă fină, butonul realizat prin „împingerea“ lutului. D=10,5 cm, I=1,5 cm, încăperea J, —1,20 m, MC nr. inv. 13593 (Pl. V/1).

3. Văscior din pastă fină, culoare brună, DG=5,5 cm, DB=3,5 cm, I=4,5 cm. Încăperea J, —1,10 m (Pl. VII/5).

C. Ceramică lucrată cu mina⁷

1. Fragment oală tip sac ornamentat sub buză în exterior cu mici alveole, de culoare neagră la exterior și cărămizie în interior. Încăperea C, —2,50 m, MC nr. inv. 13742 (Pl. V/2).

D. Opaițe

1. Fragment opaiț cu șampilă pe fund „VS“. S IV/1985, c. 7, —1 m, MC nr. inv. 13599.

** Vom folosi următoarele prescurtări: c — carou, D — diametru, DG — diame-
trul gurii, DB — diametrul bazei, G — grosimea, I — înălțimea, L — lungimea,

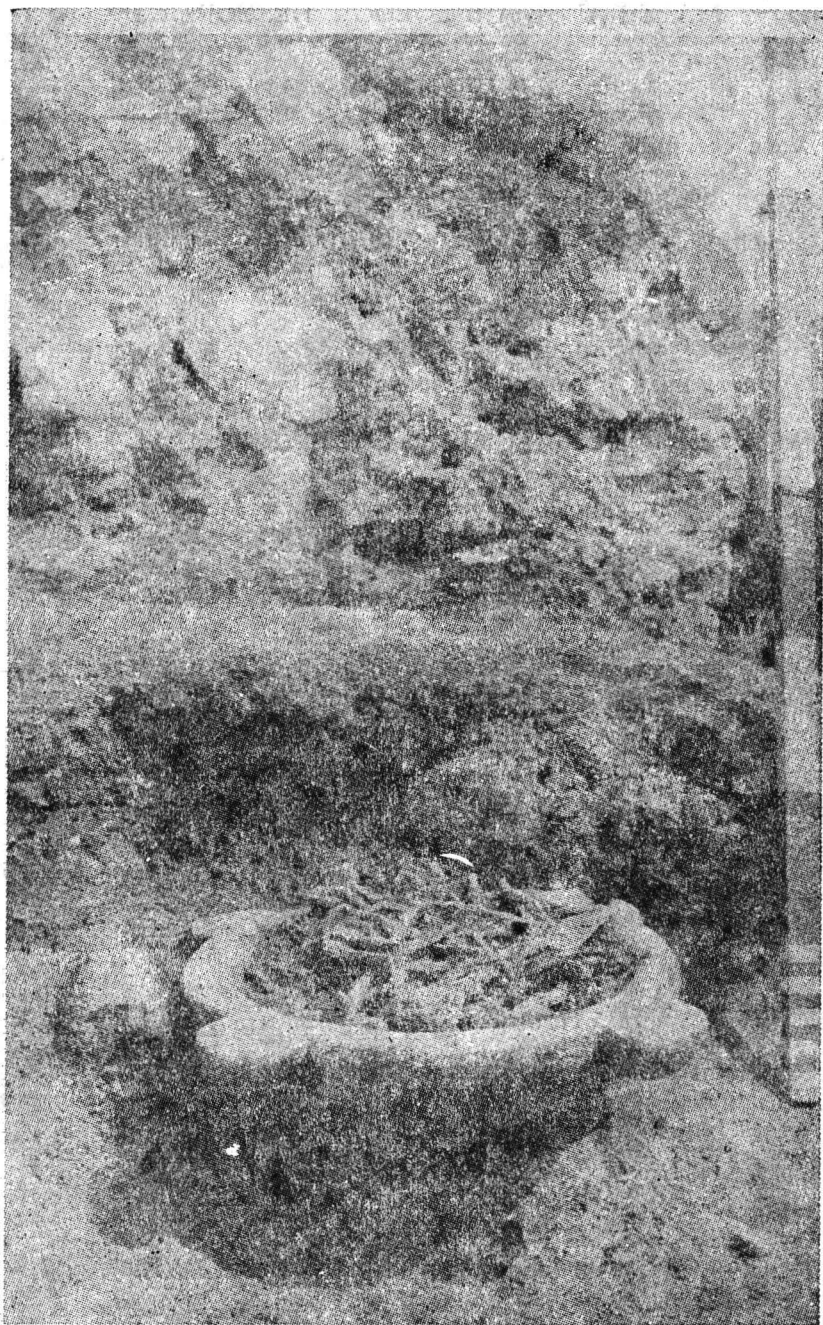

Fig. 5. Detaliu încăperea L cu *mortarium in situ*.

OBIECTE DE STICLĂ

1. Fragment de vas (*poculum*), avînd buza rotunjită. Pe zidul de nord al încăperii H, —0,20 m, MC nr. inv. 13492 (Pl. VII/4).

OBIECTE DE OS

1. Fragment brățară os ornamentată cu patru linii, L=3,5 cm, LA=3 cm, G=0,5 cm, încăperea B, —1,60 m, MC nr. inv. 13690 (Pl. VII/6).

2. Fragment întăritor coardă arc. L=6,5 cm, LA=2 cm, G=0,5 cm. S IV/1985, c. 14, —1,40 m, MC nr. inv. 13737 (Pl. XI/5).

3. Fragment întăritor coardă arc. L=7 cm, LA=2 cm, G=0,4 cm. S IV/1985, c. 1—1,60 m, MC nr. inv. 13737 (Pl. XI/6).

4. Fragment întăritor coardă arc. L=7,2 cm, LA=1,5 cm, G=0,3 cm. S IV/1985, c. 14, —1,60 m, MC nr. inv. 13737 (Pl. XI/7).

OBIECTE DE MARMURĂ

1. *Mortarium*. DG=28 cm, DB=14 cm, I=9 cm. Prezintă trei apucători semisferice, a patra toartă fiind sub formă de gură de scurgere. Încăperea L, —0,90 m, MC nr. inv. 13685 (Fig. 4—5).

2. *Mortarium*. Fragment, încăperea A, —0,80 m, MC nr. inv. 13511.

OBIECTE DE PODOABĂ DIN METAL PREȚIOS

1. Cercele din argint realizat din bară torsionată cu capete semisferice. D=3,8 cm G=0,4 cm, încăperea I, —0,25 m, MC nr. inv. 13547 (Pl. VIII/2).

OBIECTE DIN BRONZ

1. Fibulă (fragment). Se păstrează resortul și acul de prindere, L=6 cm, LA=3,3 cm. Încăperea I, —0,50 m, MC nr. inv. 13255 (Pl. VIII/1).

2. Aplică din bronz cu nit central îndoit, D=3,6 cm, G=0,2 cm. S IV/1985, c. 7, —1,35 m, MC nr. inv. 13595 (Pl. VIII/4).

3. Piesă echipament cu tortiță perforată, L=3,5 cm, LA=2 cm, G=0,3 cm. S IV/1985, c. 12, —1,10 m, MC nr. inv. 13581 (Pl. VIII/5).

4. Fibulă (fragment). L=2,8 cm, LA=2 cm. Încăperea I, —1,50 m, MC nr. inv. 13604 (Pl. VIII/6).

5. Piesă bronz. L=3,5 cm, LA=3,5 cm, G=1,1 cm. S IV/1985, c. 6, —1,25 m, MC nr. inv. 13706 (Pl. VIII/7).

6. Piesă din tablă de bronz (fragment). L=3,9 cm, LA=2,5 cm, G=0,1 cm. Încăperea I, —0,30 m, MC nr. inv. 13521 (Pl. VIII/8).

7. Tintă bronz, L=1,4 cm, D=1,2 cm, *passim*, MC nr. inv. 13603 (Pl. VIII/9).

8. Aplică bronz semilunară cu două perforații, D=6,7 cm, G=0,15 cm.

⁷ O parte din materialul de factură dacică face obiectul articolului semnat de P. Rogoza, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 162, pl. VI/6 și VI/B.

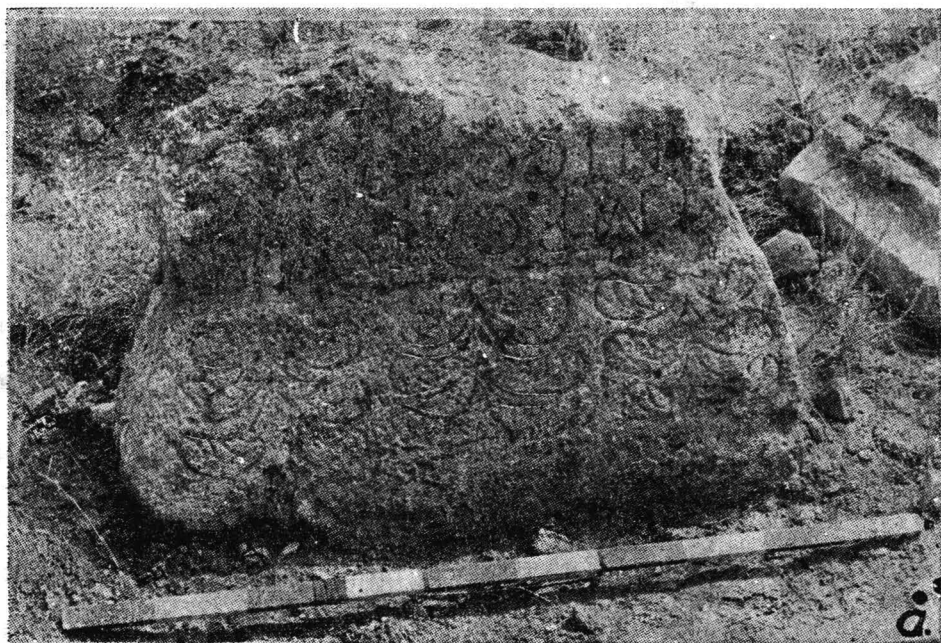

Fig. 6. a. inscripție fragmentară descoperită în curțina β (*basilica*); b. instalația de *hypocaustum* din încăperea L.

9. Ac de cusut, L=15 cm, G=0,4 cm, S IV/1985, c. 6, —1,60 m, MC nr. inv. 13592 (Pl. X/2).
10. Placă de bronz ornamentată cu nervuri laterale și cu perforații laterale, L=18,5 cm, LA=4 cm, G=0,1 cm. Încăperea J, —0,30 m, MC nr. inv. 13521 (Pl. X/3—4).
11. Capac din foaie de bronz, D=6,7 cm, G=0,1 cm. Încăperea J, —0,20 m, MC nr. inv. 13548 (Pl. XI/1).
12. Fragment tub, L=6,4 cm, D=0,5 cm. Încăperea J, —0,60 m, MC nr. inv. 13551 (Pl. XI/2).
13. Fragment piesă, îndoită, L=2,5 cm, LA=2,2 cm, G=0,1 cm, încăperea J, —0,90 m, MC nr. inv. 13517 (Pl. XI/3).
14. Verigă de bronz, D=1,1 cm, L=3,6 cm, încăperea J, —1,75 m, MC nr. inv. 13594 (Pl. XI/4).

OBIECTE DIN FIER

1. Săpăligă (*ligo*), L=19 cm, LA=4 cm, G=2,5 cm, D orificiului de fixare 1,5 cm, S IV/1985, c. 21, —1,20 m, MC nr. inv. 13590 (Pl. V/3).
2. Unealtă, L=26 cm, LA=2,2 cm, G=1 cm, diametrul orificiului de fixare 0,5 cm, S IV/1985, c. 3, —1,20 m, MC nr. inv. 13579 (Pl. V/4).
3. Daltă, L=13,4 cm, LA=0,6 cm, S IV/1985, c. 9, —1,10 m, MC nr. inv. 13713 (pl. V/5).
4. Daltă, L=13 cm, LA=0,4 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13608 (Pl. V/6).
5. Piesă, L=15 cm, LA=0,8 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 cm, MC nr. inv. 13609 (Pl. V/7).
6. Lingură (fragment), D=8,5 cm, G=0,4 cm, încăperea I, —1,90 cm, MC nr. inv. 13605 (Pl. V/8).
7. Scoabă (fragment), L=22 cm, LA=0,7 cm, încăperea J, —0,40 m, MC nr. inv. 13599 (Pl. VI/1).
8. Piron, L=20 cm, LA=1 cm, încăperea J, —0,20 m, MC nr. inv. 13468 (Pl. VI/2).
9. Verigă, L=6,5 cm, LA=4,1 cm, G=1,1 cm, *passim*, MC nr. inv. 13523 (Pl. VI/3).
10. Scoabă (fragment), L=15,5 cm, LA=9 cm, G=0,6 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13607 (Pl. VI/4).
11. Lanț (fragment), L=18,5 cm, G=0,6 cm, încăperea I, —1,50 m, MC nr. inv. 13695 (Pl. VI/5).
12. Călcii de lance, fragmentar, L=18,5 cm, D=3 cm, G=0,4 cm, încăperea F, —0,20 m, MC nr. inv. 13696 (Pl. VI/6).
13. Cheie, L=7 cm, LA=1,5 cm, S IV/1985, c. 8, —1,60 m, MC nr. inv. 13737 (Pl. VI/7).
14. Bară îndoită, L=10 cm, LA=7,8 cm, G=0,7 cm, S IV/1985, c. 14, —0,90 m, MC nr. inv. 13750 (Pl. VI/8).
15. Piron, L=32 cm, D=1 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13606 (Pl. VI/9).
16. *Lucerna*, L=7,8 cm, LA=6 cm, I=2,1 cm, G=0,3 cm. Lipsește minerul care era fixat prin două nituri laterale, din care se mai păstrează unul. Încăperea I, —0,80 m, MC nr. inv. 13328 (Pl. IX).

Fig. 7. Detaliu al instalației de *hypocaustum* din încăperea L.

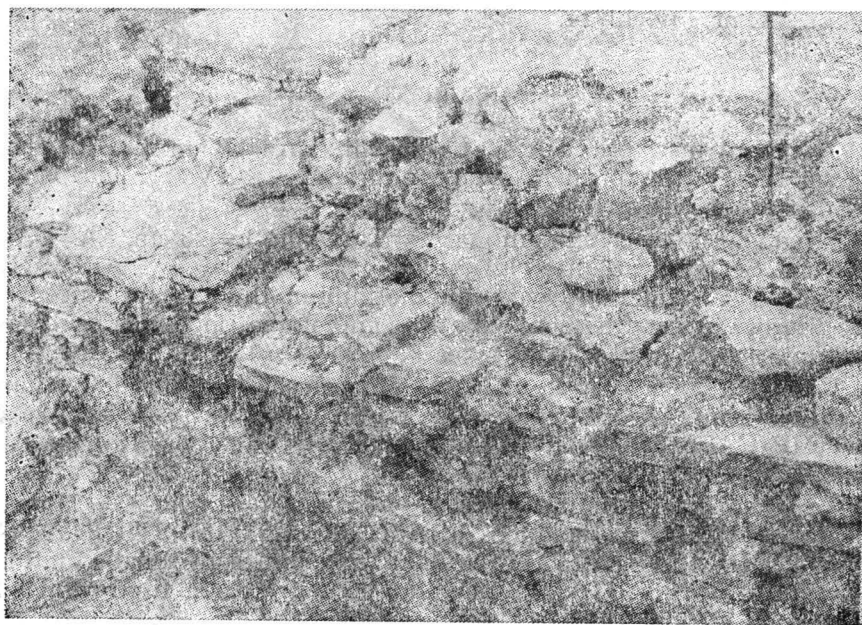

Fig. 8. Detaliu al instalației de *hypocaustum* din încăperea L.

MONEDE

1. Monedă bronz, Hadrianus, încaperea H, —0,40 m, MC nr. inv. 12417.
2. Monedă argint, Traianus, încaperea H, —0,60 m, MC nr. inv. 12418.
3. Monedă argint, Septimius Severus-Caracalla, încaperea H, —0,60 m, MC nr. inv. 12437⁸.
4. Monedă argint, Severus Alexander, D=1,9 cm, G=0,2 cm, încaperea I, —0,80 m, MC nr. inv. 13573.
5. Monedă bronz, Commodus, D=2,8 cm, G=0,3 cm, încaperea I, —0,90 m, MC nr. inv. 13575.
6. Monedă argint, Traianus, D=1,8 cm, G=0,2 cm, încaperea I, —1,90 m, MC nr. inv. 13576.
7. Monedă bronz, Traianus, D=2,5 cm, G=0,3 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13708.
8. Monedă argint republicană (nedată), D=1,5 cm, G=0,1 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13709.
9. Monedă bronz nedată, D=2,5 cm, G=0,2 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13710.
10. Monedă bronz nedată, D=2,5 cm, G=0,2 cm, S IV/1985, c. 7, —1,25 m, MC nr. inv. 13711.
11. Monedă argint, Traianus, D=1,7 cm, G=0,1 cm, încaperea F, —0,30 m, MC nr. inv. 13712.
12. Monedă bronz, Vespasianus, D=3,2 cm, G=0,3 cm, încaperea F, —1,30 m, MC nr. inv. 13714.

INSCRIPTII

1. Fragment inscripție calcar, L=25 cm, LA=17 cm, G=12 cm. Se păstrează literele din primele două rânduri: M.../AV..., încaperea C, c. 1, —0,70 m, MC nr. inv. 13542.
2. Fragment de inscripție din marmură (*album*), L=18 cm, LA=9,7 cm, G=2,8 cm. Se păstrează literele: ...O.../...NVARI.../ ARCIANUS/...GENVS DC. Se mai observă urme ale miniumului cu care au fost „întărite” literele. Acest fragment vine în completarea unui fragment de inscripție descoperit în 1970⁹. Încaperea F, c. 4, —0,70 m, MC nr. inv. 13543.
3. Fragment de inscripție onorifică din calcar, dedicat lui Gordian al III-lea, L=84 cm, LA=53 cm, G=22 cm. Se păstrează primele două rânduri: IMP·CAES·MAR/ANT·GORDIAN·CIA· (fig. 1/a, 6/a). *Basilica passim* la suprafață, MC nr. inv. 13540.
4. Fragment inscripție marmură, L=54 cm, LA=45 cm, G=25 cm. Se păstrează primele trei rânduri: MINERVAE·AVG·NOSTRORVM·AVREL·CAN/DIDIANVS·ACTA·M/AV... Inscripția este dată în timpul lui Septimius-Severus, Geta și Caracalla, acest fragment fiind refolosit la

⁸ Pentru aceste monede (punctele 1—3) vezi D. Bălănescu, P. Rogoza, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 220, nr. b/1—3.

⁹ M. Moga, I. I. Rusu, *Lapidarul...*, 1974, p. 8—10, nr. 2; *IDR*, III/1, 1977, p. 147—148, fig. 98, nr. 129.

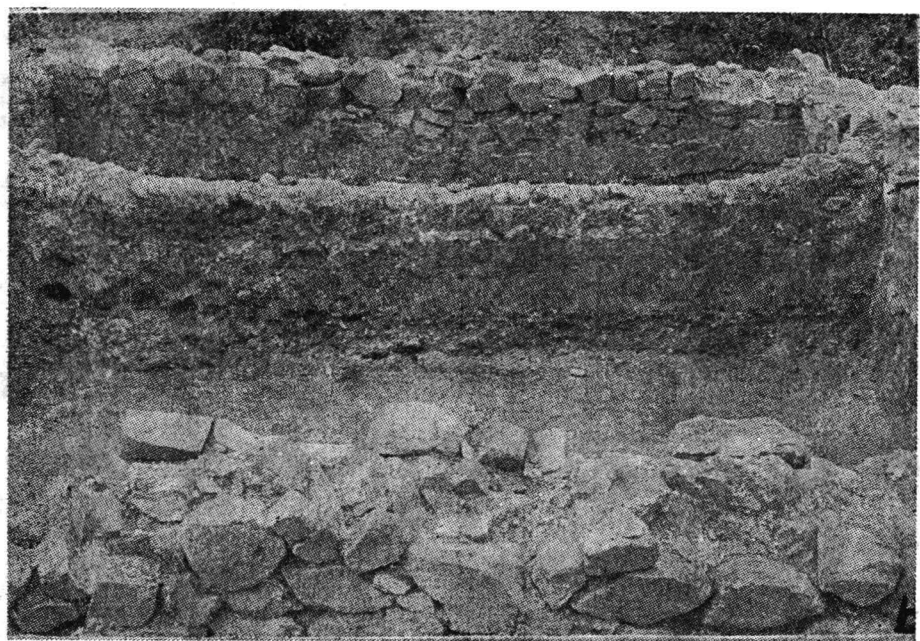
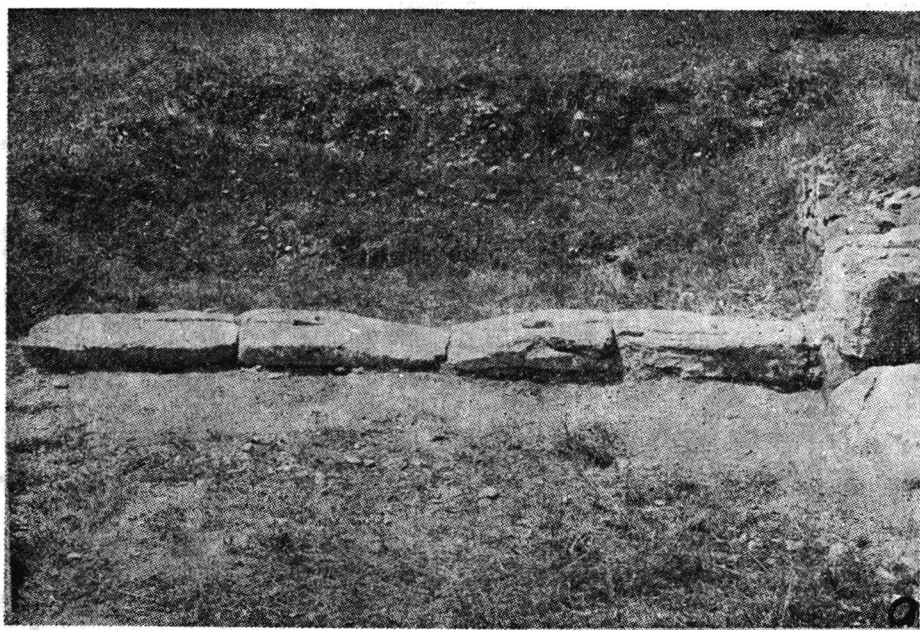

Fig. 9. a. pragul intrării în încăperea I; b. zidul târziu ce desparte încăperea A de B.

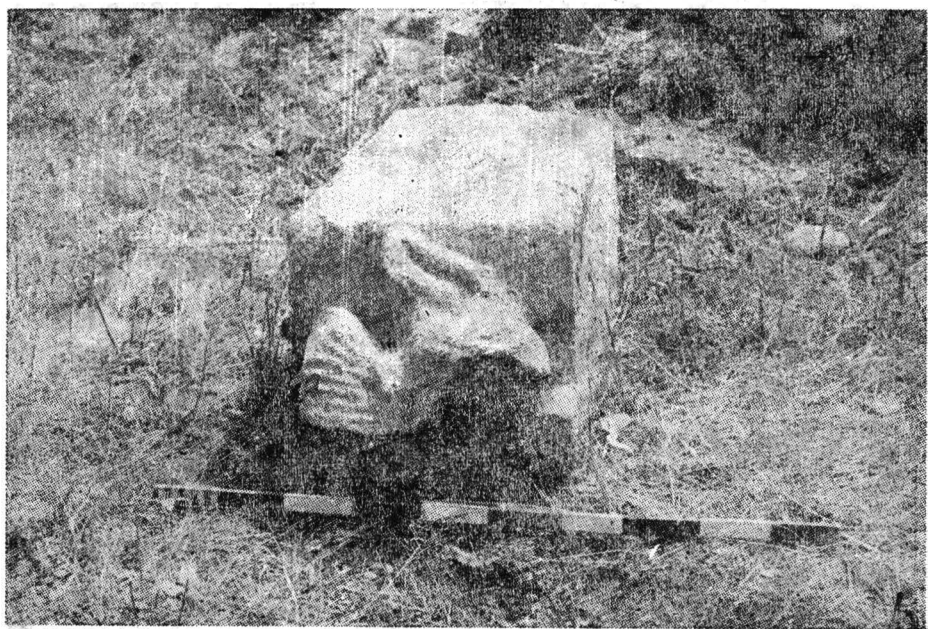

Fig. 10. a. intrarea blocată a încăperii K; b. bloc de calcar fragmentar sculptat.

colțul de sud al canalului de *hypocaustum* din încăperea L, la adâncimea de 0,20 m, MC nr. inv. 13541.

Cercetările arheologice efectuate în 1985 în *principia* castrului mare de piatră de la Tibiscum, deși nu au un caracter exhaustiv, permit totuși formularea unor concluzii preliminare.

Principia, așa cum a fost ea dezvelită, reprezintă rezultatul unor etape de construcție succesive, refaceri și modificări care au avut loc din sec. II pînă în a doua jumătate a sec. III. Pe baza mai multor indicii (statigrafia din S IV/1985, modul de îmbinare al zidurilor și materialul arheologic descoperit etc.) am ajuns la concluzia că această clădire prezintă patru faze de construcție (Pl. I).

Faza IA reprezintă clădirea fără zidul despărțitor al încăperii A, instalație de *hypocaustum* din încăperile C, I (?) și L și fără zidul din încăperea K. Totodată, zidurile ce leagă bazele de coloane din *atrium* și zidul ce desparte *atriumul* de *basilica* nu existau. În această fază zidurile clădirii sînt construite în tehnica *opus quadratum* din roci eruptive și blocuri de calcar fasonate. Pe baza materialului arheologic descoperit și cercetat, această fază de construcție se datează în a doua jumătate a sec. II.

Faza IB este reprezentată de zidul ce împarte clădirea K (rezultînd încă o încăpere). Acest zid este realizat din piatră de riu și roci eruptive prinse cu mortar, zid realizat în tehnica *opus incertum*; datăm această fază la sfîrșitul sec. II.

Faza IIA este faza în care sînt închise intrările din *atrium*. În încăperile A—C, K—L, sînt unite bazele coloanelor din *atrium* și este închisă trecerea din *atrium* spre *basilica*, credem noi cu ocazia ridicării nivelului de călcare în *principia*. Tot în faza IIA, în încăperea J a fost ridicat altarul (?), din cărămizi și țigle (Pl. I, fig. 3/b) și a fost construită instalația de *hypocaustum* din încăperile C și L. Această fază o datăm în prima jumătate a sec. III, fapt dovedit și de refolosirea fragmentului de inscripție din vremea Severilor (fig. 3/a).

Faza IIB este ultima fază sesizată de noi, fiind reprezentată de împărțirea încăperii A — rezultînd și încăperea B — printr-un zid de factură slabă, fără fundație, realizat din piatră de riu prinsă superficial cu mortar în tehnica *opus incertum*. Considerăm că această modificare s-a petrecut în a doua jumătate a sec. III.

Nu putem preciza cu certitudine cînd a fost construită instalația de *hypocaustum* din încăperea I și zidul ce desparte această încăpere de încăperea J. Probabil aceste modificări au fost făcute în același timp cu faza IB. Nu avem certitudinea momentului cînd a fost dispus rîndul al doilea de baze de coloane fără fundație din *atrium*.

Menționăm că în încăperile B și C anterioare construcției *principiei* a fost identificat un nivel de locuire în care apar puternice urme de arsură.

Cercetările viitoare vor trebui să se axeze în special pe *basilica* și încăperile D—I, rezultatele completînd informațiile de pînă acum***.

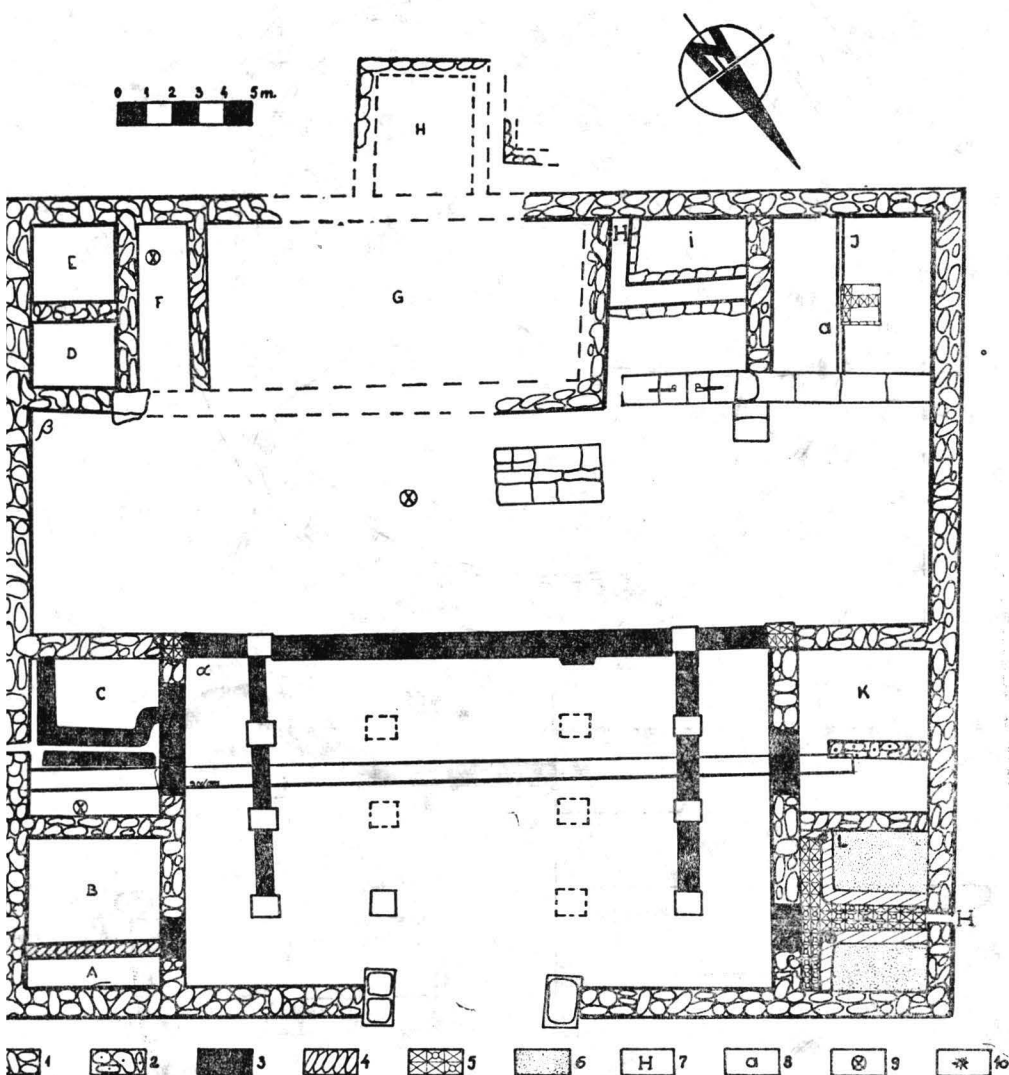
MARIUS SORIN PETRESCU — PETRU ROGOZEA

*** Ținem să aducem și pe această cale mulțumirile noastre colegului F. Medeleț pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție grundrissurile clădirilor cercetate de M. Moga și domnia sa.

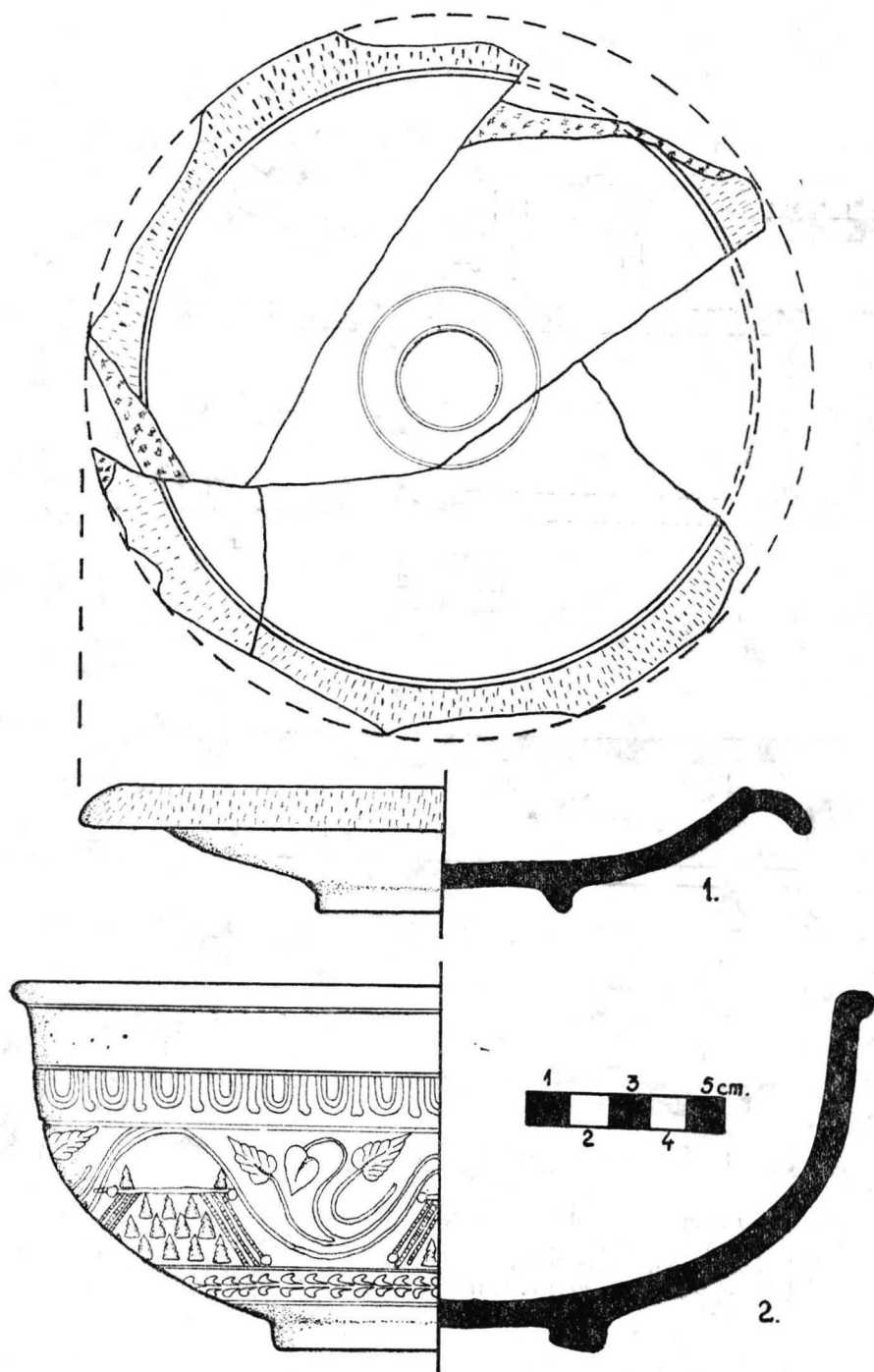
TIBISCUM — DIE PRINCIPIA DES GROSSEN STEINERNEN CASTRUMS (I)

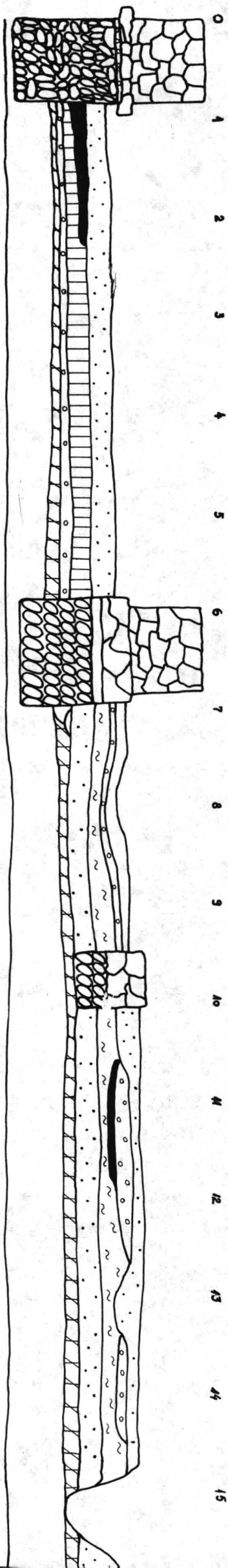
(Zusammenfassung)

Die Principia des grossen steinernen Castrums von Tibiscum (Jupa, Kreis Caraş-Severin), steht in Richtung NO-SW, und ist 36×31 m gross. Das Gebäude hatte vier Bauphasen: die Phase IA, aus der zweiten Hälfte des 2. Jh., die Phase IB, Ende des 2. Jh., die Phase IIA, die erste Hälfte des 3. Jh. und die Phase IIB aus der zweiten Hälfte des 3. Jh. Die Bauphasen wurden aufgrund des entdeckten archäologischen Materials bestimmt, insbesondere mit Hilfe der Bruchstücke mit Inschriften, der Münzen, der Keramik u.s.w.

Pl. I. Tibiscum — Planul *Principiei* castrului mare de piatră

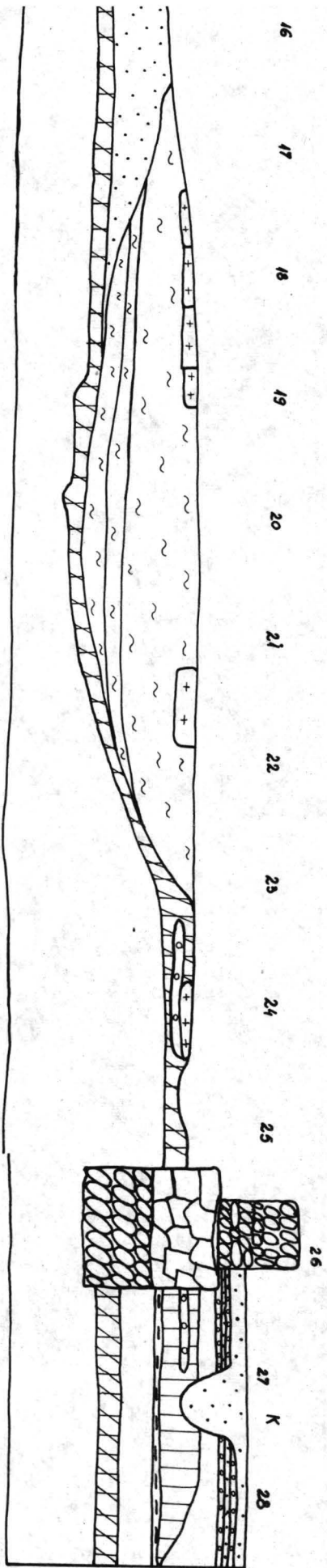
1. Faza IA (mijlocul sec. II); 2. Faza IB (sfârșitul sec. II); 3. Faza IIA (prima jumătate a sec. III); 4. faza IIB (a doua jumătate a sec. III); 5. cărămizi; 6. podea cocciopesto; 7. instalație de *hypocaustum*; 8. vatră (altar?); 9. inscripție; 10. *mortarium*.

Pl. III. *terra sigillata*

Pl. II, între pag. 128-129

3

4

5

6

7

8

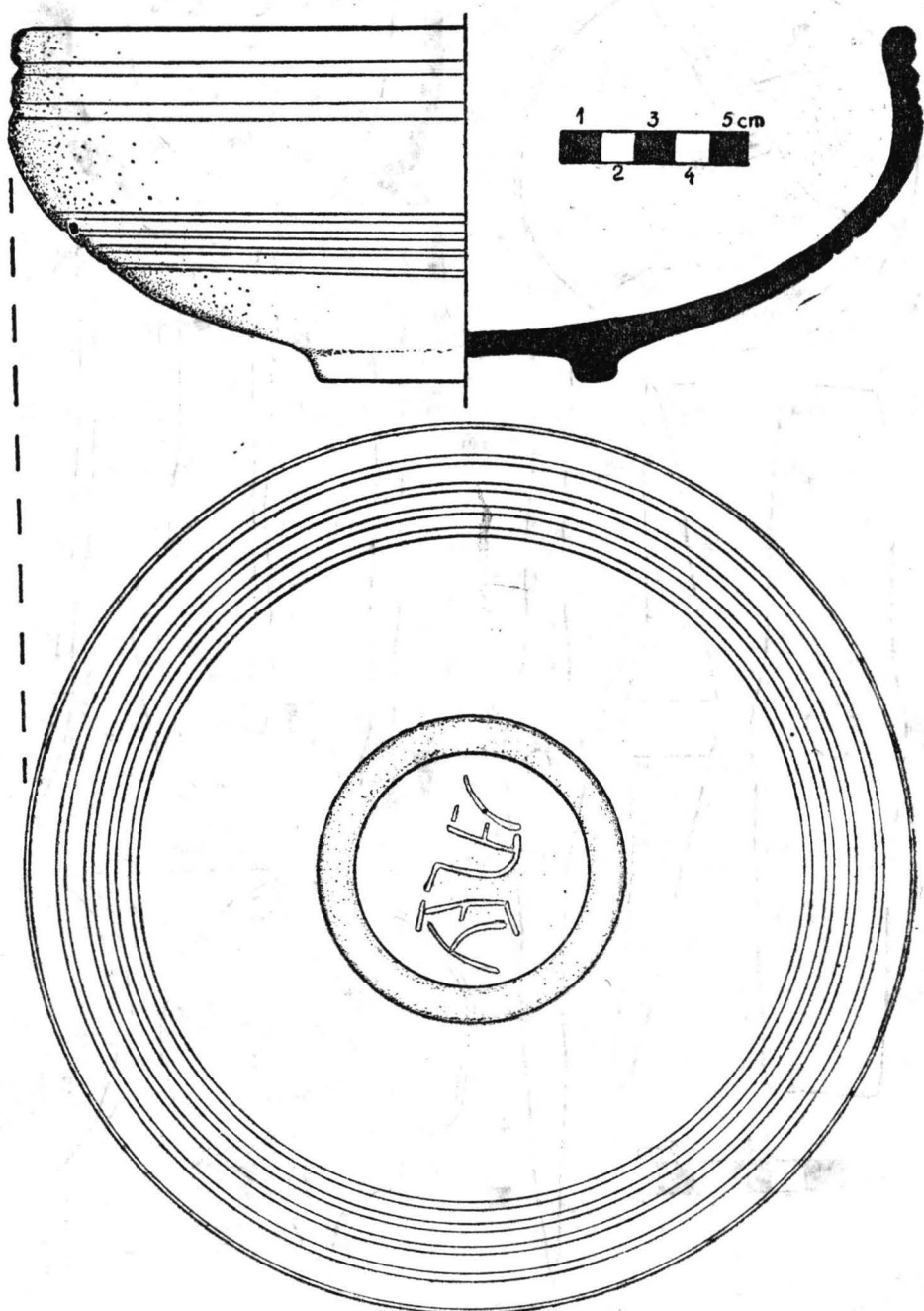

9

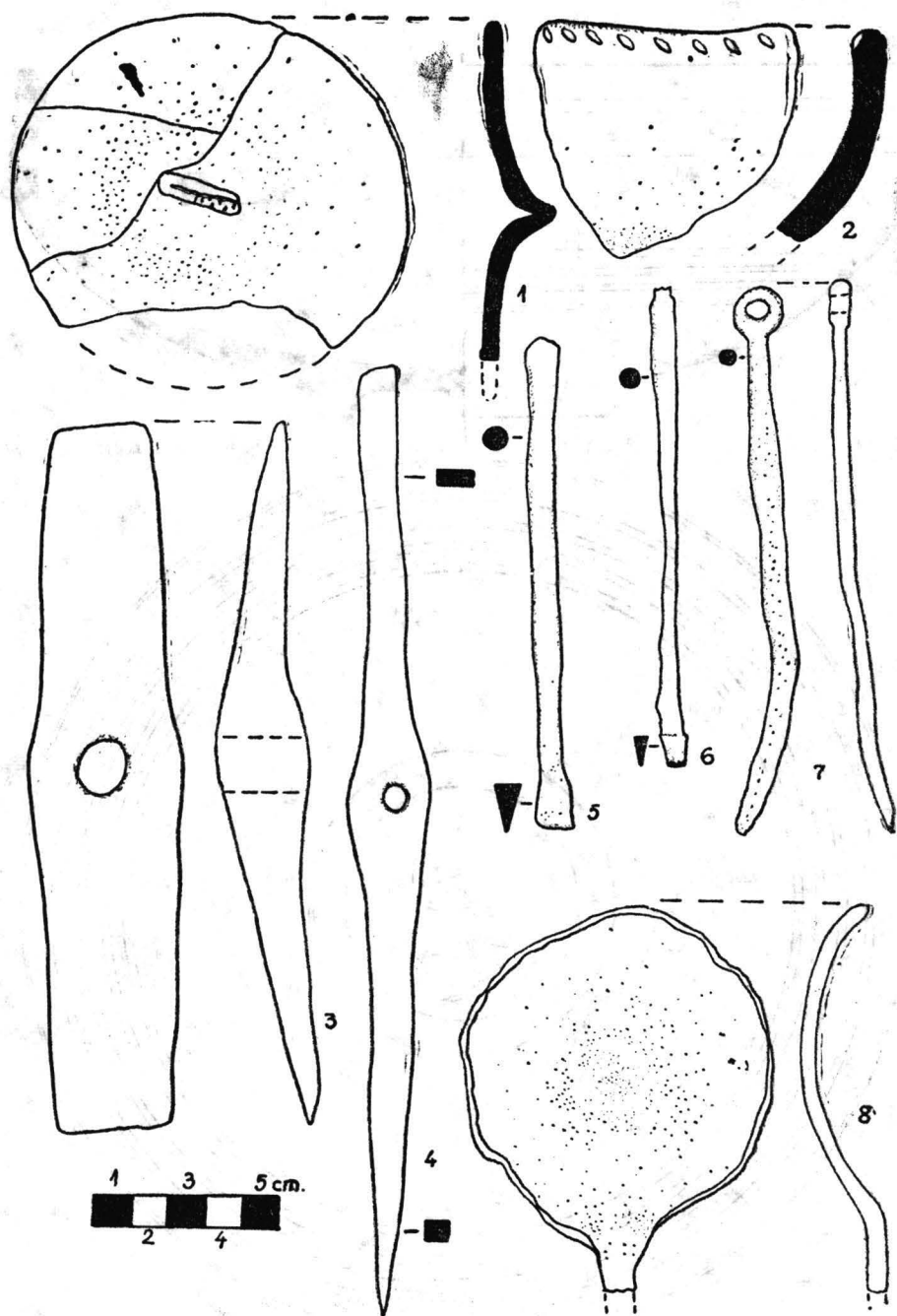

2m

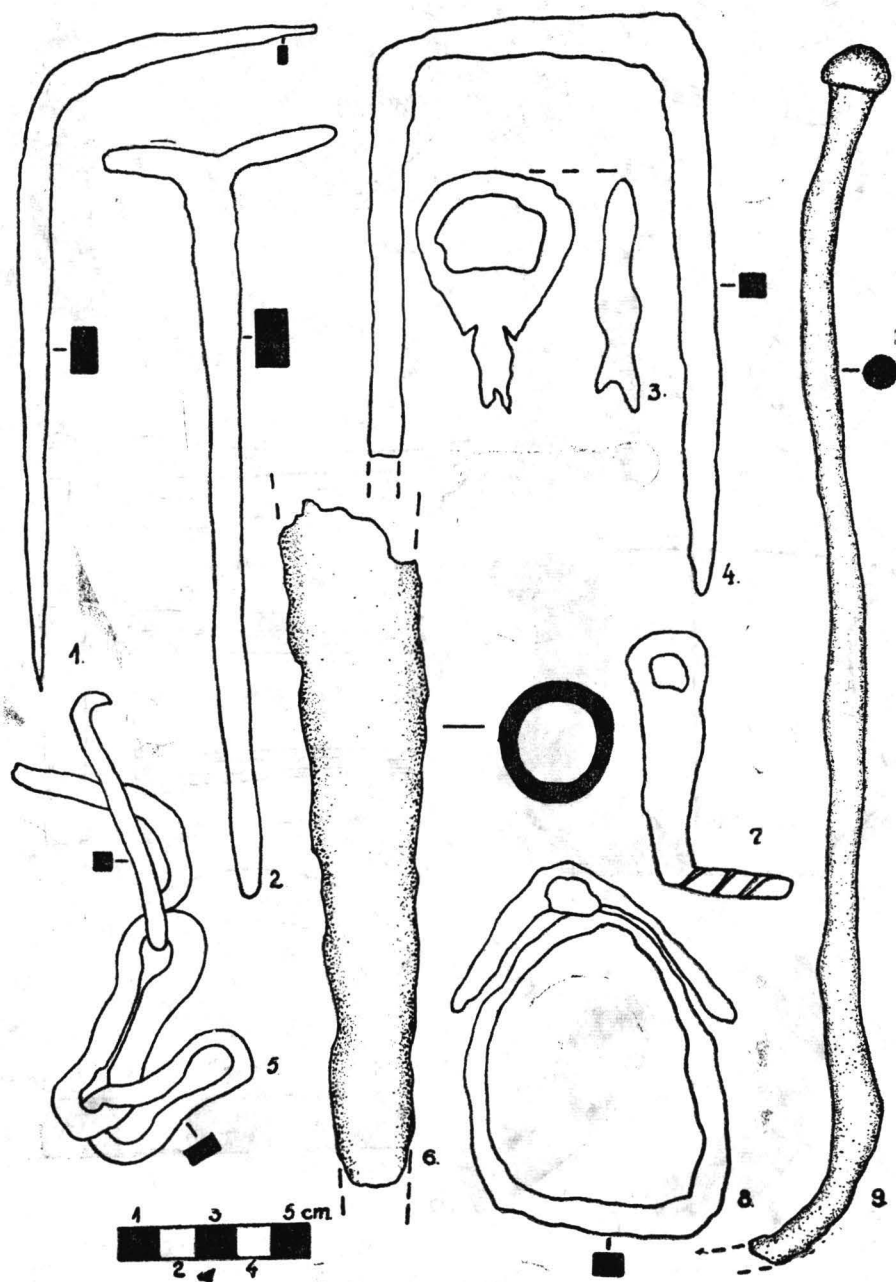

Pl. IV. Castron cu scriere cursivă.

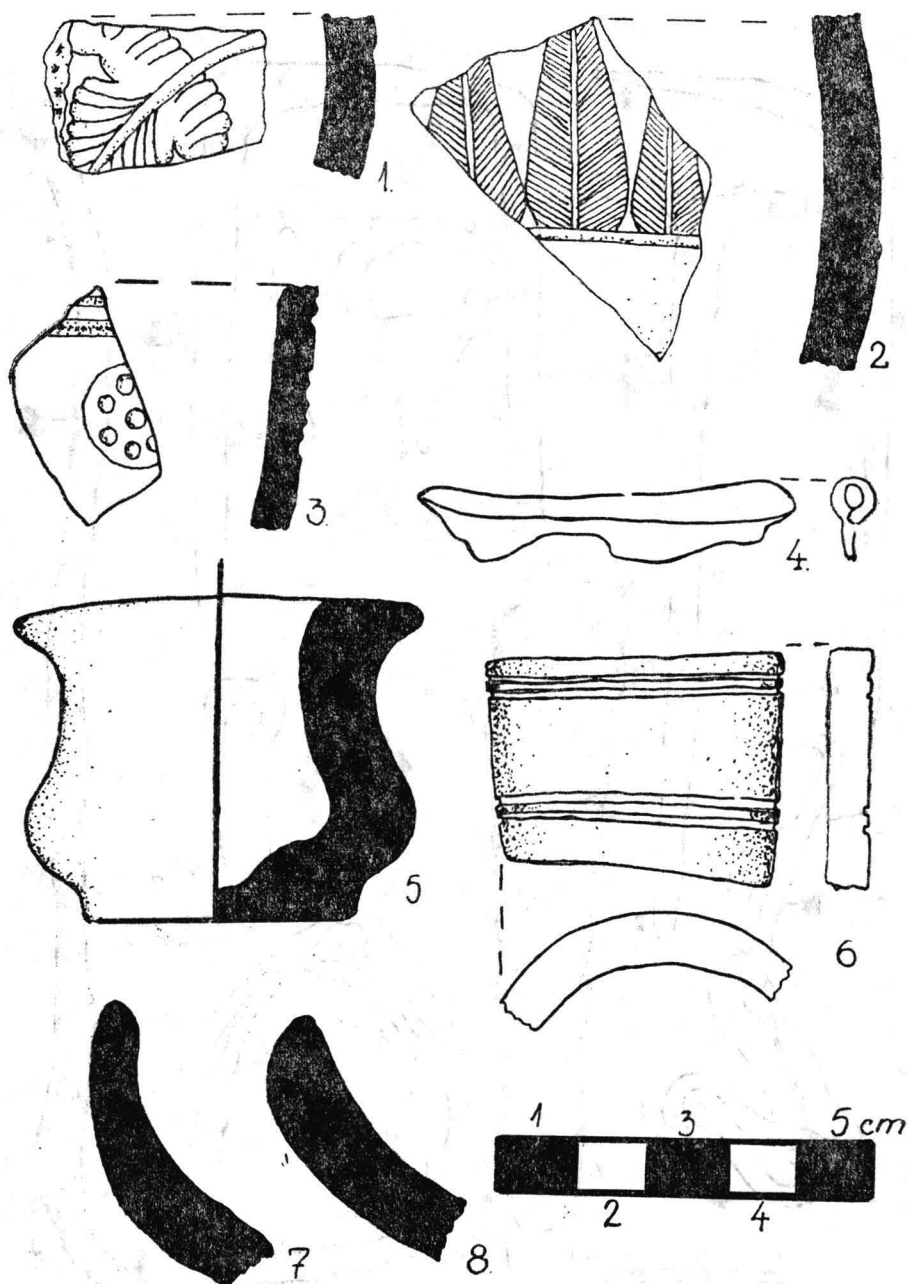

Pl. V. Material arheologic;

1. capac vas; 2. fragment ceramic lucrat cu mîna de factură dacică; 3—8. unelte din fier.

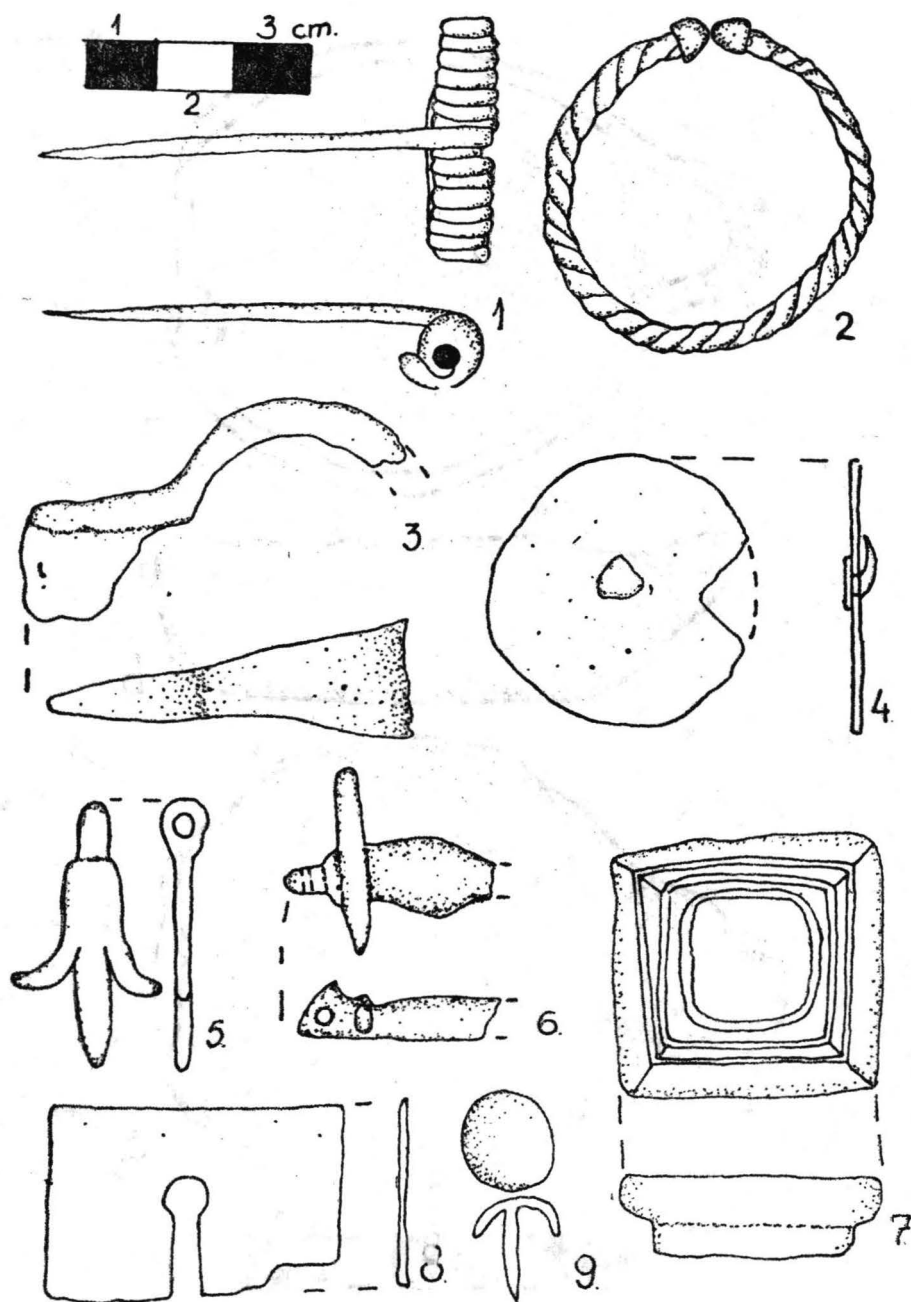

Pl. VI. 1—5, 8—9 — feronerie romană; 6. călcii de lance; 7. cheie

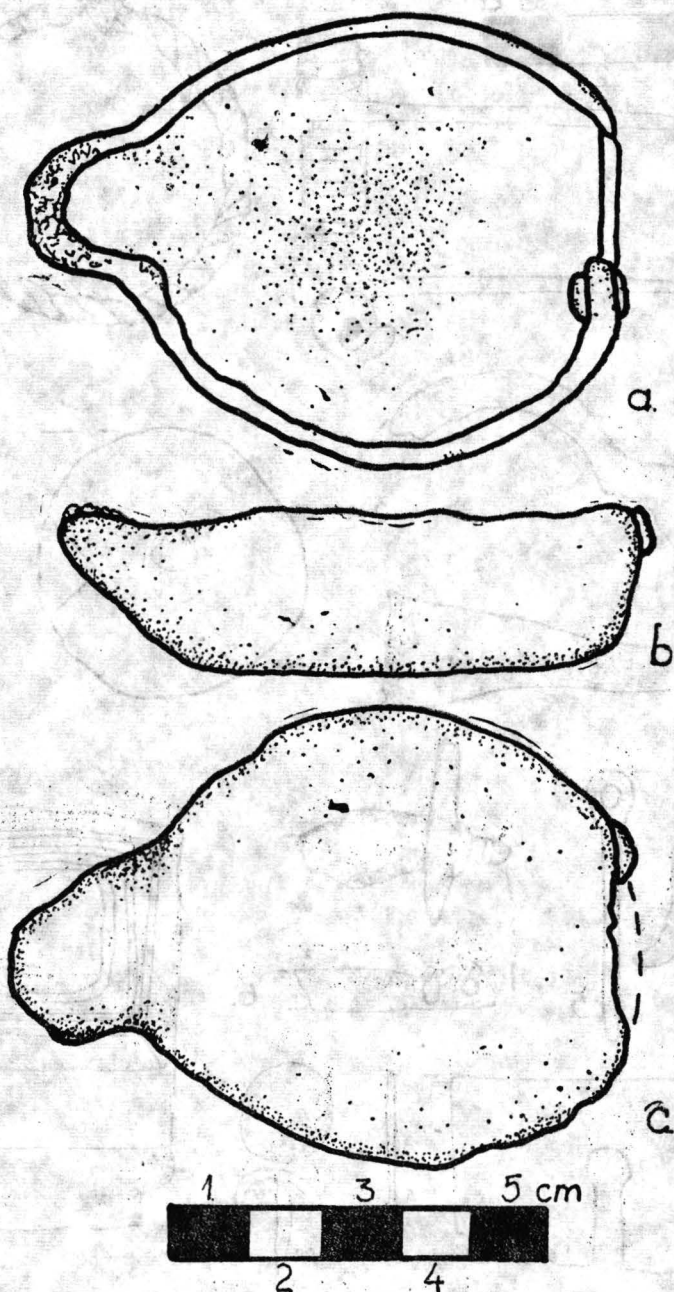
Pl. VII. Material arheologic.

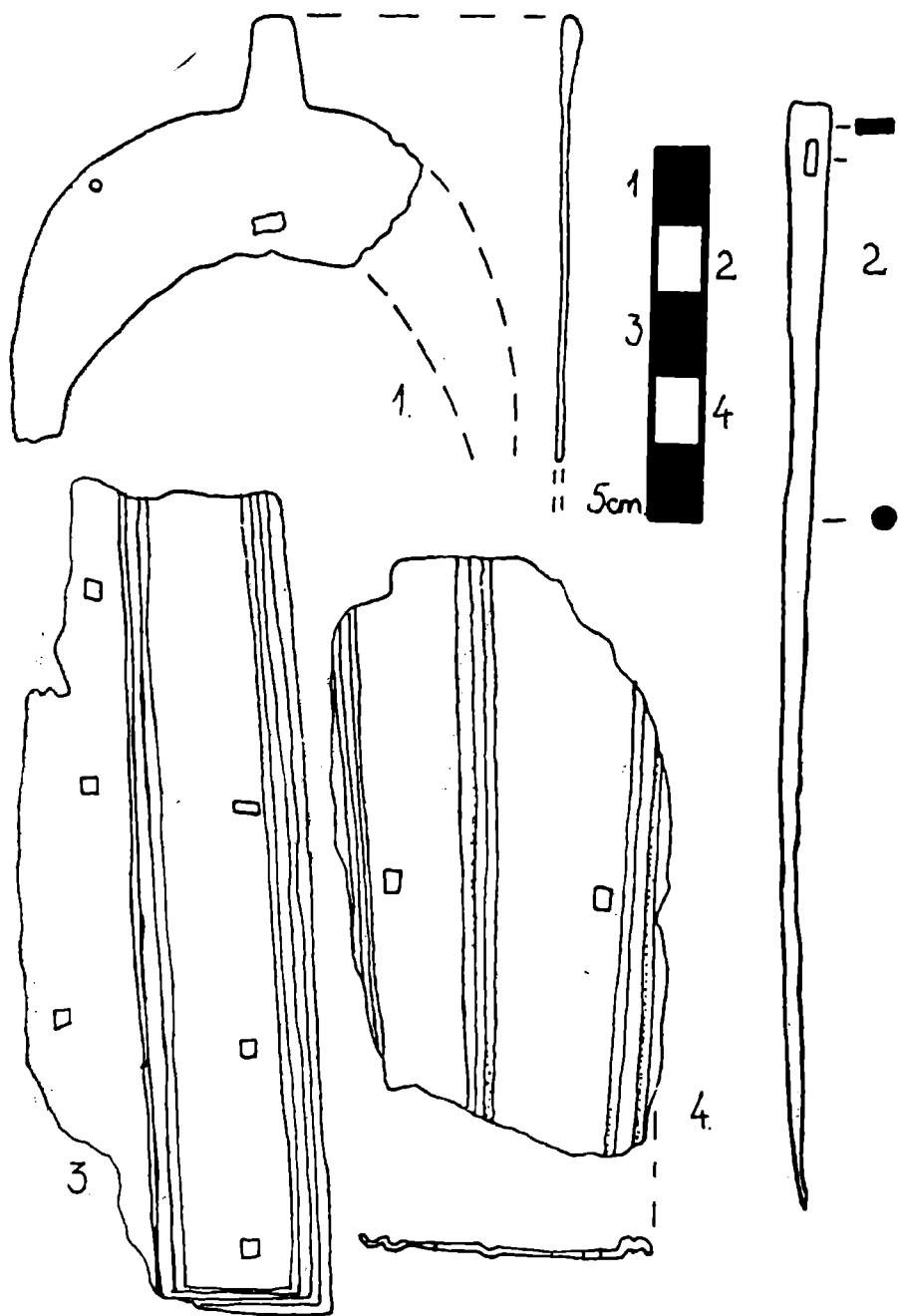
1. fragment *terra sigillata*; 2. fragment *terra nigra*; 3. fragment de ceramică ștampilată; 4. buză vas sticlă; 5. văscior; 6. fragment brățară din os; 7—8. profile de buză vas.

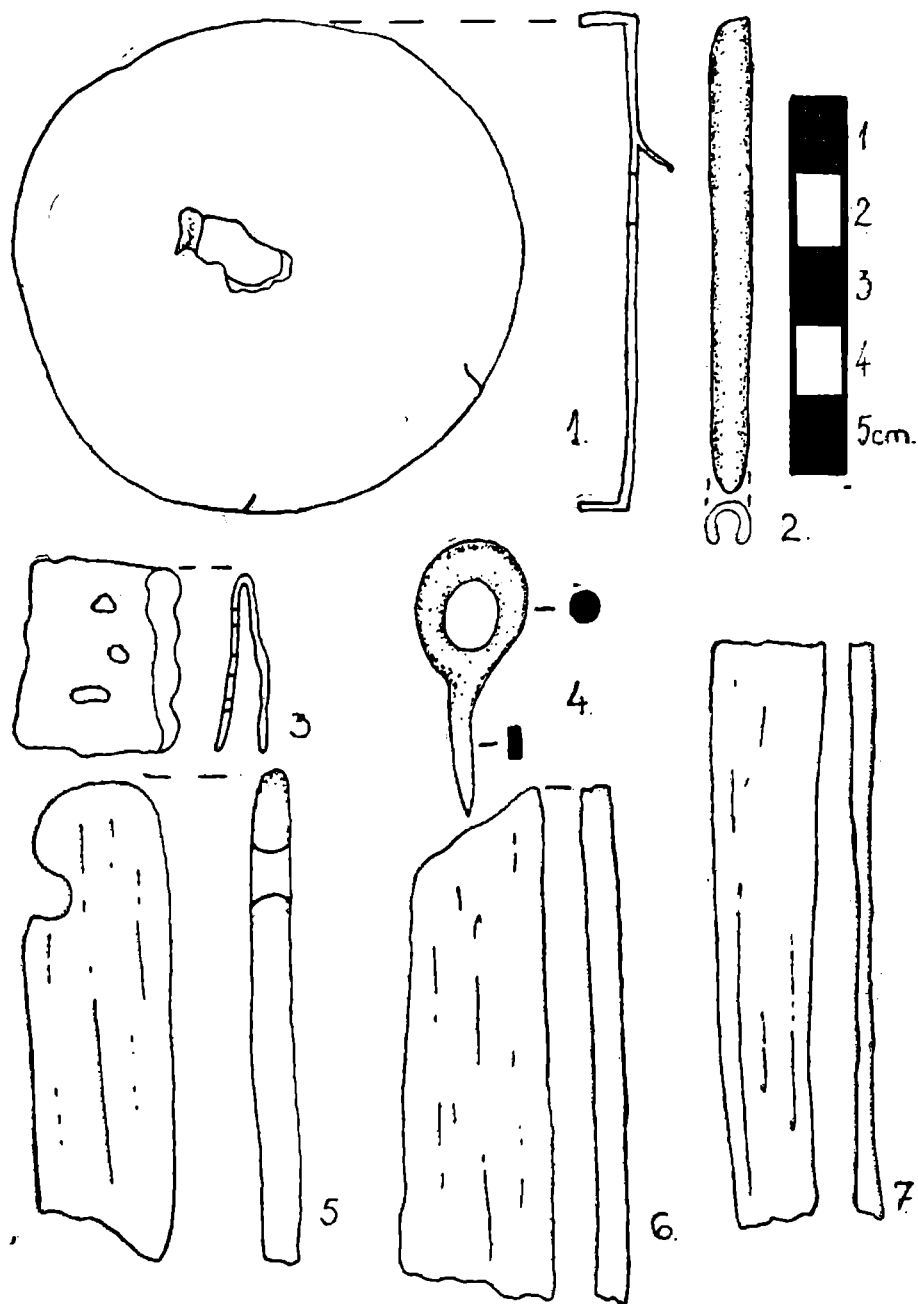
Pl. VIII. Piese din metal.

1. Arc de fibulă din bronz; 2. cercl din argint; 3. fragment fibulă din fier; 4, 9. ținte din bronz; 5, 7. aplici din bronz; 6. fragment din fibulă din bronz.

Pl. IX. *Lucerna* din fier.

Pl. X. Piese din metal
1, 3—4 piese din foaie de bronz; 2. ac de cusut.

Pl. XI. Piese de metal

1—4 piese din bronz; 5—7 întăritoare de coardă de arc din os.

UNELTE ROMANE DE LA TIBISCUM

În ultimii ani¹ au fost scoase la iveală câteva unelte romane în urma cercetărilor arheologice și a unor descoperiri fortuite.

A. Unelte agricole

1. Săpăligă — tirnăcop (*ligo*); *passim*, descoperită în albia Timișului (balastiera ACH), L=19,5 cm, LA=4,5 cm, G=1,5 cm, MC nr. inv. 13926 (Pl. I).

2. Săpă (*sarculum*); *passim*, descoperită în albia Timișului (balastiera ACH), L=24 cm, LA=10,5 cm, G=0,5 cm, MC nr. inv. 13922 (Pl. II/1).

3. Săpă (*sarculum*); *passim*, descoperită în albia Timișului (balastiera ACH), L=22,5 cm, LA=7 cm, G=0,5 cm, MC nr. inv. 13924 (Pl. III/1).

4. Săpăligă (*ligo*), descoperită în *principia* castrului mare de piatră, S IV/1985, c. 21, —1,20 m; L=19 cm, LA=4 cm, G=2,5 cm, MC nr. inv. 13590 (Pl. II/2).

B. Unelte pentru dulgherit

1. Teslă (*ascia*), *passim*, descoperită în albia Timișului (balastiera ACH), L=17,5 cm, LA=4,5 cm, G=1,5 cm, MC nr. inv. 13925 (Pl. III/3).

2. Teslă (*ascia*), Iaz — „Sat Bătrîn Mare“, Sz, c. 16, —0,20 m, L=18,5 cm, LA=5,5 cm, G=1,5 cm, MC nr. inv. 13262 (Pl. IV).

3. Teslă (*ascia*), Iaz — „Sat Bătrîn Mare“, Sz, c. 18, —0,50 m, L=23 cm, LA=6 cm, G=1,5 cm, MC nr. inv. 13261 (Pl. III/2).

4. Teslă (*ascia*), *passim*, din albia Timișului (balastiera ACH), L=26 cm, LA=10 cm, G=1,6 cm, MC nr. inv. 12923 (Pl. V).

5. Bardă, *passim*, din albia Timișului (balastiera ACH), L=35 cm, LA=9 cm, G=0,6 cm, MC nr. inv. 13927 (Pl. VI).

¹ Unelte romane de la Tibiscum au mai fost studiate de M. Moga, D. Benca, în *StComC*, II, 1977, p. 321—329, fig. 1—6, Pl. 1—6, cu bibliografia respectivă; V. Popescu, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 45—51, fig. 1—2, cu bibliografia respectivă.

C. Alte unelte

1. Verigă din bronz cu două perforații la capete, *passim*, din albia Timișului (balastiera ACH), D=1 cm, MC nr. inv. 13920 (Pl. VIII).

2. Unealtă (?), *passim*, din albia Timișului (balastiera ACH), L=22,5 cm, LA=2,5 cm, G=1 cm, MC nr. inv. 13921 (Pl. VII/2).

3. Piesă din fier, *passim*, din albia Timișului (balastiera ACH), L=30,5 cm, LA=11 cm, G=1,2 cm, MC nr. inv. 13928 (Pl. VII/1).

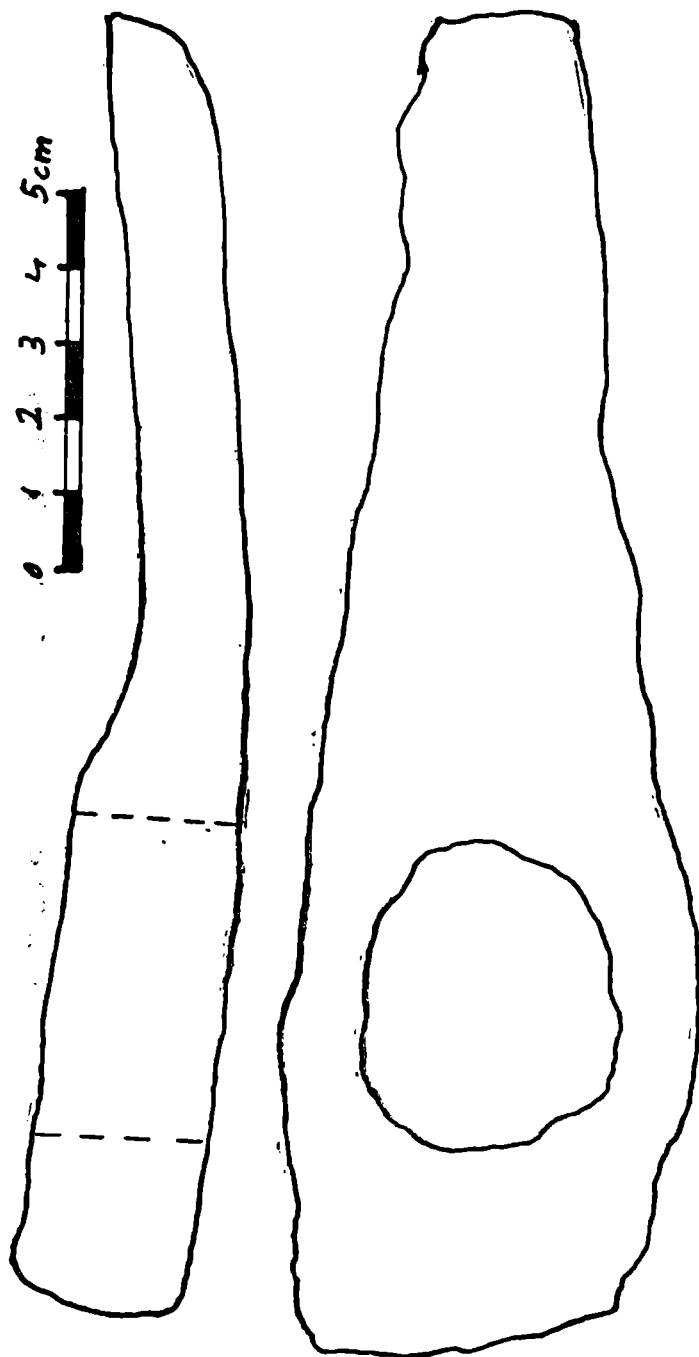
Acestea sînt cîteva unelte romane de la Tibiscum (Jupa, jud. Caraș-Severin) pe care le putem data în sec. II—III. Aceste unelte ne aduc noi argumente în existența pe teritoriul anticului Tibiscum a unor meșteșugari specializați (dulgheri), pe lângă cunoscutele ateliere de olărit, material tegular, de bijutieri, de prelucrare a pastei de sticlă (mărgele), de prelucrare a obiectelor din os și corn, cît și a agriculturii în această zonă, atît pentru necesitățile populației civile, cît și al trupelor cantonate în castru.

PETRU ROGOZEA

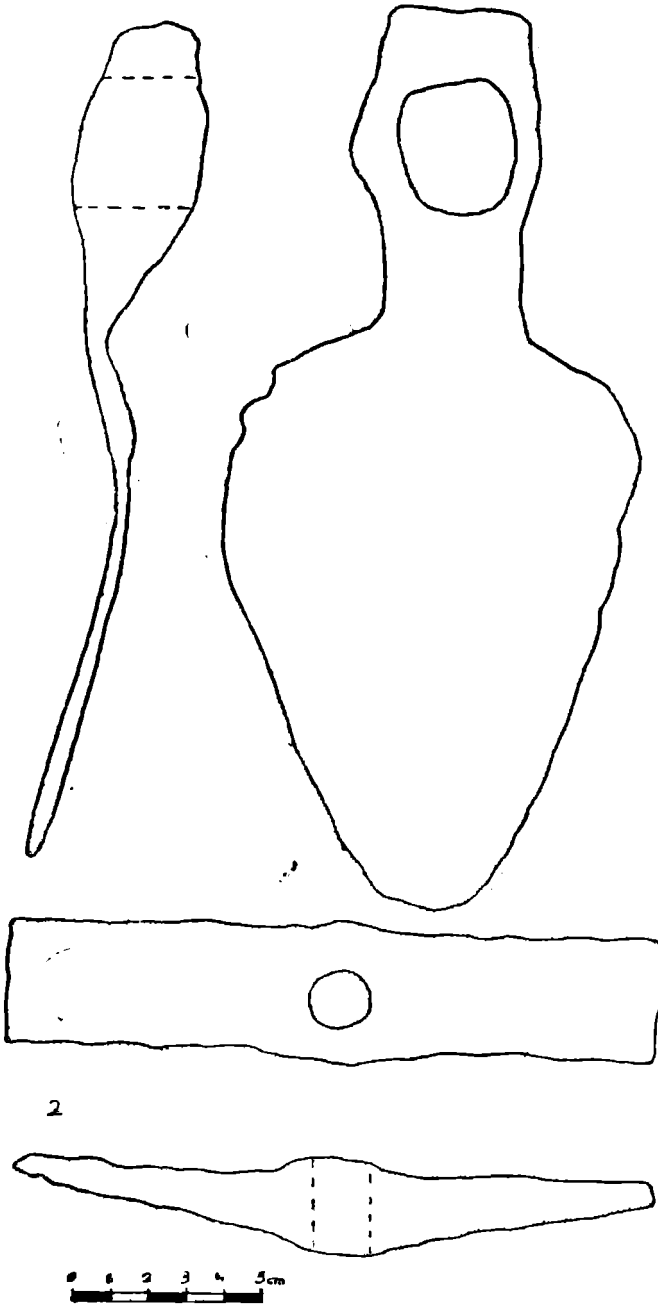
RÖMISCHE WERKZEUGE VON TIBISCUM

(Zusammenfassung)

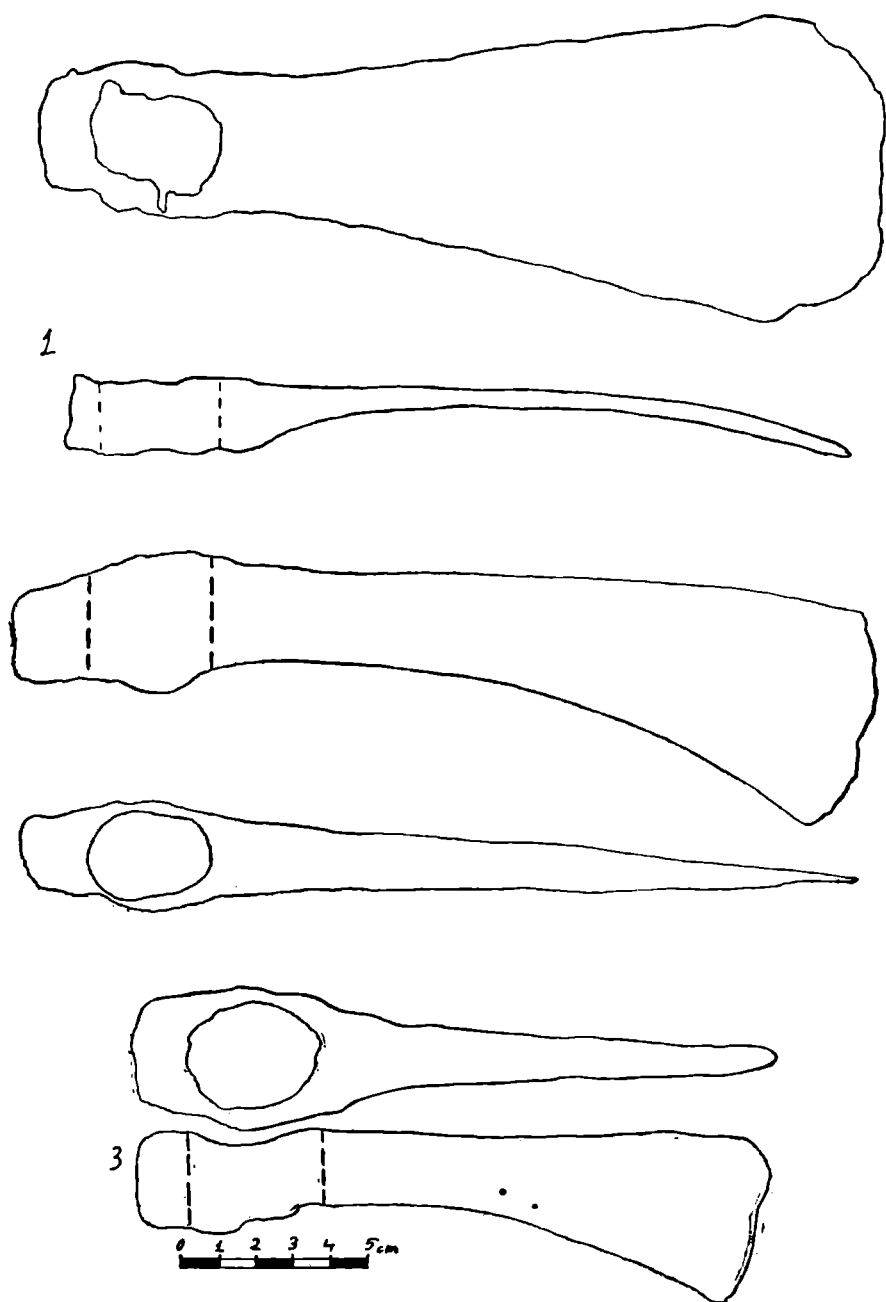
Die letzten Entdeckungen brachten landwirtschaftliche Geräte, Zimmermannswerkzeuge, sowie solche deren Bestimmung wir nicht feststellen konnten, zum Vorschein. Diese sind aus Eisen und stammen aus dem 2.—3. Jh. n.u.z. Sie belegen nochmals die Rolle Tibiscums als wirtschaftliches Zentrum.

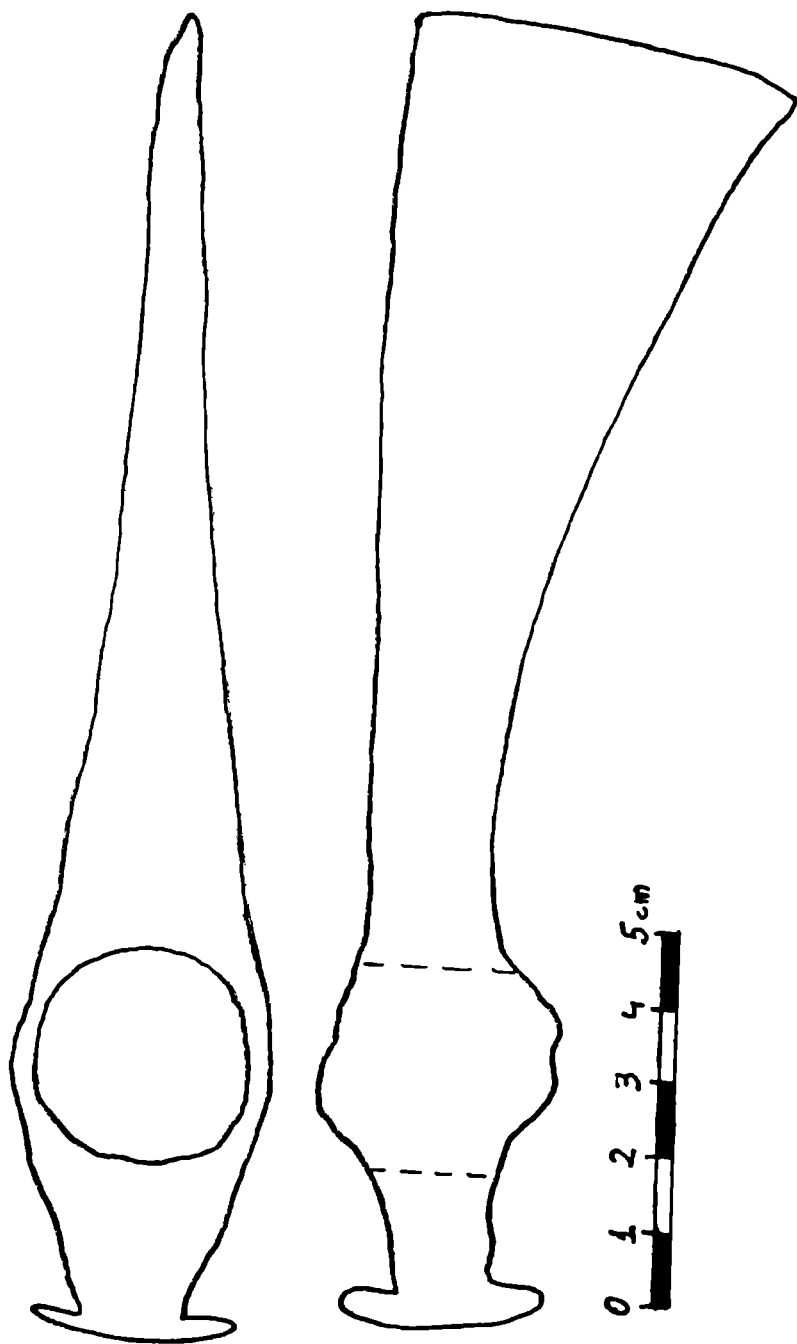
Pl. I. Tibiscum — sapaliga-tirnacop (*ligo*).

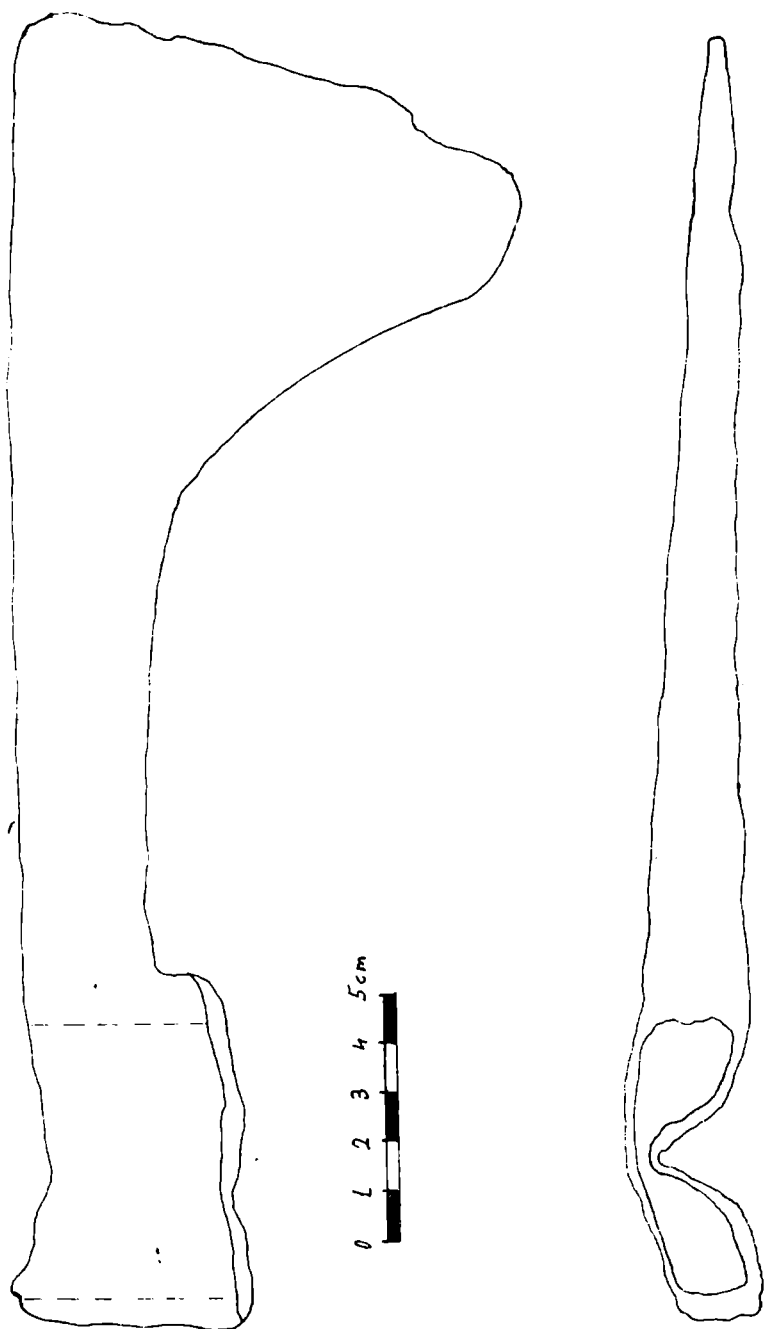
Pl. II. Tibiscum — 1. sapă (*sarculum*); 2. săpăligă (*ligo*).

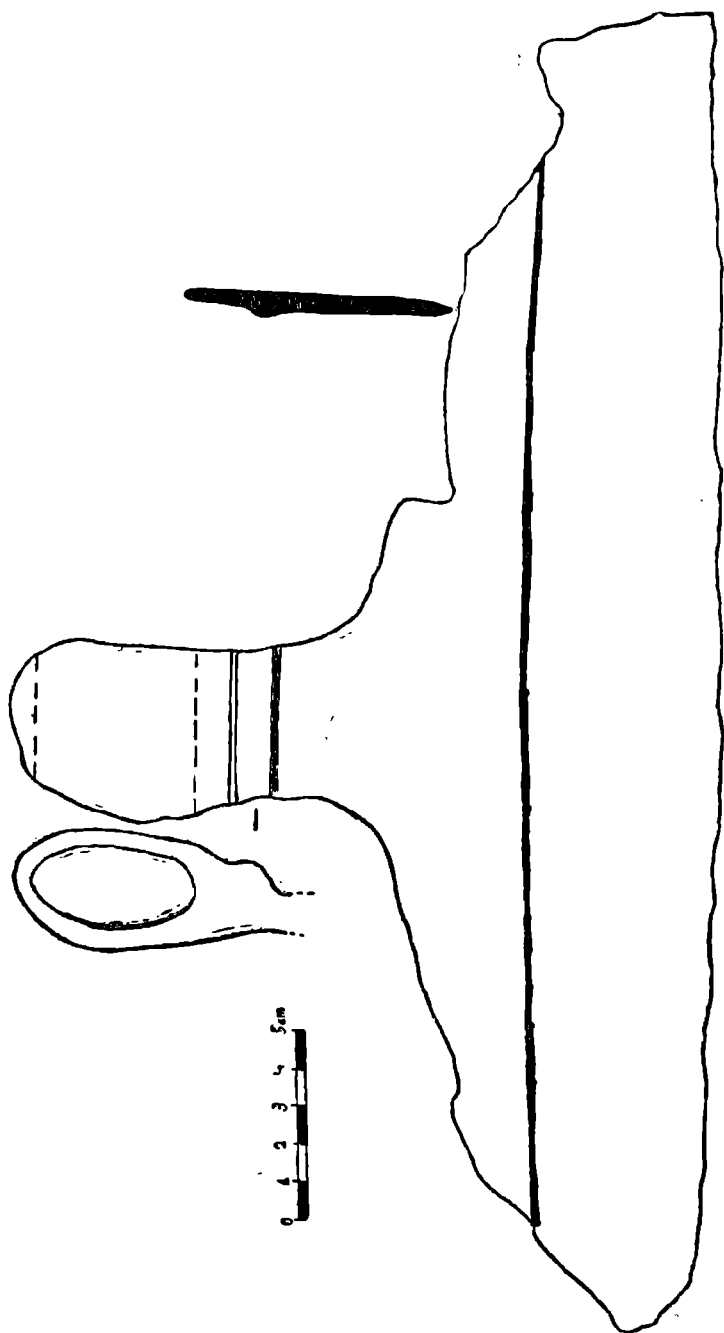
Pl. III. Tibiscum — 1. sapă (*sarculum*); 2. teslă (*ascia*); 3. teslă (*ascia*).

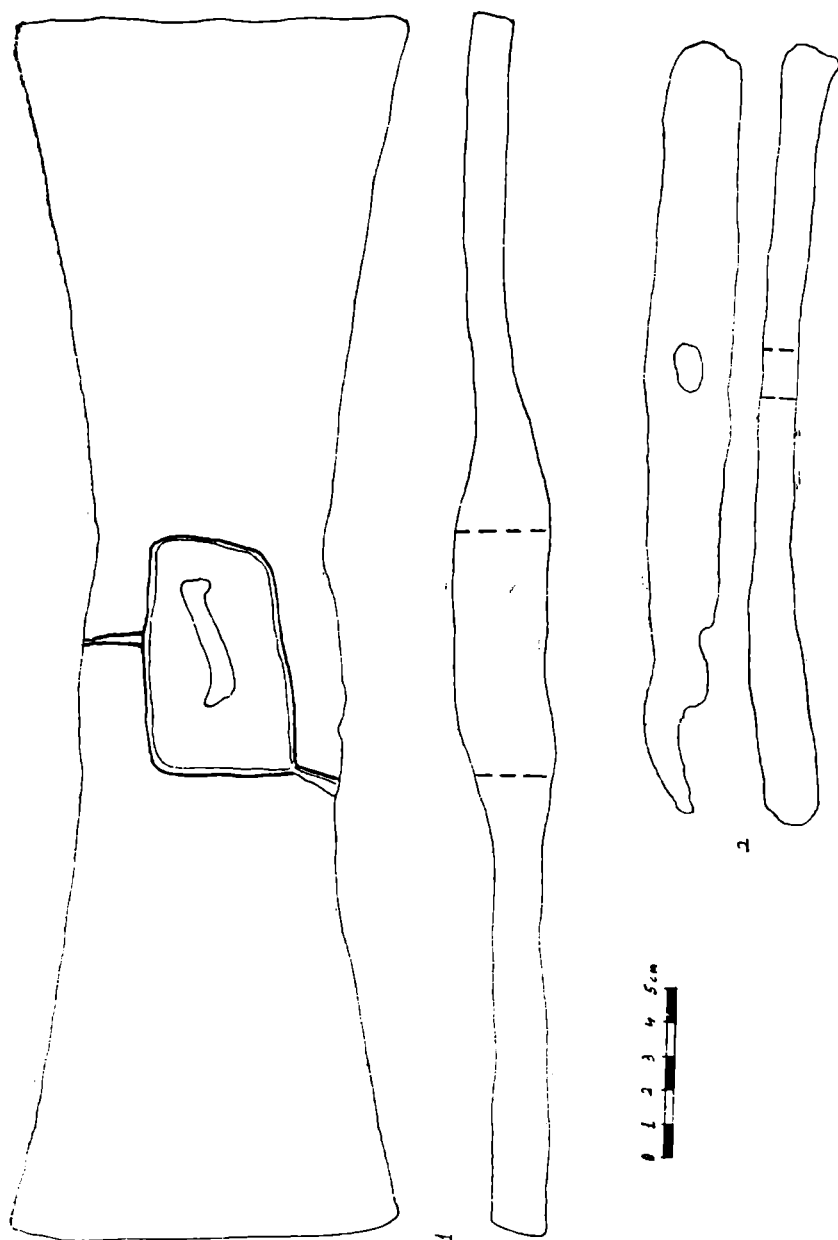
Pl. IV. Tibiscum — teslă (*ascia*).

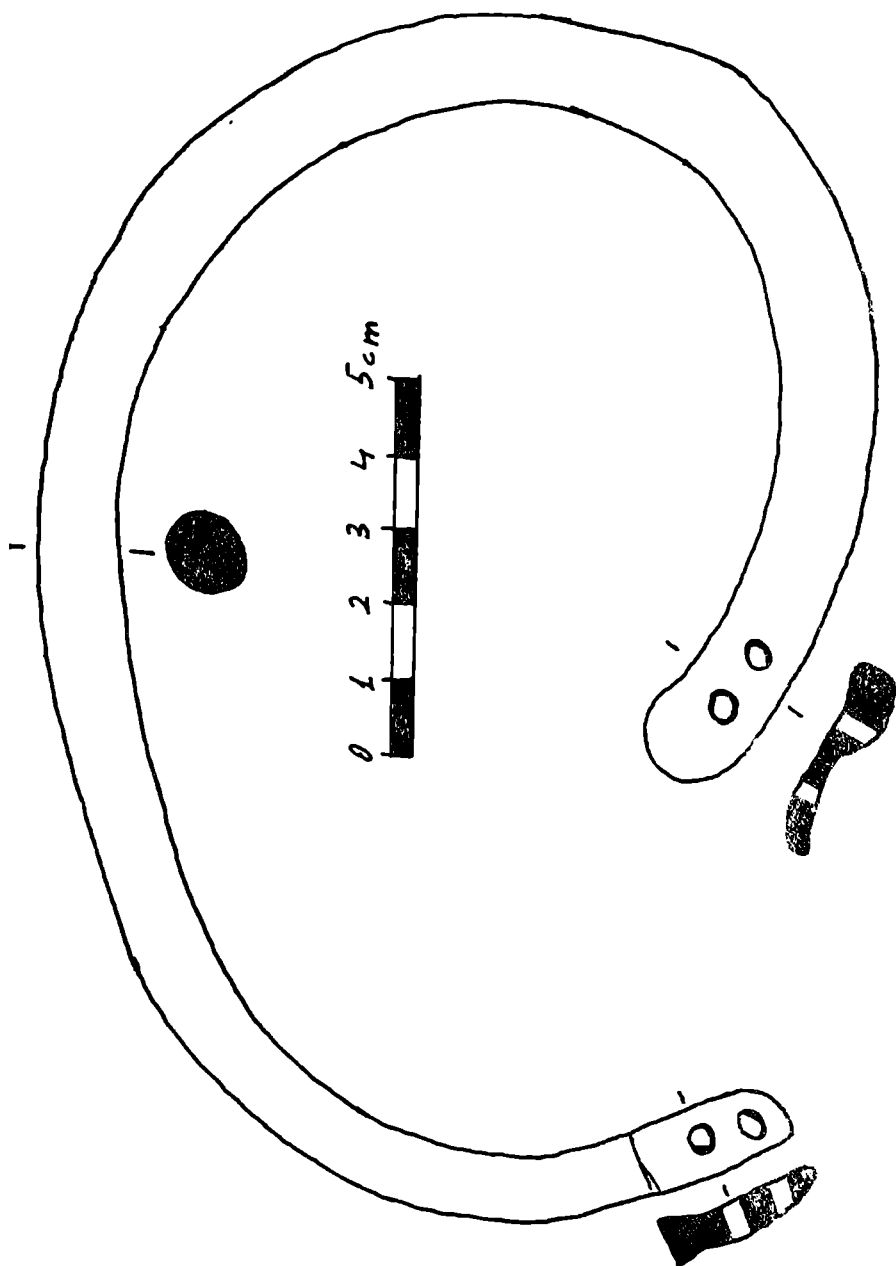
Pl. V. Tibiscum — teslă (ascia).

Pl. VI. Tibiscum — bardă.

Pl. VII. Tibiscum — 1. piesă din fier; 2. unealtă.

Pl. VIII. Tibiscum — verigă din bronz.

AȘEZAREA DACO-ROMÂNĂ DE LA GRĂDINARI-„SĂLIȘTE“ (jud. Caraș-Severin)

Comuna Grădinari este situată în zona de contact dintre cîmpia joasă a râului Caraș și ultimele terminații ale Munților Aninei și Dognecei, la 39 km sud-vest de municipiul Reșița. Punctul „Săliște“ marchează hotarul dintre Grădinari și satul aparținător Greoni, fiind amplasat pe malul stîng al Carașului, la cca 500 m sud de comună. În ultimii ani, întreg bazinul hidrografic al Carașului a fost supus unui amplu și complex proiect de hidroameliorații și îmbunătățiri funciare. Ca urmare, terasa inferioară a râului, între Grădinari și Vărădia, din care face parte și punctul „Săliște“ a fost salvată de pericolul repetatelor inundații, iar zona de luncă joasă, păpurișuri și smîrcuri a fost redată circuitului agricol. Stratul de humus este relativ subțire, la 0,25—0,35 m adîncime apare pămîntul galben lutos, avînd în compoziție nisip și mică, iar la 0,60 m apare pînza de apă freatică.

Primele cercetări arheologice au fost întreprinse între anii 1963—1964 în hotarul satului Greoni, în punctul „Hirboace“¹ situat la poalele Dealului Albului. Acesta constituie latura de sud a punctului „Săliște“, ambele puncte marcînd hotarul ce desparte comuna Grădinari de satul Greoni (fig. 1, 2). Începînd cu anul 1985, săpăturile arheologice au fost reluate, acestea avînd un caracter de salvare, ca urmare a proiectului mai sus menționat. Astfel, a fost investigată întreaga Vale a Carașului, între localitățile Ticvaniu Mare—Ticvaniu Mic—Agadici—Greoni—Grădinari—Vărădia—Vrani, localizîndu-se numeroase așezări, datate, pe baza materialului ceramic, între sec. III—IV e.n.²

În cele ce urmează vom prezenta atît descoperirile efectuate între anii 1963—1974 — aducînd cuvenitele mulțumiri profesorului Octavian Răuț, directorul Muzeului Orășenesc Reșița din acea perioadă, care ne-a pus la dispoziție documentația grafică, cît și rezultatele cercetărilor întreprinse la „Săliște“ în perioada 1985—1986.

¹ Săpăturile au fost conduse de D. Protase, la acestea participînd și O. Răuț și Gh. Lazarovici; semnalarea descoperirilor în *SCIV*, XVI, 1965, 3, p. 599 și în *Dacia NS*, IX, 1965, p. 482—484.

² D. Țicu, în *Banatica*, IX, 1987, p. 323 și urm.; O. Bozu, G. El Susi, în *Banatica*, IX, 1987, p. 240—241.

În punctul „Hirboace“-Greoni, atît din literatura de specialitate³, cit și din documentația grafică primită, rezultă că au fost cercetate două locuințe, dintre care una săpată integral.

Locuința 1 — L_1 — (fig. 3/1), cu dimensiunile neprecizate, este situată la suprafață. Conturul acesteia a putut fi ușor delimitat, avînd ca reper pereții de chirpî prăbușiți peste materialul arheologic existent. Au fost surprinse doar laturile ce marchează colțul nord-estic al construcției. Materialul ceramic rezultat, în mare parte fragmentat, este din pastă cenușie fină. Peste depunerea de material arheologic au fost evidențiate urmele carbonizate ale unei birne de lemn, provenită, probabil, din acoperișul locuinței.

Locuința 2 — L_2 — (fig. 3/2), prezintă un plan patrulater, cu colțurile rotunjite, avînd dimensiunile de $2,80 \times 2,60$ m. Laturile sale delimitează o suprafață interioară de $7,2$ m². Locuința este de suprafață, cu partea locuită adîncită în pămînt, la $0,60$ m de nivelul antic de călcare.

Ambele construcții (L_1 și L_2) au fost executate din birne, din interiorul lor prelevîndu-se un bogat material ceramic fragmentar și întregibil (fig. 5), executat la roată, dintr-o pastă cenușie⁴, fină sau zgrunțuroasă. Sfirșitul locuirii a fost violent, prin incendiere, fapt relevat de stratul de arsură din locuințe și resturile birnelor carbonizate.

Locuința 3 — L_3 — (fig. 3/3), a fost cercetată parțial într-o secțiune de verificare, executată în vara anului 1976. Pe axa nord-sud locuința măsoară 5 m lungime, lățimea fiind doar de 2 m. Fără a-i putea aprecia dimensiunile exacte, locuința aparține tipului de suprafață, cu groapa ușor adîncită în pămînt. Pe lîngă ceramica cenușie fină, în totalitate fragmentară⁵, în colțul nord-estic s-a descoperit o monedă de bronz, datînd de la Gordianus III (238—244 e.n.).

Locuința 4 — L_4 — (fig. 3/4), orientată NEE-SVV, cu dimensiunile $3,60 \times 2,20$ m, are o formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și închide o suprafață de $8,3$ m². Conturul ei a fost delimitat la $0,25$ m sub nivelul arabil actual. Groapa locuinței are pereții ușor oblici, fundul ei fiind la $0,80$ m și la $0,55$ m de la nivelul antic de călcare. În colțul de sud-vest, la $0,35$ m de la nivelul actual, a fost dezvelită o vatră, cu diametrul de un metru. Aceasta este construită din lut galben, pe un pat de pietricele de rîu, peste care s-a aplicat un strat de lipitură, fără urme de refacere, de culoare brun-cărămizie și consistentă dură (aproape vitrificat). În colțul opus, la $0,80$ m adîncime, pe fundul locuinței, s-a conturat o groapă menajeră. Complexul are diametrul de $0,60$ m și pereții drepecți, ce se adîncesc pînă la $1,10$ m de la suprafața solului.

Materialul arheologic rezultat din locuință cuprinde un bogat sortiment ceramic, constînd din vase întregi și fragmentare. Cu excepția unei căni de mici dimensiuni (fig. 6/4), din pastă fină cenușie, întregul in-

³ D. Popescu, în *SCIV*, XVI, 1965, 3, p. 599; R. Florescu, în *RevMuz*, 1, 1966, p. 89; Gh. Lazarovici, în *Energia*, nr. 244, Reșița, 7 iunie 1969; E. Chirilă, N. Gudea, în *Apulum*, X, 1972, p. 715; C. Preda, în *SCIVA*, XXVI, 1974, 4, p. 468; D. Protase, în *Daco-Romania*, 3, 1975—1976, p. 52; M. Rusu, în *Banatica*, IV, 1977, p. 203, M. Olaru, în *StComC*, II, 1977, p. 502; M. Comsa, în *Pontica*, X, 1977, p. 231; E. Iaroslavschi, Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 452.

⁴ E. Iaroslavschi, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 452; R. Florescu, *op. cit.*, p. 89.

⁵ Materialul ceramic rezultat din sondajul efectuat în anul 1976 (cu excepția monedei de la Gordian III), nu a mai putut fi identificat în depozitul MJIR.

ventar este alcătuit din ceramică semifină și fină de culoare roșie-cărămizie. Predomină două tipuri de vase: oala cu buza dreaptă, gîtul scurt și corpul alungit și cana cu toarta lipită de buza ușor evazată și corpul tronconic. Dimensiunile acestora, cu mici variații, oscilează în jurul valorilor de 22 cm înălțime, 16 cm diametrul maxim, 10 cm diametrul gurii și 8 cm diametrul fundului.

Locuința 5 — L₅ — (fig. 3/5) a fost surprinsă la 2,50 m sud de L₄ și are dimensiunile de 2,85×2,50 m. De formă patrulateră, cu colțurile rotunjite, delimitează o suprafață interioară de 7,1 m². Fundul ei se află la 0,90 m de suprafața solului și la 0,65 m de nivelul antic de călcare. În colțul de nord-est s-au păstrat urmele unei vetre construite din trei pietre alungite, cu suprafața dreaptă, dispuse în „U“. Materialul arheologic rezultat din golirea locuinței este mult mai sărac în comparație cu cel din L₄. Acesta constă din fragmente ceramice provenind de la vase lucrate la roată, din pastă fină și semifină, de culoare cenușie și roșie-cărămizie, cât și din fragmente de vase confecționate cu mîna, de culoare brun-negricioasă.

Locuința 6 — L₆ — (fig. 3/6) a fost dezvelită la 50 m vest de L₄ și L₅, avînd dimensiunile 7×4,25 m. Conturul ei a fost surprins la 0,25 m de nivelul actual, fundul complexului aflîndu-se la 0,40 m de nivelul arabil. Inventarul arheologic rezultat este relativ bogat, constînd din ceramică cenușie, din care au fost confecționate vase de provizii, oale, castroane, cu decor incizat, profilat sau lustruit. Au mai fost descoperite două lame de fier (provenind de la cuțite de mici dimensiuni), o verigă de fier, un amnar, o piesă de fier de formă trapezoidală, un fragment dintr-un ac de plumb, un fragment dintr-o verigă de bronz, o plăcuță din bronz, arcuită, cu capetele rotunjite și perforate, ornamentată cu puncte aplicate prin poansonare pe ax, trei fusaiole și o fibulă cu capul în „T“, de tipul „*Spiralfibeln mit dreieckige Kopfplatte, gegabelten Bügel und scherdenförmigen oder dachförmigen Fuss*“.

Între carourile 64—72 ale secțiunii S₁/1985, la 25 m nord de L₄, L₅, au fost cercetate trei cuptoare de ars ceramică. Conturul lor a apărut la numai 0,20 m sub solul actual, fiind dispuse în jurul unei singure gropi de lucru. Cuptoarele sînt de tipul celor cu perete median și o singură gură de foc. Corpul lor este ușor tronconic, cu platforma de susținere a vaselor (grătarul) circulară, exceptînd cuptorul nr. 2, care are o formă ovală alungită, cu aspect de potcoavă (fig. 4/1, 4—4).

Cuptorul nr. 1 s-a păstrat pînă la nivelul platformei de susținere a vaselor și măsoară pe ax 2,60 m. Vatra cuptorului (focarul) și a gurii de alimentare este alungită spre exterior față de corpul propriu-zis, aflîndu-se la 0,80 m de nivelul actual al solului și la 0,60 m față de nivelul antic de călcare. Focarul, de formă circulară, cu pereții ușor tronconici, este despărțit în două de un perete median realizat din pămînt cruțat. Perețele, de culoare cenușie-albăstruie, cu aspect vitrificat, măsoară în lungime 1,40 m, în lățime 0,20 m și în înălțime 0,60 m. Acesta separă focarul în două camere ce au lățimea de 0,60—0,70 m. Platforma de susținere a vaselor (grătarul) are o formă circulară, cu diametrul 1,50 m și grosimea de 0,15 m. De o parte și de alta a peretelui median sînt dispuse 26 orificii, cu diametrul între 8—15 cm, în șiruri de cîte trei. Prin acestea pătrunde aerul cald din focar. Întregul grătar se sprijină pe perețele median, făcînd totodată corp comun cu pereții cuptorului. În ca-

mera de ardere a vaselor nu s-a păstrat decât grătarul. Atît pereții cît și o parte din bolta camerei de ardere au fost distruse de lucrările agricole. Putem aprecia doar grosimea pereților camerei la nivelul grătarului, ca fiind de 8 cm. Gura de alimentare a cuptorului (gura de foc) este prelungită spre exterior față de corpul propriu-zis, avînd aspect de cotlon lung, cu următoarele dimensiuni: 1,10 m înălțime, 0,45 m lățime la baza vetrei. Deschiderea gurii de alimentare și combustibil (lemne tăiate cu lungimea de maxim un metru) este de 40 cm, cu pereți groși de 8 cm. Trei pietre calcaroase erau dispuse în șir lîngă peretele vestic al gurii de alimentare.

Cuptorul nr. 2 (fig. 4/2) se află situat la 2,60—2,80 m de primul, fiind paralel cu acesta. De formă ovală cu aspect de potcoavă, are lungimea totală de 2,60 m. Corespunde aceleiași tip de cuptor de ars ceramică, cu perete median și o singură gură de foc. S-a păstrat doar pînă la nivelul grătarului, acesta fiind și el în mare parte prăbușit în interiorul camerei de foc. Focarul, ca de altfel întregul corp al cuptorului, a fost săpat în pămîntul viu, avînd un perete median din pămînt cruțat, cu lungimea de 1,50 m, lățimea de 0,20 m și înălțimea de 0,75 m. Platforma de susținere a vaselor, cu dimensiuni similare celor ale camerei de ardere a vaselor, măsoară 1,60 m în lungime și 1,30 m în lățime. Pereții cuptorului, la nivelul grătarului, au o grosime de 10 cm. Camera de ardere este despărțită de gura de alimentare printr-un perete orizontal prevăzut cu un orificiu boltit, înalt de 0,50 m și lat la baza vetrei de 0,40 m, ce făcea legătura cu gura de alimentare. Aceasta are o formă aproape circulară, cu diametrul exterior de 1,23 m și pereți groși de 0,20 m. Orificiul de introducere a combustibilului are peretele vestic distrus și se află la 0,70 m de peretele boltit a cărui grosime era de 10 cm. Vatra gurii de foc este plasată la 0,75 m de la nivelul actual al solului.

Cuptorul nr. 3 (fig. 4/3), ca tip și formă este identic cu cuptorul nr. 1. Este situat la 2,20 m în fața cuptorului nr. 2, fiind deservit de aceeași groapă de lucru. Măsoară pe ax 2,70 m, din care grătarul 1,50 m, iar gura de alimentare 1,20 m. Vatra se află la 0,75 m față de nivelul actual. Un perete median, măsurînd în lungime 1,51 m, în lățime 0,20 m și în înălțime 0,65 m, împarte focarul în două camere de $1,22 \times 0,50$ m (0,60 m). Peretele median depășește cu 12 cm diametrul grătarului. Platforma de susținere a vaselor (grătarul are diametrul de 1,50 m, iar pereții cuptorului, la nivelul grătarului au grosimea de 10 cm. Ca și la cuptoarele nr. 1 și 2, camera de ardere a vaselor nu s-a păstrat, la aceasta contribuind și adîncimea relativ mică la care au fost construite. Grătarul (cu grosimea de 0,17 m) nu s-a conservat intact, lipsindu-i o porțiune de $0,90 \times 0,50$ m din fața gurii de foc. Suprafața sa are 11 perforații cu diametrul de 10—12 cm. Gura cuptorului are o lungime de 1,20 m, avînd aspectul unui trunchi de con, cu bolta parțial prăbușită peste vatra cuptorului. Orificiul de alimentare avea o deschidere de 0,40 m. Grosimea pereților gurii de alimentare este de 8 cm, înălțimea bolții fiind de 0,30 m la gură și 0,40 m în fața peretelui median.

În cazul acestei instalații întîlnim o situație cu totul inedită. Lipit de acesta se află focarul cu platforma și o porțiune foarte scurtă din gura de foc a altui cuptor (nr. 3/B). Acesta are o orientare est-vest și se păstrează pe o lungime de 1,60 m. Diametrul cuptorului, la nivelul grătarului, este de 1,40 m și prezintă 12 orificii cu contur neregulat. Focarul

dispune de un perete median ce susține platforma-grătar. Din gura de alimentare s-a păstrat doar o porțiune cu lungimea de 0,40 m, restul fiind suprapus de cotlonul și platforma de susținere a vaselor aparținând cuptorului nr. 3/A. Înălțimea cuptorului 3/B este identică cu cea a cuptorului 3/A. De pe ambele grătare au fost prelevate fragmente ceramice aparținând unor vase de culoare roșie-cărmăzie și cenușie. Dat fiind contextul descoperirii, cât și tehnica de construcție a lor, putem avansa următoarea ipoteză. Cuptorul notat 3/B a funcționat o perioadă de timp, apoi, din cauza unui incident (sugerat de deformarea orificiilor grătarului), a fost abandonat, construindu-se în imediata sa apropiere un altul (nr. 3/A).

O altă explicație furnizată de faptul că cele trei instalații (1, 2, 3/A) au o groapă comună de lucru, au aceeași orientare și se află la același nivel, ar fi următoarea: s-a renunțat voit la cuptorul 3/B ce avea o altă orientare. În acest context, cuptorul 3/B este cel mai vechi.

Au fost săpate și dezafectate două gropi aparținând acestui complex de cuptoare. Așa cum menționam și în descrierea lor, una dintre ele o constituie groapa de lucru comună pentru cele trei instalații. De formă elipsoidală, măsoară în lungime 6,20 m iar în lățime 2,80 m—3 m. Se adâncește albiat cu scurte praguri, de la 0,75 m la nivelul la care se situează vatra cuptoarelor, în fața gurii lor de alimentare și pînă la 1,30 m de la nivelul arabil al solului. Stratigrafic, s-a putut constata că groapa a avut o umplere rapidă și uniformă, întreg conținutul ei fiind alcătuit din pământ negru în amestec cu fragmente ceramice. În groapă, la 0,40 m, a fost descoperită o monedă de bronz deteriorată, ce pare a fi emisă de Claudius II Goticul (268—270)⁶.

A doua groapă a fost săpată în spatele cuptoarelor nr. 1 și nr. 2, la o distanță de 0,80 m—1 m. De formă elipsoidală, cu un contur neregulat, groapa se adâncește albiat pînă la 0,80 m de la nivelul solului. În interiorul ei au fost descoperite numeroase oase (deteriorate de aciditatea solului), fragmente ceramice reprezentînd porțiuni din pereții unor vase, puternic torsionate și deformate în procesul arderii. Groapa a fost utilizată pentru depozitarea resturilor și rebuturilor ceramice provenite din procesul de producție.

Ceramica rezultată din locuințe și din zona cuptoarelor se grupează (după modul de confecționare) în ceramică lucrată la roată (95%) și ceramică lucrată cu mîna (5%). Pasta din care au fost confecționate și modelate vasele lucrate la roată este bine aleasă, fină, dar și zgrunțuroasă, de consistență dură. Ceramica lucrată cu mîna are pasta neglijent aleasă, cu nisip și pietricele în compoziție. Pereții vaselor sînt mai groși și ru-goși la pipăit. În funcție de modul de ardere al vaselor, culoarea variază și ea. În cazul arderii oxidante, culoarea materialului ceramic este roșie-cărmăzie, pentru cea reducătoare aceasta devine cenușie sau cenușiu-negricioasă. Ceramica provenită din locuințe, cât și din gropile cuptoarelor, este predominant cenușie. În totalitatea ei, ceramica este de bună tradiție roman-provincială, predominînd castroanele de diverse mărimi, oalele, cămile și mai puțin ulcioarele. Repertoriul ornamental se compune, în general, din nervuri profilate, linii incizate, benzi vălurite sau în re-

⁶ Mulțumim și pe această cale colegului Ernest Oberländer-Târnoveanu pentru determinarea efectuată.

țea, fie incizate, fie lustruite. Pe ceramica lucrată cu mina, ornamentul predominant este brîul alveolat, dispus pe diametrul maxim al vasului (ornament caracteristic ceramicii de factură dacică) sau alveolarea buzei vasului.

Descrierea materialului arheologic provenit din locuințe și zona cup-toarelor.

LOCUINȚA 1: *cană* (fig. 11/1) din pastă fină de culoare cenușiu-deschis cu două toarte ușor supraînălțate deasupra buzei. Ornament fin incizat, în rețea, dispus imediat sub buza vasului. Fund inelar, cu diametrul (df) 6,5 cm. Diametrul gurii (dg) 11 cm, diametrul maxim (dm) 13,5 cm, înălțimea vasului (h) 13 cm; *vas de provizii* (fig. 7/1) de tip pene, cu buza dreaptă și cu fundul drept. Corpul pornește imediat de sub buza ce prezintă un ornament la bază, realizat din incizii scurte, fin aplicate. Vasul este modelat din pastă fină, roșie-cărămizie. Dimensiuni: dg=14 cm, dm=26 cm, df=10 cm, h=47 cm.

LOCUINȚA 2: *vas de provizii* (fig. 5/1), realizat din pastă fină de culoare cenușie închisă. De formă tronconică, avînd diametrul maxim sub buza trasă drept, îngustă și rotunjită. Gîtul foarte scurt este ornamentat cu patru caneluri. La 1 cm sub baza gîtului, vasul este decorat prin lustruire, într-un registru lat de 7 cm, ce cuprinde două dungi lustruite distanțate (4 cm). Un ornament dublu vălurit intersectează ultima dintre dungi. Dimensiunile vasului: dg=19 cm, dm=38 cm, df=13 cm, h=59 cm; *castron* (fig. 5/2), de dimensiuni mari, este realizat din pastă fină de culoare cenușie. Buza dreaptă, trasă ușor oblic spre interior; corpul vasului are pereți groși de 1,3 cm, cu diametrul maxim la numai 5 cm sub buză, unde este dispus și un ornament realizat din două nervuri profilate, apropiate una de alta. Dimensiuni: dg=39 cm, dm=40 cm, df=16 cm, h=23 cm.

LOCUINȚA 4: *oală* (fig. 6/4), fragment dintr-o buză evazată, rotunjită la capăt, din pastă roșie-cărămizie semifină; *oală-borcan* (fig. 6/5), fragment buză, dg=12,5 cm, din pastă fin roșie gălbuie; *oală-borcan* (fig. 6/6), fragment buză din pastă roșie-cărămizie fină, dg=10 cm; *oală* (fig. 7/2), fragment buză și o parte din corp cu pereți subțiri, din pastă semifină, de culoare cenușie, dg=14 cm; *oală* (fig. 7/3), fragment buză, pastă fină de culoare cenușie, dg=15,5 cm; *oală* (fig. 7/4), fragment dintr-o buză dreaptă, cu marginile rotunde, gît alungit oblic, din pastă fină, de culoare cenușie, dg=15 cm; *oală-borcan* (fig. 7/5), fragment de buză dreaptă, rotunjită la exterior cu un ornament aplicat sub buză, realizat dintr-o linie incizată, pastă fină de culoare cenușie, dg=17 cm; *cană* (fig. 6/2) din pastă semifină, roșie cărămizie. De formă bitronconică, are buza ușor evazată, rotunjită pe margini. Lipită de buză și de circumferința maximă, cana prezintă o foarte cu profil semirotund. Dimensiuni: dg=10 cm, dm=13 cm, df=5,5 cm, h=15 cm; *cană* (fig. 6/3). Identică în privința formei, tipului, pastei și culorii cu precedentă, diferind doar ca dimensiuni. Dg=10 cm, dm=17 cm, df=8 cm, h=21 cm; *căniță* (fig. 6/1), din pastă fină, de culoare cenușie, are o formă bitronconică, cu gît îngust, cu buza rotunjită, ușor evazată în exterior, fund drept detașat, toartă semirotundă lipită de buză, cu diametrul maxim al corpului. Ca ornament se

profilează o nervură. Dimensiuni: $dg=4$ cm, $dm=8$ cm, $df=3,5$ cm, $h=8$ cm.

LOCUIȚA 5: *oală?* (fig. 7/7), fragment buză, pastă fină cenușie, $dg=23$ cm; fragment din buza unui *vas de provizii* (fig. 7/8), din pastă fină, cenușie, cu buza dreaptă rotunjită exterior. Ornament lustruit, aplicat la 2 cm sub buză pe gîtul scurt al vasului, constînd dintr-o linie în zig-zag și alte două paralele, ușor incizate, $dg=20$ cm; *castron* (fig. 10/3), din pastă fină de culoare cenușie, fragment de buză rotunjită trasă în interior, înaltă de 2,5 cm, ornamentat cu două linii fin incizate, aplicate sub buză, $dg=19$ cm; *castron* (fig. 10/4), fragment buză din pastă fină cenușie, $dg=27$ cm; *castron* (fig. 10/5), fragment cu buza rotunjită exterior și interior, din pastă fină cenușie, cu ornament canelat, dispus la 7 mm sub buză, $dg=24$ cm; *castron* (fig. 10/6), fragment buză din pastă fină cenușie, dreaptă și rotunjită, pe gît, la 2 cm sub buză avînd un ornament realizat din trei nervuri profilate, corpul vasului ușor tronconic, $dg=30$ cm; *cană* (fig. 11/2), fragment din pastă fină cenușie, cu gît ușor înălțat și buza rotunjită. Este ornamentat cu trei nervuri profuzate, ce delimitează gîtul de restul corpului. $Dg=12$ cm; *cană* (fig. 11/3), fragment buză din pastă fină cenușie, cu gît scurt (3 cm), cu o nervură profilată, ce-l desparte de restul corpului, buza dreaptă rotunjită exterior, $dg=12$ cm; *vas de provizii* (fig. 12/1), fragment buză din pastă cenușie semifină, $dg=16$ cm; *vas de provizii* (fig. 12/2), fragment cu buza dreaptă rotunjită, fără gît, corpul vasului tras direct de sub buză, la 6 cm de aceasta, două nervuri ușor profilate. $Dg=22$ cm; *oală* (fig. 13/1), fragment dintr-o buză din pastă cu pietricele și nisip, cu bocul mare, culoare brun-negricioasă, lucrată cu mîna; buza evazată exterior este ornamentată cu impresiuni alveolare, $dg=17$ cm; *oală* (fig. 13/2), fragment buză lucrată cu mîna în aceeași tehnică, pastă și culoare, diferă prin rotunjirea buzei spre exterior și motivul alveolat aplicat pe buză, de mici dimensiuni, $dg=16$ cm.

LOCUIȚA 6: *oală* (fig. 7/6), fragment dintr-o buză din pastă roșie-cărămizie fină, $dg=19$ cm; *vase de provizii* (fig. 8/1 și 8/2), fragmente de buză din pastă roșie-gălbuiă fină, $dg=22$ cm și 26 cm; *castron* (fig. 8/3), lucrat cu mîna din pastă semifină de culoare roșie-cărămizie, cu buza rotunjită interior și fundul plat, $dg=20$ cm, $dm=21$ cm, $df=17$ cm, $h=4$ cm; *castron* (fig. 8/4), fragment buză din pastă fină roșie-cărămizie, $dg=19$ cm, $dm=20$ cm; *castron* (fig. 8/5), fragment buză din pastă fină roșie-cărămizie, avînd pe diametrul maxim o nervură ușor profilată, $dg=23$ cm, $dm=23$ cm; *castron* (fig. 8/6), fragment dintr-o buză rotunjită exterior, dreaptă în interior, pastă fină roșie-cărămizie, $dg=27$ cm, $dm=26$ cm; *castron* (fig. 8/7), fragment de buză din pastă fină roșie-cărămizie, $dg=26$ cm, $dm=24,5$ cm; *castron* (fig. 9/1), realizat din pastă fină cenușie, cu pereți oblici rotunjiți spre fundul vasului, buza rotunjită, avînd ca ornament o nervură profilată, dispusă la 4 cm sub buză, fund inelar detașat. Dimensiuni: $dg=20$ cm, $dm=17$ cm, $df=4$ cm, $h=12$ cm; *castroane* (fig. 9/2—6 și 10/1—2), de diferite mărimi, cu buza îngroșată, rotunjită la exterior, dreaptă sau rotundă spre interior, pereții groși bine arși, din pastă fină cenușie. Dg și dm între 26 și 32 cm; *ulcior* (fig. 11/4), fragment din gîtul vasului realizat din pastă fină cenușie, păstrează sub buza rotunjită la exterior urmele unei toarte, $dg=13$ cm; *castron* (fig. 11/5), are dimensiuni mai mici, fragment din pastă cenușie zgrunțuroasă cu

ornament lustruit, dispus sub buză, alcătuit din cîte un grup de patru dungii oblice, cu o distanță între ele de 2 cm, sub care ornamentul se continuă cu două linii lustruite paralele, $dg=16,5$ cm, $dm=19$ cm; *căni* (fig. 11/6—7), realizate din pastă fină de culoare cenușiu-închis, avînd ca ornament cîte două caneluri înguste, dispuse pe gîtul recipientului, $dg=15-17$ cm; *oală-borcan* (fig. 12/3), fragment cu buza la exterior dreaptă, iar înspre interior rotunjită și evazată, pe gît are patru caneluri și o bandă formată din patru linii incizate, pastă zgrunțuroasă cenușie, $dg=22$ cm; *cană* (fig. 12/4), fragment din pastă zgrunțuroasă cenușie, toartă scurtă cu profil rotund, la 2,5 cm sub buză se profilează o nervură, $dg=15$ cm, $dm=19$ cm; *căni* (fig. 12/5—8), fragmente din buze, realizate din pastă zgrunțuroasă cenușie, semifină; *oale* (fig. 13/3—4), lucrate cu mîna, din pastă avînd în compoziție pietricele, culoare la exterior brun-negricioasă. Cu gîtul scurt, buza este puțin evazată exterior și prezintă un ornament alveolat (fig. 13/4), $dg=18-20$ cm. *Alte categorii de material arheologic*. Fragment dintr-o bară îngustă de fier (fig. 14/1), cu lungimea 12 cm, grosimea 1,5 cm; *cuțit* (fig. 14/2), din fier, cu lama ușor curbată spre interior, cu $L=11$ cm, $l=2$ cm, $gr.=1-3$ mm; *cuțit* (fig. 14/3), din fier, fără mînerul de prindere, lamă curbată, dimensiunile păstrate: $L=7$ cm, $l=0,5-2$ cm, $gr.=3$ mm; *amnar* (fig. 14/4), confecționat dintr-o placă îngustă de fier, de formă ovală, dimensiuni: $L=6,8$ cm, $l=3,7$ cm; $gr.=0,4$ mm; *verigă* (fig. 14/5), realizată dintr-o bară de fier, cu grosimea de 0,5 cm, partea superioară lătită oval prin ciocănire, străpunsă de un orificiu rotund pentru prindere, dimensiuni: $\varnothing=4,5$ cm, $gr.=0,5$ cm; *verigă* (fig. 14/6), probabil piesă de harnașament, de formă trapezoidală, cu colțurile rotunjite, confecționată dintr-o placă de fier cu grosimea de 0,8 cm, dimensiuni: lungimea la bază $=4,2$ cm, barele laterale de 4,2 cm; *plăcuță* îngustă de bronz (fig. 14/8), ușor arcuită, cu marginile rotunjite și cu cîte un orificiu. Pe ax se distinge urma unui ornament realizat prin poansonare (din puncte succesive), dimensiuni: $L=7,5$ cm, $l=0,5-0,8$ cm, $gr.=0,2$ cm; *ac* (fig. 14/7), din care s-a păstrat doar capul sferic ($\varnothing=1,3$ cm) și 1 cm din corp ($\varnothing=0,8$ cm). Piesa este confecționată din plumb; *verigă* (fig. 14/9), din bronz, din care s-a păstrat un fragment cu lungimea de 2,5 cm și diametrul 0,3 cm; *fibulă* de bronz, cu capul în formă de „T” (fig. 14/10), cu arcul bifurcat, s-a păstrat integral. Dimensiuni: $L=4,8$ cm, $L(ac)=3,4$ cm, 1 (picior) $=0,7$ cm, 1 („T”) $=3$ cm, 1 (arc) $=1$ cm; *fusaiolă* (fig. 14/11), rotundă, din pastă fină de culoare brună, cu dimensiunile: $\varnothing=4$ cm, $gr.=1,5$ cm; *fusaiolă* (fig. 14/12), de formă bitronconică, din pastă fină brun-cenușie, dimensiuni: $\varnothing=5,4$ cm, $gr.=2,5$ cm; *fusaiolă* (fig. 14/13), din pastă fină de culoare cenușie, plată, realizată din fundul inelar al unui vis, dimensiuni: $\varnothing=5,5$ cm, $gr.=1,5$ cm; *mărgea* (fig. 14/14), din pastă sticloasă sidefată, de formă semisferică, cu orificiul de prindere dispus în partea superioară. $L=2$ cm, $\varnothing=1$ cm.

Pentru prezentarea ceramicii în cea mai mare parte fragmentară, rezultată din gropile cuptoarelor, utilizăm în continuare criteriul calității pastei și culorii, fără a-l omite și pe cel al formei.

Prezentăm în continuare categoriile ceramice:

Ceramica fină, roșie-cărmizie: *cană* (fig. 15/1), fragment buză, dg=14 cm; *cană* (fig. 15/2), fragment buză, dg=14 cm; *oală* (fig. 14/3), dg=15 cm.

Ceramica fină cenușie: *cană* (fig. 15/4), fragment buză, dg=14,5 cm; *cană* (fig. 15/5), fragment dintr-o buză cu ornament realizat din cîte patru dungii oblice lustruite, dispuse sub buză, realizînd un triunghi, la baza lor două nervuri ușor profilate, dg=15 cm; *cană* (fig. 15/6), cu buza evazată exterior, de care se prinde o toartă cu profil rotund. Vasul are corpul bi-tronconic, cu următoarele dimensiuni: dg=10 cm, dm=13 cm, h=13 cm; *căni* (fig. 15/7—11), fragmente din buza vaselor cu urmele unei sau două torți. Ornamentul aplicat constă din caneluri sau nervuri profilate pe gîtul vaselor, dg=12—20 cm; *oală* (fig. 16/1—2), fragmente din buză, dg=13—18 cm; *vase de provizii* (fig. 16/3—6), fragmente de buză cu ornament aplicat imediat sub buza vasului, constînd din linii înguste incizate, sau linii paralele prin lustruire, dg=21—25 cm; *castroane* (fig 17/1—5; fig. 18/6—10; fig. 19/11—15; fig. 20/16—21), toate în stare fragmentară avînd același repertoriu ca și vasele din locuințe.

Ceramica zgrunțuroasă cenușie: *ale* (fig. 21/1—6), din care se păstrează doar fragmente din buzele acestora și din corp. Ornamentul cel mai des întîlnit îl constituie canelurile incizate. Într-un singur caz întîlnim un ornament realizat prin incizie, la 2 cm sub buză, din dublu val care se intersectează (fig. 21/2). La castronul din fig. 21/5 ornamentul este aplicat pe fața interioară a buzei evazate și constă din linie în val, incizată, urmată de incizii scurte, dispuse perpendicular pe două incizii paralele orizontale. Partea exterioară a buzei, pe muchie, este ornamentată cu creștături egal distanțate una de alta, în ordine succesivă; *castroane* (fig. 22/1—6), fragmente din buza vaselor, de diferite mărimi. Ornamentul întîlnit este registrul alcătuit din mai multe linii incizate, paralele și orizontale, ce încadrează o linie în zig-zag (fig. 22/1—2). Un alt ornament îl constituie alveolarea muchiei buzei pe fața exterioară a vasului (fig. 22/3). Doar la castronul din fig. 22/5 întîlnim ca ornament un grup de trei nervuri, ușor profilate, dispuse la 2 cm de buză, iar imediat sub aceasta o linie realizată prin lustruire.

Ceramică semifină, brun-negricioasă lucrată cu mîna: singurul tip de vas îl constituie *oala* (fig. 23/1—4), cu pereți groși și buza evazată spre exterior, ornamentată cu alveole (fig. 23/2—3).

•

Locuirea din punctul „Săliște“, în perimetrul cercetat, nu suprapune sub raport stratigrafic, complexe aparținînd altor epoci. Locuințele apar imediat sub sol, la numai 0,20—0,35 m, conturul lor fiind uneori greu de delimitat, atunci cînd chirpiciul este absent. Gropile acestora se adîncesc în lutul galben nisipos, între 0,40—0,65 m, de la nivelul antic de călcare, încadrîndu-se în tipul locuințelor de suprafață, cu groapa semiadîncită. Planul locuințelor este, fie dreptunghiular (L_3 , L_4 , L , L_6), fie pătrate (L_2 , L_5). Pereții sînt din nuiiele, peste care s-a aplicat un strat compact de lut bine întins. Suprastructura din birne, care după urmele carbonizate descoperite în interiorul locuințelor L_1 , L_2 și L_4 , nu depășea grosimea de 15 cm.

Luînd în considerare adîncimea la care se află fundul locuințelor (0,40—0,65 m de la nivelul antic de călcare), birnele din suprastructura acestora

— descoperite în cazul locuințelor L_1, L_2 —, fragmentele de pereți din chirpic prăbușiți în interiorul lor (L_3, L_4 și L_5), apreciem că tipul de locuință din această așezare este, în zona cercetată, cel de suprafață. Doar două locuințe săpate au fost prevăzute cu vetre (L_4, L_5), iar la L_5 există și o groapă menajeră. Acest tip de construcție este frecvent întâlnit în Banat și este datat în sec. III—IV e.n. Analogii găsim la Hodoni⁷, Cioreni⁸, Timișoara-Freidorf⁹, Moldova Veche¹⁰, Duleu¹¹, Obreja¹², precum și la Slimnic¹³, Bratei¹⁴, Dulceanca¹⁵, Verbița¹⁶, Mătăsaru, Scornicești, Colonești-Mărunței¹⁷. În ceea ce privește ceramica (care prezintă caracteristicile olăriei provinciale romane și romane târzii) avem analogii până la identitate în așezările de la Hodoni, Cioreni, Timișoara Freidorf, Dudeștii Vechi, Sînicolau Mare, Saravale, Biled, Satchinez, Drăcșina, Dumbrăvnic, Jebel, Dumbrăvița, Tomnatec (din județul Timiș)¹⁸, Fizeș¹⁹, Moldova Veche²⁰, Gornea²¹, Ilidia, Rusova Nouă, Berliște, Vărăniș, Ciclova Română (din județul Caraș-Severin)²², de asemenea în așezările și necropolele de la Obreja, Slimnic, Sighișoara²³, Medieșul Aurit²⁴, Bratei²⁵, Cluj-Mănăștur²⁶, Lechința de Mureș²⁷, Locusteni²⁸, Tîrgșor²⁹, Cipău-Gîrle³⁰, în așezările din Oltenia³¹ și Muntenia³².

Tipurile și formele olăriei confecționate din pastă cenușie și o parte din cea lucrată cu mîna, din pastă grosieră de culoare brun-negricioasă din

⁷ A. Bejan, D. Benea, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 191 și urm.

⁸ D. Benea, în *Analele Banatului*, 1982, p. 3; A. Bejan, D. Benea, *op. cit.*, p. 196.

⁹ Informații amabile de la D. Benea.

¹⁰ O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, p. 243 și urm.

¹¹ Cercetările efectuate în vara anului 1989 au dus la dezvelirea în punctul „Izvorul lui Traian” (sat Duleu, comuna Fîrlug) a două locuințe de suprafață, datate în sec. III—IV e.n.

¹² D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, București, 1980, p. 58.

¹³ I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane de la Slimnic*, București, 1981, p. 25 și 110.

¹⁴ E. Zaharia, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 623 și urm.

¹⁵ S. Dolinescu-Ferche, *Așezările din secolele III—IV e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 32.

¹⁶ O. Toropu, *Romanitatea tîrzie și strămoșii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 8 și urm.

¹⁷ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 11.

¹⁸ D. Benea, *op. cit.*, p. 3.

¹⁹ E. Iaroslavschi, în *Tibiscum*, 1974, p. 149—150.

²⁰ O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, p. 244 și urm.

²¹ N. Gudea, *Așezări din epoca romană și romană tîrzie*, Reșița, 1977, p. 78, fig. 25—26.

²² D. Teicu, *op. cit.*, p. 329 și urm.

²³ G. Baltag și colab., în *Marisia*, XII, 1984, p. 52.

²⁴ S. Dumitrașcu și colab., *Așezările dacilor liberi de la Medieșul Aurit, Satu Mare*, 1967, p. 33 și urm.

²⁵ L. Birzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în sec. IV—V*, București, 1973, p. 35 și urm.

²⁶ I. Hica, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 168.

²⁷ D. Protase, *op. cit.*, p. 52.

²⁸ Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 64 și urm.

²⁹ Gh. Diaconu, *Tîrgșor, necropola din sec. III—IV e.n.*, București, 1965, p. 72 și urm.

³⁰ N. Vlăsa, în *SCIV*, XVI, 1965, 3, p. 501—516.

³¹ O. Toropu, *op. cit.*, p. 8—11 și 125—127.

³² B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia*, București, 1966, p. 308.

așezarea de la „Săliște“-Grădinari, își găsesc analogii cu ceramica de aceeași factură descoperită în același nivel cronologic în așezările dacilor liberi din vestul Daciei Romane: Arad-Geala³³, Sîntana-Arad³⁴, Oradea³⁵, Cicir³⁶, Zalău³⁷, Medieșul Aurit³⁸, precum și în așezările contemporane acestora din Cimpia Tisei³⁹. Pentru județul Caraș-Severin facem referiri la analogiile existente în ceramica dacică descoperită în fortificația de la Divici⁴⁰ și cea provenită din complexul arheologic de la Tibiscum-Jupa⁴¹. Semnalăm, de asemenea, analogiile — ajungînd uneori pînă la identitate — cu ceramica cenușie fină, prezentă în așezările dacice de pe întreg teritoriul României⁴².

Tipul de cuptoare pentru ars ceramica, cu perete median și o singură gură de foc, își găsește cele mai apropiate asemănări în descoperiri similare, datate în sec. III—IV, la Arad-Ceala⁴³, Hodoni⁴⁴, Timișoara-Dracșina⁴⁵, Cluj-Mănăstur⁴⁶, Deva⁴⁷, Vrsac⁴⁸ și Cibala⁴⁹.

În stadiul actual al cercetărilor executate la Grădinari-„Săliște“, putem afirma cu certitudine că avem de a face cu o întinsă așezare daco-romană, chiar dacă nu se poate stabili cu exactitate începutul și sfîrșitul locuirii; singurele elemente de datare mai strînsă de care dispunem (două monede de bronz de la Gordian III și respectiv Claudiu II Gothicul, cit și fibula cu acul bifurcat, cu capul în formă de „T“)⁵⁰, precum și întregul material ceramic susțin ipoteza datării acestei așezări pentru tot secolul al III-lea e.n. Plasăm începuturile așezării în prima jumătate a sec. III, ea continuîndu-și existența și după retragerea administrației romane, pînă la sfîrșitul aceluiași secol.

O continuitate de locuire în prima jumătate a secolului al IV-lea este sugerată doar de descoperirea întimplătoare a două monede mărunte din bronz⁵¹ (*foliis*) de la Constantius II, găsite în perimetrul așezării în anii 1963—1964.

³³ S. Dumitrașcu și colab., *op. cit.*, p. 57.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ A. Matei, *ActaMP*, VIII, 1964, p. 240.

³⁸ S. Dumitrașcu și colab., *op. cit.*, p. 32 și urm.

³⁹ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁰ M. Gumă și colab., în *Banatica*, IX, 1987, p. 212 și urm.

⁴¹ P. Rogozea, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 165 și urm.

⁴² Vezi *supra*, notele 7, 12, 13, 14, 17, 25, 28; I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 177 și urm.; idem, în *Ziridava*, 1978, p. 33—38 și 72; Gh. Bichir, *Cultura carpilor*, București.

⁴³ O. Floca și colab., *Micia. Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, Deva, 1970, p. 70.

⁴⁴ A. Bejan, D. Benea, *op. cit.*, p. 193.

⁴⁵ D. Benea, în *Potaissa*, III, 1982, p. 39.

⁴⁶ I. Hica, *op. cit.*, p. 166.

⁴⁷ O. Floca și colab., *op. cit.*, p. 39.

⁴⁸ D. Benea, în *Potaissa*, III, 1982, p. 39.

⁴⁹ V. Saranović-Svetek, în *Starinar*, XXXI, 1980, p. 21—22, fig. 5; pentru cuptoarele și ceramica datată în sec. III—IV e.n. descoperite în Panonia de sud vezi și lucrările lui D. Vikić-Pelančić, în *Materiale*, VIII, Zenica, 1970, p. 94 și în *Arheološki vestnik*, XXVI, Ljubljana, 1976, p. 25—33.

⁵⁰ D. Bojodić, în *Rimske fđule Singidunum*, Beograd, 1983, p. 80 și 137.

⁵¹ E. Chirilă, N. Gudea, *op. cit.*, p. 715.

Corolarul ocupațional al așezării îl reprezenta, desigur, în primul rînd agricultura, creșterea animalelor și meșteșugurile casnice — olăritul, prelucrarea lemnului, țesutul și, poate nu în ultimul rînd, prelucrarea fierului. Această afirmație este documentată arheologic prin descoperirea de zgură și urme de cupatoare de redus minereul de fier în hotarul a șapte localități din apropiere (Ticvanu Mic, Agadici, Brădișorul de Jos, Ciclova Română, Broșteni, Vrăniuț, Vrani⁵² (fig. 2). Amintim de asemenea că așezarea daco-romană de la Grădinari este amplasată în apropiata vecinătate a drumului roman Lederata-Arcidava (Vărădia)-Berzobis (Berzovia)-Tibiscum⁵³ și doar la 3 km de castrul și așezarea romană de la Vărădia.

Cu toate că cercetările sistematice în așezările larg datate în sec. III—IV din Banat sînt încă la început, au fost semnalate și repertoriate în literatura de specialitate, peste 130 localități (în această zonă de sud-vest a României), cu urme de locuire din această perioadă⁵⁴. Credem că este oportună prezentarea unor considerații de ordin arheologic, etno-istoric și socio-economic.

Pe întreg teritoriul cuprins între Dunăre, Mureș și Tisa, cunoscut din secolul al XVIII-lea sub numele de Banat, istoriografia este unanim acord că zona a fost controlată și stăpînită de Imperiul Roman pe tot parcursul sec. III—IV⁵⁵. Acest teritoriu, cu două linii succesive de castre și drumuri interioare strategice, avea numeroase așezări rurale, ce își continuă neîntrerupt activitatea și după părăsirea Daciei de către administrația romană⁵⁶, fiind lăsat ca „zonă de tampon în calea primelor migrații barbare”⁵⁷. Populația autohtonă, puternic romanizată, atestată arheologic în acest ținut și după anul 275, își continuă neîntrerupt existența, dezvoltînd o intensă activitate economică, axată pe agricultură, creșterea animalelor, extracția și prelucrarea fierului (argumentată în plus de numeroase descoperiri monetare izolate și tezaurizate, din sec. IV, ce au în componență monede imperiale din sec. I—II e.n.⁵⁸). Majoritatea acestor așezări gravitează în jurul fostelor așezări și castre romane, fiind amplasate în imediata vecinătate a drumurilor romane, precum și în cea a centrelor de extracție și prelucrare a fierului și minereurilor complexe din fosta provincie.

Putem afirma cu certitudine că aceste artere de circulație sînt utilizate și în a doua jumătate a secolului al III-lea, poate chiar pînă la mijlocul secolului al IV-lea, jucînd un rol determinant în viața economică a așeză-

⁵² O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, p. 240—241, fig. 1/A și 1/B; D. Teicu, *op. cit.*, p. 341 și urm.

⁵³ O. Răuț, O. Bozu, R. Petrovsky, în *Banatica*, IV, 1977, p. 142 și 155.

⁵⁴ D. Benea, în *Analele Banatului*, 1982, p. 3; N. Gudea, I. Moțu în *Banatica*, VIII, 1983, p. 176—191 și 194; O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, p. 240—241.

⁵⁵ D. Tudor, în *Daco-Romania*, Freiburg/München, 1, 1973, p. 161; M. Comșa, în *Pontica*, X, 1977, p. 233; E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV*, Lugoj, 1974, p. 89; I. H. Crișan, în *Ziridava*, VIII, 1977, p. 36; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 92; N. Gudea, I. Moțu, *op. cit.*, p. 174.

⁵⁶ D. Benea, în *Analele Banatului*, 1982, p. 3.

⁵⁷ Gh. I. Șerban, în *Istros*, V, 1987, p. 198 și p. 205, cu specificația de la nota 2 a lucrării.

⁵⁸ E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Trei tezaure*, p. 17, 73; N. Gudea, I. Moțu, *op. cit.*, p. 174.

rilor rurale. Apreciem, de asemenea, că pînă la mijlocul secolului al IV-lea, toate așezările din sud-vestul României cunosc o dezvoltare înfloritoare, însemnînd o stabilitate politică ce începe să se altereze în jurul anilor 364—368 e.n.⁵⁹.

OVIDIU BOZU

DIE DAKO-ROMANISCHE SIEDLUNG VON GRĂDINARI-„SĂLIȘTE“ (KREIS CARAȘ-SEVERIN)

(Zusammenfassung)

Die Gemeinde Grădinari befindet sich 40 km süd-westlich von Reșița auf der Nationalstrasse 57, in der Kontaktzone zwischen der Caraș Ebene und dem Vorgebirge der Aninaer und Dognatschkaer Gebirge. Die Forschungen erlaubten die Kartierung mehrerer Siedlungen aus dem 3.—4. Jh. Unter ihnen befindet sich auch die dako-romanische Siedlung vom Punkte „Săliște“, Gemeinde Grădinari, auf dem linken Ufer der Caraș. Die Ausgrabungen führten zur Erforschung mehrerer halbertiefen Wohnungen (L₁, L₂) und eines Töpferateliers der aus drei Öfen bestand. Die erforschten Wohnungen sind halbvertieft, ihr Boden befindet sich 55—65 cm vom antischen Trättniveau. Die Form ist rechteckig, oder quadratisch, von 2,60×2,80 m und 7×4,25 m. Sie sind mit Feuerherden und Müllgruben ausgestattet. Die Öfen haben eine Mittelwand und eine einzige Feueröffnung. Ihr Körper ist leicht tronkonisch. Auch die Plattformen auf der die Gefässe gestellt werden sind kreisförmig. Ausnahme macht der Ofen nr. 2, der eine Hufeisenform hat. Zwei Gruben wurden gefunden und gelehrt. Eine davon gehört allen drei Öfen. Hinter der Ofen nr. 1 und nr. 2 erforschte man die zweite Grube die zur Ablagerung von keramischen Resten benützt wurde.

Vorläufig kann man behaupten dass es sich nicht um eine ausgedehnte dako-römische Siedlung handelt, obwohl der Anfang und das Ende der Bewohnung nicht genau bestimmt werden können. Die wenigen Datierungselementen, zwei Bronzemünzen vor Gordian III und Claudiu II der Goten, sowie die Fibeln mit zweiteiliger Feder und Kopf mit „T“-Form, sowie das keramische Material, erlauben die Datierung der Siedlung in die erste Hälfte des 3. Jh. Sie lebt weiter auch nach der Zurückziehung der römischen Verwaltung, bis zum Ende dieses Jahrhunderts. Möglicherweise wurde die Siedlung auch in der ersten Hälfte des 4. Jh. bewohnt, so wie es die zufällige Entdeckung zweier Bronzemünzen (foliis) von Constantius II glaubhaft machen.

Die Hauptbeschäftigung der Bewohner der Siedlung war selbstverständlich der Ackerbau, die Viehzucht, die handwerkliche Tätigkeit — die Töpferei, die Holzverarbeitung, das Weben, und vielleicht nicht zuletzt die Verarbeitung des Eisens. Dies wurde durch die Entdeckung von Schlacke und Spuren von Öfen in sieben nahestehenden Ortschaften bestätigt. Die Siedlung von Grădinari befindet sich gleich neben der römischen Strasse von Lederata-Tibiscum-Sarmizegetusa, und nur

⁵⁹ I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, București, II, 1978, p. 394—395.

Alături de întreaga considerație și aleasa prețuire față de toți cei care au sprijinit cercetările arheologice întreprinse pe raza comunei Grădinari, aduc prinoul de recunoștință domnilor: Viorel Gherman din Timișoara, Ionel Voicău, Ilia Anghel, Elena Voicău, Venera Sandu, Gelu Pădure și Marin Țepeanu din Reșița, Ana Ciorman, Iova Ciorman, Iova Jilă, Maria Braia, Viorel Dragu, Pavel Bălea și Ilie Avram din Grădinari, fosta comună Cacova.

3 km entfernt vom römischen Kastrom und der römischen Siedlung von Vărădia (Arcidava).

Obwohl die systematische aus dem 3.—4. Jh. erst im Anfangsstadium ist verzeichnet Fachliteratur die Erforschung der Siedlungen über 130 Siedlungen, in der Gegend zwischen Donau—Marosch und Theiss, die aus dem 18. Jh. unter dem Namen Banat bekannt ist, sind sich die Fachleute darin einig dass die Gegend während dem 3. und 4. Jh. vom Römischen Reich beherrscht wurde. Diese Gegend in der sich zwei aufeinanderfolgende Linien von Kastren und strategischen Wegen befanden hatte zahlreiche rurale Siedlungen die auch nach dem Verlassen Daziens durch die römische Verwaltung bewohnt wurde und die Rolle einer „Tamponzone“ zwischen den Barbaren und dem Römischen Reich erfüllte⁵⁷. Die einheimische Bevölkerung, stark romanisiert, und archaeologisch auch nach dem Jahre 275 atestiert, existiert ununterbrochen weiter. Ihre Hauptbeschäftigungen bleiben die Landwirtschaft, die Viehzucht, die Ausbeutung und Verarbeitung des Eisens (ein Beweis dafür sind die zahlreichen Entdeckungen von einzelnen oder verschatzten Münzen aus dem 4. Jh. in denen sich auch kaiserliche Münzen aus dem 1.—2. Jh. befinden).

Die Mehrzahl dieser Siedlungen befinden sich im Kreis der gewesenen römischen Siedlungen und Befestigungen, sowie in der Nähe der Zentren in denen das Eisen ausgebeutet und verarbeitet wurde.

Man kann behaupten dass die römische Wegen auch in der 2. Hälfte des 3. Jh., vielleicht sogar bis in der Mitte des 4. Jh. benützt wurden und eine wichtige Rolle im wirtschaftlichen Leben der ruralen Siedlungen spielten. Ebenfalls glauben wir dass bis zur Mitte des 4. Jh. alle Siedlungen aus dem SW Rumäniens aufblühen, und zwar im Zusammenhang mit einer stabilen politischen Situation die um den Jahren 364—368 zu schwanken beginnt.

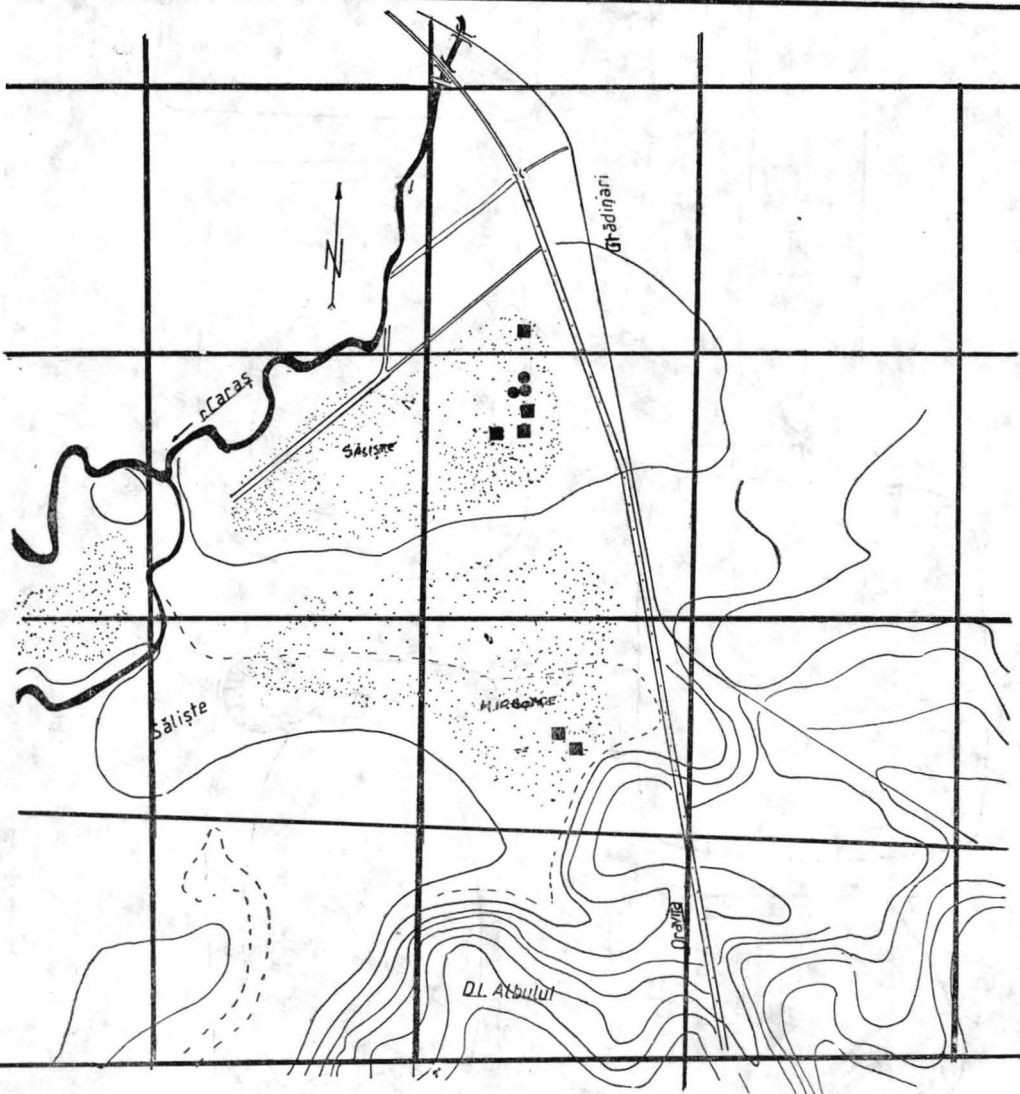

Fig. 1. Zona descoperirilor „Săliște-Hirboace“, comuna Grădinari, sat Greoni.
 Abb. 1. Die Zone der Entdeckungen von „Săliște-Hirboace“, Gemeinde Grădinari,
 Dorf Greoni.

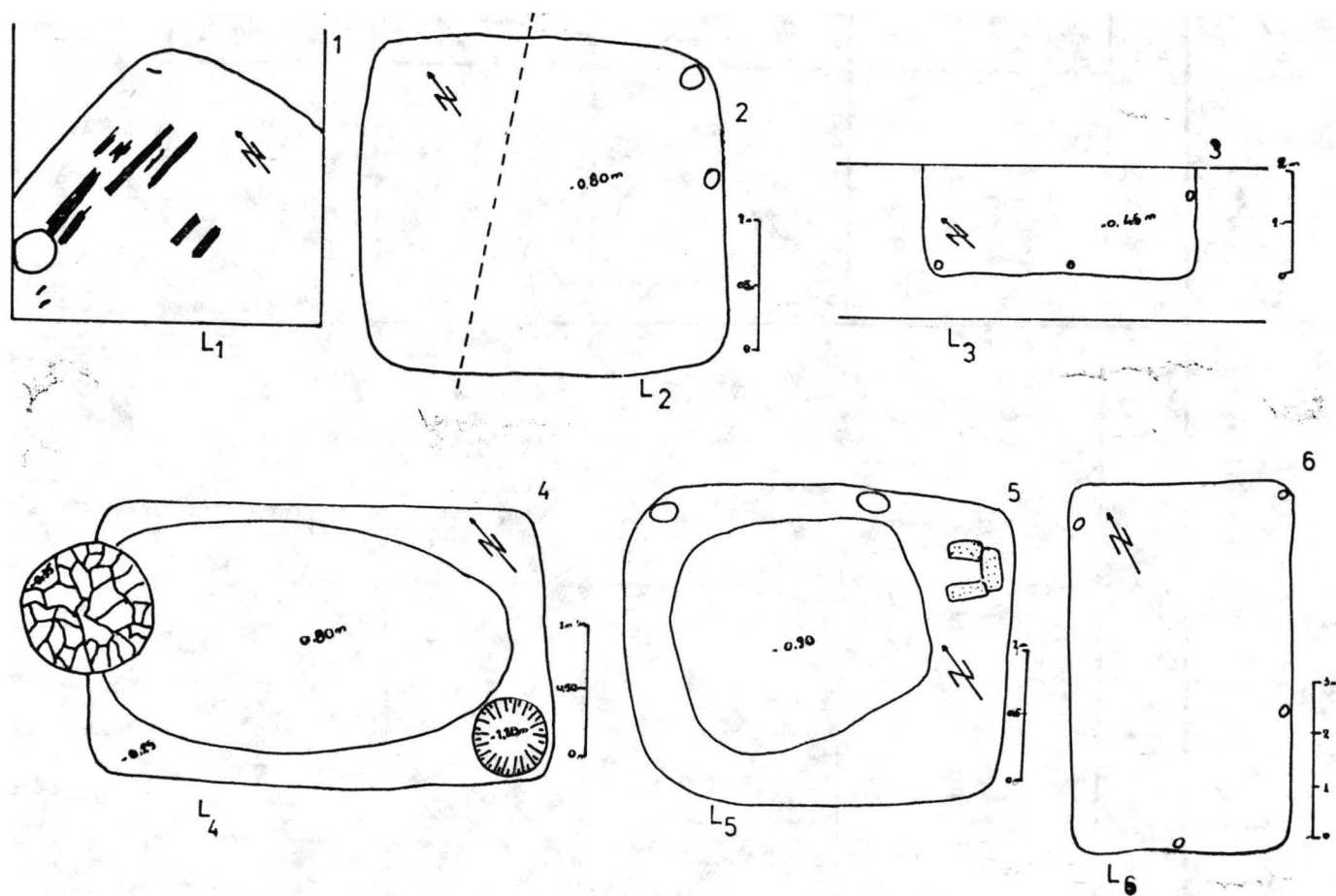

Fig. 3. Planul locuințelor cercetate.
 Abb. 3. Plan der erforschten Wohnungen.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Fig. 2. intre pag. 162-163

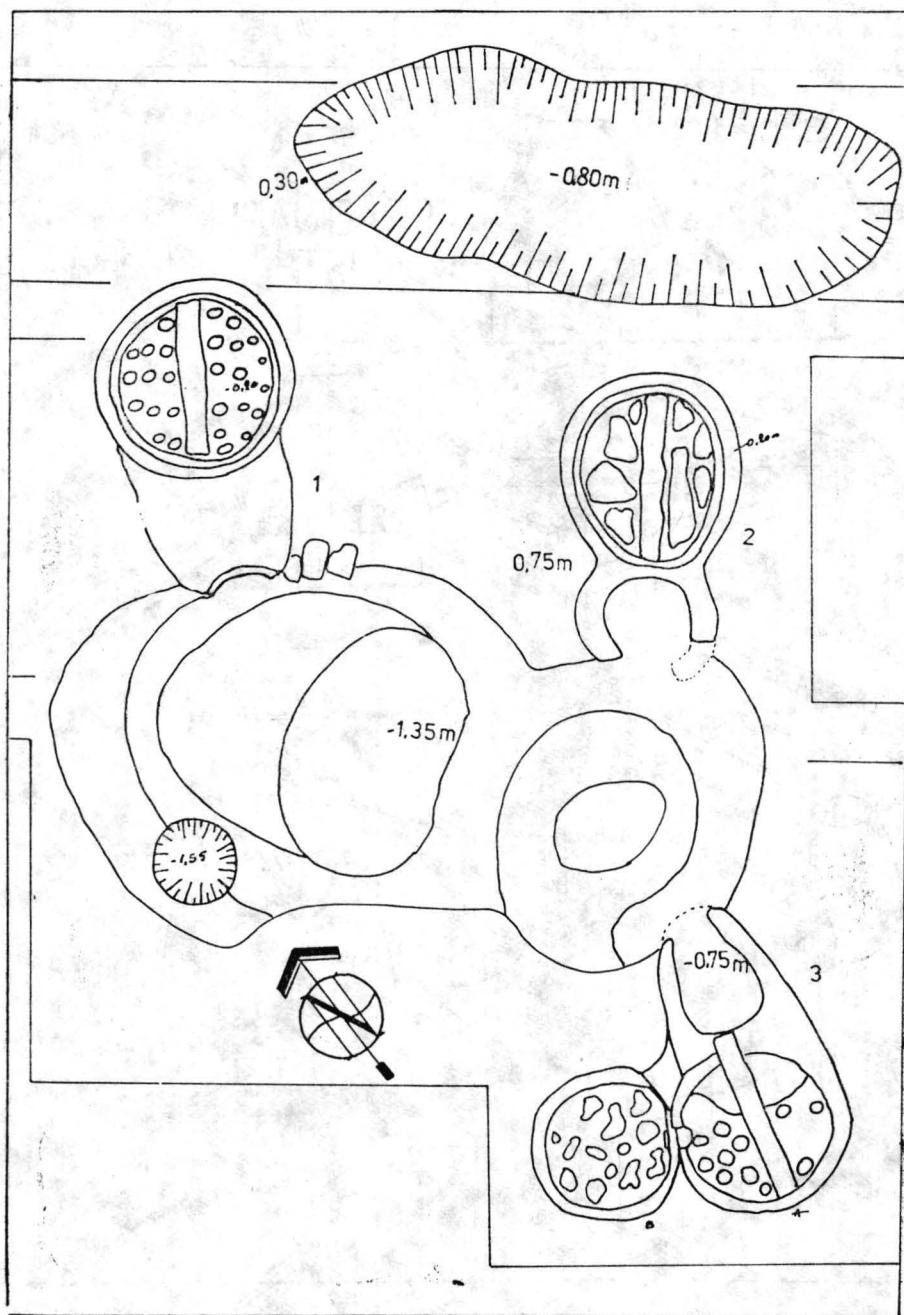

Fig. 4/1, 4/2, 4/3. Planul cuptoarelor de ars ceramică.

Abb. 4/1, 4/2, 4/3. Plan der Keramikbrennöfen.

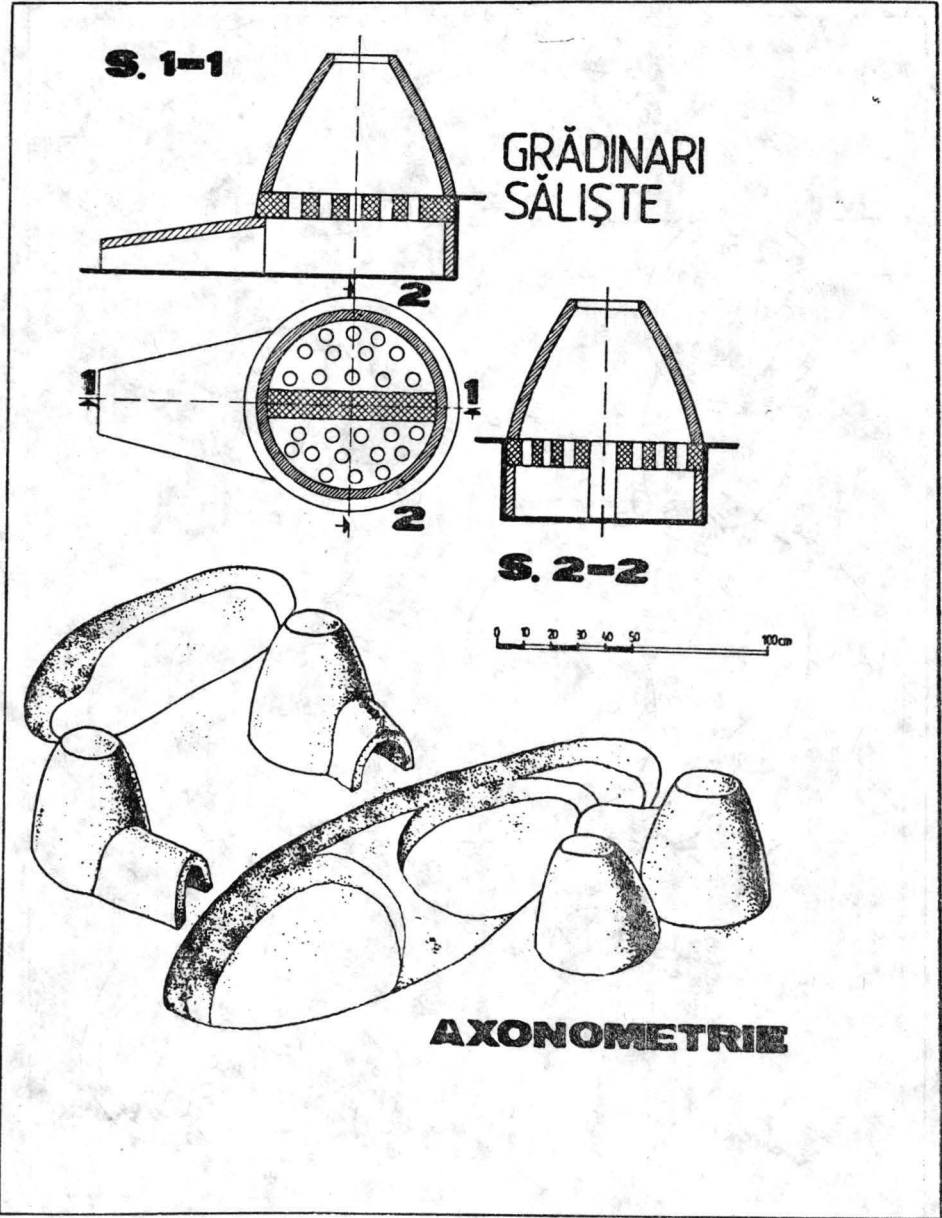

Fig. 4/4. Axonometrie cu zona cuptoarelor.
Abb. 4/4. Axonometrie der Ofenzone.

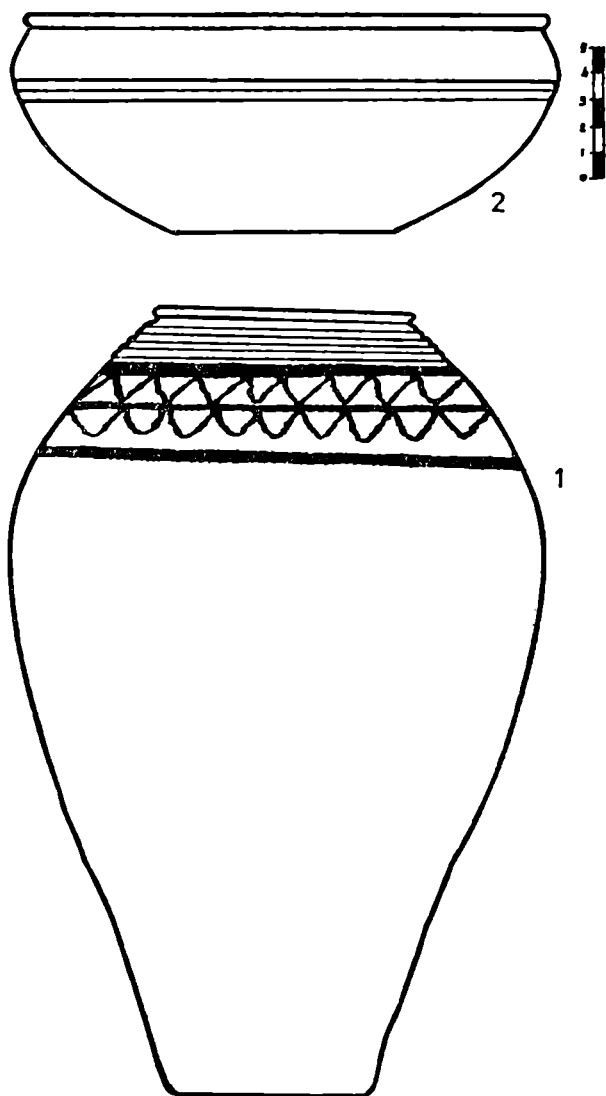

Fig. 5. Ceramică cenușie fină din locuința L₂.
Abb. 5. Feine graue Keramik aus der Wohnung L₂.

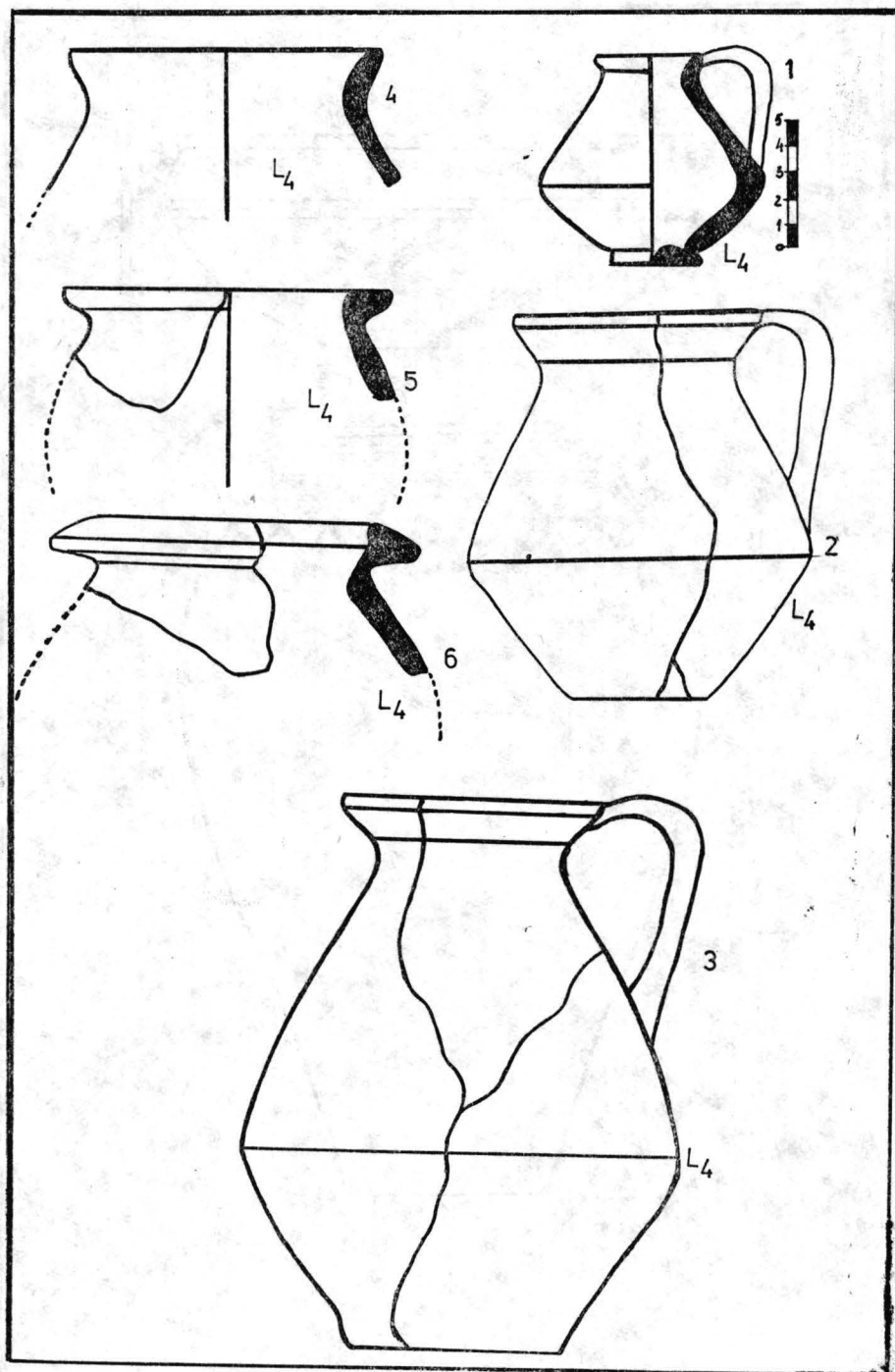

Fig. 6. Ceramică semifină roșie-cărmizie, gălbuie și cenușie din locuința L₄.
 Abb. 6. Halbfeine rote-rötliche, gelbliche und graue Keramik aus den Wohnung L₄.

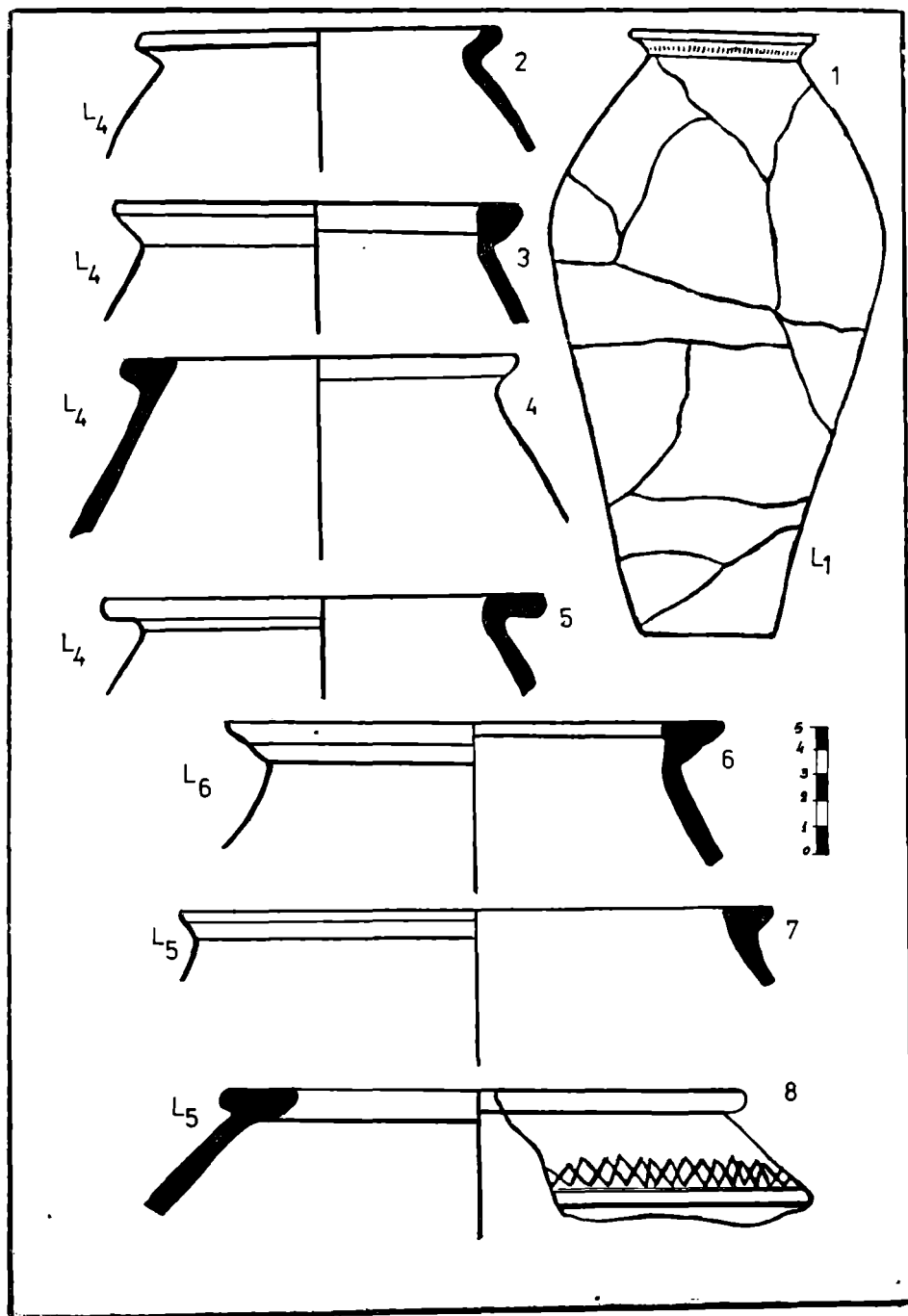

Fig. 7. Ceramică fină roșie-cărmăzie și cenușie din locuințe.
 Abb. 7. Feine rote-rötliche und graue Keramik aus den Wohnungen.

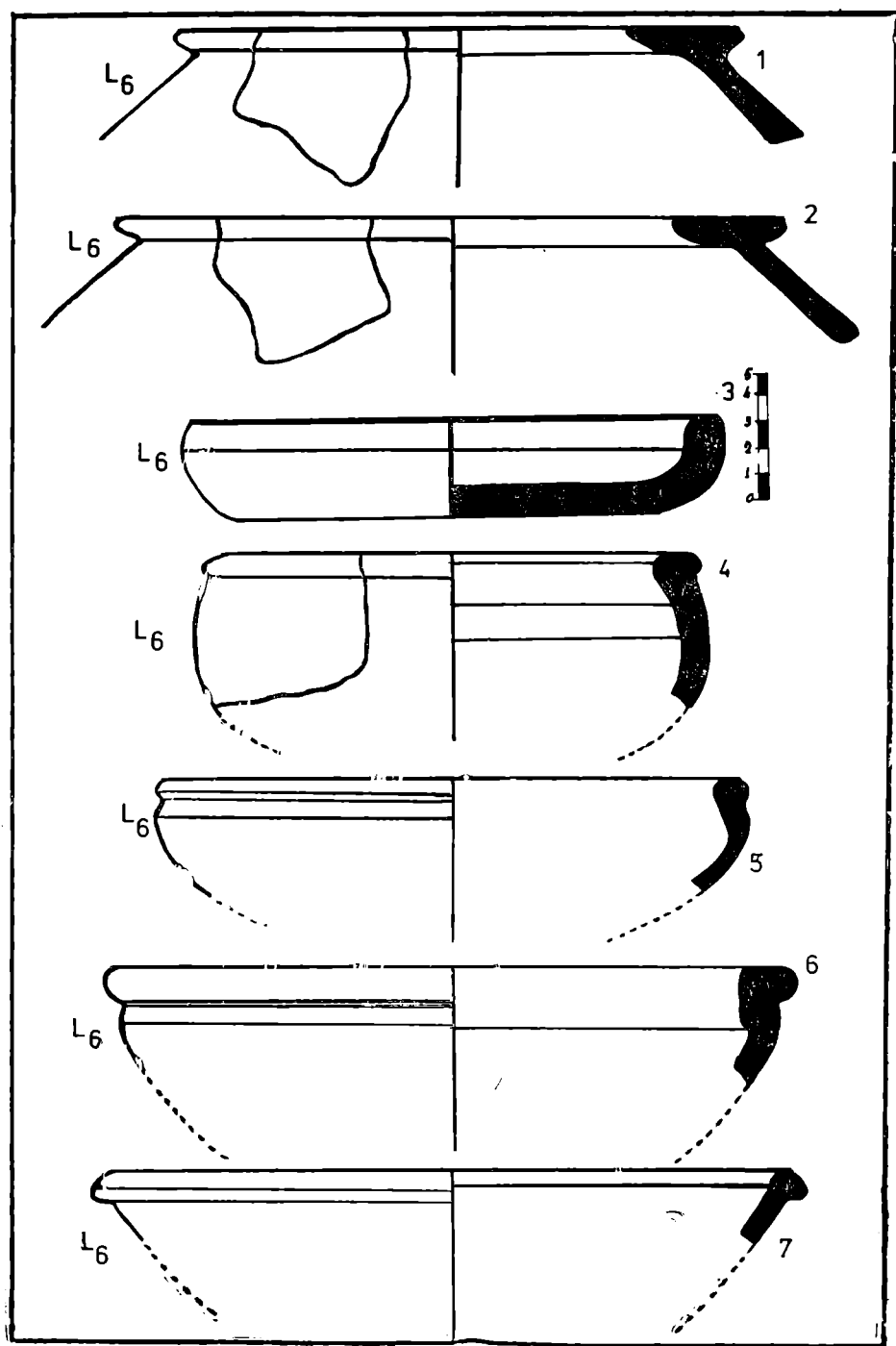

Fig. 8. Ceramică fină roșie cărămizie.
Abb. 8. Feine rot-rötliche Keramik.

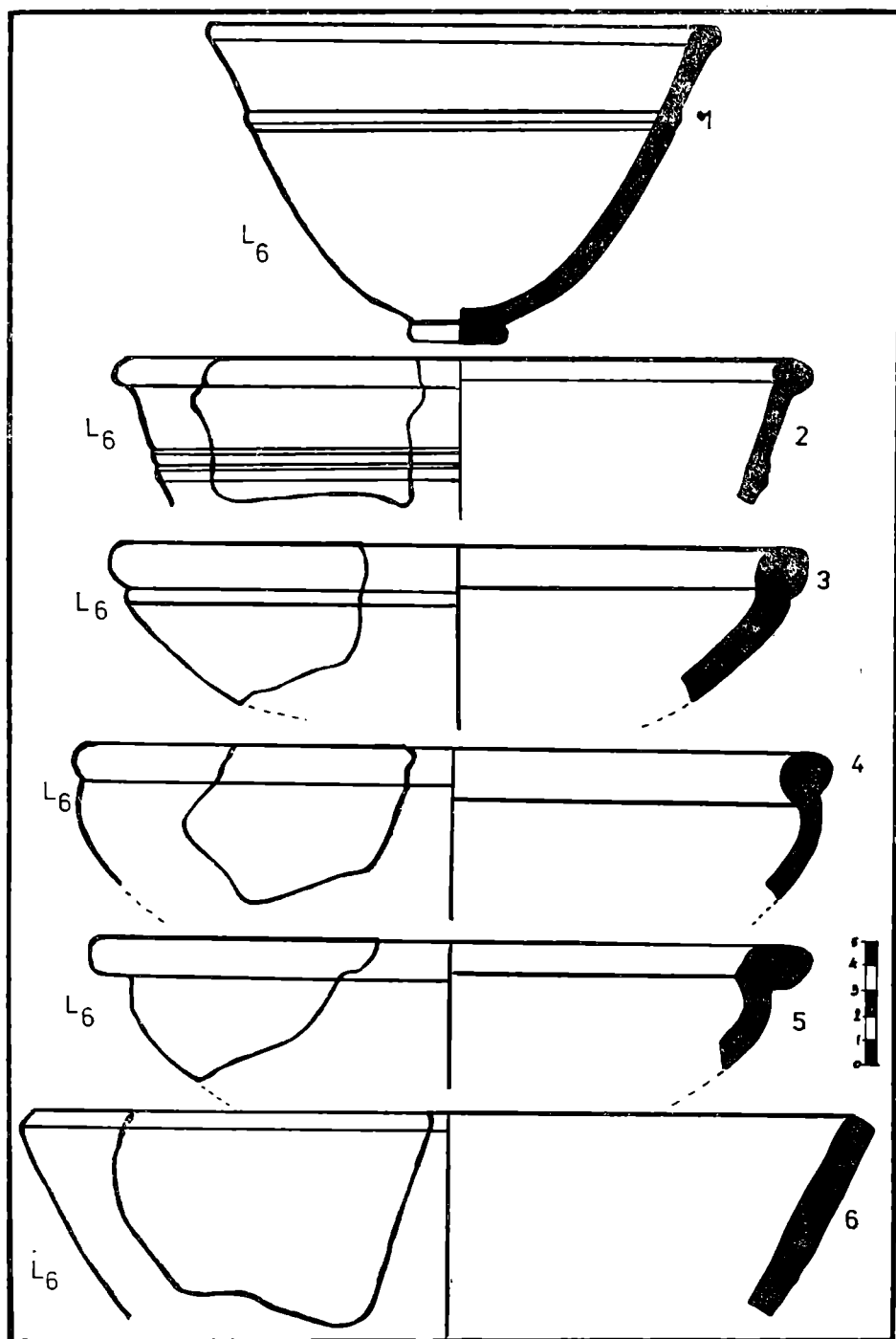

Fig. 9. Ceramică fină cenușie din locuințe.
Abb. 9. Feine graue Keramik aus den Wohnungen.

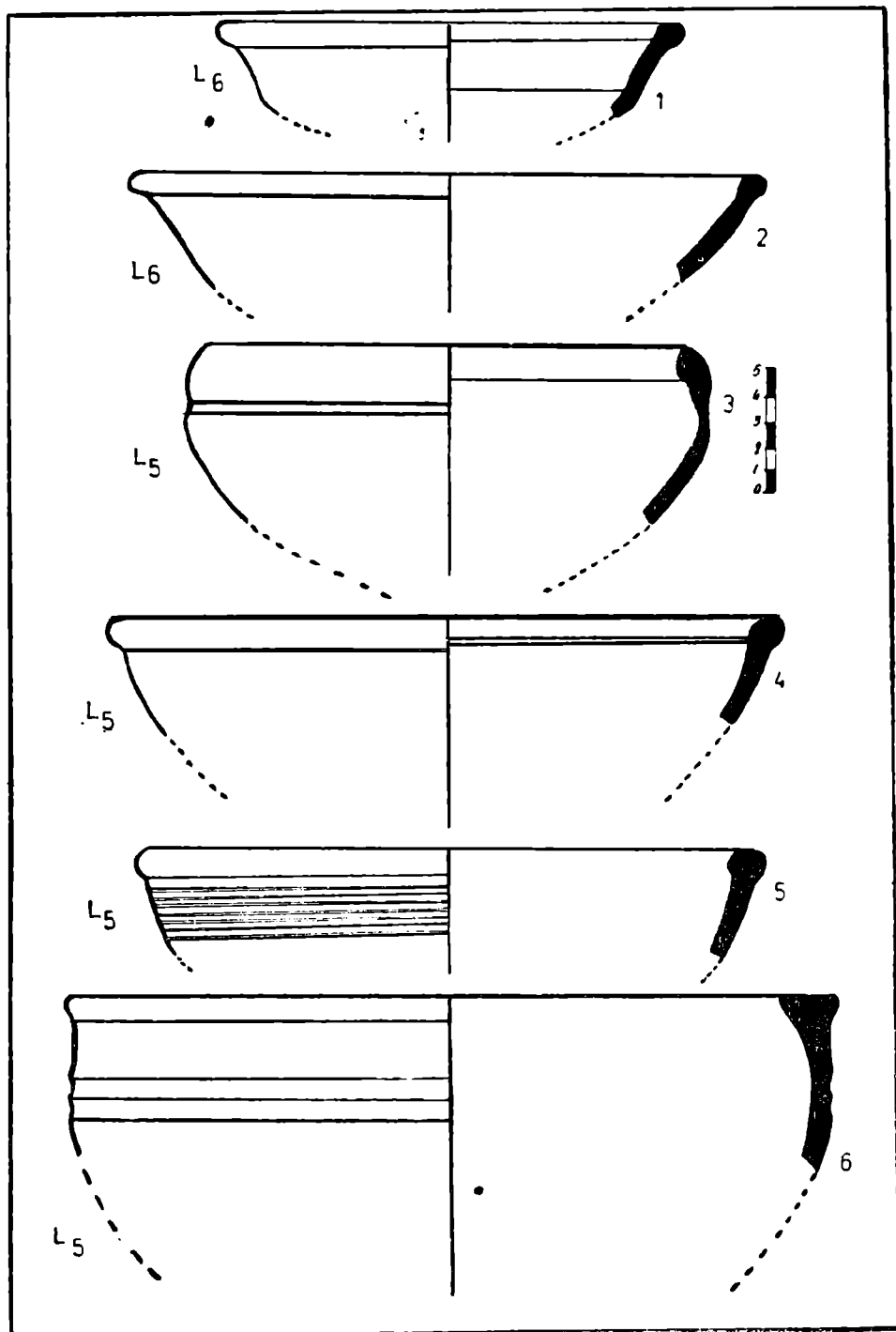

Fig. 10. Ceramică fină cenușie din locuințe.
 Abb. 10. Feine graue Keramik aus den Wohnungen.

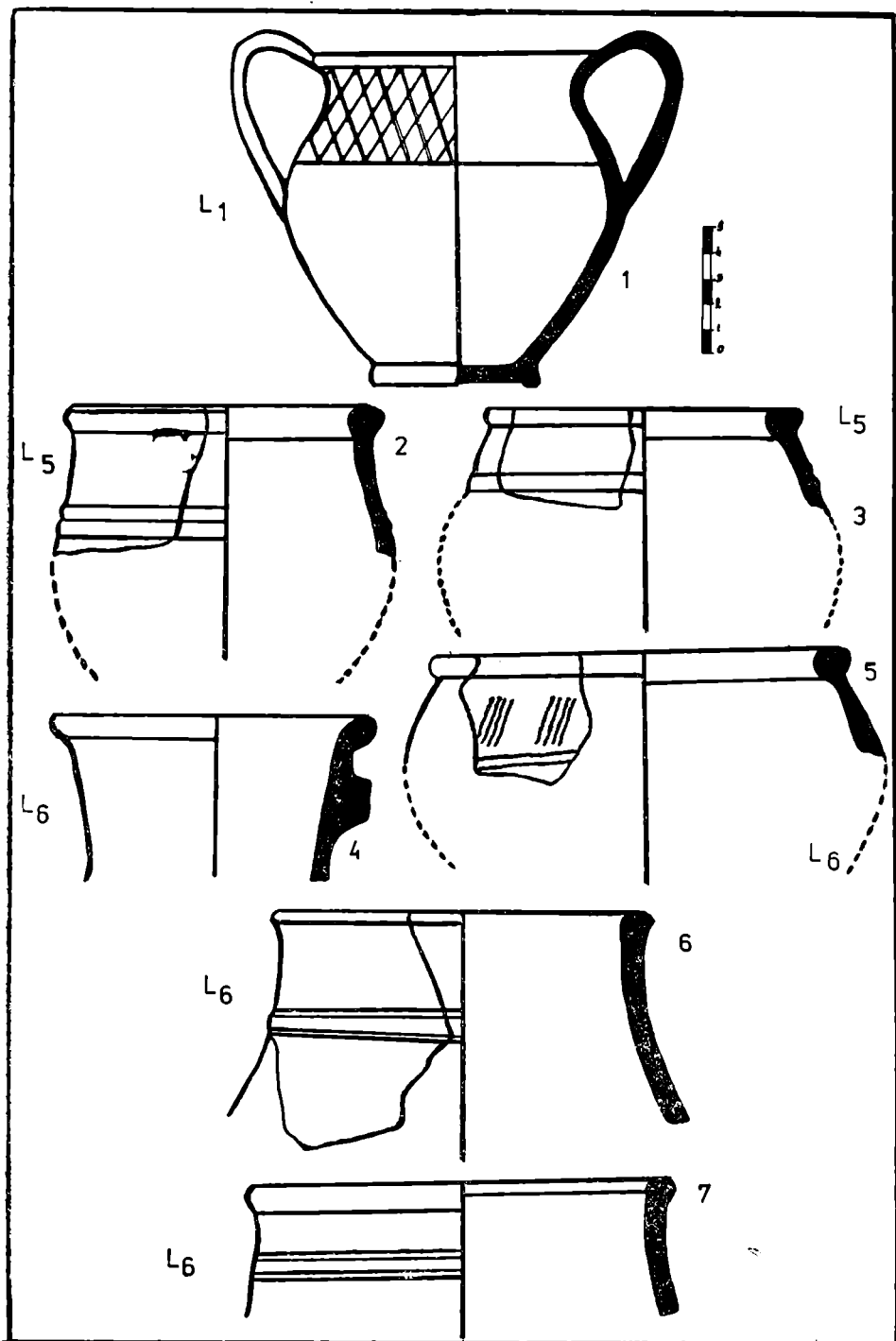

Fig. 11. Ceramică fină cenușie și cenușie zgrunțuroasă din locuințe.
 Abb. 11. Feine graue und körnige Keramik aus den Wohnungen.

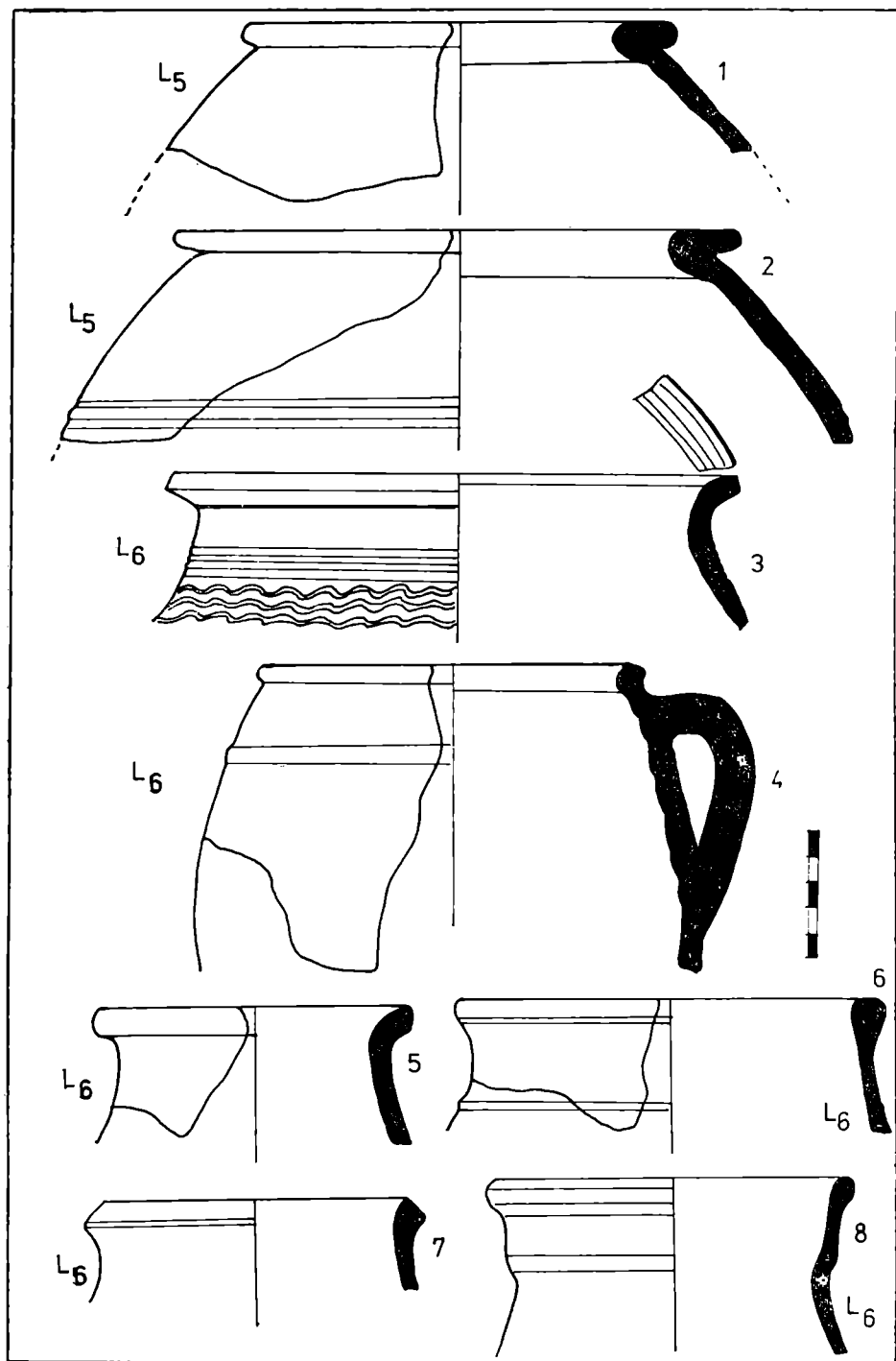

Fig. 12. Ceramică cenușie semifină și zgrunțuroasă.
Abb. 12. Halbfeine und körnige graue Keramik.

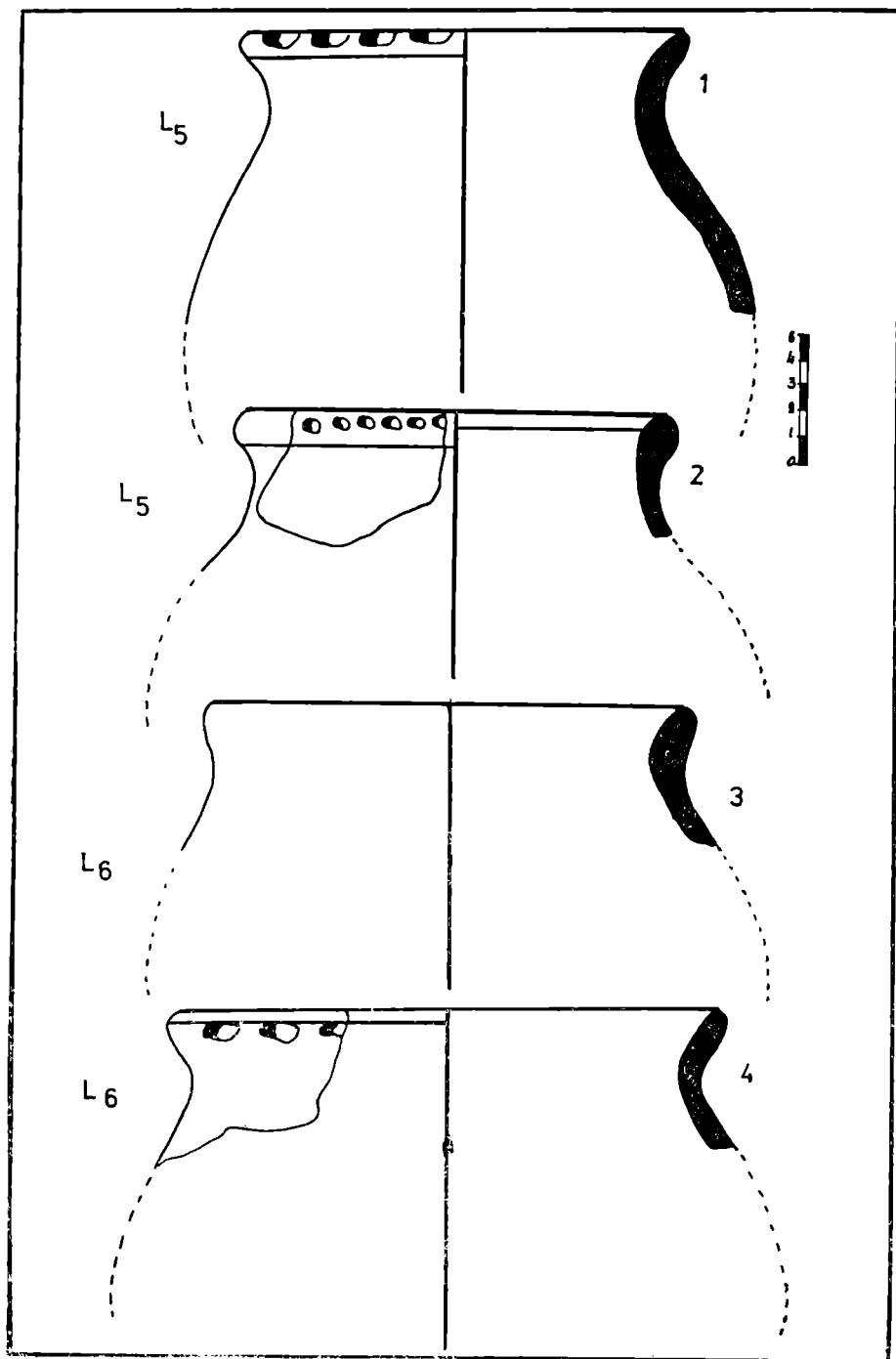

Fig. 13. Ceramică brun-negricioasă, lucrată cu mîna.
Abb. 13. Braun-schwärzliche handgearbeitete Keramik.

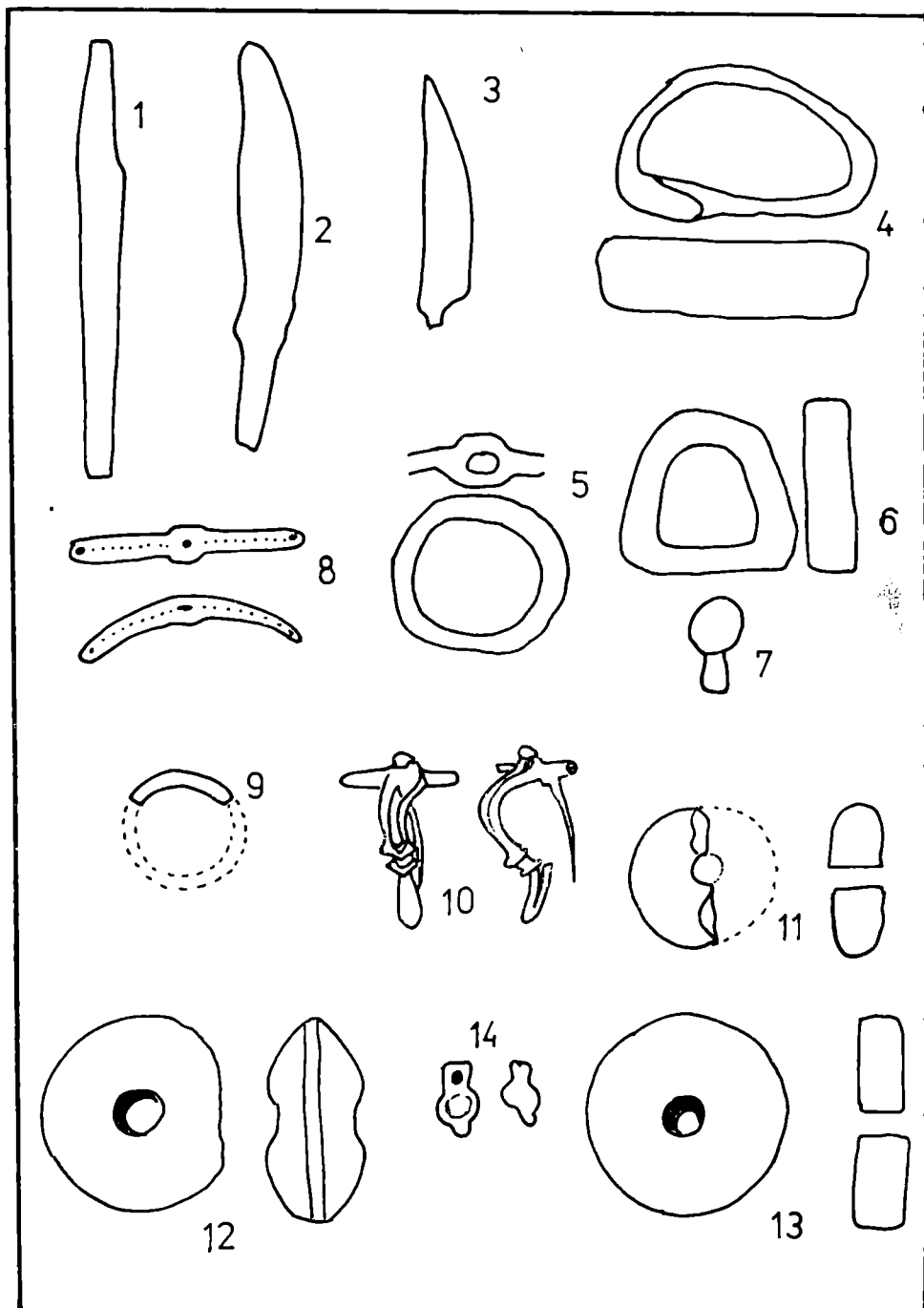

Fig. 14. Obiecte din fier, bronz, plumb, lut și pastă sticloasă, descoperite în locuința L₆.

Abb. 14. Gegenstände aus Eisen, Bronze, Blei, Ton und glasige Paste in der Wohnung L₆ gefunden.

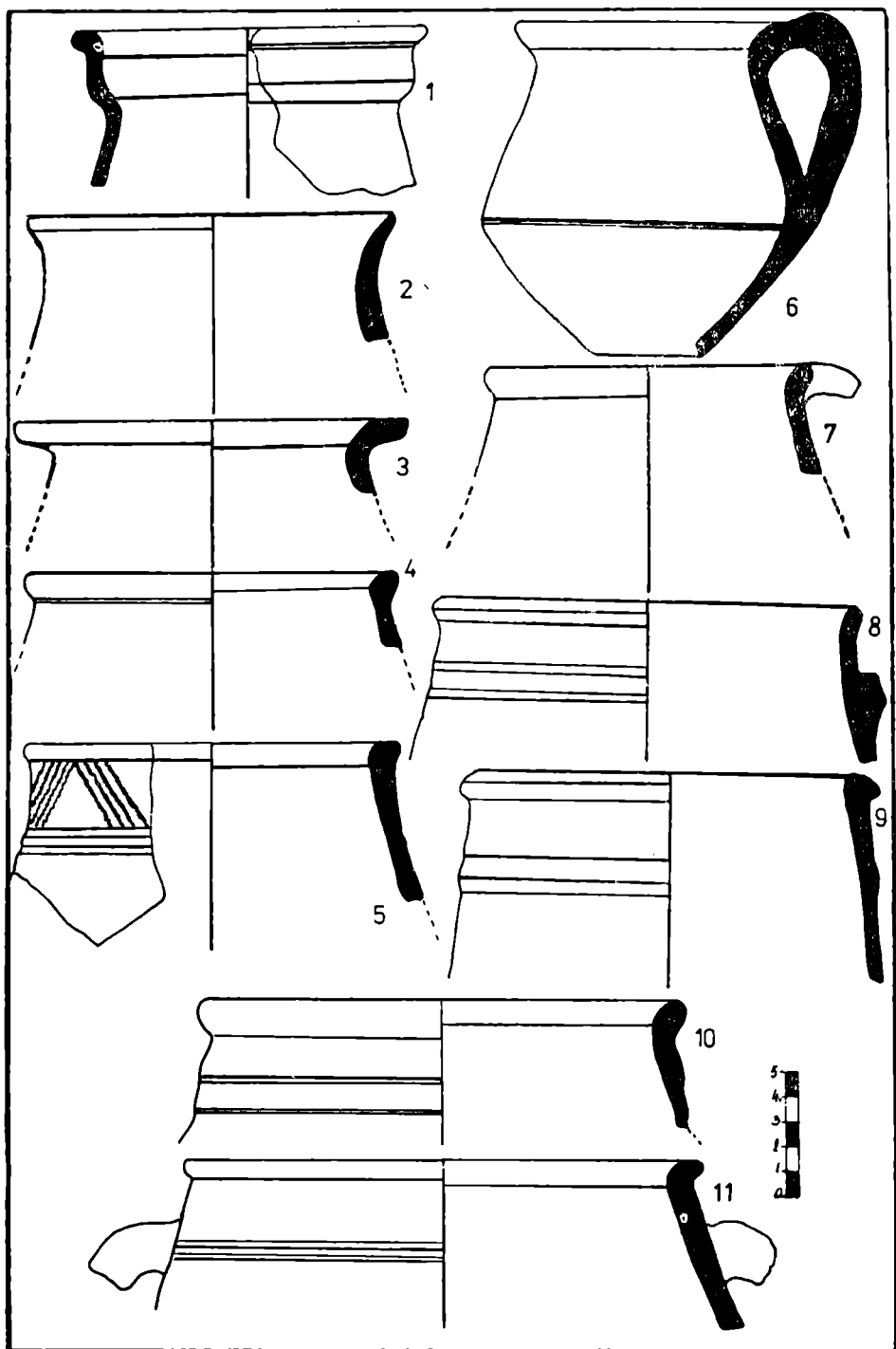

Fig. 15. Ceramică fină roșie-cărmăzие și cenușie din zona cuptoarelor.
 Abb. 15. Feine rot-rötliche und graue Keramik aus der Zone der Öfen.

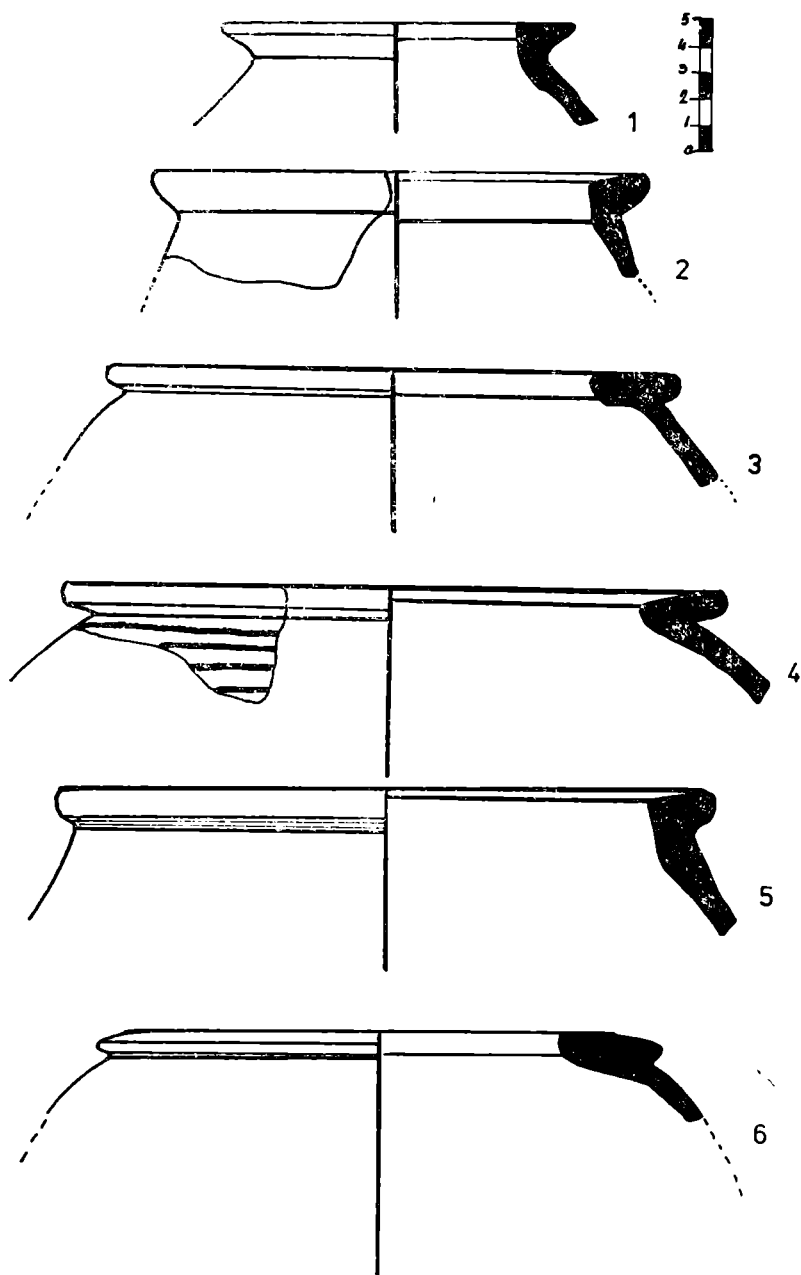

Fig. 16. Ceramică fină cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
Abb. 16. Feine graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

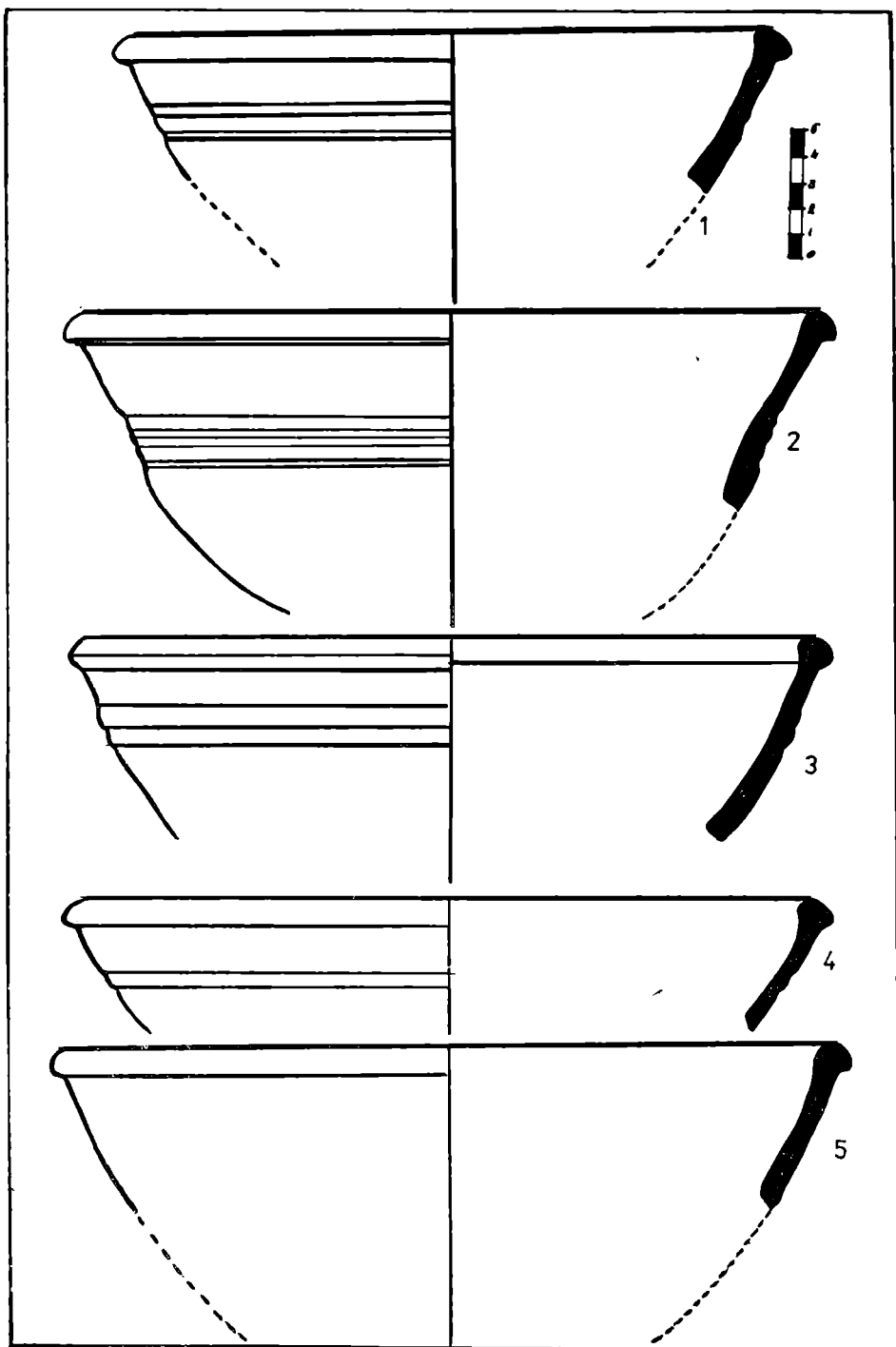

Fig. 17. Ceramică fină cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
 Abb. 17. Feine graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

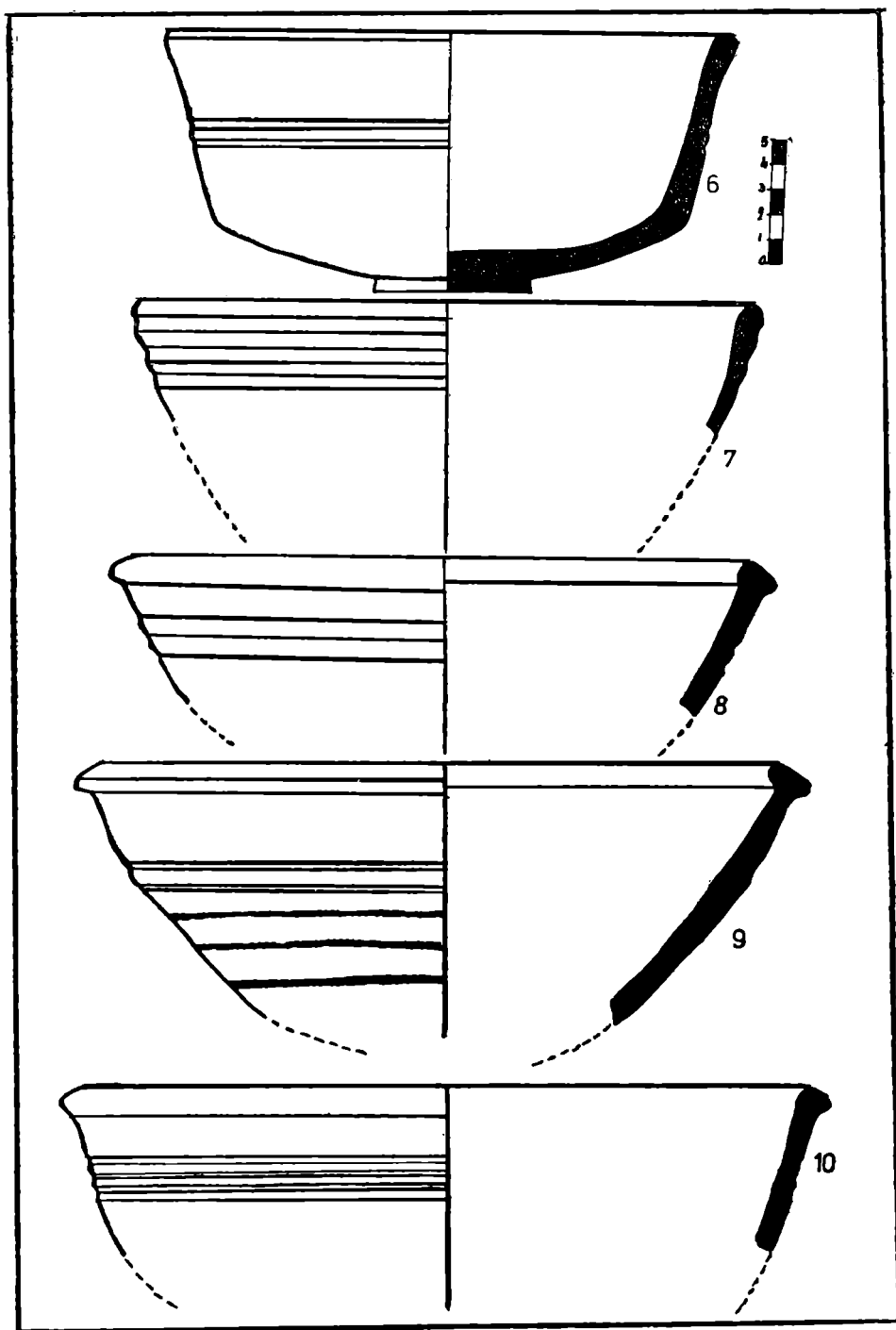

Fig. 18. Ceramică fină cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
 Abb. 18. Feine graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

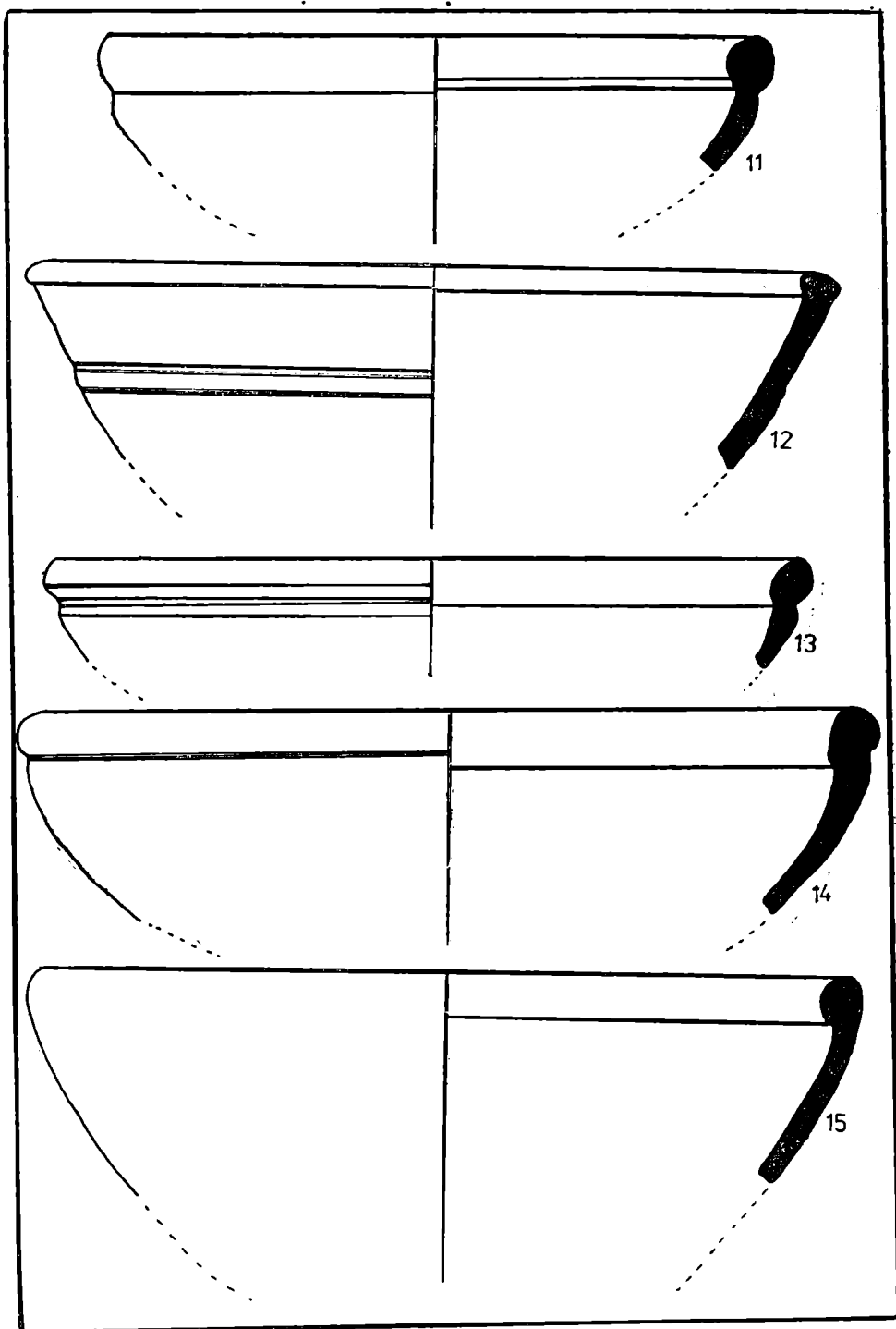

Fig. 19. Ceramică fină cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
 Abb. 19. Feine graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

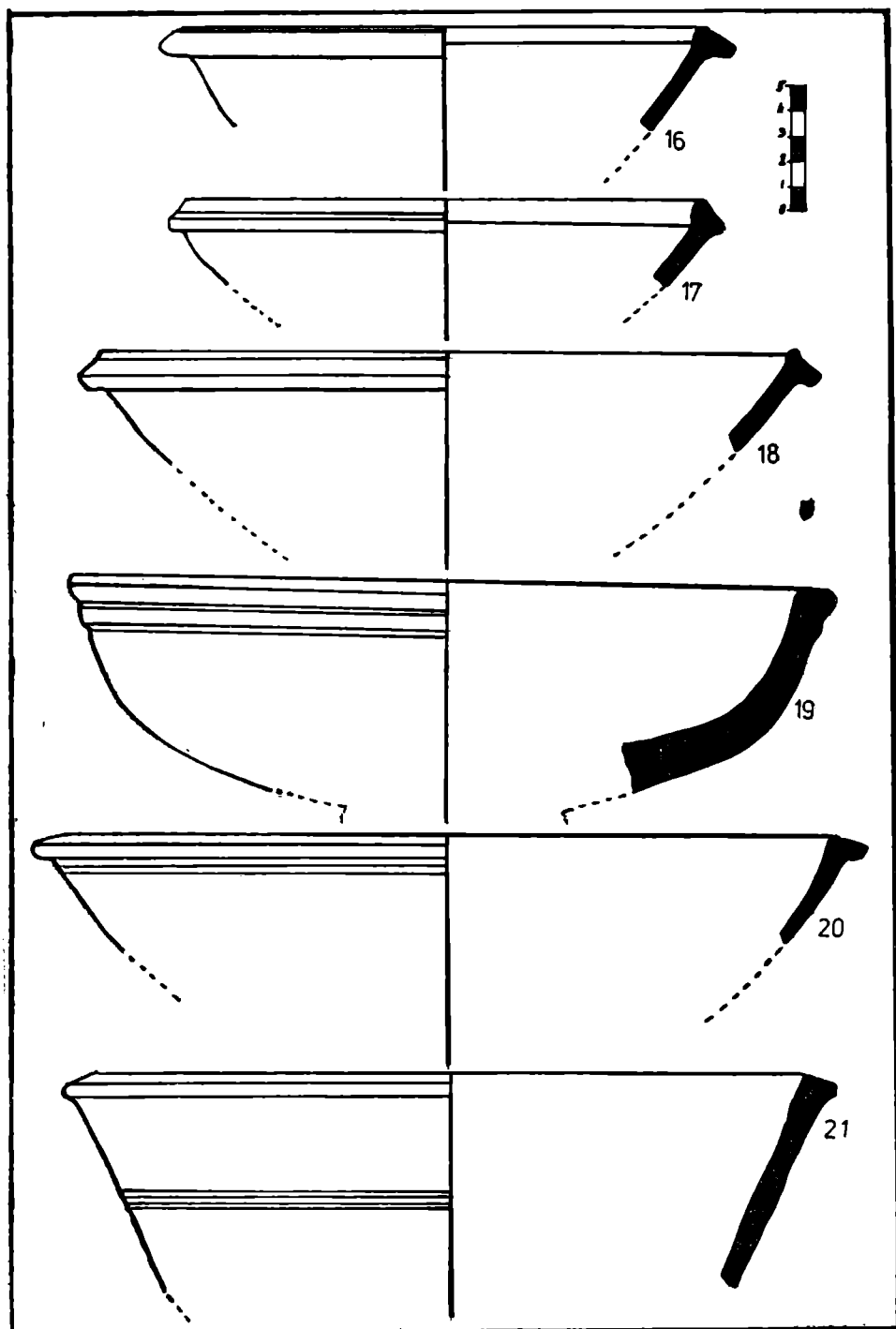

Fig. 20. Ceramică fină cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
 Abb. 20. Feine graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

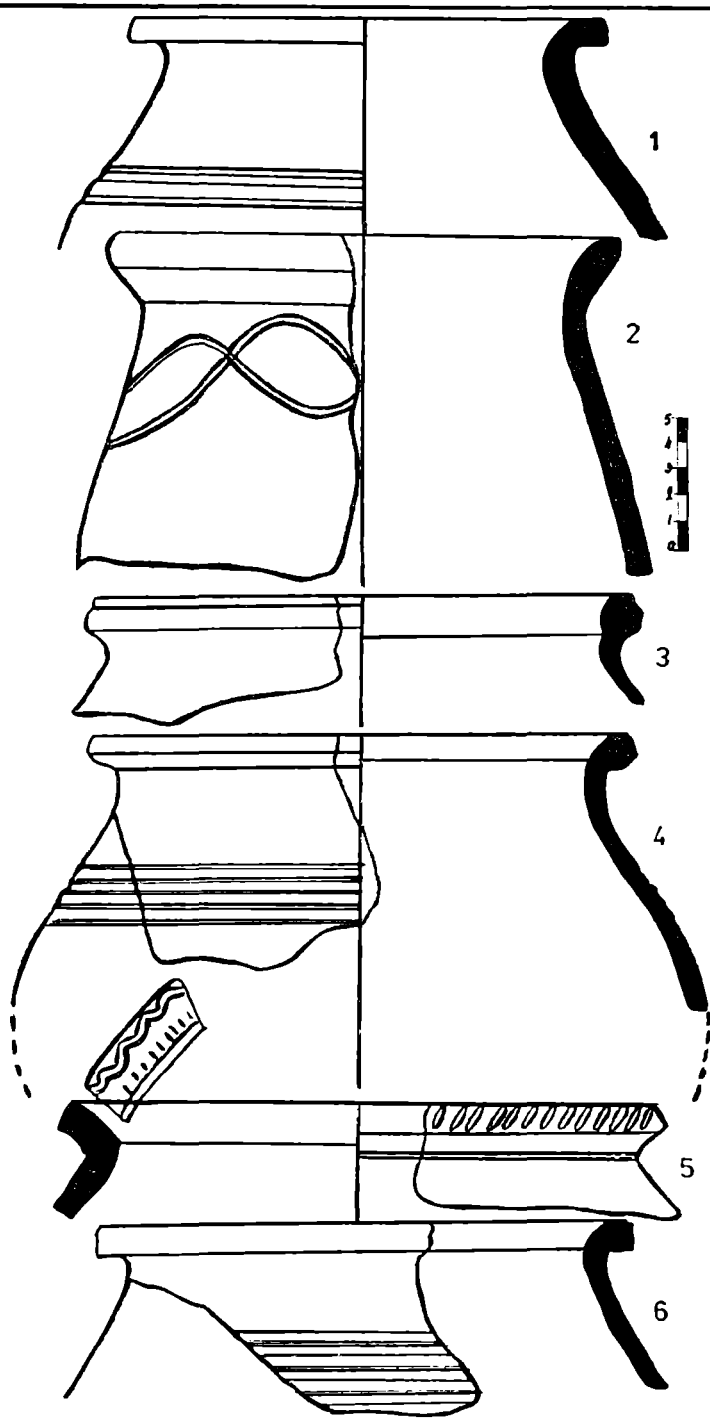

Fig. 21. Ceramică zgrunțuroasă cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
 Abb. 21. Körnige graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

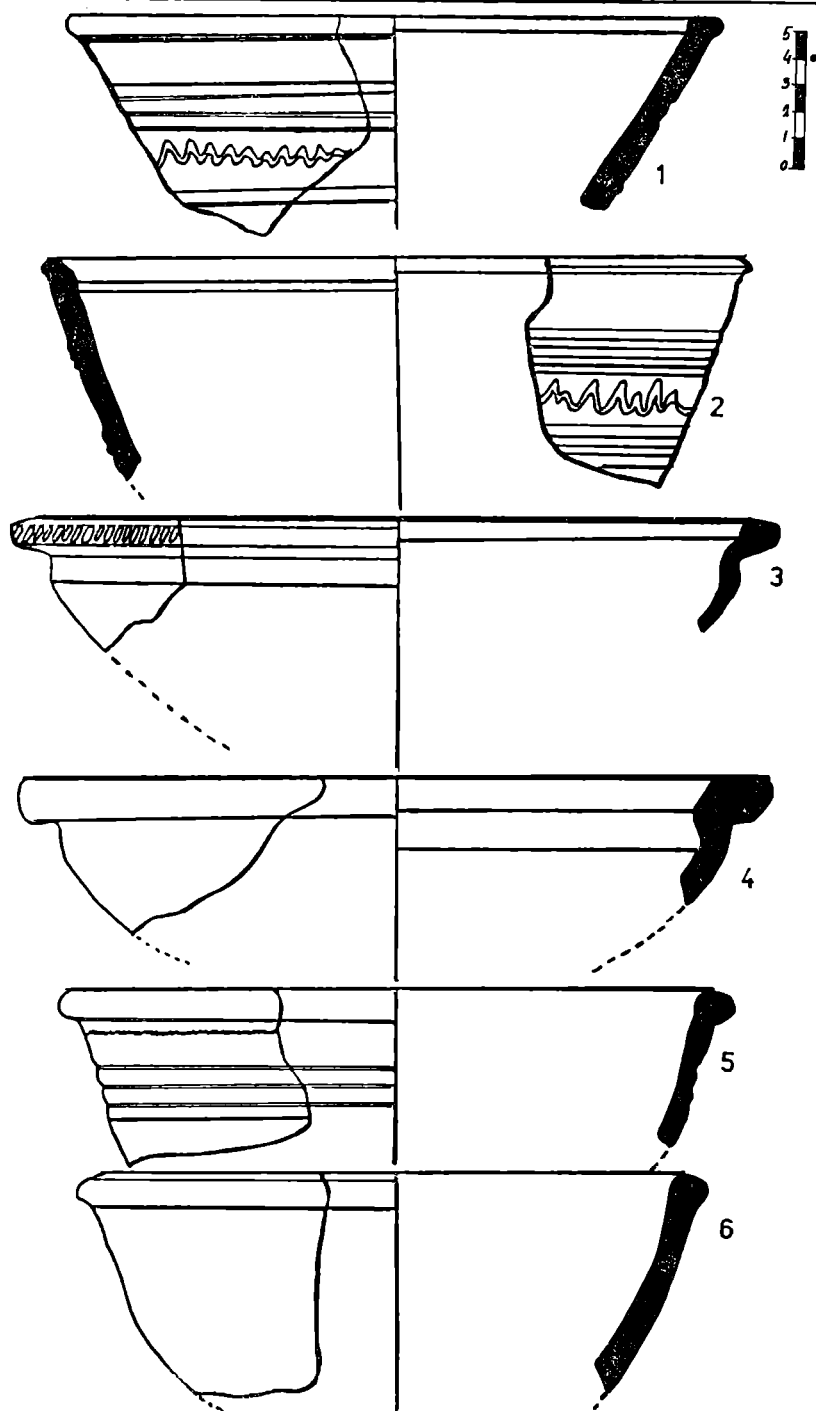

Fig. 22. Ceramică zgrunțuroasă cenușie din zona cuptoarelor de ars ceramică.
Abb. 22. Körnige graue Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

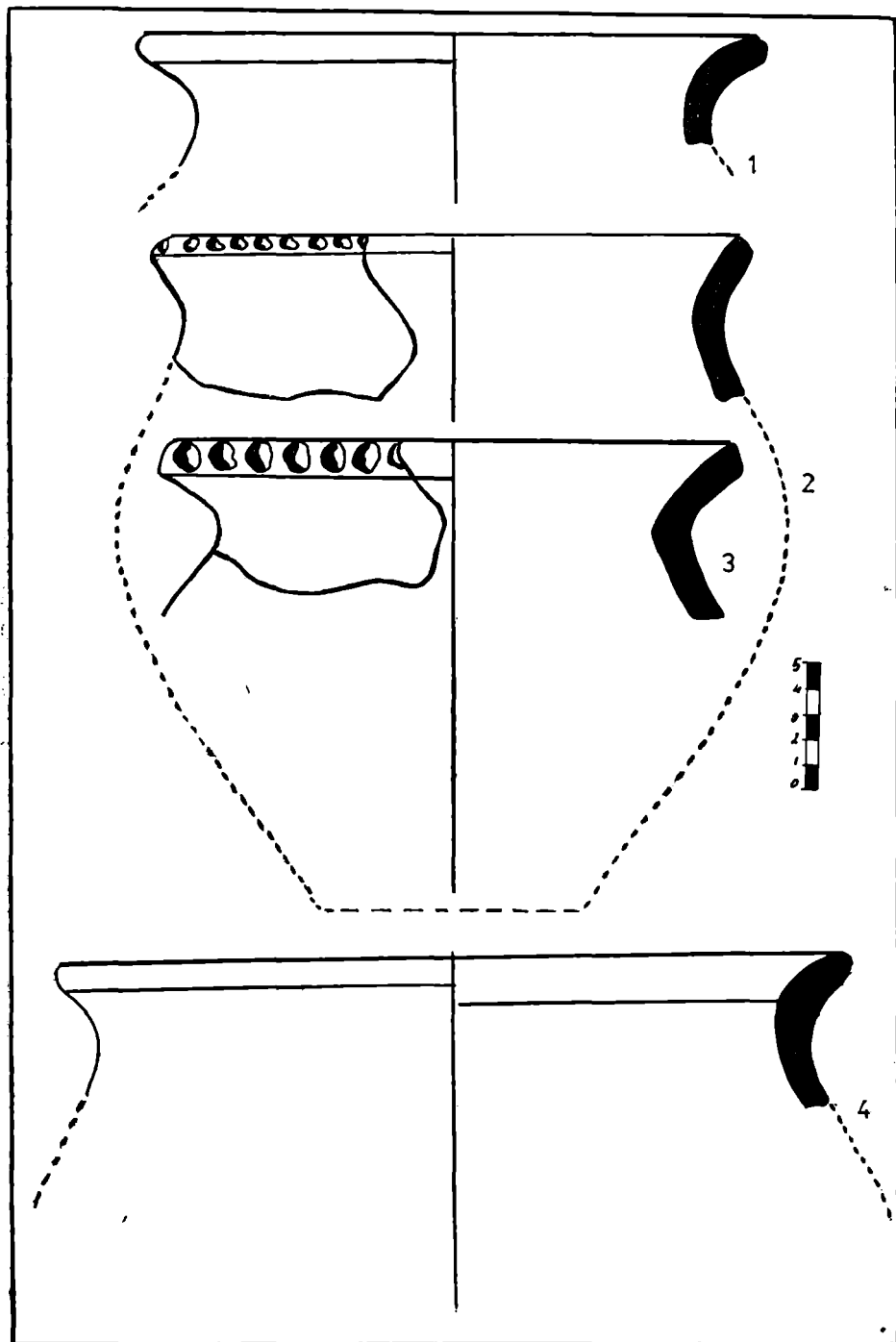

Fig. 23. Ceramica semifină, lucrată cu mîna, din zona cuptoarelor de ars ceramică.
Abb. 23. Halbfeine handgearbeitete Keramik aus der Zone der Keramikbrennöfen.

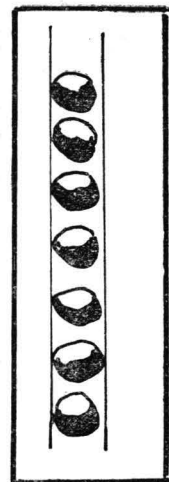
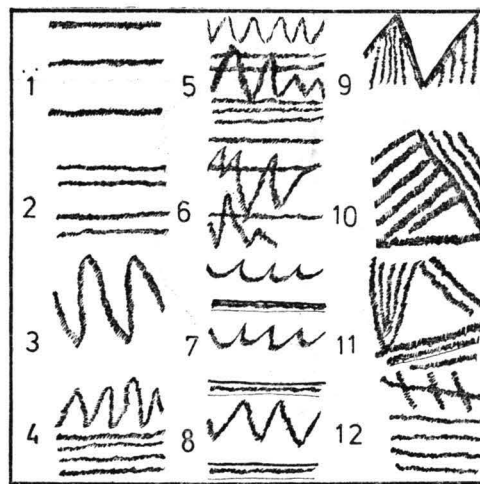
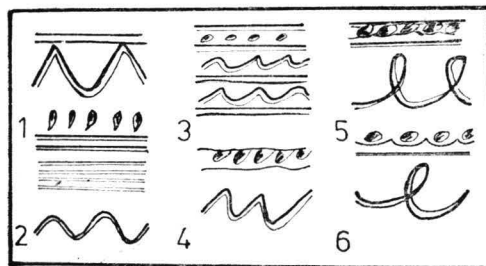
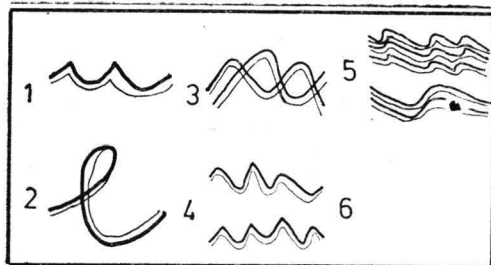
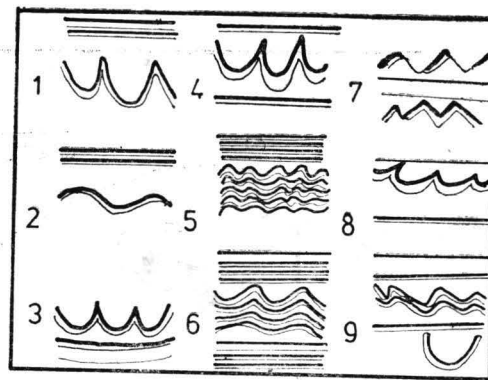
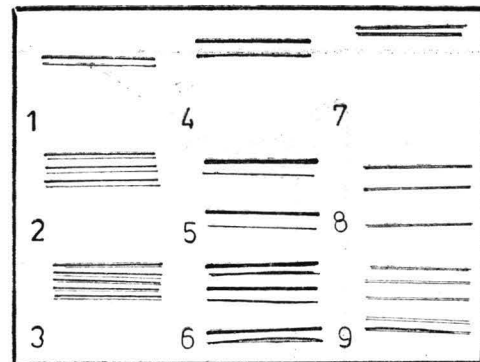

Fig. 24. Repertoriul ornamentelor de pe ceramica din așezarea daco-romană de la Grădinari-„Săliște”.

Abb. 24. Verzeichniss der Ornamente von der Keramik aus der dako-romanische Siedlung von Grădinari-„Săliște”.

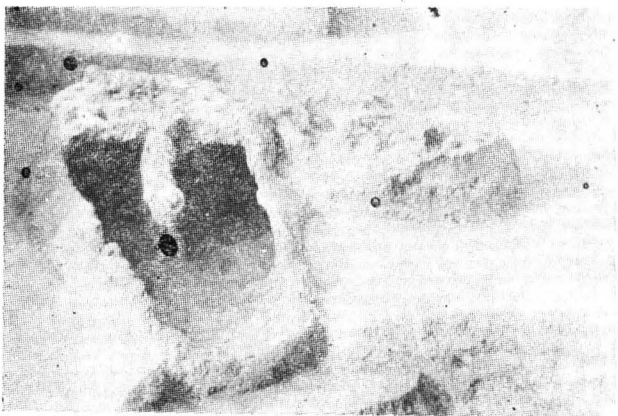
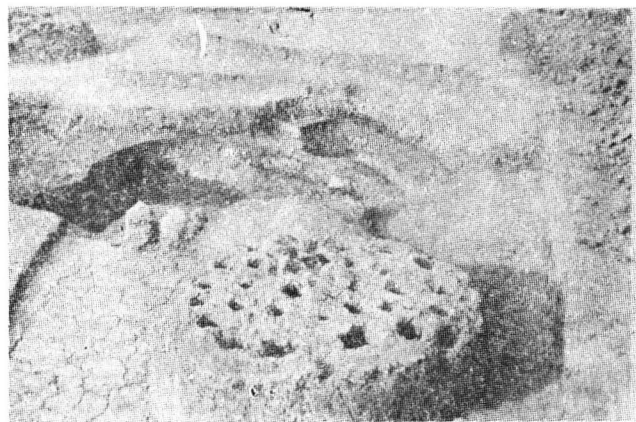
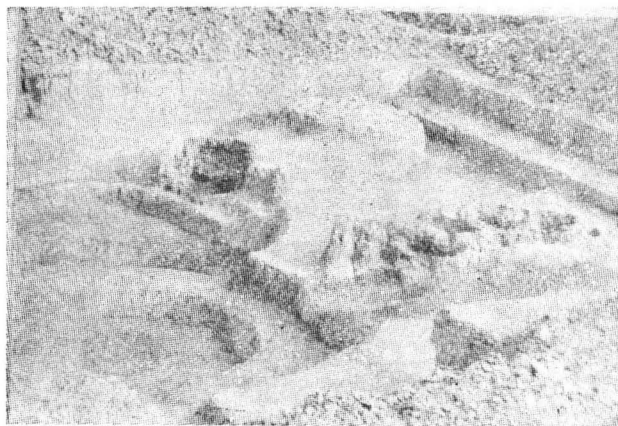

Fig. 25. Cuptoarele de ars ceramică — aspect din săpătură.
Abb. 25. Keramikbrennöfen — Ansicht von den Ausgrabungen.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Fig. 26. Vase întregi descoperite în așezare.
Abb. 26. Ganze Gefäße aus der Siedlung.

DESCOPERIRI NUMISMATICE DIN SUDUL BANATULUI

— V —

Cercetările efectuate în anii 1987—1989 au dus la îmbogățirea reală a patrimoniului numismatic al Muzeului județean de istorie din Reșița, însemnând pe de o parte noi puncte în repertoriul descoperirilor monetare al județului Caraș-Severin și relevând totodată piese rare sau mai deosebite:

A. MONEDE ROMANE

I. **Brebu** (Com. Brebu). În cadrul construcției romane de tip mansio, situată în punctul *Gura Văii*², au mai fost semnalate trei monede:

1. *Tiberius sau Caligula*³

AE; 22 mm; 8,29 g; D

inv. N 1122

2. *Traianus*

AE; 26 mm; 11,45 g; 12; M

BMC, III, 1164, pl. 39/4, Roma, 112—117

inv. N 1170

¹ Repertoriul continuă seria din *Banatica*, VI, 1981, p. 147—150; *Banatica*, VII, 1983, p. 235—237; *SCN*, VIII, 1984, p. 129—136; *Banatica*, VIII, 1985, p. 173—186. Menționăm că deși majoritatea descoperirilor a fost efectuată în anii 1987—1988, am inclus în prezenta cronică și monede semnalate în anii precedenți, dar care au necesitat o perioadă mai îndelungată de restaurare și determinare (de pildă cele de la Divici și Brebu) și de asemenea medalii intrate în colecțiile muzeului reșițean. Detaliile tehnice din lista-catalog sînt prezentate în următoarea ordine: metal; diametru (în mm); greutate (în g); poziția relativă avers-revers în cifre orare; titlul în cazul metalelor prețioase (dorim să aducem pe această cale mulțumiri, inspectorului-experte Maria Firoiu, de la B.N.R. — sucursala Reșița, precum și inginerii Helga Reja de la I.C.M. Reșița); conservarea: B — bună; M — mediocră; D — degradată: av — avers; rv. — revers, M — mormînt: inv. — inventar; D — diametru; gr — grosime.

² O. Bozu, în *Banatica*, VI, 1981 p. 125—136; D. Bălănescu, în *Banatica*, VII, 1983, p. 235—237, I/1).

³ Determinare datorată cercetătorului Eugen Chirilă (Cluj-Napoca).

3. *Traianus*

AE; 26 mm; 7,75 g; 7; D
cf. BMC, III, 879, Roma, 103—111
inv. N 1171

II. **Divici** (com. Pojejena). Săpăturile arheologice întreprinse în ceta-tea daciă, amplasată pe platoul denumit *Grad*⁴, au scos la iveală o singură monedă:

1. *Caligula pentru Germanicus* (pl. I/2)

AE; 28 mm; 11,87 g; 7; M
BMC, I, 74
RIC, I, p. 111/50, an 40.
inv. N 1168

III. **Grădinari** (com. Grădinari). În cursul anului 1986, săpăturile ar-heologice de salvare efectuate în zona aşezării şi cuptoarelor romane⁵ au dezvăluit următoarea monedă:

1. *Gallienus sau Claudius II*

AE; 23 mm; 1,25 g; F.D.
inv. N 1148

IV. **Moldova Veche (oraş Moldova Nouă)**. Din aşezarea romană, situată pe malul Dunării, în zona *Vinograda-Vlaskicrai*⁶, provin un număr de şapte monede:

1. *Hadrianus* (pl. II/2)

AR; 19 mm; 2,91 g; 7; 800‰; B
BMC, III, 417—420, Roma, 119—138
Locuinţa 5 mai departe L, vatră, inv. N 1215

2. *Constantinus I* (pl. II/3)

AE; 17,5 × 19 mm; 2,40 g; 6; B
RIC, VII, p. 509, nr. 95, Thessalonike, 320⁷
L 4; inv. N 1209

TSBVI

3. *Constantius II*

AE; 15 mm; 7; B
RIC, VIII, p. 322, nr. 76, Aquileia, gr. II, 347—348
L 5; inv. N 1214

AQP

⁴ M. Gumă, A. S. Luca, C. Săcărin, în *Banatica*, IX, 1987, p. 199—238. Alături de posibila monedă de la Brebu, un alt exemplar emis de acest împărat mai este semnalat la Gornea-Căuniţa de Sus (cf. N. Gudea, *Aşezări din epoca romană şi ro-mană târzie*, Reşiţa, 1977, p. 33/XII/1.)

⁵ În determinarea acestei monede am primit indicaţii preţioase de la colegul E. Oberländer-Târnoveanu, căruia îi mulţumim şi pe această cale. Săpăturile arheo-logice efectuate la Grădinari sînt conduse de Ovidiu Bozu (comunicare prezentată la colocviul „Forme şi metode de valorificare a descoperirilor rezultate din cercetările arheologice de salvare cu caracter de salvare efectuate în sud-vestul României”, Buzias, 23—24 februarie, 1989; Idem, în *Banatica*, 10, 1990, p. 147—186.

⁶ O. Bozu, G. El Susi, în *Banatica*, IX, 1987, p. 239.

⁷ Conform acestui catalog, grad de raritate 5 — unic.

4. *Constantius II*

AE; 16×14 mm; 6; M

RIC, VIII, p. 363, nr. 183, Siscia, 347—348

L 4; inv. N 1210

ASIS.

5. *Constantius II*

AE; 15×14 mm; 6; D

cf. RIC, VIII, 347—348 (tip Victoriaeddaugg)

L 4; inv. N 1211

6. *Constantius II*

AE; 20 mm; 7; M

RIC, VIII, p. 478/89, gr. II, Nicomedia, 351—355

L 4; inv. N 1212

SMN[A]

7. *Julianus*

AE; 16 mm; 12; M

RIC, VIII, p. 320, nr. 72, Sirmium, 355—361

L 5; inv. N 1213

M

ASIR[M]

Intrucît în aceeași așezare au mai fost descoperite monede⁸, am încercat să conturăm câteva situații statistice (tabelele I/A, B: II, III). Analiza succintă a acestor date⁹ evidențiază câteva caracteristici: a. din punct de vedere al contextului descoperirii (ne referim desigur la complexe surprinse în săpăturile arheologice) cele mai multe monede au fost scoase la iveală în L 4, alături de un bogat material arheologic¹⁰; b. în ceea ce privește repartitia cronologică a monedelor, se observă o concentrare a celor din sec. IV în L 4; c. distribuția pieselor emise în acest secol (tabel III) oferă următoarele concluzii: ierarhia atelierului Sirmium (I), perioada cea mai bine reprezentată este 351—361, urmată de 347—348 și, în sfârșit, un număr de 5 piese emise de Constantius II.

În general, data de emitere a monedelor permite, încadrarea cronologică a așezării (a doua jumătate a sec. III — începutul secolului V, cu maximă înflorire în mijlocul sec. IV)¹². Apariția monedelor din secolul II nu infirmă aceste limite cronologice, deoarece cele două monede *de argint*, descoperite în L 1 și L 5, alături de monede din sec. IV și împreună cu un material ar-

⁸ D. Bălănescu, în *Banatica*, VI. 1981, p. 147, 1/b; Idem. în *Banatica*, VIII. 1985 p. 173, B/II/1.2. Recent au mai fost recuperate în zona săpăturii încă două exemplare, aflate în curs de restaurare, dar care sigur pot fi încadrate în secolul IV (a doua jumătate — tipul FTR și falling horseman).

⁹ Analiza detaliată a monedelor din această așezare este prezentată în comunicarea „Câteva aspecte privind circulația monetară în așezările romane din Valea Dunării — sector Baziaș-Cozla”, Simpozionul Național de Numismatică, Tulcea, 18—19 mai 1989.

¹⁰ O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, p. 256.

¹¹ La piesele din săpăturile arheologice se adaugă cele recuperate în cursul periegezelor sau cu totul întâmplător. De altfel, întreaga zonă de pe malul Dunării este extrem de bogată în monede din secolul IV (cf. D. Bălănescu, în *Banatica* IX, 1987, p. 275—277, nota 6 cu întreaga bibliografie).

¹² O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, p. 269.

heologic databil sigur în acest secol (fibule și pieptene biped¹³), constituie încă un exemplu de menținere îndelungată a monedelor romane din metal prețios în circulația perioadelor următoare¹⁴.

V. **Pojejena** (com. Pojejena). Cu prilejul cercetărilor arheologice de la Divici, a fost recuperată o monedă, care se pare că a fost descoperită în hotarul comunei, aparținând probabil vestigiilor romane din zonă¹⁵:

1. *Hadrianus*

AE; 27 mm; 13,01 g; 6; D

posibil BMC, III, 1481, RIC, II, 743, Roma, 128—138

inv. N 1169

VI. **Vărădia** (com. Vărădia). Campania arheologică din anul 1988¹⁶ a dus, printre altele la descoperirea a patru monede din așezarea romană de pe platonul „*Chilii*”¹⁷

1. *Domitianus*¹⁸

AR; 17 mm; 2,51 g; 9; 800‰; B

BMC, II, 222; RIC, II, 186, Roma, 95 (rv.: IMP XXII COS XVII S PPP

inv. N 1412

VII. **Proveniență necunoscută**. Prin intermediul organelor Inspectoratului județean Caraș-Severin al Ministerului de Interne ne-a parvenit o monedă romană:

1. *Domitianus* (pl. I/4)

AR; 18 mm; 3,42 g; 8; 800‰; B

BMC, II, 187; RIC, II, 166, Roma, 92

inv. N 1208

B. MONEDE BIZANTINE ȘI MEDIEVALE

VIII. **Berzovia** (com. Berzovia). Săpăturile arheologice de salvare concentrate în punctul „*Pătruieni*”¹⁹ au scos la lumină o singură monedă:

1. *Ludovic I* (1342—1382)

AR?: 12 mm; F.D.

¹³ *Ibidem*, p. 244—248, p. 246—248, p. 256.

¹⁴ Pentru situații similare din Banat: D. Bălănescu, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 379, nota 8 cu întreaga problemă.

¹⁵ Informație de la colegul Marian Gumă, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁶ Săpături arheologice conduse de Eugen Iaroslavschi (Cluj-Napoca) și Ovidiu Bozu (Reșița) cărora le mulțumim pentru că ne-au cedat piesele spre publicare; celelalte monede, foarte degradate, sînt în curs de restaurare, dar pot fi încadrate în sec. I e.n. (inv. N 1413 — N 1414). De fapt, în așezarea romană de la Vărădia — *Chilii* au mai fost descoperite monede de bronz, o parte din ele fiind determinate de Radu Ardevan (Cluj-Napoca) și în momentul recuperării și identificării tuturor monedelor, ele vor fi catalogate în întregime.

¹⁷ E. Iaroslavschi, Gh. Lazarovici, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 452—453.

¹⁸ Pentru determinarea monedei am primit îndrumări de la dr. Gh. Poenaru-Bordea, căruia îi aducem cuvenitele mulțumiri și pe această cale.

¹⁹ Săpături arheologice conduse de Dumitru Țeicu (Reșița). Vezi, în prezentul volum, p. 267—279.

Tabel I.

Repartiția descoperirilor monetare pe complexe (campanii arheologice 1981, 1983, 1982, 1987) — Moldova Veche — Vinograda

Complexe	125—128	161	249—251	320	347—348		351—355		355—361		Neter- minabile	TOTAL
	ADRIA- NUS	M. AU- RELIUS	T. DE- CIUS	CON- STAN- TIUS I	CONSTANS	CON- STAN- TIUS II	CON- STAN- TIUS II	C. GAL- LUS	CON- STAN- TIUS II	IULIA- NUS	NESI- GURE	
Locuință L 1	—	1 (Roma)	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2 (10%)
L 2	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1	4 (20%)
L 4	—	—	—	1 (Thes- salonica)	—	1 — Siscia 1	1 — Ni- come- dia	—	—	—	—	4 (20%)
L 5	1 (Roma)	—	—	—	—	1 — Aquileia	—	—	—	1 — Sir- mium	—	3 (15%)
passimus	—	—	—	—	—	—	—	1 — Con- stantino- polis 1 —	1 — Sir- mium	—	4	7 (35%)
TOTAL	1 (5%)	1 (5%)	1 (5%)	1 (5%)	1 (5%)	3 (15%)	1 (5%)	2 (10%)	2 (10%)	1 (5%)	6 (30%)	20

Repartiția monedelor de secol IV pe ateliere, perioade cronologice și emitenți Moldova Veche — Vinograda (campanii arheologice 1981, 1982, 1987)

ATELIERE	PERIOADE					CRONOLOGICE		NEDETERMINATE	TOTAL
	320	347—348		351—355		355—361			
	CONSTANTINUS I	CONSTANS	CONSTANTIUS II	CONSTANTIUS II	C. GALLUS	CONSTANTIUS II	IULIANUS	SIGUR	
Thessalonica	1 (100)	—	—	—	—	—	—	—	1 (14,28)
Siscia	—	—	1 (100)	—	—	—	—	—	1 (14,28)
Aquileia	—	—	1 (100)	—	—	—	—	—	1 (14,28)
Nicomedia	—	—	—	1 (100)	—	—	—	—	1 (14,28)
Sirmium	—	—	—	—	—	1 (50)	1 (50)	—	2 (28,57)
Constantinopolis	—	—	—	—	1 (100)	—	—	—	1 (14,28)
Neprecizate	—	1 (10)	1 (10)	—	1 (10)	1 (10)	—	6 (60)	10 (56,82)
TOTAL	1 (5,68)	1	3 (17,64)	1 (5,68)	2 (11,76)	2 (11,76)	1 (5,68)	6 (35,29)	17

Unger I, 432
inv. N 1147

IX. Sopotu Vechi (com. Dalboșeț). În cadrul necropolei medievale din punctul *Mîrvilă*²⁰ au fost descoperite patru monede:

1. *Manuil I Comnenul* (1143—1180)
billon; 30 mm; 2,09 g; D; frag.
M 3; inv. N 1410
2. *Isaac II Angelos* (1185—1195)
billon; 30 mm; 2,39 g; 6; M
M 7; inv. N 1411
3. *Kalman* (1096—1116)
AR; 10 mm; 0,06 g; M: frag.
Unger, I, 26; CNH, 43
M23; inv. Nt 1472
4. *Bela III* (1172—1196)
AR; 10 mm; 0,09 g; D: f. frag.
bracteată, Unger, I, 116; CNH, 279
M 25; inv. Nt 1473

X. Proveniență necunoscută

Din colecția Ruziska Francisc²¹ provin patru monede:

UNGARIA

1. *Ferdinand I* (1526—1564) — pl. III/3
AR; 15 mm; 0,55 g; 2; 800‰; B
Unger, 55, Kremnica, 1546
inv. N 1126
- 2—3. *Rudolf II* (1572—1608) pl. III/2, 4
AR; 15 mm; 15 mm; 0,64 g; 0,52 g; 5; 10; 700‰; 800‰; B
Unger, 180, Kremnica, 1584

²⁰ Cercetările arheologice din această necropolă au fost efectuate de către Dumitru Țicu, Ovidiu Bozu (Reșița) cu participarea profesorului Gh. Rancu (Șopotu Vechi). La determinarea monedei nr. 3, ne-a ajutat colegul Țicu, căruia îi mulțumim și pe această cale. Până în prezent, nu au mai fost semnalate monede bizantine în Valea Almăjului, singurele puncte din zonă fiind reprezentate doar de tezaurul de la Bogodintși (monede maghiare și slavone, I. Sabău, în *SCN*, II, 1958, p. 286) și moneda sîrbească din secolul XIII de la Prilipăț (D. Bălănescu, în *SCN*, VIII, 1984, p. 134/27). Monedele maghiare descoperite în necropola recent cercetată constituie de asemenea piese mai rare în repertoriul numismatic medieval al Banatului, astfel doar la Pescari a mai fost semnalată o monedă emisă de Kalman (D. Bălănescu, în *SCN*, VIII, 1984, p. 134/26 c) iar în necropola de la Cuptoare-Cornea a fost descoperită o altă bracteată a lui Bela III, de alt tip însă (D. Bălănescu, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 175/4/6). Pentru prezența monedelor lui Bela III în Transilvania, vezi A. M. Velter, în *SCIV*, 39, 1988, 3, p. 259.

²¹ Este vorba de Ruziska Francisc, membru al Societății Numismatice Române — (S.N.R.) secția Reșița, a cărei colecție, achiziționată de muzeu cuprindea și monede romane din secolul IV (D. Bălănescu, în *Banatica* IX, 1987, p. 278—279).

inv. N 1124 — N 1125
ELBING²²

4. *Sigismund I* (1506—1548) — pl. III/1

AR; 23 mm; 1,86 g; 7; 750‰; M
Av. SIGIS·I·REX·PO·DO·POTOCI·PRUSS.
Rv. GROSSVS·CIVITAT·ELBING [K?]. 1535
inv. N 1135

C. FOSTE COLECȚII

Ca rezultat al cercetărilor de teren și al colaborării precizate la pc. A/VII, patrimoniul numismatic al instituției muzeale reșitene a fost completat cu un număr impresionant de monede, unele dintre acestea constituind rarități ori piese de certă valoare documentară. Întrucât acestea au aparținut unor colecții constituite, în prezentarea lor vom păstra structura inițială. De asemenea, majoritatea monedelor, fiind încă în curs de prelucrare, catalogarea lor va fi generală și sumară, semnalându-se doar preliminar importanța lor.

1. Colecția Petre Mihăescu²³

La începutul anului 1988, în patrimoniul Muzeului județean din Reșița a intrat o colecție numismatică bogată (peste 1350 de piese). Din informațiile primite de la ultimul deținător al acesteia²⁴, ea a aparținut lui Petre Mihăescu, inginer agronom din București²⁵, care a adunat cu pasiune și migală — așa cum o dovedește raritatea pieselor — diferite monede cu ocazia unor deplasări efectuate în țară și străinătate. Dar, din nefericire, colecția nu a fost însoțită de un anumit inventar și mai ales de precizarea provenienței, date care ar fi sporit neîndoielnic valoarea științifică a monedelor. Că Petre Mihăescu s-a aplecat cândva cu atenție asupra lor, este un fapt cert, deoarece ele se mai aflau clasificate într-o oarecare ordine, păstrate în cutii pe categorii (romane, bizantine, grecești etc.) dar fără nici o notiță lămuritoare. Mai mult, pe unele exemplare se mai găsesc mici etichete lipite, avînd numere scrise cu tuș (de pildă A 12, 177, etc.) fără să le putem însă descifra.

În urma unei determinări primare, din structura colecției menționăm câteva tipuri monetare: grecești (bunăoară, Histria — tipul cu roata, mijlocul secolului V î.e.n.; Corinth, cca 350 î.e.n.; Elida, 191—146? î.e.n.; The-

²² În anul 1535 monetăriile regală și respectiv orășenească din acest oraș, sub ocupație suedeză, sînt închise, după reluarea orașului de către polonezi (cf. E. Chirilă, V. Feneșan, în *StComS*, XIII, 1967, p. 202; M. Gumovski, p. 51—52).

²³ În mod detaliat, colecția a fost prezentată în cadrul comunicării de la Simpozionul Național de Numismatică, Deva, mai, 1988.

²⁴ Mulțumim colegilor de la Oficiul județean Caraș-Severin pentru patrimoniul cultural-național, care ne-au ajutat în acțiunea de recuperare a acestei colecții.

²⁵ Încercînd să reconstituim activitatea colecționarului, am reușit deocamdată să-l regăsim în lista membrilor activi ai S.N.R. unde figura cu funcția de director și subdirector general la R.M.S. — București, (cf. *BSNR*, XXIII, 69—72, 1929, p. 58).

spion, 146—27 î.e.n.; Pont-Amisos, 118—63 î.e.n.; Egipt, 169 î.e.n.)²⁶, macedonene (Philip II, Alexandru II, Casandros și Alexandru V — toate exemplare din bronz)²⁷, romane, bizantine, sirbești, poloneze, ungurești, turcești (reține atenția un aspru emis de Orhan, 1324—1362, Pere, 3 pl. IV/1)²⁸, franceze (două monede emise de Ludovic XIV pl. IV/2) și în sfârșit foarte multe monede din epoca modernă și contemporană, reprezentând aproape toate continentele.

Cu câteva excepții, majoritatea pieselor nu prezintă o stare bună de conservare (în mod sigur nu au fost supuse unor operații de conservare-restaurare), stare care să confere valoarea unor așa-zise piese de colecție. De aceea, cel puțin monedele antice și bizantine provin — după părerea noastră — mai degrabă din descoperiri fortuite decât din achiziții ori schimburi.

O altă caracteristică a colecției, care ne-a atras atenție încă din prima fază de prelucrare, este absența unei anumite unități sau tematici. Deși predomină monedele antice și medievale, nici acestea nu urmează o anume clasificare. Numărul mare de monede romane și bizantine (acestea din urmă, împreună cu imitațiile latine și bulgare, conturând o continuitate aproape neîntreruptă din sec. VI—XIII) ne determină să inclinăm spre ipoteza desprinderii lor din tezaure descoperite probabil în zona unde își desfășura activitatea Petre Mihăescu, ca inginer specialist în cultura tutunului²⁹.

În condițiile în care integritatea colecției a fost păstrată de deținătorii ulteriori, frapază de asemenea absența unor anumite categorii monetare, care nu ar fi trebuit să lipsească dintr-o colecție atât de valoroasă: drahme și tetradrahme grecești și macedonene, mai mulți denari romani, taleri ori florini, etc.³⁰. Inexistența monedelor emise de Dyrrhachium, Apollonia, Thassos și Macedonia Prima ne îndreptățește să restrângem aria posibilă a provenienței monedelor din colecția Mihăescu, atenția îndreptându-se spre Dobrogea, unde nu se prea cunosc asemenea descoperiri³¹. Pe deasupra, re-

²⁶ Aducem mulțumiri și pe această cale cercetătorilor Ernest Oberländer-Târnoveanu, Radu Ocheșeanu și Gh. Poenaru-Bordea (București) care ne-au acordat un ajutor prețios în determinarea unor monede.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Determinări efectuate de cercetătorul Eugen Nicolae (București) căruia îi mulțumim și pe această cale. Pentru raritatea monedei emise de Orhan, vezi E. Nicolae, în *SCN*, IX, 1989, p. 131; 132.

²⁹ Așa cum declara unul din moștenitorii săi, inspecțiile făcute de Petre Mihăescu la plantațiile de tutun i-au furnizat diverse ocazii pentru depistarea celor mai multe din exemplarele colecției. Precizăm însă că unele monede (de pildă cele emise la Elida, Corinth, ori de către Orban) nu au analogii prea multe sau deloc, în descoperirile din România și, deci, ele probabil că nu au participat la o circulație efectivă pe teritoriul pătrii noastre, colectarea lor datorându-se unor achiziții efectuate dincolo de granițele ei.

³⁰ Monedele presupuse a fi absente sînt chiar cele din argint de bună calitate, ori deținătorii ulteriori au putut să afecteze structura inițială a colecției. Cele câteva monede din argint păstrate sînt reprezentate de denari fragmentari, antoninieni, dinari sirbești, ori piese medievale prost păstrate (excepție constituind monedele turcești).

³¹ Thassos și Macedonia Prima: tezaurul (?) de la Măcin și cel de la Hirsova (cf. I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea romană și elenistică*, Cluj-Napoca, 1974, p. 260/16, 264/99); Dyrrhachium și Apollonia, câteva descoperiri izolate în nordul Dobrogei și tezaurul de la Isaccea (cf. N. Conovici, în *BSNR*, LXXIX, 131—133, p. 76—77, hartă, pc. 189, 190).

giunea menționată a fost întotdeauna prielnică culturii de tutun, care au constituit obiectul inspecțiilor întreprinse de inginerul agronom, aceste călătorii furnizându-i în schimb majoritatea monedelor romane și bizantine, descoperite în abundență în această zonă. Evident că ipoteza noastră nu se mai poate confirma, deoarece nu cunoaștem nici scopul și nici modalitatea concretă de organizare a colecției.

Cert este că pentru monedele moderne și contemporane, colecționarul a fost preocupat mai mult de aria geografică, aceste monede constituindu-se într-o „adevărată călătorie numismatică”, care reclamă, alături de celelalte piese din colecție, o expoziție și un catalog special. Pe de altă parte, în răstimpul convenit pentru realizarea acestora, poate vom desluși noi date despre inimosul păstrător de valori numismatice, care a fost Petre Mihaescu.

2. Colecția Buracu Teodor din Anina. Pe lângă monede și medalii din epoca modernă și contemporană, această colecție³² cuprindea și trei piese antice:

1. Tetradrahmă dacică (pl. I/1)

AR; 25×22 mm (pastilă ovală); 14,04 g; 10; 800‰; F.B.
Preda, pl. V/7-av.; 7/5-rv., Tip Rasa, mijlocul sec. III î.e.n.
inv. N 1391

2. Traianus (pl. II/1)

AR; 19 mm; 3,57 g; 7; 800‰; B
BMC, III, 536—540; RIC II, 338, Roma, 112—117
inv. N 1392

3. Constans (?)

AE; 14 mm; 1,40; 6; M; av. tocit
LRBC, I, 1064; 341—346; RIC, VIII, p. 453, nr. 70,
gr. II, 347—348, Constantinopolis
inv. N 1393

Moneda dacică se încadrează în timpul Rasa, de origine traco-getică și care aparține primei faze principale de dezvoltare a monetăriei geto-dacilor³³. Cum nu se cunosc decât un număr de nouă exemplare de acest fel³⁴ și cum nu se poate preciza locul de descoperire a piesei de la Anina³⁵, putem presupune că ea constituie ipotetic o piesă inedită până în prezent, desprinsă din tezaurul eponim.

³² Profesorul Buracu Teodor, urmaș al lui Coriolan Buracu, afirmă că tetradrahma a fost descoperită la Gornea, deci pe malul Dunării. De fapt, monedele de tip Rasa sînt caracteristice zonei balcano-dunărene, locul de emitere fiind totuși în regiunea Dunării de Jos, (cf. C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 53) așadar apariția monedei la Gornea pare deocamdată inexplicabilă.

³³ C. Preda, *op. cit.*, p. 53.

³⁴ *Ibidem*, p. 51—52, unde sînt catalogate șapte din piesele cunoscute, la care se menționează și trei monede aflate la Muzeul de istorie din Călărași.

³⁵ Descrierea și detaliile tehnice ale monedei nu corespund cu cele șapte exemplare catalogate (suptanota 34), ceea ce înseamnă că ea nu provine din colecțiile menționate, ajungînd, prezumtiv, apoi la Anina, prin diverse căi. Precizăm că piesa în discuție a fost văzută de cercetătorii Constantin Preda, Radu Ocheșeanu și Alexandru Sășianu, care au confirmat determinarea noastră precum și autenticitatea monedei.

3. Colecția Bosoancă Cezar (Moldova Veche)³⁶. Prin intermediul unor achiziții provin următoarele piese:

1. *Justinianus?* (527—565)

AE; 29 mm; 13,44 g; D
hemifollis, Constantinopol
inv. N 1145, Cozla

2. *Monedă minieră* (pl. IV/4)

MBR, p. 249/3589, dar M pe avers³⁷, cca 1 800?
AE; 23 mm; 6,43 g; M
inv. 1144; mina Florimunda, Moldova Nouă

3. *Medalie: Construirea tunelului de cale ferată Teliu*, 1926

AE; D — 40 mm; gr. — 3 mm; tocită, M; 25,75 g
V. Ciofu, în BSNR, LXXV—LXXVI, 129—130, 1983, p. 393—395,
fig. 2;
MPR, p. 267, modelator Huguénin
inv. N. 1146

4. O colecție din Reșița. Din structura acestei acolecții, cuprinzând 52 de monede de argint³⁸, reține atenția o medalie deosebit de interesantă:

Av. — Bustul lui Napoleon, semiprofil, cu bicorn și uniformă militară, pe piept decorația Legiunea de onoare; lângă fața lui Napoleon, cu litere simple REVILLON

RV. — Scenă de luptă, în centru un cavalerist cu sabie și coif șarjind spre dr., de o parte și alta, oșteni călare; sus st. Napoleon călare, îndreptându-se spre dr., în fața lui patru călăreți cu steag; în centru sus un soare printre nori; jos, pe cerc, în stînga V.M., iar în dreapta REVILLON, ambele cu litere foarte mici

AR; 20 mm; 6,35 g; 800‰; B
inv. Nt 1443 (pl. IV/3).

După cum se poate observa, absența legendei îngreunează identificarea acestei piese, singurele litere care apar pe avers și revers pot fi atribuite numelui gravurului sau modelatorului³⁹ și unei posibile sigle de monetă-

³⁶ Bosoancă Cezar este membru al SNR — secția Reșița și ne-a furnizat informațiile privind locul de descoperire al celor două piese.

³⁷ Sigla M este inedită pînă în prezent, la aceste monede miniere fiind caracteristice literele B și D. Ținem să reamintim că în Transilvania a existat o tradiție a pfenigilor minieri (Bergwerkspfenig) în timpul lui Gabriel Bethlen (1613—1629), Ștefan Bethlen (1630) și Gh. Rákóczi I (1630—1648) — cf. MBR, p. 177/15233; p. 182/1726; p. 187/1903, p. 189/1943, 1943 a; p. 190/1944, 1945 a—c; p. 192/1985, 1986.

³⁸ Monedele din epoca modernă și contemporană din toate colecțiile menționate, vor constitui probabil subiectul unui alt articol. În cronica de față, ne-am propus să semnalăm, alături de piesele antice, doar acele monede ori medalii mai deosebite sau mai puțin cunoscute.

³⁹ Se cunosc mai mulți artiști de școală franceză cu acest nume în secolul al XIX-lea: REVILLON — Aime Jean; Ernest; Georges Jules; Jean Baptiste; Louis Henri; Marie (cf. E. Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, N.E., 1957, vol. VII p. 197.) Încercăm să considerăm că este vorba mai degrabă despre Révillon Ernest fiul (?) lui Revillon Aime Jean (cf. L. Forrel, *Biographical Dictionary of Medalists*, New York, vol. 5, p. 98).

rie. De aceea, încercînd să interpretăm doar elementele plastice ale medaliai⁴⁰, am luat în considerare decorația de pe pieptul lui Napoleon și reprezentarea soarelui de pe revers. Prin urmare, socotim că medalia a fost emisă numai după anul 1802, mai precis după 1805, referindu-se probabil la bătălia de la Austerlitz (2 decembrie 1805)⁴¹.

DANA BĂLĂNESCU

MÜNZENENTDECKUNGEN AUS DEM SÜDEN DES BANATS (V)

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Chronik setzt die Darstellung der Münzentdeckungen aus dem Süden, des Banats fort. Es handelt sich um Münzen die aus archäologischen Forschungen, Schenkungen oder Ankauf stammen.

Die römischen Münzen stammen aus den archäologischen Fundstellen von Brebu (Bau vom Typ „mansio“) — A/I; Divici (dakische befestigte Siedlung) — A/II; Grădinari (römische Siedlung aus dem 3.—4. Jh) — A'III; Moldova Veche (römische Dorfsiedlung aus dem 3.—4. Jh.) — A/IV und die Tabellen I und II; Pojejena (die Umgebung des römischen Castrums) — A'V; Vărădia (römische Siedlung) — A/VI; unbekannte Fundzone — A/VII.

Die mittelalterlichen Münzen fand man in der Siedlung von Berzovia — B/VIII und im Gräberfeld von Sopotu Vechi — B'IX, sowie in der Sammlung Ruziska F. — B/X.

Dazu kommen auch einige interessante Münzen und Medaillen die ursprünglich verschiedenen Sammlungen angehörten:

C.I. Die Sammlung Petre Mihăescu, Mitglied der Rumänischen Numismatischen Gesellschaft zwischen den Jahren 1923—1929, der mit Geduld und Hingabe während In- und Auslandsreisen Münzen gesammelt hat. Wir erwähnen einige Münztypen, aus der Struktur der Sammlung; griechische (beispielsweise Histria, der Typus mit dem Rad, die Mitte des 5. Jh. v.u.Z.; Corinth, um 350 v.u.Z.; Elida,

⁴⁰ Mulțumim colegului Ion Popa de la Muzeul județean din Reșița și elevei Anamaria Obădău (Școala generală nr. 7 din aceeași localitate) care ne-au atras atenția asupra acestor detalii. Pentru descrierea bătăliei de la Austerlitz: A. Castellet, *Napoleon*, Ed. politică, București, 1970, p. 62; M. Neagoe, *Napoleon*, Ed. Meridiane, 1970, p. 18; D. Rosenzweig, *Napoleon*, Ed. enciclopedică și științifică, 1969, p. 100; Gh. Eminescu, *Napoleon Bonaparte*, vol. II, Ed. Academiei R.S.R., 1973, p. 36.

⁴¹ Nu am reușit să regăsim piesa în cataloagele consacrate medaliilor lui Napoleon: E. Babelon, *Les médailles historiques du regne de Napoleon le Grand Empereur*, Paris, 1912, cu întreaga bibliografie la p. 17—18; J. Babelon, *La médaille et les médailleurs*, Paris, 1927; *Les Médailles de la Révolution française et les Médailles de l'Empire français et de l'Empereur Napoleon*, 1836—1840, seria *Trésors de Numismatique*, 1836, 1840 nu ne-a fost accesibil, doar volumul adițional al acestei serii; Brasseur, *Catalogue de médailles de l'Histoire de Napoleon frappées à la Monnaie de Paris*, 1840. Cum pentru bătălia de la Austerlitz se cunosc alte tipuri de medalii (dintre care cea mai celebră este medalia *Victoriei de la Austerlitz*, 1809, cf. E. Babelon, *op. cit.*, p. 197, pl. XC), iar cei doi posibili gravori Révillon au trăit și au creat mult după domnia lui Napoleon, nu ne rămîne decît să conchidem, în această fază de cercetare, evident neîncheiată, că piesa în discuție a fost bătută cu prilejul comemorării unui anumit număr de ani de la bătălia din 2 decembrie 1805.

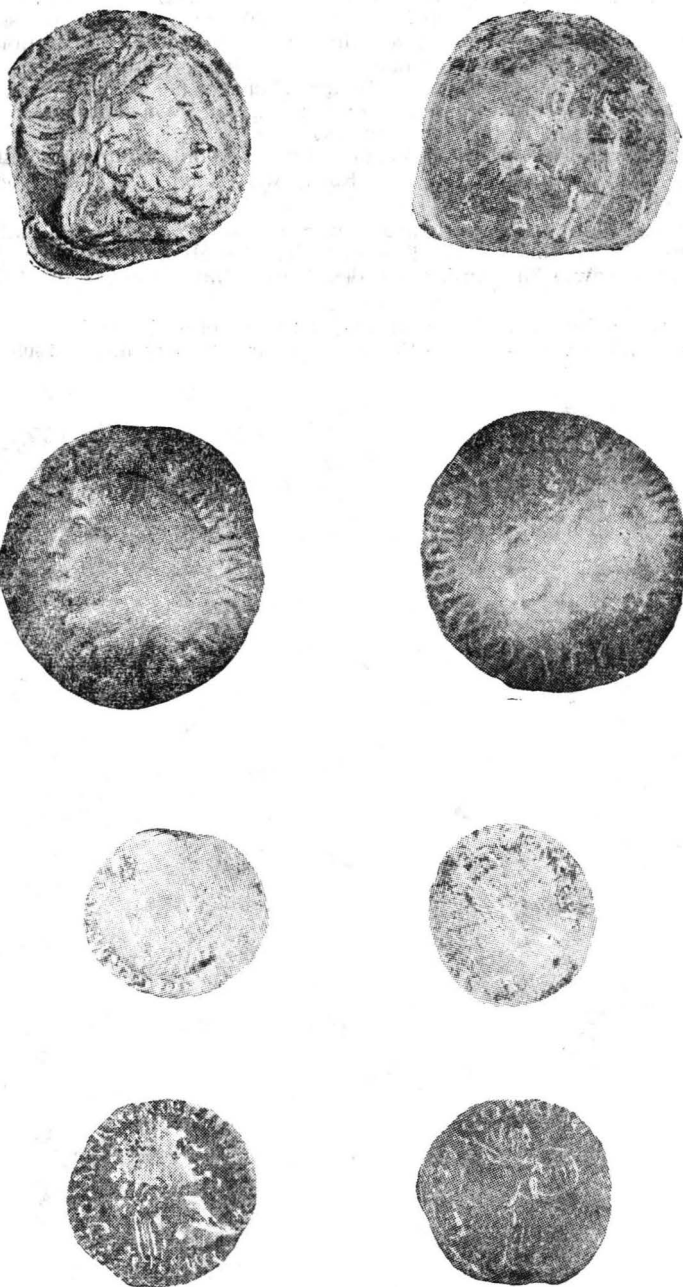
191—146 v.u.Z.; Thespion, 146—27 v.u.Z.; Pont-Amisos, 118—63 v.u.Z.; Ägypten, 169 v.u.Z.); mazedonische, römische, byzantinische, serbische, türkische (hervorragend ein Asper von Orhan geprägt, um 1386), französische (zwei von Ludwig XIV) und sehr viele gegenwärtige Münzen aus fast allen Erdteilen stammend.

Anhand von gewissen Merkmalen der Sammlung, schliesst die Autorin vorläufig, dass die antiken und byzantinischen Münzen aus der Dobrogea stammen können, wo auch die Tabakplantagen existierten, die von Petre Mihăescu, buka-rester Agronomingenieur, inspektiert wurden.

C.2. *Die Sammlung Professor Teodor Buracu von Anina.* Bedeutenswert ist eine dakische Tetradrachme vom Typ Rasa, wahrscheinlich am Donauufer, bei Gornea, entdeckt.

C.3. Aus der Sammlung *Bosoancă Cezar von Moldova Veche*, haben wir ein Hemifollis aus Justinians (?) Zeit, sowie eine Bergbaumünze mit einem unbekannten Signum, sowie die anlässlich des Tunnelbaus von Teliu, 1926, geprägte Medaille.

C.4. Aus einer Reschitzaer Sammlung stammt eine Medaille die sich *wahrscheinlich* auf Napoleons — Austerlitzschlacht vom 2 Dezember 1805 bezieht.

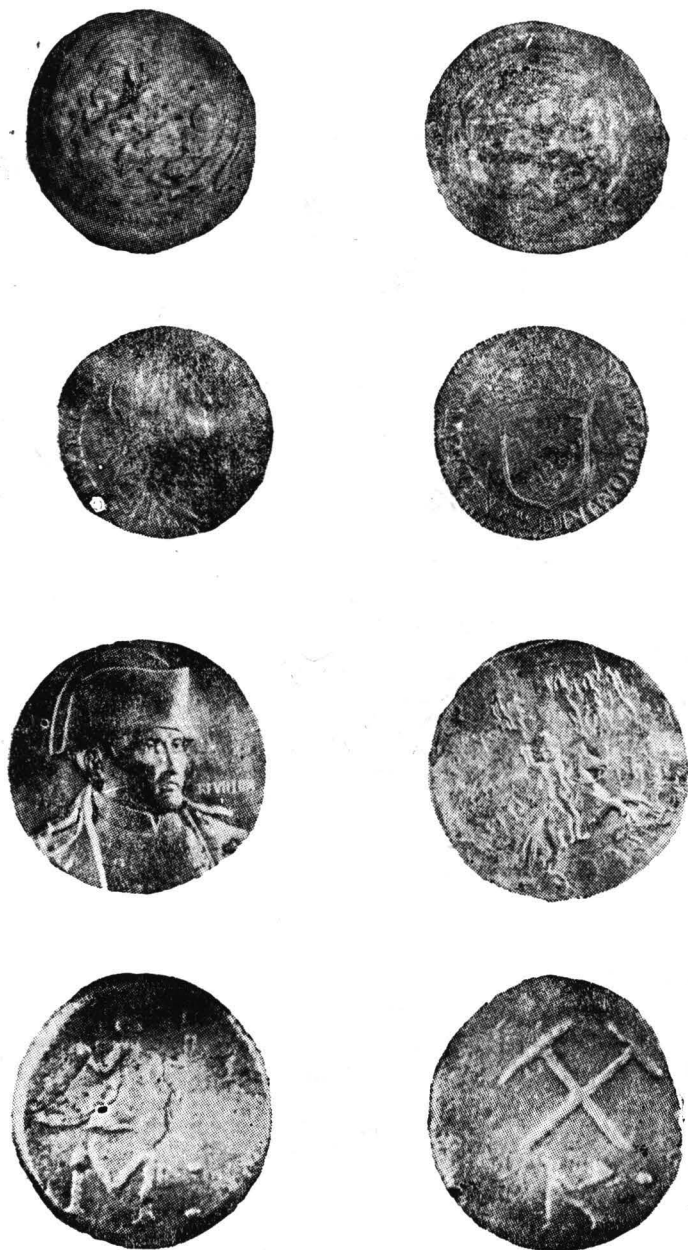
Pl. I: 1. Tetradsrahmă dacică de tip Rasa — Anina/Gornea; 2. As Caligula — Brebu; 3—4. Denari Domitianus — Vărădia și proveniență necunoscută.

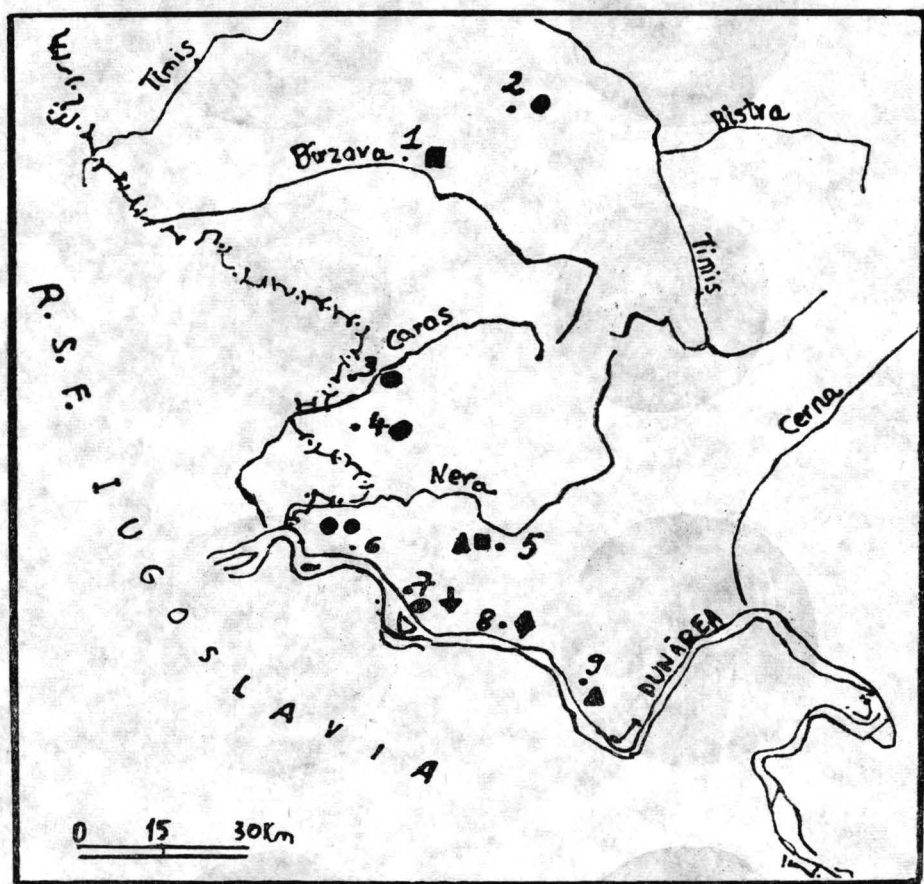
Pl. II: 1. Denar Traianus — Anina/Gornea; 2. Denar Hadrianus — Moldova Veche; 3. Follis Constantinus I — Moldova Veche.

Pl. III: 1. Gros Elbing; 2.4. Dinari Rudolf II, 1584; 3. Dinar Ferdinand I, 1546.
Monede provenite din fosta colecție Ruziska.

Pl. IV: 1. Aspru Orhan — fosta colecție Mihăescu; 2. Monedă Ludovic XIV — fosta colecție Mihăescu; 3. Medalie Napoleon I; 4. Monedă minieră — Moldova Nouă/fosta colecție Bosoancă. Toate piesele sînt mărite de 1,5 ori.

Pl. V: Harta descoperirilor monetare: 1. Berzovia; 2. Brebu; 3. Grădinari; 5. Sopotu Vechi; 6. Pojejena și Divici; 7. Moldova Veche și Moldova Nouă; 8. Gornea; 9. Cozla.

● monede romane; ◆ monede dacice; ■ monede medievale maghiare; ▲ monede bizantine; ↓ monede miniere.

MĂRTURII ARHEOLOGICE DE CIVILIZAȚIE VECHE ROMÂNEASCĂ DESCOPERITE ÎN SATUL GORNEA — „CĂUNIȚA DE SUS“

Cu ocazia unui simpozion organizat de Muzeul Țării Crișurilor în toamna anului 1973¹, prezentăm câteva rezultate obținute după primele investigații de arheologie feudală — pe atunci, recent inițiate de Muzeul din Reșița, în cuprinsul județului Caraș-Severin — efectuate în hotarul localității Gornea (com. Sichevița) din Valea Dunării². Respectivul descoperiri n-au fost însă singurele sau ultimele, din seria celor semnalate și înregistrate pe teritoriul Gornii³. Ele n-au apărut nici în mod izolat și nici nu reprezintă singurele descoperiri semnalate în zona Clisurii de Sus⁴. După cum s-a confirmat ulterior în urma executării a numeroase periegeze, sondaje de verificare, intervenții de salvare, ca și prin ample săpături sistematice investigațiile s-au extins anual vizînd noi obiective medievale din partea sudică a județului Caraș-Severin⁵.

Dintre acestea, săpăturile arheologice întreprinse mai mulți ani, consecutiv sau alternativ, la Gornea pe terasa mijlocie a Dunării, în sectorul denumit *Căunița de Sus* au deosebită importanță istorico-arheologică dobîndind semnificații și valențe științifico-documentare, revelatoare pentru începuturile dezvoltării feudale din sudul Banatului.

¹ Simpozionul cu tema „*Noi descoperiri privind prefeudalismul și feudalismul timpuriu*” s-a organizat la Oradea, 4—6 noiembrie 1973.

² La Oradea, subsemnatul prezintă comunicările: *Două bordeie prefeudale la Gornea (jud. Caraș-Severin) și Descoperiri feudale timpurii în Valea Dunării (Clisura Superioară)*.

³ În afara terasei *Căunița de Sus*, situată de-a lungul șoselei Orșova Moldova Nouă, în zona bornei kilometrice 76, descoperiri prefeudale și feudale timpurii s-au mai semnalat în punctele: *Zomonite, Cotul Tomii, Iagodul Tîrziu, Pod Păzăriște, Dealul Păzăriște, Țarmuri, Țircheviște, Ogașul lui Udrescu și Dealul Bișteg*. Constatăm că prin cercetările efectuate la Gornea au fost puse în evidență șapte vetre de locuire, aparținînd unor așezări prefeudale și feudale timpurii, și patru necropole de înhumăție medievale; vezi și I. Uzum, Gh. Lazarovici, I. Dragomir, *Banatica*, II, Reșița, 1973, p. 403—416.

⁴ Investigarea unor obiective arheologice medievale a fost extinsă și pe teritoriul altor localități din Clisura de Sus: Berzasca — *Ogașul Neamțului*, vezi V. Boroneanț, *Banatica*, III, 1975, p. 123—130; Pojejena — *Nucet*, cf. I. Uzum, *Tibiscus*, III, Timișoara, 1974, p. 159—163; Pescari — *Culă*, St. Matei, I. Uzum, *Banatica*, II, 1973, p. 141—155; Moldova Nouă — *Rîț*, I. Uzum, *Banatica*, V, 1979, p. 225—254.

⁵ I. Uzum, Gh. Lazarovici, *Crisia*, 1974, p. 47—51, semnalează și alte descoperiri sau obiective medievale din zona Clisurii de Sus.

În baza acestor considerente și, întrucît pînă în prezent a fost încheiată o etapă importantă în cadrul cercetărilor arheologice efectuate la Gornea, revenim asupra descoperirilor de epocă feudală, spre a analiza, într-o corelare firească și în mod unitar, atît rezultatele săpăturilor de salvare inițiale, cît și cele ale săpăturilor sistematice care le-au urmat în complexele de locuire dintr-o așezare veche românească identificată în partea centrală a terasei amintite, de la *Căunița de Sus*⁶.

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR ȘI DESCOPERIRILOR DE LA CĂUNIȚA DE SUS

Este necesar să precizăm că începînd din primăvara anului 1967, în punctul amintit mai sus au fost descoperite fragmente de ceramică prefeudală, ce-i drept, atipice și destul de puține la număr. Semnalarea aparținea unei echipe de arheologi din cadrul Grupului de Cercetări Complexe Porțile de Fier I și a fost prilejuită de o periegheză efectuată în partea de est a terasei *Căunița de Sus*⁷. Alte vestigii medievale scoase la lumină de arăturile timpurii din primăvara anului 1968, au fost culese de pe suprafața terasei respective și depuse spre păstrare la Căminul Cultural din Gornea, unde s-au constituit bazele unei viitoare colecții de arheologie⁸.

1. Săpăturile de salvare și perieghezele

Foarte curînd, în timpul primelor intervenții urgente, cu caracter de salvare întreprinse în anul 1968 — în secțiunea S III, deschisă la circa 10 m spre nord de o locuință romană cercetată la *Căunița de Sus* — într-un bordei roman, identificat cu această ocazie a fost descoperit un vas — borcan, lucrat cu mîna din pastă de culoare brun-roșcată, ornamentat în partea superioară prin linii paralele incizate, dispuse în bandă orizontală avînd deasupra o bandă în aval⁹. Cîteva fragmente ceramice cu ornamentul menționat, aparținînd foarte probabil aceluiași vas s-au găsit cu ocazia arăturilor de care aminteam anterior și au fost depozitate de asemenea în Muzeul sătesc Gornea¹⁰. De mărime mijlocie, borcanul în discuție provine din perimetrul unui bordei de epocă romană, fiind găsit în umplutura ace-

⁶ I. Uzum, Gh. Lazarovici, I. Dragomir, *op. cit.*, p. 405, pentru localizarea punctului *Căunița de Sus*; vezi și I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 39 și urm.; I. Uzum, Gh. Lazarovici, *Crisia*, 1974, p. 49, pct. 11.

⁷ Informație, dr. Gh. Lazarovici, participant la periegheză. Materialul ceramic respectiv se află predat spre păstrare la Complexul muzeal din Cluj-Napoca (fost Muzeul de istorie al Transilvaniei).

⁸ Ca urmare a dezvoltării colecției de arheologie și constituirii, prin donațiile locuitorilor din Gornea, unei colecții de etnografie, la 27 iulie 1969 a devenit posibilă inaugurarea primului muzeu sătesc de pe raza noului județ Caraș-Severin, în localul Căminului cultural Gornea; vezi în acest sens: Al. Bârsescu, *Gornea: pași prin istorie*, în *Flamura*, nr. 1659, din 2 august 1969.

⁹ Vezi N. Gudea, *Acta MN*, X, 1973, p. 585; *Idem*, *Gornea. Așezări din epoca romană și romană tîrzie*, Reșița, 1977, p. 12—25, fig. 15/1.

¹⁰ Inv. MJIR.

tuia, antrenat foarte probabil ulterior și cu totul întâmplător, deci, fără nici o legătură cu contextul sau cu datarea complexului respectiv. De altfel, cu prilejul publicării materialului arheologic recuperat în urma săpăturilor de salvare în obiectivele romane de la Gornea — *Căunița de Sus*, se exprimă îndoieli legate de datarea vasului¹¹. Pe baza analogiilor cunoscute, unele stabilite chiar în descoperiri similare din zonă, considerăm mai potrivită încadrarea cronologică a vasului-borcan, din a doua jumătate a secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea¹².

Vestigii izolate, cu același loc de descoperire — terasa Căuniței — au mai fost semnalate cu ocazia cercetărilor de suprafață întreprinse în vara anului 1971, ca și la începutul primăverii anului 1973¹³.

Între timp, după ce în 1970 a fost încheiată etapa inițială, a săpăturilor de salvare organizate la Gornea, din vara anului 1973 Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin și-a reluat investigațiile în zonă, cu prioritate, la *Căunița de Sus*, sporindu-le ca intensitate și amploare.

2. Săpăturile sistematice

Deși, în mare măsură, continuă primele campanii, urmărind elucidarea din punct de vedere arheologic a problemelor apărute anterior la Gornea, noile săpături au un caracter sistematic și de durată.

Încă de la reluarea cercetărilor la *Căunița de Sus* de-a lungul secțiunilor deschise recent S_{19} , S_{21} , și S_{22} — numerotate în continuarea celor din anii 1968—1970 — trasele la est de locuința rustică romană au fost semnalate și dezvelite primele patru complexe de locuire vechi românești de pe terasă. Urme sporadice de fragmente ceramice din aceeași vreme s-au semnalat în sectorul celor trei secțiuni menționate și cu alt prilej, fără să se poată însă, indica existența unui complex de locuire¹⁴.

În noile împrejurări, cea dintâi care s-a dovedit productivă a fost, respectînd firește ordinea executării lucrărilor, secțiunea S_{19} , din care s-au scos la lumină diferite fragmente de ceramică românească veche, împreună cu cîteva țigle romane găsite pe același nivel. De-o parte și de alta a secțiunii respective au fost deschise două casete, în dreptul carourilor 19—21, fiind pus în evidență și clar delimitat, conturul rectangular al unui complex de locuire adîncit și de mari dimensiuni, datat din secolul al VIII-lea. Fiind vorba despre prima locuință veche românească cercetată pe terasa Căuniței de Sus, în plan a fost consemnată drept locuința de tip bordei B_1 . Investigarea întregului complex a cunoscut o desfășurare destul de migăloasă și îndelungată, impusă de existența a trei faze de refacere

¹¹ N. Gudea, *Gornea...*, p. 25.

¹² I. Uzum, *Drobeta*, IV, 1980, p. 126—127 și fig. 2 (autorul opinînd pentru datarea acestui vas în sec. VI—VII). Arheologul clujean dr. Mircea Rusu exprima o opinie asemănătoare. Cercetări ulterioare confirmă datarea vasului într-o perioadă mai tîrzie în raport cu contextul roman în care a fost descoperit.

¹³ Perieghetze întreprinse sistematic în zona de interes a șantierului de către autor împreună cu Gh. Lazarovici și I. Dragomir.

¹⁴ Cu prilejul săpăturilor pentru cercetarea locuinței rustice romane de la *Căunița de Sus*, spre est, nord și numai parțial spre vest au fost întreprinse cîteva cercetări de teren.

¹⁵ Vezi I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 39.

successive, ca și a trei instalații de încălzire cu vetrele amplasate corespunzător etapelor refacerii locuințelor, de fiecare dată în alt loc¹⁵.

Al doilea complex de locuire, notat B₂ a fost identificat la extremitatea nordică a secțiunii S₁₀, în caseta nr. 1, unde a suprapus un bordei neolitic¹⁶.

Semnalat parțial, la capătul estic al secțiunii S₂₁, complexul de locuire numerotat B₃ a fost urmărit și integral cercetat în secțiunea S₂₂. Partea sudică a locuinței B₃ se intersecta cu latura nordică a unui alt complex de locuire notat B₄, delimitat și dezvelit prin caseta nr. 1 a secțiunii S₂₂.

Cea de-a doua campanie arheologică a anului 1974 desfășurată în lunile august—septembrie, s-a încheiat cu semnalarea și dezvelirea a încă două complexe de locuire, contemporane cu cele mai sus menționate și numerotate în ordine B₅ și B₆. Locuința — bordei B₅, a fost identificată în dreptul carourilor a — c din secțiunea S₂₃, unde pentru delimitare a fost deschisă caseta nr. 1.

La rîndul său, locuința B₆ a fost investigată în secțiunile S₂₅ și S₂₆, în dreptul carourilor 1—3 fiind amplasată deasupra unei gropi romane de mari dimensiuni pe care o suprapune, doar parțial.

Săpăturile executate în anul 1975 au dus la identificarea și delimitarea altor trei complexe de locuire prefeudale bordeiele B₇, B₈ și o groapă cu dimensiuni destul de mari, notată B₉.

Locuința-bordei B₇ a fost delimitată în secțiunea S₂₈ caseta 1, deschisă în caroul 8, pe latura de vest a aceleiași secțiuni. Ea suprapune groapa romană de mari dimensiuni, despre care am mai amintit. La rîndul său și complexul de locuire B₈, suprapunea groapa respectivă, el fiind descoperit în zona dintre secțiunile S₂₈ și S₃₁, în caroul 6, respectiv în caroul 1. În partea de sud vest această locuință se intersecta cu o altă groapă de formă ovală, notată B₉ (delimitată în secțiunea S₃₁, caroul 1) care, după materialul ceramic descoperit, pare că reprezintă un complex arheologic mai timpuriu chiar decît cele prezentate pînă acum.

În vara anului 1976 a fost întreprinsă ultima campanie de săpături sistematice pentru cercetarea așezării vechi românești de la *Căunița de Sus*. De data aceasta, în zona situată spre vest de construcția romană cu ziduri, săpăturile au pus în evidență existența a două complexe de locuire prefeudale diferite ca tip: o locuință-bordei, notată în plan B₁₀ și singura, pînă acum, locuință de suprafață, cu formă dreptunghiulară, identificată în cuprinsul așezării și notată Platforma 11.

Materialul arheologic, în special ceramică din secolul VIII, descoperit și în zona situată la est de ferma romană ca și la vest, ne determină să considerăm că așezarea veche românească s-a extins și de-o parte și de cealaltă a fermei romane, ocupînd o poziție centrală pe terasă. Asemenea posibilitate se pare că a fost confirmată și prin rezultatele unor sondaje și săpături de salvare întreprinse în vara anului 1981, în spațiul cuprins între vechiul drum al Gornii și malul stîng al Dunării¹⁷. Intervenția urgentă în-

¹⁵ *Ibidem*, p. 40, cu observația că revenim asupra termenului semibordei, folosit inițial, numerotînd și complexul de locuire respectiv, mai puțin adîncit, drept locuință de tip bordei B₂.

¹⁷ Sondajul a fost realizat de către arheologul D. Țicu de la MJIR.

¹⁸ Încă din 1973 în zona complexului B₂ e semnalată o vatră de foc amenajată cu țigle romane, iar în anul următor a apărut o situație asemănătoare și în complexul de locuire B₅.

treprinsă atunci pe un perimetru puternic deranjat de excavații pentru șosea, a reușit să identifice un cuptor construit din pietre și cărămizi romane — situație întâlnită în așezare și cu ocazia cercetărilor din anii anteriori¹⁸ — care, foarte probabil, aparținea unui complex de locuire adâncit, de tip bordei. Din cauza distrugerilor, conturul, forma și dimensiunile acestei locuințe din sec. al VIII-lea, nu au putut fi delimitate și stabilite cu precizie¹⁹.

II. DESCRIEREA COMPLEXELOR ARHEOLOGICE

Desigur, din cauza faptului că rezultatele primelor cercetări în așezarea descoperită la Căunița de Sus au fost prezentate și publicate în anii trecuți nu mai insistăm în mod deosebit asupra primelor patru complexe de locuire semnalate, ci intervenim doar cu precizările sau cu lămuririle suplimentare ce se impun.

A. COMPLEXELE DE LOCUIRE

Bordeiul B₁ cunoaște trei faze succesive de refacere. Fazei mai vechi de locuire îi corespunde forma rectangulară și dimensiunile maxime ale complexului: 3,75×3,60 m, adâncindu-se în sol pînă la 1—1,10 m în raport cu nivelul de călcare al epocii respective.

În colțul de nord-est era prevăzut cu o instalație de foc, ce s-a găsit într-un stadiu foarte precar de conservare și prăbușită în cea mai mare parte. Acest cuptor de tipul pietrar avea dimensiunile vetrei de 1×1,25 m. Pe vatră s-a găsit un strat de cenușă gros de 3—4 cm. Sub un strat de lipitură argiloasă cu grosimea de 7—8 mm, care acoperea podina bordeiului, a fost găsit un vas de ceramică în stare fragmentară, de culoare neagră, lucrat cu mîna și care reprezintă cea mai timpurie față de locuire a bordeiului. Aparținător, de asemenea, primului nivel de funcționare au fost găsite cîteva gropi de stîlpi care, se pare că serveau pentru sprijinirea acoperișului.

După o viitură puternică, cînd torenții formați pe panta de sud a Dealului Căunița au umplut bordeiul, într-un timp extrem de scurt, poate de 1—2 ani de la amenajarea inițială, înregistrăm a doua fază de refacere. În această fază bordeiul tinde spre o formă patrulateră cu colțurile puternic rotunjite avînd dimensiunile de 3,50×3,60 m, iar podeaua adîncindu-se pînă la 0,75 m față de nivelul de călcare. De această dată instalația pentru foc a fost amenajată prin cuptorire, în peretele estic²⁰. Este vorba, fără îndoială, despre un cuptor de copt pîine, prevăzut cu o calotă de formă semisferică, avînd diametrul de 0,80 m. Cea mai recentă fază de săpare a complexului, corespunzătoare ultimei sale perioade de funcționare, se caracterizează prin reducerea și mai mult a dimensiunilor, pînă la 3×2,60 m. Reducerea corespunzătoare și a adîncimii sale îi conferă, mai mult, aspec-

¹⁸ Cf. *Șantierul arheologic Gornea, iulie 1981*, raport manuscris păstrat la MJIR.

²⁰ Vezi I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 39—42 și p. 47—51.

tul unei locuințe de suprafață cu podeaua adâncită, fenomen pe care-l întâlnim și în alte părți. Deși, în general, planul bordeiului prezintă o formă rectangulară, în colțul de nord-est se observă o prelungire unde peretele urcă pînă la nivelul de călcare. Este foarte probabil să fie aici o intrare cu girlici, avînd o lungime de 1 m și lățimea de 0,75 m. În colțul de sud-est se află răspîndită o grupare de pietre de rîu care este posibil să fi aparținut unei vetre sau chiar unui cuptor de tip pietrar, prăbușit²¹.

Bordeiul B₂. Întrucît a fost sapat doar parțial este destul de greu să precizăm forma și chiar dimensiunile sale, atît cît a fost săpat, el măsurînd doar 2,60×1,40 m. Ca formă este posibil să fi fost rectangular sau ușor oval, avînd fundul ușor albiat și săpat la o adîncime destul de mică de 0,35—0,40 m²². În apropierea acestui complex s-a observat existența unui pavaj sau paviment din cărămizi romane care pot sugera re folosirea în perioada prefeudală, a respectivelor materiale de construcție, pentru amenajarea unei instalații de foc, o vatră deschisă, cum pare să ne indice și arsura găsită deasupra.

Bordeiul B₃. Identificat și delimitat la o adîncime destul de mică, motiv pentru care și instalația sa de foc se prezenta puternic distrusă, se deosebește ca tip și concepție de celelalte complexe. Mai întîi este posibil ca această locuință să fi fost compusă din două încăperi. Prima încăpere se situa în fața cuptorului și avea formă rotundă, cu diametrul de 2 m fiind săpată în pămînt pînă la adîncimea de 0,90—1,10 m, desigur spre a ușura accesul la gura cuptorului care pătrunde sub nivelul antic de călcare. Spre răsărit, se afla a doua încăpere a bordeiului, de formă ovală, ușor alungită, cu dimensiunile de 2,50×1,80 m. În mijlocul acestei încăperi s-a găsit groapa stîlpului care susținuse acoperișul²³.

Bordeiul B₄. Se află în vecinătatea complexului de locuire B₉, cu care se intersectează cu latura nordică, fără a se putea preciza relația crono logică dintre cele două locuințe. De formă rectangulară cu axele de 2,30×2,80 m, cel de-al patrulea complex prefeudal are colțurile puternic rotunjite și fundul albiat²⁴. Cu excepția unor pietre de rîu, care par a fi căzute după începerea umplerii gropii bordeiului, nici în interior și nici în apropierea sa nu au fost identificate urmele vreunei instalații pentru foc: petrar, cuptor de copt etc.

Bordeiul B₅. De formă ușor ovoidală spre nord prezintă o curbură mai accentuată. Acest complex are dimensiunile relativ mici, de 2,40×1,30 m. Axa lungă are orientarea pe direcție est-vest, iar fundul de formă dreaptă se găsește la 0,70 m adîncime în raport cu suprafața solului.

Bordeiul B₆. Reprezintă cel mai mare complex de locuire identificat și cercetat pînă în prezent în așezarea veche românească de la *Căunița de Sus*. De formă rectangulară, cu laturile de 4,50×3,25 m și axele de 4×3 m, locuința are axa lungă orientată pe direcția NE—SV. În trei dintre colțurile acestei locuințe — la nord, sud și est — au fost semnalate și dezvelite trei instalații de foc, care apar la adîncimea de 0,30—0,35 m. În colțul de vest și de-a lungul laturii de sud-vest au fost găsite mai multe pietre de rîu, dispuse însă fără vreo ordine anume.

²¹ *Ibidem*, Crisia, 1974, p. 40.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 41.

Bordeiul B₇. Are forma rectangulară cu colțurile puternic rotunjite și cu dimensiunile de $2,70 \times 1,80 \times 0,55$ m. Axa lungă a locuinței este orientată pe direcția NV—SE.

Bordeiul B₈. Are dimensiunile destul de reduse $1,90 \times 1,50 \times 0,50$ m. De forma rectangulară, ușor alungită și cu colțurile rotunjite și acest complex are axa lungă orientată pe direcția NV—SE. Spre sud-vest, locuința intersecțiază un alt complex de locuire prefeudal.

Bordeiul B₉. Considerat inițial o groapă, apare ca un complex de locuire separat de bordeiul B₈. Dimensiunile sale sînt de $1,60 \times 1,25 \times 0,40$ m. Groapa locuinței are forma ovoidală cu vîrfurile îndreptate spre sud, iar axa lungă fiind orientată pe direcția nord-sud.

Bordeiul B₁₀. A fost identificat în ultima campanie, organizată în anul 1976. Fiind săpat într-un sol de aceeași nuanță și din aceeași vreme, dimensiunile sale exacte, pot fi numai cu greu presupuse între $4,2 \times 2,3 \times 0,15$ m, totul cu o aproximație de 15—25 cm. Dimensiunile respective delimitează, de fapt, numai umplerea gropii complexului, conturul său fiind urmărit mai ușor doar pe direcția în care a fost tăiat de colțul unei instalații romane de foc.

Platforma 11. Este formată din țigle și pietre dispuse într-o alcătuire dreptunghiulară, cu dimensiunile aproximative de $4,2 \times 2,35$ m și grosimea de 0,15 m. Materialele arheologice găsite pe suprafața acestui pavaj dovedesc că poate fi vorba despre vestigiile unei locuințe de suprafață, singura de acest tip, după cum am mai arătat, identificată în vechea așezare românească de la *Căușuța de Sus*.

1. Tipul de așezare și de locuință

a) Așezarea veche românească

Săpăturile arheologice au dovedit că în raport cu ferma romană de la *Căușuța de Sus*²⁵, locuirea veche românească ocupa un anumit spațiu în partea centrală a terasei, întinzîndu-se atît spre est, cît și spre vest și, foarte probabil spre sud, de respectivul obiectiv.

Ținînd seama de rezultatele periegezelor întreprinse în acel sector și avînd în vedere suprafața de unde provin cele mai multe fragmente de ceramică prefeudală, constatăm că pe teren se conturează un perimetru cu lungimea de cca 400 m și lățimea de 100—120 m, unde poate fi localizată vatra așezării vechi românești. Orientîndu-se potrivit reperelor și criteriilor mai sus indicate, constatăm că cea mai mare densitate de locuire prefeudală se afla la aproximativ 40—50 m spre nord și nord-est de construcția romană amintită.

Faptul că investigațiile arheologice n-au reușit să epuizeze pînă în prezent nici 50% din presupusa suprafață pe care se situa vatra locuirii prefeudale, nu permite să precizăm tipul ei în funcție de dispunerea locuințelor, cum nu putem aprecia nici întinderea reală în secolele VII—VIII²⁶.

²⁵ N. Gudea, *Gornea...*, p. 12—13.

²⁶ Semnalăm că în prezent întreaga terasă inferioară, situată la sud de șoseaua Moldova Nouă—Orșova a fost inundată de apele Lacului de acumulare Porțile de Fier I. Spre vest de construcția romană încă nu s-au întreprins săpături arheologice sau sondaje pentru a verifica existența vestigiilor așezării prefeudale.

În stadiul actual al cercetărilor cele 11 complexe de locuire semnalate la Căunița, indică în mod cert, doar existența unor unități de așezare, formate din mici grupuri de locuințe-bordeie, dispersate într-o anumită zonă de pe terasa mijlocie a Dunării.

Ceea ce a fost posibil și s-a constatat relativ ușor, pe baza materialului arheologic găsit în complexe, sau în apropierea instalațiilor de foc, ca și prin observațiile stratigrafice directe, efectuate cu ocazia săpăturilor este că s-au scos la lumină mărturiile existenței unei așezări vechi românești, de tip rural, deschisă și fără urme de întăritură sau fortificație. Locuitorii acesteia, formau, neîndoielnic o mică comunitate de agricultori și crescători de vite, care se ocupau și cu meșteșugurile, uneori îndeletnicindu-se, sezonier, cu vânătoarea și pescuitul.

b) Tipul de locuință

Săpăturile arheologice executate la *Căunița de Sus* au adus numeroase informații și mărturii cu privire la tipul de locuință specific unei așezări autohtone din Clisura de Sus. De fapt, ele documentează existența, se pare, concomitentă a două tipuri, am zice fundamentale de locuire: locuința adâncită sau bordeiul și locuința de suprafață (foarte probabil, ceva asemănător colibei sau stinelor de astăzi).

Referitor la bordei, tipul de locuință, dacă nu exclusiv fără îndoială cel mai frecvent întâlnit în așezarea de la Căunița, remarcăm adâncimile foarte diferite la care au fost săpate și amenajate gropile celor 10 bordeie prezentate anterior, variabile între 0,35 și 1,10 m. O asemenea situație întâlnită și cu ocazia cercetării altor așezări, a fost de natură să determine în literatura de specialitate, tendința de a diferenția complexe de locuire adâncite, ierarhizându-le în funcție de dimensiunile gropilor, de adâncimea lor. Astfel, locuințele cu groapa săpată mai adânc ar corespunde tipului de bordei, cele cu adâncime mai redusă — în jurul cotei de 0,50 m — fiind denumite cu termenul impropriu de semibordei!

Indiferent de adâncimea variabilă a respectivelor gropi, considerăm că denumirea de bordei, adică locuința-bordei, reprezintă un termen cât se poate de adecvat, spre a indica orice complex de locuire adâncit, raportat firește la locuința de suprafață.

În așezarea prefeudală de la Gornea, alături de bordeie, mai mult sau mai puțin adâncite, cercetările arheologice au dovedit că au coexistat și locuințe de suprafață. În acest sens, credem că prezența *platformei 11* reprezintă un argument foarte edificator. Identificată, doar în vara anului 1976, această platformă reprezintă de fapt resturile pavajului unei locuințe de suprafață. Ipoteza este dovedită și prin materialele arheologice, găsite pretutindeni pe suprafața pavajului, printre pietrele și cărămizile dislocate.

Pentru secolul al VIII-lea semnalarea locuinței de suprafață alături de bordeiele așezării vechi românești de la *Căunița de Sus* nu reprezintă o situație singulară, de excepție, pentru că analogii deja semnalate există și pe teritoriul Transilvaniei în așezări contemporane cu aceea de la Gornea²⁷.

²⁷ La Dăbica (jud. Cluj), spre exemplu, există o situație similară care a apărut în incinta a IV-a — informație Gh. Lazarovici, participant la cercetările de la Dăbica.

2. Planul complexelor de locuire

Din punct de vedere al formei, locuințele așezării de la *Căunița de Sus* se încadrează în trei grupe:

a) de formă rectangulară, rotunjite la colțuri, cum sînt complexe de locuire notate B₁, B₂, B₄, B₆ și B₇. Reprezentative pentru această grupă credem că sînt locuințele adîncite B₁/1973 și B₆/1974, prevăzute cu mai multe instalații pentru foc de același tip, sau diferite, corespunzătoare unor faze de reconstrucție a bordeielor respective.

Din punct de vedere planimetric, în această grupă poate fi încadrată și locuința de suprafață amintită mai sus.

b) de formă ovală sînt complexe de locuire adîncite notate B₅, B₈, B₉ și eventual, B₁₀/1976, al cărei plan exact este dificil de precizat, tocmai, datorită solului în care a fost săpat.

c) a treia grupă a complexelor de locuire de formă circulară, oferă doar exemplul singular al locuinței notate B₃/1973, compusă din două încăperi.

Cu excepția locuinței B₂/1973, a cărei amenajare s-a făcut cu orientarea pe direcția est-vest este important să subliniem că toate celelalte bordeie au o orientare generală relativ constantă, pe direcția nord-sud, sau cu unele ușoare devieri ale axei spre nord-vest, sud-est.

Încheind acest capitol precizăm că deși săpăturile efectuate pînă acum, n-au reușit să lămurească pe deplin problemele și detaliile tehnice legate de construcția complexelor de locuire, ele ne demonstrează că indiferent de adîncimea lor, pereții laterali și podeaua erau albiatate, iar acoperișul se sprijinea pe stîlpi de lemn cum atestă gropile surprinse în centrul, dar și la marginea unor bordeie. De asemenea, remarcăm, că în majoritatea locuințelor cercetate n-au fost puse în evidență nici un fel de urme care să dovedească podirea lor. În acest sens există totuși o excepție semnalată în cazul complexului B₁/1973, de unde provin mai multe fragmente de lipitură care puteau să aparțină unei podele de lut.²⁸

B. INSTALAȚIILE PENTRU FOC (TIPURI DE CUPTOARE ȘI VETRE)

După cum s-a observat la majoritatea locuințelor, în interior, pe una dintre laturi, sau într-un colț, de regulă, opus intrării au fost amenajate instalații pentru foc de diferite tipuri. În funcție de aceste amenajări, cu caracter utilitar-gospodăresc, locuințele din secolul al VIII-lea, se clasifică în: a) complexe de locuire cu instalație pentru foc și b) complexe de locuire fără asemenea instalații.

În cazul primei categorii, a clasificării de mai sus, menționăm și existența unei variante, anume, locuințele prevăzute cu instalație pentru foc și cu o groapă mai adîncită, sau cu un spațiu de acces, special amenajat la gura cuptorului, cum s-a observat în complexe de locuire B₂ și B₃.

Cu privire la diferitele instalații pentru foc utilizate în contextul prefeudal de la Gornea, menționăm că în stadiul actual al cercetărilor stabili-

²⁸ I. Uzun, *Crisia*, 1974, p. 39. Semnalăm că sub un asemenea strat gros decca. 1 cm s-a găsit un vas de ceramică de culoare neagră, lucrat cu mîna, păstrat în depozitul MJIR inv. nr. A 17 533 (M1 903).

rea exactă a formelor este extrem de dificilă. În majoritatea cazurilor, de care ne ocupăm aici, asemenea instalații s-au găsit într-un stadiu avansat de distrugere. La cele mai multe cuptoare, calota părea prăbușită încă din vechime, iar pietrele care alcătuiau pereții laterali sau vatra, ori cele care delimitau gura cuptorului s-au descoperit dislocate și răslățite pe întreg perimetru gropii bordeielor.

Totuși, dacă se are în vedere tehnica de construcție a instalațiilor pentru foc identificate, considerăm că se pot evidenția următoarele categorii: 1) cuptoare-pietrar; 2) cuptoare amenajate în perețele bordeielor sau într-un bloc de pământ cruțat (cuptorite sau cotlonite)²⁹; și 3) vetrele simple amenajate. Remarcăm însă că existența acestor trei tipuri fundamentale de instalații pentru foc la *Căunița de Sus* reprezintă, neîndoindu-ne, o preluare directă a moștenirii antichității, concretizată prin elemente tradiționale de cultură materială traco-dacică și daco-romană, integrate fondului cultural local din perioada prefeudală. Atât instalațiile de foc de la Gornea, cât și analogiile lor în descoperiri similare din spațiul carpato-danubian asociate, firește, tipului de locuință folosit din vremuri străvechi, constituie factori arheologici materiali, care dovedesc continuitatea prototipurilor folosite de autohtoni, în aceeași regiune o perioadă de timp mai îndelungată³⁰. Pornind de la o realitate istorică de multă vreme atestată³¹, existența și utilizarea elementelor de cultură materială primordiale, ca locuințele cu instalațiile și dotările lor uzuale, gospodărești — pe cuprinsul întregului spațiu românesc, credem că nu mai poate fi pusă în legătură cu prezența vreuneia dintre populațiile semnalate, înainte sau după secolele

²⁹ Acest tip de cuptor s-a păstrat în zonă, aproape fără modificări esențiale, din sec. VIII până în secolul al XIII-lea fiind semnalat prin săpături arheologice la *Zomonite*, *Podul Păzăriște* — unde s-a găsit o adevărată baterie de cuptoare — și la *Țărmuri*. Foarte asemănătoare sînt și cuptoarele descoperite în așezarea medievală de la *Ilidia* — *Săliște*, unde, în cadrul așezării prefeudale este semnalat un complex de locuire adîncit, cu mai multe faze de refacere și funcționare, firește și cu instalațiile de foc corespunzătoare.

³⁰ C. Preda, *Material*, 7, 1961, p. 261; Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, 1967, p. 20 (vetre); p. 52, fig. 29 și 30 (pietrare); p. 56—76 (pentru cuptoarele decopt); p. 153 (originea cuptoarelor); Oct. Toropu, *Romanitatea tirzie și stră-românii în Dacia Traiană sud-carpatică* (în continuare se va cita *Romanitatea tirzie...*), Craiova, 1976, p. 122—123; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.* (în continuare cităm: *Teritoriul est-carpatic...*), Iași, 1978, p. 74, 161, 183, fig. 2 și 24; Maria Comșa, *Cultura materială veche românească* (în continuare: *Cultura materială...*), București, 1978, p. 37—40 și 148; *Idem*, în *File de istorie*, București, 1978, p. 111—115; Ligia Birzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii* (în continuare: *Continuitatea creației...*), București, 1979, p. 85; Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați* (în continuare: *Continuitatea populației...*), Iași, 1984, p. 73—75, fig. 58 și 71; M. Comșa, în *Hierars*, V, 1983, 1984, p. 147—155.

³¹ Construirea noilor fortificații de tip „quadriburgium” în perioada Tetrarhiei la Orșova—Ghera și la Gornea—Novae—Superiores, repararea în sec. IV e.n. a vechilor caste romane de la Pojejena și Mehadia dar, mai ales, menținerea zonei Clisurii dunărene sub controlul permanent al oștilor romano-bizantine pînă la începutul sec. al VII-lea (anul 602) reprezintă dovezi care pot atesta convingător romanitatea teritoriului. Cele 32 de așezări din secolul IV și mai tirzii, identificate în sudul Banatului, documentează arheologic romanitatea locuitorilor și a culturii lor materiale; vezi în acest sens: E. Iaroslavski, Gh. Lazarovici, *ActaMN*, XV, p. 255—260. De asemenea menționăm cele 30 de tezaure monetare din perioada tirzie a stăpînirii romane, provenite toate din regiunea la care ne referim.

VII—VIII, în imigrare prin teritoriile de la nordul Dunării, locuite, din totdeauna, de români și de înaintașii lor³².

1. Revenind asupra clasificării instalațiilor pentru foc găsite la *Căunița de Sus*, precizăm că din prima categorie, a cuptoarelor-pietrar, investigațiile arheologice au scos la lumină o singură instalație tipică. Ea corespunde complexului de locuire B_1 și se datează în faza cea mai timpurie de locuire a bordeiului. Cuptorul situat în colțul de nord-est al locuinței avea vatra amenajată din pietre cu axele măsurind $1 \times 1,25$ m. Vatra era înconjurată de alte pietre legate între ele sau lipite cu lut care, se pare formau pereții laterali ai cuptorului. Pe vatră, într-un strat de cenușă și cărbune s-au găsit câteva fragmente de ceramică lucrate cu mîna. Instalații asemănătoare ca formă și dimensiuni, au fost semnalate la Dăbica (jud. Cluj) cu ocazia cercetărilor din anul 1969³³.

Un alt cuptor-pietrar, foarte probabil asemănător cu cel din bordeiul B_1 a fost găsit și în bordeiul B_4 , numai că dimensiunile și forma acestuia sînt mai greu de precizat, dacă avem în vedere că vatra acoperită de pietre nu era bine delimitară. Printre aceste pietre răspîndite pe o suprafață destul de mare și care prezentau urme de arsură, s-au găsit cărbuni, cenușă, fragmente ceramice și oase. Este interesant să semnalăm aici că, de fapt, în complexul de locuire se întîlnesc toate cele trei tipuri de instalații pentru foc, corespunzătoare celor trei faze succesive de refacere. Desigur, că în acest caz, se poate presupune că cele trei tipuri de cuptoare n-au funcționat concomitent și se pot data diferit în funcție de fazele funcționării bordeiului.

2. A doua grupă de instalații pentru foc, a cuptoarelor săpate sau scobite în peretele bordeiului este tipul cel mai răspîndit în așezarea de la *Căunița de Sus*. În general, cuptoarele pentru copt au o formă rotundă, uneori ușor ovală. Dimensiunile lor sînt cuprinse între 1,10—1,50 m, fiind destul de variabile. În mod obișnuit, asemenea cuptoare au fost săpate sau scobite într-unul dintre pereții bordeiului sau într-unul din colțuri. Uneori la gura cuptorului a fost amenajată o adîncitură care avea rostul să faciliteze accesul atît pentru întreținerea focului, cît și pentru scoaterea cenușei. Primul cuptor de copt, cu calotă semisferică a fost semnalat în complexul corespunzător celei de-a doua faze de locuire din bordeiul B_1 , fiind săpat în peretele de est. Foarte bine păstrată această instalație avea vatra de formă circulară cu diametrul de 1,10 m. Vatra era acoperită cu o calotă semisferică înaltă de cca 0,40 m. Se pare, că după scobire peste tot a fost aplicat un strat de lipitură cu lut. După cum se observă, de la gura cuptorului pornesc mai multe straturi de arsură sau lipituri succe-

³² Atît la Gornea, cît și mai spre nord, pe teritoriul Ilidiei, cercetările arheologice atestă că așezările prefeudale au fost întemeiate fie, suprapunînd vechi așezări daco-romane sau romano-bizantine, fie alături de acestea sau în imediata lor apropiere. Descoperirea unui vîrf de săgeată cu trei „aripioare” și peduncul, considerate a fi „avarice” nu poate dovedi și o prezență avarică sau neapărat, trecerea avarilor prin teritoriul respectiv, ci poate constitui o prezență întîmplătoare care, în cel mai bun caz, atestă răspîndirea acestui tip de vîrf de săgeată într-o anumită perioadă de timp; vezi și Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 141, 148 și nota 742, care constată pentru acest tip de săgeată „avarică”, existența unor prototipuri locale dacice și romane.

³³ În campania din anul 1969 de la Dăbica, s-au cercetat două complexe de locuire îngropate cu asemenea cuptoare. Informație de la colegul Gh. Lazarovici, descoperirea provenind din sectorul pe care l-a supravegheat.

sive, care au îngroșat vatra cuptorului. O asemenea situație poate constitui dovada unei folosiri îndelungate și în consecință poate atesta o lungă perioadă de locuire.

Un cuptor asemănător ca tip, avînd vatra îngroșată, de asemenea, prin lipituri succesive cu lut a fost descoperit în complexul de locuire B₃. Spre deosebire însă de cuptorul din complexul B₁, acesta a fost săpat în partea nordică a unei încăperi de formă circulară, amenajată, după cit se pare, tocmai spre ușurarea accesului la cuptor. În legătură cu acest tip de cuptoare, către sfîrșitul campaniei din vara anului 1974, cu ocazia cercetării bordeiului B₅ semnalăm înregistrarea unei descoperiri destul de interesante și anume, cuptorul săpat în colțul nordic al complexului avea vatra construită în întregime din țigle romane refolosite. Țiglele romane, ca de altfel și cărămizile, erau se pare preferate datorită calităților refractare deosebite pe care le posedă, înmagazinînd și păstrînd căldura o perioadă de timp mai îndelungată. O situație asemănătoare apare în continuarea aceleiași campanii cu ocazia cercetării complexului de locuire B₆, în care s-au descoperit, nu mai puțin de trei cuptoare aparținînd tipului la care ne referim. Cuptorul notat C₁, cu dimensiunile de 1,35×1,40 m (în plan se prezintă ușor oval) săpat în colțul de nord al bordeiului avea o calotă semisferică înaltă de 0,40 m, iar vatra era de asemenea amenajată cu cărămizi romane care-i sporeau coeficientul de refractabilitate calorică.

Cuptorul C₂, săpat în colțul de est al complexului B₆, avea dimensiunile de 1,30×1,40×0,35 m. Vatra sa a fost făcută din pietre și lipitură de lut. La gura cuptorului s-au găsit cîteva lespezi de piatră amenajată anume pentru a o proteja. A treia instalație pentru foc are formă circulară cu diametrul vetrei de 1,25 m și înălțimea mai redusă de numai 0,30 m. Vatra sa a fost amenajată, direct în pămînt cu lipitură deasupra. La gura cuptorului au fost așezate două lespezi de piatră.

În toate cuptoarele cercetate s-au găsit cenușă, cărbune, oase, foarte puține fragmente ceramice și cîteva pietre. Dar prezența a trei cuptoare, în același complex de locuire, ridică credem noi problema duratei lor de folosință sau, eventual a refolosirii lor. Ținînd seama că dimensiunile complexului B₆ sînt totuși destul de reduse oferînd o suprafață locuibilă relativ modestă, ce nu putea să reclame surse sporite de încălzire, iar, pe de altă parte, avînd în vedere și faptul că astfel de cuptoare simple erau folosite la pregătirea hranei, precum și pentru coptul pîinii, nu considerăm a fi fost necesară funcționarea lor concomitentă.

În sfîrșit, foarte probabil că o instalație pentru foc asemănătoare, contemporană cu cele amintite mai înainte a fost identificată și cu ocazia sondajului din 1981, întreprins în partea de est a terasei de la Căunița. Este semnificativ că și în acest caz s-a constatat refolosirea cărămizilor romane în structura cuptorului, la baza calotei care se ridică imediat deasupra vetrei.

3. În ce privește a treia categorie a vetrelor simple, săpăturile sistematice de la Căunița au reușit să identifice pînă în prezent numai două instalații de acest tip. Ambele au fost puse în evidență cu ocazia reluării cercetărilor în anul 1973. Prima vatră scoasă la lumină aparține complexului B₁ și se datează în ultima fază de reamenajare a acestuia. Instalația pare deosebit de simplă fiind reprezentată printr-o grupare din pietre de rîu, cu urme de ardere, răspîndite în jurul și deasupra unei adînciuri în po-

deaua din partea de sud-est a complexului de locuire. Pietrele aparținând vetrei respective au fost răspândite pe o suprafață cu lungimea de 1,50 m și lățimea 0,50 m, sugerind o posibilă formă ovală alungită a acestei instalații. Printre pietrele care, delimitau probabil vatra, se aflau fragmente ceramice, oase și, de asemenea, o importantă cantitate de cenușă și cărbune.

Mai interesantă pare a fi a doua vatră scoasă la lumină în timpul cercetării bordeiului B₂. În aceeași casetă C₁ a secțiunii S₁₉/1973, în care a fost delimitată locuința respectivă dar, alături de ea s-a semnalat o instalație pentru foc, care după dimensiuni, formă și arsură se prezintă ca o vatră simplă pavată însă cu cărămizi romane refolosite.

C. ALTE COMPLEXE ARHEOLOGICE

Finalizînd prezentarea complexelor arheologice delimitate cu ocazia cercetării arheologice a așezării prefeudale de la Gornea, ca și problema prezenței sau refolosirii unor materiale romane în cuprinsul său, menționăm în această parte descoperirea unei presupuse „gropi romane” în anul 1973.

După deschiderea secțiunii S₁₀, între carourile 5—7 a fost semnalată o groapă în care s-au găsit mai multe cuie și piroane romane, fragmente ceramice, fragmente de la vase de sticlă și un lăncșor de bronz, motiv pentru care a și fost denumită, și înregistrată drept groapă, adică complex arheologic din perioada stăpînirii romane. Întrucît complexul acesta intersectează unele bordeie și gropi neolitice, pentru a se lămurii situația sa a fost deschisă caseta C₄, cu dimensiunile de 3×6,25 m. Astfel, s-a constatat că „groapa romană” cobora mai adînc decît nivelul la care s-au săpat complexe neolitice. Ea avea dimensiunile de cca 3,75×5,25 m și cobora pînă la 1,20 m adîncime față de nivelul de călcare antic. Ceea ce a surprins însă, în acest caz, cel mai mult, a fost faptul că tocmai pe fundul gropii au apărut mai multe fragmente de ceramică din perioada prefeudală. Or, o asemenea situație ne determină a considera că în nici un fel această groapă nu poate fi romană, ci a fost săpată mult mai tîrziu, într-o perioadă contemporană cu ultimele fragmente ceramice descoperite. Rostul, sau motivele care au determinat săparea gropii nu pot fi precizate, dar este foarte clar că ea nu a fost amenajată de către vechii locuitori români din zonă spre a le folosi drept locuință.

III. PREZENTAREA MATERIALULUI ARHEOLOGIC DESCOPERIT

Ca urmare a săpăturilor desfășurate patru ani consecutiv — între 1973—1976 — a fost recuperat un inventar arheologic destul de bogat, de o anumită varietate și constituit din: ceramică, unelte de os, obiecte de metal din fier, bronz și argint, obiecte de lut și diverse materiale sau obiecte arheologice de epocă romană.

A. CERAMICA

Nici aşezarea veche de la Gornea *Căunița de Sus*, ca toate celelalte aşezări medievale cercetate în sud-vestul României, sau în alte părți de pe cuprinsul spațiului carpato-danubian, nu face excepție de la regula, după care, ceramica se impune drept categoria reprezentativă, atît ca varietate de tipuri și forme, cît mai ales, din punct de vedere cantitativ. De altfel, în complexele de locuire prefeudale, ponderea ceramicii devine uneori totală, ea reprezentînd cîteodată singurul produs din inventarul mobil al locuinței.

1. Factura ceramicii

După o primă analiză amănunțită, se poate aprecia că majoritatea ceramicii descoperite la Căunița este de factură și tehnică bună, superioară, deosebindu-se de cea din alte zone, probabil că și datorită resimțirii unor puternice influențe sud-dunărene, bizantine. Pasta din care au fost lucrate vasele este amestecată cu nisip și destul de fin, pe lîngă acesta folosindu-se ca degresanți paietele de mica și cioburile pisate, numai rareori s-au observat și pietricele în compoziția sa. Netezirea pereților, în special cea exterioară este remarcabilă, la această finisare procedîndu-se cu multă grijă și îndemînare. La rîndul ei, arderea ceramicii este de o calitate superioară, așa cum se poate constata în cazul vaselor cu pereții mai subțiri și; destul de slabă la vasele mai grosiere, pentru care motiv acestea și prezintă o culoare gălbuie.

Din punct de vedere al destinației vaselor sau al folosinței lor, se impune, într-o proporție covîrșitoare, ceramica de uz comun, dar nu lipsește nici o categorie de ceramică mai luxoasă, de tipuri și forme provenite, se pare, din importuri ca urmare a contactelor strînse păstrate cu lumea bizantină de la sudul Dunării (remarcăm în acest sens unele fragmente ceramice provenite din complexele B₁ și B₂).

Din punct de vedere al facturii ceramica locală, de uz comun, poate fi împărțită în două categorii principale: a) ceramica lucrată la roată rapidă, care predomină cantitativ inventarul ceramic al locuințelor; b) ceramica lucrată cu mîna, a cărei proporție este cu mult mai redusă, dacă se are în vedere și faptul că au fost identificate o serie de vase, lucrate de fapt la roată și doar apoi netezite cu mîna.

Indiferent de tehnica în care a fost lucrată, aceeași ceramică uzuală se împarte după culoare în alte patru categorii: a) vase de culoare neagră care apar fragmentar aproape în toate complexele; b) vase de culoare brună care sînt și mai frecvente decît cele de culoare neagră; c) ceramică cenușie, semnalată într-o proporție destul de redusă, doar prin cîteva fragmente descoperite în complexele B₄/1973, B₅ și B₆ din 1974; în sfîrșit, d) vasele de culoare cărămizie de calitate mai slabă, lucrate de obicei, cu mîna.

Desigur, pe lîngă principalele categorii enumerate se disting și alte cîteva subcategorii, care ilustrează diferite nuanțe de culoare intermediare: neagră-cenușie, brun-negricioasă, brun-cărămizie etc.

Considerăm că o atenție deosebită trebuie acordată categoriei ceramicii cenușii care reprezintă, un element timpuriu de tradiție autohtonă daco-romană, prezența ei fiind caracteristică, îndeosebi, secolelor VI—VII cum este semnalată ca atare și pe teritoriul Transilvaniei, în cimitirul de la Noșlac³⁴. Contemporane cu aceasta sînt probabil și fragmentele ceramice cenușii, lucrate la roata rapidă, dintr-o pastă fină, găsite la Pescari în dreptul Km 92, la Jupalnic în apropierea Orșovei, la Gura Văii și în alte cîteva locuri³⁵, dar, mai cu seamă, în așezarea prefeudală identificată în imediata apropiere sudică a înălțimii Umca, de pe insula Decebal, situată în fața localității Moldova Nouă³⁶.

Descoperirile ocazionate de periegeza din aprilie 1961, în zona viitorului lac de acumulare al hidrocentralei Porțile de Fier, din sudul Banatului³⁷, au continuat prin cercetările întreprinse în anul 1967 la Eșelnița lângă Orșova, unde au dus la semnalarea unui bordei din secolul VIII³⁸. Din acest complex prefeudal, alături de „numeroase fragmente ceramice decorate cu linii în val și orizontale provenind de la vase lucrate la roată”³⁹, a căror tradiție autohtonă este evidentă, s-au scos la iveală și fragmente de ceramică lucrate la roată, din pastă de culoare cenușie, analoage celor de la Gornea—Căunița de Sus⁴⁰. Aproximativ două secole mai tîrziu, existența ceramicii cenușii în așezările de la începutul feudalismului timpuriu din sudul Banatului, nu mai este semnalată. Chiar într-o așezare cercetată, în imediată apropiere, la Gornea — *Zomonite*⁴¹, care continuă — în spațiu și timp — evoluția ceramicii de la *Căunița de Sus*, specia de ceramică cenușie, de care discutăm, va dispărea din complexele de locuire ce datează din secolele IX—XI-lea. Remarcăm însă, că pentru aceeași perioadă, cercetările arheologice atestă și dispariția altei categorii, a ceramicii de culoare neagră, din complexele de la *Zomonite* sau, înlocuirea ei, cu ceramica de culoare brună care a fost semnalată și anterior în asociere, de regulă, cu celelalte categorii.

2. Ornamentarea ceramicii

În general, constatăm că motivele care decorează ceramica veche românească de la Gornea sînt realizate prin tehnica inciziei cu un vîrf, cu bețisorul ascuțit sau cu un pieptene special, în pasta crudă. Decorul astfel executat se compune din linii orizontale și în val incizate, singulare sau în benzi, ori asociate în diferite combinații dintre acestea, dispuse fie pe

³⁴ M. Rusu, *Dacia*, VI, 1962, p. 272, fig. 2/5.

³⁵ D. Tudor și colab. *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 401.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 395—402.

³⁸ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., *Comunicări, Seria arheologică*, IV, Craiova, 1968, p. 43—46.

³⁹ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁰ În anul 1967, arheologul Marin Nica din Craiova, identifică la Eșelnița lângă Orșova, un complex de locuire cu ceramică lucrată la roată, din pastă cenușie. Materialul a fost predat la Institutul de istorie din Craiova. Informații de la Gh. Lazarovici.

⁴¹ I. Uzum, *Banatica*, VII, 1983, p. 256—259.

partea superioară a vaselor, fie pe întreg corpul lor⁴². Din punct de vedere tipologic, înțelegînd prin aceasta motivul sau asocierea motivelor folosite, distingem următoarele categorii caracteristice de ornamente: a) linie orizontală simplă incizată, mai subțire sau mai lată; b) linii orizontale paralele incizate, dispuse sub buză; c) benzi alcătuite din linii drepte, paralele, dispuse orizontal; d) linie vălurită sau sinuasă, dispusă pe umărul vasului; e) benzi de linii în val, paralele, plasate orizontal; f) benzi de linii vălurite care formează „ochiuri” sau linii rupte, care se întretaie; g) benzi orizontale de linii drepte paralele asociate cu benzi vălurite, dispuse succesiv sau alternativ pe corpul vasului.

După felul în care a fost realizat valul, acesta poate fi: a) val rupt; b) val înalt și c) val scund sau regulat.

Pe lângă ornamentarea vaselor este interesant să semnalăm, că în interiorul complexului B₅ a fost scoasă la iveală și o pecete de lut, folosită pentru ștampilarea ceramicii. Ca formă, această pecete se apropie de cele identificate în cuprinsul așezării de la Gornea—*Tărmuri* (în complexele B₁ și B₂ cercetate în anul 1969), care provin, însă, din medii mai târzii⁴³. Prezența unei peceti pentru ștampilarea ceramicii, în mediul prefeudal nu reprezintă o noutate pentru această perioadă, ea constituind un element de origine și tradiție romană care generalizîndu-se în Europa, cu începere din secolul al VIII-lea, va fi semnalat frecvent în numeroase descoperiri de pe întreg teritoriul României, identificîndu-se prin mărcile de olar aplicate pe fundul vaselor⁴⁴.

3. Formele

Vasele, destul de puține la număr și fragmentele întregibile, provenite din interiorul complexelor de la Căunița se clasifică, în funcție de forma corpului, a gîtului și de profilul buzei, în patru categorii:

I. Vase cu corp alungit și gît oblic;

II. Vase cu corpul scurt și gît scurt. După forma buzei la această categorie apar două variante: a) vasele cu buze profilată; b) vase cu buză triunghiulară.

III. Vase cu corp alungit și puțin curbat, care prezintă, de asemenea, două variante: a) vase cu buză răsfrîntă; b) vase cu buza oblică.

IV. Vase pîntecoase cu gîtul scurt.

Avînd în vedere destinația acestei ceramicii locale de uz comun, indiferent de faptul că a fost lucrată cu mîna, la roată rapidă sau la roată încetă, corespunzător celor patru categorii tipologice enumerate mai sus,

⁴² O tehnică de ornamentare și dispunere identică a motivelor incizate s-a întâlnit și pe ceramica descoperită în așezarea prefeudală de la Ilidia—*Săliște*; vezi în acest sens: I. Uzum, *RMMIA*, 2, 1988, p. 43—44, fig. 2, 3.

⁴³ Vezi I. Uzum, *Banatica*, IV, 1977, p. 220, fig. 1/1—2.

⁴⁴ Eugenia Zaharia, *Dridu...*, București, 1967, p. 90—93; *Idem*, *Populația românească din Transilvania în secolele VII—VIII* (în continuare: *Populația românească...*), București, 1977, p. 63, 69 și fig. 14/2—2 a; P. Diaconu, *Capidava*, vol. I, București, 1958, p. 215—226; *Idem*, *Păciul lui Soare*, vol. I, București, 1972, p. 131—136; Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 171, cu notele 852 și 853; M. Comșa, *Cultura materială...*, p. 94—97 și fig. 87.

prezintă o varietate destul de redusă de forme pe care încercăm să le individualizăm printr-o terminologie cât mai adecvată:

a) *Vasul borcan* — pare a fi o formă comună și larg răspândită în toate complexele de locuire. În cadrul acestui tip se pot deosebi trei variante în funcție de profilul buzei: 1) borcanul cu corpul svelt, gît scurt și buză evazată care se impune drept forma cea mai răspândită; 2) a doua formă este reprezentată de un borcan piriform cu gît scurt și buza arcuită; 3) în sfîrșit, menționăm borcanul cu gura largă, a cărui buză arcuită are muchia dreaptă.

b) *Oala fără toartă* — se deosebește destul de greu de vasul borcan și după constatăm este la fel de răspândită ca și acesta în complexele vechi românești de la Gornea. În cadrul acestui tip se pot diferenția trei variante de oale: oala globulară cu buza largă, e varianta cea mai răspândită; oala piriformă, care apare doar în trei dintre complexe⁴⁵; oala globulară, lucrată de regulă, cu mîna, mai puțin frecventă în complexe.

Menționăm însă că în zona complexului B₆ a fost găsită o toartă care ne face să presupunem și existența tipului de oală cu toartă, în cadrul așezării de la Căunița.

c) *Castronul*, se diferențiază ca tip, destul de puțin de strachină. Amîndouă făcînd parte din categoria formelor ceramice mai puțin adînci. Săpăturile au pus în evidență mai multe exemplare de castroane în complexele B₃/1973, B₅ și B₆/1974, ca și de-a lungul secțiunii S₃₆/1976. În general, avînd corpul de formă tronconică, aceste vase diferă, în primul rînd, prin dimensiunile fundului al cărui diametru variază între 6—14 cm.

d) *Strachina*, oarecum asemănătoare cu castronul, se pare că această formă în complexele cercetate la Căunița reprezintă o raritate. Singurul exemplar descoperit pînă acum, provine din așa-zisa „groapă romană“ și este lucrat la roată rapidă, dintr-o pastă de foarte bună calitate, ceea ce ne determină să presupunem că aparține, mai degrabă, perioadei romane tîrzii decît secolului al VIII-lea⁴⁶.

e) *Ulciorul*, ca formă de vas a fost pus în evidență numai în urma cercetării complexului de locuire B₂/1973. Cu această ocazie s-au găsit două fragmente ale unui gît de ulcior, ornamentate cu linii incizate simple și în val, dispuse la distanțe egale⁴⁷.

f) *Amfora sau vasul amforoidal*, formă de veche tradiție romană este atestată prin existența a două fragmente ceramice provenite, de asemenea, din zona complexului B₂, îndemnîndu-ne a-i căuta analogiile în lumea romană bizantină sau romanică de la sudul Dunării.

Materialul ceramic, din cele 11 complexe de locuire, prezentat mai sus, reflectă o remarcabilă unitate prin factură, forme și ornamentare. Doar materialul ceramic provenit din complexul B₂ se deosebește de restul prin factura și formele pe care le prezintă. Asocierea ceramicii negre cu ceramica cenușie (caracteristică sec. VI—VII) și cu aceea de culoare brună, prezența formelor de vase simple, fără gît înalt — cu excepțiile menționate —

⁴⁵ Este semnalată în locuințele B₂, B₄, cercetate în 1973 și în zona locuinței B₁₀ cercetate în secțiunea S₃₆/1976.

⁴⁶ O situație asemănătoare este semnalată la Gornea Zomonițe, în zona complexului de locuire B₃, unde apar numeroase fragmente ceramice din epoca romană care aparțin, însă unor tipuri de amfore și amforidoane; vezi și I. Uzum, *Banatica*, VII, 1983, p. 263, 289 și fig. 23.

⁴⁷ I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 40.

ne determină să încadrăm materialul din acest complex la sfârșitul secolului al VII-lea dar, mai ales, în prima jumătate a secolului al VIII-lea.

Este necesar, totodată să subliniem că, după formele identificate, tehnica în care este lucrată și ornamentație — exclusivitatea folosirii liniilor incizate orizontale sau în val, în diferite combinații — ceramica prefeudală de la Gornea reflectă o străveche origine autohtonă, reprezentând mesajul peste veacuri al civilizației daco-romane.

4. Ceramica de import

În cuprinsul așezării, alături de ceramica locală uzuală au fost găsite câteva fragmente ce pun în evidență folosirea unor vase de ceramică ce prezintă forme tipice de tradiție daco-romană și romano-bizantină. De asemenea, s-au descoperit și unele fragmente aparținând categoriei, așa-numită, a ceramicii „de lux” smălțuită, de evidentă origine bizantină care, par să fi ajuns în așezarea prefeudală de la Gornea tot pe calea schimburilor comerciale cu lumea sud-dunăreană.

Prezența acestei ceramici smălțuite dobândește în acest fel o semnificație deosebită, chiar dacă pînă în prezent ea este destul de sumar ilustrată, doar prin fragmentele de vase găsite în cuprinsul complexului de locuire B₁/1973⁴⁹. Așa cum se constată, fragmentele respective au fost lucrate la roată rapidă, dintr-o pastă de foarte bună calitate, arsă oxidant. Unul dintre fragmente este acoperit cu smălț de culoare brun-verzuie, iar celălalt are culoare roșie-portocalie. Din păcate sărăcia acestui material nu ne permite reconstituirea niciunei forme, făcînd deci, imposibilă practic, stabilirea tipului de vas căruia i-au aparținut.

Provenind, de asemenea din schimburile cu lumea sud-dunăreană — deci, este vorba iarăși despre „importuri” — considerăm alte două vase de care am mai amintit: o amforă sau un vas amforoidal, a cărui formă ne este indicată de fragmentele găsite în complexul B₂ și un castron, foarte interesant, scos la lumină în complexul B₃. Ne par deosebite, întrucît asemenea forme de vas reprezintă o tradiție de origine romano-bizantină, însă, este curios că ele au fost executate în aceeași tehnică ca majoritatea celorlalte vase de ceramică provenite din complexe de locuire. Situația aceasta, mai mult decît eventualitatea unor importuri, ne determină să reflectăm, dimpotrivă la persistența — dacă nu chiar la preluarea directă — a unor elemente de cultură materială din perioada tîrzie a stăpînirii romane în regiunea Dunării de Jos apusene și perpetuarea sau păstrarea lor pînă la acest orizont cultural vechi românesc de la sfârșitul veacului al VII-lea și începutul celui următor.

B. OBIECTE DE UZ CASNIC ȘI GOSPODĂRESC

În interiorul complexului de locuire pe vetrele, sau printre dărîmăturile instalațiilor pentru foc de alt tip, precum și în stratul de cultură al așezării au fost descoperite o serie de materiale arheologice lucrate din metal — bronz, argint și fier — os, lut sau piatră, de natură să reflecte dife-

⁴⁹ *Ibidem*.

rite aspecte legate de ocupațiile principale ale locuitorilor din perioada prefeudală, ca și de activitățile lor gospodărești cotidiene sau ocazionale.

Printre obiectele de uz casnic recuperate, includem mai întâi cuțitele, acestea fiind tipul de unealtă obișnuită, casnică cel mai frecvent descoperite în așezări și locuințe, utilizate la efectuarea unui mare număr de activități. Cuțitele sînt reprezentate la *Căunița de Sus* prin cinci exemplare lucrate din fier, dintre care doar unul singur s-a păstrat în întregime, celelalte fiind găsite în stare fragmentară și puternic oxidate. Lamele acestor cuțite — atît cît s-a păstrat din ele — au dimensiunile medii între 10—12 cm lungime și 1,2 cm lățime, prelungindu-se printr-un vîrf — un fel de peduncul alungit — care se înfigea în mînerul făcut, probabil din os, corn sau chiar din lemn.

Alături de aceste cuțite obișnuite cu lama dreaptă a fost găsit și un cuțit ușor curbat. Alt obiect din fier, de uz gospodăresc, a cărui prezență în așezare prezintă o semnificație specială este un cuțit cu lama curbă, asemănător cosoarelor din zilele noastre, însă ascuțit pe partea convexă⁴⁹. Ca unealtă — sau instrument gospodăresc — cosorul respectiv se putea utiliza, atît pentru prelucrarea pieilor, cît și la îngrijirea pomilor fructiferi sau a viței de vie, a căror cultivare în zona Văii Dunării, încă din perioada prefeudală nu poate fi exclusă.

Considerînd, deocamdată, epuizat inventarul uneltelor din metal nu încheiem fără a menționa și o foarfecă descoperită în interiorul complexului de locuire B₄ — instrument din fier foarte asemănător foarfecelor pentru tuns oile folosite pînă în zilele noastre⁵⁰. Pentru foarfecele găsite la Gornea, semnalăm cîteva analogii foarte bune în descoperiri înregistrate pe teritoriul Transilvaniei, chiar dacă provin, acolo, din necropole prefeudale⁵¹. Consideră, că utilizarea acestui tip de foarfecă pentru tuns oile, atît la Gornea cît și în așezările prelucrăne, este dovedită odată în plus prin constatarea că foarfecele descoperite în necropole proveneau, într-o majoritate, aproape absolută, din morminte de bărbați fiind folosite de către aceștia și desigur, în primul rînd, în scopuri gospodărești⁵².

Chiar dacă nu se integrează în categoria uneltelor de uz casnic, în finalul acestui capitol, menționăm pentru importanța lor în activitatea gospodărească cotidiană, un mare număr de cuie, piroane și scoabe de fier, găsite aproape în fiecare complex de locuire. În cadrul acestor descoperiri, cele mai frecvente par a fi totuși cuiele, avînd lungimea medie de 5—6 cm. Asemenea cuie par a fi fost lucrate după tehnica covăciilor sătești care au funcționat pînă în zilele noastre, avînd corpul în patru muchii, sau fiind rotunjite și prevăzute la capăt cu o floare mult lătită, în comparație cu produsele industriale de astăzi.

Tot din categoria obiectelor de uz gospodăresc face parte și o cute, făcută dintr-o gresie de formă dreptunghiulară în secțiune, avînd culoarea cenușiu-verzuie. Cutea provine din secțiunea S₂₈, caroul 1, în care a fost delimitată groapa complexului de locuire B₇/1975. Instrumentul la care ne

⁴⁹ S-a descoperit în complexul de locuire B₄/1973; cf. I. Uzum, *op. cit.*, p. 41.

⁵⁰ *Ibidem*, MJIR, nr. inv. M/41/A 45026; vezi și I. Uzum, *Drobeta*, 1980, p. 126, fig. 5.

⁵¹ K. Horedt, *Morești*, Ed. Kriterion, București, 1979, p. 193, Abb 73/2 și 80/1, 8.

⁵² *Ibidem*, p. 193 și nota 396.

referim era utilizat, firește, pentru ascuțirea uneltelor tăioase de metal și avea următoarele dimensiuni: lungimea — 13,5 cm; lățimea — 4,5 cm, iar grosimea era de 1,3 cm⁵³.

Prezența unor fusaiole din lut ars în interiorul complexelor de locuire atestă că în așezarea de la *Căunița de Sus* se practica în mod curent foarte vechiul meșteșug casnic al torsului și probabil țesutul linii, după cum ștampila de lut pentru marcarea ceramicii găsită într-un context asemănător reprezintă o dovadă materială de netăgăduit a practicării — chiar la scară strict locală — a unui meșteșug la fel de vechi cum este olăritul.

În sfârșit, amintim aici categoria uneltelor lucrate din os sau din coarne de animale, reprezentate prin câteva împungătoare de diferite dimensiuni și sule.

Cercetările arheologice efectuate în hotarul localității Gornea au vizat și obiective reprezentând vestigii cu mult mai vechi decât cele identificate la *Căunița de Sus*. Descoperirile semnalate cu acest prilej atestă că prelucrarea și folosirea uneltelor din oase și coarne de animale are în zonă tradiții foarte îndepărtate, asemenea îndeletniciri formind o preocupare permanentă a locuitorilor în toate timpurile⁵⁴. Materia primă exista în apropiere și din abundență, realitate confirmată de un izvor literar romano-bizantin care referindu-se la teritoriul de astăzi al localității Gornea, unde fusese edificată încă din epoca romană așezarea portuară *Novae Superiores*, aduce mărturie că este „pământ roman — situat pe malul stîng al Dunării n.n. — potrivit de la natură pentru vînătoare și călărie și foarte bogat în ape”⁵⁵. Firește că, asemenea condiții naturale optime, existente într-o regiune depresionară și deluroasă au putut să favorizeze și creșterea animalelor domestice care, după mărturia oferită de materialul osteologic provenit din așezare, constituie o îndeletnicire de bază a acestor locuitori, urmași direcți ai daco-romanilor de odinioară. Datorită condițiilor favorabile menționate, așa cum confirmă și analiza uneltelor din os găsite, meșteșugarii specializați în prelucrarea acestui gen de materie primă le stăteau la îndemînă, deopotrivă, oase de bovine, coarne de cerb sau de căprior și bour, sau alte oase de animale care se puteau alege, după dorință și necesități.

Desigur, numeroase exemplare de unelte „fabricate” din asemenea oase de animale domestice, crescute în jurul locuințelor, sau de la animalele sălbatice vîinate, s-au descoperit în număr mare și în alte așezări contemporane semnalate pe teritoriul Transilvaniei⁵⁶, al Olteniei⁵⁷, ca și în alte

⁵³ Se păstrează la MJIR, inv. nr. M 585/A 22897.

⁵⁴ Vezi Fl. Mogoșanu, *SCIV*, 21, 1970, 4, p. 531—538; și cele două lucrări arheologice cu caracter monografic: Gh. Lazarovici, *Gornea preistorie*, Reșița, 1977, p. 29—111; N. Gudea, *Gornea. Așezări din epoca romană și romană tîrzie*, Reșița, 1977, p. 12—89 și 72 figuri.

⁵⁵ Vezi istoriograful bizantin Theophylactus Simocattes, cf. *FHDR*, II, 1970, p. 545.

⁵⁶ K. Horedt, *Morești*, 1979, p. 212—220; Taf 49—50.

⁵⁷ Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 180—182; Eugenia Zaharia, *Dridu...*, p. 19—44; sînt menționate obiecte și unelte de os și corn: tuburi, străpungătoare, fusaiole etc.

părți de pe teritoriul patriei noastre⁵⁸, oferindu-ne o serie de analogii tipologice, pentru secolul al VIII-lea.

C. PODOABELE

Aproape în totalitatea lor, obiectele de podoabă la care ne referim în subcapitolul ce urmează, au fost descoperite, încă din primul an de săpături sistematice întreprinse în așezare. Dintre ele, fără îndoială, cea mai importantă grupă e formată din cerceii descoperiți în complexe de locuire B₃ și B₄/1973⁵⁹. Deși, foarte diferite ca formă, cele trei exemplare de cercei, datați de la hotarul secolelor VII—VIII, aparțin categoriei podoabelor pentru cap și pină în prezent, reprezintă cei mai vechi cercei medievali semnați pe teritoriul județului Caraș-Severin. În același timp, demonstrându-și originea și, foarte probabil, proveniența din lumea bizantină, ei reprezintă o dovadă materială a continuității relațiilor comerciale și culturale cu marele imperiu de la sudul Dunării, în ciuda unor situații de criză economică și socială și a stărilor de puternice conflicte politico-militare prin care trecea Bizanțul.

Cu tot numărul relativ redus al podoabelor, în vederea unei prezentări sistematice, continuăm descrierea fiecărei piese în parte schițând aici catalogul acestor descoperiri.

1. Cercei cu capăt spiralic⁶⁰. Provine de la Gornea, punctul Căunița de Sus. Piesa a fost descoperită în complexul de locuire B₃, delimitat în secțiunea S₂₂/1973, caroul 1, adâncimea — 0,70 m. Cerceul este făcut din bronz prin ciocănire cu veriga lucrată dintr-o sîrmă îndoită circular și avînd capetele despărțite. Unul dintre capete a fost răsucit spiraliform și dezdoit ulterior. Diametrul verigii este de 1,5 cm, iar grosimea sîrmei de 0,3 cm. Obiectul de podoabă este datat în secolul VIII.

2. Cercei cu pandantiv stelat⁶¹. Locul descoperirii este Gornea—Căunița de Sus, în complexul de locuire B₄, delimitat în caseta 1 a secțiunii S₂₂/1973, la adâncimea de 1,20 m. Piesa executată din argint prin turnare este compusă dintr-un pandantiv de formă semilunară prezentînd în partea inferioară trei aplicații de formă triunghiulară, avînd în partea superioară, într-o poziție centrală o a patra aplicație de aceeași formă. Toate cele patru aplicații triunghiulare au fost ornamentate cu fir răsucit filigranat. Capetele pandantivului sînt unite printr-o verigă din sîrmă de formă semicirculară.

⁵⁸ M. Comșa, *Cultura materială...*, p. 53—54 și 58—59; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...*, p. 77—78; *Idem*, *Continuitatea populației autohtone...*, p. 78—83 și fig. 32—34.

⁵⁹ I. Uzum, *Crisia*, p. 40, 41.

⁶⁰ MJIR nr. inv. A 37473; I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 39—42, fig. 4/3; *Comori arheologice în regiunea Porțile de Fier* (în continuare: *Comori arheologice...*), catalog, București, 1978, p. 249, cat. R 505; I. Uzum, *Banatica*, V, 1979, Abb. 3; *Idem*, *Drobeta*, IV, 1980, p. 126, fig. 7; *Comori de artă românească* (catalog), București, 1980, p. XLIII, cat. 317.

⁶¹ MJIR, nr. inv. A 37472; I. Uzum, *Crisia*, 1974, fig. 4/2; *Comori arheologice...*, p. 249, R 503; I. Uzum, *Banatica*, V, Abb. 5; *Idem*, *Drobeta*, 1980, p. 129, fig. 9; Pentru analogii pe teritoriul Banatului vezi: D. Pîrvulescu, *Tîbiscus*, V, Timișoara, 1978—1979, p. 223—231.

3. Cercele de tip „lună”⁶². Are același loc de descoperire ca și cerceul prezentat anterior. Piesa este lucrată din bronz turnat avînd un pandantiv de formă semilunară, ornamentat pe fațeta exterioară prin aplicații în filigran din fir de bronz. Veriga cerceului este executată, de asemenea, din sîrmă de bronz îndoită în formă semicirculară unind capetele semilunei. Această verigă pornește din mijlocul unui brîu inelar, ușor reliefat, ce se poate distinge la fiecare extremitate a „lunii”.

4. Mărgea de lut⁶³. A fost descoperită la Gornea—Căunița de Sus, în secțiunea S₂₂/1973, în care a fost cercetat și complexul de locuire B₄. Modelată cu mina din lut, ars reductor la cenușiu, prezintă în spărtură o pastă fină. De formă bitronconică, decorată cu linii în zig-zag, mărgeaua are în zona mediană diametrul maxim de 32 mm.

5. Brățară de fier fragmentară⁶⁴. Descoperită la Gornea—Căunița de Sus, în complexul de locuire B₁, carourile 19—21 ale secțiunii S₁₉/1973, adîncimea — 1,20 m. Cu toate că se păstrează doar un fragment cu lungimea de cca 8 cm, pare să fie vorba despre o podoabă pentru brațe, lucrată din metal cu capetele despărțite. Deși s-a păstrat numai unul dintre capete, reprezentînd un cap de animal cu cioc de pasăre, ne pare foarte probabil că și celălalt capăt se termina printr-o reprezentare zoomorfă asemănătoare.

6. Pandantiv de bronz⁶⁵. Unicul obiect de podoabă descoperit în anul 1974 provine de la Căunița de Sus, secțiunea S₂₃/1974, caseta 1, caroul 1 și adîncimea de — 0,60 m. El a fost găsit în cuprinsul complexului de locuire B₅. Acest pandantiv face desigur parte din categoria obiectelor de podoabă care se atîrnau la gît, separat sau, în cadrul unui colier de mărgel. Este executat dintr-o bandă de bronz avînd un capăt tăiat în formă triunghiulară, iar capătul opus era prevăzut cu un orificiu prin care, desigur, că se petrecea un fir metalic, un șnur sau o sfoară. Pandantivul la care ne referim reprezenta, pînă acum, singura piesă de podoabă găsită la Căunița de Sus, inedită.

Avînd în vedere, în primul rînd cele două exemplare de cercei menționați în catalogul de mai sus, la pozițiile 2 și 3, remarcăm că asemenea podoabe ornamentate în tehnica granularii — cu pseudo-granule — și a filigranului, provin fie prin schimburi comerciale cu centrele de producție și comerciale din imperiu, fie că au fost lucrate în unele ateliere nord-dunărene⁶⁶, găsindu-și însă originea, tot în prototipuri bizantine care circulau în Balcani, încă din secolele VI—VII, de asemenea în spațiul carpato-danubian, în Panonia, mai departe spre apus și răsărit⁶⁷.

⁶² MJIR, nr. inv. 37471; I. Uzum, *Crisia*, 1974, fig. 4/1 a—b; *Comori arheologice...*, p. 250, R 504; I. Uzum, *Banatica*, V, Abb. 4; *Idem*, *Drobeta*, 1980, p. 129, fig. 8; *Comori de artă românească*, 1980, p. XLIII/316; vezi și D. Pîrvulescu, *op. cit.*, p. 225.

⁶³ MJIR, nr. inv. 37466; I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 41; *Comori arheologice...*, p. 250, R 506.

⁶⁴ I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 40—41.

⁶⁵ MJIR, nr. inv. A 14004.

⁶⁶ Răzvan Teodorescu, *Pagini de veche artă românească*, București, 1970, p. 53—62; Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 187; R. Teodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, București, 1976, p. 24—25; St. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII—XI)*, București, 1983, p. 98—102.

⁶⁷ R. Teodorescu, *Bizant, Balcani, Occident*, București, 1974, p. 33—34; *Ibidem*, *Un mileniu de artă...*, p. 34.

În privința originii acestui tip de podoabe, ne raliem părerilor după care aceeași sursă de inspirație bizantină explică de ce, pe o întinsă arie geografică, numeroase obiecte de podoabă, lucrate din metale prețioase sau din metale obișnuite — cupru, bronz, fier — erau aceleași de-a lungul perioadei în care s-a dezvoltat arta prefeudalismului și a feudalismului timpuriu (cc. sec. VI—sec. XIII)⁶⁸.

Datarea între secolele VII—IX a celor două tipuri de cercei este asigurată de mai multe analogii. Astfel, cerceul de argint cu pandantiv stelat are, se pare, analogii foarte bune în cercei de bronz descoperiți la Horodiștea—Botoșani⁶⁹; Izvoare—Neamț⁷⁰; sau în cel de argint cu pandantiv, compus din cinci triunghiuri ornamentate cu pseudo-granule, găsit la Vădeni—Vaslui⁷¹. Alte analogii a căror datare în jurul anului 700 pare a fi asigurată, se găsesc în cercei descoperiți la Cimpia Turzii⁷² și la Proștea Mare—Sibiu⁷³.

Pentru cerceul cu pandantiv semilunar, de tip „lunulă” analogiile par a fi și mai numeroase și, chiar destul de apropiate. Menționăm aici doar „lunile” de argint și bronz din tezaurul de la Răducăneni⁷⁴; lunula de plumb de la Băiceni—Iasi⁷⁵; apoi alte variante de la Cotești—Iasi⁷⁶; Noșlac⁷⁷; Teiuș—Alba⁷⁸; Coșovenii de Jos⁷⁹; Sălacea—Bihor⁸⁰; și foarte aproape, în colecția Pongratz de la Muzeul Banatului din Timișoara⁸¹. Există însă, unele analogii în descoperiri ca cea de la Prșa în Slovacia⁸², sau în sudul Dunării⁸³. Pe lângă încadrarea cronologică menționată, toate analogiile de mai sus indică proveniența sud-dunăreană a exemplarelor de cercei, faptul că au fost lucrați în ateliere bizantine din cuprinsul Peninsulei Balcanice. În cazul descoperirilor de la Gornea considerăm că existența unor importuri de ceramică bizantină vine să întărească aceeași origine bizantină a podoabelor amintite.

Cerceul din bronz cu cap spiralic este dezdoit așa că o tipologie este mai greu de precizat. Considerăm că și în acest caz, poate să existe un

⁶⁸ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n.*, (în continuare: *Romanitatea carpato-dunăreană...*), Iași, 1981, p. 59—87.

⁶⁹ *Idem*, SCIV, 21, 1970, 1, p. 109.

⁷⁰ I. Mitrea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 61, 65—66, fig. 12/4.

⁷¹ G. Coman, SCIV, 20, 1969, 2, p. 301, fig. 16/2.

⁷² K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, sec. IV—XIII, (în continuare: *Contribuții...*), București, 1958, p. 74, fig. 12/2—3.

⁷³ *Ibidem*, p. 75, fig. 13/5.

⁷⁴ Cf. Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...*, p. 78, nota 67.

⁷⁵ *Ibidem*, și nota 71.

⁷⁶ M. Comșa, RESEE, IX, 1971, 3, p. 381—382, fig. 1/8, tip II (datat sec. VII—VIII).

⁷⁷ M. Rusu, *Dacia*, VI, 1962, p. 272, fig. 2/5.

⁷⁸ K. Horedt, *Contribuții*, p. 74, fig. 12/18—19.

⁷⁹ M. Comșa, RESEE, IX, 3, 1971, p. 378—379; Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 137.

⁸⁰ N. Chidioșan, SCIV, 20, 1969, 4, p. 611—615; Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 68, fig. 19/13.

⁸¹ D. Pirvulescu, *op. cit.*, p. 224—225, fig. 1/1—2.

⁸² A. Tožik, *Slov Arh*, XI, 1, 1963, p. 155, fig. 40/1.

⁸³ Se susține originea bizantină sau bizantinoidă a cerceilor stelați și semilunari sub influența atelierelor din Dalmația; în acest sens vezi M. Comșa, RESEE, IX, 3, 1971, p. 385—390.

prototip sud-dunărean în mai multe descoperiri semnalate pe teritoriul R. S. F. Jugoslavia, unde cercei asemănători, se pare că preced cerceii cu unul din capete îndoit în forma literei „S”⁸⁴.

D. ARMELE

În cuprinsul aşezării vechi româneşti de la *Căunița de Sus*, cel puțin cît se cunoaște pînă în prezent, armele reprezintă o raritate, numărul lor cu totul infim, este ilustrat printr-un singur vîrf de săgeată în trei muchii, dispuse în unghi de 120° și prevăzut cu peduncul pentru fixare. Exemplarul provine din secțiunea S₁₉, caroul 19, adîncimea de — 0,60 m, fiind descoperit în interiorul complexului de locuire B₁/1973, în stratul de cultură corespunzător ultimei faze de locuire a acestuia⁸⁵. Pentru asemenea vîrfuri de săgeți se pot cita cîteva analogii foarte bune, unele relativ apropiate, cum sînt cele din descoperirile semnalate la Celeiu, Padea și Orlea pe teritoriul Olteniei⁸⁶. Altele se găsesc în descoperiri din Transilvania, la Morești, Căpușul Mare, Cipău, Cluj—Cordoș, Lechința de Mureș și Ocnița⁸⁷.

Două variante ale tipului de săgeată cu vîrfurile în trei muchii sînt menționate și în cadrul inventarului arheologic descoperit în aşezările prefeudale de la Bucov⁸⁸. Dacă analogiile ce provin din Transilvania și Oltenia sînt datate mai timpuriu, din a doua jumătate a secolului al VI-lea și din secolul al VII-lea⁸⁹, cele două vîrfuri de săgeți de la Bucov au fost datate diferit în secolul al VIII-lea și din a doua jumătate a secolului al IX-lea⁹⁰. Semnalăm, de asemenea, ca analogie care datează din secolele VI—VII, vîrfurile de săgeată trimuchiata, găsite într-un bordei prefeudal cercetat în perimetrul șantierului arheologic București, sectorul Giulești—Cringași⁹¹. Alte analogii pentru vîrfurile de săgeată de la Gornea găsim pe teritoriul Panoniei la Czikkö, Zavod, Kecskemét, și Veszprém, publicate de J. Hampel⁹².

Pe baza acestor analogii, a observațiilor cu privire la contextul cultural și poziția stratigrafică a complexului în care a fost descoperit vîrfurile de săgeată, considerăm că el se poate data din a doua jumătate a secolului al VII-lea pînă la mijlocul secolului următor, contribuind la încadrarea cro-

⁸⁴ Dușica Minić, *Starinar*, XIX, 1968, Beograd, 1969, p. 174; Slavenka Ercegović-Pavlović, *Starinar*, XXI, 1970, p. 49—51; Branko Marušić, *Historia archaeologica*, Pula, 1987, p. 103—125; Vojislav Jovanović, *Starinar*, XXXVIII, 1987 (serie nouă), Beograd 1988, p. 130—132; J. Hampel, *A Bronzkor emlékei Magyarhónban*, II, 1897, p. 305, nr. 9 a.

⁸⁵ I. Uzun, *Crisia*, 1974, p. 40—41, și notele 3, 4.

⁸⁶ D. Tudor, *Dacia*, 7—8, 1951, p. 370, fig. 6 t; D. Tudor și colab., *Materiale*, 7, 1961, p. 476—477, fig. 2, 10 (pentru vîrfurile de săgeată de la Celeiu); vezi și Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 139 și pl. 19/5—8.

⁸⁷ K. Horedt, *Morești*, 1979, p. 191 și nota 382 cu bibliografia descoperirilor din Transilvania.

⁸⁸ M. Comșa, *Cultura materială*..., p. 126—127, fig. 97/3—4.

⁸⁹ K. Horedt, *Morești*, p. 191; Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 139 și nota 737.

⁹⁰ M. Comșa, *Cultura materială*..., p. 126, și notele 155—157.

⁹¹ Vlad Zirra, Margareta Tudor, *Studii și referate privind istoria României*, p. I, București, 1954, p. 320.

⁹² J. Hampel, *A Bronzkor*..., II, 1897, pl. CCVIII/M 86 — nr. 6—8; CCLIV/M 16 — nr. 3; CCLXXVI/4—5; p. 419, M 113, nr. 3—4; p. 472, nr. 5 a.

nologică a așezării prefeudale de la Căunița de Sus. În același timp, observăm că deși cercetările s-au executat cu intensitate, mai mulți ani la rând, alte arme caracteristice perioadei prefeudale nu au fost descoperite. De asemenea, din cadrul inventarului arheologic recuperat în așezarea la care ne referim, lipsesc cu desăvîrșire piesele de harnașament și scărițele, atât de frecvente și reprezentative pentru activitatea desfășurată potrivit modului de viață al unor populații nomade sau seminomade cum erau cele care au bîntuit spațiul ponto-carpato-dunărean în epoca migrațiilor. Dimpotrivă, descoperirea singulară a unui vîrf de săgeată din fier cu trei muchii, pare mai degrabă o prezență întîmplătoare în așezarea veche românească de la Gornea. O asemenea situație reflectă, de fapt, modul de viață sedentar, caracterul pașnic, productiv al ocupațiilor și îndeletnicirilor specifice vechilor locuitori autohtoni care au alcătuit o mică comunitate rurală pe malul Dunării. Din punct de vedere utilitar, o asemenea prezență se poate eventual, lega de îndeletnicirea temporară sau ocazională, a vînării cerbilor și căpriorului în pădurile ce acopereau colinele din apropierea așezării. O mărturie grăitoare, în acest sens, o constituie cantitatea de oseminte provenind de la speciile menționate mai sus, evidențiată cu ocazia analizării eșantionului faunistic provenit din mai multe complexe de locuire.

E. OBIECTE ȘI MATERIALE DE FACTURĂ ROMANĂ

Săpăturile sistematice pe terasa mijlocie de la Căunița de Sus au scos la lumină o categorie de obiecte și materiale care se deosebesc net de majoritatea inventarului arheologic recuperat prin faptul că, atât ca origine cît și ca factură sau ca formă, aparțin unor perioade mai vechi, legate de stăpînirea romană și romano-bizantină în zonă.

Remarcăm în primul rînd, fragmentele de ceramică romană și romană tîrzie găsite în zona complexului de locuire B₁, secțiunea S₁₉/1973, carourile 19—23. Ceramica la care ne referim este de bună factură lucrată la roată rapidă, de culoare roșie și cenușie. În aceeași secțiune, din caseta C₄ s-au recuperat alte fragmente de ceramică, sigur romane tîrzii, datate în secolele IV—V e.n. Alte două fragmente s-au găsit în zona locuinței B₂, unul dintre ele provine, fără dubii, de la o amforă. Din zona complexului de locuire B₃ a fost recuperat un fragment de castron a cărui întregire grafică demonstrează, fără tăgadă, prezența acestei forme de vas tipică pentru epoca romană. O altă formă tipică de ceramică romană, o strachină a fost întregită pe baza fragmentelor descoperite în umplutura presupusei „gropi romane”. Cîteva fragmente de ceramică romană, între ele și unele din categoria ceramicii cenușii șampilate au fost găsite în zona complexelor de locuire B₅, B₆ și B₇, de asemenea în groapa romană săpată și umplută în perioada prefeudală.

O altă categorie de materiale care aparține epocii romane este reprezentată de fragmentele provenite de la vase de sticlă descoperite în umplutura mai sus amintitei gropi, ca și în complexul B₃, delimitat în secțiunea S₂₂, caseta C₁, caroul 4. Fragmentul din acest complex de locuire prefeudală are o culoare alburie mată, prezentînd irizații colorate. El reprezintă o buză de pahar sau vâscior de sticlă avînd la gură diametrul aproximativ de 10 cm.

Pe lângă fragmentele de sticlă și cele de ceramică prezentate, amintim că în mai multe complexe de locuire ca B₂, B₅ și B₆ (în zona cuptorului nr. 2) s-au găsit instalații pentru foc ale căror vetre erau pardosite cu țigle și cărămizi romane. Evident că aici nu poate fi vorba decât despre re-folosirea materialelor de construcție romane în locuințele prefeudale, unde își justifică prezența și, mai ales, utilitatea prin proprietățile lor refractare superioare.

Alături de materialele romane prezentate, din umplutura locuințelor prefeudale au fost recuperate și o serie de obiecte metalice cum sînt: o monedă romană — un follis din timpul împăratului Grațian (367—375), aparținînd evident perioadei tîrzii a stăpînirii romane la nordul Dunării, găsită în partea superioară a pămîntului care umplea groapa complexului de locuire B₁⁹³.

Deschiderea secțiunii S₁₉, între carourile 4—7, a prilejuit recuperarea și a altor obiecte de epocă romană cum ar fi: fragmente arse și oxidate dintr-o cămașă de zale din fier, un lăntșor de bronz ca și mai multe cuie și piroane de fier. Alături de ele, în așa-zisa „groapă romană” s-au găsit și cîteva împungătoare de os, ceea ce atestă folosirea îndelungată a aceste materii prime.

Dacă se are în vedere că materiale și obiecte romane ca cele semnalate de noi aici au mai fost găsite și într-o altă așezare autohtonă, mai tîrzie, din hotarul satului Gornea, la *Zomonite*⁹⁴, prezența acestora în complexe mai timpurii de la *Căunița de Sus* nu poate să surprindă și nici să apară ca întîmplătoare. Dimpotrivă, considerăm că o asemenea prezență devine firească și poate chiar inevitabilă. Firescul situației își găsește, desigur, explicația în continua prezență autohtonă care se afirmă atît în epoca romană ca și multă vreme după momentul retragerii romane din timpul împăratului Aurelian. Potrivit unei atestări documentare bizantine la începutul secolului al VII-lea, pe teritoriul localității Gornea de astăzi mai exista o așezare romano-bizantină, destul de însemnată al cărui nume ne-a fost și transmis prin intermediul izvoarelor scrise. Observațiile pe teren și perieghezele au permis constatarea că între punctele *Căunița de Sus* și *Căunița de Jos* — *Cetate*⁹⁵, vestigiile din perioada stăpînirii romane, reprezentate prin ruinele a numeroase construcții din piatră și cărămidă se înlănțuiau pe o distanță de aproximativ 2 Km, acoperind parțial extremitatea sudică a terasei mijlocii și terasa inferioară a Dunării, astăzi inundată de apele Lacului de acumulare de la Porțile de Fier I. Or, așezarea veche românească de la *Căunița de Sus* a fost întemeiată și s-a dezvoltat, probabil chiar din a doua jumătate a secolului al VII-lea printre ruinele vechiului *Novae Superiores*, multe încă în picioare sau vizibile la suprafața solului, mai ales spre partea nord-estică a periferiei fostei așezări romano-

⁹³ Datarea aparține lui Nicolae Gudea (Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca).

⁹⁴ I. Uzun, *Banatica*, VII, 1983, p. 263—264.

⁹⁵ Spațiul în care era amplasată așezarea romano-bizantină este jalonat la vest de ruinele unui castellum (de tipul „quadriburgium”) din perioada romană tîrzie, iar spre est de vestigiile unei locuințe romane tipice mediului rural, datată între sfîrșitul sec. I—IV e.n.; Cf. N. Gudea, *op. cit.*, p. 26—28 și 68—76.

bizantine⁹⁶. În acest context, credem că în locul vechii așezări romano-bizantine care își încetează existența sub impactul unor evenimente politico-militare din prima jumătate a secolului al VII-lea, viața autohtonă care n-a încetat să pulseze în zonă și-a reluat cursul, desigur, în formă și la dimensiuni adaptate condițiilor istorice, sensibil modificate. Multă vreme însă, locuitorii noii așezări autohtone întemeiată la *Căunița de Sus*, găseau și, probabil, au continuat să folosească obiecte și materiale romane găsite în zona din apropiere. Se pare că moștenirea, sau amintirea acestui trecut romano-bizantin nu prea îndepărtat, nu dispărea la locuitorii din părțile Gornii, manifestându-se tot atât de vie și câteva secole mai târziu printre romanii din așezarea feudală timpurie de la *Zomonite*, noua vatră unde s-a strămutat așezarea de la *Căunița de Sus*, deplasându-se la o distanță de cca 1 200 m spre est. Astfel săpăturile arheologice scot la lumină și în complexele de locuire ale noii așezări autohtone, feudale timpurii, o serie de obiecte romane găsite, în mod cert în zona apropiată de la *Căunița de Sus*, care nu le era străină nici românilor din secolele X—XI-lea⁹⁷.

Pe baza celor arătate mai sus considerăm că este lipsit de sens a mai căuta să evidențiem caracterul romanic al unor elemente de cultură romană moștenite sau preluate în mod direct și nemijlocit de către locuitorii români din zona Gornii, ca parte constitutivă de bază a propriului fond cultural local, pe care permanent s-au grefat influențele culturale bizantine impulsionând romanitatea românilor pe teritoriul locuit de înaintașii lor daco-romani, la nordul Dunării.

F. MATERIALUL FAUNISTIC RECUPERAT

Săpăturile sistematice efectuate între anii 1973—1976 în punctul *Căunița de Sus* au permis și recuperarea unui eșantion faunistic constituit din 735 oase, dintre care 614 pot fi atribuite unor specii de animale și sînt determinabile⁹⁸. Această cantitate de material osteologic deși nu foarte mare, este totuși remarcabilă prin faptul că provine din opt complexe de locuire: B₂—B₇ și B₉, B₁₀. Lipsește din situația statistică, de mai sus, materialul, osteologic din locuințele B₁, B₈ și din cuprinsul platformei 11, locuința de suprafață pe care am semnalat-o.

Analiza repartizării materialului faunistic pe complex și a frecvenței speciilor permite constatarea că lotul cel mai numeros de animale reprezentate, aparține bovinelor⁹⁹. Se pare, că bovinele care trăiau la Gornea în perioada prefeudală aveau conformația robustă și o talie destul de înaltă,

⁹⁶ Cercetările de teren întreprinse împreună cu arheologul clujean dr. Gheorghe Lazarivici (colaborator al Muzeului de istorie al județului Caraș-Severin) între anii 1968—1970, au reușit să localizeze cu aproximație poziția locuirii prefeudale de la *Căunița de Sus*, în raport cu așezarea romano-bizantină care era mult mai întinsă.

⁹⁷ I. Uzum, *Banatica*, VII, 1983, p. 263—264.

⁹⁸ Cf. Georgeta El Susi, *Materialul faunistic din așezarea din secolul al VIII-lea e.n. de la Gornea — „Căunița de Sus” (jud. Caraș-Severin)*, manuscris dactilografiat, sub tipar la SCIVA, 1989 (în continuare: *Materialul faunistic...*).

⁹⁹ *Ibidem*; aceeași constatare este valabilă și pentru locuirea prefeudală de la Ilidia-Săliște, ca și pentru așezările mai târzii de Ilidia-Funii, Ilidia-Oblița sau de la Moldova Veche-Rîț; cf. G. El Susi-Trâncă, *Banatica*, VII, 1983, p. 311—320; Idem, *Tibiscum*, VI, 1986, p. 419—427.

unele dintre datele lor metrice înscriindu-se în limitele de variabilitate pentru epoca romană¹⁰⁰. Aprecierea vârstei animalelor sacrificate, pe baza seriilor dentare și conformației oaselor, dovedește că bozinele erau crescute atât pentru nevoile alimentației (carne, lapte și piei) cât și pentru muncă. Aceeași analiză a frecvenței speciilor, demonstrează că după bovine (reprezintă 32,30%), ovicaprinele reprezintă lotul cel mai numeros (22,80%). Dintre acestea, se pare, că oile sînt specia cea mai numeroasă, în timp ce caprele reprezintă doar o treime din totalul ovicaprinelor¹⁰¹.

Suinele se situează pe locul al treilea între speciile de animale domestice crescute de locuitorii așezării prefeudale, lotul acestor resturi osteologice, reprezentînd 18% din total¹⁰². Calculul taliei porcinelor consumate în așezare ne oferă cîteva informații și cifre analoage celor din spațiul central european.

Cabalinele, se pare, că erau destul de rare printre speciile de animale domestice crescute la Gornea între secolele VII—VIII-lea. De la ele s-au găsit numai două resturi ce aparțin, foarte probabil, aceluiași individ¹⁰³.

Analiza materialelor osteologice ce aparțin speciilor sălbatice, dovedește că vînătoarea cerbului se practica cu destul de mare frecvență și, aproape, tot timpul anului. În ordine, se constată, apoi prezența fragmentelor osoase ce provin de la mistreț, căprior și, în sfîrșit, de la bour¹⁰⁴.

Deși într-o proporție relativ redusă, analiza materialului faunistic pune în evidență mai multe resturi osoase aparținînd unor păsări de curte, în primul rînd a găinilor, apoi giștelor de a căror creștere în preajma locuințelor se ocupau și vechi locuitori din Valea Dunării.

Cu toate că, din punct de vedere cantitativ, materialul faunistic analizat este totuși insuficient, concluziile pe seama lui sînt semnificative, oferindu-ne o imagine destul de clară, asupra speciilor de animale domestice și păsărilor de curte crescute în scopuri utilitare. Raportul de 76,10% față de 23,90%, între mamiferele domestice și mamiferele sălbatice, stabilit pe baza evidenței statistice a fragmentelor de oase găsite exclusiv, în complexe de locuire, devine un argument peremptoriu pentru demonstrarea caracterului sedentar al unei așezări în care activitățile specifice modului de viață stabil reprezintă ocupațiile de bază ale locuitorilor săi. Pe lîngă agricultură se constată, astfel, că autohtonii se ocupau cu creșterea animalelor — în special a bovinelor — atât ca sursă de alimentație importantă, cât și ca anexă pentru agricultură sau în practicarea altor activități gospodărești specifice vieții rurale.

Deși vatra așezării prefeudale era situată chiar pe malul Dunării, beneficiind, așa cum dovedesc și izvoarele scrise bizantine¹⁰⁵, de condiții naturale favorabile practicării pescuitului, arheologic o asemenea îndelet-

¹⁰⁰ *Idem*, *Materialul faunistic*...

¹⁰¹ *Ibidem*; o situație asemănătoare se constată și în locuirile de la Ilidia, cf. *Idem*, *Banatica*, VII, 1983, p. 319—320; în schimb la Moldova Veche-Rîț, raportul apare modificat, ruinele situîndu-se pe locul al doilea după bovine, iar ovicaprinele trec pe poziția a treia, vezi *Idem*, *Tibiscum*, VI, 1986, p. 419—420, tab. 1.

¹⁰² *Idem*, *Materialul faunistic*...

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*; proporțiile între resturile osteologice aparținînd animalelor domestice și cele ale animalelor sălbatice se mențin nemodificate și la Moldova Veche, așezare mai apropiată, situat în Valea Dunării, dar și mai spre nord, la Ilidia, în punctele: *Săliște*, *Funii* și *Oblîța*.

nicire a fost, în general, slab documentată. Este adevărat că numărul fragmentelor de oase de pești și a cochiliilor de moluște (desigur, melci comestibili) depășește cu mult pe cel al resturilor care formează lotul păsărilor domestice — raportul procentual este de 7,6% față de numai 1,3% — dar nu considerăm că ar fi suficient pentru atestarea practicării unui pescuit permanent, cu o importanță economică deosebită în viața comunității de la Gornea.

IV. CONCLUZII

Varietatea datelor și numărul informațiilor obținute, din mai multe obiective medievale investigate, prin săpături sistematice, pe teritoriul localității Gornea au contribuit într-o măsură însemnată la înlăturarea penuriei de informații arheologice privind sudul Banatului, într-o perioadă istorică, de mare însemnatate pentru făurirea premiselor celui dintâi voievodat bănățean.

Desigur, odată cu aceasta au apărut o complexitate de probleme privind continuitatea autohtonilor romanici; modul lor de existență și organizare, după dispariția autorității statului romano-bizantin din zona Dunării de Jos apusene; principalele etape și aspecte ale dezvoltării culturii materiale și spirituale specifice locuitorilor din regiunea Clisurii dunărene; existența sau absența din zonă a urmelor care ar putea să documenteze arheologic o eventuală penetrare sau prezența vreunei seminții migratoare; în sfârșit consecințele realității istorice concrete, pe plan etno-demografic, social-economic, cultural și politic, manifestate la începutul evului mediu.

Analiza comparativă a intervalului arheologic recuperat coroborată cu datele stratigrafice și cu informațiile puținelor izvoare scrise, permite să stabilim că așezarea veche românească de la Gornea — *Căuunița de Sus* și-a început existența în secolul al VII-lea dîrînd, pe vatra inițială, pînă la sfîrșitul secolului al VIII-lea. După cum se constată, cu toată certitudinea noua așezare rurală a continuat direct, în timp și, aproape, pe același spațiu o mai veche localitate portuară, foarte probabil fontificată, atestată la hotarul secolelor VI—VII, sub denumirea romano-bizantină *Novae-Superiores*¹⁰⁶. Desigur, că la rîndul ei localitatea respectivă reprezenta o formă evoluată a unei înfloritoare așezări romane din secolele I—IV e.n., identificată și cercetată arheologic pe același loc.¹⁰⁷

În privința așezării vechi românești de la *Căuunița de Sus*, săpăturile arheologice sistematice întreprinse pun în evidență deplasarea vatrei din secolele VII—VIII, de la vest spre est, de-a lungul terasei mijlocii a Dunării către valea riului Camenița, unde se localizează pe partea dreaptă a văii. Vestigii numeroase indică traseul acestei deplasări, ca și continuitatea

¹⁰⁶ Teofilact Simocata, *Istoria bizantină* (traducere de H. Mihăiescu), București, 1985, p. 141, însă, considerăm că nota 18 plasează în mod eronat *Novae de Sus* spre est de Golubac, de-a lungul Dunării, la Češavska Reka; Idem, FHDR, II, 1970, p. 545.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁷ N. Gudea, *op. cit.*, p. 12—34.

culturii materiale, în punctele *Cotul Tomii*¹⁰⁸, *Iagodul Tîrziu*¹⁰⁹ și mai ales, la *Zomonîțe*, vatră pe care așezarea autohtonă dăinuie vreme mai îndelungată între secolele IX—XI-lea¹¹⁰. Alte dovezi de locuire reflectă continuarea tendinței de deplasare și continuitatea culturii materiale între secolele X—XI-lea în punctul *Podul Păzăriște*¹¹¹, situat la numai 150—200 m spre sud-est de *Zomonîțe*, pe partea stîngă a văii riului Camenița. De la *Podul Păzăriște*, vatra așezării continuă să se deplaseze spre sud, de-a lungul malului stîng al riului amintit mai sus, aproape de confluența cu Dunărea la punctul *Țărmuri*¹¹².

Noua vatră a așezării autohtone revenită în apropierea malului Dunării, la *Țărmuri* cunoaște o stabilitate mai mare, încadrîndu-se cronologic între secolele XI—XIII-lea, cu accent deosebit pe secolul al XII-lea, prelungindu-se însă, chiar spre prima jumătate a secolului al XIV-lea¹¹³.

În privința motivelor de natură să determine deplasarea vetrei așezării rurale autohtone la anumite intervale de timp, în patru-cinci locuri diferite, situate în interiorul aceluiași perimetru al hotarelor satului de astăzi, uneori cu reveniri pe o vatră părăsită anterior, considerăm că explicația rezidă, mai degrabă în cauze economice, și uneori în producerea unor cataclisme naturale (inundații, viituri etc.) decît unor eventuale conflagrații de natură politico-militară. Numărul redus al uneltelor de fier și al obiectelor de metal în general, ca și al vaselor de ceramică întregi, observații întărite pe măsura extinderii cercetărilor, justifică ipoteza că locuințele așezărilor întemeiate în perioada prefeudală și feudală timpurie la Gornea — *Căunița de Sus* și în celelalte puncte amintite anterior au fost părăsite intenționat și nu sub presiunea unor evenimente violente care să fi determinat distrugeri, incendii etc.

Săpăturile sistematice efectuate la *Căunița de Sus* pentru cercetarea complexelor de locuire B₁/1973 și B₆/1974, care au dus la identificarea mai multor instalații pentru foc ce au fost construite funcționînd succesiv, unele de tipuri diferite, pun în evidență suprapuneri de orizonturi culturale corespunzătoare refacerii complexelor de locuire, unele chiar pe același loc. Considerăm, că și asemenea suprapuneri și refaceri, faze succesive de locuire semnalate de altfel și pe vatra mai nouă a așezării de la *Zomonîțe*, reprezintă dovezi despre o locuire nu prea îndelungată, indicîndu-ne o anumită mobilitate în acest sens.

Indiferent de deplasările într-un spațiu cu o suprafață relativ limitată la microregiunea Gornii, de fapt, numai de-a lungul terasei mijlocii a Dunării și de-a lungul văii riului Camenița, pendulînd cînd pe un mal, cînd pe celălalt, în vetrele așezărilor amintite între secolele VII—VIII și XIII—

¹⁰⁸ Punctul este situat în partea de est a terasei *Căunița de Sus*, făcînd trecerea spre punctul *Zomonîțe*. Aici au fost găsite fragmente ceramice din sec. VIII—IX; vezi și I. Uzum, *Banatica*, VII, 1983, p. 265.

¹⁰⁹ Din acest punct, situat între *Cotul Tomii* și *Zomonîțe*, învățătorul Ion Dragomir din Gornea a recuperat în anul 1973, trei unelte din fier databile în sec. IX—X; vezi I. Uzum, *Banatica*, VII, 1983, p. 260 și nota 35.

¹¹⁰ *Ibidem*; p. 249—295.

¹¹¹ I. Uzum, Gh. Lazarovici, I. Dragomir, *Banatica*, II, 1973, p. 408 și fig. 4; I. Uzum și Gh. Lazarovici, *Crisia*, 1974, p. 49, pct. 12 și nota 16.

¹¹² I. Uzum, Gh. Lazarovici, I. Dragomir, *Banatica*, II, 1973, p. 410—412, pct. 9; I. Uzum, Gh. Lazarovici, *Crisia*, 1974, p. 49, pct. 14 și nota 17; I. Uzum, *Banatica*, IV, 1977, p. 215—221.

¹¹³ *Ibidem*, p. 221.

XIV, se constată un proces evolutiv și o continuitate culturală neîntreruptă, cu tradiții și rădăcini în perioada stăpînirii romane și romane târzii.

Rezultatele oferite de investigarea zonei timp de mai mulți ani, au demonstrat continuitatea modului de viață și a ocupațiilor de bază specifice populației autohtone. Perpetuarea unor elemente tradiționale s-a observat în mod pregnant în cazul tipului de locuire și de locuință folosit, în amenajarea instalațiilor pentru foc, ca și în conservarea, aproape nealterată, a caracterului roman specific celor mai însemnate aspecte și forme de cultură materială și spirituală. Analiza inventarului arheologic aparținînd etapelor dezvoltării istorice pe plan local, scoate în evidență nu numai preluarea tradițiilor moștenite, ci și o anumită contribuție creatoare, o evoluție tipologică manifestată în domeniul culturii materiale. În acest sens studierea ceramicii descoperite la *Căunița de Sus* și la *Zomonite*, sau în celelalte așezări din zonă oferă mărturii elocvente cu privire la continuitatea tradițiilor daco-romană și romano-bizantine în tehnica de execuție, repertoriul de forme și în ornamentarea ceramicii locale. Se poate observa cum o serie de categorii ceramice, de forme și ornamente, ce apar la *Căunița de Sus* — aproape ca un rezultat al preluării directe a moștenirii romano-bizantine din secolele VI—VII, se mențin și se vor dezvolta ulterior, așa cum se constată în așezările mai târzii — din perioada feudalismului timpuriu — identificate în perimetrul de deplasare al vetrei autohtone inițiale. Ceramica cenușie de tradiție romană și ceramica neagră de tradiție autohtonă dacică, atît ornamentele cît și formele caracteristice de bază pe care sînt aplicate, dispar în secolele IX—XI-lea. În schimb, se păstrează formele și motivele ornamentale caracteristice ceramicii brune și cărămizii, ca și tipurile de cuptoare săpate în peretele bordeiului (cuptorite sau cotlonite), pe care le întîlnim și la *Zomonite*, *Podul Păzăriște*, sau în așezarea de la *Țărmuri*¹¹⁴.

Un rol important în menținerea faciesului cultural roman îl dețin influențele permanente exercitate de romanitatea din sudul Dunării, ca urmare a păstrării unor legături tradiționale și chiar a revitalizării raporturilor cu lumea bizantino-balcanică, în momentele de avînt pe plan economic și politico-militar înregistrate de Imperiu. Datele puse la dispoziție de cercetările de la Gornea, dovedesc, că la fel ca în alte regiuni nord-dunărene, influențele economice și culturale ale Bizanțului au continuat să se exercite asupra populației românești din Valea Dunării și în perioada de criză cuprinsă între secolele VII—X¹¹⁵.

După cum reiese din datele prezentate în materialul de față, la Gornea — *Căunița de Sus*, ca și în alte puncte din perimetrul acestui sat românesc din sudul Banatului, săpăturile arheologice au reușit să evidențieze permanent locuiri umane, caracterizată printr-o succesiune neîntreruptă de așezări, din epoca străveche pînă în evul mediu. Continuitatea culturii materiale și spirituale, caracterul ei romanic și apartenența etnică incontestabilă, bine documentată în complexele arheologice și prin inventarul recuperat, întregite cu observațiile de ordin stratigrafic, tipologic și comparativ, conferă obiectivului arheologic în discuție o dublă valoare științifică, ca început de drum și, în același timp ca punct de referință pentru numeroasele aspecte particulare și probleme încă nelămurite, pe care le

¹¹⁴ I. Uzum, D. Teicu, *Acta MN*, XV, 1978, p. 295—299.

¹¹⁵ I. Uzum, *Crisia*, 1974, p. 40—42; Idem, *Drobeta*, IV, 1980, p. 125—136.

implică cercetarea perioadei desăvârșirii procesului etnogenezei române la extremitatea sud-vestică a spațiului carpato-dunărean. Investigarea atentă a întregului inventar arheologic recuperat, stabilirea analogiilor pentru el, compararea rezultatelor de la Gornea cu descoperiri similare, contemporane semnalate pe întreg cuprinsul țării reflectă, pe lângă continuitatea etnică, o incontestabilă unitate a culturii materiale și spirituale vechi românești existentă la începuturile feudalismului pe teritoriul României.

Numeroasele analogii existente pentru materialul arheologic descoperit în așezarea prefeudală de la Gornea, cu elementele de cultură materială găsite în obiective medievale dintre cele mai semnificative, cercetate în cuprinsul spațiului carpato-dunărean, integrează descoperirile de la *Cău-nița de Sus* într-un orizont de cultură și civilizație românească unitar, aflat în plin proces de afirmare de-a lungul secolelor VII—IX-lea. Pentru analogiile existente menționăm, în primul rând, cele stabilite cu descoperirile mai apropiate: Ilidia — „*Săliște*” (jud. Caraș-Severin)¹¹⁶; Jabăr — „*Cotun*”¹¹⁷, Sacoșul Mare — „*Burău*”¹¹⁸, Remetea Mare — „*Gomila lui Pituț*”¹¹⁹ (toate trei în județul Timiș); Tudor Vladimirescu — Arad (județul Arad)¹²⁰; Orlea¹²¹ și Obîrșia Nouă¹²² (în județul Dolj). Analogii, la fel de bune, se pot găsi și în descoperirile semnalate în obiective mai îndepărtate ca: Biha-rea¹²³, Sinnicolau Român¹²⁴ (județul Bihor); Comana de Jos (jud. Brașov)¹²⁵; Dridu (jud. Ialomița)¹²⁶; Bucov (jud. Prahova)¹²⁷; Giulești—Crîngăși (București)¹²⁸; Bratei (jud. Sibiu)¹²⁹; Dăbica (jud. Cluj)¹³⁰; Dodești (jud. Vaslui)¹³¹; Hlincea (jud. Iași)¹³²; Izvoare — Bahna (jud. Neamț)¹³³, sau la Capidava¹³⁴ și la Dinogetia, pe vechile târmuri ale Dunării de Jos, romane tîrzii și bizantine.

Dincolo de analogiile pentru datarea materialului arheologic oferite de toate descoperirile din obiectivele enumerate mai sus, deosebit de impor-

¹¹⁶ I. Uzum, *RMMIA*, 2, 1988, p. 42—43 și notele 31, 41—42.

¹¹⁷ M. Moroz-Pop, *Banatica*, VII, 1983, p. 473—475, pct. XVI.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 477—479, pct. XXV, sub.p. 2; Idem, *Tibiscus*, V, 1979, p. 149—158.

¹²⁰ M. Barbu, M. Zdroba, *Materiale*, Oradea, 1974, p. 219 și urm.; M. Zdroba, M. Barbu, *Ziridava*, VI, 1976, p. 47 și urm.

¹²¹ Oct. Toropu, O. Stoica, *Materiale*, IX, 1963, p. 491 și urm.; Oct. Toropu, *op. cit.*, p. 150—203.

¹²² *Ibidem*; vezi și Oct. Toropu și O. Stoica, *Dacia*, N.S., XVI, 1972, p. 163—168.

¹²³ M. Rusu, *AIIC*, III, 1960, p. 7—25.

¹²⁴ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Crisia*, XVIII, 1988, p. 46—58.

¹²⁵ I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, Făgăraș, 1980, p. 87.

¹²⁶ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, p. 7—194.

¹²⁷ M. Comșa, *Cultura materială...*, p. 9—178, cu XXVIII planșe.

¹²⁸ V. Zirra și M. Tudor, *op. cit.*, p. I, p. 319—322.

¹²⁹ Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII*, București, 1976, p. 7—121.

¹³⁰ St. Pascu și colab., *ActaMN*, V, 1968, p. 153 și urm.; St. Pascu, *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, 1964, vol. II, București, 1970, p. 157 și urm.

¹³¹ Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populației...*, p. 49—106 și 129—140.

¹³² M. Petrescu-Dimbovița, *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 312—313; Idem, *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 236—240; M. Comșa, *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 271; D. Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 253—305.

¹³³ I. Mitrea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 55—76; Idem, *Carpica*, X, 1978, p. 205—228.

¹³⁴ Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, I, București, 1958.

¹³⁵ Gh. Ștefan și colab., *Dinogetia*, I, București, 1967.

tant și semnificativ devine faptul că prin compararea situațiilor generale și a aspectelor principale, se constată asemănări uneori pînă la identitate, în privința tipului de așezare, a amplasamentului așezărilor în teren, a tipului de locuință și instalațiilor pentru foc utilizate, a modului de viață și a ocupațiilor de bază a locuitorilor autohtoni — agricultura, creșterea vitei și practicarea unor meșteșuguri pe baza surselor de materii prime puse la dispoziție de agricultură, ca și de cadrul natural înconjurător (tors, țesut, prelucrarea lemnului, a pietrei, a osului, olăritul și fierăria).

Informațiile și toate datele prezentate pînă acum, coroborate cu analogiile existente dovedesc că dezvoltarea societății românești din sudul Banatului, a înregistrat o evoluție istorică asemănătoare celei observate pe întreg teritoriu românesc de la nordul Dunării în perioada respectivă, avînd drept caracteristici principale: continuitate de viață și de cultură materială și spirituală; caracterul romanic al acestei culturi materiale și spirituale; integrarea culturii autohtone de pe teritoriul Banatului de Sud în fondul etnic unitar al culturii materiale și spirituale românești de la începuturile evului mediu.

În încheiere, pe baza tuturor considerațiilor de mai sus subliniem, fără nici o îndoială, că așezarea de la *Căunița de Sus*, datată între secolele VII—VIII-lea, se înscrie în categoria structurilor rurale vechi românești din Valea Dunării, care constituie blocul, destul de numeros și puternic al unei romanități nord-dunărene, ce s-a opus oricăror penetrări alogene pe teritoriul Clisurii din sudul Banatului, formînd aici, una dintre primele și cele mai vechi linii de rezistență ale viitoarei formațiuni politice autohtone — voievodatul bănățean, condus la începutul secolului al X-lea de voievodul — dux — Glad, atestat de izvoarele scrise ale vremii ca stăpîn și conducător feudal al acestui teritoriu românesc.¹³⁶

ILIE UZUM

ARCHÄOLOGISCHE ZEUGNISSE ALTER RUMÄNISCHER ZIVILISATION, DIE IM DORF GORNEA-CĂUNIȚA DE SUS GEFUNDEN WURDEN

(Zusammenfassung)

In diesem Beitrag werden die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Grabungen, sowie aller Erkundungen die in einer längeren Zeitspanne für die Untersuchung einer Siedlung aus dem VII.—VIII. Jh. gemacht wurden, welche auf dem Gebiet des Dorfes Gornea (Gemeinde Sichevița, Kreis Caraș-Severin), auf dem Flur *Căunița de Sus* identifiziert wurde, verwertet. Die Fundstelle ist ein wahres Mosaik archäologischer Stratigraphie und wurde in der Fachliteratur bekannt durch das äusserst rare Repertorium von Funden welche eine Sukzession

¹³⁶ *Faptele ungarilor de secretarul anonim al regelui Béla, Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, (traducere de G. Popa Lisseanu), București, 1934, p. 110—111; vezi pentru aceste probleme și Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj-Napoca, 1971, p. 28—45 și 51.

der Bewohnung und eine geschichtliche Kontinuität vom oberen Paläolithikum bis bis zum Frühfeudalismus belegen.

Der Beitrag bringt zusammenfassend und in einheitlicher Sicht eine Serie älterer und neuerer Entdeckungen, die bei Feldbegehungen, Sondierungs- und Rettungsgrabungen und vor allem durch systemische Grabungen in vier aufeinanderfolgenden Kampagnen zwischen 1973/76 auf der mittleren Donauterrasse bei Căunița de Sus gemacht wurden. Der Autor versucht ein je glaubhafteres Bild über den Siedlungs- und Wohnungstypus zu umreißen, hinsichtlich der gebrauchten Feuerstellen, hinsichtlich der Lebensweise und der Hauptbeschäftigungen, so wie sie sich in den Zeugnissen der materiellen Kultur widerspiegeln.

Einleitend wird eine kurze Geschichte der Untersuchungen bei Gornea gemacht und unterstrichen, dass in den letzten Jahren diese intensiver betrieben wurden, nachdem mit dem Bau des Staudamms beim Eisernen Tor I begonnen wurde. Es werden die elf Wohnkomplexe vorgestellt, die identifiziert wurden — zehn Erdhütten oder Tiefwohnungen und eine Oberflächenwohnung — wonach die Feuerstellen beschrieben werden, die von drei Typen sind: 1) steinerne Öfen; 2) Ofen mit halbrunder Übermauerung für Backen welche in die Wandung der Erdhütten eingegraben sind; 3) einfache Feuerstellen, die manchmal mit römischen ausgelegt sind, die aus der Nähe gewonnen und wiederverwendet wurden.

Es folgt eine Beschreibung des archäologischen Inventars der Wohnungen oder der Kulturschicht der Siedlung. Zuerst wird die Keramik vorgestellt, welche die häufigsten Funde ausmacht. Es wird die Fertigungstechnik beschrieben, die Faktur und die Formen der Gefäße sowie deren Typen und Ornamente. Es wird der einheitliche Charakter der Keramik unterstrichen und die alte dazisch-römische Tradition, in der die Keramik steht, sowohl die hand- als auch die radgearbeitete, aber auch der einheimische Ursprung der Ornamente, ausschliesslich gerade, Linien und eingeritzte Wellen, welche horizontal, allein oder in Bändern angeordnet sind, in verschiedener Kombination.

Im weiteren werden die Haushalts- und Wirtschaftsgegenstände aus Metall, Ton, Stein oder Knochen vorgestellt. Die Messen werden aufgezählt, ein Hackbeil, eine Schere für die Schafschur, mehrere Hakennägel und eiserne Werkzeuge, Webgewichte aus Ton ein steinerner Schleifstein sowie mehrere knöcherne Perforatoren und Nadeln. An Waffen wird eine Pfeilspitze sowie drei Schneidflächen vorgestellt. Zuletzt wird der Schmuck aufgezählt: ein Fragment einer metallenen Armspange, die in einem Tierkopf endet; Tonperlen, ein lamellenförmiges Bronzeanhängsel und vor allem drei Ohrhinge byzantinischer Herkunft.

Eine besondere Gruppe archäologischer Funde sind die faunistischen Überreste, welche die Tierzucht und die Geflügelzucht belegen sowie die Zeitweise Beschäftigung mit Jagd und Fischfang.

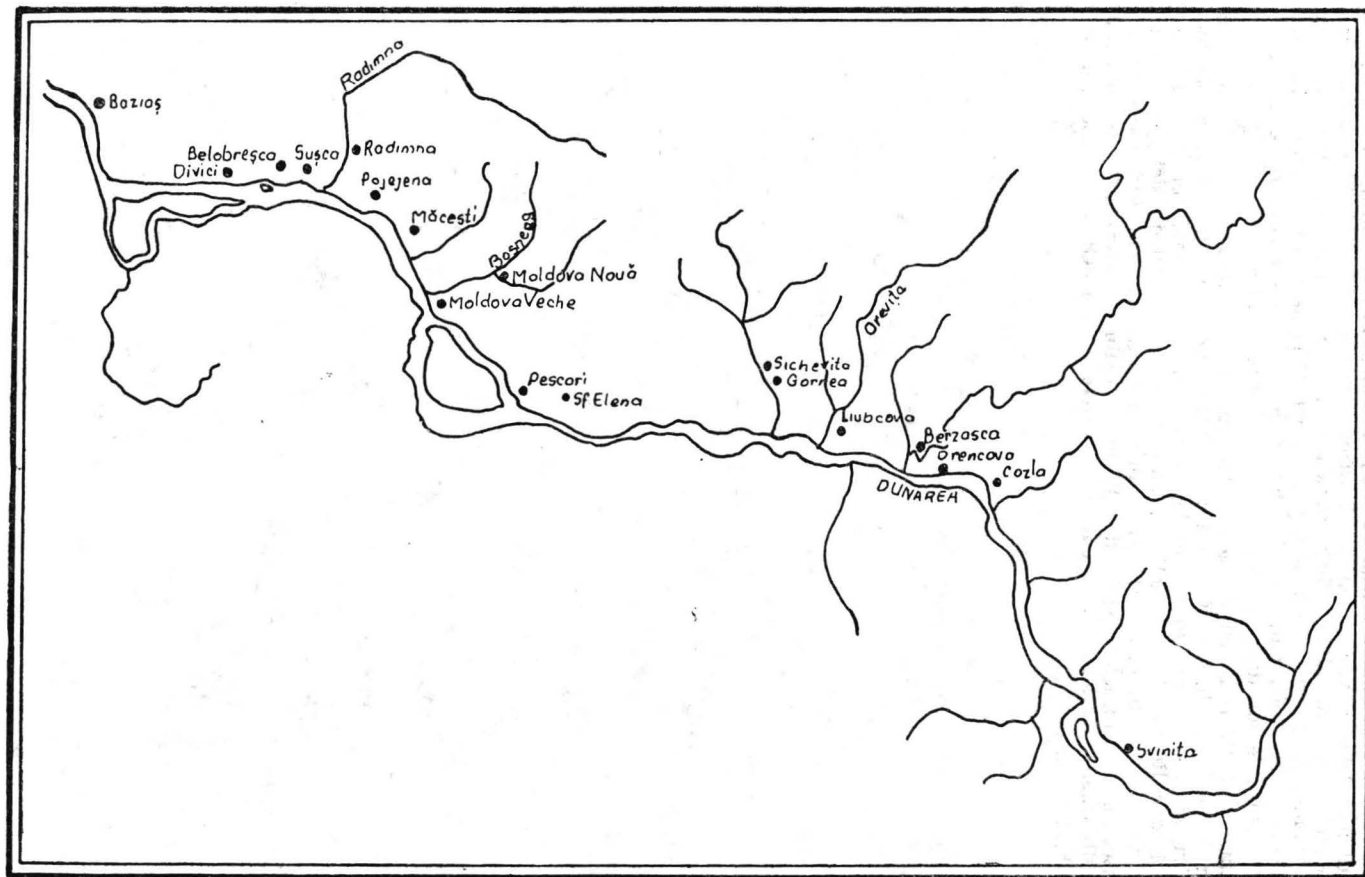
Das Fehlen von Münzfunden könnte sowohl eine Folge einer Wirtschafts- und Finanzkrise sein, als auch der politischen und militärischen Lage von Byzanz, dessen Grenzen sich von der Donau entfernten. Desgleichen unterstreicht der Autor das Fehlen jedwelcher archäologischer Spuren, die beweisen könnten dass in der Gegend Nomaden gelebt hätten oder durchgezogen wären.

Aufgrund stratigraphischer Beobachtungen und der Analyse des Fundguts kann festgestellt werden, dass die Siedlung von Gornea—Căunița de Sus eine offene Dorfsiedlung war, ohne Befestigungen, die aus vereinzelt Gruppierungen von Erdhütten bestand, neben denen es auch eine Oberflächenwohnung gab. Aufgrund derselben Tatsachen wird unterstrichen, dass die Bewohner dieser Siedlung Bauern und Rinderzüchter waren, denen verschiedene Handwerke nicht fremd waren: Bearbeitung der Häute, von Horn und Knochen, Hafnerei. Das Auffinden eines Stempels im Komplex B₃ scheint die Existenz eines lokalen spezialisierten Töpfers zu belegen. Nebenbei wird auch Jagd und Fischfang betrieben, aber bloss gelegentlich und in kleinem Umfang.

Die Analyse des archäologischen Materials sowie die Analogien und die vereinzelt Informationen aus schriftlichen byzantinischen Quellen beweisen den rumänischen Charakter der materiellen und Geisteskultur der Bewohner der Siedlung von Gornea—Căunița de Sus. Gleichzeitig beweisen sie die Kontinuität in Zeit und Raum dieser rumänischen Siedlung, deren Existenz eine dakisch-römische Siedlung fortsetzt und die dokumentarisch belegt ist als römisch-byzantinische Siedlung *Novae Superiores*. Theophylakt von Simokata, der Historiograph des Basileus Mauricius (582—602), erwähnt die Siedlung als Hafen, der

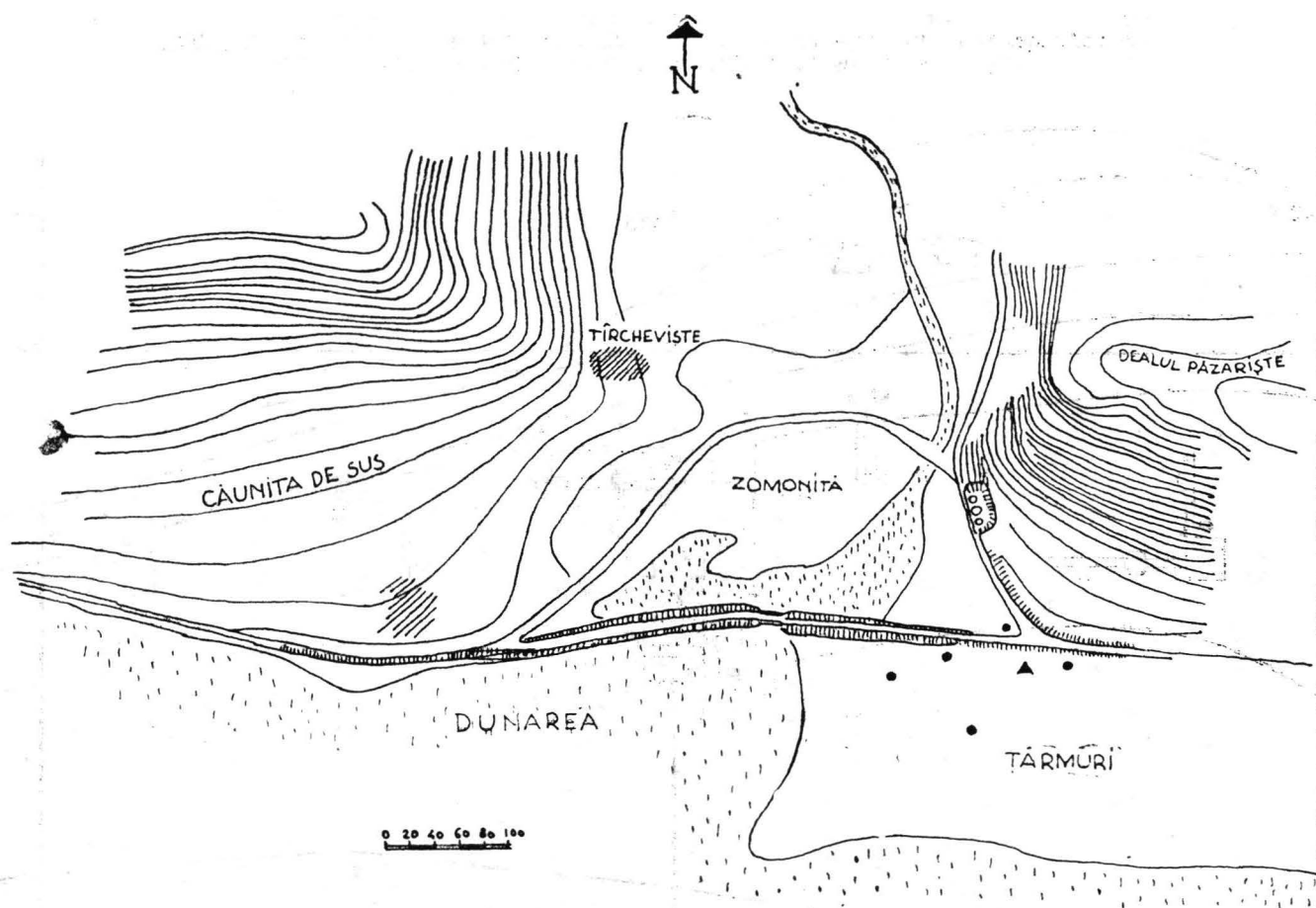
sicherlich befestigt war, zu Beginn des VII. Jh., als wichtigen Brückenkopf, der als Konzentrierungs- und Angriffsbasis der Truppen des byzantinischen Generals Priscus diente. Dieser war gegen die Avaren gezogen, die zwischen Donau und Theiss lagerten. Die archäologischen Forschungen der letzten zwei Jahrzehnte an beiden Donaufern haben die Lokalisierung der Ortschaft Novae Superiores am linken Donauufer ermöglicht, auf der mittleren und unteren Terrasse des Stromes, bei Căunița de Jos, das zum heutigen Dorf Gornea gehört.

Gestützt auf obige Feststellungen unterstreicht der Autor, dass die Siedlung aus dem VII.—VIII. Jh. von Căunița zur Kategorie alter rumänischer Siedlungen gehört, die am linken Donauufer lagen und zum relativ zahlreichen und starken Block der Romanität nördlich der Donau gehörten, welche sich jedwelchem fremden Eindringen auf das Territorium der Klissura aus dem Süden des Banats entgensetzte. Sie bildeten eine der Widerstandslinien des künftigen einheimischen politischen Gebildes, das vom Herzog-Woiewoden Glad zu Beginn des X. Jh. gebildet wurde.

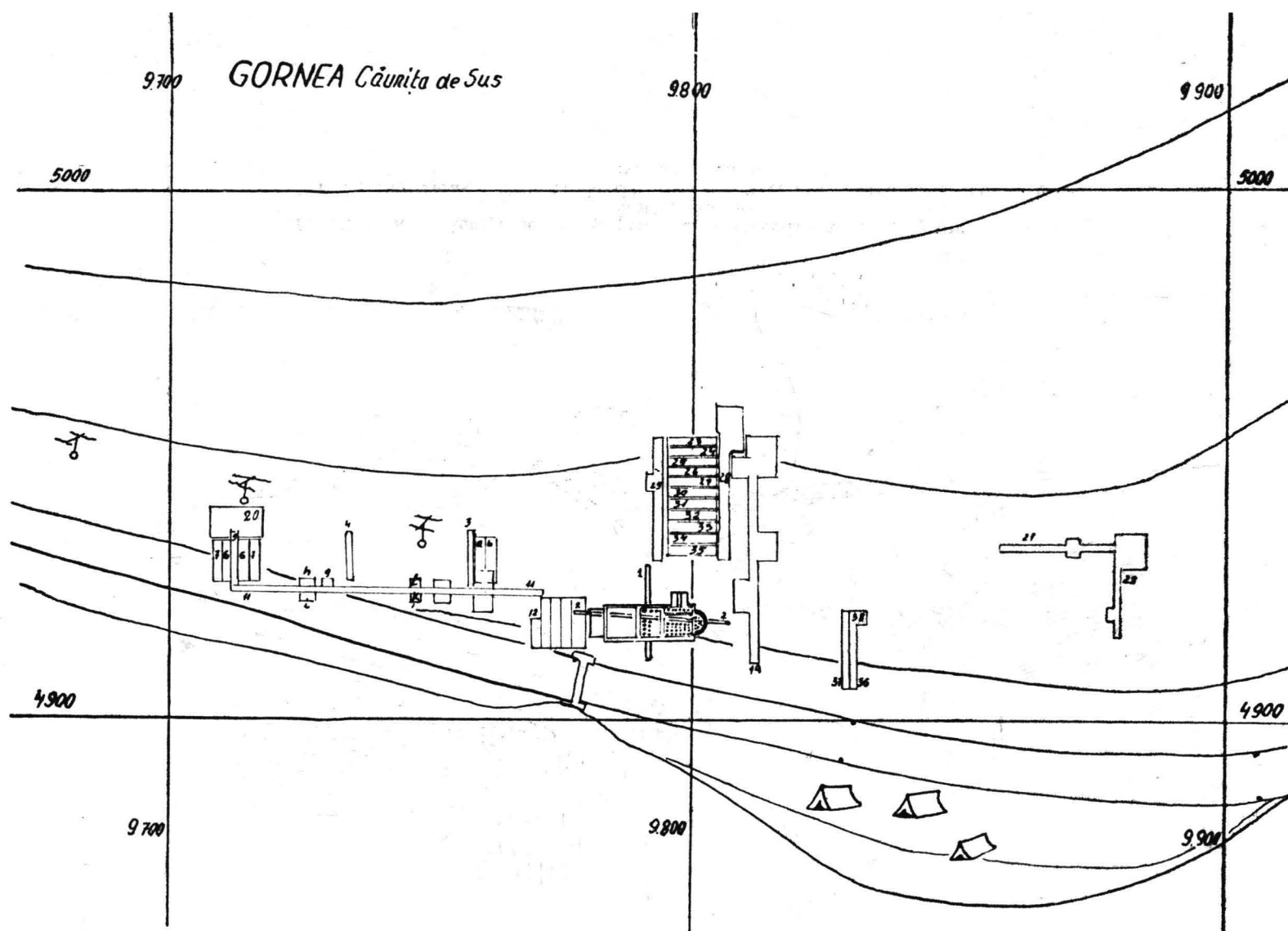
Pl. I. Amplasarea satului Gornea în Valea Dunării — sectorul Clisura de Sus, aparținător actualului județ Caraș-Severin.

Taf. I. Die Siedlung des Dorfes Gornea im Donautal — der Abteil Clisura de Sus dem heutigen Kreis Caraș-Severin angehörig.

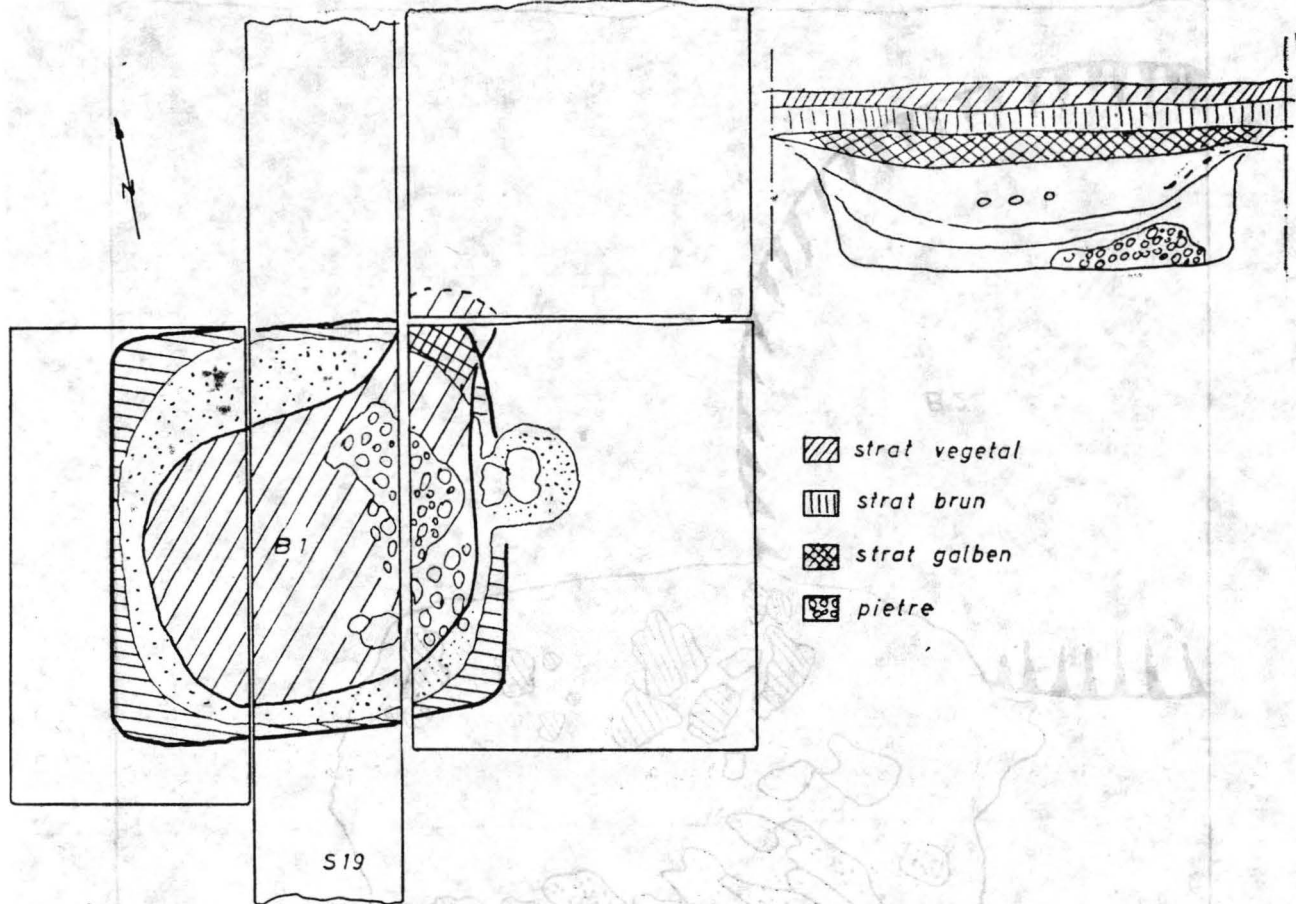

Pl. II. Terasa Căunița de Sus și principalele obiective arheologice din hotarul localității Gornea.

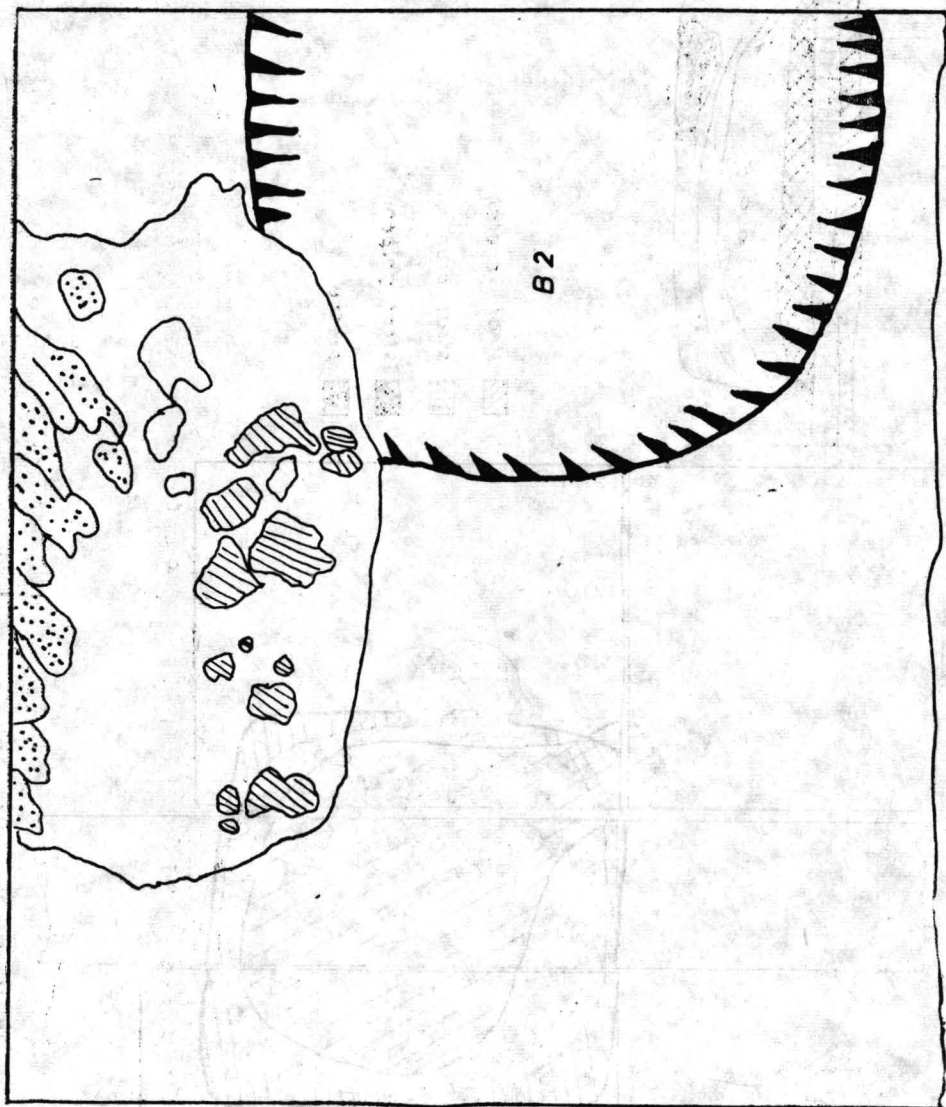
Taf. II. Die Terasse Căunița de Sus und die wichtigsten archäologischen Objekte aus Gornea.

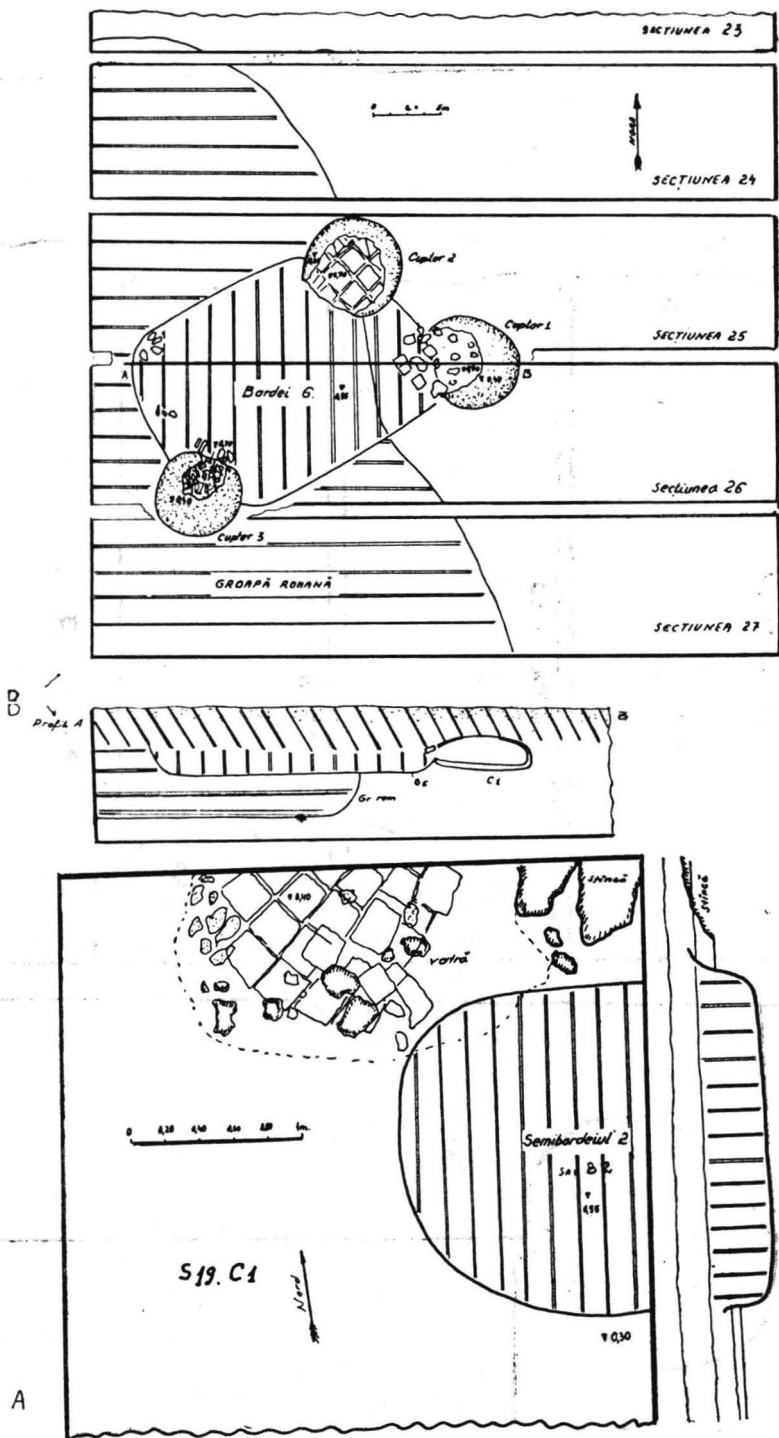

Pl. III. Planul săpăturilor executate la Căunița de Sus (1968—1976).
 Taf. III. Plan der in Gornea Căunița de Sus durchgeführten Ausgrabungen
 (1968—1976)

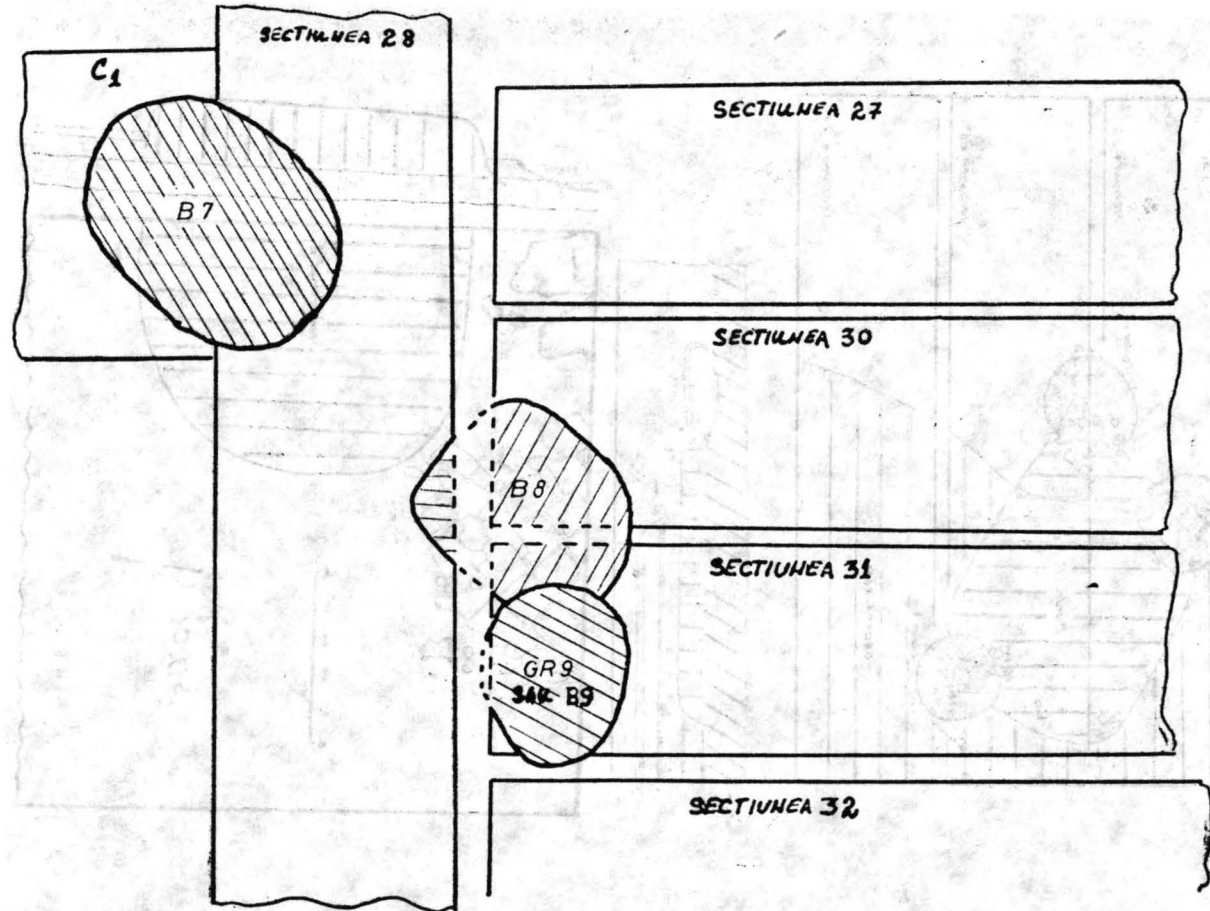
Pl. IV. Căunița de Sus. Planul secțiunii S₁₉/1973 și al complexului de locuire B₁.
 Taf. IV. Căunița de Sus. Plan des Grabens (Querschnitts) S₁₉/1973 und des Wohn-

Pl. V. Căunița de Sus — complexul de locuire B₂.

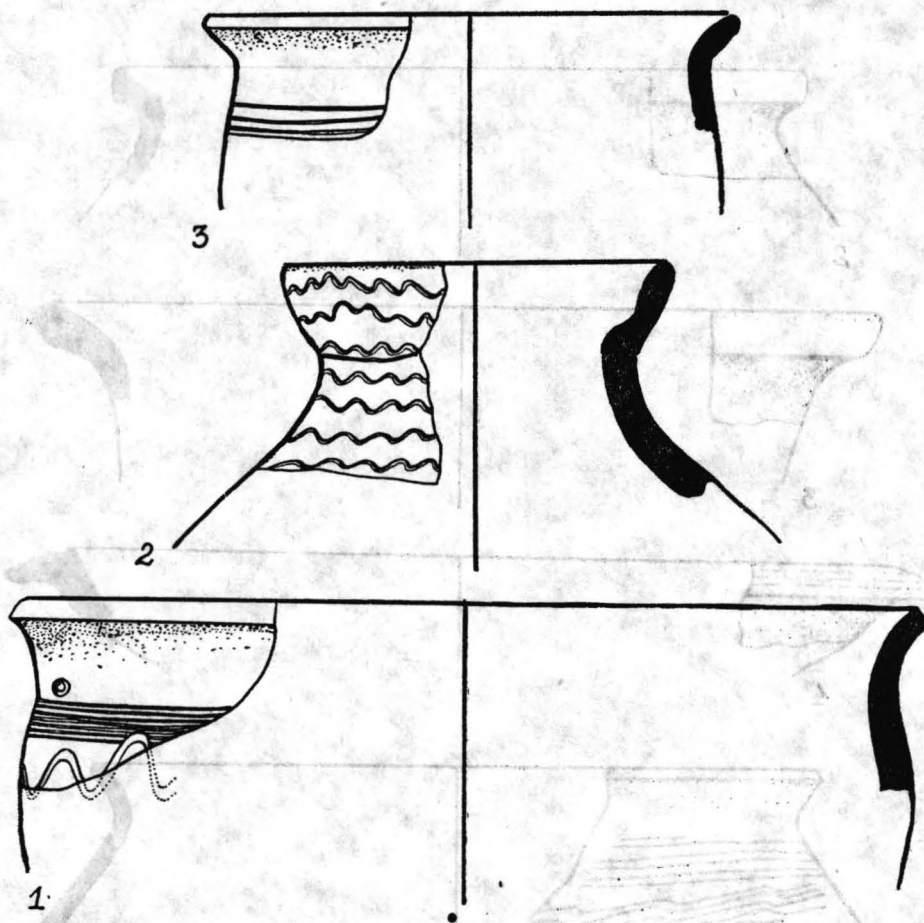
Pl. VI. Căunița de Sus. A) Planul secțiunii S₁₉, caseta C₁ și complexul de locuire B₂ în apropierea vetrei de foc pavate cu cărămizi romane. B) Planul secțiunilor S₂₃₋₂₇ din 1974, planul complexului de locuire B₆ cu cele trei instalații pentru foc, al gropii romane surprinsă parțial și profilul complexului B₆.

Taf. VI. Căunița de Sus. A) Plan des Querschnitts S₁₉ die Kassette C₁ und des Wohnkomplexes B₂, in der Nähe des mit römischen Ziegeln belegten Feuerherdes. B) Plan von S₂₃₋₂₇ von 1974. Plan der teilweise ausgegrabenen römischen Grube und Profil des Komplexes B₆.

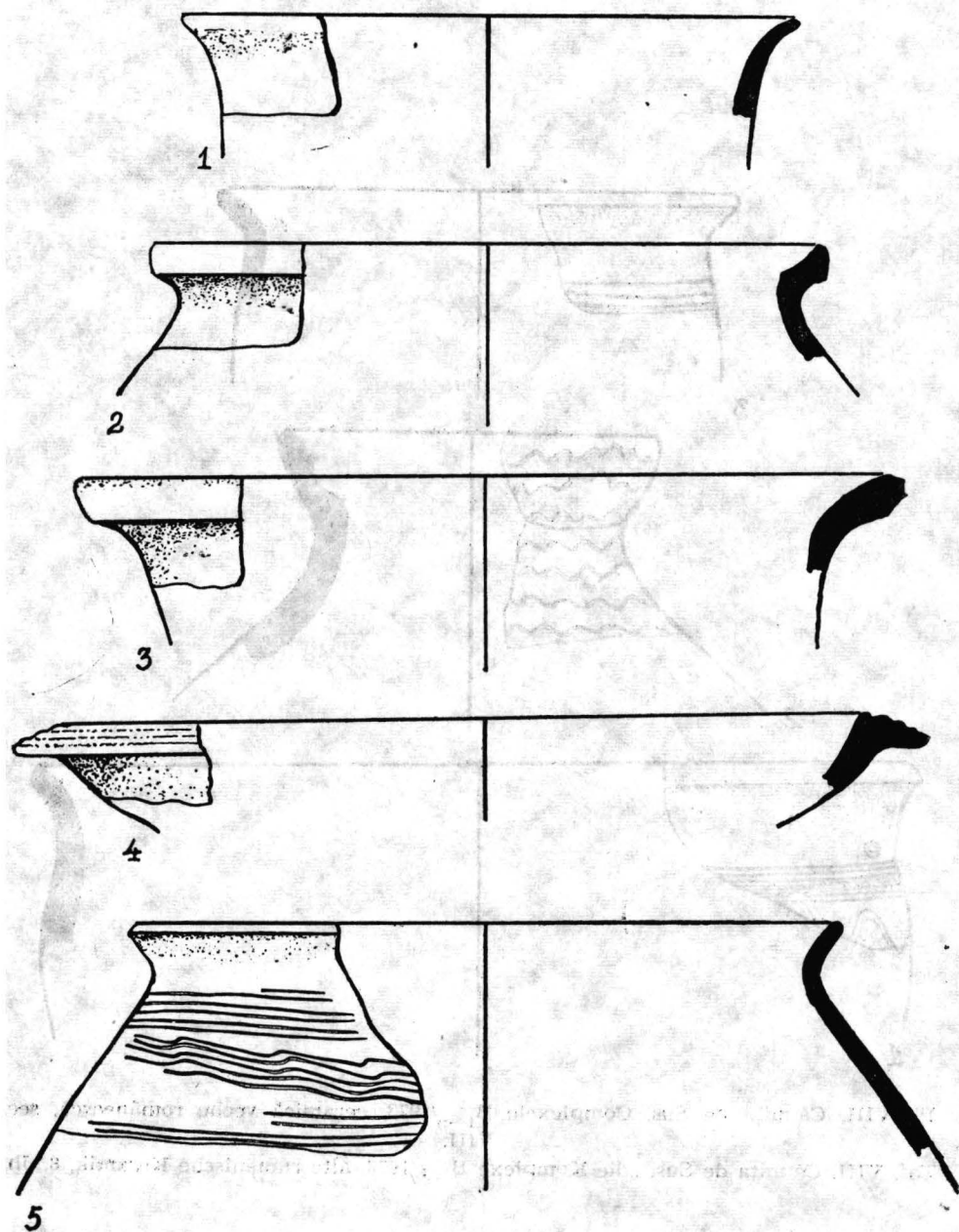
Pl. VII. Căunița de Sus. Planul secțiunilor 27—32 și caseta C₁ cu planul complexelor de locuire B₇₋₉.

Taf. VII. Căunița de Sus. Plan des Querschnitts 27—32 und die Kassette C₁ mit dem

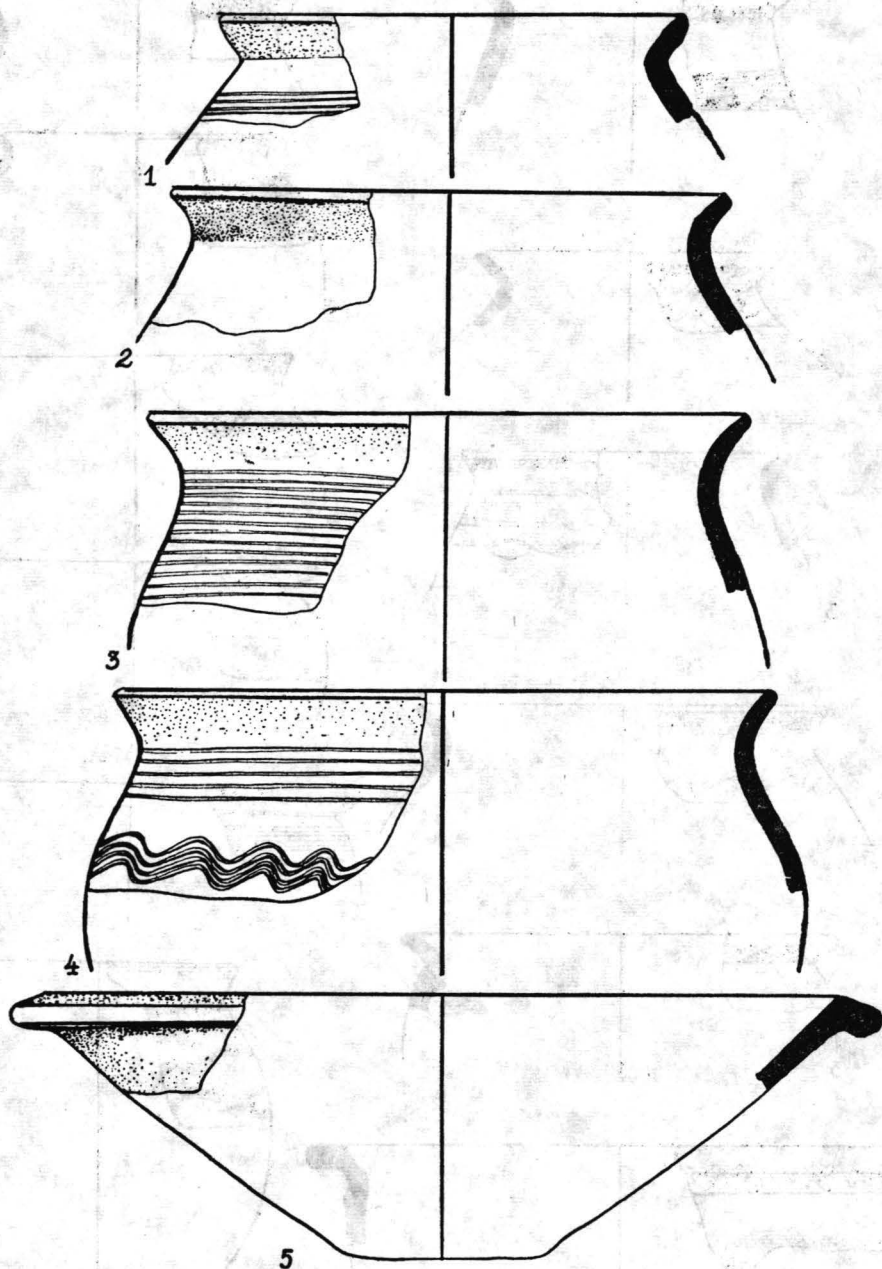
Pl. VIII. Căunița de Sus. Complexele B₁₋₂/1973, ceramică veche românească, sec. VIII.

Taf. VIII. Căunița de Sus. „die Komplexe B₁₋₂/1973, alte rumänische Keramik, 8. Jh.

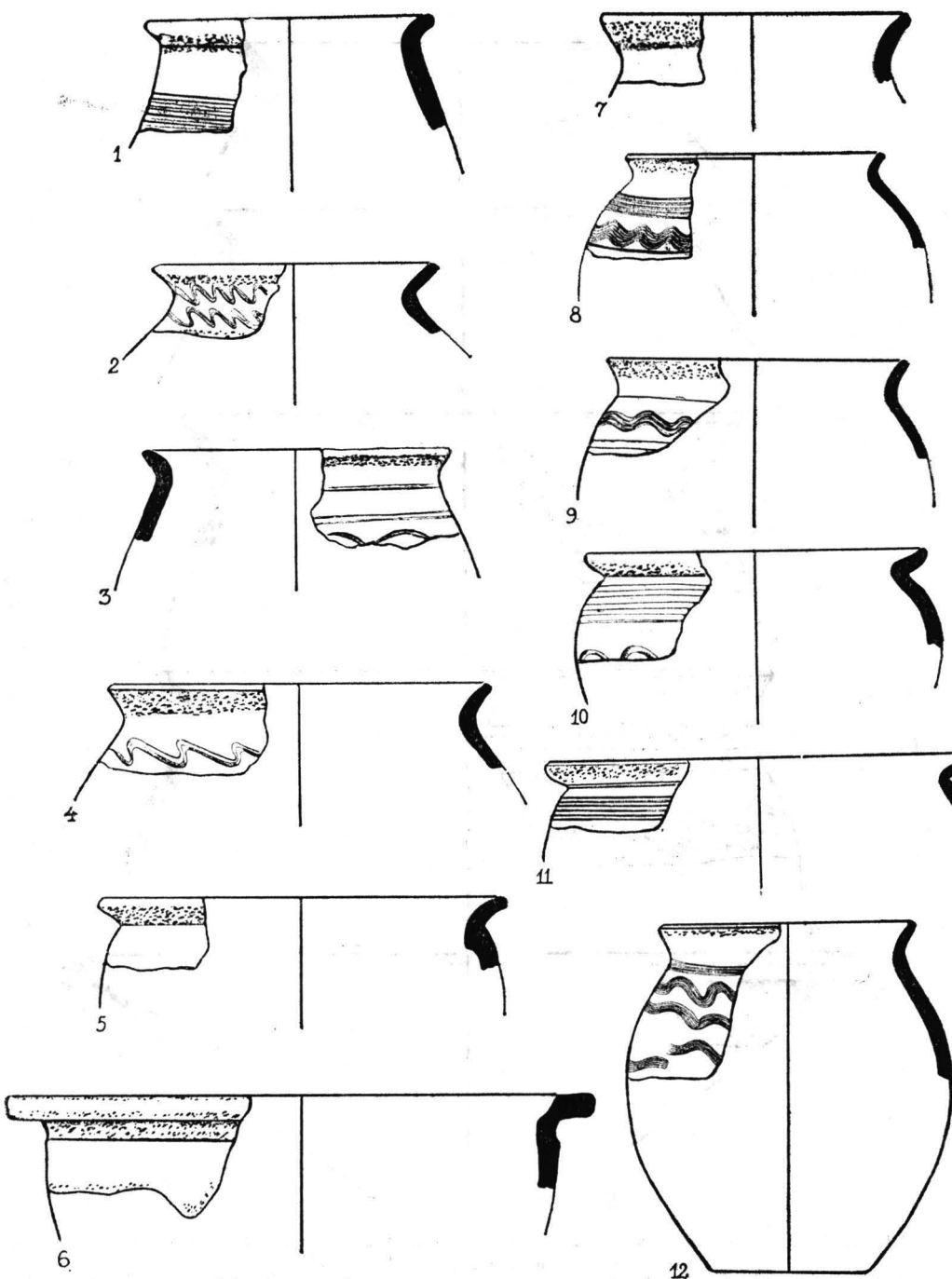
Pl. IX. Căunița de Sus, „groapa romană” 1973, ceramică de epocă romană și ceramică de sec. VIII.

Taf. IX. Căunița de Sus, „die römische Grube”, 1973, Keramik aus der Römerzeit und aus dem 8. Jh.

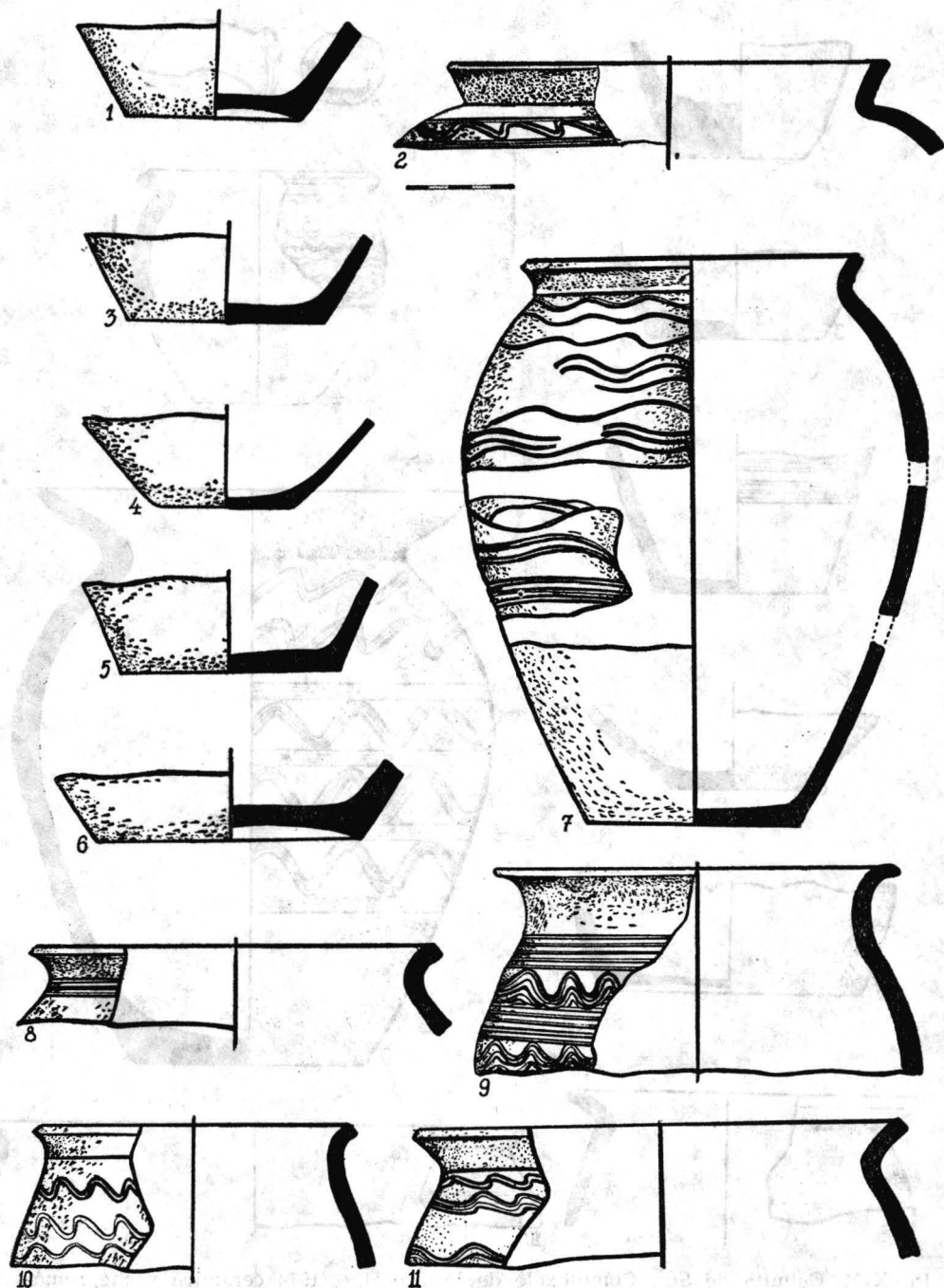

Pl. X. Căunița de Sus, complexul de locuire B₃; ceramică veche românească (1—4) și de factură romană târzie (5).

Taf. X. Căunița de Sus. Wohnkomplex B₃; alte rumänische Keramik (1—4) und spät-römische Keramik (5).

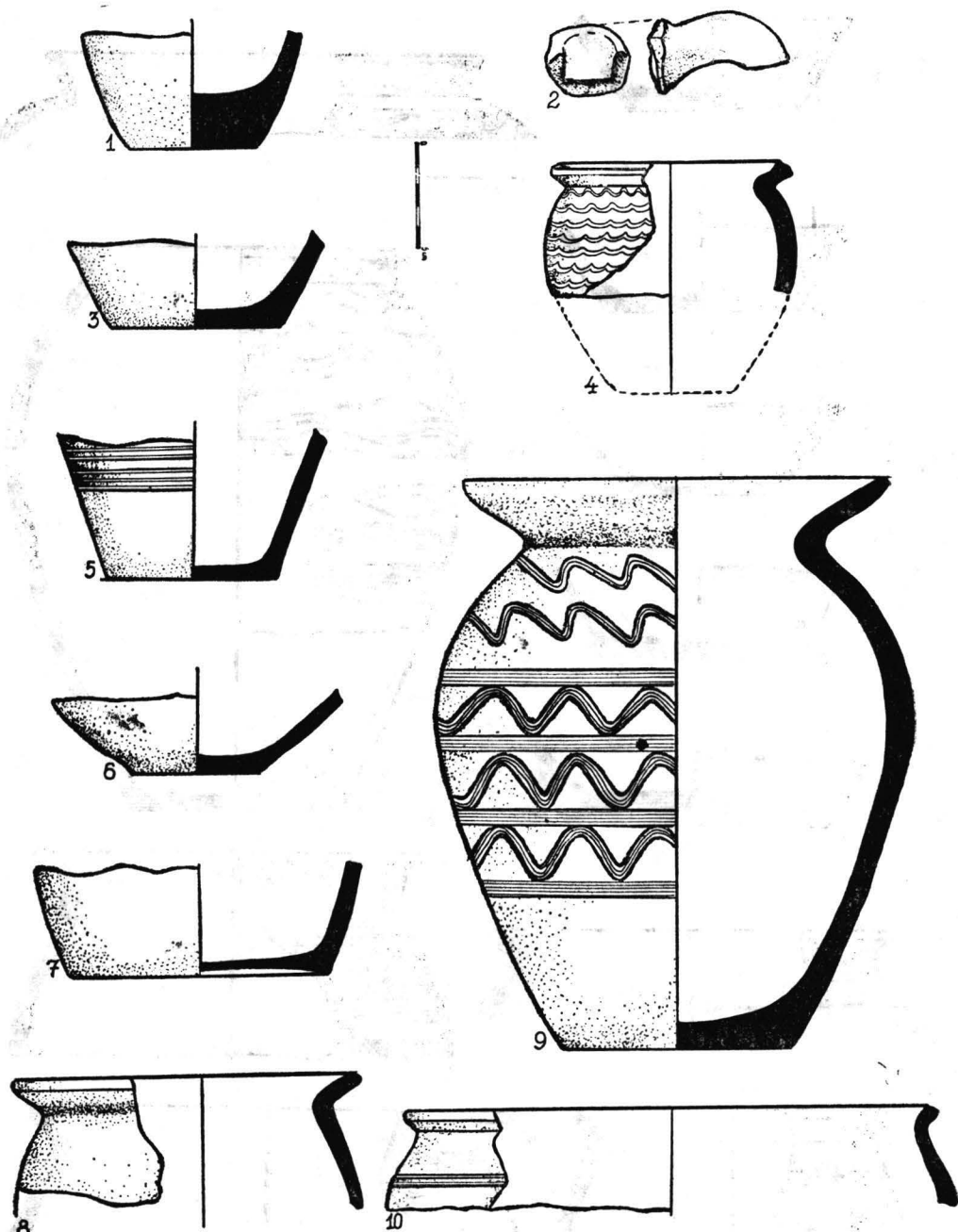

Pl. XI. Căunița de Sus. Complexul de locuire B₄/1973; ceramică veche românească lucrată cu mîna; a) 3, 7, 8, 12; b) 1, 2, 4—6, 9—11, lucrată la roată (sec. VIII), Taf. XI. Căunița de Sus. Wohnkomplex B₄/1973, alte rumänische handbearbeitete Keramik a) 3, 7, 8, 12; b) 1, 2, 4—6, 9—11, mit dem Rad gearbeitete Keramik (8. Jh.).

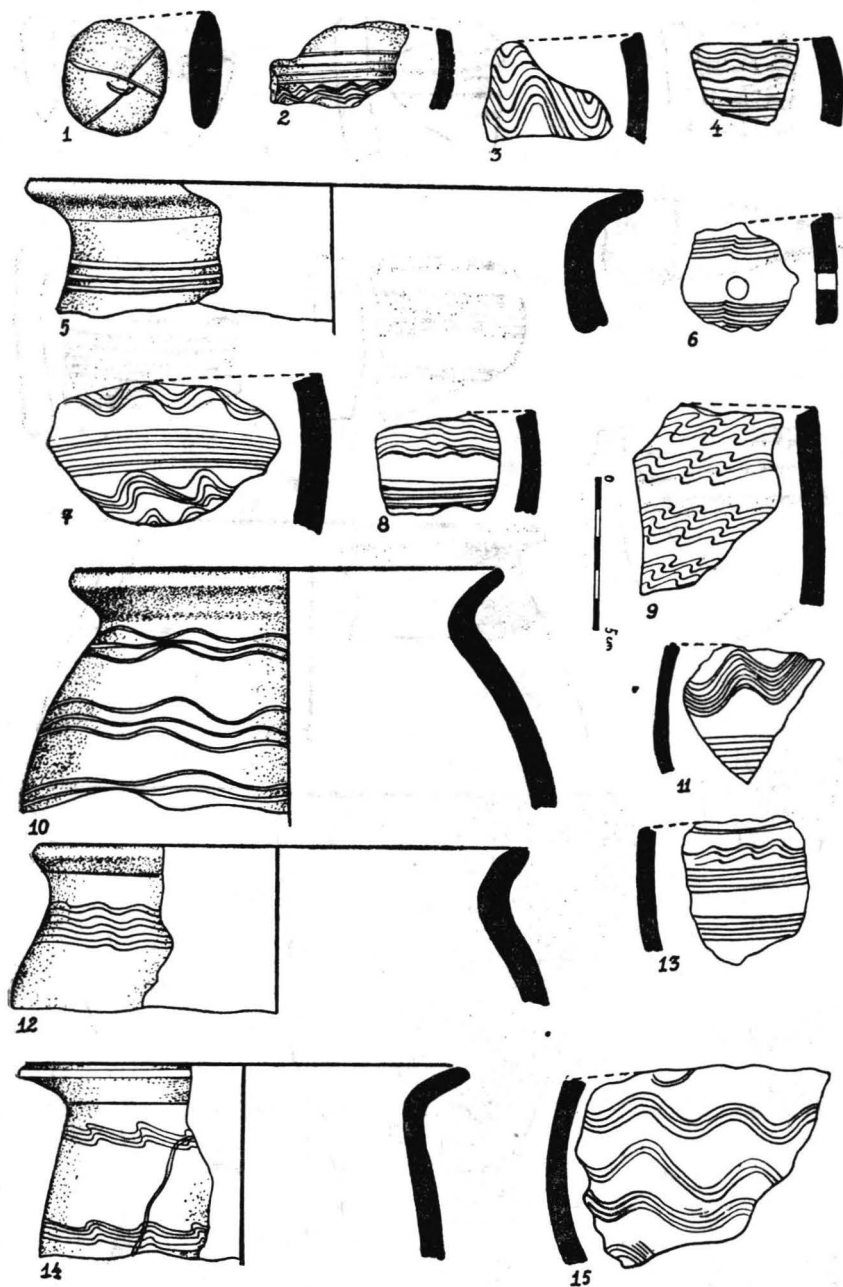
Pl. XII. Căunița de Sus. Complexele de locuire B₅₋₆/1974 ceramică veche românească (sec. VIII).

Taf. XII. Căunița de Sus. Die Wohnkomplexe B₅₋₆/1974; alte rumänische Keramik (8. Jh.).

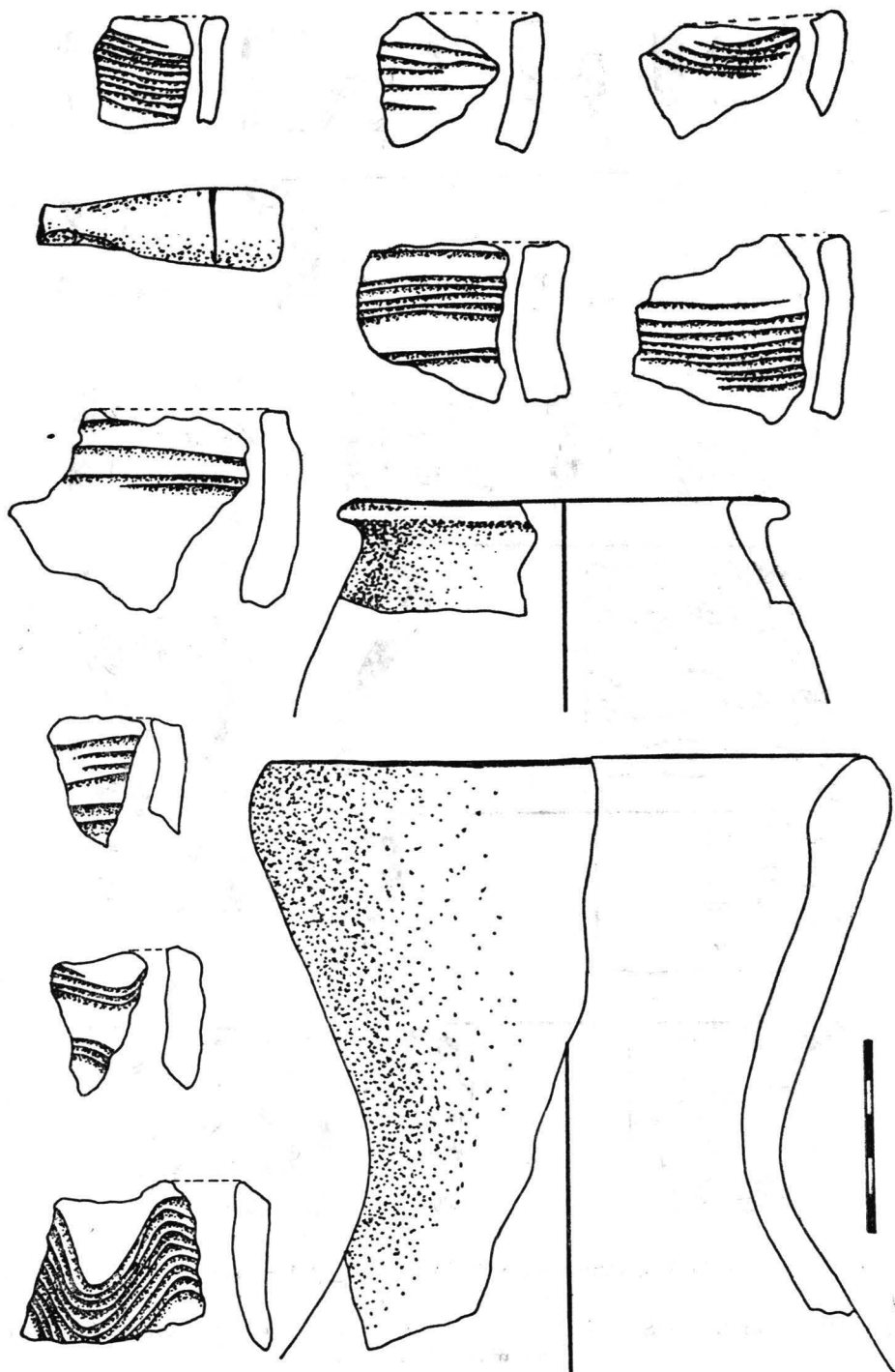
Pl. XIII. Căunița de Sus. Complexele de locuire B₅₋₆/1974 ceramică veche românească (sec. VIII).

Taf. XIII. Căunița de Sus. Die Wohnkomplexe B₅₋₆/1974; alte rumänische Keramik (8. Jh.)

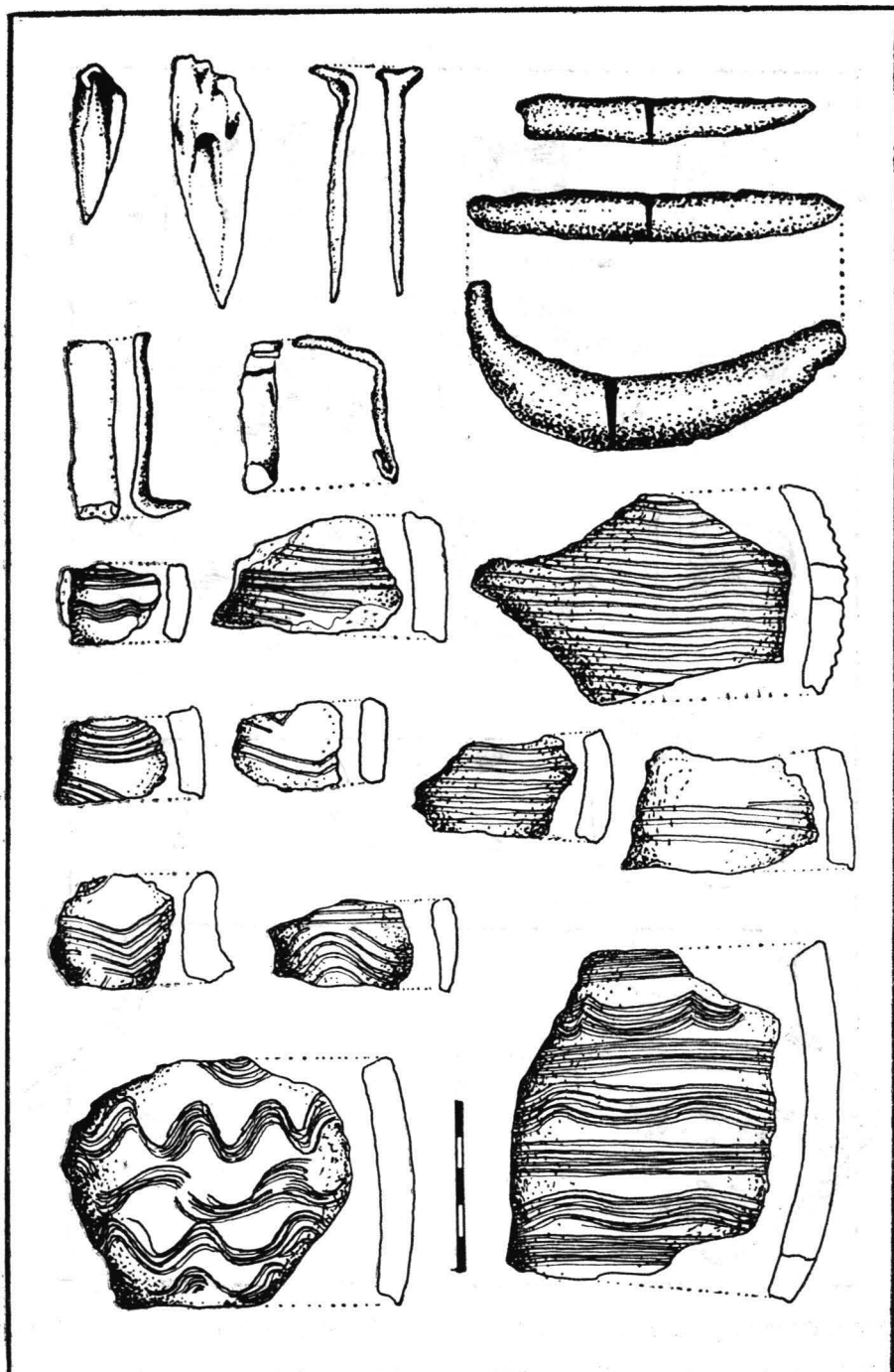
Pl. XIV. Căunița de Sus. Complexele de locuire B₅₋₆; 1 — ștampilă de olar; 2—15 ceramică veche românească.

Taf. XIV. Căunița de Sus. Wohnkomplexe B₅₋₆; 1 — Töpfersiegel; 2—15 — alte rumänische Keramik.

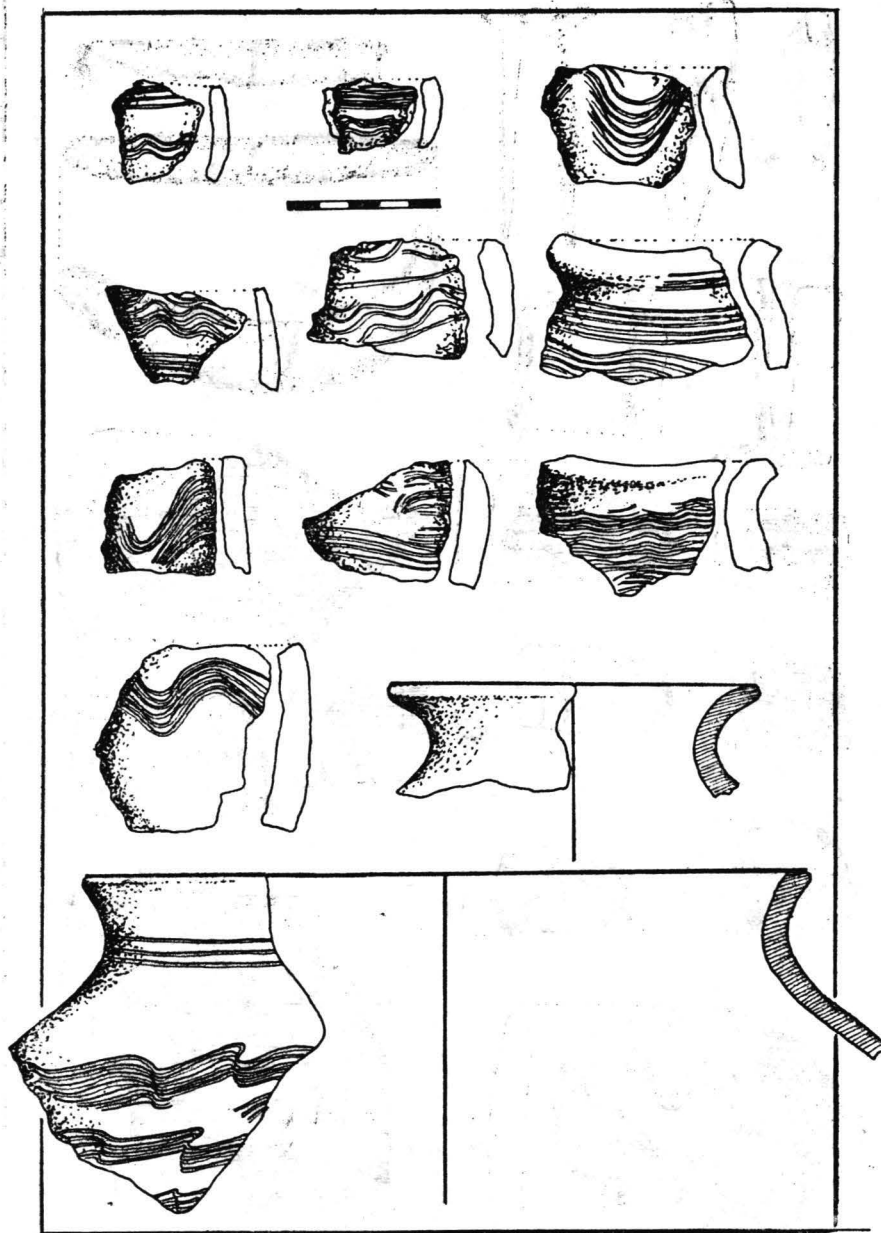
Pl. XV. Căunița de Sus, strat de cultură, ceramică veche românească din secțiunile 28—32.

Taf. XV. Căunița de Sus, Kulturschicht, alte rumänische Keramik aus den Querschnitten 28—32.

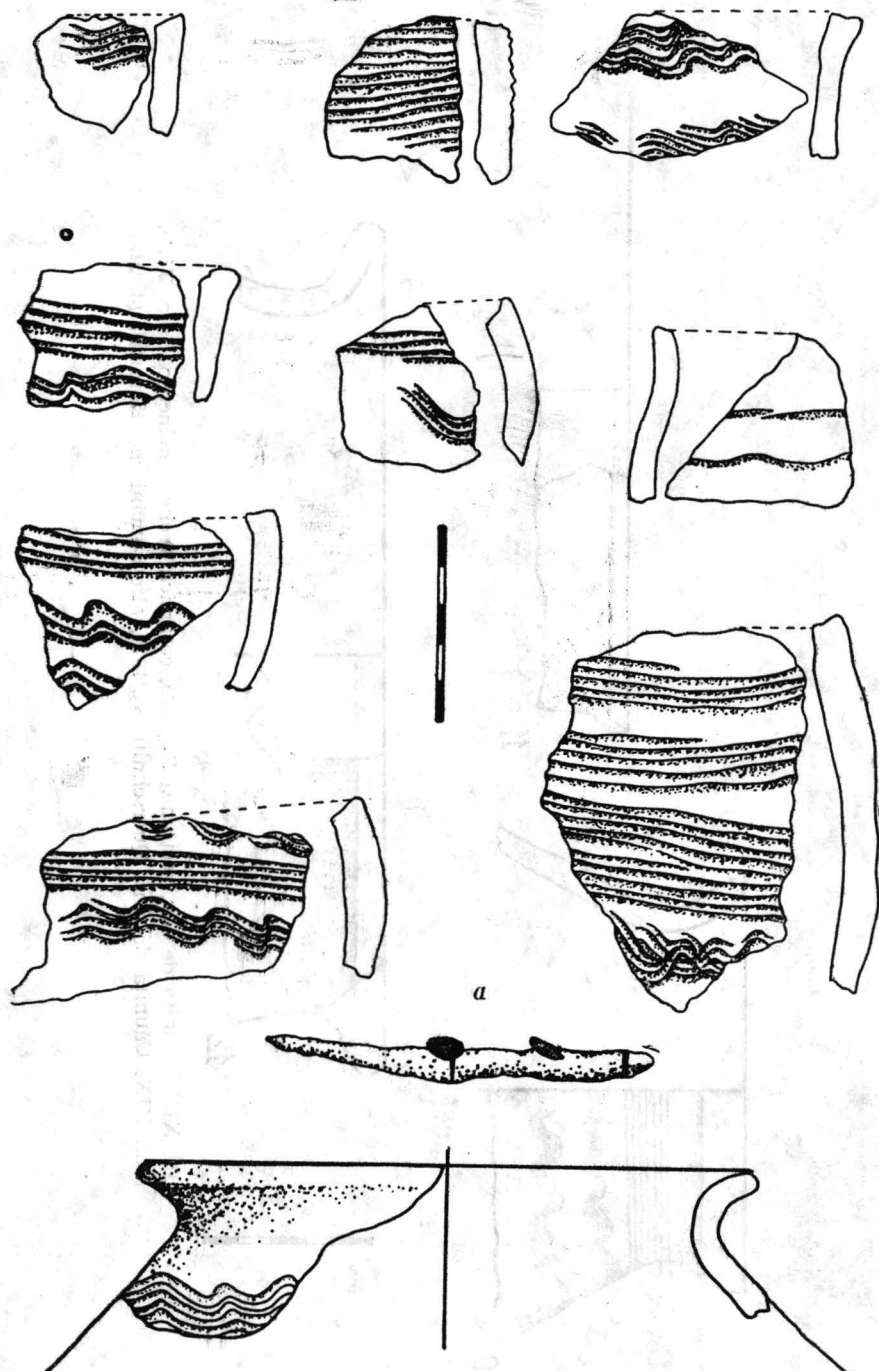

Pl. XVI. Căunița de Sus, complexul de locuire B₇/1975; împungătoare de os, obiecte de fier, fragmente de ceramică românească (sec. VIII).

Taf. XVI. Căunița de Sus, Wohnkomplex B₇/1975, Gegenstände aus Knochen, Eisen, Bruchstücke von alter rumänischer Keramik (8. Jh.).

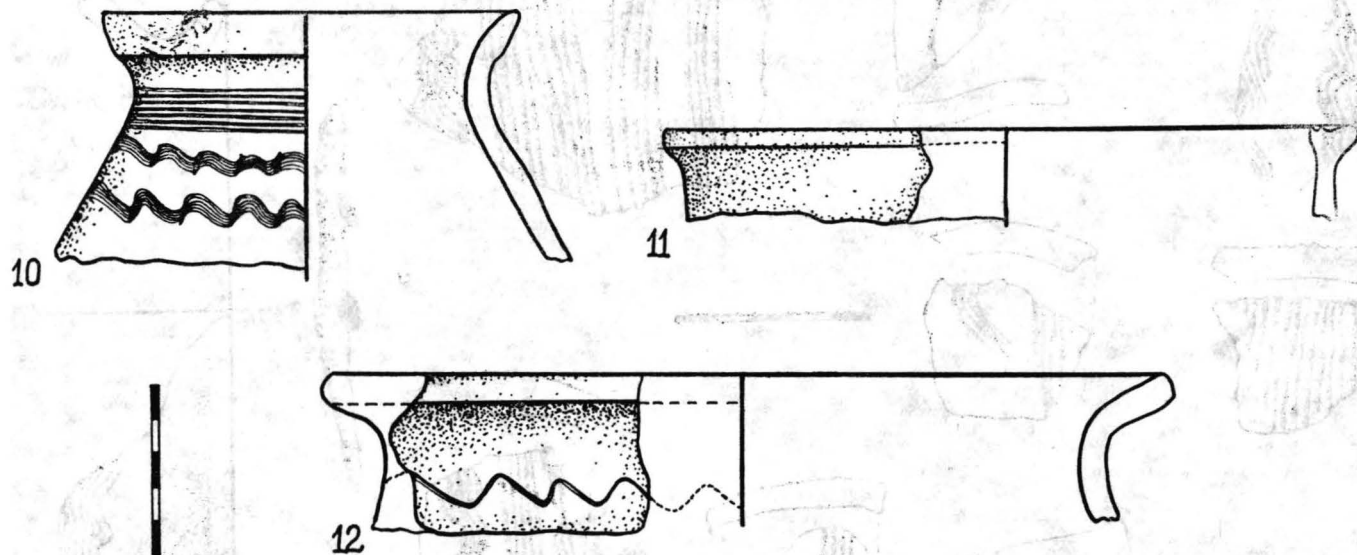

Pl. XVII. Căunița de Sus. Complexul de locuire B₇/1975, ceramică veche românească (sec. VIII).
 Taf. XVII. Căunița de Sus, Wohnkomplex B₇/1975, alte rumänische Keramik (8. Jh.).

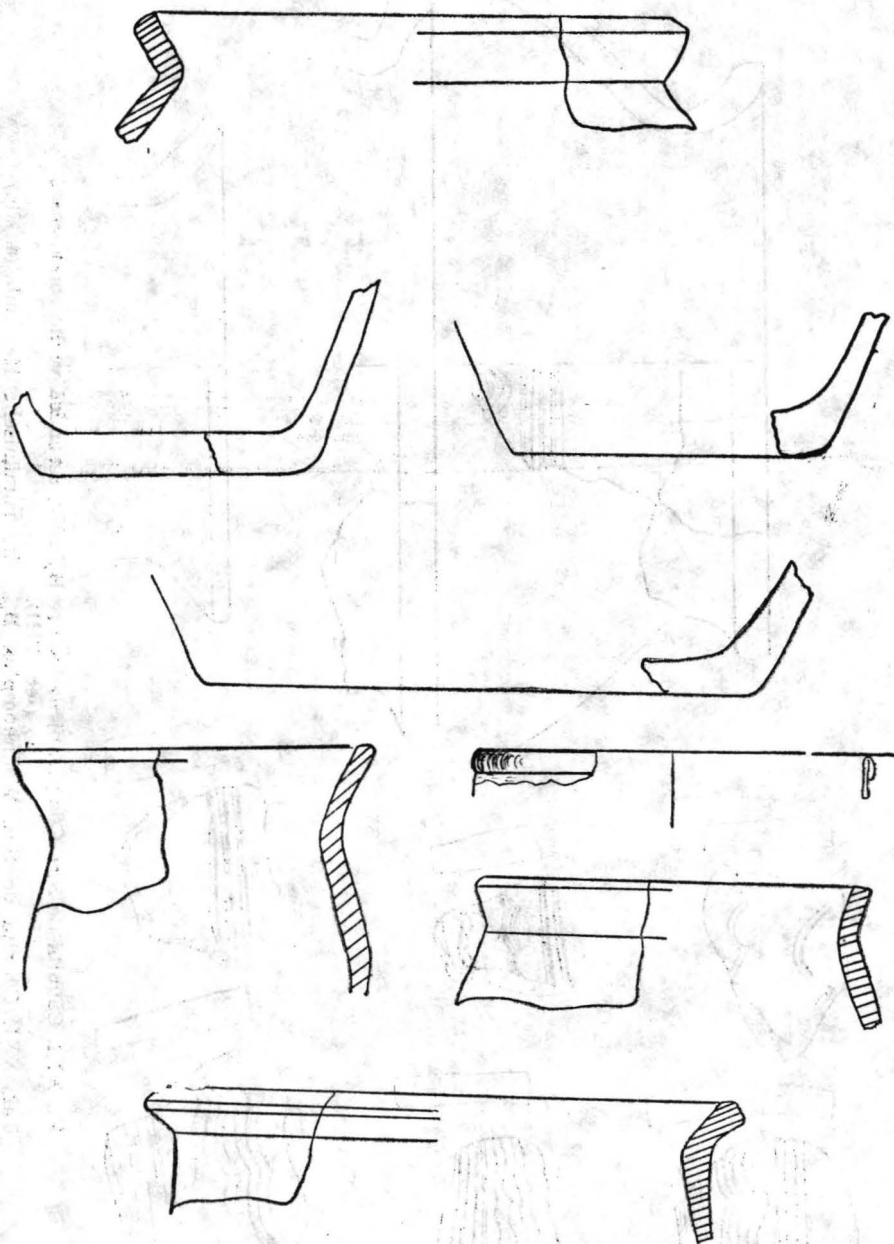

Pl. XVIII. Căunița de Sus. Complexul de locuire B₈/1975; a) cutit de fier; b) ceramică veche românească (sec. VIII).

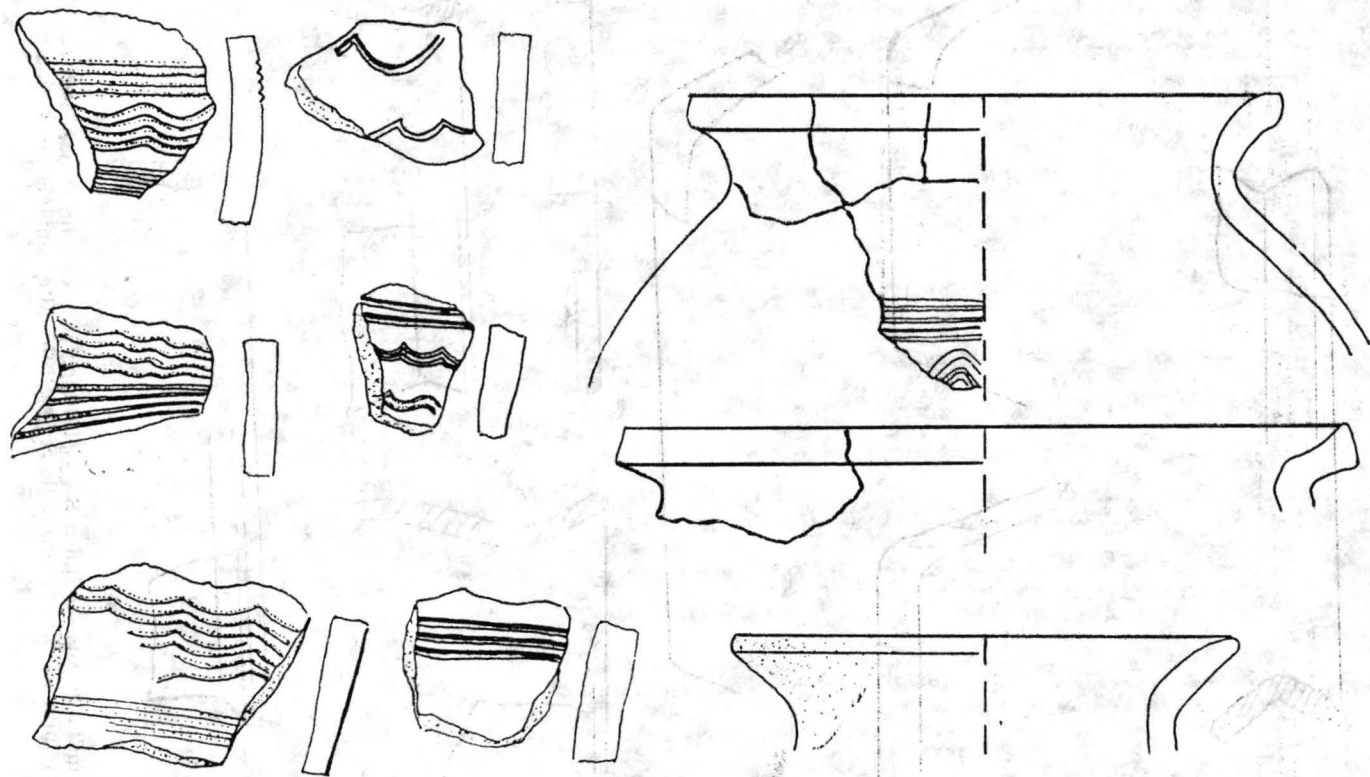
Taf. XVIII. Căunița de Sus, Wohnkomplex B₈/1975; a) Messer aus Eisen; b) alte Rumänische Gegenstände (8. Jh.).

Pl. XIX. Căunița de Sus, secțiunea S₉₆/1976, ceramică veche românească (sec. VIII).
 Taf. XIX. Căunița de Sus, Querschnitt S₉₆/1976, alte rumänische Keramik (8. Jh.).

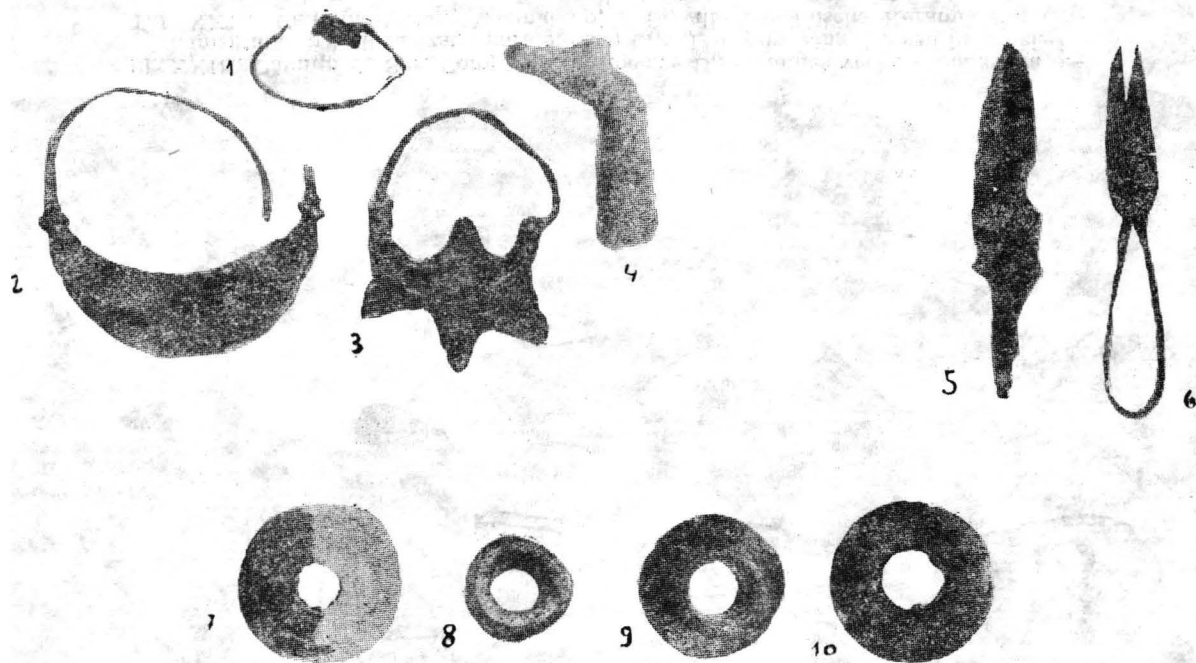

Pl. XX. Căunița de sus secțiunea S₃₆₋₃₇/1976, ceramică veche românească (sec. VIII).
 Taf. XX. Căunița de Sus. Querschnitt S₃₆₋₃₇/1976, alte rumänische Keramik (8. Jh.).

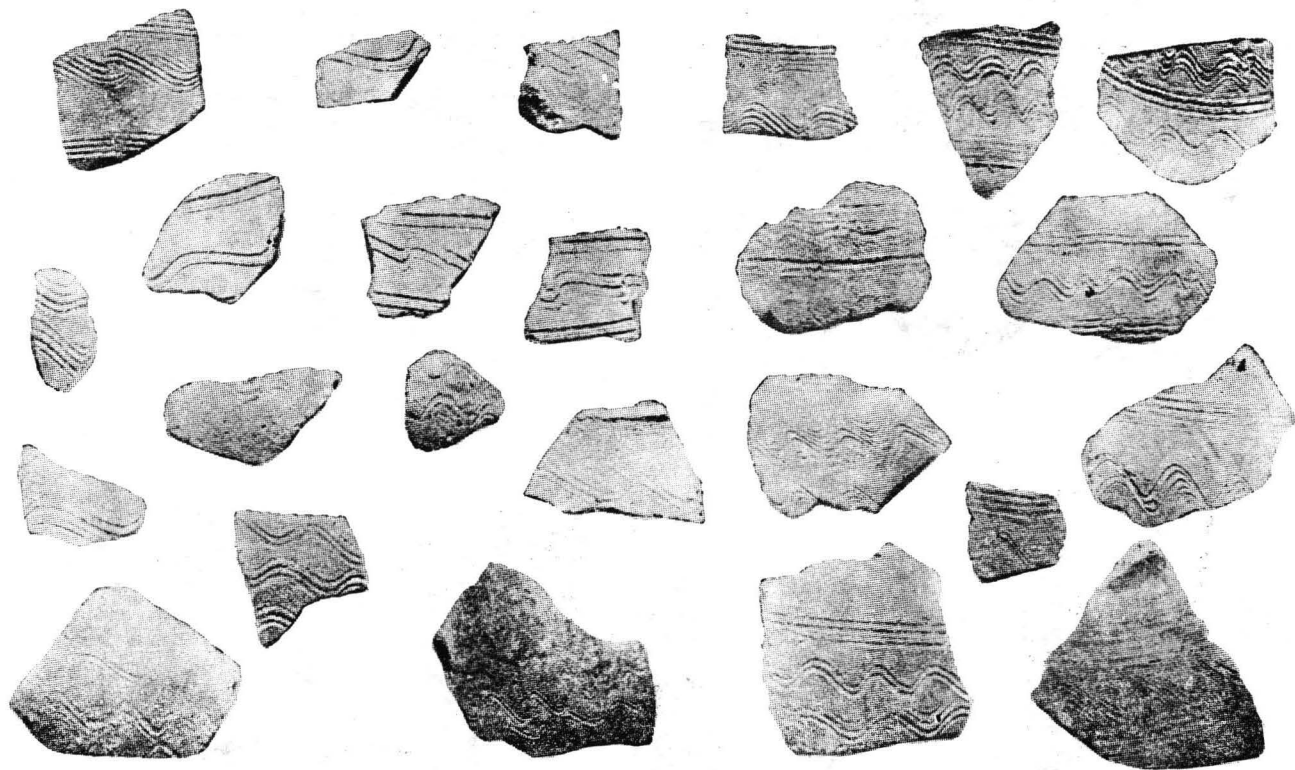
Pl. XXI. Căunița de Sus. Complexul de locuire B₁₀/1976, ceramică veche românească (sec. VIII).

Taf. XXI. Căunița de Sus. Wohnkomplex B₁₀, alte rumänische Keramik (8. Jh.)

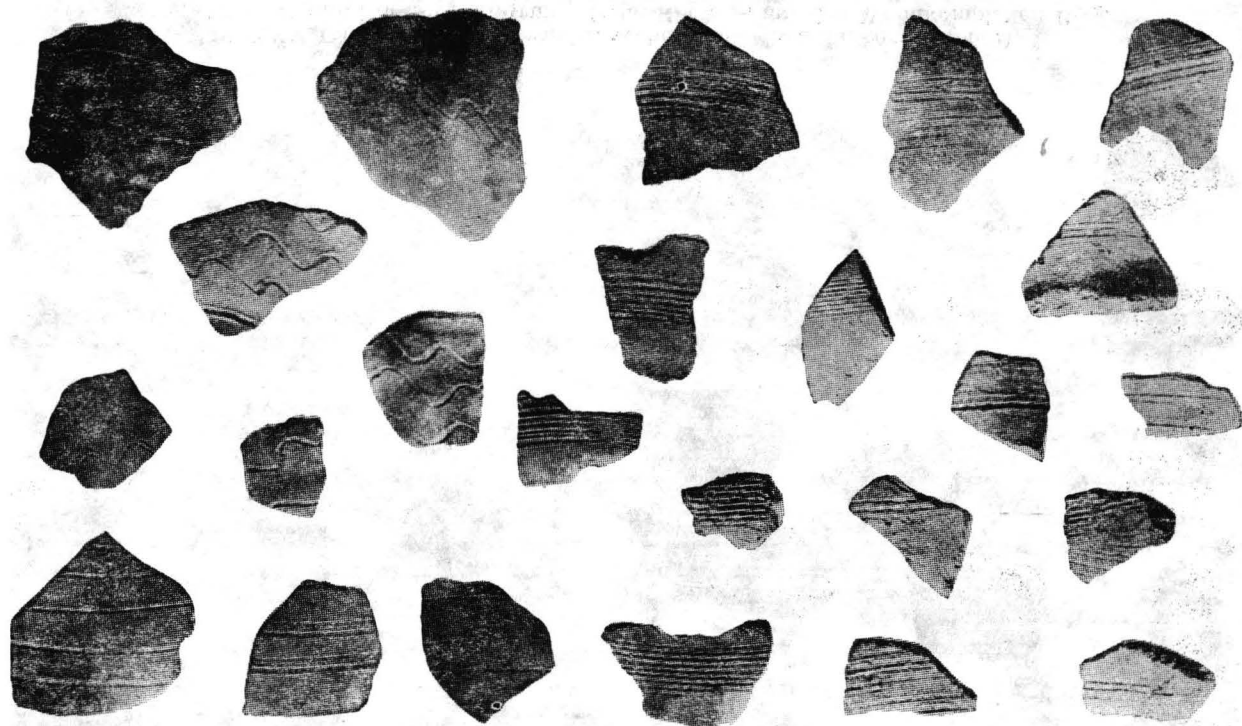

Pl. XXII. Căunița de Sus. Materiale descoperite în complexele de locuire B₁₋₄/1973; a) 1, 2, 3, — cercei de factură bizantină; b) — 4 — fragment de brățară din bronz cu capăt zoomorf; c) 5 — vîrf de săgeată în trei muchii; d) 6 — foarfece de tuns oile; 7, 8, 9, 10, — fusaiole de lut.

Taf. XXII. Căunița de Sus. Material das in den Wohnkomplexen B₁₋₂/1973 gefunden wurde; a) 1, 2, 3 — Orringe von byzantinischer Art; b) 4 — Armbandteil mit einem zoomorphen Ende; c) 5 — Pfeilspitze mit drei Kanten; d) 6 — Schere zum Schaffellschneiden; e) 7, 8, 9, 10 — Tonfusaiole.

Pl. XXIII. Căunița de Sus. Complexul de locuire B₁, ceramică veche românească ornamentată cu linii incizate, paralele sau în val, dispuse singular sau în benzi.
 Taf. XXIII. Căunița de Sus. Wohnkomplex B₁, alte rumänische Keramik mit eingeschnitzten parallele oder wellenförmigen Linien geschmückt.

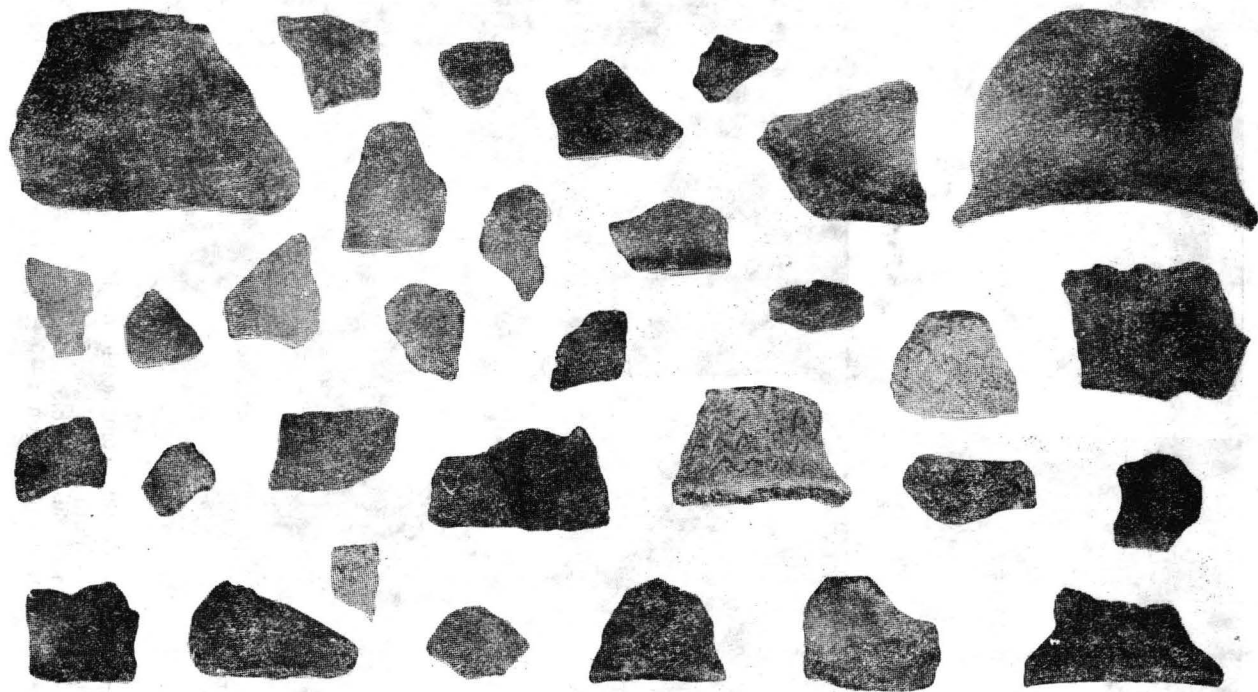

Pl. XXIV. Căunița de Sus, Complexul de locuire B₁, ceramică veche românească (sec. VIII) cu motive ornamentale.

Taf. XXIV. Căunița de Sus, Wohnkomplex B₁, alte rumänische Keramik (8. Jh.) mit Schmuckmotiven.

Pl. XXV. Căunița de Sus, ceramică veche românească din complexele B₁₋₂.
Taf. XXV. Căunița de Sus, alte rumänische Keramik aus den Wohnkomplexen B₁₋₂.

Pl. XXVI. Căunița de Sus, complexul de locuire B₂, ceramică veche românească (sec. VIII).

Taf. XXVI. Căunița de Sus, Wohnkomplex B₂, alte rumänische Keramik (8. Jh.).

1

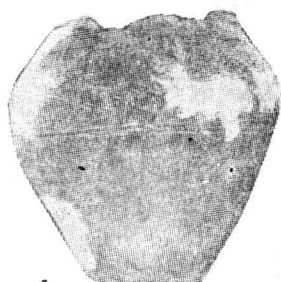
2

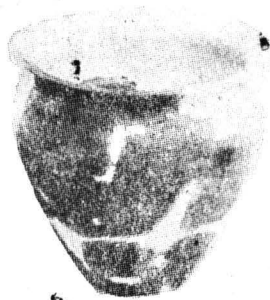
3

4

5

6

Pl. XXVII. 1, 2 — Căunița de Sus, complexele de locuire B₅₋₆, detalii din timpul săpăturilor; 3—4 instalații pentru foc; 5—6 vase întregite (sec. VIII).
 Taf. XXVII. 1, 2 — Căunița de Sus, Wohnkomplexe B₅₋₆; Ansichten aus der Zeit der Ausgrabungen; 3—4 — Feuereinrichtungen; 5—6 — Wiederhergestellte Gefäße (8. Jh).

CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ LA BERZOVIA

Localitatea Berzovia este situată pe cursul mijlociu al riului Bîrzava, în nord-vestul județului Caraș-Severin. Scăpată din strînsoarea munceliilor Dognecei, pe care-i taie transversal, Bîrzava pătrunde în aval de Bocșa în cîmpia joasă a Timișului¹. Întreaga zonă de la Soșdea, Berzovia și pînă la Bocșa are aspectul unui golf sau al unei microdepresiuni, închisă spre est și sud-est de munții Dognecei iar spre nord de culmile domoale și prelungi ce despart bazinul Bîrzavei de cel al Pogănișului. La sud de Berzovia, valea Bîrzavei comunică prin bazinul Cernovățului cu valea Carașului și cu depresiunea Oravița. Din acest punct de vedere Berzovia este așezată la o veche răscruce de drumuri ce legau sudul de nordul Banatului (fig. 1).

Denumirea veche a satului, păstrată pînă la începutul veacului nostru, a fost aceea de Jidovin. Fără îndoială, ruinele castrului roman de pe malul stîng al Bîrzavei ca și alte urme de construcții din aceeași perioadă au stat la baza formării toponimului Jidovin². Antica denumire Berzobis, de origine traco-geștică, s-a transmis prin filieră slavă în hidronimul Bîrzava³.

Berzovia a intrat deja în literatura istorică datorită descoperirilor și cercetărilor de epocă romană ce se desfășoară de mai bine de un veac și jumătate⁴. Punctul de pornire al cercetărilor noastre de arheologie medievală l-au constituit ruinele unei construcții aflate la liziera pădurii Cielău. Construcția amintită este amplasată la cca. 2 km nord de Berzovia, în apropierea drumului ce leagă Berzovia de satele Iersig și

¹ V. Sencu, I. Băcănar, *Județul Caraș-Severin*, București, 1976, p. 27, 46, 62.

² I. Iordan, *Toponimia românească*, București 1963, p. 275—276; V. Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, 1982, p. 80; M. Homorodeanu, *Vechea vatră a Sarmisegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 182—183; Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarországnak történeti földrajza*, III, Budapesta, 1987, p. 479, încearcă să explice apelativul Jidovini prin prezența efectivă în zona Berzovia a unor comunități evreiești care s-ar fi ocupat cu comerțul.

³ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, p. 242—243; V. Pîrvan, *Getica*, București, 1982, p. 158; V. Ioniță, *op. cit.*, p. 204—205 unde aduce și argumentele unor anchete lingvistice de pe teren.

⁴ B. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei*, II, Timișoara, 1899, p. 87—92; Pentru cercetările arheologice efectuate începînd din anul 1960 a se vedea: D. Protase, în *Acta MN*, IV, 1967, p. 50; M. Moga, în *Tibiscus*, I, 1971, p. 51—58; Fl. Medeleț, R. Petrovsky în *Tibiscus*, III, 1974, p. 133—136.

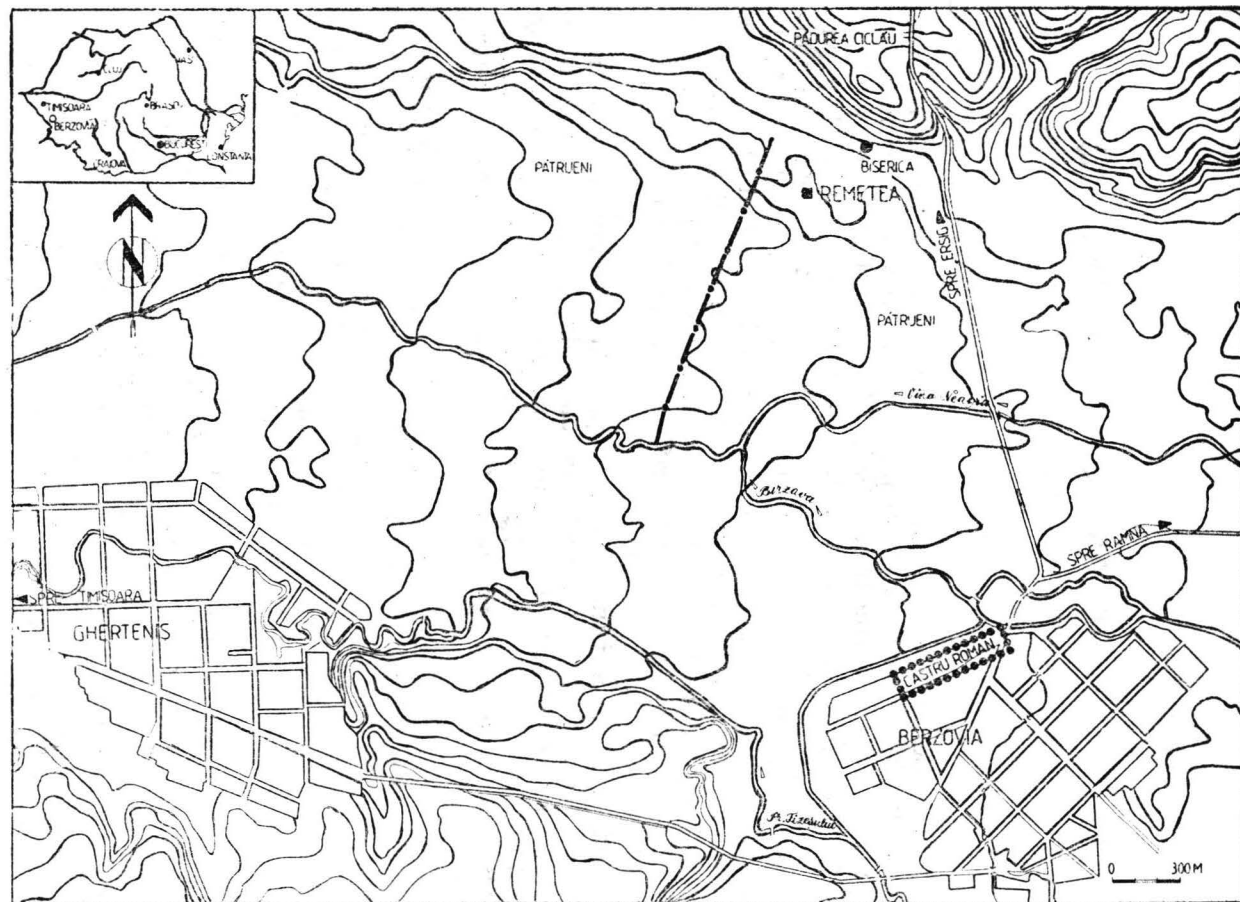

Fig. 1. Plan de situație cu zona Berzovia—Ghertenis.
 Abb. 1. Situationsplan der Zone Berzovia—Ghertenis.

Vermeș, din Valea Pogănișului. Lunca Bîrzavei, în această zonă, este largă și netedă, doar spre nord fiind mărginită de o culme prelungă acoperită de pădurea Ciclău (fig. 2).

Cursul vechi al Bîrzavei a meandrat și a avut mai multe brațe prin această luncă, mult la nord de actualul curs. Aceste vechi meandrări au putut fi urmărite pe teren, în zona dintre Ramna și Berzovia, cu ocazia unor recente lucrări de îmbunătățiri funciare ce au afectat întregul mal drept al Bîrzavei. Partea de nord a luncii râului la Berzovia, ce se întinde de la șoseaua spre Iersig și pînă dincolo de hotarul cu Gherte-nișul este cunoscută în toponimia locală sub denumirea de Pătruieni (fig. 2).

Cu ocazia săpăturilor arheologice organizate la castrul roman de la Berzovia, din anii 1961—1962, au fost dezvelite și fundațiile construcției situate la nord de sat⁵. Cercetarea a rămas însă inedită pînă în momentul de față⁶. Ruinele acestor ziduri au fost acoperite de uitate și de o vegetație groasă și densă a pădurii.

Cercetarea arheologică a pus în evidență o biserică sală cu un sanctuar patrulater (fig. 3). Nava bisericii măsoară la interior 11/6,55 m iar dimensiunile sanctuarului sînt de 6,50/4,50 m. Adosat laturii de nord a sanctuarului a fost construită o sacristie, cu plan patrulater neregulat, care măsoară la interior 4,50/4 m (fig. 4). Nava este articulată cu contraforturi, dispuși simetric la mijlocul laturilor lungi și la extremitățile laturii de vest. Sanctuarul și sacristia sînt lipsite de aceste elemente. Zidurile bisericii au fost demantelate pînă la fundație iar pe alocuri, în zona sanctuarului, au fost scoase inclusiv acestea. Pentru fundația zidurilor, care atinge grosimi de 0,90—1 m, s-a folosit piatră de carieră înecată în mortar. În elevație alături de piatra cioplită s-au utilizat și cărămida, după cum s-a putut constata la zidul nordic și vestic al sacristiei ori judecînd după fragmentele compacte de pereți prăbușiți. Contraforturile au dimensiuni de 1,30/1 m și au fost construite în același fel ca și zidurile navei cu care se leagă organic de altfel. Fără îndoială, că o sursă importantă de exploatare a pietrei pentru constructorii medievali ai bisericii au constituit-o ruinele castrului roman situat în imediata apropiere, pe celălalt mal al Bîrzavei. Un temei în plus pentru exploatarea ruinelor romane îl constituie faptul că întreaga zonă este deficitară în piatră. Dealtminteri, un fenomen similar s-a petrecut peste tot unde constructorii medievali se aflau în preajma unor monumente în ruină ale antichității⁷.

În jurul bisericii cit și în interiorul ei a fost identificată o necropolă din care au fost cercetate 12 morminte (fig. 4). Observații stratigrafice concludente s-au putut face la mormintele cercetate în S₁ și S₄. Groapa

⁵ M. Moga, *op. cit.*, p. 52 și nota 7. Cercetările au fost conduse de Marius Moga, alături de care a mai participat O. Răuș și Gh. Lazarovici.

⁶ D. Tudor, *Orașe, țiguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, a apreciat construcția cercetată la nord de sat drept o fortificație romană militară din zid de piatră și cărămidă; M. Moga, *op. cit.*, p. 52 și nota 5 a dezmințit afirmația cu privire la caracterul militar al construcției, fără a preciza însă funcționalitatea acesteia.

⁷ R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 211—213; A. A. Rusu, *Cetăți din votevodatul Transilvaniei (sec. XI—XIV)*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1987; P. Bona, în *Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale*, Caransebeș, 1989, p. 15.

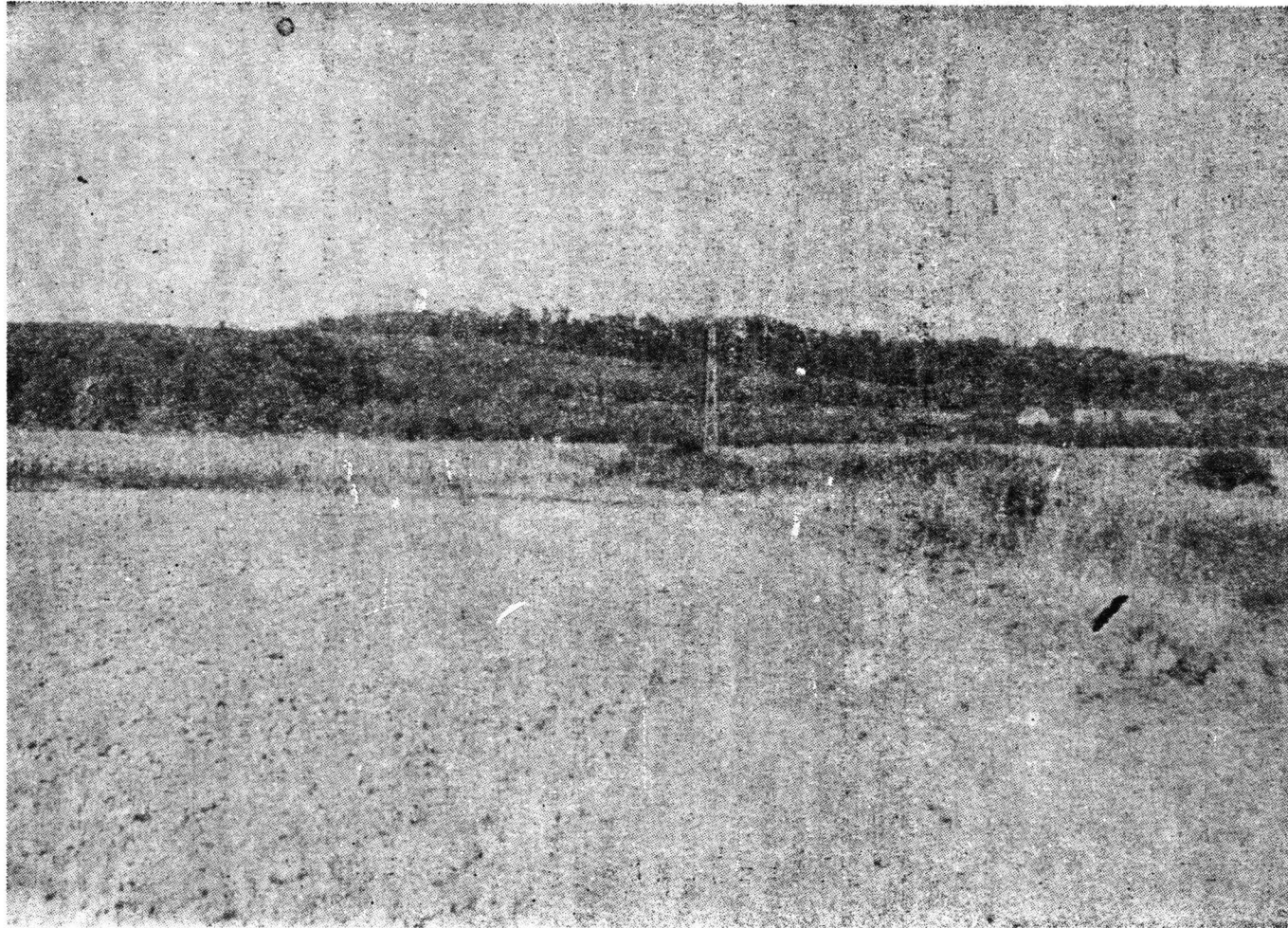

Fig. 2. Berzovia—„Pătruieni“. Lunca Bîrzavei și pădurea Ciclău.
Abb. 2. Berzovia—„Pătruieni“. Bersautal und der Wald Ciclău.

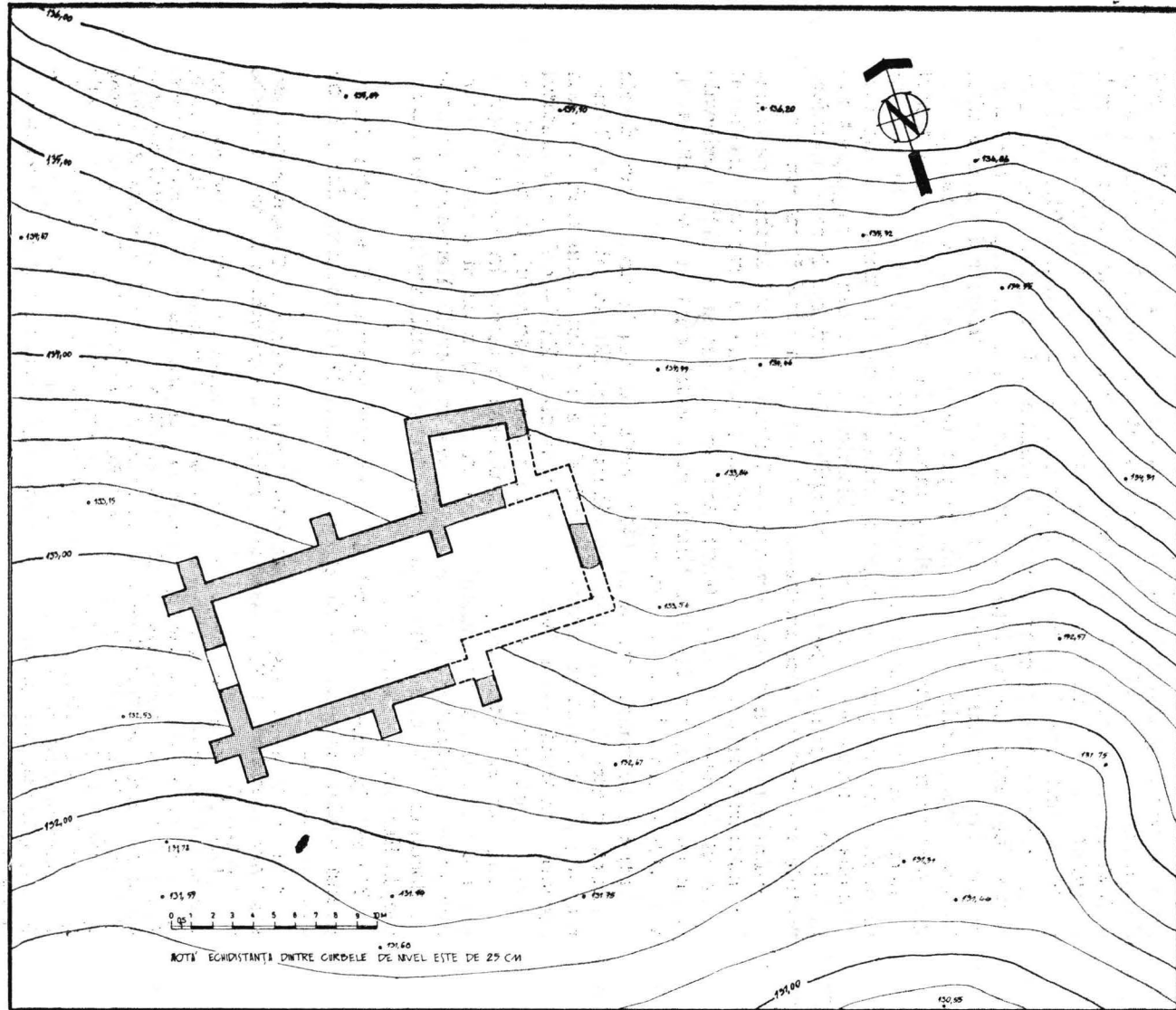

Fig. 3. Berzovia—„Pătruieni“. Planul bisericii-sală.
Abb. 3. — Berzovia—Pătruieni. Plan der Saalkirche.

mormintelor a fost săpată într-un strat de humus negru la adâncimi cuprinse între 0,90—1,20 m, de la nivelul actual de călcare. Mormintele au fost orientate fără excepții pe direcția vest-est. Brațele erau așezate pe abdomen (M_4) sau erau aduse cu palmele la clavicule (M_3). Nici unul din mormintele cercetate nu a avut inventar funerar. Necropola a avut o fază de înmormintări anterioară construirii monumentului de zid. Mormintul 5 identificat la adâncimea de 1,20 m a fost distrus în bună parte de șanțul de fundație al zidului estic al sanctuarului (fig. 5). O situație stratigrafică asemănătoare s-a constatat în S_1 , unde M_6 a fost distrus de șanțul de fundație al zidului sacristiei. Un grup de trei morminte, fără inventar funerar a fost cercetat în interiorul sanctuarului. În lipsa inventarului funerar nu se pot face aprecieri asupra cronologiei acestor morminte. Din aceleași motive, la care se adaugă și faptul că necropola nu a putut fi cercetată exhaustiv, nu se poate preciza momentul de început al necropolei, durata ei de funcționare și raportul cronologic dintre ea și construcția bisericii. Acest din urmă aspect urmează să fie apreciat pe baza analogiilor de plan coroborate cu informațiile izvoarelor scrise medievale referitoare la zona Berzovia.

Ruinele bisericii de la Berzovia — Pătruieni se pot atribui, pe temeiul mărturiei izvoarelor scrise, bisericii parohiale a satului medieval dispărut Remetea. Asupra identificării acestui sat și a curții medievale Remetea, aparținând familiei Himfi, în această zonă a văii Bîrzavei, vom zăbovi în rândurile ce urmează.

Într-un document din anul 1414, emis cu ocazia unuia din desele conflicte dintre familia Chep din Gherteniş și Ștefan Himfi din Remetea, a fost amintită și biserica parohială a satului Remetea⁸. Această așezare dispărută, ce a făcut parte în secolele XIV—XV din comitatul Timiș, a fost identificată de obicei în valea Pogănișului, în hotarul actualului sat Remetea—Pogănici⁹. Localizarea acesteia în valea Pogănișului a atras după sine identificarea în aceeași zonă și a altor așezări medievale dispărute¹⁰. Așezarea și curtea medievală Remetea, amintite în documente începînd din anul 1323, trebuie localizate în valea Bîrzavei, la Berzovia — Pătruieni.

Nu stă în intenția noastră de a urmări apariția și evoluția domeniului feudal Remetea — Ersig ce a cuprins la un moment dat o bună

⁸ Ortway T. (red.) Pesty Fr., *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*, Bratislava, 1896, p. 488—489, „ecclesia sua parochiali in dicta Remethe constructa...”.

⁹ Pesty Fr., *Krassó vármegye története*, II, 2, Budapesta, 1884, p. 140, pe malul Pogănișului, în apropiere de Duleu și Valea Mare la Remetea Pogănici; E. Lukinich, L. Gáldi, *Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christ.*, Budapesta, 1941, p. 221—222; și 362, nota 2; C. Suci, *Dictionar istoric al localității din Transilvania*, 1, București, 1968, p. 76; *Documenta Romaniae Historica*, C, Transilvania, XII, București, 1985, p. 505; Turchány T., *Krasso-Szörény megye története*, Lugo, 1906, p. 153 și 249 a propus identificarea Remetei medievale în Valea Bîrzavei. Opinia sa nu a găsit ecou în istoriografie, fiind precumpănitoare localizarea propusă de Pesty Fr. Recent, O. Răuț, în *Studii de limbă, literatură și folclor*, 4, Reșița, 1978, p. 267 a adus argumente pentru identificarea Remetei în spațiul dintre Berzovia și Bocșa.

¹⁰ C. Suci, *op. cit.*, vol. II, p. 300, așezarea dispărută Bodugazunfalua a identificat-o în hotarul satului Remetea Pogănici. G. Györfy, *op. cit.*, III, p. 479 localizează aceeași așezare în Valea Bîrzavei, în vecinătatea Ghertenişului și a Berzoviei.

LEGENDA

- ZID DE FUNDATIE AL BISERICII
- URMA ZIDULUI SCOS
- SECTIUNI VECHI 1961
- GROPI RECENTE

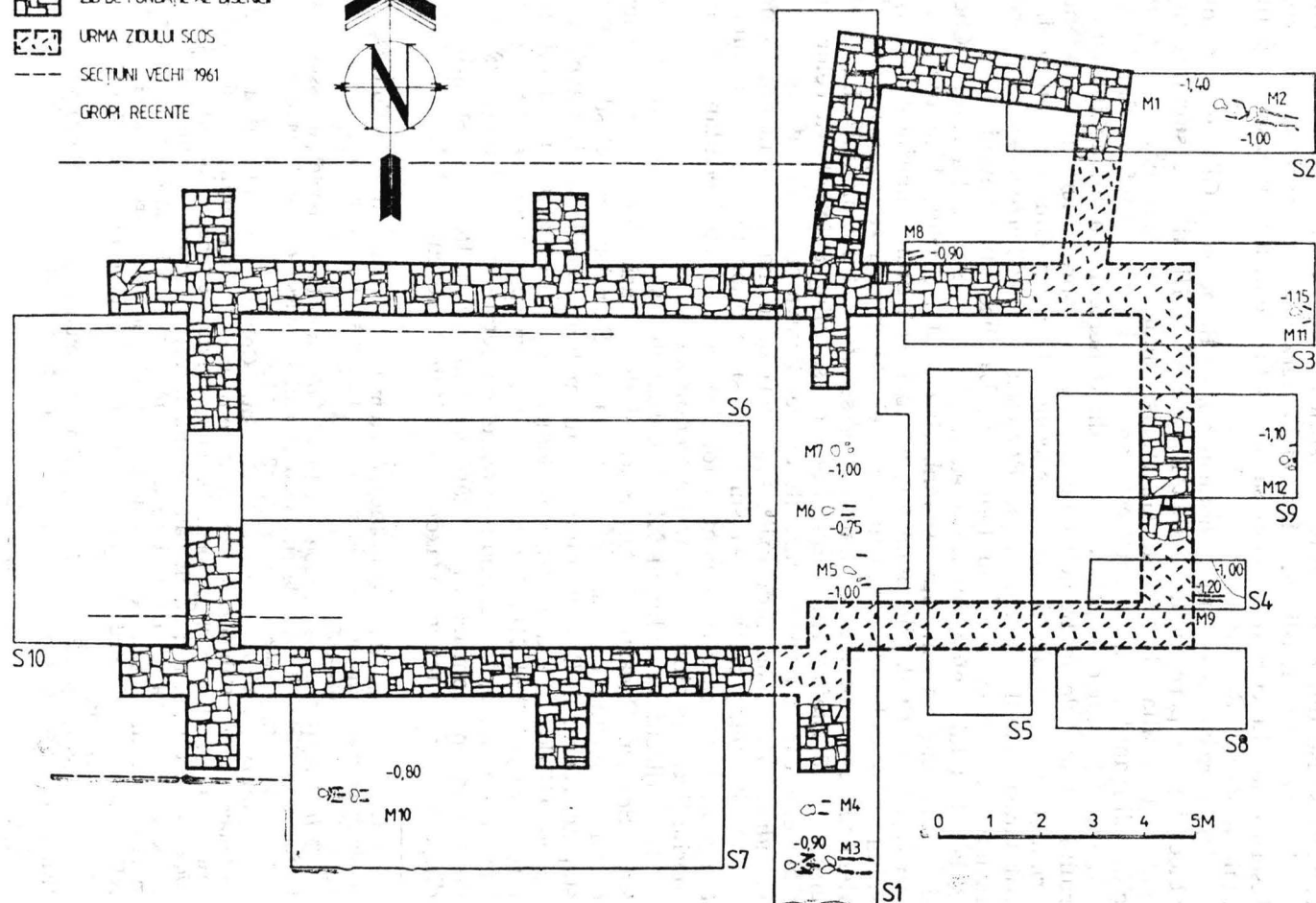

Fig. 4. Berzovia—„Pătruieni“. Planul săpăturilor și al mormintelor de la biserică.
Abb. 4. Berzovia—„Pătruieni“. Plan der Ausgrabungen und der Gräber von der

parte din lunca Bîrzavei și Pogănișului. Vom cita doar mărturia cîtorva izvoare scrise din care rezultă cu suficient temei că Remetea se poate localiza pe malul nordic al Bîrzavei la Berzovia — Pătruieni. Ca atare, biserica de zid cercetată acolo să se poată identifica cu biserica parohială a satului Remetea.

Apa Bîrzavei a constituit hotarul dintre Remetea și Ghertenîș, a fost obiectul unui permanent conflict între familia Himfi care stăpînea Remetea și familia Chep de la Ghertenîș. Chiar în documentul mai sus citat, din anul 1414, în care este amintită biserica, Ștefan Himfi din Remetea se plînge împotriva celor din Ghertenîș că au abătut cursul riului Bîrzava de la Remetea pe un alt curs spre Ghertenîș¹¹. În anul următor, 1415, Iacob, Andrei și Nicolae Chep din Ghertenîș au schimbat iarăși cursul Bîrzavei de la Remetea spre Ghertenîș spre marea nemulțumire a celor de la Remetea¹². La începutul anului 1418 Ladislau, fiul lui Ștefan din Remetea se plînge împotriva lui Andrei Chep din Ghertenîș tot din cauza schimbării cursului Bîrzavei¹³. Motivul pentru care era atît de disputată apa riului îl constituiau morile ce se înșiruiau ca o salbă de-a lungul Bîrzavei. O moară funcționa chiar la Remetea¹⁴, o alta lângă Ramna unde se afla satul Golonia¹⁵. La finele anului 1408 Ștefan Himfi din Remetea se plîngea împotriva celor din Ghertenîș care au distrus iazurile de pe Bîrzava și au abătut apa riului, lăsîndu-i 24 de mori fără apă¹⁶. Înțelegeri între marii feudali din Remetea și Ghertenîș precum cea survenită și menționată într-un document din anul 1406, care reglementau folosirea apei în mod echitabil, pentru morile fiecăruia dintre ei au fost mereu încălcate¹⁷.

La mijlocul veacului al XIV-lea, Remetea se învecina spre vest cu satul Soșdea. Cneazul Bratan atacă și devastează Remetea în repetate ocazii¹⁸. Distanța care separă Berzovia — Pătruieni de Soșdea, unde stăpînea cneazul Bratan, de-a lungul malului nordic al Bîrzavei, este de circa 7 km. Hotarul estic al domeniului Remetea, în a doua jumătate a veacului al XIV-lea se situa undeva pe dealurile ce despart Ramna de Bocșa, învecinîndu-se astfel cu cetatea regală Cuiеști. O stare de permanent conflict între stăpîinii domeniului Remetea și castelanii din Cuiеști caracterizează a doua jumătate a veacului al XIV-lea¹⁹. So-

¹¹ Ortway T., *op. cit.*, p. 488—489., „fluuium Borza vocatum a territorio dicte possessionis eorum Remethe videlicet suo vero cursu et statu excipiendo”.

¹² *Ibidem*, p. 508—509.

¹³ *Ibidem*, p. 543—544., „aque seu fluuij Borza appellati a parte possessiones sue Remethe predictę fluentis de suo vero et antiquo cursu effodendo et excipiendo”.

¹⁴ I. Dani, C. Feneșan, *Banatica*, 3/1975, p. 150.

¹⁵ *Documenta Valachorum...* p. 321. Satul Golonia a fost identificat de obicei în hotarul satului Calina care este situat pe rama sudică a munților Dognecei. Pesty Friges, *Krasso*, II, 1, p. 244; Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, p. 102; M. Holban, *op. cit.*, p. 407; În hotarul actualului sat Ramna, aproape de Bîrzava se află un loc cunoscut în toponimia locală Goloane. În această zonă am identificat prin cercetări de suprafață urme de locuire din secolele XIV—XV. Ni se pare mult mai plauzibilă localizarea așezării medievale Golonia în această zonă a văii Bîrzavei.

¹⁶ Ortway T. *op. cit.*, p. 305—206., „clausuras cuiusdam aquae Borza vocate destrui... per quod factum plus quam viginti quator molendina eiusdem desolata extitit”.

¹⁷ Pesty Frigyes, *Krasso*, III, p. 252—253.

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

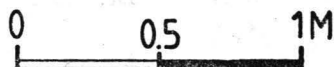
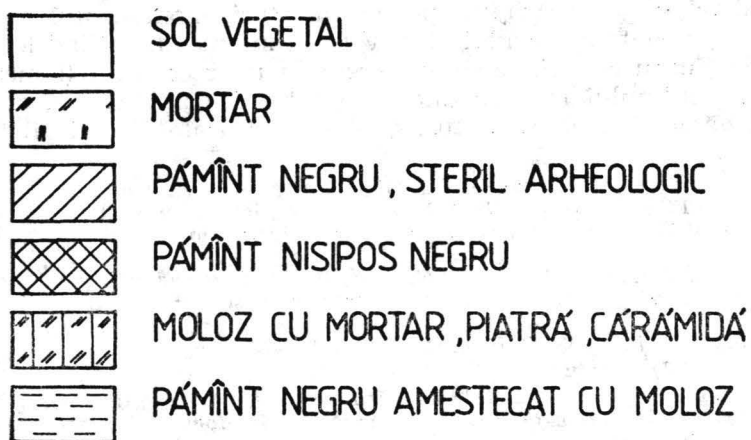
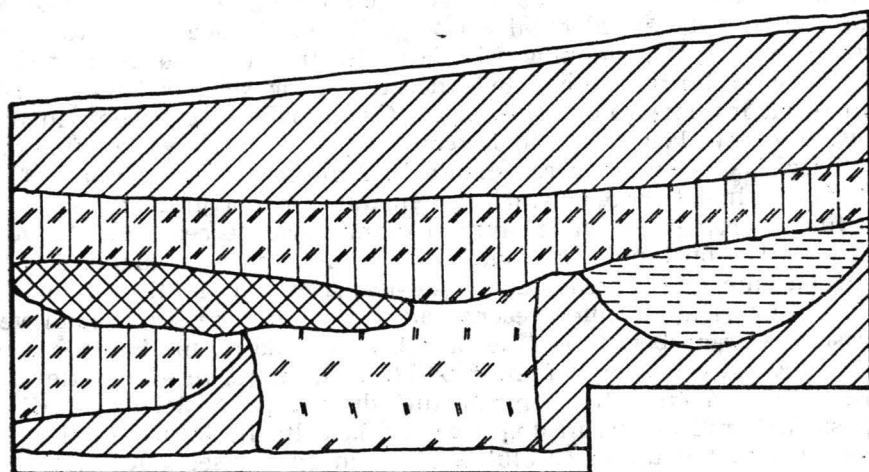
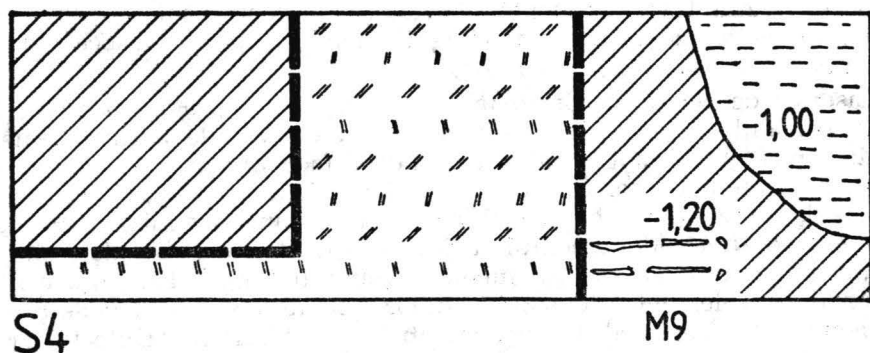

Fig. 5. Planul și profilul nordic de la S₄.
Abb. 5. Plan und Nordprofil des Grabens nr. 4.

cotim ca rezultat cu suficientă claritate, din cuprinsul documentelor citate, că așezarea și curtea feudală Remetea să poată fi localizate pe malul nordic al Bîrzavei, la Berzovia.

Biserica de zid de la Berzovia, cu excepția unui fragment provenind de la portalul de vest (fig. 6—7), a păstrat extrem de puține elemente arhitectonice pe baza cărora s-ar fi putut face precizări cronologice și culturale mai nuanțate. Ca atare, este hazardant a se face aprecieri cu privire la sistemul de boltire al navei și al sanctuarului ori alte elemente decorative. Monumentul a fost construit după un plan simplu, arhaic dar care a cunoscut o lungă viață în timp²⁰. Prezența contraforturilor ca elemente de suport majore, luate însă în considerare cu prudența cuvenită, pledează pentru atribuirea bisericii arhitecturii gotice²¹. Analogiile pentru plan care se pot aduce din spațiul bănățean sînt puțin numeroase. Banatul spre deosebire de Transilvania și celelalte zone vecine, din punct de vedere al arhitecturii ecleziastice medievale, este o provincie vitregită. Monumentele de arhitectură ridicate în acest spațiu geografic de-a lungul vremii le cunoaștem doar sub forma unor ruini ori în urma investigațiilor arheologice. Cu aproape șase decenii în urmă au fost dezvelite la Constantin Daicoviciu (fostul sat Căvăran) fundațiile unei biserici sală cu altar rectangular²². Atît nava, care măsoară 17,60/7,80 cît și altarul care măsoară 6/4 m, au fost sprijinite de șase contraforturi. Apropiată ca dimensiuni și planimetrie de cea de la Berzovia, biserica de la Constantin Daicoviciu a fost apreciată ca o adaptare gotică, din prima jumătate a veacului al XV-lea, a vechiului tip al bisericii sală²³. Cercetări arheologice recente au scos la lumină, în centrul vechi al orașului Caransebeș, fundațiile unei biserici sală de mari dimensiuni²⁴. Biserica are un cor alungit flancat pe latura de nord de o sacristie. Nava a fost articulată cu patru contraforturi dispuși pe mijlocul laturii lor lungi și cîte unul dispus în unghi de 45° la colțurile laturii vestice. Monumentul a fost datat în secolul XIII — începutul secolului XIV²⁵. Pe malul Dunării de la Drobeta Turnu-Severin se cunosc ruinele unei biserici sală cu altar poligonal sprijinit pe contraforturi. Monumentul a fost datat în prima jumătate a veacului al XIV-lea, construcția sa fiind legată de prezența la Turnu Severin în aceea vreme a unor comunități monahale aparținînd ordinului franciscanilor²⁶. Acest ordin religios a fost un fervent promotor al unei arhitecturi gotice simplificate²⁷. Analogii for-

¹⁹ Pentru identificarea cetății regale Cuiești la Bocșa — Buza Turcului a se vedea, P. Binder, A. I.I.C., 7, 1964, p. 321—322. Analiza conflictului între stăpînii marelui domeniu senorial Remetea și castelanii din Cuiești la M. Holban, SMIM, 2, 1957, p. 407 și urm.

²⁰ E. Greceanu, SCIA, 18, 1971, 1, p. 36; C. Popa, *Pașini de veche artă românească*, 4, București, 1981, p. 66. V. Vătășianu, *Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, p. 209.

²¹ E. Greceanu, *op. cit.*, p. 43; C. Popa, *op. cit.*, p. 72—73.

²² I. Miloia, *Analele Banatului*, 3, 1930, 7, p. 31—35.

²³ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, p. 258.

²⁴ P. Bona, L. Groza, *Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale*, Caransebeș, 1989, p. 15.

²⁵ *Ibidem*, p. 15.

²⁶ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 149.

²⁷ *Ibidem*, p. 149; Idem, *Istoria artelor plastice în România*, p. 209; C. Popa, *op. cit.*, p. 24 și 66 cu nota 291.

²⁸ C. Popa, *op. cit.*, p. 24, 28.

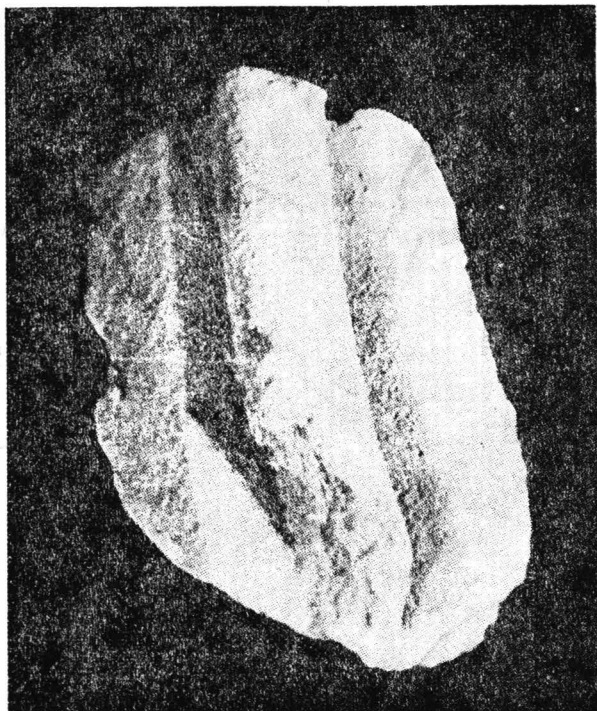

Fig. 6. Fragment de la portalul de vest al bisericii.

Abb. 6. Fragment von Westportal der Kirche.

male pentru planul bisericii de la Berzovia se pot cita și din mediul rural transilvănean datate în genere între a doua jumătate a veacului al XIV-lea și mijlocul veacului al XV-lea²⁸.

Prezența la Bocșa, în imediata vecinătate a Berzoviei, a unui sediu al ordinului franciscan din cadrul vicariatului Bosniei, a înrîurit fără îndoială și evoluția arhitecturii de zid din această parte a Banatului²⁹. Documentele amintesc, începînd din prima jumătate a veacului al XIV-lea, mai multe biserici din zid în extremitatea vestică a văii Bîrza-vei și zonele învecinate³⁰.

²⁸ L. Waddingus, *Annales minorum seu trium ordinum a.S. Francisco institutorum*, IX, (1377—1417), Quaracchi, 1932, p. 294—295, în cadrul custodiei Bulgariei sînt amintite următoarele sedii franciscane. 1. DeSeverino, 2. Orisciavae circa portam ferream, 3. Sebeș, 4. Srim, 5. Chevesdi. Acesta din urmă se identifică cu Cuiestiul localizat la Bocșa; S. Papacostea, *Întregiri la cunoașterea vieții bisericești a românilor în evul mediu (sec. XIV) în volumul Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 209 și nota 12, unde Cuiestiul, cetate regală și district românesc cu același nume, este identificat la Găvoșdia și nu la Bocșa.; Gy. Györffy, *op. cit.*, p. 487, amintește o mănăstire franciscană în veacul al XIV-lea la Cuiesti.

³⁰ Ortway T., *op. cit.*, p. 19. În teritoriul actualului sat Semlacul Mare (jud. Timiș) se localizează o importantă așezare medievală Mezeu Sumlio. Aici sînt amintite documentar mai multe biserici încă de la finele veacului al XIII-lea. F. Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigonensis*, 1, Strigoni, 1874, p. 583; Gy. Györffy, *op. cit.*, p. 479. Un drum principal lega Șoșdea, Ersigul și Remetea de Semlacul Mare și Lugoj.

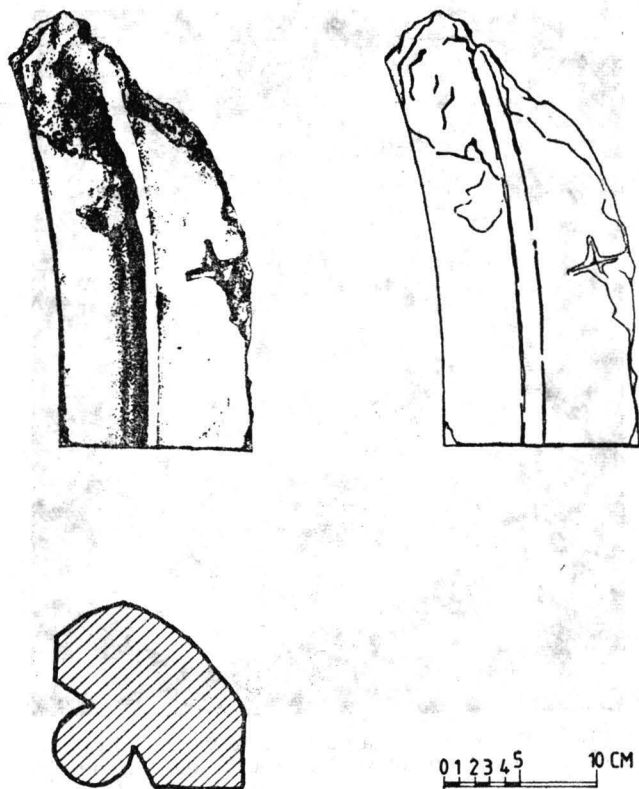

Fig. 7. Vedere și profil al fragmentului de la portalul de vest al bisericii de la Berzovia.

Abb. 7. Ansicht und Profil von der Westportal der Kirche von Berzovia.

Analiza mărturiilor izvoarelor scrise referitoare la Remetea, coroborate cu analogiile de plan, ne îndreptățesc să tragem concluzia că biserica de zid de la Berzovia a fost construită în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. În aceeași perioadă, la Reșița — Moroasa, în zona de la poalele Semenicului, cnezii de la Terova își construiau propria lor biserică din zid. Ctitoria cnezilor țeroveni era tot o biserică sală cu altar pătrat de dimensiuni modeste însă³¹.

Cercetările arheologice de la Berzovia au pus în evidență un monument de arhitectură uitat din veacul al XIV-lea. Informațiile oferite de cercetarea arheologică coroborate cu mărturiile documentare din secolele XIV—XV au oferit un suport temeinic pentru identificarea și localizarea așezării și curții medievale Remetea în valea Bîrzavei la Berzovia. S-a putut astfel aduce o întregire la geografia istorică a Banatului medieval.

DUMITRU ȚICU

³¹ D. Țicu, SCIVA, 40, 1989, 1, p. 67—70.

ARCHÄOLOGISCHE ERFORSCHUNG DES MITTELALTERS IN BERZOVIA

(Zusammenfassung)

Die Ortschaft Berzovia befindet sich am Mittellauf der Bîrzava, an einer wichtigen Wegkreuzung zwischen dem Süden und Norden des Banats. Die bisherigen archäologischen Forschungen betrafen hauptsächlich das Römercastrum am linken Bîrzavaufer. Anlässlich der Grabungen am Castrum wurden 1961—1962 auch die Grundmauern eines Gebäudes freigelegt, das 2 km nördlich der Ortschaft liegt. Es wurde darüber noch nichts veröffentlicht.

1987 wurden die Grabungen bei Berzovia—Pătruieni, am Nordufer der Bîrzava, wiederaufgenommen. Man legte eine Saalkirche mit viereckigem Sanktuarium frei. Das Kirchenschiff hat die Innenabmessungen 11×6,55 m, das Sanktuarium 6,50×4,50 m. An der Nordseite des Sanktuariums lag eine Sakristei mit den Innenabmessungen 4,50×4 m. Das Schiff hatte Contreforts, die symmetrisch in der Mitte der Längsseite und am Ende der Westseite lagen. Die Mauern waren 0,90—1 m dick und aus Bruchsteinen erbaut. Viele der Steine sind aus den Ruinen des Römercastrums gewonnen worden, das die mittelalterlichen Bauleute am jenseitigen Bîrzavaufer vorfanden.

Um die Kirche und in ihr wurde eine Nekropolis gefunden, von der bloss 12 Gräber untersucht sind. Keines hatte Grabbeigaben. Die Stratigraphie zeigt, dass die Gräber älter sind als das Gebäude. Grab Nr. 5 wurde grossteils durch den Fundamentgraben zerstört, der das Sanktuarium im Osten begrenzt. Ohne Grabbeigaben kann nichts über die Anfänge und die Benutzungsdauer der Nekropolis gesagt werden und über das Zeitverhältnis von Nekropolis und Gebäude. Die Kirche von Berzovia—Pătruieni kann anhand der Plananalogien und der schriftlichen mittelalterlichen Quellen datiert werden.

Die Ruinen der Kirche von Berzovia gehörten, den mittelalterlichen Quellen zufolge, zur Wehkirche des verschwundenen Dorfes Remetea. Die Kirche von Remetea wird in einer Akte von 1414 erwähnt, während der zahlreichen Konflikte zwischen den Familien Chep aus Gherteniş und Stefan Himfi aus Remetea. Die Ortschaft und der mittelalterliche Hof von Remetea sind dokumentarisch bereits 1323 belegt und wurden gewöhnlich mit Remetea Pogănici im Pogănici-Tal identifiziert. Mittelalterliche Dokumente des 14.—15. Jh., die von archäologischen Forschungen bestätigt wurden, plädieren jedoch für die Lokalisierung des mittelalterlichen Remetea, ein Besitztum der Familie Himfi, im Tal der Bîrzava, bei Berzovia.

Die Kirche von Berzovia—Pătruieni hat einen archaischen Plan, der lange Zeit verwendet wurde. Die räumlich nächsten Analogien gibt es in der Kirche von Constantin Daicoviciu (ehemals Căvâran). Die dortige Kirche ist ihrerseits eine gotische Anpassung aus der ersten Hälfte des 15. Jh. des alten Typs der Saalkirche. Aufgrund der Plananalogien und der schriftlichen Quellen findet der Autor, dass die Kirche von Berzovia—Pătruieni irgendwann in der zweiten Hälfte des 14. Jh. gebaut sein muss.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ASUPRA MATERIALULUI FAUNISTIC DIN AȘEZAREA MEDIEVALĂ DE LA BERZOVIA — „PĂTRUIENI“ (jud. Caraș-Severin)

Localitatea Berzovia este amplasată pe cursul mijlociu al râului Bîrzava, în nord-vestul județului Caraș-Severin. Întreaga zonă de la Soșdea, Berzovia și pînă la Bocșa are aspectul unei micro-depresiuni închisă spre est și sud-est de Munții Dognecei, iar spre nord de culmi domoale și prelungi, ce despart bazinul Bîrzavei de cel al Pogănișului. Lunca Bîrzavei, în această zonă este largă și netedă, doar spre nord este mărginită de o culme prelungă, acoperită de pădurea Ciclău. Cursul vechi al râului a avut mai multe brațe prin această luncă, mult mai la nord de actualul curs. Partea de nord a luncii râului la Berzovia, ce se întinde de la șoseaua spre Iersig și pînă dincolo de hotarul cu Ghertenișul, este cunoscută în toponimia locală sub numele de „Pătruieni“¹. Vegetația acestei regiuni cuprinde păduri de stejar, gorun, gîrniță, alături de una specifică de luncă.

Săpăturile arheologice întreprinse în anul 1986 au evidențiat în marginea pădurii Ciclău o biserică-sală cu sanctuar patrulater, iar imediat în vecinătatea ei, urmele curții feudale, Remetea, aparținînd familiei Himfy. Domeniul familiei Himfy cuprindea Valea Bîrzavei, de la Bocșa pînă la Soșdea, iar spre nord, bazinul Pogănișului, pînă la Vermeș și Iersig². Cercetările întreprinse în reședință au dus la dezvelirea parțială a unei locuințe de suprafață din lemn, de mari dimensiuni, datată în secolul XIV³. Din locuință provine un semnificativ material arheologic, precum și un important eșantion faunistic, cumulînd 584 oase, dintre care 480 determinabile.

O serie de caracteristici ale oaselor: stare avansată de fragmentare, urme de ardere, rosături, le încadrează în categoria deșeurilor menajere.

Peștilor le revin opt fragmente de operculare și vertebre aparținînd unor ciprinide de talie mică.

Păsărilor sînt reprezentate printr-un material bogat provenind de la găină, gîscă, rață.

¹ V. Sencu, I. Băcănar, *Județul Caraș-Severin*, București, 1976, p. 27, 46, 62.

² D. Țicu, în *SCIVA*, 40, 1989, 1, p. 67, nota 24.

³ Informație de la D. Țicu.

Tabelul 1

Repartiția materialului pe specii

Specia	Nr. frag.	%	NMI	%
<i>Sus scrofa domesticus</i>	175	36,4	27	41,5
<i>Ovicaprine</i>	40	8,3	7	10,7
<i>Bos taurus</i>	45	9,3	6	9,2
<i>Equus caballus</i>	5	1	2	3
MAMIFERE DOMESTICE	265	55,2	42	64,6
<i>Sus scrofa ferrus</i>	32	6,6	6	9,2
<i>Cervus elaphus</i>	13	2,7	2	3
<i>Capreolus capreolus</i>	9	1,8	1	1,5
<i>Martes martes</i>	1	0,2	1	1,5
<i>Ursus arctos</i>	1	0,2	1	1,5
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,2	1	1,5
MAMIFERE SĂLBATICE	57	11,8	12	18,4
MAMIFERE	322	67	54	83
Păsări	50	10,4	11	
Pești	8	1,6	—	16,9
TOTAL SPECII DETERMINATE	480	100	65	100

Oasele de găină provin de la exemplare de talie mică, nedepășind valorile celor din așezările medievale din Banat⁴ ori Europa Centrală⁵. Cele 48 resturi provin de la doi cocoși și nouă găini. Trei animale sînt tinere, unul adult și restul mature. De la gîscă provine un fragment de tarso-metatars cu lț. dist. 21,5 mm, iar de la rață, un humerus cu lț. dist. 15,5 mm. Repartiția materialului pe regiuni corporale indică o supraprezentare a scheletului membrilor.

Mamiferele au cele mai numeroase resturi, în cadrul lor detașîndu-se lotul *porcinelor* domestice, printr-un procent de 36,4%. Cea mai numeroasă cantitate de oase provine de la scheletul cefalic, cca 140 fragmente de maxilare, dinți izolați. Cei 27 indivizi au fost sacrificați după cum urmează: șase animale sub un an (doi foetus, un individ între 2—4 luni, trei indivizi între 8—9 luni), ceea ce reprezintă un procent de 22,2%. Între 1—2 ani s-a sacrificat cel mai mare procentaj, 51,8%. Peste 2,5 ani, un procent de 25,9%. În categoria de vîrstă 1—2 ani se constată o predominanță a masculilor, iar peste această limită o preponderență a exemplarelor femele. Această exploatare pare echilibrată în măsura în care se avea în vedere nu numai exploatarea speciei pentru carne

⁴ G. Trîncă, în *Banatica*, VII, 1983, p. 316; *Idem* în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 420.

⁵ L. Teichert, în *Ausgrabungen und Funde*, 25, 1980, 2, p. 107; S. Bökönyi, în *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*, Budapesta, 1966, p. 82.

Tabelul 2

Datele metrice ale găinii din așezare

Piesa	Nr.	M	Variabilitate
CORACOID			
lg. mx.	1	43	
SCAPULA			
lg. mx.	2	52,5; 62	
HUMERUS			
lg. mx.	3	63,5—67	65
lț. prox.	3	17 —17,5	17,3
lg. mx.	4	13 —14	13,5
ULNA			
lț. dist.	1	61	
FEMUR			
lț. prox.	1	13,5	
TARSOMETATARS			
lg. mx.	6	60 —80	65,5
lț. prox.	7	10,5—12,5	12
lț. dist.	7	10,5—13,5	12,1
TIBIOTARS			
lț. prox.	1	18	

(1—2 ani era probabil vârsta optimă de sacrificare), ci și menținerea unui stoc reproducător. Datele metrice prelevate de pe resturile maxilare indică o dentiție mai puțin masivă decât cea a speciei din așezările medievale de la Moldova Veche — „Rîț”⁶, Ilidia⁷. Dimensionările scheletului postcranian indică, în schimb, o conformație mai robustă decât a porcului din așezarea de la Ilidia, neatingînd-o pe cea a populației din Valea Dunării (Moldova Veche — „Rîț”). Talia acestei specii oscila între 68—80,4 cm, cu o medie de 74,5 cm. În pofida acestei valori crescute și a celorlalte caracteristici corporale, avem încă de a face cu o specie primitivă, neameliorată.

Pe locul secund, ca număr de resturi, urmează *bovinele*. Două piese întregi, un radius cu lungimea de 262 mm și un metacarp cu lungimea 178 mm, au permis calcularea taliei la două exemplare femele: 112,8 cm și 107,3 cm (Matolcsi). Valorile estimate precum și celelalte observații asupra scheletului indică animale cu o conformație gracilă și talie mică, frecvente în așezările medievale de pe teritoriul României³. Din cei șase indivizi, doi au fost sacrificați sub 3—3,5 ani și restul la o vîrstă înaintată.

Ovicaprinele prezintă un material puțin semnificativ, provenind de la șapte exemplare. Dintre acestea doar unul a depășit 3,5 ani, majoritatea fiind sacrificate sub un an.

⁶ G. Trincă, în *Tibiscum*, VI, 1986, p. 423.

⁷ *Idem*, în *Banatica*, VII, 1983, p. 318.

⁸ S. Haimovici, în *ArchMold*, XI, 1987, p. 262; *Idem*, în *SCIVA*, 35, 1984, 4, p. 314.

De la *cal* provin cinci fragmente (un M_3 cu lg. 32 mm; o porțiune de radius proximal; doi incisivi și un fragment de astragal cu lg. părții med. 55,5 mm și lt. max. 58 mm) atribuite la două exemplare mature.

Resturile speciilor vîinate sînt puțin numeroase, în cadrul lor detașindu-se lotul suinelor sălbatice. Resturile *mistrețului* provin de la animale imature, punîndu-se în evidență doar exemplare femele.

De la *cerb* și *căprior* s-a păstrat un material puțin numeros, aparținînd unor exemplare mature.

De la *urs* provin fragmente nedimensionabile dintr-un craniu deteriorat în timpul săpăturii.

Aceste fragmente au aparținut unui exemplar bătrîn, cu dentiția erodată pînă la bordul maxilar, de talie mare. Piesa a ajuns în locuință, probabil ca trofeu de vînat.

Jderului îi aparține un fragment de omoplat iar *iepurelui* o porțiune de humerus cu lt. dist. 13,5 mm.

•

Materialul prezentat oferă unele date asupra speciilor consumate în așezarea respectivă, problema raporturilor procentuale dintre grupele de animale rămînînd, deocamdată pasibilă de modificări⁹. Este prematură încercarea de a schița reperele economiei animaliere, chiar dacă lotul este relativ bogat. În acest stadiu al cercetării se pot doar nominaliza speciile consumate, cu unele remarci asupra biometriei corporale. Este de remarcat frecvența sporită a resturilor de porcine în raport cu restul mamiferelor. Acestea reprezentau prin excelență animalele crescute în scopuri alimentare, membrii microcomunității avînd o preferință deosebită pentru carnea de porc. Tăierea lui se făcea după atingerea maturității sexuale, păstrîndu-se un procent suficient pentru fondul reproductiv. Creșterea sa nu necesita un efort deosebit, condițiile existente în arealul așezării fiind propice.

Pe locul secund, după porcine, în conformitate cu criteriul procentual adoptat, se situează bovinele. Acestea erau utilizate cu preponderență la muncile agricole și casnice, dat fiind procentul de vîrstă sporit al animalelor sacrificate la o vîrstă înaintată (67%). Lipsa aproape cu desăvîrșire a tineretului bovin, îndreptățește opinia că această specie nu conta decît prea puțin în alimentație.

Ponderea ovicaprinelor va fi fost mai mică, fie ea, chiar și în alimentația carnată.

Un loc important îl reprezenta creșterea păsărilor, cu accent pe cea a galinaceelor. Semnalăm frecvența sporită a găinii raportat la alte așezări medievale din Banat și chiar restul țării. Procentul de 16,9% le situează imediat după porcine.

Ponderea speciilor vîinate este mică; dacă am elimina din statistică procentele *jderului*, *iepurelui* și *ursului*, care la un lot redus numeric devin importante, frecvența speciilor vîinate, cu o pondere reală în consum (*cerb*, *căprior*, *mistreț*), ar scădea la 9,3% pe resturi și 12,2% pe indivizi. Vînătoria avea mai degrabă un rol în reducerea dăunătorilor agricoli, de agrement, cîntînd, probabil mai puțin în alimentație. Condi-

⁹ Stațiunea fiind în curs de cercetare, materialul se va îmbogăți cu noi loturi.

Tabelul 3

Datele metrice ale porcinelor domestice

Piesa	Nr.	Variabilitate	M
MAXILA₃			
lg. M ₃	6	27 —30,5	29,4
MANDIBULA			
P ₂ —M ₃	5	95 —98	96,5
M ₁ —M ₃	7	60 —63	61,8
lg. M ₃	19	26,5—30,5	28,7
OMOPLAT			
lt. col	6	21,5—25	23,1
HUMERUS			
lt. trohlee	4	31,5—33	32,1
lt. distală	4	36,5—39	37,5
RADIUS			
lt. prox.	5	27 —28	27,6
TIBIA			
lt. dist.	3	28,5—30	29,1

țiile de amplasare a reședinței ca și împrejurimile erau propice acestei indeletniciri.

Pescuitul avea un rol redus în consum, practicându-se ocazional.

Întrucît pentru perioada respectivă (sec. XIV—XV) există mărturii documentare, oferim în cele ce urmează cîteva exemple de acest gen ce îndreptățesc unele concluzii preliminare avansate în text. O serie de documente din izvoarele medievale, cu referință și la domeniul Remetea, oferă informații asupra speciilor de animale domestice, cu importanță în economia locală, de exemplu:

Documentul 15 din 18 dec. 1343¹⁰

„... Bracan Kenezius de Sosd cum Gregorio et finta suis filijs, Centum porcos minus sex porcis iobagionum sui domini de Remete abstulisset“ (Bracan, cneazul de Soșdea împreună cu Grigore și Finta, fii săi au furat 94 de porci ai iobagilor).

Documentul 162 din 25 oct. 1404¹¹

„... andreas Jacobus Nicolaus filij Chiep de Girthianus, anno in presenti ad quandam possessionem ipsius magistri stephani filij petri de remethe sasdy vocatam manibus armatis et potenciarjs irruendo Blada et porcos vniuersjs Jobagionibus eiusdem magistri Stephani...“ (Andrei, Iacob și Nicolae fii lui Chep de Ghertenis au pătruns cu forța pe moșia lui Ștefan de Remetea-Soșdea și au luat toate vitele și porcii iobagilor).

Din cele citate se poate constata că în zonă existau condiții propice

¹⁰ P. Frigyes, în *Krassó Vármegye Története*, Budapesta, III, 1882, p. 14.

¹¹ *Ibidem*, p. 247—248.

creșterii suinelor, remarcându-se abundența lor și indirect ponderea însemnată în consum. Referitor la bovine, aceeași sursă documentară menționează la ce anume erau utilizate acestea.

Documentul 201 din 7 noiem. 1418¹²

„...arattris quatuor boues excepisset...” (au luat patru boi de arat).

Documentul 180 din 26 dec. 1410¹³

„...vniuersa animalia magna scilicet et iumenta Jobagionum...” (au luat toate animalele mari și de povară iobagilor)...

Referiri la turmele de ovicaprine, relativ numeroase, cum lasă să se întrevadă din următorul fragment de document, se fac în aceeași sursă documentară.

Documentară 174 din 5 febr. 1407¹⁴

„...quatraginta oues duas vaccas cum vitulo recipi faciundo...” (au luat patruzeci de oi, două vaci cu viței).

În privința vânătorii, o altă sursă documentară evidențiază un aspect al ei anume — vînatul de agrement cu șoimi: „Veți afla că șoimul pe care ni l-ați promis l-am făcut dar lui Ștefan fiul lui Petru din Remetea...”¹⁵.

GEORGETA EL SUSI

PRELIMINÄRBETRACHTUNGEN ÜBER DAS FAUNISTISCHE MATERIAL AUS DER MITTELALTERLICHEN SIEDLUNG VON BERZOVIA — „PÄTRUIENI“ /KREIS CARAȘ-SEVERIN/

(Zusammenfassung)

Die Ortschaft Berzovia liegt am Mittellauf der Bîrzava, im Nordwesten des Kreises Caraș-Severin. Die archäologischen Grabungen aus dem Jahre 1986 brachten die Spuren des Feudalhofs Remetea zutage, der der Familie Himfy gehörte. Die Forschungen innerhalb des Feudalsitzes ermöglichten die teilweise Freilegung einer Oberflächenwohnung (XIV. Jh.), aus der eine bedeutende Menge faunistischen Materials gewonnen wurde. Die insgesamt 584 Knochen — davon 480 determinierbare — gehören verschiedenen Tierarten an (Tafel 1). Des weiteren werden bemerkungen über die Grösse und die Körperform der angeführten Tierarten gemacht (Tafel 2, 3). Das analysierte faunistische Muster ermöglicht Rückschlüsse über die verzehrten Arten, doch darf das prozentuell ausgedrückte Verhältnis zwischen den Arten als veränderbar gelten. Hervorsticht der grosse Anteil an Resten vom Schwein (36,4%). Es stellte ausschliesslich das für Fleisch gezüchtete

¹² Ibidem, p. 289.

¹³ Ibidem, p. 266.

¹⁴ Ibidem, p. 261.

¹⁵ Revista Institutului Social Banat — Crișana, XII, 1943, p. 328.

Tier dar. Geschlachtet wurde es nach Erreichung der sexuellen Reife (51,8%), wobei aber auch eine ziemlich grosse Zahl zur Reproduktion zurückgehalten worden ist (25,9%). An zweiter Stelle rangieren die Rinder (eine kleine Art: 107,3 cm, 112,8 cm), die vorwiegend für landwirtschaftliche Arbeiten und Haushalt eingesetzt wurden. Der Anteil von Schafen und Ziegen in der Ernährung der kleinen Gemeinschaft war klein (8,3%). Einen wichtigen Anteil hat das Hausgeflügel, vorrangig das Hausguhn (10,4%). Klein ist der Prozentsatz der Knochen von Jagdwild (12,2%), wenn man absieht vom relativ hohen Anteil der Knochen vom Feldhasen, Bär und Marder. Abschliessend bringt der Beitrag einige Dokumente, in denen man bezugnimmt auf Tierarten, die seinerzeit auf der Domäne vorkamen.

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND EXISTENȚA ȘI EVOLUȚIA BRESLELOR DIN LUGOJ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Apariția breslelor în zona de șes a Banatului la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, reprezintă o caracteristică în dezvoltarea economică a ținutului, asemănătoare celei din Țara Românească, comparativ cu Transilvania și celelalte provincii ale Imperiului habsburgic, unde la această dată, ele se află într-un proces de declin cauzat de concurența industrială. Starea de lucruri existentă aici își găsește explicația în faptul că pe de o parte Banatul aproviziona Imperiul cu vite și grâne, populația ocupându-se cu precădere cu agricultura și creșterea vitelor, iar pe de altă parte, monarhia nu apărea interesată în dezvoltarea industriei în această regiune, tocmai pentru a evita concurența și a menține aceste teritorii ca piețe de desfacere¹.

De altfel trebuie să subliniem că relațiile capitaliste constituie în provincia bănățeană un element de import adus pe un teren „de experiment”, de politica economică mercantilistă promovată de habsburgi în secolul al XVIII-lea².

La începutul secolului al XVIII-lea, după alungarea turcilor, în condițiile persistenței rămășițelor economiei naturale, numărul meseriașilor era foarte redus; stofele, încălțăminte, îmbrăcăminte și în general obiectele de uz casnic confecționându-se de către consumatori. În ultimele trei decenii însă, se înregistrează o creștere însemnată a acestora ca urmare a trecerii populației de la sat la oraș și a colonizărilor, ceea ce implică o reglementare a organizării lor.

Breslele din Banat, apărute cu aproape 400 de ani mai târziu decât în Transilvania nu mai prezintă trăsăturile proprii evului mediu, ele constituie un sistem de tranziție spre noua orînduire, dezvoltarea lor fiind încurajată printr-o serie de diplome și instrucțiuni. Prin acestea se urmărește promovarea învățării meseriilor, din necesitatea obținerii forței de muncă calificate, preconizându-se în același timp măsuri care anticipează, datorită cerinței mîinii de lucru libere în industrie, desființarea iobăgiei,

¹ Iosif Kovács, *Date în legătură cu descompunerea țăranimii din Transilvania după desființarea iobăgiei din anul 1848*, în „Studii și cercetări de istorie”, an VIII, 1957, p. 235.

² Mihail P. Dan, Costin Feneșan, *Informații privind pregătirea celei de-a treia călătorii a lui Iosif al II-lea în Banat*, în „Banatica”, IV, 1977, p. 260.

realizată în urma revoluției de la 1848. În acest context se poate afirma că în sinul breslelor apar germenii emancipării sociale a țărănimii. Dacă în perioada feudalismului breslele constituiau un sistem închis pentru cei proveniți de la sate, la începutul secolului al XIX-lea este încurajată primirea lor în bresle ca și eliberarea din iobăgie. Faptul că sesia de pământ era indivizibilă și nedespărțibilă de casă, primul copil obținând dreptul la casă și sesie, pune grele probleme pentru ceilalți urmași, siliți să-și asigure existența prin efectuarea de munci agricole sau plecarea la oraș³. Registrul de procese-verbale a breslelor din Lugoj, înființate oficial în anul 1818⁴, consemnează o serie de ucenici proveniți din mediul rural, care datorită faptului că erau lipsiți de mijloace materiale au fost scutiți de taxe de ucenicie. De asemenea într-o Diplomă de privilegii acordată breslei reunite a meșterilor strungari, pieptănari, aurari, argintari, țesători, tinichigii, legători, armurieri, curelari și olari din orașul Lugoj, în anul 1844, care constituia de fapt statutul breslei, se prevedea că în cazul în care viitorul ucenic este șerb, el are nevoie de învoierea moșierului pentru ieșirea din șerbie și dacă nu a obținut-o „va putea solicita aceasta la forurile superioare”⁵. Practicarea meseriilor apare așadar ca o formă indirectă de emancipare socială, izvorită din condițiile dezvoltării economice și în mod special a creșterii cerințelor pieței⁶. În breslele nou înființate nu mai persistă sistemul rigid care pretindea calfelor o serie de formalități pentru a deveni meșter și taxele pe care trebuia să le plătească nu sînt excesive comparativ cu secolele anterioare. De pildă în cadrul breslelor din Lugoj tot mai multe calfe sînt primite în rîndul meșterilor, fără îndeplinirea condiției călătoriei profesionale, înlocuită prin plățirea sumei de 10 fl⁷.

În sprijinul rolului jucat de bresle în provinciile lipsite de industrie vine și instrucțiunea provizorie a guvernului din Viena, dată în ianuarie 1852, ca și patenta imperială din 1860, prin care se deschide cîmp larg de activitate practicării industriei și meseriilor atît în bresle, cît și în afara lor⁸.

Breslele din Lugoj prin apariția lor tîrzie devin instituții orășenești, părți ale sistemului de tranziție spre noua orînduire și poartă pecetea progresului tehnic într-o nouă diviziune a muncii specifică capitalismului, neîntîlnită în Transilvania în faza inițială de constituire, care a avut loc pe un singur meșteșug. Coexistența lor cu diviziunea manufacturieră a muncii, a determinat trecerea directă la înființarea de bresle reunite, ce

³ Leo Hoffman, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen*, Timișoara, 1925, p. 87.

⁴ I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 34.

⁵ *Diploma de privilegii acordată meșterilor strungari, pieptănari, aurari, argintari, țesători, tinichigii, armurieri, vopsitori compactori, legători și olari din Lugoj în anul 1844*, p. 1, în Biblioteca Muzeului de istorie din Lugoj, inv. 313.

⁶ Ladislau Fodor, *Despre problema descompunerii breslelor din Odorhei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii”, an IX, ianuarie-februarie 1956, p. 126.

⁷ *Registrul de procese-verbale al breslei reunite a meșterilor frînghieri, turtari, măcelari, săpunari, legători și dogari din Orașul Lugoj pe anii 1844—1855*, f. 65, în Biblioteca... inv. 7 (în continuare *Registrul de procese-verbale*).

⁸ Eugenia Glodariu, Nicolae Cordoș, *Reuniunea sodalilor români din Cluj*, în *ActaMN*, X, 1973, p. 299.

cuprindeau meserii înrudite desfășurate însă în ateliere distincte. În secolul al XIX-lea, breslele trebuiesc privite din două puncte de vedere — al statului care-și realiza prin intermediul lor mîna de lucru calificată și al meseriașilor români, pentru care acest sistem al micii industrii apărea ca singură formă de promovare în domeniul economic. Numai pornind de la aceste considerente se poate aprecia în ce măsură ele devin o frînă în calea relațiilor capitaliste și care este momentul diferit de la o regiune la alta, în care nu mai apar necesare. În perioada de care ne ocupăm, în Banat și implicit în Lugoj, meșterul cumulează două calități, cea de meșter propriu-zis și în subsidiar, cea de agricultor; în această structură un dublu rol joacă ucenicii și calfele, folosiți în perioada învățării și perfecționării în meserie la efectuarea diverselor treburi casnice și agricole. Cunoșcîndu-se abuzurile meșterilor în această privință, statul interesat în primul rînd în calificare, stipulează expres în Diploma din 1844, că meșterul nu poate folosi ucenicul decît pentru învățarea meșteșugului, dispoziție frecvent încălcată, însă de către aceștia.

Condițiile dezvoltării economice a Lugojului, numărul relativ mare al meseriașilor, ca și fenomenul concurenței, de care se loveau în desfacearea produselor, impunea cu necesitate o reglementare oficială în modul de organizare al acestora rezultată din numeroase cereri adresate locotenentei provinciale prin care se solicita îndepărtarea meseriașilor străini din piața orașului, majorarea sumelor pentru diverse produse, împiedecarea aprovizionării cu materii prime de la negustorii străini, reglementarea muncii calificate⁹ etc. Cererile amintite sînt înregistrate la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd singurele privilegii ale lugojenilor erau rezoluțiunile locotenențiale cu privire la taxele de tîrguri și de vamă¹⁰.

Una dintre cele mai vechi statistici cu privire la meseriași din Lugoj datează din anul 1775, înregistrînd în Lugojul român 23 meseriași (7 blănari, 6 cizmari, 3 căldărași, 2 fierari ș.a.), iar în Lugojul german 27 meseriași (3 zidari, 3 blănari, 3 cizmari, 2 pantofari, 2 dogari, 2 croitori, 2 bărbieri ș.a.)¹¹, numărul acestora fiind în continuă creștere în anii imediat următori. Conform conscripției urbariale din anul 1781/1872 în Lugojul român se aflau 101 meseriași care practicau 11 meserii, iar în Lugojul german 63 meseriași care practicau 22 meserii¹². Cît de stringentă era pentru aceștia constituirea breslelor ne-o demonstrează faptul că în anul 1790 promit în schimbul reglementării concurenței, plata impozitelor¹³, fiind un fapt cunoscut că meseriași de pretutindeni se sustrăgeau de la plata lor.

⁹ Ioan Boroș, *Repertoriul istoric al orașului Lugoj*, 13312—1880 mss în Colecția de documente a Muzeului Lugoj, inv. 180, p. 201—202.

¹⁰ *Ibidem*, p. 252.

¹¹ Magyar Országos Levéltár, Budapesta, fond E, secția camerală, acte bănățene, nr. 778/9 IX 1775, xeros în fondul Emeric Lay.

¹² Turchányi Tihamér, *Néhány Krassómegeyi kamerai község úrbéri állapota a XVII század végén*, în *Történelmi és régészeti Értesítő*, Timișoara, 1903, ca. iet I, p. 2.

¹³ *Registru protocol bresle pe anii 1819—1827*, în Colecția Muzeului de istorie Lugoj, inv. 6, fila 58 (În continuare: Colecția...).

La începutul secolului al XIX-lea în Registrul de evidență al meseriașilor și negustorilor din Lugoj sînt pomeniți în anul 1807, 225 meseriași dintre care 113 români¹⁴. Meseriașii existenți în Lugoj în număr suficient de mare ca să justifice existența unei bresle reunite erau: olarii, morarii, săpunarii, cojocarii, cizmarii, croitorii, căldărarii, cîrnătarii, măcelarii, dogarii, butnarii, compactorii, pălărierii, frînghierii, iegarii, tăbăcarii, argășitorii și cojocarii. Fără a se cunoaște exact care au fost meșteșugarii ce au solicitat organizarea în breaslă știm doar că în ședința Adunării Generale a Congregației Comitatului Caraș din 20 mai 1817 s-a discutat statutul breslei trimis spre aprobare Curții din Viena¹⁵ și că un an mai tîrziu, Diploma de privilegii a fost acordată. Pe data de 30 martie 1818, Congregația comitatensă și-a luat angajamentul de a aduce la cunoștință Consiliului Locotenențial provincial din Lugoj „Triplele privilegii de breaslă cu care majestatea sa a onorat și fericit meseriașii localnici și urmașii lor”¹⁶. Privilegiul de breaslă a fost publicat la Lugoj în luna iunie 1819. Deși consacrarea legală a existenței breslelor are loc în anul 1818, ele efectiv existau în Lugoj din anul 1816, așa cum atestă sigiliile de breaslă pe care este imprimată această dată.

Prima breaslă reunită, amintită în documente este breasla meșterilor brutari, frînghieri, măcelari, turtari, săpunari și dogari întrunită în 5 iunie 1919 pentru adoptarea statutului și alegerea starostelui de breaslă în persoana lui Wilhelm Bayer, meșter dogar¹⁷. În cadrul ședinței s-a citit participanților statutul și s-a precizat obligativitatea respectării lui, ca și îndatoririle calfelor în sinul breslei. Pentru a face parte din breaslă era obligatorie calitatea de meșter, dobîndită după efectuarea unei lucrări de „măestru” (Meisterstück), precedată de călătoria calfei timp de trei ani pe la mai mulți meșteri, în vederea perfecționării în meșteșug, care era atestată în cartea de călătorie.

În ierarhia de breaslă — ucenic, calfă, meșter, cărțile de călătorie apar ca părți ale unui sistem riguros de organizare prin care se urmărea instituirea unui regim sever de disciplină în rîndurile calfelor în vederea perfecționării în meserie. Perioada de călătorie apare astfel ca cea mai importantă, indispensabilă în vederea obținerii titlului de meșter. Pe lîngă prevederile statutare deosebit de rigide, constituirea breslelor reunite a determinat totuși rezolvarea unor serii de probleme, legate în majoritatea cazurilor de existența concurenței. Astfel meșterii tăbăcari din cadrul celei de a doua bresle reunite, intervin la conducerea breslei, respectiv la comisarul de breaslă Nicholas Jakabffy, pentru a lua măsuri de împiedicare a vînzării pieilor de către negustorii veniți din afară în piața orașului, justificînd că cei patru meșteri tăbăcari din Lugoj sînt insuficienți pentru satisfacerea cerințelor pieții¹⁸. În același sens se cere intervenția la autoritățile comitatului pentru impozarea lumînărilor desfăcute pe piața orașului de către meșterii săpunari din Ardeal, care îi concurează pe localnici. Calitatea de membru al breslei impunea și respectarea unor norme

¹⁴ Mihai Mircea Rusu, *Aspecte ale vieții social-economice a orașului Lugoj în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Tibiscus-Istorie*, Timișoara, 1978, p. 2; 1.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 324.

¹⁷ *Registru protocol...*, protocolul nr. 2.

¹⁸ *Idem*, protocolul nr. 4.

referitoare la calitatea mărfii produse, căci numai în acest fel se puteau îndepărta de pe piață producătorii nebreslași¹⁹.

Un al doilea moment de semnificație deosebită pentru istoria breslelor din Lugoj îl constituie acordarea unei noi Diplome de privilegii meșterilor strungari, pieptănari, aurari, argintari, țesători, tinichigii, armurieri, curelari și olari, în anul 1844, ca urmare a petiției înaintate curții din Viena de respectivii meșteri în anul 1843²⁰. Noua diplomă cuprindea o parte introductivă, respectiv expunerea de motive, urmată de 49 de articole, care constituiau conținutul actului emis. Acordarea Diplomei era motivată „... pentru o mai bună înțelegere între bresle. Noi am stabilit binevoitor anumite articole hotărâte, recunoscute și adoptate de noi înscrise în scrisoarea noastră de privilegii în întregime și în parte, le aprobăm, întărim și ratificăm cu autoritatea noastră cezaro-regală și le confirmăm binevoitor atît pentru meșterii de mai sus cît și de obște pentru urmașii lor”²¹. Cele 49 de articole sînt cuprinse în șapte titluri care arată în același timp domeniile reglementate: „Despre ucenici“, „Despre văduve“, „Despre adunările breslei“, „Despre alegerea meșteșugurilor“, „Despre meșteșug în general“, „Despre obligațiile membrilor breslei“.

Diploma din anul 1844 prezintă un dublu aspect, de reglementare a organizării interne a breslei și de consfințire legală a formelor de asociere a calfelor, pe linia începuturilor mișcării muncitorești.

Odată cu penetrația în sistem a muncii salariate, apar și măsurile restrictive, de îngrădire, în limitele unui salariu fix, pe care calfele trebuie să-l respecte, în caz contrar fiind aspru pedepsite în calitate de instigatori²². O asemenea prevedere a Diplomei, denotă precedente de luptă ale acestora pentru mărirea salariului. Luînd în considerare leafa pe o săptămînă a unei calfe de dogar, care ajunge în medie la 4 fl., numai taxa pentru lucrarea de meșter se ridică la suma de 25 fl. monedă convențională, la care se adăuga o cotizație de breaslă de 5 fl. și o cotizație pentru asistență medicală de 3 fl., iar în unele cazuri și diurna plătită comisarului și funcționarului, care asistau la primirea în breaslă, care se ridică la 7 fl. și 30 cr. valută vieneză²³.

Instituirea obligației calfelor de a munci în schimbul unei remunerații fixe, îi transformă treptat în muncitori salariați, aflați la dispoziția meșterului, care dobîndește în aceste condiții calitatea de patron. Tocmai datorită acestui fapt după desființarea breslelor în anul 1872, acestea vor continua să existe sub forma corporațiilor pînă la cel de al doilea război mondial.

Pentru menținerea prin abuz a calfelor în serviciul meșterilor, aceștia nesocoteau adesea prevederile statutare, referitoare la obligativitatea depunerii cărților de călătorie și actelor în lada de breaslă, în sensul că din lada breslei calfe pe motive întemeiate își putea ridica oricînd actele, pe cînd dacă acestea se găseau la meșter nu-l puteau părăsi. În registrul de procese-verbale al breslei reunite a meșterilor frînghieri, turtari etc.

¹⁹ *Idem*, protocolul nr. 5.

²⁰ *Cerere adresată Curții din Viena de către meșterii lugojeni în anul 1843*, în *Colecția ...*, inv. 18.

²¹ *Diplomă de privilegii acordată meșterilor lugojeni ...*, p. 4.

²² *Ibidem*, p. 7.

²³ *Registrul de procese-verbale ...*, fila 25.

din Lugoj sint pomeniți 16 asemenea meșteri care nu au predat cartea de călătorie în lada de breaslă în cursul anului 1846. Tot pe linia legării calfei de patron, acesta din urmă practica sistemul împrumuturilor, pe care calfele atita timp cît nu le achitau, nu puteau părăsi meșterul. Situația grea a calfelor își găsește explicația și în lipsa unei reglementări concrete în privința timpului de lucru lăsat astfel la latitudinea meșterului. Prin diplomele de privilegii se reglementau mai mult obligațiile calfelor decît drepturile pe care aceștia le aveau. Dispozițiile prezente în statutele de breaslă prin care se reglementau drepturile și obligațiile calfelor, denotă teama față de mișcări de protest, care îmbrăcau uneori forme violente. Cele mai dese manifestări de nesupunere din partea calfelor au apărut în legătură cu „lunea albastră” (Blauer Montag), zi de odihnă intrată în obiceiul pămîntului, deoarece în duminica din ajun se petrecea²⁴. Astfel în anul 1819, calfa de dogar Georg Wagner protestează în fața meșterului și instigă celelalte calfe să nu lucreze în așa numita „Lune albastră”, fapt pentru care atitudinea sa apare ca delict și este arestat, concomitent cu plata unei amenzi de 2 fl. și 30 cr., la care este obligat alături de celelalte calfe care au refuzat să lucreze, dar care au plătit o amendă mai mică variind între 30 cr. și 1 fl.²⁵. Cazul prezentat nu este izolat, pe tot parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, apar tot mai frecvente refuzuri de a se lucra în ziua amintită. Deși în adunarea trimestrială a breslei s-a stabilit că pentru repetarea delictului calfa Wagner va fi dată afară din breaslă de către autorități, măsura nu a fost pusă niciodată în aplicare²⁶ și aceasta datorită faptului că un număr tot mai mare de calfe părăseau meșterii din cauza răului tratament la care erau supuși, ceea ce echivala cu pierderea mîinii de lucru. Datorită acestui fapt s-a hotărît ca în cazurile de respectare a „Lunii albastre”, calfele să fie sancționate cu muștrare, retragerea salariului pe o săptămînă și specificarea comportamentului în cartea de călătorie²⁷. În afara refuzurilor colective de a lucra la meșter, ce pot fi considerate manifestări de protest împotriva duratei prelungite a zilei de muncă, se înregistrează tot mai multe cazuri în care calfele își insultă meșterii, plîngîndu-se de condițiile grele în care-și desfășurau activitatea. Uneori conflictele dintre meșteri și calfe au avut urmări tragice. În atelierul de pantofărie a lugojanului Niculiță Teodor, starostele breslei pantofarilor din oraș, lucra un număr mare de calfe și ucenici, plătiți necorespunzător și hrăniți cu mîncare proastă. Una din calfele meșterului amintit a protestat în anul 1835 împotriva mîncării, fapt care a generat un conflict soldat cu moartea meșterului²⁸. Pedepsa nu a fost deosebit de aspră, doar 2 ani închisoare și 40 fl. amendă, deoarece calfele și ucenicii în mod solidar au luat apărarea celui în cauză, acuzîndu-l pe meșter.

Pentru a obține condiții mai omenoase, calfele au început și la Lugoj procesul de organizare, după modelul transilvănean în așa numitele „Aso-

²⁴ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 271.

²⁵ *Registru protocol bresle...*, fila 21.

²⁶ *Ibidem*, fila 23.

²⁷ *Ibidem*, fila 99.

²⁸ Emeric Lay, *Dezvoltarea economică, socială și politico-administrativă a Lugojului în timpul stăpînirii habsburgice, 1718—1848*, tiposcript, p. 43—44.

ciații ale tinerelor calfe“ (Bruderschaft), care urmăreau reglementarea raporturilor dintre calfe și a relațiilor dintre acestea și meșteri. În anul 1846, calfa Alois Zettl, cere în numele tinerelor calfe asociate un mic ajutor din partea breslei, care i se acordă sub formă de împrumut pentru confecționarea unei lăzi a calfelor²⁹.

Asociația calfelor din Lugoj își desfășura activitatea sub controlul direct al breslei, care desemna un meșter din sinul ei responsabil cu problemele tineretului, cu menirea de a le apăra interesele³⁰. În mod special prin Diploma de privilegii din anul 1844, deși nu li se recunoștea oficial calfelor dreptul de organizare, puteau totuși să stabilească o contribuție în bani de 15 cr., depusă în cadrul fiecărei adunări a breslei de către toate calfele, pentru constituirea unui fond de ajutor reciproc, destinat celor bolnavi sau celor aflați în perioada de călătorie³¹.

Organizarea calfelor după modelul meșterilor, prezintă caracteristicile unei organizări profesionale, iar primele asemenea asociații au avut un singur scop întrajutorarea. Prin intermediul asociației amintite s-a acordat calfelor asistență medicală și ajutor bănesc, dată fiind situația grea a acestora. Asemenea organizații existente în toate sistemele de breaslă constituie forme incipiente de organizare a muncitorimii. Chiar dacă făceau parte din organizațiile de întrajutorare, calfele nu aveau drept de întrunire în afara sistemului de breaslă. În registrul de acte al breslelor reunite, sub numărul 184 este consemnată cererea tuturor calfelor din oraș făcută în anul 1822, prin care solicită dreptul de întrunire³². Înaintarea unei asemenea cereri, contrară dispozițiilor statutare a fost considerată periculoasă, luându-se măsuri imediate pentru aducerea ei la cunoștință locotenentei provinciale și comitatului Caraș, în vederea sesizării lor asupra tendințelor și intențiilor manifestate de calfe. Cu toate formele de protest înregistrate, rezultate ale promovării exploatării în sinul breslelor, ele apar ca o etapă necesară, care atenuează în perioada de început discrepanțele sociale puternice prezente în industrie și agricultură în special spre finele secolului.

Existența breslelor în Lugoj în prima jumătate a secolului al XIX-lea își găsește explicația în faptul că manufacturile insuficient dezvoltate, care nu satisfăceau în întregime necesitățile populației, mai ales în privința bunurilor de larg consum, se cereau completate cu meșteșuguri foarte apreciate în epocă. De altfel într-un raport al activității desfășurate în județul Caraș-Severin se aprecia că dintre toate orașele din Banat, Lugojul are cel mai mare număr de meșteșugari. Dintre meșterii lugojeni, cojocarii, tăbăcarii, opincarii și olarii ocupau un loc de frunte, produsele lor fiind cunoscute și apreciate nu numai în Transilvania și Banat dar și în sudul Dunării.

După constituirea breslelor, care eliminau de pe piață meseriașii necalificați, asistăm la o creștere a numărului de meșteșugari prin obligarea tuturor de a se înscrie în breaslă sub sancțiunea, în caz contrar, a interzicerii desfacerilor produselor pe piață. Astfel în anul 1853 în Lugoj își

²⁹ *Registrul de procese-verbale* ..., fila 49.

³⁰ *Ibidem*, fila 31.

³¹ *Diploma de privilegii* ..., p. 7.

³² *Registrul de protocol bresle* ..., fila 75.

exercitau profesia 340 meșteri dintre care 218 români și 132 de altă naționalitate³³.

Inițial statul a fost interesat să încurajeze practicarea meseriilor în cadrul breslelor, deoarece prin dispozițiile severe ale statutelor în special în privința pregătirii profesionale, se obținea mină de lucru calificată, pe măsura dezvoltării industriei însă, și a apariției pe scară largă a manufacturilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sistemul rigid al breslelor devine inconvenabil, atât pentru stat cât și pentru ucenici și calfe. Calfele perfecționate în meserie nu mai acceptă să-l slujească pe meșter, dorind să muncească liber, nu în sistemul restrictiv de breaslă.

Existența, pe de o parte ca și necesitatea desființării breslelor pe de altă parte, constituiau o problemă de politică economică. Încă din anul 1840 s-a stabilit că fabricanții sînt liberi să angajeze pe oricine, ștergîndu-se prin aceasta dreptul privilegiat al breslelor de a declara pe cineva drept calfă. În preajma revoluției de la 1848 s-a făcut o încercare de reformă printr-un proiect de lege, care nu s-a ratificat din cauza revoluției, iar în anul 1872 breslele au fost desființate oficial, instituindu-se practicarea liberă și independentă a meseriei pe baza dreptului industrial.

Pe planul suprastructurii existența breslelor în faza lor de început a făcut posibilă apariția unei mici burghezii locale, specifică zonei Banatului, lipsită de mari proprietari de pămînt, care a jucat un rol deosebit de important în lupta pentru emanciparea națională a românilor din acest teritoriu începînd cu revoluția de la 1848 și terminînd cu actul desăvîririi unității statale de la 1 Decembrie 1918.

LUMINIȚA WALLNER BĂRBULESCU

UNBEKANNTE URKUNDEN ÜBER DIE EXISTENZ UND ENTWICKLUNG DER LUGOSCHER ZÜNFTE IM 19. JH.

(Zusammenfassung)

Das späte Erscheinen der Zünfte in Lugoj, gegen Ende des XVIII. Jahrhunderts, ersetzt hier sowie im ganzen Banat, die Entwicklung der, in den anderen Provinzen der Habsburgischen Monarchie bestehenden kapitalistischen Wirtschaftsordnung. Das vom Staat gezeigte Interesse bei der Förderung des Zunftwesens, ist darauf zurück zu führen, dass diese, die für die Entwicklung des Kapitalismus nötige qualifizierte Arbeitskraft lieferten.

Gleichzeitig erlebten die in der Monarchie auf allen wirtschaftlichen und sozial-politischen Gebieten in den Hintergrund geschobenen Rumänen durch die Zünfte und das organisierte Ausüben der Gewerbe einen wirtschaftlichen Aufschwung, infolgedessen sich ein lokales Kleinbürgertum herausbildete, das eine wichtige Rolle in der Revolution von 1848 und im Kampf für die Errichtung der nationalen Einheit spielen sollte.

³³ Dr. Aurel Peteanu, *Istoria meseriașilor români din Lugoj*, copie mss. în *Colecția...*, p. 32.

INFORMAȚII DESPRE MINERITUL ȘI METALURGIA BANĂȚEANĂ DE LA MIJLOCUL VEACULUI AL XIX-LEA

Apariția și dezvoltarea mineritului și metalurgiei în sud-vestul României este indisolubil legată de existența unor factori fizico-geografici și anume de prezența zăcămintelor de minereuri și fondanți, a bogatelor păduri seculare și a unei rețele hidrografice adecvate, compusă din riuri cu un debit constant tot timpul anului. Desigur, factorul politic a avut și el un anume rol în această dezvoltare. Astfel, după 1718, când Banatul a fost anexat coroanei habsburgice, mineritul și metalurgia bănățeană au intrat evolutiv într-o nouă etapă. Curtea imperială din Viena — interesată în exploatarea puternică a bogățiilor solului și subsolului românesc — a luat o serie de măsuri în acest sens¹. Este perioada când începe exploatarea masivă a fierului în zona Bocșa—Reșița, a aramei la Ciclova, Dognecea, Moldova și Sasca, când ia amploare, totodată, extracția plumbului ori a metalelor prețioase. Încă în 1718 la Oravița fusese ridicat un cuptor înalt pentru topirea aramei iar în 1719 o topitorie de fier la Bocșa². Cîteva ani mai tîrziu sînt date în folosință furnalele de la Dognecea și Moldova Nouă, pentru ca în 1771 să fie terminată construcția furnalelor reșițene³. La finele secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor își fac apariția noile centre metalurgice Ohaba Bistra-Ferdinandsberg, Ruschița și Rusca Montană, despre care date extrem de interesante ne furnizează un document inedit, păstrat în Arhiva Muzeului de istorie din Reșița⁴.

Pe teritoriul localității Ohaba Bistra, astăzi parte componentă a orașului Oțelu Roșu (în document numit Ferdinandsberg), primele ateliere de prelucrare a fierului au fost construite în jurul anului 1795⁵. În 1823 atelierele au fost vîndute Societății Unite Bistra—Ruschița cu sediul la Rusca Montană (Ruskberg), care era, totodată, proprietara unor mine de

¹ V. Wollmann, *Dezvoltarea tehnicii miniere din Munții Cărbășeni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Banatica*, I, 1971, p. 197—198.

² 200 de ani de construcții de mașini la Reșița (colectiv de autori), Reșița, 1971, p. 49.

³ Semnificativ este faptul că uzinele metalurgice din Reșița sînt printre cele mai vechi din Europa (ne referim la uzine aflate în funcțiune). Astfel, uzinele Krupp din Essen produc din 1811, uzina metalurgică de la Vitkovice (R. Cehoslovacia) din 1829, cele de la Pilsen, Skoda, tot din R. Cehoslovacia, din 1859/1860, iar fabricile de la Donawitz (Austria) din 1836 (Cf. *Ibidem*, p. 53).

⁴ Arhiva Muzeului Județean de Istorie Reșița, doc. nenumărat.

⁵ Silviu Mărgan, Dan Popescu, Silvia Mărgan, *Studiu monografic. Uzina Oțelu Roșu*, Reșița, 1971, p. 7 și 19.

cupru, plumb și fier din regiune. În anii următori Societatea Unită Bistra—Ruschița își va completa instalațiile metalurgice. Astfel, în 1828 este dat în funcțiune furnalul de la Ruschița iar în 1830 cel de la Rusca Montană. În ciuda acestei creșteri, procedeele învechite de obținere a fierului și cheltuielile mari pentru transportul materiilor prime au determinat Societatea Unită să vîndă — la 12 septembrie 1857 — întreprinderile de la Ruschița, Rusca Montană, Lozna și Ferdinand „Primei societăți banato-transilvănene de mine și metalurgie“ din Viena, care în 1859 va fuziona cu Asociația brașoveană pe acțiuni de mine și metalurgie, ce-și avea sediul tot la Viena⁶.

Documentul pe care îl prezentăm, parțial, în anexă, se leagă tocmai de tranzacția intervenită în septembrie 1857. Întocmit în același an, el se referă, însă, la 1856, probabil pentru a furniza date complete cumpărătorilor pe o perioadă de 12 luni. Documentul este împărțit în două părți distincte, după cum urmează:

1) descrierea detaliată a situației geologice, climaterice, financiare și sanitare existentă în zona regimentului confinar nr. 13 (6 file);

2) o parte intitulată „Mineritul și prelucrarea metalelor“ (7 file) ce ilustrează realitățile industriale din regiune⁷.

Important datorită informațiilor bogate pe care le furnizează, documentul este cu atât mai interesant cu cît se referă, în special, la mineritul și metalurgia din localități care deși nu făceau parte din regimentul nr. 13 se aflau pe teritoriul acestuia și pentru care dispunem de mai puține date comparativ cu alte zone bănățene. Sînt descrise, totuși, cîteva exploatări miniere, cariere de piatră, varnițe, cărămidării amplasate în localități componente ale unității militare pomenită mai sus și care, presupunem, deserveau — în baza unei înțelegeri — Societatea Unită Bistra—Ruschița (vezi anexa). În cele ce urmează vom analiza cea de-a doua parte a documentului.

În rîndul minelor sînt menționate cele de la Ruschița și Rusca Montană aparținînd Societății Unite și cele de la Ogradena Veche⁸, din zona Mraconia, proprietate a unei societăți pe acțiuni. Din aceste mine se extrăgea plumb, fier și argint. Plumbul extras și pregătit la Ruschița era transportat la Rusca Montană unde se prelucra. De menționat că în această localitate funcționa și o topitorie de alice. Transportul materialului se făcea pe drumurile construite și întreținute de Societatea Unită, însă cu mijloace de transport ce aparțineau unor particulari. Tot la Ruschița se exploatau și minereuri de fier, stratul avînd o grosime ce ajungea pînă la 1,5 klafteri (2,84 m)⁹. Minereurile erau zdrobite cu ajutorul unei instalații speciale compusă din 12 șteampuri. Descriind compoziția zăcămintului documentul precizează că acesta era impur, conținînd pirită. Transportul minereu-

⁶ *Ibidem*, p. 23—25. Principalii proprietari ai Societății Unite Bistra-Ruschița au fost frații Anton și Ferdinand Hoffmann împreună cu Carol Maderspach.

⁷ În studiul de față este redată, în anexă, doar a doua parte a documentului, adică tocmai aceea care se circumscrie temei de investigație stabilită inițial prin titlul prezentului studiu.

⁸ Ogradena Veche era localitate componentă a Regimentului grăniceresc român-bănățean nr. 13 (vezi dr. A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de avere. Contribuțiuni istorice și juridice*, Caransebeș, 1941, p. 170).

⁹ 1 Klafter=1°=1896 metri; echivalentul altor unități de măsură folosite în document: 1 center=56 kg, 1 Pfund=0,56 kg.

lui de fier din zona de extracție la locul de prelucrare se făcea pe calea ferată, utilizându-se tracțiunea animală. În funcție de punctul exact de extracție transportul dura între 30 minute și 5 ore. Fonta produsă în furnalul de la Ruschița era apoi transportată la atelierele din Rusca Montană și Ferdinand fiind prelucrată în bare, fier forjat, oțel și alte mărfuri, după cum pomeneste documentul.

Referitor la Ogradena Veche, aici existau două perimetre miniere cu două galerii, dar care în 1856 nu erau exploatate, deoarece încă în anul 1851 atît șteampul cît și flotația au fost deteriorate de apele umflate ale râului Mraconia. Totuși, în 1856 la exploatarea de aici au fost menținuți șase angajați (1 supraveghetor, 4 mineri și 1 ucenic), ale căror salarii s-au cifrat la totalul de 1 232 florini. Menținerea acestui personal s-a făcut, credem, cu intenția redeschiderii exploatării din care se putea obține, pe lingă plumb, cupru, argint, aur, arsen și antimoniu. Pentru aceasta era necesară recondiționarea instalațiilor distruse, datorită timpului și intemperiilor, la data redactării documentului.

La Rusca se află huila, dispusă în trei cîmpuri miniere, exploatarea făcîndu-se prin patru galerii lungi de 360° (682,56 m). Cantitatea de cărbune exploatată anual s-a ridicat la 25 300 centeri (1 416 800 kg), valoarea producției fiind de 4 216,40 florini. Erariului i se plătea o taxă de 2 creîțari pentru fiecare center de cărbune extras (deci, în 1856 i s-au plătit 500 florini). La exploatarea din Rusca Montană munceau 12 oameni (1 funcționar, 1 supraveghetor, 9 mineri și 1 ucenic), salariile lor anuale însumînd circa 2 517 florini.

O altă mină de cărbune se găsea în vecinătatea localității Eibenthal¹⁰ fiind închiriată, în 1856, negustorului Ion Iovanovici din Orșova, fără a fi însă în stare de funcționare. Această mină fusese exploatată înainte de Societatea Dunăreană de Navigație (Donau Dampf—Schiffahrts Gesellschaft).

În document este prezentat și un inventar al carierelor de piatră, cărămidăriilor, țiglăriilor existente la Ruschița, Rusca Montană dar și pe teritoriul Regimentului de graniță nr. 13, de unde Societatea Unită Bistra—Ruschița își completa, după cîte se pare, necesarul materialelor de construcție.

Extrem de sugestiv este tabelul existent la finele documentului. El ne furnizează date concludente despre exploatarea minereurilor și a cărbunilor, prepararea lor, producția atelierelor metalurgice și prelucrătoare, valoarea ei, dotarea tehnică, consumul de combustibil, forța de muncă utilizată, retribuirea acesteia — toate datele referindu-se la anul 1856. Atunci la uzina de plumb din Rusca Montană s-au folosit 7 107 centeri de minereu de plumb (397 992 kg), conținutul de plumb fiind de 40 funți plumb (22,4 kg). S-au mai folosit de asemenea: 3 517 centeri de minereu (197 972 kg) cu un conținut de 45 funți plumb (25,2 kg). În total s-au obținut pentru vînzare 311 3/4 centeri plumb (17 416,42 kg) și 2 663 plăci de plumb. Valoarea producției s-a ridicat la 60 332 florini. Totalul personalului folosit: 36 angajați, dintre care 34 muncitori, 5 dintre aceștia fiind temporari. Salariile anuale ale personalului au reprezentat 7.869 florini.

¹⁰ Eibenthal — localitate în perimetrul companiei nr. 6 a Regimentului nr. 13. Cf. Locotenent-colonel Liviu Groza, *Grănicerii bănățeni*, Edit. Militară, București, 1933.

Uzina de plumb din Rusca Montană dispunea, printre altele, de două furnale și o mașină de 10 CP acționată atât hidraulic cât și de forța aburului.

Întregul complex industrial de prelucrare a fierului Rusca Montană—Ferdinand era dotat cu 21 mașini hidraulice, cu un total de 142 CP. Totodată, dispunea de 2 furnale, 1 cubilou, 4 cuptoare de pudlaj, 2 cuptoare de reîncălzire, 4 linii de laminare, forje și alte diverse instalații. Valoarea totală a producției realizată în 1856 a fost de 58 746 florini și 30 creițari, la obținerea ei aducându-și aportul 212 angajați (173 muncitori, 32 ucenici, 5 maiștri și 1 funcționar). Dotarea tehnică, structura personalului angajat, valoarea producției ilustrează, fără îndoială, dezvoltarea capitalistă — deja avansată — a acestei zone. Faptul nu surprinde, dimpotrivă, confirmă, avînd în vedere că minele și atelierele metalurgice de la Ruschița, Rusca Montană și Oțelu Roșu erau amplasate într-o regiune în care minieritul și metalurgia aveau străvechi tradiții și unde se aflau, de asemenea, alte câteva puternice centre industriale, printre care Reșița și Bocșa.

VASILE M. ZABERCA

RUDOLF GRÄF

A N E X A

BERGBAU UND FABRICATION MIT MINERALSTOFFEN

Bergwerke

Bergwerke sind in den Orten Russkberg, Ruskiza u., Ferdinandsberg. Sie gehören den Gebrüdern Hoffmann und Maderspach. Dann ist noch ein Bergwerk in der Alt Ogradena'er Waldung, Gegend Mrakonia der Orsova'er Compagnie, die einer Aktiengesellschaft gehört.

In der ersten wird auf Blei, Silber und Eisen gebaut.

Es befinden sich in:

Ruskiza

Ein Mineral-Bleibergwerk

Ein Eisenwerk

Russkberg

Eine Bleihütte

Eine Eisen u. Stahlfrischhütte

Ferdinandsberg

Eine Eisen und Stahlfrischhütte.

Eine Emailhütte (die zwar unter Artikel 7 gehörend, doch hier abgehandelt wird.)

Die Bleilagerstätten wechseln mit einer Mächtigkeit von 1—40'; einige derselben sich bis 100' andere nur 2—5' aus.

Die Aufbereitung geschieht in *Ruskizza*. Die derart gewonnenen Roherze werden nach *Russkberg* verführt u. dort verhüttet. Die Verhüttung geschieht auf den von der Gewerkschaft erbauten und erhaltenen Strassen und Wegen mit Privatfuhrwerken.

Die 12 Eisensteinlager deren Mächtigkeit bis 1 1/2 Klfr. sind bestehen aus Glaskopf, Pfliez, Magneteisenstein, Schwarzeisenstein, Hematit, u. Kohleisenstein. Sämtliches Eisenstein ist mit Kies verunreinigt. Die Förderung dieser Erze bis zu den Verarbeitungs=Stätten geschieht auf Eisenbahnen u. sogenannten ungarischen Hunden auf eine Entfernung von 1/2—5 Stunden. Das nun in *Ruskizza* erzeugte Gusseisen wird in die Frischhütten nach *Russkberg* u. *Ferdinandsberg* verführt um dort zu Stab u. Schmiedeeisen u. zu Stahl überhaupt zur Waare verwandelt werden.

In *Russkberg* befindet sich auch eine Schrottgiesserei mit einem 24° hohen Schrotthurm.

Nachstehende Tabelle zeigt die Menge der gewonnenen Methale, ihren Werth, das Arbeitspersonal sammt Besoldung, Betriebskräfte u. Manipulationsstätten. (Per extensum die Tabelle einschalten).

Der Bergbau in *Mrakonia* besteht aus 2 Grubenfeldmassen mit 2 Stollen zu 80 u. 180°. Dieses Bergwerksunternehmen, welches seit geraumer Zeit noch im Vorbereitungsbaue begriffen ist, besitzt nur ein Poch und Waschwerk, welches im Jahre 1851 durch den nach einem Wolkenbruch angeschwollenen Bach *Mrakonia* bedeutend beschädigt wurde.

Es wurde aber daran bis jetzt noch nichts ausgebessert, so dass die Manipulationsstätten einer gründlichen Herstellung sehr bedürften wenn die Zeit das Zerstörungswerk nicht bald vollenden soll.

Die hiezu gewinnende Erze sind Kupferfahlerze. Die Gngart ist Quarz u. Kupferfahlerze, welche Kupfer, Blei, Silber, Gold, Arsen u. Antimon liefern.

Im Jahre 1856 wurden hier beschäftigt:

1 Aufseher, 4 Bergarbeiter u. 1 Junge. Löhne wurden ausgezahlt 1232 f. u. keine Minerale gewonnen.

Steinkohlenbaue

Wie in der geognostischen Beschreibung erwähnt wurde ist der Regtsbezirk (Regimentsbezirk — not. aut.) reich an Stein u. Braunkohlen. Ein Steinkohlenbergwerk mit 3 stehenden Feldmassen ist das der Gewerkschaft *Hoffmann* u. *Maderspach* gehörende zu *Russkberg*. Es hat 4 Stollen=360° lang. Jährlich werden 25 000 Ctr. gewonnen, deren Grubenpreis 4 216 f. 40 kr. ist.

Dem Militär Ärar wird ein Zehnt von 22 kr. per Ctr. bar entrichtet. Diese Steinkohlen, welche mit Schiefer stark verunreinigt sind u. deren Mächtigkeit nur 1' beträgt werden in den *Russkberger* Puddelwerken verwendet. Beim Abbau sind aufgestellt: 1 Beamter, 1 Aufseher, 9 Bergarbeiter, 1 Junge; deren Gesamtjahresgehalt 2 517 f. 15 kr. beträgt.

Ferner ist noch eine Kohlengrube nächst des Ortes *Eibenthal*, welche früher von der D.D.S (Donau Dampfschiffahrtsgesellschaft — not. aut.) Gesellschaft bearbeitet, später aufgelassen u. jetzt dem *Orsovaer* Handelsmann *Johann Iovanovic* contractlich übergeben wurde. Ein Abbau findet jedoch noch nicht statt.

Steinbrüche

Steinbrüche auf Bausteine sind fast in jedem und auf Kalksteine in vielen Orten anzutreffen. Der Abbau geschieht jedoch nicht allenthalben kunstgerecht.

Die vorzüglichsten Steinbrüche sind:

zu *Ruskizza* 1 Marmor und Kalksteinbruch

zu *Russkberg* 1 Marmor=1 Kalkstein=1 Schiefer u. 1 Sandsteinbruch.

zu *Werendin* 1 Sandsteinbruch

zu *Mehadica* 1 Sandsteinbruch

bei *Mrakonia* Kalksteinbruch. Die dortigen Öfen liefern jährlich 4 000—5 000 Metzen ungelöschten Kalkes.

Kalksteinbrüche sind noch vorhanden: auf dem Berg *Stanislova*, in *Läpuscha* im *Poniaska* Thale, bei *Bezovics*, *Petnik*, im *Hidegthal* oberhalb *Ruska*, bei *Neu*

	a) Gewonnene oder b) verwendete Erze	Hiebei angestell- tes Per- sonal	Dessen Besol- dung in W.W.	Erzeugte Metalle
Mineral Bleiberg- werk zu Ruskiza. 42 Gru- benfeld- masse — 2 ^a	a) 6 520 Ctr. Bleierze a 45 Pfund Blei- gehalt 53 480 Ctr. Pocherz a 12 Ctr. Bleigehalt. Zusammen 40 000 fl. werth	2 Be- amte 2 Stei- ger u. Mit- fahrer 70 Berg- arbei- ter 16 Junge	14 560 f.	
Bleihütte zu Russk- berg	b) 7 107 Ctr. Bleierze a 40 Pf. Bleigehalt 3 517 Ctr. Blei- schliefe a 45 Pf. Gehalt.			311 3/4 Ctr. Verschleissblei 2 663 Ver- schleissplatte
Eisenwerk zu Ruski- za 35 Feld- masse Ge- samtober- fläche — 2 ^a 92 264	a) 253 000 Ctr. Eisenstein b) 83 982 Ctr. Eisenstein- erze 36 4/16 Ei- sengehalt 1 831 Ctr. Roheisen zum Um- schmelzen			19 300 Ctr. Roh- eisen 11 526 Gusseisen aus Erzen 1 628 Gusseisen durch Umguss
Eisen und Stahlfrisch- hütte Russkberg	b) 29 550 Ctr. Roheisen 2 095 18/101 Puddelmassen			14.49 65/100 Ctr. gehämmerte Eisen a 10 f. 17.304 50/100 Ctr. gewalztes Strec Zain und Herdeisen a 10 f. 24 313 Ctr. Ge- hämmertes Puddeleisen à 5 f. 10. 411 5/100 Ctr. Zeng, Schmied u. Schlosser- waar 67 16/100 Ctr. Nägel u. Draht à 47 f. 30.
Eisen und Stahl frischhütte zu Ferdi- nandsberg	b) 20 079 55 100 Pud- delmassen			
Emailhütte zu Ferdi- nandsberg	b) 691 Ctr. Eisen Roh- stoffe			691 Ctr. email- lirtes Gussge- schirr 19 559 Stab u. Bände Guss- geschirr

Werke oder Fabriken

Deren Werth	Bei dieser Erzeugung angestelltes Personal	Dessen Besoldung	Betriebskräfte/ Maschinen	Betriebsmaterial
			Schmiedhammer, Poch- und Schlammwerke mit Wasserkraft=30 Pferdekräfte	
60 332 f.	1 Beamter 1 Meister 29 stabile 5 nicht-stabile Arbeiter	7 869 f.	2 Hochöfen 1 Maschine mit Damf und Wasserkraft= 10 Pferdekräften	13 275 Kubikfuss Holzkohle 187 Kubikklafter Brennholz
43 103 f. 1 039 178 f.	2 Beamte 5 Meister und 33 Aufseher 62 Arbeiter 38 Jungen	23 321 f. 30	1 Hochofen 45 1/2 hoch 1 Hochofen 42 1/2 hoch 1 Cupolofen 30 Maschinen mit Wasserkraft=35 Pferdekräften	551 161 Kubikfuss Holzkohlen
14 496 f. 173 945 f.	1 Beamter 3 Meister 61 Arbeiter 14 Jungen	21 791 f.	9 Wassermaschinen*=120 Pferdekräften	80 817 Kubikfuss Holzkohle. 20 840 Ctr. Steinkohle 546 Kubikltr. Brennholz
125 617 f. 8 221 f. 3 190 f.	1 Beamter 2 Meister 112 Arbeiter 18 Jungen	36 955 f. 30	7 Maschinen = 130 Pferdekräften	933 1/3 Kubikltr. Brennholz
* Zu diesen Werks-Complexen gehören: 2 Hochöfen; 1 Cupolofen; 4 Puddlöfen; 3 Schweissöfen; 2 Glühöfen; 4 Walzenstrecken; 8 Walzenschere; 3 Patschhämmer; 2 Hartzerrenfeuer; 1 Grabhammer; 1 Zaunhammer; 2 Cylinder; 1 Schrod; 3 Rösten; 2 Winddrommel; 1 Jocher; 1 Schmiedfeuer.				
17 500 f.	1 Beamter 18 Arbeiter	2 860 f.	2 Emailmühlen 10 Muffelöfen	9 833 1/2 Ctr. oder Kubikfuss harte Holzkohle 9 432 1/2 Ctr. o. Kubikfuss hartes Holz

Sadova und Waar wo der Stein überall in Feldöfen, dann im Cserna Thale nächst dem Herkulesbad, wo er in gemauerten ärarischen Öfen gebrannt wird.

Als Bausteine werden im Regtsbezirke verwendet: Glimmerschiefer, Gneiss, Trachyt, Granit u. Kalkstein in der Form von Bruchsteinen.

Im Herkulesbad wird das dort zu Tag tretende Thonschiefer verwendet Kalktuff in grossen Massen bei Toplez u. Mocserisch wird nur als Baustein benützt. Wegen seiner Festigkeit im trockenen eignet er sich unter Dach zu Quadern u. Fensterscheiben. Er lässt sich mit der Säge leicht zerschneiden.

Zu Steinmetzarbeiten wird das weisse Marmor von Russkizza vielfach benützt. Er nimmt jedoch keine Politur an. Der im Terego vaer Schlustal zwischen Gneiss zu Tage tretende weisse Marmor wurde noch nicht benützt.

Sehr geeignet zu Stufen, Platten, Quadern, Thür u. Fensterstücken und Mühlsteinen ist der viel Glimmer enthaltende längliche zähe und feste Granit am südwestliche Abhänge des Semenikberges der aber wegen der Entfernung u. beschwerlicher Mas wenig benutzt wird.

Zu Quadern, Platten u. Thürstöcken selbst Stufen wird der gelblig weisse gröbere Sandstein zu *Mehadika* der viel versteinerte scheln enthält, dann der grau-weiße, weisse Sandstein zu *Bosovics*, dann der graulich graue auch weiche Sandstein zu *Russkberg* benutzt. Zu feineren Steinmetzarbeiten und Verzierungen wird der feinere weisse weiche Sandstein von *Werendin* u. *Lunkaviza* benützt. *Ziegel-schläge* und *Brennereien* sind in den meisten Orten des dist(rictes), wiewohl die Lehmerde hiezu nicht überall ganz geeignet ist.

Alljährlich Erzeugung von *Maurerziegeln* mit geeigneter Erde finden bei *Bozovics*, *Orsova*, *Mehadia* u. *Caransebes* statt.

Alljährliche Erzeugung von *Maurerziegeln* mit geeigneter Erde finden bei *Bozovics*, *Orsova*, *Mehadia* u. *Caransebes* statt.

Dachziegeln werden nur in den *ärarischen Etablissement* zu *Caransebes* u. *Mehadia* erzeugt, obwohl hiezu geeignete Lehmerde auch in den Almasch vorzufinden ist.

Waffen und Munitions=Fabrication

Keine Art Waffen wird im Regimentsbezirke fabricirt.

Zur Instandhaltung der Privatwaffen befinden sich zwei Civil-Büchsenmacher, mit welcher auch die vom kk. Ärar aufgestellten 3 Büchsenmacher unbeschadet ihren Obliegenheiten sich befassen.

Eben so wenig hierlands Munizion fabrizirt. Eisen und Blei Munizion können wie Bereits erwähnt auf vorhergegangener Bestellung, in der Eisen und Bleiguss, fabrik zu *Russkberg* in beliebiger Menge erzeugt werden.

MINERITUL ȘI PRELUCRAREA MINEREURILOR

Mine

Mine se află în localitățile Rusca Montană, Ruschița și Ferdinandsberg. Ele aparțin fraților Hoffmann și Maderspach. Mai există o mină în pădurea de la Ogradena-Veche, zona Mrakonia a companiei din Orșova, mină ce aparține unei societăți pe acțiuni.

În primele se exploatează plumb, argint și fier.

Se găsesc la:

Ruschița

O topitorie de plumb.

O uzină siderurgică.

Rusca Montană

O mină de plumb.

O topitorie de fier și un atelier de afinare a fontei.

Ferdinandsberg

O topitorie de fier.

Un atelier de afinare a fontei.

Un atelier de emailuri (care, cu toate că aparține de art. 7, este tratat aici.)

Zăcămintele plumbifere oscilează între 1 și 40°; unele se întind pînă la 100°, altele doar între 2 și 5°.

Prepararea minereurilor are loc la *Ruşchița*. Minereul brut obținut în felul acesta este transportat la *Rusca-Montană* unde este topit și redus. Transportul are loc pe străzile și drumurile construite și întreținute de societate, cu mijloace de transport private. Cele 12 zăcămintele de minereu de fier a căror grosime atinge 1,5 Ctr. sînt formate din minereu de fier cu structură concentric radiară, avînd aspect reniform, magnetit, limonită, hematită și blackbandă. Transportul acestor minereuri pînă la locurile de prelucrare are loc pe căi ferate și așa zisele vagonete umgurești, la o distanță între 1/2 oră și 5 ore.

Fonta produsă la *Ruşchița* este transportată la rafinăriile de la *Rusca-Montană* și *Ferdinandsberg* pentru a fi transformată în fier bare, în fier forjabil și în oțel, de fapt pentru a fi transformată în fontă.

La *Rusca-Montană* se află și o turnătorie de alice cu un turn de alice înalt de 24°.

Tabelul anexat arată cantitatea metalelor obținute, valoarea lor, personalul muncitor și salarizarea acestuia, forțele motrice și locurile de producție. (Per extensum sã fie inclusă tabela).

La *Mrakonia* mineritul constă din două perimetre miniere, cu două galerii de 80 și respectiv 180°. Această exploatare minieră care se află în stadiu de pregătire de destul de mult timp, posedă doar o instalație de șteampuri și o spălatorie de minereuri, care a fost avariata în mod substanțial în anul 1851 de rîul *Mrakonia* ale cărui ape au fost umflate de o rupere de nori.

Pînă în acest moment nu a fost reparat nimic, așa că locurile de producție au nevoie de o refacere temeinică pentru a împiedica timpul să desăvîrșească distrugerea.

Aici se exploatează: tetraedit, ganga este cuarț și tetraedrite care furnizează cupru, plumb, argint, aur, arsen și antimoniu. În anul 1856 aici au lucrat:

1 supraveghetor, 4 mineri și 1 băiat. S-au plătit salarii în valoare de 1232 f. și nu au fost scoase minereuri.

Exploatări de cărbune de piatră

După cum s-a amintit în descrierea geognostică, zona regimentului de graniță este bogat în cărbune de piatră și cărbune brun. O mină de cărbune de piatră cu 3 perimetre miniere este cea a societății *Hoffmann și Maderspach* de la *Rusca-Montană*. Are 4 galerii lungi de 360°. Anual sînt exploatați 25300 Ctr. al căror preț de cost este de 4216 f. 40 kr.

Erariului militar i se achită o taxă de 2 kr. per Ctr.

Această huiă este foarte amestecată cu șisturi cu o grosime de 1', este folosită în instalația de pudlaj de la *Rusca-Montană*. La exploatare sînt folosiți: 1 funcționar, 1 supraveghetor, 9 mineri, 1 băiat, salariul lor total fiind de 2517 f. 15 kr.

Există încă o mină de cărbune în apropierea localității *Eibenthal*, care înainte fusese exploatată de societatea *D.D.S. (Donau Damfschiffahrtsgesellschaft)*, fiind ulterior abandonată și predată acum prin contract negustorului *Johann Iovonovici* din *Orșova*. Exploatarea încă nu are loc.

Cariere de piatră

Cariere de piatră pentru pietre de construit se află în aproape fiecare localitate, cariere de calcar fiind deschise în multe localități. Exploatarea încă nu are loc peste tot conform tehnicilor adecvate. Cele mai rentabile cariere de piatră sînt:

În *Ruşchița* 1 carieră de marmură și 1 de calcar;

la *Rusca-Montană* 1 carieră de marmură; 1 de calcar; 1 de șisturi și 1 de gresie

	a) zăcămintele exploatate b) zăcămintele folosite	Personalul angajat	Salari- zarea acestuia	Metale prodate
Mina de plumb de la Rușchița. 42 de perimetre miniere 115.248 ²	a) 6520 Ctr. mine- reu de plumb, à 45 funți plumb 53480 Ctr. mine- reu sfărmat cu un conținut de 12 Ctr. de plumb valoare totală: 40 000 f.	2 funcțio- nari 2 maiștri mineri și suprave- ghetori 70 mineri 16 băieți	14 560 f	
Topitoria de la Rusca- Montană	b) 7107 Ctr. mi- nereu de plumb à 40 funți conți- nut de plumb 3 517 Ctr. plumb à 45 funți conți- nut de plumb			311 3/4 Ctr. plumb de vînzare 2 663 plăci de vînzare
Uzina side- rurgică de la Rușchița 35 de perime- tre 92.264 ²	a) 253000 Ctr. magnetită b) 83982 minereu magnetic de fier cu 36 4/16 conți- nut de fier 1831 Ctr. de fon- tă pentru retopit			19 300 fontă brută 11 526 Ctr. fontă de tur- nătorie din minereu 1 628 Ctr. fontă de tur- nătorie prin returnare
Topitorie de fier atelier de afinare a fon- tei la Rusca- Montană	b) 29550 Ctr. fon- tă brută; 2095 18/101 Ctr. de masă pudlată			14.49 65/100 Ctr. fier for- jat à 10 f. 17 304 50/100 Ctr. bare stre- cuite laminate și fier de va- tră à 10 f.
Topitorie de fier și atelier de afinare la Ferdinands- berg	b) 20079 55/100 Ctr. de masă pudlată			24 313 Ctr. fier pudlat forjat à 5 f.10. 411 5/100 Ctr. mărfuri, unel- te forjate și de lăcătușerie 67 16/100 Ctr. de cuie și sîrmă à 47 f.30
Atelier de emailuri la Ferdinands- berg	b) 691 Ctr. mine- reuri de fier			691 Ctr. de vase turnate emailate 19 559 bare, benzi și vase turnate

și fabricilor

Valoarea lor	Personal angajat	Salarizarea acestuia	Forțe motrice (mașini)	Combustibilul
			Ciocan de forjă, instalație de șteampuri și șlam, acționate hidraulic=30 C.P.	
60 332 f.	1 funcționar 1 maestru 29 muncitori stabili 5 muncitori sezonieri	7 869 f.	2 fornale 1 mașină acționată cu abur și hidraulic=10 C.P.	13 275 picioare cub cărbune de lemn 187 clafteri cub de lemn
43 103 f. 33 1 039 178	2 funcționari 5 maiștri și supraveghetori 62 muncitori 38 de băieți	23 321 f. 30	1 furnal 45,5' înălțime 1 furnal 45,5' înălțime 1 cubilou mașină cu forță hidraulică=35 C.P.	551.196 picioare cub de lemn de foc
14 496 f. 30 173 495 f.	14 băieți 61 muncitori 3 maiștri 1 funcționar	21 791 f.	9 mașini hidraulice=120 C.P.	80817 picioare cub de cărbune de lemn 20 840 Ctr. cărbune de piatră 546 Clafteri cub de lemn de foc
125 617 f. 8 221 f. 3 190 f.	1 funcționar 2 maiștri 112 muncitori 18 băieți	36 955 f.	7 mașini hidraulice=130 C.P.	9 432 1/2 Ctr. teri de lemn de foc
• De acest complex uzinal aparțin: 2 furnale, 1 cubilou, 4 cuptoare de pudlat, 3 instalații de ardere, 2 cuptoare de recoacere, 4 linii de laminat, 8 foarfece de laminor, 3 ciocane hidraulice, 2 focuri de afinare, 1 baros, 1 ciocan de forjat bare, 2 cilindri, 3 aparate de prăjit, 2 tobe de aer, un foc de forjă.				
17 500 f.	1 funcționar 18 muncitori	2 860 f.	2 mori de emailuri 10 cuptoare cu muflă	9 833 Ctr. sau picioare cub de cărbune de lemn 9 432 1/2 Ctr. sau picioare cub lemn tare

la Verendin 1 carieră de gresie
 la Mehadica 1 carieră de gresie
 la Mrakonia 1 carieră de piatră de calcar. Cuptoarele de acolo livrează anual 4 000—5 000 de măji de calcar nestins.

Cariere de piatră de calcar se mai află: pe dealul Stanislava, la Lăpușnic în Valea Poneasca, la Bozovici, la Petnic, în Valea Pîrului Rece mai sus de Rusca, la Sadova Nouă și la Var, unde piatra este arsă în general în cuptoare de cîmp, apoi în Valea Cernei, în apropiere de Herculan, unde este ars în cuptoare erariale zidite.

În zona regimentului se folosește drept piatră de construcție: șist micaceu, gnais, trahit, granit și calcar sub formă de piatră brută. La Băile Herculan se exploatează și șist argilos care se găsește printre straturile de calcar.

Tuful calcaros aflat în cantități mari la Toplet și Mocerș se folosește doar ca piatră de construcție. Datorită durtății sale la uscat, se pretează a fi folosit sub acoperiș cu piatră cubică și de ferestre. Poate fi tăiată ușor cu fierăstrăul.

La lucrările de cioplire în piatră se folosește mult marmura albă de la Ruschița, care însă nu poate fi lustruită. Marmura albă care iese la iveală între straturile de gnais în zona Teregova încă nu a fost folosită.

Foarte utilizabilă pentru trepte, plăci, cuburi, tocuri de geamuri și uși, pietre de moară, este granitul conținând multă mică, lunguieți, dens și dur de pe panta de sud-vest a Semenicului, care este însă foarte puțin folosit datorită distanței mari și a dificultăților de transport.

Gresia alb-gălbuiă și grosieră de la Mehadica, care conține multe scoici pietrificate, este folosită, tăiată în cuburi, plăci și tocuri de uși, ba chiar pentru trepte; apoi gresia gri-albă de la Bozovici, cea moale de culoare gri-cenușie de Rusca-Montană.

Gresia mai fină, albă și moale de la Verendin și Luncavița se folosește la lucrări de cioplire în piatră mai fine și pentru decorări. Căramidării și cuptoare de ars se găsesc în cele mai multe localități ale districtului, chiar dacă lutul nu se pretează chiar în toate locurile la aceasta. La Orșova, Mehadia, Caransebeș are loc producerea anuală de cărămizi, cu pământ potrivit. Doar în stabilimentele erariale de la Caransebeș și Mehadia se produc țigle pentru acoperișuri, aceasta cu toate că în zona Almăjului se găsește pământ lutos potrivit.

Fabricarea de arme și muniții

În regiunea regimentului nu se produc nici un fel de arme.

Doi armurieri civili întrețin armele private, lucru cu care se ocupă și 3 armurieri angajați ai erariului c.c., în ciuda îndatoririlor lor. Tot atât de puțin se produce aici muniție. După cum s-a amintit deja, poate fi produsă ca urmare a unei comenzi, muniție de fier și plumb în cantități nelimitate la turnătoria de fier și plumb de la Rusca-Montană.

AUSKÜNFTEN ÜBER DEN BERGAU UND DIE METALL- VERARBEITUNG IM BANAT UM DIE MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Die Verfasser veröffentlichen eine bis jetzt unbekannte Urkunde die sich im Archiv des Kreismuseums für Geschichte aus Reșița befindet.

1857, während den Verhandlungen zwischen zwei kapitalistischen Gesellschaften verfasst, gibt uns die Urkunde wertvolle, und für das Jahr 1856 vollständige

Daten über den Bergbau und die Metallverarbeitung in den Ortschaften Oțelu Roșu (Ferdinandsberg), Rusca Montană (Russkberg) und Ruschița (Ruskizza).

Ebenfalls sind Bergbaue, Steinbrüche, Kalköfen und Ziegelbrennereien beschrieben die sich in verschiedenen Ortschaften auf dem Gebiete des gewesenen Grenzregimentes nr. 13 befanden.

Die technische Ausrüstung, die Struktur des beschäftigten Personals, dessen Besoldung, der Wert der Produktion in den Ortschaften Oțelu Roșu, Rusca Montană und Ruschița beweisen den hohen Stand den die Industriebetriebe aus dieser Gegend erreicht haben.

CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA — PIONIER AL CULTURII NAȚIONALE A ROMÂNILOR BĂNĂȚENI

Provine dintr-o familie numeroasă și săracă, dar veche și cu mare dragoste de învățătură a lui Vasile Diaconu, cărturar zugrav, emigrat în Banat în 1726 de la mănăstirea Tismana din Oltenia, care a întemeiat satul Srediștea Mare de lângă Virșeț cu 52 familii gorjene, unde a înființat o școală, prima școală comunală românească din Banat, în care pe lângă alte obiecte se predă și arta zugrăvitului. Școala și-a câștigat repede un renume deosebit, atrăgând elevi din toate părțile Banatului. Diaconul Vasile Loga a predat la această școală în limba română și sîrbă pînă pe la anul 1800 și a pictat numeroase biserici. El a înghebat o familie de cărturari și pictori români, dintre care se evidențiază Constantin Diaconovici Loga și Cornel Diaconovici. Ultimul vlăstar al acestei familii, Adrian Diaconovici, a decedat la Timișoara la 2 ianuarie 1969¹. Un descendent al acestei familii, probabil Gheorghe, care ajunsese zugrav vestit, s-a așezat la Bocșa Montană și pentru a-și atrage clientela sîrbească și-a adăugat la nume sufixiul -ici.

S-a născut la 1 noiembrie 1770 la Caransebeș². Școala populară a urmat-o în orașul natal, iar gimnaziul la Lugoj și Karlovitz. Urmează apoi dreptul și științele politice la Universitatea din Pesta. A făcut probabil și studii filosofice. După terminarea studiilor a îndeplinit funcția de tîlmaci la magistratul orășenesc din Pesta și de corector la Tipografia din Buda, unde a aprobat publicarea „Istoriei pentru începuturile românilor în Dacia” de Petru Maior. Renunță la cariera administrativă și politică, care nu se potrivea cu simțămintele lui patriotice și se dedică școlii, avînd vocația pentru dascălie³.

El deșteaptă simțul național în arominii din Budapesta și-i desparte de greci pe tărîm confesional. Ca drept recunoștință, aceștia îl aleg ca învățătorul și cantorul lor, iar el introduce limba română în biserică, fapt care a făcut să fie cunoscut și stimat de conaționalii săi. În 1809 înființează Școala normală macedo-română din Pesta, unde a lucrat timp de 4 ani. Școala avea trei clase și cca 30 elevi. Era subvenționată de comunitatea de români și „tîntari” și organizată de parohia ortodoxă română din Pesta. Activa după

¹ Florian Goga, *Diaconovici Loga — o familie de cărturari români*. În *Mitropolia Banatului*, XXXVI, nr. 4/1986, p. 45.

² Data nașterii este controversată, deoarece Loga a declarat la Timișoara, în 1849, că are vîrsta de 70 ani, ceea ce înseamnă că s-ar fi născut în 1779.

³ *Almanah edat de Reuniunea învățătorilor de la școlile confesionale greco-*

metoda normală a lui Felbiger și avea ca dascăl pe C. Diaconovici Loga. El predă lecțiile în mai multe limbi: română, maghiară, germană, latină și greacă. Cunoștea și limbile sîrbă și franceză, fiind poliglot. Clasele se numeau: cls. I Începători, cls. II Ceasloveți, cls. III Psaltireți; iar planul de învățămînt cuprindea următoarele obiecte: Învățătura creștinească, învățătura limbii românești, istoria bibliei, ducere de mină către cîntece, limba nemțească, ungurească și latinească, socoata, scrisoarea românească și alte limbi⁴.

Se făceau exerciții practice pentru cunoașterea muzicii bisericești și-a tipicului, precum și citirea Apostolului în biserică. Semestrial aveau loc examene publice în prezența conducătorilor comunității românești din Pesta. Cu această ocazie cei mai buni elevi ai școlii recitau în limba română, germană și maghiară, iar învățătorul comunica rezultatele. Pentru aceste cursuri Loga a elaborat manualul de limbă și gramatică românească pe care l-a tipărit în 1832⁵. Despre activitatea lui în această perioadă mărturisește inspectorul școlar Gh. Petrovici: „Domnul Diaconovici este un profesor atît de cult, sistematic și devotat funcției sale și face totul aproape fără a primi bani”⁶.

Protopopul Ioan Tomici spunea că Loga „nu cu dezmiardăciuni ci cu sărăcie, învățînd pe alții, și-a cîștigat învățăturile ce le are și limbile ce le vorbește”⁷.

La 3 noiembrie 1812 s-a inaugurat Preparandia din Aradul vechi, iar prin Decretul nr. 12.144 din 16 noiembrie 1812 este numit profesor pentru gramatică și stil la această școală. Aici a predat gramatică românească și sîrbească, stilul spre întocmirea scrisorilor, cîntarea bisericească și tipicul. A fost un pedagog cu vederi largi și înnoitoare, considerînd că școala are misiunea de-a da tineretului o educație complexă și armonioasă în spirit românesc, de-a forma personalități morale și caractere, de-a da societății și neamului elemente utile. Realist, el îndruma tineretul spre activitățile practice, spre cultivarea rațională și rentabilă a pămîntului⁸.

Propune ca programul instructiv-educativ din școală să se facă în limba maternă, să se acorde burse tinerilor dotați; cere învățătorilor să dovedească în munca cu elevii blîndețe, înțelegere, răbdare și stăruință, să țină seama de vîrsta și capacitatea lor de percepere și asimilare; îi îndrumă să vorbească și să scrie corect, clar și concis, să folosească cuvinte înțelese de românii din toate părțile⁹. Aici a funcționat timp de 18 ani ca profesor suplinitor, datorită activității sale patriotice. Și-a îndeplinit cu multă conștiinciozitate datoria sa de profesor, fapt pentru care a fost bine apreciat de directorul școlar districtual pentru rîvna sa în muncă la data de 15 aprilie 1815. Dovadă în acest sens sînt cărțile sale didactice scrise în această perioadă:

orientale din diecesa Caransebeșului, Caransebeș, 1899, p. 10.

⁴ N. Gavrilovič, *C. Diaconovici Loga, dascăl la Școala normală macedo-română din Pesta în anul școlar 1809/10*, în *Mitropolia Banatului*, nr. 7—9/1982, p. 551.

⁵ Idem, p. 553.

⁶ *Gîndirea pedagogică a generației de la 1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968, p. 3.

⁷ Iuliu Vuia, *C. Diaconovici Loga*, în *Vestul*, nr. 945/1933, Timișoara, p. 2.

⁸ I. B. Mureșianu, *C. Diaconovici Loga (1780—1850)*, în *Mitropolia Banatului*, nr. 10—12/1980, p. 708.

⁹ *Ibidem*.

- 1) *Caractere caligrafice pentru școlile populare*, Buda, 1813;
- 2) *Instrucție pentru școlile românești din Banat*, Buda, 1815;
- 3) *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor românești*, Buda 1818; cuprinde și studii *Despre creșterea, despre darurile naturii și despre îndreptarea tinărului*;
- 4) *Chiemare la tipărirea cărților românești și versuri pentru îndreptarea tinerilor*, Buda 1821;
- 5) *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda 1822;
- 6) *Octoich*, Buda 1826;
- 7) *Abecedar pentru școlile satești și orășenești*¹⁰.

A mai luat parte și la mișcarea românilor de emancipare de sub ierarhia sîrbească, ca dovadă că mitropolitul Stratimirovici într-o scrisoare din 13 iulie 1815 îl acuză că deșteaptă tinerimea de la Preparandie și în cler simțul național românesc, fapt pentru care a fost persecutat de către inspectorul școlar Nestorovici. Era stimat de școlarii săi și de românii din această parte a țării, fiind considerat ca o personalitate de prestigiu a culturii noastre și unul din cei mai activi „luminiști” din Banat în prima jumătate a sec. XIX.

Carierea dăscălească l-a atras și el i-a închinat 42 ani din viața sa trudită. Cît a funcționat la Arad a fost numai profesor interimar (suplinitor), cu toate că era cel mai „bătrîn, mai învățat și mai vrednic” dintre toți profesorii care funcționau la această școală¹¹. A predat metodică și istoria patriei, după ce prof. Ion Mihuț a plecat în 1816 la Caransebeș, de asemenea a mai predat limba germană și sîrbă. În anul școlar 1816/17 a fost numit senior (subdirector) al colegiului profesoral. Pentru faptul că a cerut împăratului să numească episcopi naționali pentru români, a fost suspendat și ținut sub supraveghere. Cancelaria aulică din Viena îi transmite inspectorului Nestorovici „să nu lase din ochi pe Diaconovici Loga; să-i examineze mentalitatea, să bage bine de seamă cu ce se ocupă și să raporteze locurilor competente”.

Era mare cîntăreț și în timpul cît a funcționat la Arad a predat cîntarea bisericească și tipicul, fără să fie retribuit, în timpul său liber. În 1820 se căsătorește și-și cumpără o casă, avînd familie grea cu 9 copii; dar pe care este nevoit s-o înstrăineze pentru a-și putea achita cheltuielile făcute cu tipărirea cărților. În 1824 se îmbolnăvește de catar și emfizem pulmonar, boală care-l chinuie și pe care a contractat-o din igrasia edificiului școlar și suprapopularea sălilor de clasă. Era de statură mijlocie și ținea lecțiile cu mult patos și-o dăruire de sine rămasă proverbială. A fost preocupat de obținerea unei clădiri corespunzătoare pentru școală, pentru înființarea unui internat necesar preparanzilor și-a întocmit manuale școlare de care se simțea nevoia: *Bucvarul*, *Ortografia*, *Gramatica română* și altele¹².

Prin rescriptul Înalțului consiliu ostășesc de curte din Viena cu nr. 2383/11 iunie 1830 este numit director al școalelor naționale din Regimentul româno-banatic nr. 13 cu sediul la Caransebeș, avînd în subordine școlile din 16 companii. La 28 ianuarie 1831 el demisionează de la Prepa-

¹⁰ Loga Constantin Diaconovici, Timișoara, 1970, p. 37.

¹¹ Pop Ștefan, *Primii gramatici bănățeni*, Caransebeș, 1923, p. 17.

¹² *Istoria literaturii române*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 106.

randia din Arad și se mută la noul loc de muncă înlăturînd unele neajunsuri găsite aici. La Caransebeș el elaborează studiul *Despre organizația școalelor preparande din districtul milităresc*, care avea ca scop „luminarea învățătorilor militărești” și-a fost publicat la Buda în 1841 ca adaos la Epistolariul românesc. Acest plan pentru organizarea școalelor preparande a fost întărit de împărat prin rezoluția nr. 2614/16 ianuarie 1833, precum și de înaltul consiliu ostășesc de curte cu nr. 318/24 ianuarie 1834. În urma bunelor rezultate obținute pe tărîm școlar, în 1838 atribuțiile i-au fost extinse și asupra batalionului grăniceresc iliric banatic din Almăj. Se bucură de-o bună reputație în rîndul intelectualității românești pentru activitatea sa pedagogică și cărturărească. Prin „Decret lăudătoriu” din 1834 Consiliul militar de curte recunoaște lui Loga merite deosebite în organizarea Preparandiei din Caransebeș și-a școlilor naționale din granița militară¹³.

El a înființat Școala Preparandă din Caransebeș care a luat ființă la 12 februarie 1832 pe lângă Școala capitală din Caransebeș și Biserica Albă, vara activa la Biserica Albă; iar iarna la Caransebeș. Cu această ocazie autoritățile militare „au lăudat sporiul întru învățătură, care s-a făcut întru această școală preparandă”¹⁴. Se învățau următoarele obiecte: Istoria biblică și catehlică, Pedagogia și metodică, Gramatica, Epistolografia și stilul, Aritmetica din cap și cu cifre, Geografie matematică, fizică și politică, Istoria patriei, Cetirea și scrierea nemțească, Cîntarea și tipicul bisericesc, Economie (cultivarea pămîntului și-a pomilor), Cultura albinelor, Cultura duzilor și-a viermilor de mătase. El a introdus în școală studiul economiei, precum și cultura albinelor și-a viermilor de mătase. Durata cursurilor era de 6 luni în cîte 3 cursuri de iarnă a 2 luni, iar absolvenții primeau diplome, devenind învățători naționali¹⁵.

În acest studiu el se confesează: „... că întru această școală preparandă din miliție, numai eu singur le propun românilor și sîrbilor în amîndouă limbi; aceasta o fac din dorul care-l am către luminarea neamului, pentru bunăstarea patriei. Învățăturile care se cuvin în școlile preparande eu însă le propun mai pe scurt, apoi mai mult din tilcuială”¹⁶ „și din arătare încă se învață, decît cu scrisoare lungă și cu multă învățătură de rost. Învățăturile acestea se predau în 3 cursuri de iarnă. Apoi trebuie să vină aicea și să învețe învățătorii (fără pregătire pedagogică), dar și alți tineri, care pînă acuma n-au fost învățători, ci poftesc să fie; acești tineri se numesc preparanzi, deci învățătorii și preparanzii dacă au făcut spori bun din învățături și dacă au purtare bună, atunci învățătorii merg la școlele de unde au venit, iar preparanzii se fac adevărați învățători și se trimit de aici prin orașe și prin sate cu testimonium (adeverință), întărit de directorul școlelor și de comandantul regimentului”¹⁷.

Într-o notă la acest plan, el arată că „Școala aceasta preparandă dintre început sau de la anul 1830 pînă la anul 1935 au fost așezată în Caranse-

¹³ Loga Constantin Diaconovici..., p. 37.

¹⁴ Istoria literaturii române..., p. 107.

¹⁵ Țircovnicu Victor, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc în Banat*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 90.

¹⁶ Popeangă Vasile, *Preparandia din Arad*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984, p. 33.

¹⁷ C. Diaconovici Loga, *Epistolariul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori*, Buda, 1841, p. 96.

beș, iar din anul acesta s-au mutat la Biserica Albă, pentrucă aici în mai multe limbi se vorbește și pentru lesnime, iaste mai ușor de trăit¹⁸, conform ordinului nr. 2628/26 octombrie 1836. În calitate de director al școlilor naționale din granița militară, el a organizat aceste școli și le-a inspectat în fiecare an. Pentru perfecționarea învățătorilor a menținut un curs de 6 săptămîni numit „normă”, care se ținea în vacanța de iarnă, unde el propunea științele pedagogice, conform ordinului nr. 2331/19 octombrie 1833¹⁸.

Timp de 20 de ani s-a dedicat organizării școlilor și pregătirii învățătorilor din granița militară, mai întâi la Caransebeș între anii 1831—1836 și apoi la Biserica Albă între anii 1836—1850. Primul curs de metodă l-a organizat la 11 august 1831, acesta fiind considerat ca primele conferințe didactice învățătoarești. Preparanzii își făceau stagiul de practică pedagogică în școlile satești, cu care ocazie Loga ținea în fața acestora cite o prelegere din metodică, cum a fost cazul relatat de prof. Ștefan Velovan cu ocazia examenelor din comuna Prigor în vara anului 1843, cînd Loga a pledat pentru „vocalizare la cetire”, fapt care a dus la scoaterea slovnirii din școlile naționale din confiniul militar¹⁹.

În timpul cît a funcționat la Biserica Albă a continuat să scrie și să publice manuale școlare:

— Ortoich cu Catavasieriu, Buda 1826;

— Epistolariul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori ce sînt în viața soțietății omenеști de lipsă, Buda 1841; care cuprinde studiile: Despre organizația școlilor preparande din Districtul milităresc și Începutul organizației școlilor din Arad pentru Români;

— Chemare națională de-a ajuta tipărirea Cărții Istoria Românilor, Buda 1842;

În repetate rînduri a făcut demersuri în vederea obținerii de fonduri pentru întreținerea școlilor și o retribuire echitabilă a învățătorilor. În acest scop a creat un fond școlar național prin subscrieri. Din Decretul lăudătoriu²⁰ rezultă că în perioada 1831—34 nr. școlilor, al elevilor și al personalului didactic a crescut în felul următor²⁰:

1831				1834			
Nr. școli	din care: românești	Nr. elevi	Nr. învățători	Nr. școli	din care: românești	Nr. elevi	Nr. învățători
96	60	—	201	125	82	12 417	234

dintre care o parte erau calificate. De asemenea, s-a îmbunătățit simțitor frecvența elevilor la cursuri, construcția de școli și aprovizionarea cu materiale didactice. A avut și alte preocupări în afară de cele didactice și administrative. A încercat să înlocuiască alfabetul cirilic cu cel latin și limba sîrbă cu cea maternă a elevilor. La tipărirea cărților, Loga nu se mărginea

¹⁸ *Almanah...*, p. 11.

¹⁹ Bucătură Marius, C. *Diaconovici Loga, în Crîmpeie din evoluția pedagogiei bănățene*, Timișoara, 1938, p. 25.

²⁰ *Loga Constantin Diaconovici...*, p. 31.

la Banat, ci viza Transilvania, Moldova și Țara Românească. Sub acest aspect poate fi considerat un precursor al unității naționale²¹.

Viața și activitatea lui Loga au fost tulburate de greutatea sa familială, în 1847 îi moare soția rămânând văduv cu 9 copii; Tipografia i-a vîndut casa din Arad, iar L. Stefanovici îi înscenează un proces și de evenimintele revoluționare de la 1848/49. Publicase mult și mai dorea să tipărească dar se zbătea în greutăți materiale. Atunci se adresează la frații de peste Carpați și pleacă la 8 septembrie 1842 la București. Aici exista un domnitor, Alexandru Ghica, iubitor de luminare prin carte și exista și-o Eforie a Școalelor. El întocmește un memoriu către domnitor în care arată cine este, ce-a lucrat și ce dorește. Îi trebuiau ajutoare bănești pentru cărțile tipărite și neridicate, cît și pentru altele pe care dorea să le tipărească ex. Hranograful despre istoria românilor, care va reține atenția principelui pe care Loga îl adusese în manuscris. Domnitorul considera că prof. bănățean „se cuvine a fi sprijinit”. Eforia Școalelor a deschis o subscripție publică în orașele București și Craiova și pe la județe pentru tipărirea acestei cărți, dar domnitorul fiind înlocuit în domnie la 6 octombrie 1842, bătrînul dascăl a rămas dezamăgit²².

El s-a adresat printr-o cerere din 14 august 1842 și Eforiei Școalelor Naționale, arătînd că a adus cîteva cărți lucrate de dînsul și roagă „să binevoiască a lua pe seama școalelor, cîte din cărțile suptinsemnatului se vor socoti folositoare la acestea așezămînturi publice”. Eforia a achiziționat 40 exemplare din Tilcul Evangheliei, care au fost difuzate pe la școlile normale și i-a acordat 50 galbeni împărțitești „cu chip de împrumutare la tipărirea manuscrisului de istoria românilor hronică”, lucrat împreună cu răposatul Șincai vestitul urzitor al analelor românești²³.

La 5 noiembrie 1849 este chemat la curtea marțială din Timișoara, unde dă o declarație în legătură cu participarea lui la revoluția din 1848/49 în care arată că „vîrsta mea înaintată și lipsa de mijloace bănești” l-au surprins la Biserica Albă în timpul invaziei insurgenților maghiari, cărora nu le-a dat nici un sprijin, cu toate acestea a fost suspendat din învățămînt²⁴.

A fost cel mai productiv dintre scriitorii contemporani cu el, mînuind cu dibăcie condeiul. A scris mult între anii 1813—1842, cînd puterea lui creatoare s-a epuizat. A compus opere „pentru luminarea tuturor românilor ori unde s-ar afla sub soare”²⁵. Ne-a lăsat moștenire cca 30 lucrări publicate și în manuscris, scrise în spirit „luminist”, dintre care o parte s-au pierdut. În manuscris au rămas:

- Plutarch pentru educație sau creșterea pruncilor 1821 (traducere);
- Istoria Romanilor de la zidirea Romei sau de la anul 763 î.Hr. pînă la înjugarea Tarigradului de turci sau pînă la 1453;
- Marmontel. Viața lui Belizar Duca caria carte arăta datorințele sușilor către stăpînire și către patrie (traducere).

²¹ Ibidem.

²² T. Bulat, C. Diaconovici Loga, un profesor bănățean la principele Țării Românești în 1842, în *Mitropolia Banatului*, X, nr. 1—2/1960, p. 69.

²³ T. Bulat, *Încă ceva despre C. Diaconovici Loga*, în *Mitropolia Banatului*, XII, nr. 7—8/1962, p. 385.

²⁴ E. Wetzler, *Activitatea lui C. Diaconovici Loga*, în *Revista Arhivelor*, X, nr. 2, București, 1967, p. 217.

²⁵ Pop Ștefan, op. cit., p. 18.

— Povătuitorul tinereții românești, precum și-o serie de lucrări cu caracter religios. Lucrările sale erau destinate tineretului „viitorul neamului” și-a fi exemplu țăranilor. Au rămas și câteva manuale: Economia cîmpului, Pedagogie, Metodică, Aritmetică, Geografie etc.

A fost un talentat cărturar, fapt recunoscut de către prof. Petru Pipoș de la Preparandia din Arad, care spunea că „între toți colegii săi de la Preparandie el a fost cel mai învățat”. Prof. Iuliu Vuia spune că „el a fost unul din cei mai distinși pedagogi ai timpului său, carele a propagat lumină din Pesta pînă în Craiova”, aluzie la faptul că prin 1850 după ce a fost suspendat din învățămînt el trece ca profesor la Craiova, dar sărăcind și slăbit de bătrînețe, se reîntoarce la Caransebeș, unde se pensionează la 3 iulie 1850 și decedează la 28 noiembrie același an, sărac și regretat de cei ce i-au fost elevi. Aici în 1895 i s-a ridicat un monument pe mormînt în cimitirul de sus din Caransebeș de către Reuniunea învățătorilor din diecesă Caransebeșului cu următoarea inscripție: „Apostolului culturii naționale românești, primului profesor de pedagogie și director... al școalelor naționale române greco-orientale din Banat Constantin Diaconovici Loga”, iar în 1919 liceul din Timișoara a primit numele său, precum și-o stradă din Caransebeș, dar s-a revenit în mod nejustificat și aceasta astăzi poartă numele nesemnificativ de Strada Școlii. O reparație în acest sens este necesară.

Viața și activitatea sa sînt ale unui autentic luminător. El acorda mare importanță luminării maselor și în special instrucției și educației tineretului prin școală. Un document program al acestei activități îl constituie „Chiemare la tipărirea cărților românești”, care este un program de emancipare națională prin cultură²⁶, care anticipează pe cel al DACIEI LITERARE²⁷. În această lucrare el arată în mod exagerat că lumina prin cultură constituie unicul izvor la „toată fericirea societății omenești”. Organizează activitatea de pregătire a luminătorilor, de organizare a școlii, dar și de editare a cărții, în special tipărirea manualelor. Adresîndu-se tinerilor arată că „mult am rămas îndepărtați de cunoștința cea deplină a învățăturii... din pricină că nu am avut pretutindeni școli trebuincioase, nu am avut vrednici învățători, nici cărțile cele de lipsă...” Arată că pentru ridicarea neamului este nevoie de bărbați învățați, școli și cărți pentru că „în limba neamului să ne luminăm”²⁸. De asemenea, arată că scopul tipăririi cărților este ca „cetitorii să se mai înmulțească și să se îndemne a cetire cărțile, sporind întru lumina minții și îmbunătățirea inimii”²⁹.

El n-a scris opere pedagogice speciale, dar în scrierile sale literare și didactice găsim multe idei pedagogice. Astfel, în Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești, este o lucrare cu caracter normativ, cuprinzînd reguli ortografice și ortoepice, care de fapt este o parte a gramaticii sale, pe care a scris-o pentru a pune capăt lipsei de unitate a sistemelor ortografice existente pe atunci „pentru ca să se împiedice odată smintele acestea”³⁰. Ca adaus la această lucrare el

²⁶ I. B. Mureșianu, *art. cit.*, p. 712.

²⁷ Loga Constantin Diaconovici..., p. 14.

²⁸ *Ibidem*, p. 52.

²⁹ Munteanu R., *Contribuția școlii ardeleni la culturalizarea maselor*, 1962, p. 165.

³⁰ Școala Ardeleană, antologie, Editura Tineretului, București, 1959, p. 255.

publică studiul *Despre crescere despre darurile naturii și despre îndreptarea tinerimei*, care este un îndreptar medical și educativ de popularizare a cunoștințelor din domeniul creșterii copiilor, care avea ca scop creșterea unui tineret sănătos și viguros, care să poată fi de folos patriei³¹. Aici își expune principiile sale pedagogice și despre chemarea școlii în educarea elevilor.

Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor, Buda, 1822 este cea mai importantă lucrare a lui Loga, este o pledoarie pentru limba română, el fiind un precursor al terminologiei gramaticale moderne și normelor limbii noastre literare. Lucrarea este rezultatul experiențelor sale didactice de 18 ani de predare la Preparandia din Arad și se adresează elevilor preparanți și învățătorilor, el făcând unele considerații metodice în legătură cu folosirea exemplurilor și-a tablei. În prefață arată că a căutat să alcătuiască o terminologie gramaticală românească, care lipsea în acel timp. Considera că gramatica este „cheia tuturor învățăturilor” și temelia însușirii limbii literare³².

Gramatica sa a fost tipărită cu litere cirilice și are o prefață dedicată lui V. Nestorovici, unde acesta arată „că prin învățătură cauți a lumina mintea tinerilor și-a îmbunătăți inima lor cea crudă, să capete înălțatul împărat supuși credincioși, Patria locuitori buni și vrednici, iar părinții fii ascultători”...³³. Lucrarea lui Loga s-a răspândit repede și dincolo de Carpați și-a servit ca manual până la moartea sa, deși între timp a apărut gramatica lui Eliade în 1828. Loga a scris această lucrare cu scopul mărturisit „de-a căuta curățenia limbii noastre de cuvinte străine”³⁴. El definește gramatica că „este aceia învățătură, care ne învață bine a ceti, drept a scrie și-a vorbi după firea limbii”. Materialul este împărțit în cinci secțiuni: Ortoepia, Ortografia, Etimologia, Sintaxa și Prosodia. Valoarea lucrării constă în originalitatea ei.

Cu toate că s-a format ca jurist, Loga a funcționat mai ales ca profesor. Inzestrat cu o minte ageră și cu un deosebit simț al limbii, el a dobândit o bogată experiență lingvistică, precum și numeroase cunoștințe filologice, așa cum rezultă din gramatica sa. N-a urmat studii filologice speciale, însă și-a îndreptat atenția spre cultivarea limbii românești. A fost un latinist moderat, modificările fonetice propuse de el sînt rare și nesupărătoare. Propune ca principală sursă de îmbogățire a lexicului românesc derivarea cu sufixe și prefixe de la rădăcinile vechi existente în limbă. El aprecia că „... noi românii vom îmbogăți limba noastră de la limba latinească, de unde își trage viața”...³⁵. Față de Radu Tempea și Ienăchiță Văcărescu, el apare ca inovator. El românizează și romanizează terminologia gramaticală românească. Rolul pe care l-a jucat gramatica sa în Banat și Transilvania, este comparabil cu cel avut de gramatica lui Eliade în Muntenia și Moldova³⁶.

Gramatica lui Loga a fost folosită de numeroase generații de școlari, nu numai din Banat și Transilvania, dar și dincolo de munți, mai ales din

³¹ Gămănescu Șt., *Din trecutul sanitar al orașului Caransebeș*, (mss.), p. 4.

³² C. Diaconovici-Loga, *Gramatica românească*, Timișoara, 1973, p. 12.

³³ Pop Ștefan, *op. cit.*, p. 19.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Loga Constantin Diaconovici..., p. 24.

³⁶ *Ibidem*.

Moldova și Bucovina³⁷. R. Munteanu consideră că: „Într-o perioadă cînd terminologia noastră gramaticală nu era precizată, cînd normele scrise ale limbii nu erau stabilite, asemenea acte de căutare, cu toate noutățile și greselile săvîrșite, fac parte din pionieratul unei culturi care-și căuta timbrul ei propriu“...³⁸.

În 1841 tipărește „Epistolariul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori“, Buda 1841; care cuprinde reguli și modele pentru întocmirea principalelor tipuri de acte publice și scrisori și este importantă prin valoarea ei educativă, ce rezultă din exemplele folosite și indicațiile metodice în legătură cu citirea corectă și expresivă, precum și necesitatea de-a respecta în viața intelectuală cerințele pentru frumos, adevăr și bine. Loga pledează ca tineretul să respecte firea limbii, să ocolească „grăirea moji-cească“ sau inexpressivă. Susține teza relației dintre bine și frumos. Consideră că „frumusețea tînarului este învățătura și purtarea bună“³⁹, deoarece științele frumoase aduc pînă la urmă „roduri dulci“.

Aspirația lui Loga către cultură, artă și frumos, rezultă și din lucrarea lui „Octoich și tipicon cu Catavasier“ în care expune rolul social al artei. În Cuvînt înainte apreciază că menirea cîntării este de „a deștepta simțirile noastre către fapte și porniri bune“⁴⁰. Militează pentru educarea poporului prin cultură prin intermediul „măestriilor“ și-al educației prin frumos. Consideră că poporul român trebuie să năzuiască la asimilarea unor „învățături frumoase“ și la practicarea unor „meserii folositoare“⁴¹. În Epistolar dovedește grijă pentru scrierea frumoasă și compunerea corectă, precum și pentru gîndirea corectă și exprimarea clară în școală, dar și în afara ei.

A răspîndit cu o tenacitate de admirat idei care se caracterizează prin spirit realizat, orientare filosofică iluministă cu finalitate practică de la „învățături frumoase prin școli la meșteșuguri folositoare, care aduc neamului strălucire“⁴².

Prin toată activitatea sa a deșteptat și cultivat simțul patriotic: „Ce slujbă mai mare și mai bună putem aduce țării noastre, decît aceia cînd învățăm și îndreptăm tinerimea“⁴³. A îndrumat pe tineri să-și iubească patria și neamul și să nu se înstrăineze de popor. Considera că școala trebuie să formeze la elevi trăsături pozitive de caracter tradiționale ca: cumpătare, statornicie, modestia, sîrguința și cinstea. Pentru îndreptarea morală a tinerilor a folosit diferite sentințe morale, iar pentru formarea bunelor deprinderi a folosit proverbele și zicătorile. O grijă deosebită a avut pentru pregătirea tineretului pentru viață, care trebuie să-și însușească disciplinele care sînt „de lipsă pentru acca drogătorie spre care îl vedem că este cu talenturi de la natură dăruit“⁴⁴.

³⁷ B. Mureșianu, *Un mare dascăl bănățean: C. Diaconovici Loga*, în *Scrisul bănățean*, nr. 5/1958, p. 71.

³⁸ Școala ardeleană, III, 1970, p. 34.

³⁹ B. Mureșianu, *Un mare dascăl bănățean...*, p. 271.

⁴⁰ Loga Constantin Diaconovici..., p. 15.

⁴¹ *Ibidem*, p. 8.

⁴² *Ibidem*, p. 13.

⁴³ C. Diaconovici Loga, *Gramatica românească...*, p. 12.

⁴⁴ Loga Constantin Diaconovici..., p. 12.

Spre deosebire de contemporanii săi, el a lăsat o operă încheată și de valoare permanentă⁴⁵. Activitatea sa a fost bine apreciată de către prof. Botiș de la Preparandia din Arad care spunea că a fost „dascăl zeșos și luptător... (care) din pricina ținutei sale românești, a caracterului său energetic... are mult de suferit... , s-a distins pe tărîmul învățămîntului poporal, ca nici unul din contemporanii săi. Idealist, cinsit, sînguincios și chibzuit în toate lucrările sale, muncind cu rîvnă și cu zelul unui apostol, este fără îndoială una din cele mai alese figuri din trecutul nostru cultural⁴⁶. Pe drept poate fi socotit ca pionier al culturii naționale a românilor bănățeni. Activitatea lui Loga în Banat poate fi comparată cu cea a lui Gheorghe Lazăr în Țara Românească, Gheorghe Asachi în Moldova, George Șincai în Transilvania și Aron Pumnul în Bucovina⁴⁷. Deoarece datele existente despre viața și opera sa sînt incomplete și controversate, se simte nevoia unui studiu biografic și-a unei antologii de texte, pentru acel ce era considerat cel mai cult om al timpului său.

VICTOR DOBRESCU

C. DIACONOVICI-LOGA — PIONIER DE LA CULTURE NATIONALE DES ROUMAINS DE BANAT

(Résumé)

C. Diaconovici-Loga provient d'une ancienne famille d'érudite et de peintres, émigrée d'Olténie en Banat, en 1726. Il est né le 1-er novembre 1770, à Caransebeș. C'est ici les cours de l'école populaire. Ensuite il a été l'élève du gymnase de Lugoj, tandis qu'à Budapest il a étudié le droit.

C. Diaconovici-Loga a débuté dans sa carrière comme interprète près d'un magistrat et correcteur à l'imprimerie de l'Université de Buda. Ensuite il devient instituteur et chantre de la Société Roumaine de Peste Iá. Il a fondé l'École Normale macédo-roumaine, entre 1808 et 1812. Entre 1812 et 1830 il a été professeur à l'École Normale d'Arad où il a enseigné la grammaire et le style. C'est ici qu'il a élaboré quelques oeuvres didactiques: „La Grammaire Roumaine“, „Appel pour l'impression des livres roumains, etc.

En 1830, C. Diaconovici-Loga a été nommé directeur des écoles nationales de la frontière militaire, avant son siège à Caransebeș. C'est ici qu'il a fondé l'École Normale Nationale, le 12 février 1832. Dans cette école il était le seul professeur; il a enseigné ici dans la langue roumaine et dans la langue serbe, entre 1831 et 1836 et ensuite, à Biserica Albă, entre 1836 et 1850.

C'est toujours ici, à Caransebeș, qu'il a continué de publier des oeuvres didactiques: „L'Epistolaire Roumain“, „Sur l'organisation des Écoles Normales du district militaire“ etc.

L'écrivain nous a laissé approximativement 30 oeuvres publiées et en manuscrit.

Il a passé à la retraite le 3 juillet 1850 et il est décédé le 28 novembre 1850, à Caransebeș. Il a été enterré à Caransebeș.

⁴⁵ Ghibu O., *Un dascăl bănățean de acum 100 de ani, C. Diaconovici Loga*, în *Banatul*, II, nr. 3, p. 6.

⁴⁶ Botiș T., *Monografia școalei normale din Arad*, Arad, 1923, p. 32.

⁴⁷ *Gîndirea pedagogică a...*, p. 4.

ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÎNTULUI LUGOJ AL ASTREI (1898—1918)

Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), înființată în 1861 la Sibiu, a desfășurat o activitate multilaterală pentru ridicarea gradului de cultură al poporului român din provinciile aflate vremelnice sub stăpânire străină, pentru cultivarea conștiinței naționale a românilor, de încurajare și sprijinire a învățămîntului și culturii în limba română.

În primele decenii de la înființare, ASTRA a desfășurat o activitate organizată doar pe teritoriul Ardealului istoric, dar a avut un puternic ecou și în Banat¹. Lărgirea teritorială a sferei de activitate a ASTREI a fost inaugurată prin adunarea generală a Asociațiunii de la Lugoj din august 1896, care a hotărît înființarea de despărțăminte ale societății și pe teritoriul Banatului, Crișanei și Maramureșului². Acest fapt a prilejuit o adevărată sărbătoare națională. Urmărind presa vremii și documentele de arhivă³ referitoare la acest eveniment constatăm că exista un entuziasm general la vestea extinderii activității ASTREI. La adunare au participat delegați din toate ținuturile locuite de români, precum și numeroși zia-riști⁴. Manifestările au început din 14/26 august 1896 cînd oaseptilor veniți la adunare li s-a făcut o primire sărbătorească, continuînd apoi în zilele de 15/27 și 16/28 august cu lucrările propriu-zise ale adunării, precum și spectacolele literar-artistice prilejuite de acest eveniment, iar în

¹ Elena Borugă, *Legăturile Asociației „ASTRA” cu Banatul în perioada 1861—1895*, în *Acta Musei Napocensis*, XX, 1983, p. 575—584.

² *Idem*, *Prima adunare a „ASTREI” în Banat, în Apulum*, XVI, 1978, p. 397—400.

³ Arhivele Statului Sibiu, fond ASTRA, dos. 421/1896 (Aici se păstrează 43 de telegrame trimise din toate ținuturile locuite de români pe adresa lui Coriolan Bre-diceanu la Lugoj. Din acestea prezentăm cîteva: „Salut călduros pe frații întruniți în metropola românilor bănățeni spre a aduce jertfa și prinos culturii românești. Doresc spor, succes lucrării lor mărețe. Trăiască Asociațiunea transilvană. Dr. Aurel Mureșian” (f. 11); „Asociația națională română arădană salută pre sora asociațiune transilvană în ziua solemnă de prima intrare pe pămîntul Bănatului. Doresc izbîndă și rezultate strălucite. Frăția” (f. 12); „Orașul Pitești, mănăstirea Argeș (a) lui Neagoe Basarab, Cetatea lui Vlad Țepeș, salută cu entuziasm ilustra adunare, pe fruntașii neamului, pe pionierii culturai naționale, uniți în cugete și simțire. Fie mărită nația românească. Trăiască Asociațiunea. Județul Argeș” (f. 37); „Vă felicit, urînd succese dorite, cu inima sînt în mijlocul Dv., salut adunarea! Musicescu” (f. 44); „Salutăm prima întîlnire a ASTREI în Banat, laurii vor încununa munca noastră. Un grup de persoane din Giurgiu” (f. 39).

⁴ *Dreptatea*, III, 1896, nr. 184, p. 2 (Ziarul menționează că au participat 11 zia-riști din România, 6 din Transilvania și 5 reprezentanți ai presei străine).

17/29 și 18/30 august comitetul de organizare lugojan a inițiat o excursie la Băile Herculane și Orșova⁵.

Cotidianul timișorean „Dreptatea“ a informat publicul cititor asupra tuturor activităților întreprinse pentru pregătirea adunării, desfășurarea ei și ecoul stîrnit de acest eveniment cultural.

Sînt semnificative comentariile legate de răsunetul adunării în România evocat de ziarul „Epoca“ în coloanele căruia s-a subliniat deosebita însemnătate a evenimentelor petrecute la Lugoj „care vor da o nouă și sănătoasă direcție cestiunei naționale“⁶. Oaspeții veniți din România au fost adînc impresionați de bogata viață culturală și solidaritatea românilor din părțile acestea, fapt ce îi dă garanția vicepreședintelui Ligii culturale M. Vlădescu, participant la adunare să sugereze că românii ce se aflau sub stăpînirea austro-ungară erau hotărîți cu primul prilej favorabil să înceapă lupta pentru cucerirea libertății naționale și unirea cu frații lor din România. „Cît privește ținuta națională — mărturisește Mihai Vlădescu — aceasta e foarte dezvoltată, în cestiunea națională nici unul nu e neorientat, iar în privința politicei am esperiat că sînt cu toții gata și decîși pentru cea mai acută luptă“⁷.

Demnă de reținut este sublinierea însemnătății adunării generale a ASTREI de la Lugoj apărută în oficiosul Asociațiunii „Transilvania“ care îi asigură un loc de frunte printre manifestările culturale organizate de ASTRA. Aici s-a evidențiat, cu putere dorința românilor din cadrul monarhiei austro-ungare pentru o viață națională proprie. Concluzia revistei este că: „Menirea măreată și adevărată a Asociațiunii n-a ieșit nici cînd mai mult la iveală, decît la ultima noastră adunare generală din Lugoj; idealurile noastre naționale, individualitatea unitară a poporului român și trebuințele și aspirațiunile sale naționale nici cînd nu s-au prezentat înaintea ochilor noștri sufletești în forme mai plastice, decît cu ocaziunea acestei splendide sărbători care ne-a arătat calea luminoasă spre cultura noastră națională, unde pot și unde trebuie să se întîlnească toți fiii națiunii române în frățescă și armonică conlucrare“⁸.

Cu prilejul acestei adunări numărul membrilor asociației a crescut simțitor. S-au înscris ca membri fondatori: Biserica gr. or. română din Lugoj și Emanoil Ungureanu din Timișoara, ca membrii pe viață „Măiestrii co-jocari“ din Lugoj, „Făgețeană“ societate de Credit și Economii din Făget, Titu Hațeg din Lugoj, Dimitrie Corcan din Iladia, Alexiu Mangiuca și Ioan Nedelcu din Oravița, precum și o mulțime de membri ordinari printre care George Vuia, Patriciu Dragalina, Aurel Cosma, Paul Rotariu, Ioan Vidu, Coriolan Brediceanu, Ioan Nemoianu, Timotei Popovici și Institutele de Credit și Economii „Lugojana“ și „Sentinela“, încasîndu-se suma de 1515 fl. taxe de membri⁹. În anul următor, 1897, s-au înscris noi membri din părțile bănățene a căror evidență era ținută direct de Comitetul Central al ASTREI pînă la constituirea despărțămîntelor și în aceste teritorii.

⁵ *Idem*, nr. 181—184.

⁶ *Idem*, nr. 185, p. 2.

⁷ *Idem*, nr. 192, p. 1.

⁸ *Transilvania*, XXVII, 1896, nr. 9, p. 209—210.

⁹ *Idem*. (Partea oficială), p. CV—CVII și CLXII. (Un membru fondator plătea cel puțin 200 fl., membrul pe viață plătea odată pentru totdeauna 100 fl., cei ordinari cîte o taxă anuală de 5 fl., iar cei ajutători o taxă anuală de cel puțin 1 fl., de persoană).

Comitetul de organizare al adunării generale a ASTREI de la Lugoj insistă pentru organizarea despărțământelor asociației în Banat aducând drept argument frumoasele realizări materiale așa cum reieșeau din raportul casierului George Dobrin din care rezulta că după acoperirea cheltuielilor de organizare a rămas un venit net de 1924,07 fl. din care 313 fl. s-a pre-dat casei centrale a Asociațiunii, iar restul s-a' depus la băncile „Lugojana“ și „Făgetana“ rămânind 103 fl. disponibil.¹⁰

La 16 august 1897 au fost aprobate de către guvernul de la Budapesta statutele modificate ale asociației care se intitula acum „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român“, eliminând cuvîntul „transilvan“. Adunarea generală a ASTREI de la Mediaș din 27—28 august 1897 a hotărît, ca noile statute să intre în vigoare. Astfel începe o nouă etapă în activitatea ASTREI prin extinderea activității sale și asupra regiunilor vestice ale Transilvaniei: Banat, Crișana și Maramureș¹¹.

Primele despărțăminte ale ASTREI pe teritoriul bănăten s-au format în 1898 la Lugoj, Sinnicolaul Mare, Oravița și Timișoara¹². Despărțămîntul lugojan al ASTREI și-a ținut adunarea de constituire la 11 iulie 1898 la Lugoj sub președinția lui Coriolan Brediceanu care fusese desemnat de către Comitetul Central al Asociațiunii ca delegat al său pentru organizarea acestui despărțămînt. Cu acest prilej se înscriu noi membri în asociație, alături de cei care se înscriseseră încă din vara anului 1896, astfel că despărțămîntul Lugoj al ASTREI număra 5 membri fondatori, 4 membri pe viață, 37 de membri ordinari și mai mulți membri ajutători. La adunare este ales ca director al despărțămîntului Coriolan Brediceanu, care va rămîne în această funcție pînă la moartea sa în 1909¹³. Din comitetul cercual mai făceau parte Iacob Maior — vicepreședinte, Vasile Jurca — casier și Ioan Iorga — notar¹⁴. Teritorial despărțămîntul cuprindea cercurile administrative Lugoj, Făget, Bega, Timiș și orașul Lugoj din cadrul comitatului Caraș-Severin, iar pînă la constituirea despărțămîntului Lipova, în 1901, includea și cercul administrativ Mureș¹⁵.

Activitatea despărțămîntului Lugoj al ASTREI se remarcă prin editarea de broșuri din scrierile poezilor și scriitorilor bănăteni, prin conferințe, înființarea de biblioteci satești, de reuniuni și însoțiri agricole, prin încurajarea învățămîntului în limba română, prin alfabetizarea adulților.

În 1902 despărțămîntul Lugoj al ASTREI editează trei broșuri într-un tiraj de 5 500 exemplare cuprinzînd poeziile lui Victor Vlad Delamarina¹⁶, Sfaturi și învățături de Valeriu Braniște¹⁷ și studiul „Dialectul român

¹⁰ *Idem*, XXVIII, 1897, nr. 9—10, p. 47.

¹¹ Eugenia Glodariu, *Schimbări survenite în organizarea „ASTREI“ (1895—1897)*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 369—373.

¹² Elena Borugă, *Activitatea despărțămîntului Bocșa al ASTREI (1898—1918)*, în *Acta MN*, 1980, 17, p. 607—614; *Idem*, *Activitatea despărțămîntului Timișoara al „ASTREI“ (1898—1918)*, în *Apulum*, 1982, 20, p. 297—306; *Idem*, *Activitatea despărțămîntului Oravița al ASTREI (1898—1918)*, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 369—378.

¹³ *Transilvania*, XXIX, 1898, nr. 7—8, p. 160.

¹⁴ *Idem*, (Partea oficială), XXX, 1899, nr. 4—5, p. 33.

¹⁵ *Idem*, nr. 10, p. 147.

¹⁶ Victor Vlad Delamarina, *Poezii Bănățenesci — Întocmiri, adunate și aranjate din însărcinarea Despărțămîntului Lugoj al Asociațiunei de Dr. Valeriu Braniște*, Lugoj, 1902.

¹⁷ Bănățeanul, *Deprinderi păgubitoare. Sfaturi și învățături*. Seria prima. Edițiune îngrijită din însărcinarea Despărțămîntului Lugoj al Asociațiunei și cu consimțămîntul autorului de Dr. Valeriu Braniște. Lugoj, 1902.

bănăţean“ de At. M. Marienescu pe baza poeziilor lui Victor Vlad Delamarina¹⁸. Aceste broşuri sînt editate conform hotărîrii adunării generale a despărţămîntului lugojan al ASTREI din 6 aprilie 1902 care îndemna Comitetul să tipărească „scrierile de valoare ale scriitorilor bănăţeni şi să le popularizeze în ediţii eftine“¹⁹. Noul comitet cercual ales la această adunare, compus din C. Brediceanu — director, Iacob Maior — vicepreşedinte, V. Branişte — secretar şi membrii în comitet Ioan Boroş, George Popovici, Sebastian Olariu, însărcinează pe Valeriu Branişte să adune materialele şi să se îngrijească de execuţia tehnică a ediţiilor²⁰.

Broşurile care cuprindeau sfaturi pentru popor au avut o largă răspîndire în mediul sătesc şi difuzarea lor a stat continuu în atenţia asociaţiei ASTRA. Prin conţinutul lor se urmărea edificarea populaţiei rurale asupra unor probleme economice, asupra rosturilor culturale urmărite de societate şi se oferea ţărănimii sfaturi folositoare pentru diferite împrejurări ale vieţii²¹.

Între anii 1902—1908 se observă o oarecare stagnare în activitatea despărţămîntului Lugoş al ASTREI. În raportul de activitate al despărţămîntului lugojan prezentat de V. Branişte în adunarea cercuală de la Lugoş din 25 iunie 1905, care analizează activitatea comitetului ales în urmă cu trei ani, se constată că nu au fost învinse greutăţile începutului şi nu s-a putut ajunge la o afirmare cu putere a Asociaţiunii în viaţa culturală şi socială de pe raza de activitate a despărţămîntului. Una din cauzele care ar fi împiedicat dezvoltarea activităţii despărţămîntului, V. Branişte o vede în sistemul centralist al Asociaţiunii care impunea trimiterea la centru a majorităţii veniturilor încasate de despărţăminte lipsind organismele locale de puterea materială. Alte greutăţi ar fi cele de ordin local,

¹⁸ Athanasie M. Marienescu, *Dialectul român bănăţean*, Lugoş, 1902.

¹⁹ *Drapelul*, II, 1902, nr. 37, p. 3.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ De exemplu broşura editată de Despărţămîntul lugojan: „Bănăţeanul, Deprinderi păgubitoare, Sfaturi şi învăţături“, cuprindea îndemnuri către popor de a se feri de o serie de obiceiuri rele care îi aduc numai sărăcie şi necaz. Dintre aceste obiceiuri „păgubitoare“ autorul lucrării enumerează: goana după funcţii administrative, neglijarea gospodăriei, luxul pentru care de cele mai multe ori ţăranii se înglobează în datorii, băutura, ospeţele exagerate la nunţi, botezuri şi înmormintări, respectarea unor sărbători băbeşti, lipsa de solidaritate, credulitatea şi uşurinţa cu care mulţi încheie tranzacţii comerciale ipotecîndu-şi averea pe care o pierd apoi foarte uşor, certurile, procesele civile, fumatul, risipa, pizma şi ura. Înşiruirea acestor obiceiuri rele este făcută de autorul lucrării cu scopul de a le face cunoscute poporului ca să se ferească de ele. Îndeamnă să se păstreze tradiţiile poporului nostru în cultivarea cu hărnicie a moşiei, în meşteşugurile casnice — tors, ţesut, cusut — şi revenirea la portul tradiţional. Un mare spaţiu este acordat îndemnelor de a se susţine cu orice sacrificii şcoala şi aşezămintele culturale ale poporului nostru. Se insistă apoi asupra necesităţii înfiinţării de biblioteci şi cabinete de lectură pe lîngă coruri şi reuniuni de lectură care să ofere o lectură sănătoasă şi instructivă poporului, să se organizeze întruniri la sate pentru a lumina pe ţărani ca aceştia să nu se mai lase ademiniţi de diverşi agenţi înşelători, care sub diferite forme uzează de credulitatea şi simplitatea ţăranului pentru a-l face să semneze diverse tranzacţii comerciale ipotecîndu-şi avutul. „Lege, limbă şi moşie — se arată în broşură — erau cele mai scumpe lucruri străbunilor noştri. O virtute cardinală a poporului nostru era că se ţinea legat de glia moşiei sale. A o prăda, înstrăina sau vinde se credea de cea mai mare nefericire“ (pag. 64). Autorul subliniază că acest fapt trebuie avut în vedere deoarece „mulţi viermi ucigători rod la rădăcina existenţei noastre ruinînd pe mulţi ţărani români, astfel că se observă că elementul românesc în Banat este în scădere la oraşe şi la sate împins din cîmpie spre munţi“ (pag. 5).

întrucât membrii ASTREI au mai multe angajamente culturale și sociale, iar mulțimea instituțiilor culturale locale reclamă sprijin aproape toate de la același public. În continuare V. Braniste arată că despărțământul lugoian cuprinde 120 de comune locuite în procent de 72,7% de români. Pe acest teritoriu își desfășoară activitatea aproximativ 30 de reuniuni corale, 10 instituțiuni culturale de natură mai generală, 7 bănci economice cu caracter românesc și o societate de consum. Despărțământul are doar 2 membri fondatori, 5 membri pe viață și 28 de membri ordinari, număr care „Evident că... nu stă în nici un raport cu puterea culturală și economică a ținutului și nici cu problema culturală națională ce ar avea să împlinească Despărțământul pe acest teritoriu”²². Mai departe, V. Braniste arată că dacă din fiecare comună ar fi numai 10 membri, despărțământul lugoian, ar întruni cifra de peste 1000 de membri, cifră pe care secretarul despărțământului lugoian o consideră minimă pentru ca despărțământul să poată cit de cit ține pasul cu „marile probleme ce i se impun” căci „fără membri și anume *fără membri însușești nu poți face nimic*”. V. Braniste subliniază, în continuare în raport, că menirea asociațiunii este de a pătrunde pînă în cea mai depărtată comună, unde „să reguleze lectura poporului, să studieze trebuințele poporului, să-și aibă și în cel mai mic sătuleț agentura sa și să inundeze poporul cu lectură bună și sănătoasă, să vină întru ajutorul acțiunii culturale cu sfatul și cu fapta!”²³.

În încheierea raportului, V. Braniste menționează că a expus greutățile întâmpinate pentru a fi cunoscute și astfel să se încerce o revizuire „a organizării în o direcție mai salutară atît pentru Centrală, cit și pentru despărțăminte”. În ceea ce privește cele 5 500 broșuri editate de despărțămînt, V. Braniste arată că au fost distribuite în cea mai mare parte în cadrul despărțământului, la Centrală și în teritoriile vecine, iar a patra broșură este gata pentru tipar însă lipsesc mijloacele materiale pentru a o tipări.

În urma discuțiilor pe marginea raportului, adunarea cercuală a hotărît ca despărțământul lugoian să se dividă în 2—3 despărțăminte separate pentru a se putea lucra mai intensiv²⁴. Apoi adunarea a ales un nou comitet compus din Coriolan Brediceanu director, Aurel Valean — subdirector, V. Braniste — secretar și membri în comitet George Popovici și Ioan Boros²⁵. Acest comitet împreună cu delegați din fiecare reuniune sau instituție română din Lugoj avea sarcina să adune obiecte de valoare pentru muzeul ASTREI din Sibiu. Această preocupare era mai veche în părțile lugojene și s-a accentuat odată cu publicarea Apelului Comitetului Central al ASTREI din iulie 1904 în ziarul „Drapelul” în care se menționa că obiectele cu valoare istorică, etnografică sau care prezintă ceva caracteristic din viața poporului nostru expuse în muzeu „vor deveni aceea ce trebuie să fie: un mijloc de întărire a conștiinței naționale și un bun comun al neamului întreg”²⁶. Din catalogul expoziției etnografice și istorico-culturale organizată cu prilejul inaugurării Muzeului ASTREI din Sibiu

²² Biblioteca Centrală de Stat București, *Arhiva Valeriu Braniste*, dos. VI (2), impr. 57 (Raportul a fost publicat și în *Drapelul*, V, 1905, nr. 68, p. 2 și nr 69, p. 2—3).

²³ *Ibidem*.

²⁴ Hotărîrea nu a fost pusă în aplicare.

²⁵ *Drapelul*, V, 1905, nr. 67, p. 2.

²⁶ *Idem*, IV, 1904, nr. 139, p. 3.

în perioada 19 august — 14 septembrie 1905 reiese că din despărțământul lugojan au trimis exponate Reuniunea femeilor române din Lugoj (costum femeiesc și bărbătesc), Boroș Ioan din Lugoj (documente, manuscrise, cărți, publicații și facsimile), Episcopia Lugojului (cărți, manuscrise, obiecte, îmbrăcăminte, diplome, hărți, fotografii), Joandrea George din Lugoj (publicații), I. Vidu din Lugoj (16 compoziții muzicale), patru lugojene, foste eleve ale Școlii de fete din Sibiu (broderii și țesături) ș.a.²⁷. Pentru înzestrarea muzeului ASTREI din Sibiu s-au făcut importante donații în bani. Dintre aceste donații se remarcă Institutul de Credit și Economii „Făgețana” din Făget care a contribuit cu 2 000 coroane la fondul muzeului²⁸. Pentru exponatele deosebite trimise din părțile Lugojului, Comitetul Central al ASTREI a acordat numeroase diplome și medalii de aur și argint. Astfel de recompense au primit Reuniunea femeilor române din Lugoj, Conzistorul episcopiei gr. cat. Lugoj, Ioan Boroș din Lugoj, Cornelia Brediceanu din Lugoj, Ioan Vidu și băncile „Făgețana”, „Lugojana” și „Poporul” din Lugoj²⁹.

La începutul anului 1906, Coriolan Brediceanu își prezintă demisia din președinția despărțământului lugojan. Comitetul Central al ASTREI delegează pe avocatul Titu Hațeg să convoace adunarea cercuală pentru constituirea unui nou comitet³⁰. Însă aceasta nu se mai întrunește³¹, fapt ce determină o pauză în activitatea despărțământului pînă în 1908. În acest timp taxele de membri au fost încasate de Asociațiune direct prin mandate poștale.

La 31 august 1907 despărțământul Lugoj al ASTREI număra 4 membri fondatori, 5 membri pe viață și 25 membri ordinari³².

La începutul anului 1908 Coriolan Brediceanu pornește acțiunea de reactivare a despărțământului lugojan. La cererea sa, Comitetul Central al ASTREI îi trimite la 5 februarie 1908 statutele și regulamentele Asociațiunii cu indicația de a convoca o adunare generală de constituire a despărțământului în care să se înscrie noi membri și să se alcăgă un comitet cercual, care apoi să înceapă activitatea despărțământului prin înființarea de agenturi comunale, prin întemeierea de biblioteci la sate și prin aranjarea de prelegeri populare³³. Pe data de 8 februarie 1908 Coriolan Brediceanu difuzează o convocare prin care invită pe toți membrii Asociațiunii, „precum și tot Românul care voințe să se facă membru la această asociație culturală... în număr cît mai mare” să participe în 16 februarie 1908 în sala Reuniunii române de lectură din Lugoj la adunarea de constituire a despărțământului lugojan al ASTREI³⁴. La adunare s-au înscris noi membri (un membru pe viață, 20 membri ordinari și 9 ajutători) și a fost ales noul comitet al despărțământului format din C. Brediceanu — director, Corneliu Gendu — secretar, Aurel Ciupe — casier și membri în comitet Ioan Boroș și George Popovici³⁵.

²⁷ *Transilvania (Analele)*, 1905, nr. 6, p. 257—296.

²⁸ *Idem*, 1906, nr. 1, p. 1—4.

²⁹ *Idem*, p. 21—40.

³⁰ *Idem*, p. 8.

³¹ *Idem*, nr. 4, p. 76.

³² Arhivele Statului Timișoara, fond ASTRA Lugoj, dos. 3, f. 5.

³³ *Idem*, f. 47.

³⁴ *Idem*, f. 36.

³⁵ *Idem*, f. 2 și 9.

La 12 iulie 1908 are loc adunarea cercuală a despărțământului lugojan, organizată la Făget în localul școlii române. După cuvîntarea de deschidere s-a prezentat raportul comitetului despărțământului despre reluarea activității și s-a consultat adunarea asupra măsurilor necesare pentru prosperarea Asociațiunii. După sedință s-a prezentat un bogat program cultural-artistic compus din conferințele „Despre Victor Vlad Delamarina” de G. Gîrda și de un concert și declamații³⁶. Ziarul „Drapelul”, anunțînd adunarea de la Făget, critică aspru inactivitatea despărțământului Lugoj al ASTREI, aducînd în discuție aceleași probleme ridicate și în raportul lui V. Braniște din 1905. Spre deosebire de despărțământul lugojan al ASTREI, celelalte societăți culturale lugojene cunosc o activitate foarte intensă. Ziarul menționează că Reuniunea română de citire are 44 de ani de activitate neîntreruptă, Reuniunea română de femei a realizat numai în ultimii doi ani un venit de peste 6 000 cor., celelalte reuniuni, de cînt, a meseriașilor, de teatru, ale învățătorilor, la fel desfășoară o activitate bogată. Toate aceste instituții culturale cer jertfe „extraordinaire” din partea publicului lugojan. Cele trei bănci din Lugoj participă și ele cu o parte din veniturile lor pentru scopurile culturale. Astfel în partea locului s-a dezvoltat o viață culturală înfloritoare. Din zece localități bănățene a pornit acțiunea de sărbătorire a 25 de ani de la moartea lui Ciprian Porumbescu, de aici a pornit excursia cîntăreților la expoziția română din 1906, în Lugoj au fost găzduite în urmă cu trei ani societățile „Carmen” din București și „Doina” din Turnu-Severin. În concluzie, ziarul subliniază că „Avem an de an un număr frumos de concerte, reprezentații teatrale, conferințe și alte întruniri culturale, am sprijinit în mod eficace toate năzuințele culturale din aretul nostru”³⁷. Desigur că și despărțământul Lugoj al ASTREI își va găsi locul — accentuează ziarul — însă va trebui o mai bună organizare și deschiderea unor noi izvoare de venit pentru susținerea sa,³⁸.

Din 1908 despărțământul Lugoj al ASTREI a început să se afirme din ce în ce mai mult în viața culturală a românilor din zona în care își desfășura activitatea. Încă în acest an directorul despărțământului a lansat un apel către preoți și învățători cu îndemnul de a ține prelegeri populare și a deschis la Lugoj un curs de alfabetizare pentru adulți³⁹. În 1909 în urma morții lui Coriolan Brediceanu conducerea despărțământului este preluată de G. Popovici. În comitet a mai fost ales V. Braniște, Caius Brediceanu și Dominic Rațiu⁴⁰.

Din experiența ASTREI s-a dovedit că o mare importanță în răspîndirea culturii la sate au avut-o prelegerile populare care au trezit interes în rîndul poporului. Această activitate s-a dezvoltat treptat și în cadrul despărțământului lugojan ajungînd de la 2—3 prelegeri pe an la începutul activității despărțământului, la 10—15 după 1910. Prin prelegerile populare sau conferințe, Asociația ASTRA urmărea emanciparea și luminarea poporului. Majoritatea conferințelor erau pe teme legate de necesitățile imediate ale vieții poporului. Intelectualitatea din jurul ASTREI

³⁶ *Idem*, f. 15—16 și 40; *Transilvania* (Analele), 1908, nr. 3, p. 185.

³⁹ *Transilvania* (Partea oficială), 1909, nr. 1, p. 53.

³⁷ *Drapelul*, VIII, 1908, nr. 72, p. 1.

³⁸ *Ibidem*.

⁴⁰ Arhivele Statului Timișoara, fond ASTRA Lugoj, dos. 4, f. 2 și 17—19; dos. 6, f. 27.

urmărea propagarea în rîndurile maselor țărănești și muncitorești a cunoștințelor științifice pentru cultivarea rațională a pămîntului, cunoașterea felurilor soluri, a îngrășămintelor naturale și artificiale, a metodelor de cultivare a diferitelor plante, pomicultura și grădinăritul, perfecționarea uneltelor agricole, îmbunătățirea soiurilor de plante prin selecție, creșterea animalelor, prelucrarea produselor lactate, conservarea fructelor și comercializarea lor, albinăritul și sericicultura. Apoi prin prelegeri se accentuează asupra necesităților dezvoltării meșteșugurilor, a comerțului și industriei, asupra avantajelor organizării țărănimii în „însoțiri agricole” și comerciale. Din conferințele pe aceste teme prezentate în diferite comune aparținătoare despărțămîntului lugojan al ASTREI amintim: „Calea către bunăstare” (Comuna Sacul în 1909), „Despre bani” (Găvăjdia — 1910) și „Despre tovarășii” (Criciova — 1911) de Dominic Rațiu; „Condițiile de progres la poporul român” (Sacul — 1909) de V. Braniște; „Tovărășile satești” (Lugojel, Sacul, Căvâran și Jena în 1910) de Cornel Sinjoan; „Trifoiul și lucerna” (Lugojel, Sacul, Căvâran și Jena în 1910), „Prăsirea vitelor, valorizarea laptelui, pregătirea smîntinei și a untului” (Cliciova și Făget în 1910) și „Despre stupărit” (Sacul în 1912) de George Noaghea; „Despre uneltele agricole, semințe și lucrarea pămîntului” (Herendești — 1910) de Al. Onae; „Despre însoțirile populare” (Herendești, Lugoj, Găvojdia, 1910) de G. Popovici; „Cari ramuri de industrie economică să se primească în ținuturile noastre” (Criciova — 1911) de Alexe Novac; „Pe ce cale și cu ce mijloace vom ridica noi în viitor cultura și bunăstarea meseriașilor noștri” (Lugoj — 1911), „Despre cooperativele și tovarășile a căror înființare este de trebuință la noi” (Lugoj — 1911), „Economia de casă și de cîmp” (Lugoj — 1911), „Însușirile pămîntului și gunoiera lui” (Gruni — 1912) și „Morburile vitelor și vindecarea lor” (Lugoj — 1912) de I. Groșoreanu; „Despre rasele nobile ale vitelor cornute” (Lugoj și Gruni, 1911—1912) de Dimitrie Soceneanțu; „Despre grădina de legume” (Bara — 1912) și „Folosul mașinilor agricole” (Sudriaș — 1912) de P. Ugliș; „Despre muncă și cruțare” (Căvâran — 1913) de Moise Ienciu; „Despre folosul asigurărilor” (Căvâran — 1913) de Ion Lengheru și altele⁴¹.

Numeroase prelegeri și conferințe organizate de despărțămîntul Lugoj al ASTREI au fost pe teme privind starea sănătății poporului, acordîndu-se indemnuri de păstrare a curăteniei, a măsurilor de igienă, combaterea alcoolismului, dezvoltîndu-i-se populației de la sate urmările nefaste ale alcoolului pentru sănătate, cit și pentru bunăstarea materială. Prelegeri cu o astfel de tematică au fost: „Despre crișmă, beuturi spirtoase și primejdia lor (Gruni — 1912) de P. Ugliș; „Primejdia băuturilor spirtoase” (Răchita — 1912) de G. Noaghea; „Despre urmările alcoolismului” (Căvâran — 1913), și „Din școala vieții” (Lugoj — 1912) de D. Soceneanțu⁴².

Învățămîntul și educația copiilor în familie a fost o altă preocupare a conferențiarilor ASTREI. Astfel de prelegeri despre rolul școlii româ-

⁴¹ *Idem*, dos. 4, f. 17—19; dos. 5, f. 8—9; dos. 6, f. 2, f. 17—18; f. 27—29; dos. 7, f. 27—28; *Transilvania*, XLI, 1910, nr. 4, p. 242, 246, 305; XLII, 1911, nr. 4, p. 539; XLIII, 1912, nr. 1—2, p. 358; nr. 6, p. 565; XLIV, 1913, nr. 4—5, p. 258; XLV, 1914, nr. 7—9, p. 273.

⁴² *Ibidem*.

nești și despre rolul familiei în educația copiilor au fost: „Datorințele părinților față de copii“ (Lugoj — 1919) de Al. Onae; „Foloasele școalei române și sacrificiile avute cu ea“ (Criciova — 1911) de I. Vidu; „Cum să ne creștem copiii“ (Criciova — 1911) de C. Biro, „Comoara cea mai mare sint copiii“ (Răchita — 1912) de P. Ugliš și altele⁴³.

În preocupările despărțământului Lugoj al ASTREI au intrat și problemele de educație, prin prelegeri, pe teme de cultură și artă. Semnificative sînt ciclurile de conferințe susținute de I. Vidu „Despre muzică și corurile vocale la români“ sau cele ale lui V. Braniște „Despre Victor Vlad Delamarina“. De asemenea foarte instructive au fost conferințele despre cultura națională și instituțiile culturale românești din care amintim: „Despre scopul Asociațiunii“ (Gavojdia — 1910) de Caius Brădiceanu; „Necesitatea culturii naționale“ (Criciova — 1911) „Lucrarea Asociațiunii pentru dezvoltarea poporului român“ (Lugoj — 1911), „Folosul asociațiilor culturale“ (Herendesti, Lugoj, Gavojdia — 1910; Gruni — 1912; Căvărăn — 1913) și „Istoricul ortodoxiei și rezultatele obținute“ (Herendesti — Lugoj, Gavojdia — 1910) de G. Popovici. Preocupări existau și pentru tradițiile arhitecturale românești prin conferințele prezentate de A. Iorga „Despre casa românească și stăruințele arhitectului Mincu“ și „Despre stilul românesc și industria de artă românească (Lugoj — 1912). Unele din prelegeri au fost completate cu diapozitive proiectate cu schiop-ticonul introdus din 1908. Despărțământul lugoian și-a procurat un schiop-ticon din anul 1911 pentru a da prelegerilor un interes mai mare⁴⁴.

O altă direcție în care despărțământul lugoian și-a orientat activitatea a fost înființarea de biblioteci populare în comunele despărțământului. Scopul bibliotecilor populare era de a răspîndi cunoștințe folositoare din diverse ramuri ale activității omenești și a dezvolta gustul pentru citit în rîndul maselor țărănești. Pînă în 1914 despărțământul Lugoj al ASTREI a înființat 12 biblioteci populare în Lugoj (pentru „Societatea economilor“), Gavojdia, Sacul, Făget, Criciova, Nevrincea, Gruni, Silha, Bara, Herendesti, Răchita, Sintești și Firdea care dețineau între 60 și 110 volume⁴⁵. Cărțile din aceste biblioteci erau pe teme de agricultură, pomi-cultură, grădinărit, creșterea animalelor, industrie și comerț, precum și de literatură, cu conținut istoric, etnografic și de educație⁴⁶. Marea majoritate proveneau din publicațiile ASTREI din colecția „Biblioteca populară“ înființată încă din 1891. Pe lângă înzestrarea bibliotecilor în despărțăminte care se făcea gratuit de către ASTRA, existau și numeroși abonați la publicațiile Asociațiunii. Într-un apel lansat de ASTRA în 1910 pentru înscrierea de noi abonați, în special din rîndul țărănimii, se menționa că de la 1 ianuarie 1911 toți membrii ajutători care plătesc înainte taxa de 2

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Transilvania*, XLV, 1914, nr. 7—9, p. 273.

⁴⁶ Notăm cîteva titluri: I. Lupaș, De demult; I. Creangă, Harap Alb; V. Alecsandri, Cîntece din bătrîni; I. P. Reteganul; Povestiri din popor; P. Ispirescu, Ercule; D. Dobrescu, Isprăvile lui Păcală; O. Goga, Poezii; I. Chendi, Poezii alese; Tichindeal, Donici, Fabule alese; Al. Mocioni, Religiuinea și știința; S. Stoica, Dietetica populară; A. Chetianu, Îngrijirea sănătății; A. Coșciuc, Cultura pămîntului; V. Osvadă, Puterea însoțitorilor; N. Iosif, Cultura pomilor; N. P. Petrescu, Nutrețul măiestrit; D. Dobrescu, Cum să trăim; I. E. Negruțiu, Cultura cucuruzului; Regule ortografice și altele (Arh. St. *Timișoara*, fond ASTRA Lugoj, dos. 5, f. 25; dos. 7, f. 10; dos. 8, f. 21).

coroane pe an, vor primi 10 broșuri și un calendar⁴⁷. Acest apel a avut ecou în despărțămîntul lugojan, deoarece în 1912 Comitetul Central al ASTREI îl menționează în raportul său printre despărțămintele fruntașe cu un număr de peste 200 de abonați la „Biblioteca poporală” a Asociațiunii⁴⁸.

În ceea ce privește numărul agenților înființate în despărțămîntul lugojan, nu s-au realizat progrese. În 1909 s-au înființat două agenturi în comuna Sacul și Făget care au rămas singurele în întreaga perioadă de care ne ocupăm⁴⁹.

În schimb aici au activat mai multe societăți locale, cu caracter cultural, economic și de ajutorare cu care ASTRA a colaborat fructuos. În rapoartele de activitate ale despărțămîntului sînt de fiecare dată menționate cele mai importante. În Lugoj funcționa Reuniunea română de cînt și muzică, Reuniunea română de lectură, Reuniunea corală „Lira”, Reuniunea femeilor române, Reuniunea funebrală română, Reuniunea meseriașilor români, Filiala „Albinei”, „Agricola” (bancă de credit), „Poporul” (Institut de Credit și Economii), „Banatul” (Institut de credit și economii), Societatea economilor și „Economia” (Asociație de păstrare). În Făget, activau „Casina română”, Reuniunea de cîntări, „Făgețana” (Institut de Credit și Economii) și „Gloria” (Societate comercială), apoi în comuna Sacul „Săcana” (Institut de Credit și Economii), în Căvărnan „Comuna” (Institut de Credit și Economii) și în Sălbăgel „Prunetul” (Asociere cu caracter economic de intrajutorare). Acestea funcționau cu statute aprobate de autorități, însă, înafara acestora funcționau aproape în toate comunele reuniuni de cîntări fără statute⁵⁰.

La începutul secolului al XX-lea ASTRA a intensificat propaganda pentru înființarea de bănci populare și asocieri cu caracter economic, de intrajutorare pentru emanciparea economică și socială a țărănimii noastre. În circularele pe care le trimitea Centrala despărțămîntelor se specifica că Asociațiunea a hotărît să sprijine tendința de organizare în cooperative, întrucît „vremurile grele și împrejurările vitrege” impun luarea de măsuri pentru înaintarea economică a poporului nostru, pentru a ține pasul cu celelalte popoare din Europa⁵¹. În despărțămîntul lugojan de problema aceasta s-a ocupat îndeosebi Dominic Rațiu, director de bancă, care la 7 noiembrie 1913 înaintează un raport în care specifica, că s-au realizat progrese în întemeierea de însoțiri economice care au tendința de a se transforma în societăți pe acțiuni. Însă faptul că au capital mic le expune la fluctuații, D. Rațiu propune înființarea de însoțiri de producție și valorificare în centrele mai mici, dar acestea să fie în legătură cu o bancă sau cel puțin cu o însoțire centrală care să le sprijine, altfel ele ar fi „ca o floare fără de rădăcină care vestejește”⁵².

Mijloacele materiale ale despărțămîntului proveneau în cea mai mare parte din procentul de 20% din taxele de membri, apoi din donații, încasări cu prilejul unor spectacole cultural-artistice date de reuniunile culturale în favorul ASTREI, din vânzări de publicații etc.

⁴⁷ Arh. Statului Timișoara, *fond ASTRA Lugoj*, dos. 5, f. 2.

⁴⁸ *Transilvania*, XLIII, 1912, nr. 5, p. 308.

⁴⁹ Arh. Statului Timișoara, *fond ASTRA Lugoj*, dos. 6, f. 27; *Transilvania*, XLVI, 1915, nr. 7—12, p. 130.

⁵⁰ Arh. Statului Timișoara, *fond ASTRA Lugoj*, dos. 5, f. 31—32 și dos. 6, f. 30.

Numărul membrilor despărțământului a variat mult în special membrii ajutători care erau recrutați în marea majoritate din rîndul țărănimii. În 1911 sînt menționați 393 membri (5 membri fondatori, 7 pe viață, 44 ordinari și 337 ajutători)⁵³; în 1912 erau 340 membri (din care 278 ajutători)⁵⁴, apoi numărul lor cunoaște o scădere ajungînd la 158 membri la 1 august 1914⁵⁵ și 151 membri în 1915⁵⁶. În timpul războiului activitatea despărțământului a fost foarte restrînsă. O importantă realizare a despărțământului lugojan a fost înființarea în 1915 a unui muzeu etnografic românesc la Lugoj⁵⁷.

Prin activitatea sa multilaterală, despărțământul Lugoj al ASTREI se înscrie în eforturile generale ale Asociațiunii depuse pentru a ridica nivelul cultural al poporului român din cadrul monarhiei austro-ungare, pentru afirmarea națională, pregătind astfel emanciparea politică și realizarea visului secular al poporului nostru: Statul național unitar român, constituit în 1918.

ELENA BORUGĂ

DIE TÄTIGKEIT DER LUGOSCHER ABTEILUNG DER ASTRA (1898—1918)

(Zusammenfassung)

Anhand von reichem Archiv- und zeitgenössischem Pressematerial präsentiert die Arbeit die wichtigsten Formen der Tätigkeit der Lugoscher ASTRA während den Jahren 1898—1918. Die Abteilung veröffentlichte Drucke mit Werken rumänischer Schriftsteller, organisierte Konferenzen, gründete Dorfbibliotheken und Vereine und unterstützte den rumänischen Unterricht.

Die Lugoscher Abteilung der ASTRA, ein wichtiger Faktor der kulturpolitischen Behauptung der Rumänen, trug durch ihre Tätigkeit zur Vorbereitung der Vereinigung von 1918 bei.

⁵¹ *Idem*, dos. 8, f. 11 și 20.

⁵² *Idem*, f. 13—17.

⁵³ *Transilvania*, XLIII, 1912, nr. 5, p. 407.

⁵⁴ *Idem*, XLIV, 1913, nr. 4—5, p. 317.

⁵⁵ *Idem*, XLV, 1914, nr. 7—9, p. 381.

⁵⁶ *Idem*, XLVI, 1915, nr. 7—12, p. 151.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 130 și *Drapelul*, XV, 1915, nr. 34, p. 3.

ADUNAREA GENERALĂ ASTRA LA BĂILE HERCULANE* (9—10 septembrie 1900)

Vitregia vremurilor impusă de regimul politic dualist începînd cu anul 1867 a determinat pe românii din Transilvania să aleagă forme și metode noi de luptă care să păstreze ființa lor națională și să ducă această luptă spre făgașul inevitabil al desăvîrșirii naționale.

Culturalizarea maselor a oferit terenul cel mai eficient pentru aplicarea multiplelor forme și metode noi de luptă în care rolul cel mai însemnat l-a avut Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, pe scurt ASTRA.

Înființată în anul 1861, Astra și-a înscris în planul ei de lucru unirea românilor și făurirea, prin cultură, a obiectivelor adoptate de revoluționarii de la 1848.

Încă de la înființarea ei, Astra și-a propus să se situeze în fruntea poporului român din Transilvania pentru o cultură națională cu puteri unite, a culturii ca expresie a luptei de eliberare națională și socială, ca mijloc al realizării unității tuturor românilor.

Pentru realizarea scopului propus, Astra avea forme variate de lucru ca: organizarea de festivități naționale, conferințe, înființarea de biblioteci satești, organizarea de muzee și expoziții la locuri istorice și altele¹.

Dar cea mai eficace formă de manifestare pentru realizarea coeziunii românilor o constituiau adunările generale ale Astei.

Adunările generale ale Asociațiunei prilejuiau ocazii minunate de manifestare a solidarității naționale românești. Acestea se țineau anual tot într-o altă localitate, hotărîtă în adunarea generală precedentă și la aceste adunări se întîlneau toate păturile sociale ale Transilvaniei. Principalul scop al adunărilor generale era însă răspîndirea culturii românești în rîndurile maselor de țărani. Deci comitetul central al Astei vedea în adunările generale principalul mijloc de participare a țărănimii la adunările ei, iar ideea de a schimba anual locul desfășurării adunărilor generale a fost bine venită.

* Prezentul material a fost întocmit cu ajutorul dat de doamna Elena Dunăreanu de la Biblioteca Astra Sibiu căreia îi mulțumim și pe această cale. De asemenea, aducem mulțumiri colectivului Arhivelor statului Caransebeș pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție materialul solicitat.

¹ Eugen Hulea, *Astra istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*. Biblioteca Astra Nr. 32, Sibiu, 1944, p. 51.

Aceste adunări generale erau bine pregătite și pe lângă desfășurarea ședințelor, comitetul central urmărea pe lângă activitățile administrative și desfășurarea unor activități științifice și culturale la care participau mulți români din părțile locului.

Petrecherile populare, premiarea costumelor naționale și împărțirea de cărți gratuit țăranilor erau activități care se desfășurau în adunările generale.

Faptul că Astra își ținea adunarea generală în altă localitate a fost statuat și mult popularizat motivându-se totodată și ceea ce se urmărea prin aceasta. „Asociațiunea, se scria în „Foaia poporului“, își ține adunările în fiecare an în deosebite locuri, tocmai din cauza ca oamenii din părțile toate să aibă prilej a lua parte la adunări, să vadă ce se lucră la această mare însoțire. Țăranii noștri să fie cu luare aminte la aceasta și să nu pregete a alerga la adunare toți cîți se află în partea locului, căci cine știe cînd vor avea un asemenea prilej de a vedea și de a lua parte la o adunare românească și atît de măreață cum sînt adunările Asociațiunei noastre”².

Pentru a se putea răspîndi mai bine cultura românească în rîndul maselor de români Astra, încă prin statutele ei de funcționare, prevedea ca în anumite localități să se înființeze despărțăminte ale Astrei care fiind mai aproape de membrii ei puteau să îndeplinească și mai bine scopurile Asociațiunei³.

Din momentul în care Astra și-a îndreptat atenția spre Banat și a ținut adunări generale la Lugoj și Oravița, era firesc ca și caransebeșenii să adereze scopului Asociațiunei. Și astfel, în anul 1899, se înființează în Caransebeș Despărțămîntul Astra. În protocolul întocmit cu ocazia ședinței de constituire se menționează că „Despărțămîntul Astra din Caransebeș are încă de la înființarea lui un număr de 45 membrii”⁴.

Și cu această ocazie se manifestă spiritul de solidaritate grănicerească. Acest lucru este oglindit în procesul verbal de constituire în care, printre altele, se consemnează că: „tot pe cale presidială se anunță că excelența sa dl. Locotenent mareșal campestu Teodor cavaler de Seracin, care este membru mai vechi al Asociațiunei și-a exprimat dorința ca să fie în șirul membrilor despărțămîntului Severinean”⁵.

Sigur că cererea fostului grănicer, fiu credincios al meleagurilor sale natale, nu putea fi decît aprobată cu plăcere și mîndrie.

Teritorial, despărțămîntul Astra Caransebeș cuprindea toate localitățile de pe Valea Timișului și a Cernei, de la Tincova pînă la Orșova inclusiv, de pe valea Sebeșului și cele de pe valea Almăjului. Cu aproximație, Despărțămîntul Astra Caransebeș cuprindea aceleași teritorii, ba chiar mai mult, care au aparținut fostului regiment de graniță. Avea loc o continuare a procesului de culturalizare a locuitorilor din aceste localități, făcută acum sub alte forme și metode deoarece și formele de guvernare s-au schimbat în totalitate, ele fiind de astă dată mult mai aspre. Se pune acum în joc, așa cum am arătat mai înainte, păstrarea ființei naționale a

² „Foaia poporului“, Sibiu, anul VIII, nr. 34/1900 (în continuare F.P.).

³ *Statutul Astra*, art. 15.

⁴ Arhivele statului Caransebeș, Fond *Astra Sibiu*, *Despărțămîntul Caransebeș*, Dosar 1, fila 1. (în continuare FAS C. Dosar și fila).

⁵ *Ibidem*.

poporului român împotriva procesului rapid de maghiarizare a românilor impus de guvernul de la Budapesta. Trebuia deci ca și măsurile de culturalizare a românilor aflați sub dominația dualismului austro-ungar, să fie extrem de eficace.

La vestea că adunarea generală Astra își va desfășura lucrările la Băile Herculane, pe raza de activitate a Despărțământului Caransebeș, cotidienele locale își fac imediat datoria să anunțe acest eveniment prin cuvinte elogioase care aveau menirea să mobilizeze gazdele pentru o primire merituoasă a celor ce aveau să vină la Băile Herculane. „Foaia diecezană” a fost, ca de obicei, prezentă, și în coloanele ei, cititorii au luat la cunoștință de acest eveniment: „Va să zică Astra foculariul cultural al românilor vine a doua oară în părțile Banatului să-și reverse darurile ei de mamă bună și de astă dată pe teritoriul celui mai tânăr despărțământ al ei. Sintem veseli, de venirea Astei. O așteptăm cu brațele deschise și o vom saluta cu însuflețire și încă cu acea însuflețire care o reclamă principiul solidarității naționale pe terenul cultural proclamat în prima adunare generală ținută la 15/27 august 1896 în Lugoj, centrul național al Banatului românesc... Vine Astra la Băile Herculane, în acel loc tradițional și legendar pentru neamul nostru, tradițională și legendară să-i fie pentru noi adunarea ei generală din anul acesta”⁶.

La acest anunț cit se poate de însuflețitor, se adaugă însă îngrijorarea membrilor din conducerea despărțământului, care, în calitate de gazde, trebuiau să ia toate măsurile ce se impuneau pentru buna reușită a adunării. Este semnificativă scrisoarea ce a fost trimisă lui Andrei Ghidiu, președintele despărțământului Caransebeș, la 12 august 1900, din Băile Herculane, de Ilie Curescu vicepreședinte și Dr. Petru Barbu, secretar al comitetului organizator, în care aceștia din urmă îi scriau printre altele: „Sînteți rugați a lua măsurile trebuincioase ca secțiunea dumneavoastră să-și facă din vreme planul agendelor și să-l execute cu punctualitate ca oaspeții adunării generale să nu sufere nici o scădere și reușita adunării Astei în Băile Herculane să facă onoarea aranjatorilor”⁷.

Era deci pusă în joc nu numai onoarea și mîndria bănățenilor în calitate de organizatori, ci și acțiunea adunării generale luată sub aspect național. Era o manifestare a cărei reușită trebuia pe deplin asigurată.

Toate acestea au impus organizatorilor să ia măsuri în consecință și acestea se materializează în anunțurile care sînt trimise tuturor organelor de presă care erau la îndemîna participanților, ca aceștia să cunoască pînă în cele mai mici amănunte, măsurile organizatorice întreprinse. Așa se explică faptul că în mai multe ziare din Transilvania sînt prevăzute trenurile cu care participanții puteau să ajungă la Băile Herculane, precum și tarifele pentru cazare și masă⁸.

Ca să se poată ajunge însă la aceasta, organizatorii au fost nevoiți să ia legătura cu organele administrative ale stațiunii, iar pentru obținerea unor reduceri a cheltuielilor de transport cu ministerul căilor ferate⁹.

⁶ „Foaia diecezană”, Caransebeș, anul XV, nr. 29, din 16 iulie 1900 (în continuare F. D.)

⁷ FAS C. Dosar 1, fila 6.

⁸ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, anul LXIII, nr. 186, din 22 aug./4 sept 1900. (în continuare G.T.).

⁹ Transilvania, Sibiu, anul XXXI, nr. 5, din 1900, p. 122—123. (în continuare „Transilvania”).

După ce au fost definitive problemele organizatorice privind transportul, cazarea și hrănirea participanților, comitetul central al Astei s-a ocupat de programul manifestărilor ce aveau să aibă loc la Băile Herculane.

S-a decis ca adunarea generală să-și desfășoare lucrările în două zile, iar în cea de a treia zi să se facă o excursie pe Dunăre și la Turnu Severin.

Programul de desfășurare pentru cele două zile prevedea ca problemele administrative să fie discutate dimineața pînă la ora 13, ca apoi să aibă loc audierea unor conferințe cu caracter istoric legate de zona în care se desfășura adunarea generală, iar după masă și seara să aibă loc un concert dat de corul Reuniunii române de cîntări și muzică din Lugoj condus de Ion Vidu, banchetul și nelipsita petrecere populară.

După ce a fost discutat și aprobat în ședința comitetului central al Asociațiunei, programul adunării generale de la Băile Herculane a fost publicat atît în revista Asociațiunei, cît și în ziarele care aveau o circulație mai mare în Transilvania¹⁰.

Cum era și de așteptat, convocatorul publicat de Asociațiune a avut ecouri imediate în presa românească din Transilvania.

Ziarul „Tribuna” din Sibiu se grăbește să scrie rînduri elogioase la viitoarea adunare generală a Astei: „Încă nu s-au șters impresiile adunării de la Lugoj și iată că sîntem din nou în prejma fericirii de a putea saluta în mijlocul nostru pe frații ardeleni și ungureni. Cînd sentimentele de solidaritate mai viu au să fie exprimate; cînd cultura românească este acel teren de luptă la care toți deopotrivă avem să ne angajăm puterile, delăturînd orice patriotism local, sîntem mîndri că cea mai sfîntă instituțiune culturală națională, Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, din nou își va ține adunarea generală pe pămîntul Banatului — și încă pe terenul celui mai tînăr despărțămînt — în Băile Herculane. Razele culturii românești se vor revărsa deci peste aceste ținuturi izolate și poporul va grăbi cu mic cu mare să se adape din izvorul științei, culturii și civilizațiunei românești”¹¹.

Cel mai răspîndit cotidian caransebeșan, „Foia diecezană”, își informa cititorii despre stadiul pregătirilor și trebuința de a reuși adunarea generală ce avea să aibă loc: „Nimerita idee de a se ține adunarea generală a Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român, este aproape de realizare. Nu încapе îndoială că succesul acestei adunări împreunate cu petreceri, concert, excursii ș.a. va fi strălucit... După toate acestea ne place să credem că toți românii de bine vor căuta prin prezența lor la adunare să contribuie la realizarea frumosului scop ce-l are Astra”¹².

Cu cît zilele se apropiau de marele eveniment, ziarele românești din Transilvania erau în și mai mare activitate. Ne este edificator în acest sens articolul ce-l publică Gazeta Transilvaniei, din care spicuim următoarele: „Este a patruzecoa adunare generală ce o ține Asociațiunea. În împrejurările excepțional de grele, în care trăim, această societate ne oferă unica ocaziune de a ne putea sfătui ce urmează să mai facem și să mai întreprindem pentru ca să ne apărăm pe cît numai se poate, cu zelul, cu ener-

¹⁰ Vezi anexa nr. 1.

¹¹ „Tribuna”, Sibiu, anul XVII, nr. 144, din 1900. (în continuare „Tribuna”).

¹² F. D., anul XV, nr. 30, din 1900.

gia și cu mijloacele noastre proprii, marile interese ale culturii noastre naționale, dovedind că sintem un popor care ține cu mândrie la limba, la datinile și obiceiurile, la literatura și cultura sa românească și care necesită a figura cu onoare între popoarele doritoare de progres... Nu ne îndoim că după frumoasele pregătiri ce le-au fost făcut frații bănațeni pentru primirea oaspeților în Mehadia, adunării de mâine i se va da nimbul convenit și sperăm că ea va fi nu numai bine cercetată ci și condusă de însuflețirea pentru marile scopuri la care țintește Asociațiunea¹³.

Pentru o mai ușoară descriere și înțelegere a modului cum s-a desfășurat adunarea generală, vom analiza, la început, cele două ședințe ale Asociațiunei, apoi conferințele ținute, banchetul, concertul, petrecerea populară și în sfârșit, excursia făcută pe Dunăre și la Turnu Severin.

La adunare au fost prezentate 13 despărțăminte care au trimis 17 delegați. Sigur acestea au fost persoanele oficiale cu mandat de vot la adunarea generală, dar odată cu aceștia au venit la Băile Herculane un număr impresionant de membri ai Asociațiunei care au devenit delegați activi ai diverselor localități din Transilvania, aderenți la scopurile culturale ale Astrei.

Pe lângă aceștia, la adunare, au ținut să fie prezenți și personalități din România care au venit la Băile Herculane să împărtășească năzuința de unitate națională a tuturor românilor, a păstrării ființei naționale a poporului român.

Adunarea generală de la Băile Herculane s-a desfășurat într-un climat românesc, menit să dea curs ideii de libertate și unitate. Solii din România sosiți la Băile Herculane au adus cu ei cuvinte calde, de înflăcărare și îmbărbătare pentru împlinirea scopului final ce și l-a propus Astra.

Prima ședință a adunării generale a început cu impunătorul cuvânt de deschidere ținut de președintele Astrei I. M. Moldovan, prin care a adus mulțumiri călduroase în numele Asociațiunei pentru strădaniile depuse de organizatori, subliniind și cu acest prilej că scopul Asociațiunei este de a deștepta și dezvolta la poporul român iubirea de neam, iubirea de limbă și de cultură românească.

La cuvintele calde ale lui I. M. Moldovan adresate bănațenilor, răspunde Andrei Ghidiu, directorul cercual al despărțămîntului Caransebeș, care asigură adunarea generală de sprijinul românilor din comitatul Severin la nobila acțiune a Astrei.

A luat apoi cuvîntul Iosif Vulcan, președintele Societății pentru crearea unui fond de teatru român, care a felicitat adunarea generală și a arătat că aceste adunări „s-au ridicat la nivelul unor adevărate sărbători naționale¹⁴.

După ce se anunță dizertațiile ce vor fi ținute în cadrul adunării, se aleg comisiile pentru examinarea raportului de activitate al Asociațiunei pe anul 1899 și pentru studierea proiectului de regulament în vederea înființării secțiunilor științifice și literare. Pentru aceasta din urmă se alege o comisie formată din Patriciu Dragalina, Vasile Goldiș, Dr. Petru Ionescu, Dr. Georgiu Proca, Dr. Traian Putici, Dr. Iacob Radu și Iosif Vulcan, iar pentru înscrierea de noi membri în Asociațiune se alege o comisie formată din Ilie Curescu, Andrei Ghidiu și Mihail Popovici.

¹³ G. T., anul LXII, nr. 191, din 1900.

¹⁴ „Tribuna“, nr. 169, din 1900.

Adunarea generală ascultă raportul comisiei alese pentru înființarea secțiilor științifice și literare citit de Vasile Goldiș. Regulamentul, cu mici amendamente, a fost supus votului adunării și aprobat de toți cei prezenți.

În ședința din a doua zi, se alege membrii de conducere a secțiunilor după cum urmează:

— în secțiunea istorică: Vincențiu Babeș, Dr. Augustin Bunea, Vasile Goldiș, Ioan cav. de Pușcariu și Iosif St. Șuluțu;

— în secțiunea literară: Andrei Bîrseanu, Dr. Iosif Blaga, Dr. Atanasie Marinescu, Virgil Onițiu și Iosif Vulcan;

— în secțiunea științelor naturale: Dr. Daniel P. Barcianu, Florian Porcius, Emil Vicin, Arseniu Vlaicu și Dr. George Vuia;

— în secțiunea școlară: Dr. Vasile Hosu, Grigore Maior, Dr. Iuliu Olaru, Grigore Pletosu și Dr. Ioan Stroia;

— în secțiunea economică: Iosif Bălan, Traian Barzu, Partenie Cosma, Dumitru Comșa și Dr. Ioan Mihu.

Se dă apoi citire unui număr impresionant de telegrame de felicitare sosite pe adresa adunării generale.

Cum era și firesc, conform prevederilor statutului Asociațiunii, adunarea generală a discutat și aprobat ordinea de zi și locul viitoarei adunări generale care se va întruni în anul 1901, stabilindu-se ca aceasta să se desfășoare în localitatea Lipova.

Tot adunarea generală a mai stabilit ca pe lângă celelalte atribuțiuni ale comisiilor, care au fost acelea pe care Corneliu Dragomir le-a subliniat: „În 1900 sînt reorganizate și secțiile, pentru toate cinci constituindu-se un Regulament prin care se stabilește că scopul lor este să consilieze și sprijinească adunarea generală și comitetul central în realizarea problemelor literare, științifice și culturale impuse de scopul ce le urmărește Asociațiunea. Ele vor face propuneri pentru editarea de publicații și referate asupra lucrărilor prezentate. Cea literară va conlucra la publicarea de cărți pentru trebuințele poporului, la prevederile acestuia cu lectură bună, ieftină și eventual gratuită și în deosebire conduce editarea Bibliotecii populare la Asociațiunei”¹⁵.

Dar adunarea generală Astra de la Băile Herculane se face însemnată, pe lângă această activitate de constituire a secțiunilor și prin faptul că își îndeplinește scopul ce-l urmărea și aici în părțile bănățene, unde au avut fericirea să fie prezenți mulți români din România care au aderat la hotărârile adoptate aici, fiind mesagerii românilor de peste munți.

Un rol însemnat în cunoașterea trecutului istoric al Banatului și în mod deosebit al zonei Mehadiiei, l-au avut și conferințele care s-au ținut după masa, după fiecare ședință de lucru.

Dacă expunerea Dr. George Vuia intitulată „Din trecutul Băilor Herculane”¹⁶, a avut un caracter mai mult sentimental cu o descriere istorico-geografică a stațiunii, fără prea multe date, dar cu invitația pentru cei prezenți de a fi oaspeți permanenți ai stațiunii, expunerea profesorului Iuliu Vuia a avut un caracter istoric național. Ocupîndu-se de viața și activitatea lui Ioan Tomiciu în organizarea și buna funcționare a școlilor grănicerești, profesorul Vuia a reușit să facă o descriere clară a locului și

¹⁵ Corneliu Dragomir, *Asociațiunea Astra, activitatea editorială Sibiu*, Sibiu, 1973, p. XVII—XIX.

¹⁶ „*Transilvania*”, nr. 10, din 1900, p. 219—226.

rolului școlilor naționale grănicerești în educarea copiilor grănicerilor, zugrăvind în culori vii figura luminoasă a lui Ioan Tomiciu, ca director al școlilor naționale grănicerești. Dotat cu un talent oratoric desăvârșit, profesorul Vuia a cucerit ascultătorii care au apreciat expunerea cu urale și vii aplauze.

O frescă istorică a anilor 1736—1739 în Banat și în mod deosebit a meleagurilor cuprinse în culoarul Cerna—Timiș și valea Almăjului, a făcut-o profesorul Patriciu Dragalina prin expunerea intitulată „Cîteva pagini din suferințele românilor bănățeni”¹⁷.

Folosindu-se de documente de o înaltă ținută istorică din care, la loc bine meritat se găsesc datele furnizate de cronicarul bănățean Nicolae Stoica de Hațeg, Patriciu Dragalina, el însuși un bun cunoscător al istoriei Banatului, descrie amănunțit, pe etape și locuri de desfășurare, luptele duse între turci și austrieci pe aceste meleaguri, evidențiind suferințele românilor bănățeni în acest conflict militar.

Patriciu Dragalina cu rigoarea științifică ce îl caracteriza, a analizat critic neajunsurile strategice și tactice ale țărilor și armatelor beligerante.

Descriind cauzele insucceselor trupelor austriece, autorul le pune pe seama comandanților arătînd că: „e drept că, comandantul suprem, mareșalul Seckendorf, s-a făcut distins în mai multe războaie, dar n-avea talentele de lipsă pentru un conducător, de aici un șir de pierderi dezaastroase urmează după olaltă”¹⁸.

Este analizată apoi și armata turcă, epuizată fizic, despre al cărei potențial Patriciu Dragalina arăta că: „turcii n-au fost pregătiți a se lupta cu austriecii. Armatele lor erau în Persia și în contra Rusiei”¹⁹.

După descrierea amănunțită și cu multă competență a luptelor din această perioadă, autorul, cum era și firesc, se ocupă și de mișcarea anti-habsburgică a românilor bănățeni din zonă. Este descrisă amploarea ce o ia mișcarea românilor, autorul subliniind că: „se poate zice, că chiar porțile capitalei Banatului au fost zguduite de țipetele de răzbunare ale unui popor nemulțumit”²⁰.

Analizînd rezultatele culese de armata austriacă, de caracterul agresiv al acesteia în războiul descris, Patriciu Dragalina evidențiază amar concluzia: „mai adaug că subcomandanții ostășimei austriece au fost mai destoinici în executarea românilor, decît în arta războiului și înfruntarea inamicilor creștinătății”²².

Aceasta a fost adevărata față a stăpînilor cotropitori care pretindeau că românii bănățeni trebuie să le fie aliați fideli în acest război.

Expunerea lui Patriciu Drăgălina a fost un exemplu de prezentare științifică a evenimentelor, a fost o bună posibilitate a românilor veniți la sărbătoarea Astei de pe alte meleaguri să cunoască zbuciumata viață a românilor bănățeni într-o perioadă relativ scurtă dar plină de fapte care au evidențiat tratamentul la care au fost supuși. Conferința a constituit un act de curaj în perioada habotnică a dualismului, Patriciu Drăgă-

¹⁷ *Ibidem*, p. 233—258.

¹⁸ *Ibidem*, p. 242.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 256.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 257.

lina arătînd adevărata față a stăpînitorilor, încheind cu cunoscutul proverb românesc „apa trece, pietrele rămân“.

Banchetul a avut loc în salonul de cură, unde au ținut să fie prezente peste 150 de persoane²³.

Cum era și firesc la banchet au toastat oficialitățile Astrei și cele locale. Cu mult interes a fost urmărit toastul oaspeților din România ținut de profesorul Scurtu. „În urma ovațiilor generale, scria Tribuna din Sibiu, ce s-au făcut fraților din România, distinsul tînăr, dl. Iliescu, deputat craiovean la camera română, a rostit un toast admirabil pentru bunul nostru comun: limba românească. Nu se poate descrie însuflețirea ce a provocat toastul d-lui Iliescu, atît a fost de bine simțit“²⁴.

Linuștea care încerca să se lase în întreaga sală a fost întreruptă de strigăte sacadate care cereau să vorbească Badea Gheorghe. Într-un însuflețitor discurs, Gheorghe Pop de Băsești, s-a adresat tineretului, generația de mâine a națiunii.

Întreaga atmosferă a fost scaldată în melodiile executate de taraful lui Simu din Bozovici. Au fost mult apreciate doinele cîntate cu o blindă frumusețe.

Banchetul s-a încheiat cu toastul ținut pentru Iosif Vulcan, ca un omagiu omului care, ca vechi luptător, a militat pentru conservarea și apărarea limbii române.

Tot în salonul de cură a avut loc și concertul de o rară ținută artistică dat de reuniunea de cîntări și muzică din Lugoj sub bagheta măiestrului Vidu. Era și firesc ca acest concert să fie de o aleasă calitate artistică, deoarece în sală erau prezenți Gavril Muzicescu din Iași și I. Paulian din Turnu Severin care erau mesagerii artei corale din România. Vidu cu corul său a avut prilejul să arate valoarea artistică a reuniunii corale din Lugoj și a făcut-o pe deplin.

Că lucrurile au stat așa ne-o confirmă consemnările din ziare, făcute la superlativ la adresa reuniunii lugojene. „Pentru prima dată, se scria în Gazeta Transilvaniei, am auzit corul d-lui Vidu. Am auzit critici anterioare pro și contra și multe din ele nu erau de tot măgulitoare. Dar să vorbească lumea ce vrea, membrii și peste tot oaspeții care au participat la Adunarea Asociațiunei au avut ocazia, de astă dată, să audă prezentările d-lui Vidu și vor ști să aprecieze zelul neobosit cu care a instruit și disciplina ce domină acest cor“²⁵. „Compozițiile d-lui Vidu, scria în continuare același ziar, *Răsunetul Ardealului și Lugojana*, cîntate sub bagheta sa, au fost răsplătite cu aplauze zgomotoase, ca niște mărgăritare ale muzicii noastre populare.“

Concertul a fost calitativ superior și prin prezența solistelor Virginia Gall și Dora Vuia care cu un rafinament artistic deosebit și-au etalat înaltele lor calități vocale.

Prin repertoriul ales, concertul a fost un mesaj al dorinței de unitate națională al bănățenilor exprimat prin frumoasele și mobilizatoarele piese corale executate cu multă măiestrie și sensibilitate de corul lugojan.

²³ Numărul este destul de mare dacă avem în vedere că prețul unui tacîm a fost de 5 coroane.

²⁴ „*Tribuna*“, nr. 171, din 1900.

²⁵ *G. T.*, nr. 196, din 1900.

Unul din punctele de atracție al Adunării generale a Astei de la Băile Herculane, ca de altfel la toate adunările generale, l-a constituit petrecerea populară. Acesta a fost momentul în care s-a făcut sudura necesară între intelectualitatea română și masele de țărani, a fost momentul în care aceștia din urmă au demonstrat valoarea lor pe tărîm cultural, valoarea manifestată în cîntec și joc dar și în măiestria de a-și împodobi frumoasele lor costume.

Taraful lui Simu din Bozovici a dat libertate vibrantelor melodii care au pus în mișcare miile de participanți care s-au prins în bătrîneștile jocuri: Iedera, Cîrligul, Măzăricea și nelipsitul joc al Călușarilor.

O comisie numeroasă compusă din femeile prezente la adunare au premiat cele mai frumoase costume naționale²⁶.

Un fotograf ambulant sau adus anume a imortalizat pe placă aceste costume, iar fotografiile transformate în cărți poștale ilustrate au fost trimise cu impresii de la adunare atît în Transilvania cit și în România de cei prezenți la Băile Herculane, iar revista Transilvania a publicat în paginile sale costumul din Ohaba Mîtnic care a obținut cele mai multe voturi²⁷.

Prestigioasa revistă „Familia” din Oradea, după ce descrie prin cuvinte elogioase frumoasele costume populare bănățene, arăta cu disperare că: „S-a constatat însă cu durere că poporul începe a-și pierde originalitatea, Lucrurile de mină ale țărancei se mestecă cu marfele cumpărate prin prăvălii”²⁸. Era un semnal de alarmă pentru păstrarea tradiției și originalității portului nostru popular, era o îndatorire a Astei pentru înlăturarea acestor neajunsuri care se manifestau și pentru cultivarea mai departe a gustului artistic pe care țărancele noastre l-au moștenit de la străbuni.

La petrecerea populară, care a avut loc la Mayerhof, au fost împărțite țăranilor participanți 740 de cărți din fondurile Astei²⁹.

Și despre acest moment al adunării, ziarele au avut cuvinte de laudă. „O privești dintre cele mai încîntătoare, scria „Foaia poporului” din Sibiu, ofereau publicului foarte numeros, țăranii și țărancele și costumele lor vii și interesante, cu deosebire țărancele cu bogatele lor costume naționale și cu pieptarele acoperite de strălucitoare piese de aur și argint — atrăgeau atenția și admirația tuturor. În mijlocul veseliei generale și în sunetul dulce al muzicii populare bănățene, atît de originală și atît de îndemnătoare la bună dispoziție — mulțime de perechi țărănești jucară cu tradiționala vioiciune a poporului nostru fel și fel de jocuri naționale”³⁰.

²⁶ Cele 5 premii au fost acordate astfel: 1. Persida Domășneanu, din Ohaba Mîtnic, cu 5 galbeni la 10 coroane; 2. Maria Carl, din Mehadia, cu 2 galbeni; 3. Mali Onescu, Boșneag, cu 1 galben; 4. Elena Hăbășan, din Luncani, cu 1 galben; 5. Elisabeta Balaș, din Gruni, cu 1 galben. În afară de acestea, 23 de țărance au primit drept premiu costumele lor obiecte ca suvenir.

²⁷ „Transilvania”, nr. 9, din 1900, p. 212.

²⁸ „Familia”, Oradea, anul XXXVI, nr. 36, din 1900.

²⁹ Propunerea a fost făcută de Corneliu Diaconovici, iar lista cărților oferite a fost următoarea: 300 de exemplare din *Povești din viața țăranilor români*, de I. Pop Reteganul; 200 de exemplare din *Povești din popor*, tot de I. Pop Reteganul; 150 de exemplare din *Buna chiverniseală*, de T. V. Păcățian; 25 de exemplare din *Dietetica populară*, de Simion Stoica; 20 de exemplare din *Caractere morale*, de I. Popea; 25 de exemplare din *Taina norocului sau calea spre fericire*, de Tache Brundus și 20 de exemplare din *Tragedia calvarului*, de H. Bolo. Titlurile și numărul de exemplare au fost discutate și aprobate în ședința de comitet din 9 august 1900 și publicate în „Transilvania” P. O. 1900, p. 169.

³⁰ F. P., nr. 37, din 1900.

Petrecerea de joc s-a prelungit pînă seara tîrziu, cînd sub clar de lună, spectacolul dat de tîranii bînăţeni a devenit cu adevărat feeric, încîntînd ochiul celor prezenţi atît prin policromia costumelor cît şi prin înfocatele jocuri de doi. La toate acestea muzica populară încînta auzul şi convingea pe participanţi că tîranii sînt prezenţi la astfel de manifestări alături de intelectuali.

Cea de a treia zi a manifestărilor prilejuite de Adunarea generală Astra la Băile Herculane a constituit un moment de destindere, dar şi de înălţare sufletească. Peste 200 de oaspeţi au ţinut să fie prezenţi la excursia organizată pe Dunăre şi la Turnu Severin.

Un tren special a transportat excursioniştii la Orşova, unde, după ce au vizitat oraşul, s-au îmbarcat pe un vapor de pasageri. Îmbarcarea pe vapor şi plecarea acestuia a constituit un moment emoţional deoarece, pe mal, mii de tîrani sosiţi din zonă, au ţinut să salute pe solii Astrei. În urale continue de „să trăiască“ şi jocuri de artificiii, oaspeţii s-au îmbarcat pe vapor, iar cînd acesta s-a pus în mişcare cu direcţia Cazanele mici şi mari, întreaga masă de tîrani a început să cînte „Deşteaptă-te române“, iar pe sus, pe coama înălţimilor Alion şi Dealul Moşului, se auzeau bubuituri de pîvă. La corul tîranilor s-a alăturat şi vocile celor de pe vas. Intr-un asemenea decor de curată ţinută românească, vasul „Franz Iosif“ s-a desprins de mal ducînd oaspeţii să viziteze încîntătorul Defileu al Dunării, o adevărată minune a naturii şi perlă a Europei unde se mai poate vedea drumul roman şi Tabula Traiana, săpate în stîncă dură a munţilor de oştile Romei aduse aici pentru marea înclăstare cu neînfricatul popor al dacilor. Erau momente de istorie românească menite să aprindă inimile celor prezenţi.

La întoarcere, în drum spre Turnu Severin, a fost vizitată pitoreasca insulă Ada Kaleh şi Porţile de Fier, ca apoi vaporul să se îndrepte, pe valurile Dunării, spre Turnu Severin, unde aveau să-i întîmpine alte şi alte surprize.

La ora 16, vaporul a acostat în micul şi cochetul port al oraşului care era tixit de lumea venită să-i întîmpine cu ospitalitatea lor bine cunoscută, pe fraţii din Transilvania şi Banat. În acordurile înflăcăratului „Deşteaptă-te române“, solii Astrei au ajuns în România, unde gazdele, într-o stare de maximă însufleţire, fluturau steaguri tricolore şi presărau flori în calea musafirilor.

Îmbrăţişările şi strigătele de ura nu mai conteneau. Era o adevărată manifestare românească organizată de severineni pentru fraţii lor de peste munţi, fraţi care ca şi ei năzuiau şi militau pentru desăvîrşirea unităţii naţionale.

În port oaspeţii au fost întîmpinaţi de oficialităţile oraşului, care prin cuvinte alese le-au urat bun venit în Romşnia. La cuvintele frumoase adresate oaspeţilor, s-a răspuns cu aceeaşi căldură şi însufleţire, timp în care Societatea corală „Doina“ sub conducerea lui Paulian intona melodii care umpleau de bucurie sufletele celor prezenţi.

Din port, cu toţii, s-au îndreptat spre Liceul Traian, instituţie cu renume, prezentată vizitatorilor nu înainte ca profesorul I. St. Paulian, cu corul său, să întîmpine oaspeţii aşa cum se cuvine, ca apoi să fie prezentate cîteva date din istoria şi realizările şcolii care, în decursul vremurilor, a dat oameni de seamă ţării.

Se vizitează apoi orașul, iar seara la „Badescu“, a avut loc o masă festivă presărată cu toasturi din partea severinenilor și a oaspeților.

Hotelurile neîncăpătoare nu au reușit să adăpostească pe toți oaspeții, astfel că cea mai mare parte din aceștia au fost găzduiți la locuitorii orașului care și-au dovedit și cu această ocazie ospitalitatea românească.

Toate manifestările care au avut loc la Turnu Severin s-au desfășurat în cîntec și joc avînd leitmotiv unitatea națională.

Despărțirea de românii severineni a fost grea deoarece în port toți oaspeții erau îmbarcați, gata de plecare, dar nu se dădea semnalul cuvenit deoarece manifestările care se desfășurau pe malul Dunării îi ținea în loc.

Vizita la Turnu Severin a fost un moment emoționant pe care ziarele vremii l-au consemnat imediat. „Primirea de care ne-au împărtășit frații liberi de la Severin, scria „Foaia poporului“, a fost atît de frumoasă încît nu cred că se va găsi unul dintre oaspeți care să uite vreodată sau care să nu fi rămas cu totul încîntat³¹. Prin cuvinte puține s-a spus mult, s-a spus totul despre călduroasa și emoționanta vizită.

Iată ce a însemnat pentru românii participanți adunarea generală a Astei de la Băile Herculane. Este, cred, nimerit să subliniem importanța adunării de la Băile Herculane folosindu-ne de păreriile participanților, păreri înserate în anuarul Asociațiunei, care făcînd un bilanț al manifestărilor, consemna printre altele: „Nu a fost numai neîntrecuta ospitalitate a românilor bănățeni, care s-a manifestat în însuflețirea serbărilor de la 9 și 10 septembrie, ci totodată și mai ales bucuria de a vedea din nou desfășurat stîndardul culturii române pe locurile clasice din valea Cernei, unde românismul de aproape două mii de ani n-a mai avut o sărbătoare atît de înălțătoare. Adunarea generală de la Băile Herculane va rămîne memorabilă în anele dezvoltării noastre pentru că ea a pus baza Asociațiunei noastre ca corporațiune științifică-literară și, prin urmare, va re-marca un moment important în istoria noastră culturală. Și a fost numai un act de dreaptă recunoștință că s-a dat acest rol onorific chiar unei adunări generale ținute în Banat, pentru că, astăzi, însuflețirea și zelul pentru cauza Asociațiunei și peste tot a culturii noastre naționale, a luat cel mai puternic avînt chiar în părțile bănățene, unde Asociațiunea, deși lipsită aici de trecut și tradiții, are respectatul șir de despărțăminte care — poate cu o singură excepție — emulează în nobila lor activitate și în timp de 2—3 ani ne-au oferit tabloul unei vieți național — culturale cum nu s-a putut dezvolta în alte locuri nici în decursul mai multor decenii... Nu avem altă localitate pe întreg teritoriul locuit de români ai țării noastre care să ofere unei sărbători românești un cadru mai splendid de cum ni-l dă romantica vale a Cernei³².

Dar adunarea generală Astra ținută în despărțămîntul cercual Caransebeș la Băile Herculane își va pune amprenta și în procesul de culturalizare a românilor bănățeni.

Primul pas care îl fac, în acest sens, caransebeșenii a fost să reactiveze activitatea despărțămîntului prin alegerea unui comitet mult mai interpretînzător³³.

³¹ *Ibidem*.

³² „*Transilvania*“ Nr. 9 din 1900, p. 209—210.

³³ „*Analele Astra*“, Sibiu, 1905, p. 235.

Despărțământul Caransebeș al Astei își mărește cu acest prilej numărul de membri, Adunarea generală Astra de la Băile Herculane a fost un bun prilej de manifestare și popularizare a scopului urmărit de răspîndire a culturii românești.

Demn de remarcat este faptul că alături de bănățeni se înscriu în despărțământ: Vasile Mindrean (fost profesor în Caransebeș), profesorii Ioan Faur și Mihail Stegan din Craiova, comercianții Samuel Spineanu din gara Butoiești și Ioan Pop din Argetoaia, doctorul Mihail Lupescu din Turnu Măgurele, P. Senescu din București, I. Demetrianu comerciant din Corabia și Alexandru Jurașcu din Focșani care devin membri activi ai Despărțământului cercual Caransebeș al Astei³⁴.

Era și aceasta o formă de manifestare a apropierei idealurilor de unitate națională a poporului român, era un argument că între românii din Transilvania și vechiul regat au existat legături permanente, iar aspirațiile de unitate națională se manifestau ori de câte ori se ivea prilejul.

Prin reorganizarea făcută, întreaga activitate a despărțământului Astra din Caransebeș se revitalizează. Că lucrurile stau așa ne-o spune și faptul că organul de presă cel mai răspîndit în zonă, „Foaia diecezană“, se grăbește să publice în coloanele sale Apelul comitetului central al Astei pentru înființarea unui muzeu în noul local al Asociațiunei din Sibiu³⁵.

Citind Apelul Astei nu poți să nu te oprești la pasajul care confirmă niște realități: „Trecutul nostru deși bimilenar, a păstrat posterității puțin de tot. Soarta vitregă la care a fost expus cercatul popor român și nemai auzite tempestași, cite au trecut peste capul lui, au nimicit aproape toate urmele acestui trecut“³⁶.

Apelul Astei, la care se adaugă încă multe alte chemări, i-a îndemnat pe caransebeșeni să caute documente prăfuite și uitate de vreme, să le pună în valoare pentru a demonstra și prin aceasta viabilitatea poporului român. Caransebeșenii alături de ceilalți donatori au răspuns Apelului îndemnați de chemarea lăuntrică și de convingerea că Muzeul Astei va constitui mărturia de nezdruccinat a unității de neam și limbă a poporului român.

Mobilizați de înflăcăratele îndemnuri ale Asociațiunei, membrii din Despărțământul Caransebeșului donează 141 documente, piese și obiecte din care 105 numai din orașul Caransebeș³⁷.

Am vitregi actul de donatori al caransebeșenilor dacă nu am aminti că Alexandru Diaconovici din Caransebeș a donat sabia generalului Traian Doda, precum și brevetele de decorații și avansări în grad și funcții militare a aceluia care, prin activitatea sa neobosită, a devenit părintele spiritual al românilor bănățeni din fosta graniță militară³⁸. Andrei Ghidiu donează 15 cărți vechi din care amintim: „Evangelheliar“, București 1682; „Noul Testament din Bălgrad“, 1648; „Ceașlov“, Tirgoviște 1715; „Liturghier“, Rîmnic 1733; „Catavasier“, Blaj 1793 și altele³⁹. Prin această dona-

³⁴ C. Brătescu, *Activități culturale bănățene în slujba idealului național*, în „Revista arhivelor“, București, anul LV, vol. XL, nr. 3, p. 268.

³⁵ F. D., anul XIX, nr. 49—51, din 1904.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Catalogul expozițiunii etnografice și istorice culturale organizate cu ocaziunea inaugurării Muzeului Asociațiunei în Sibiu la 19 august — 14 septembrie 1905*, în „Analele Astra“, nr. 6, din 1905, p. 257—296.

³⁸ *Ibidem*, p. 275.

ție, Andrei Ghidiu a demonstrat că, întotdeauna, în Caransebeș, cartea și-a găsit un loc binemeritat. Faptul că, în Caransebeș, a pătruns cartea românească din Moldova și Țara Românească constituie încă o dovadă a culturii noastre românești care s-a plămădit și aici.

Pe lângă obiectele donate Asociațiunii pentru înființarea viitorului Muzeu al Astrei, din întreaga Transilvanie și deci implicit și din Caransebeș, au fost trimise sume bănești care aveau același scop de a sprijini, pe toate căile, înființarea și buna funcționare a noii instituții. Din persoanele care au oferit Asociațiunii sume bănești amintim pe protopopul Simion Popovici din Mehadia, episcopul Nicolae Popea și arhimandritul Filaret Musta, ambii din Caransebeș⁴⁰.

Obiectele donate de caransebeșeni au fost mult apreciate de organizații muzeului. Aceasta se poate deduce și din cele 9 diplome acordate de comitetul central al Asociațiunii celor care au înțeles să răspundă apelului adresat pentru înființarea muzeului. Printre aceștia, la loc de frunte a stat Elisabeta Doda, sora generalului, Alexandru Diaconovici, Andrei Ghidiu, pictorul Delleomini Bartolomeu și compozitorul Antoniu Sequens⁴¹.

Numai din aceste câteva exemple, la care se mai pot adăuga încă multe altele, se deslușește clar ecoul ce l-a avut Adunarea generală Astra de la Băile Herculane, în comitatul Severin. Mobilizați de îndemnul Astrei, românii bănățeni din Despărțământul cercual Caransebeș au militat neobosit pentru culturalizarea maselor, pentru păstrarea ființei naționale și a limbii române în lupta pentru realizarea scopului final al unității noastre naționale.

LIVIU GROZA

ANEXA I

CONVOCARE

În sensul §-lor 23 și 26 din statutele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român se convoacă adunarea generală ordinară a Asociațiunii la Băile Herculane pe zilele de 9 și 10 septembrie st. n. 1900 pe lângă următorul

PROGRAM

Sedința I

Duminecă în 9 septembrie st. n. 1900 la 11 ore înainte amiaz

³⁹ Ibidem, p. 281.

⁴⁰ Gheorghe Naghi, *Contribuția Banatului la întemeierea Muzeului Astrei*, în „Studii de istorie a Banatului”, XII, Timișoara, 1986, p. 114.

⁴¹ „Transilvania” și „Analele Astra”, nr. 1, din 1906, p. 34—40.

Ordinea de zi

1. Deschiderea adunării generale,
2. Cunoaşterea delegaţilor prezenţi,
3. Raport despre activitatea comitetului central în anul expirat,
4. Alegerea comisiunilor:
 - a. pentru examinarea raportului general,
 - b. pentru examinarea raţiocinului pe anul 1899 şi a proiectului de buget pentru anul 1901,
 - c. pentru studierea de regulament despre înfiinţarea secţiunilor ştiinţifice şi literare, înaintat spre aprobare,
 - d. pentru înscrierea de membrii şi încasarea taxelor,
5. Propuneri eventuale.

Şedinţa II.

Luni în 10 septembrie st. n. la 10 ore înainte de masă

Ordinea de zi

1. Rapoartele comisiunilor exmise în şedinţa primă,
2. Propunere relativ la inactivitatea secţiunilor ştiinţifice şi literare,
3. Fixarea locului pentru proxima adunare generală,
4. Dispoziţiuni pentru verificarea proceselor verbale,
5. Închiderea adunării generale.

*

Disertaţiunile se vor citi în o şedinţă specială ce se va ţine duminică în 9 septembrie n. la orele 3 p. m.

Se observă că eventualele disertaţiuni şi propuneri au să fie prevăzute în scris prezidiului Asociaţiunei, în Sibiu, strada Morilor Nr. 8 cu 8 zile, iar eventualele interpelaţiuni cu 3 zile înainte de adunarea generală.

Dat în şedinţa comitetului central al Asociaţiunei pentru literatura română şi cultura poporului român ținută în Sibiu la 9 august 1900.

I. M. Moldovan m. p.
preşedinte

Nicolae Togan m. p.
notar

„Transilvania“, Sibiu, anul XXXI, nr. 8/1900,
p. 81—82.

L'ASSEMBLÉE GÉNÉRALE ASTRA À BAILE HERCULANE:

9—10 septembre 1900

(Résumé)

A base d'étudier des documents d'archives et de la presse d'époque, l'auteur fait une analyse détaillée du mode de déroulement de l'assemblée générale Astra, tenue à Băile Herculane, dans 9—10 septembre 1900.

C'est distingué le rôle de la société Astra pour instruire le peuple, pour garder l'être national, de la pureté de la langue roumaine et la lutte pour la réalisation de l'unité nationale du peuple roumain.

IOSIF CISER (1884—1922) ȘI MINERII VĂII JIULUI

„...Ciser a fost omul expansiunii. Pentru el totul era mic, totul era strîmt. Planurile lui în mișcarea muncitorească erau vaste, clare și cuprindeau un teren larg de muncă. El înainta cu pași uriași spre înfăptuirea organizației moderne muncitorești, înființarea de cooperative și instituțiuni sociale în folosul muncitorimii.”

(„Minerul“, an V, nr. 8,
din 31 august 1923)

Personalitate remarcabilă a istoriei mișcării muncitorești din România, lider sindical cu prestigiu între muncitorii ardeleni și bănățeni care îl stimau, organizator al muncitorilor mineri și delegat al acestora la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, propagandist cu vaste cunoștințe social-politice, camarad loial și respectat chiar de autoritățile timpului, *Iosif Ciser* a văzut lumina zilei în anul 1884 la București. Părinții, originari din Transilvania, erau muncitori săraci, avînd o situație materială precară. Tînărul Ciser a fost nevoit, în consecință, să-și câștige existența singur, de timpuriu.

Înzestrat cu o voință de neclintit, avînd o vie inteligență și o mare sîrguință, I. Ciser devine în scurtă vreme un muncitor (cismar) priceput, apropiindu-se de mișcarea socialistă încă din anul 1902, moment cînd apărea la București ziarul „România muncitoare“, avînd subtitlul „Organ socialist săptămînal“ care continua activitatea de propagare a ideilor marxiste¹. În capitală întîlnește și se atașează de V. Anagnoste, Iosif Nădejde, Th. Neculuță, Gh. Cristescu, I. C. Frimu etc., citind cu interes operele lui K. Marx și Fr. Engels, lucrările socialiștilor români, cărți de beletristică și artă etc., devenind „socialist în toată puterea cuvîntului“. „Deși muncitor —, consemna ziarul „Minerul“ mai tîrziu —, a citit mult, cunoștea teoriile socialiste în amănunțime și spera în viitorul apropiat al societății socialiste. Acesta era imboldul cel mare ce-l îndemna la muncă...“².

I. Ciser participă cu însuflețire la o serie de acțiuni ale clasei muncitoare din București, cu deosebire la demonstrațiile de la 1 Mai și la mitingul din sala „Eforia“, de solidarizare a clasei muncitoare din România cu lupta proletariatului rus, cu care prilej (24 ianuarie/6 februarie 1905) s-a pus și problema refacerii organizației politice a clasei noastre

¹ *Istoria României în date*, Ed. enciclopedică română, București, 1972. p. 275, 279.

² „Minerul“, anul V, nr. 8, din 31 august 1923.

Fig. 1. Iosif Ciser (1884—1922)

muncitoare pe baze largi. I. Ciser desfășoară, concomitent, o meritorie activitate vizînd rîspîndirea ideilor socialiste în cîteva cartiere muncitorești bucureștene.

În februarie 1907 încep marile răscoale țărănești din România, desfășurate sub semnul neuitatului vers coșbucian, devenit deziderat arzător: „*Noi vrem pămînt!*”.

În martie același an, gazeta „*România muncitoare*” publică apelul semnat de M. G. Bujor și intitulat: „*Către soldații concediați (concentrați) și rezerviști*”, prin care îi îndemna să nu tragă în tovarășii răsculați, idee la care subscrie și Iosif Ciser. La 11/24 martie, tot în sala „*Eforia*”, s-a ținut o mare întrunire muncitorească la care au participat peste 5 000 de muncitori, convocați de cercul „*România muncitoare*” și de Comisia Generală a Sindicatelor din România, cu care prilej s-a adoptat o moțiune în care, după ce se exprima solidaritatea cu țărani răsculați, s-au formulat unele reforme: reluarea tuturor moșiilor stăpînite de proprietari fără acte

de proprietate, desființarea arendașilor, revizuirea democratică a Legii tocmelilor agricole, interzicerea învoielilor cu munca și plata în natură etc. La întrunire a participat și I. Ciser, a cărui activitate n-a scăpat atenției autorităților timpului, mai ales după reprimarea singeroasă a marii răscoale din 1907.

Guvernul liberal găsește cu cale să expulzeze din țară pe muncitorii „cu cetățenie străină“, dar și pe câțiva intelectuali socialiști, stabiliți apoi în unele localități din Transilvania sau la Budapesta (Ion Flueraș, dr. Cr. Racovski, *Iosif Ciser*, Gh. Boeriu, Vasile Dobrescu, Ion Crețu ș.a.), ceea ce a permis implantarea spiritului combativ, existent în acea perioadă în Regatul român, datorat lui Șt. Gheorghiu, I. C. Frimu, Al. Constantinescu, M. Gh. Bujor, N. D. Cocea etc. Trecerea unui număr însemnat de socialiști din vechea Românie peste Carpați a contribuit la răspîndirea largă a lucrărilor de analiză marxistă a societății românești efectuată de C. D. Gherea, la închegarea unității de concepție, reflectînd faptul că mișcarea muncitorească și socialistă română se dezvoltă unitar în întregul ei.³

Alături de personalitățile amintite, I. Ciser începe să activeze în cadrul Secției române a P.S.D. din Ungaria. „... Așa, săptămînă de săptămînă — își amintea T. Albani —, s-a format, în cîțiva ani, o pleiadă de socialiști români, care au făcut în același timp școală de luptă socială și oratorie. Secția avea și o bibliotecă. Cercul „România Muncitoare“ din București ne trimitea broșuri și ziarul „România muncitoare“, care se citea cu mult interes. Muncitorii, educați astfel, cînd se reîntorceau în orașele lor, păreau niște oameni veniți de la școli înalte și erau admirați cit de corect vorbesc limba română“.⁴

În anul 1910 s-a constituit un Comitet central al socialiștilor români la Budapesta care coordona activitatea organizațiilor muncitorești din Ardeal și Banat, avînd „subcentre“ la Brașov, Arad, Sibiu, Timișoara, Reșița, Anina, Uioara, Dej, Baia Mare, Slatina, Abrud, Petroșani, Brad, Orăștie. Pînă în 1913, acțiunea de organizare a minerilor din Valea Jiului — bazin carbonifer cu imense zăcămintе de cărbuni brun și huilă, exploatate din 1838—1840 mai întîi la suprafață, ulterior în subteran — a fost fără succes. Eforturile întreprinse de Comisia sindicală din Budapesta au fost zadarnice mai ales datorită „teroarei“ care se abătuse asupra întregii clase muncitoare. Totuși, cîteva ședințe secrete au fost ținute de către „lucrătorii mai luminați“, fără rezultate notabile. În februarie 1908, Sava Damian a reușit să organizeze o „adunare populară“ la Petroșani, sub egida Partidului social-democrat (din Ungaria), înființînd chiar o secțiune aici.⁵ La 4 octombrie (st. V.) 1910, Aurel Cristea reușește să vină la Petroșani însă este observat în gară și avertizat să nu acționeze în nici un fel; totuși reușește să organizeze o consfătuire clandestină

³ Cf. Toader Ionescu, *Ideea unității naționale reflectată în gîndirea economică din Transilvania 1848—1918*, București, 1983, p. 242—243; la fel Tiron Albani, *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvîrșirea statului național român unitar. 1 Decembrie 1918*, Ed. Științifică, București, 1969, p. 23.

⁴ T. Albani, *op. cit.*, p. 23—24; *Idem*, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, f.a., p. 111—113.

⁵ *Raport către al VII-lea Congres al Uniunii muncitorilor din industria minieră din România*, București, 1932, p. 41.

într-o casă particulară și să reglementeze sistemul de distribuire a gazetei „Adevărul“ (care a desfășurat „lupta fără odihnă pentru drepturile milioanei poporului muncitor român“ din Transilvania, „a deșteptat în poporul muncitor român conștiința de sine“, „i-a arătat drumul care ne duce la dezrobire“, precum se scria în articolele sale editoriale).⁶

Vizavi de această activitate, Centrala sindicală (din Budapesta) continua tatonările începute în 1904 în scopul de a obține de la guvern aprobarea statutelor de organizare a tuturor muncitorilor de la întreprinderile miniere. La o cerere oficială înaintată în 1910, Ministerul de Interne a răspuns în termeni foarte duri.⁷

În anul 1912, împreună cu I. Flueraș, Iosif Ciser „colindă“ regiunea minieră jiană, organizând o serie de adunări secrete. „Terenul cel mai corespunzător de muncă pentru sine — consemna ziarul „Minerul“ — l-a găsit în masa muncitorilor mineri. Putem spune că el a fost primul propagandist care s-a prezentat între muncitorii mineri din România de azi pentru a-i organiza. Organizarea minerilor ... era oprită și regiunile miniere erau păzite de autorități și jandarmerie cu cea mai mare strictețe, să nu se apropie de ele vreun propagandist, să conturbe starea de robie a minerilor. ... Îmbrăcat în haine de țăran, prin gropile munților din apropiere se întâlnea cu muncitorii mineri, ținând consfătuiri ...“⁸.

Pionieratul activității lui I. Ciser în mijlocul minerilor jieni a fost relatat (și) într-o ședință a Camerei deputaților din 1929, de către I. Flueraș în următorii termeni: „... La Valea Jiului n-aveam voie să pătrundem și totuși am găsit mijlocul să strecurăm acolo pe unul dintre ai noștri, pe Iosif Ciser, fost membru al acestei camere (ales în 1920). L-am trimis acolo pe ascuns și l-am băgat servitor la un avocat, ca să poată noaptea aduna câte un mănunchi de muncitori și să-i îndrumeze cum să se apere împotriva sălbăticeii exploatare. Muncitorii n-aveau dreptul să înființeze sindicate, dar noi am dejucat legile maghiare, făcându-i pe muncitori abonați la gazeta noastră „Adevărul“, iar din abonamente le-am dat nu numai gazete, ci și ajutoare în caz de boală sau moarte ...“⁹

În anul 1913 este temeinic organizată activitatea de abonamente la „Adevărul“, „Bányamunkás“ și „Bergarbeiter“ (Muncitorul miner) în Valea Jiului, unde prigoana autorităților, în consecință, se întărește. În vara aceluiași an, I. Ciser revine în zona jiană „ajungând la Petroșani“ pe drumuri peste munți și prin păduri.“ Organizează lângă Vulcan (la Dealul Babii) „primul nucleu sindical“ în componența căruia figurau: Gh. Mogoș, Szakay, Ion Cioară etc. Ședințele comitetului cu „oamenii de încredere“ se țineau într-un local de pe Maleia (Petroșani) sau într-o sală a comerciantului Grün.¹⁰

⁶ Vezi *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II. (1900—1921), Par-tea I (1900—1907), Ed. Politică, București, 1966, p. 564; la fel Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 427, Gazeta „Adevărul“ era editată de Secția română a Partidului social-democrat din Ungaria (1903), apărind la Budapesta și apoi la Lugoj, între anii 1903—1914.

⁷ *Raport către al VII-lea Congres ...*, 1932, p. 41.

⁸ „Minerul“, an V, nr. 8 din 31 august 1923.

⁹ Vezi Ion Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar. Camera deputaților 1919—1939 (note și memorii)*, Ed. Politică, 1973, p. 208.

¹⁰ Vezi *Raport ...*, 1932, p. 41—42; la fel N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniță, *Un veac de istorie de pe Maleia*, Ed. Politică, București, 1971, p. 17.

La 26 octombrie 1913, la cel de-al VIII-lea Congres al Secției române a Partidului social-democrat din Ungaria, Iosif Ciser prezintă raportul privind organizarea politică și economică, făcând o analiză a situației, deosebit de grea, a poporului român din Transilvania. În raport, I. Ciser pleda ca social-democrații români să-și facă o datorie de cinste pătrunzând la sate spre a lumina poporul și a-l îndruma pe calea organizării în „Uniunea muncitorilor de pământ”. Relativ la masele muncitorești de la orașe, el preciza că singurul mod de organizare a muncitorilor români îl reprezintă secțiunile române ale Partidului social-democrat.¹¹

La Vulcan, străveche localitate a meleagurilor jiene, cu urme materiale datînd din epoca romană a străbunei Dacii, s-a constituit în martie 1914 un „grup sindical clandestin”, în urma adunării care a avut loc pe Dunga Jiului. Membrii comitetului erau: Kászonyi, Mogoș, Ebergényi, Szakatis, Iacob Pusenyar, Iosif Sisan, Petru Trestian, Petru Vijdea. Inițial și neobositul Iosif Ciser a asistat la întrunirile comitetului sindical vulcănean, organizînd „administrația conform sistemului abonamentelor”.¹²

În vara aceluiași an a izbucnit prima conflagrație mondială odată cu declarația de război a Austro-Ungariei către Serbia (15/28 iulie 1914). Minerii jiieni au fost încorporați și trimiși pe front; peste puțină vreme au revenit la vatră, în galeriile subpămîntene, ca „mobilizați pe loc”. Nimeni n-a mai plecat pe front, cu excepția celor care, dînd semne de enervare, deveneau periculoși „ordinei publice” și „interesului național”. Astfel militarizați, viața muncitorilor mineri se scurgea ca într-o imensă cazarmă. Zilnic chiar se publicau noi ordine și dispoziții referitoare la împărțirea alimentelor pe cartele, maximalizarea prețurilor, încartiruire, reducerea porțiilor de făină și alte alimente de strictă necesitate. Din cauza regimului polițienesc și mai ales, din pricina subalimentației, producția de cărbuni începea să se reducă. Îngrijorarea cercurilor oficiale s-a manifestat în presa vremii ca și în parlamentul vienez, unde ministrul Homann, ca răspuns la o interpelare, mărturisea că „scăderea producției de cărbuni se datorește lipsei de hrană a muncitorilor, care fiind flămînzi nu pot da același randament ca înainte de război”.¹³

În toamna anului 1915, Iosif Ciser reușește să se stabilească în Valea Jiului, „venind (de pe front) cu foaie medicală, pentru a-și vedea de sănătate, căci de pe atunci suferea de tuberculoză care l-a răpit în floarea vîrstei. Astfel, propaganda de organizare a reînceput în ascuns, căci Ciser era mereu urmărit. Au reînceput întrunirile noaptea prin munți și văi — mizeria și foametea produsă de război ne mai puțin și mințite”.¹⁴

În mai 1916, muncitorii mineri au declarat grevă, mai întîi cei din Lupeni, apoi cei din Aninoasa, Vulcan, Petroșani și Petrila. Devenită generală, participînd la ea peste 10 000 de muncitori români, maghiari și de alte naționalități, greva pricinuieste mari greutăți în sprijinirea cu cărbune a întreprinderilor care lucrau pentru „mașina” de război. La scurtă vreme, societățile carbonifere au acordat: 10—20% spor de salarii,

¹¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, București, 1968, p. 519, 522; la fel M. Mușat, I. Ardeleanu, op. cit., p. 429.

¹² *Raport...*, 1932, p. 42.

¹³ *Ibidem*, p. 19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 42; la fel N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniță, op. cit., p. 18.

50% plus — făină și untură, încălțăminte cu jumătate preț, premii de sirguință etc. În pofida teroarei, a regimului de „aspru militarism“, organizarea muncitorilor în syndicate, acțiune sprijinită, la inițiativa Secției române a P.S.D. din Ungaria, cu consecvență, de I. Ciser, n-a putut fi stăvilită. În același an, s-a reînființat „comitetul secret“ de la Vulcan (avînd în componență, între alții, pe: Irimie Boer, Petru Ardelean, Albert Dènes, Iosif Gröbli), urmat de alte comitete similare la Lupeni, Petroșani, Lonea etc.

În toamna anului 1917, Valea Jiului din nou a cunoscut „agitația“ socială. Gazeta „Adevărul“ reappare (1 oct. 1917), fixîndu-și atitudinea, în problemele păcii și organizării muncitorilor mineri. În numărul din 12 noiembrie același an, „Adevărul“ făcea următoarea constatare: „*În părțile Reșiței, la Petroșani, în părțile Dejului și pretutindeni unde au fost împrăștiati minerii români, ei sînt solidari cu tovarășii lor maghiari și germani. Sînt mii de mineri români organizați, și așa e bine.*“

Pînă la finele anului 1917, numărul minerilor abonați la „Adevărul“ atinsese cifra de 500, iar tirajul atingea 18 000 de exemplare.¹⁵

În anul 1917, din însărcinarea Secției române a P.S.D. din Ungaria, este trimis în Valea Jiului ca „secretar permanent“ Iosif Ciser. Socialiștii români, în cursul anului respectiv cît și a celui următor — potrivit mărturiilor vremii — și-au perfecționat sistemul de organizare. Din secțiile de propagandă ale Comitetului central al Secției române a P.S.D. din Ungaria făceau parte: *Iosif Ciser (Petroșani)*, Sava St. Damian (Arad), I. Joandrea (Sibiu), Gh. Grădinaru (Brașov), Gh. Rusu (Cluj), Vasile Toma (Oradea).¹⁶

Ziua de 1 Mai a anului 1918 a fost aniversată în Valea Jiului în chip sărbătoresc, muncitorii manifestînd „pentru prima dată cu steaguri roșii“. Pe cîmpul (platoul) Surducului, mii de mineri au ascultat pe vorbitorul I. Ciser (în limba română) și pe Iuliu Batta (în limba maghiară).¹⁷

Peste cîteva zile (5 mai 1918) s-au deschis lucrările celui de-al IX-lea Congres social-democrat român, avînd la ordinea de zi: 1. Darea de seamă a C.C.; 2. Alegerea noului comitet; 3. Agitația și presa (a. Secțiunile de partid, b. Grupele sindicale, c. „Adevărul“; subpunctul b apare în ordinea de zi numai în preajma congresului); 4. Situația politică și economică; 5. Propuneri. O impresie deosebită a produs cuvîntarea minerului *Petru Ardeleanu* din Vulcan care spunea, între altele: „Vorbesc în numele miilor de tovarăși din Valea Jiului. *Noi românii sîntem acolo în majoritate. Avem mare lipsă de foi și broșuri, de agitație (românești).* Din partea stăpînirii sîntem foarte mult prigonîți. „Bărbații de încredere“ sînt trimiși la armată pentru că i-au apărarea muncitorilor. Trebuie să adunăm mai dese. La conducerea grupelor, noi românii numai cu greu am ajuns. Înainte erau la conducere numai tovarăși nemți și maghiari. *Nu trebuie ca românii să se*

¹⁵ Vezi *Raport...*, 1932, p. 20, 44. Guvernul maghiar, la sfîrșitul anului 1917, consimte să aprobe statutele minerilor „refinnoite de Comisia generală încă din august același an“. S-a acordat astfel bază legală organizării sindicatelor miniere. Într-un interval de timp scurt, puținele syndicate miniere care activau clandestin își încep activitatea pe față, iar altele vor lua ființă în scurtă vreme (15 martie 1918 — sindicatul Lonea și sindicatul Petroșani; 7 aprilie — syndicatele Ani-noasa, Lupeni și Vulcan; 6 ianuarie 1919 — sindicatul Petrila).

¹⁶ T. Albani, *Memorii...*, p. 37, 41.

¹⁷ Vezi „Adevărul“ nr. 17 din 29 aprilie/12 mai 1918.

organizeze separat, ci în frăție cu tovarășii de alt neam să lucrăm pentru îmbunătățirea sorții noastre. Vrajba dintre noi aduce foloase numai stăpînitorilor“. Cel de-al patrulea punct din ordinea de zi a Congresului a fost consacrat situației politice și economice. Raportor — Iosif Ciser. Problema cauzelor și caracterului războiului mondial stătea în centrul preocupărilor raportului, care aprecia faptul că înarmările febrile au pregătit terenul pentru catastrofă: „... Scînteia a venit prin atentatul de la Sarajevo, însă adevărații vinovați pentru izbucnirea focului sînt numai aceia care au făcut terenul prielnic pentru izbucnirea lui“. Se considera drept cauză principală a războiului tendințele imperialiste de cucerire și contradicțiile care au ieșit de aici (cele anglo-germane). Rezoluția asupra situației politice exprima „regretul pentru faptul că nici acum nu s-a putut restabili înțelegerea și solidaritatea între partidele social-democrate din lume, spre a se putea începe o acțiune mare și reușită contra războiului nimicitor și pentru înfăptuirea păcii fără cuceriri, pe baza dreptului tuturor neamurilor de a hotărî singure de soarta lor“.¹⁸

Destrămarea monarhiei dualiste austro-ungare în toamna anului 1918, sub loviturile puternice ale popoarelor asuprite, ale maselor populare de la orașe și sate, devenise o realitate. La 18/31 octombrie 1918 flăcările revoluției burghezo-democratice au început să cuprindă întreaga Transilvanie. Revoluția din Transilvania de la 1918 a fost generată de profundele și vechile contradicții sociale și naționale, ascuțite la maximum în anii de război (1914—1918).

Luptele maselor muncitoare transilvănene au fost îndreptate împotriva asupririi din partea grofilor și baronilor unguri, a statului reacționar austro-ungar, pentru eliberarea națională și unirea cu vechea Românie și pentru introducerea de rînduiri democratice. În zilele revoluției *românii din Transilvania care formau dintotdeauna marea majoritate a acestei provincii* împreună cu minoritățile naționale „sărbătoreau de comun acord funerariile războiului și alungau... pe fișpani, solgăbirăi și notari“, deci reprezentanții statului dualist.¹⁹

La Oradea, Cluj, Baia Mare, Brașov, Zlatna, în Valea Jiului și în alte centre industriale acțiunile muncitorimii au fost hotărîtoare în răsturnarea vechilor autorități. Aceste acțiuni au fost sprijinite de celelalte categorii sociale, de țărănime mai ales, adînc nemulțumită de politica reacționară a monarhiei dualiste austro-ungare.

În marile centre industriale ale Transilvaniei: *Valea Jiului, Reșița, Dognecea, Ocna Dejului* etc. muncitorii și-au creat sfaturi sau consilii muncitorești, care au acționat împreună cu consiliile naționale locale sau ținea locul acestora.

Mișcarea muncitorească și socialistă și-a afirmat voința și hotărîrea prin crearea în multe localități a *consiliilor muncitorești și gărzilor muncitorești*, care au preluat conducerea unor centre muncitorești transilvănene din miinile autorităților austro-ungare, apărînd destoinic interesele

¹⁸ Apud Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvîrșirea unității Statului național român*, în „Studii“ — Revista de istorie, 6/1968, p. 1042—1044; vezi și M.C. Stănescu, M. Silvian, *Lupeni ieri și azi*, Ed. Politică, București, p. 17—18.

¹⁹ Vezi Augustin Deac, *Contribuția clasei muncitoare la fărîmarea statului național unitar român*, București, Ed. Politică, 1986, p. 86—87.

maselor populare. Astfel, muncitorii din Valea Jiului, înlăturînd jandarmii și celelalte autorități ale statului reacționar ungar, și-au creat consilii și gărzi muncitorești, în care au intrat peste 1 100—1 200 de muncitori.²⁰

În Valea Jiului, ca și în alte centre muncitorești transilvănene și bănățene, s-a constituit un *Consiliu muncitoresc* (cuprinzînd reprezentanți ai muncitorilor români, maghiari, germani etc.) avînd în competență specială „procurarea alimentelor”. „... Valea Jiului — se preciza într-un document de epocă — a trăit atunci zile de libertate. Poliția și vechea jandarmerie se dizolvase. În locul acestora, ordinea este păzită de garda muncitorească. Aceasta era înarmată și condusă de cîțiva intelectuali localnici, învățători și foști funcționari sub vechiul regim. Ea asculta de ordinele Sfatului muncitoresc, cu sediul la Petroșani, sfat compus din reprezentanții tuturor „breslelor” din regiune”²¹.

Demn de remarcat este faptul că muncitorii maghiari din Valea Jiului, alături de cei români, discutînd în Consiliul muncitoresc problema Unirii Transilvaniei cu România, s-au pronunțat pentru această înfăptuire și pentru transformarea țării într-un stat democratic.²²

Din Valea Jiului erau delegați să participe la Alba Iulia un grup numeros de muncitori în frunte cu *Iosif Ciser*, *Achim* (Ioachim) *Zamora*, *I. Jurcă*. Tot de aici, odată cu delegații muncitorilor mineri, pleacă spre Alba Iulia un pluton al gărzii naționale condus de dr. *Dominic Stanca* pentru a întări forțele de ordine ale Gărzii naționale din Alba Iulia. „Niciodată — își amintea *Emil Isac* — n-am mai văzut atîta mulțime de țărani adunați la un loc. E puterea străbună în marș și cu toții cîntă. Fetele în porturile lor naționale merg separat, grupuri-grupuri. În convoi vin mulțimile de muncitori români cu steaguri roșii, pe urmele lor o companie de marinari ajunsă la limanul cel sigur...”²³.

În semn de recunoaștere a rolului jucat de organizațiile socialiste, în prezidiul Marii Adunări Naționale, ca vicepreședinte a fost ales reprezentantul Partidului Social-Democrat Român, *Ioan Flueraș*, iar printre secretari (notari) a fost ales și socialistul *Iosif Ciser*. Pe lîngă delegați aleși ai social-democrației române, sindicatele muncitorești din toate orașele și centrele industriale și miniere din Transilvania au trimis peste 10 000 de muncitori la Marea Adunare Națională, printre care un număr aparținînd minorităților naționale. Zecile de mii de reprezentanți ai maselor muncitoare de la orașe și sate au venit la Alba Iulia pentru a-și exprima năzuința ca unirea națională să fie însoțită și de satisfacerea revendicărilor lor sociale, de făurirea unui regim democratic.

Pe adresa Marii Adunări Naționale Române constituante de la Alba Iulia au sosit numeroase telegrame de susținere a hotărîrilor istorice. Printre altele, menționăm pe cea a muncitorilor din Sfatul Național din Lupeni, în care „se dorea din inimă succesul Unirii”, a Sfatului Național Român

²⁰ *Ion Lungu* (și colectiv), *Pagini din trecutul de luptă al muncitorimii hunc-dorene* (1914—1944), Deva, 1966, p. 52.

²¹ *Apud Raport...*, 1932, p. 45.

²² *Vezi Destrămarea monarhiei austro-ungare...*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 260; la fel *Augustin Deac*, *op. cit.*, p. 103.

²³ *Apud „Flacăra”, nr. 44 (1 481) din 4 noiembrie 1983.*

din Petrila și Petroșani în care se comunică că „aderăm la rezoluțiunea Adunării naționale”²⁴.

„La această adunare istorică — sublinia gazeta „Adevărul” peste câteva zile de la marele moment istoric — au luat parte și reprezentanții partidului nostru, contribuind și dinșii prin votul lor la aducerea hotărârii. Era de datoră lor să facă aceasta, căci chiar social-democrația recunoaște dreptul fiecărui neam de a se dezvolta nestinjenit în cadrele sale naționale. Și noi care am luptat pînă acum și am jertfit muncă fără preget pentru dezrobirea atît națională cît și socială a neamului românesc, nu ne putem uita de trecut și nu ne putem împotrivi atunci cînd a fost vorba de realizarea dezrobirii naționale. Dar am făcut-o aceasta și pentru ca mai tirziu, cu atît mai ușor să putem lupta pentru nimicirea oricărei stăpîniri de clasă și pentru înfăptuirea societății socialiste”²⁵.

Iosif Ciser a participat, împreună cu alți socialiști, la discuțiile preliminare care au avut loc cu membrii Partidului Național Român, în sala Cazinoului militar din Alba Iulia, privitoare la Unire, susținînd cu fermitate și entuziasm necesitatea Unirii și a realizării, concomitent, a unor reforme democratice, demne de un stat care se respectă, modern și civilizat.

La Conferința internațională socialistă de la Berna (2 februarie 1919), delegația social-democraților unguri, negînd dreptul poporului român de a se uni într-un stat național unitar, a căutat, prin prezentarea unor date statistice unilaterale privind proporția populației românești și a naționalităților conlocuitoare din Transilvania, să susțină punctul de vedere al șovinștilor și naționaliștilor unguri de menținere pe mai departe a Transilvaniei în cadrele statului ungur.

Iosif Ciser, alături de alți socialiști transilvăneni, a luat atitudine împotriva acelor „socialiști” care căutau să provoace derută în sînul mișcării socialiste, scriind că „... nu avem nimic comun cu asemenea oameni... nici nu îi mai numim socialiști”²⁶.

Ca urmare a prodigioasei activități desfășurate în rîndurile muncitorilor (mineri, cu deosebire), I. Ciser se îmbolnăvește, neputînd participa la Congresul X al P.S.D. din Ardeal și Banat, ținut la Sibiu în zilele de 19 și 20 ianuarie 1919, care a aprobat Unirea tuturor românilor. În Rezoluția Congresului de la Sibiu, luîndu-se act de motivarea făcută în Darea de seamă a Comitetului Central privind poziția și contribuția socialiștilor români la actul istoric de la 1 Decembrie 1918, se declara „că este în deplin acord cu ținuta delegaților social-democrați, care la Adunarea națională de la Alba Iulia, în concordanță cu voința întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor.” „Congresul”, se relata în continuare, „constată că Unirea poporului românesc într-un stat independent este o necesitate istorică, bazată pe dreptul de liberă dispoziție al tuturor popoarelor — și social-democrația română, cînd a aderat la înfăptuirea acestui ideal al românilor de pretutindeni, n-a depășit (nu s-a abătut, n.n.) întru nimic de la principiile stabilite de congresele socialiste internaționale, care întotdeauna au recunoscut dreptul fiecărei națiuni

²⁴ Arhiva Muzeului Unirii din Alba Iulia, fond Marea Adunare Națională, vol. II, f. 17; vezi și Expoziția de bază a Muzeului din Petroșani, sala IV.

²⁵ „Adevărul”, an XIV, nr. 48 din 2/15 decembrie 1918.

²⁶ Apud Almanah „Tribuna '79”, p. 162.

asuprite și divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independența sa²⁷. Deși absent, I. Ciser a fost ales în Comitetul Executiv al P.S.D. din Ardeal și Banat.

Restabilit în primăvara aceluiași an, Iosif Ciser se statornicește la Sibiu, unde se afla atunci conducerea centrală a socialiștilor români transilvăneni, Consiliul Dirigent și redacția gazetei „Adevărul”⁴.

Activist de partid merituos, I. Ciser rămîne în continuare activist sindical pasionat, organizînd Conferința minerilor și topitorilor de metale care și-a desfășurat lucrările la Sibiu (10/23 martie 1919) cu care prilej s-a constituit Uniunea minerilor. Secretar central a fost ales inimosul Iosif Ciser.²⁸

I. Ciser este ctitorul gazetei „Minerul”, organ al Uniunii muncitorilor din industria minieră din România (Uniunea minerilor), al cărui redactor responsabil a fost de la primul număr (15 iunie 1919) și pînă la moarte.

Cu prilejul Conferinței din 10—11 mai 1919 de la Sibiu, a fost ales organul conducător al Partidului social-democrat din Ardeal și Banat care era format din 17 membri, între ei figurînd și Iosif Ciser, care va reprezenta partidul social-democrat transilvănean la Conferința mișcării socialiste din 23—26 mai 1919, ținută la București, unde „s-au încheiat preliminarile unității proletariatului din România nouă” pe linia realizării unității de acțiune a mișcării socialiste din țara noastră. I. Ciser preciza acolo că: „Viitorul congres va desăvîrși opera începută... Muncitorimea trebuie să se unească pentru a se elibera”²⁹.

În contextul marilor acțiuni revoluționare care au cuprins întreaga țară în anul 1920, o „filă eroică” a fost scrisă de minerii Văii Jiului. În perioada ianuarie—februarie 1920, syndicatele locale și secretariatul lor din Petroșani au intervenit adesea prin memorii și delegații pentru a demonstra patronatului și autorităților administrative situația grea a muncitorilor mineri și nevoia de a se rezolva urgent doleanțele lor. Nefiind satisfăcute cererile înaintate, minerii din Valea Jiului au declarat grevă (21 martie 1919). La 25 martie, solidari cu muncitorii mineri, ceferiști din Petroșani, au paralizat întregul transport pe Valea Jiului timp de 24 ore. Așadar, greva a devenit generală.

Iosif Ciser, secretarul Uniunii minerilor, prezintă la începutul lui aprilie 1920 o informare asupra grevei din Valea Jiului, arătînd „Cine este vinovatul” și demonstrînd faptul că „muncitorii au fost provocați”. Spre a lămuri „pe cei în drept” și pentru a informa opinia publică despre ce se petrece în Valea Jiului⁴, I. Ciser prezintă situația de aici „în adevărata ei lumină”: „... De șapte luni, muncitorii au înaintat direcțiunilor miniere din Valea Jiului un memorandum, cerînd regularizarea salariilor. Tot atunci s-a înaintat și Consiliului Dirigent, prin d-l Blăjan, directorul general al minelor, același memorandum, ca și statul să fie informat și să poată lua măsurile necesare, ca arbitru, în această chestiune. Vechiul contract colectiv a expirat deja la 30 septembrie 1919. De atunci sînt șapte luni. Șapte luni, și chestiunea acestui memorandum n-a fost rezolvată nici pînă azi, deși organizația muncitorilor l-a reînnoit încă de două ori în diferite forme

²⁷ Vezi Augustin Deac, op. cit., p. 129.

²⁸ Vezi „Banatica”, VII, 1983, p. 371—374.

²⁹ „Socialismul” din 27 mai 1919.

și l-a urgentat cel puțin de opt ori. Tărăgăneala aceasta a provocat întimplările din Valea Jiului . . .“ Vinovat de ele se face, în primul rînd, directorul general Blăjan, care „n-a voit să rezolve cererea muncitorilor“, deși însuși Iosif Ciser l-a invitat să-l însoțească în Valea Jiului ca „să rezolvăm chestiunea la fața locului“, avînd în vedere că „societățile fac sabotaj, nu voiesc să producă carbuni, și acest sabotaj al societăților se pune în sarcina muncitorilor“. Demersul lui I. Ciser este făcut și ministrului Z. Boilă (din Consiliul Dirigent), căruia îi oferă date concrete „căpătate de la minele erarului (de stat) din Lonea „potrivit cărora“ din două mii de muncitori cîți sînt la Lonea, numai 270 lucrează la producerea carbunelui“, inițiativă rămasă — și ea — fără rezultate pozitive. I. Ciser concludde: „... *Deci: Memorandul nu e rezolvat, alimente muncitorii nu au, plățile nu le-au căpătat, iată pentru ce a izbucnit greva. Scopul e ajuns, muncitorimea a fost provocată să se pună în grevă, lucru ce a fost așteptat, deoarece deja înainte de asta cu trei săptămîni toate garnizoanele și-au întreit contingentele. Teroare există, muncitorii sînt azvîrliți afară din case, conducătorii toți arestați, producția stagnează*“ . . .³⁰.

Întrucît situația nu se normaliza, la 2 mai 1920, în numele Uniunii minerilor, Iosif Ciser înaintează Ministerului Muncii un Memoriu în care denunța amestecul armatei în activitatea sindicatelor din Valea Jiului, cerea ca organizațiile muncitorești din această zonă să poată funcționa liber, pedepsirea ofițerilor vinovați de brutalizarea muncitorilor, eliberarea celor arestați etc. Pe de altă parte, I. Ciser atrăgea atenția cu toată seriozitatea că „*dacă acuma nu vor fi satisfăcute cererile drepte ale muncitorilor, eu îmi declin orice răspundere (supra) evenimentelor ce vor urma în Valea Jiului, deoarece suferințele au o margine*“.³¹

Conflictul de muncă de pe Valea Jiului, deferit Tribunalului din Deva care a instituit o comisie de arbitraj, s-a soldat cu rezultate pozitive pentru muncitori: minerii, potrivit Hotărîrii din 24 iulie 1920, primeau un salariu minim pe zi — muncă de 50 coroane, ajutorii de miner — 45 coroane, meseriașii — 60—70 coroane, funcționarii inferiori — 2100—2500 coroane lunar. Administrația era obligată să aprovizioneze și să distribuie, prin magazinele proprii, alimente și alte bunuri de consum la prețuri scăzute, să ofere gratuit, în locuințele proprietate ale societății, curentul electric precum și o cantitate de carbune pentru încălzit; timpul de muncă era fixat la 8 ore.³²

Ca urmare a alegerilor parlamentare din mai 1920, încheiate cu victoria Partidului Poporului (42% din voturi), Partidul Socialist a obținut 21 de mandate pentru Camera Deputaților și un mandat pentru Senat. Între cei 21 de deputați socialiști aleși figura și Iosif Ciser, care reprezenta *interesele muncitorilor mineri (din Valea Jiului, cu deosebire)*; în parlamentul țării, el a pledat pentru obținerea drepturilor și libertăților lor cetățenești. În scopul de a-și coordona mai eficient activitatea, grupul parlamentar socialist, în urma unei consfătuiri ținute la sfîrșitul lunii iunie 1920, alege un „comitet de acțiune“, alcătuit din I. Moscovici, Ale-

³⁰ Vezi „*Tribuna Socialistă*“ din 4 aprilie 1920; la fel *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, Ed. Politică, Buc. 1966, p. 343—346.

³¹ Apud M. C. Stănescu, M. Silviu, *op. cit.*, p. 28.

³² Vezi N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 36—37.

xandru Dobrogeanu, Toma Dragu, dr. I. Pistiner, B. Stefanov și Iosif Ciser.³³

I. Ciser a fost unul dintre organizatorii grevei generale din toamna anului 1920 la București și Cluj. „*Poliția* — își amintea unul dintre participanții la eveniment din „capitala” Transilvaniei — *însă turba de necaz că nu putea lua „ca din oală” pe conducătorii grevei. Acum aresta cu nemiluita pe conducători și îi maltrata. Pe simplii greviști îi lua noaptea din pat și îi ducea la fabrică sau la poliție...*”³⁴. La Cluj, din cei circa 270 de muncitori arestați în timpul grevei, majoritatea au fost eliberați în cursul lunii noiembrie același an. Au fost reținuți doar: Iosif Jumanca, Iacob Klein, Iosif Ciser, Tiron Albani, Ioan Groza și Zaharia Pop. La o nouă triere au mai rămas: Iosif Jumanca, Iacob Klein și Iosif Ciser, ținând cont de calitatea lor de membri în Consiliul general al Partidului Socialist și de „ordonatori” ai grevei generale.³⁵ Instrucția judiciară a inculpaților din Cluj a evoluat destul de curios. Inițial, Parchetul general din localitate a dispus urmărirea și judecarea lor severă atît pentru delictul de „provocare la grevă” cit și pentru „crimă de sabotaj”, „înalță trădare” și „răzvrătire” prevăzute și pedepsite mult mai grav, conform diferitelor articole din Codul penal. Mai târziu, Curtea de apel a anulat decizia Camerei de acuzație, declarînd Tribunalul clujan „incompetent”. Ca atare, acuzații au fost deferiți Tribunalului Ilfov în vederea „dresării” actelor necesare și atașării lor la grupul socialiștilor bucureșteni, judecați de Curtea marțială a Corpului II Armată. Însă ei n-au fost încadrați în procesul din Capitală. Printr-un ordin al Ministerului de Război, datat 20 decembrie 1920, Iosif Jumanca era pus în liberatate provizorie, în urma intervenției făcută în acest sens de Iuliu Maniu. Iacob Klein a fost reținut însă la Jilava, acuzat de participare la „mișcarea clandestină” și judecat apoi în procesul din Dealul Spirii. În privința lui Iosif Ciser, acesta nu compăruse încă în fața instanței din București, fiind bolnav și internat în clinica din Cluj.

La Curtea marțială din București, el figura printre primii acuzați în calitate de *principal „provocator” al grevei generale*.³⁶

Uniunea minerilor, care pe timpul grevei generale și mai târziu, a rămas fără personal, a fost nevoită să susțină o luptă îndârjită cu întreprinderile, capacitînd conducerile acestora să reprimească la lucru pe muncitorii „victime” ale grevei din 1920. Din punct de vedere material, numai procesele minerilor deținuți cu ocazia grevei generale au costat circa trei sute mii lei, sumă considerabilă, plătită în mare parte din fondurile Uniunii minerilor.

Uniunea minerilor, depunînd o activitate practică, a reușit — numai în 1920 — să încheie 33 contracte colective cu sporuri de salarii între 10% și 120%.³⁷

³³ Vezi lucrarea *Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921)*, E.S., Buc., 1971, p. 290, 292.

³⁴ Tiron Albani, *Amintiri despre greva generală din 1920*, în „*Tribuna*”, nr. 19 din 6 mai 1976.

³⁵ Vezi lucrarea *Greva generală din România — 1920*, Buc., 1970, p. 403.

³⁶ *Ibidem*, p. 403—404; la fel Raport..., 1932, p. 63.

³⁷ Vezi *Raport...*, 1932, p. 66—67.

Fig. 2. Mormintul lui Iosif Ciser aflat în cimitirul din Ocna de Fier, județul Caraș-Severin.

Iosif Ciser, în calitate de „secretar central“, a desfășurat o meritorie activitate în acest cadru, jucînd un rol important pentru apărarea membrilor de sindicat: „...

Nu trecea zi ca să nu vie o știre sau mai multe, dintr-o localitate sau din alta, că mai mulți mineri au fost deținuți, bătută pînă la sînge și încarcerati. Atunci tovarășul Ciser alerga pe la autorități pentru aplanarea conflictului și trimitea delegații Uniunii la fața locului pentru a interveni. Cînd se credea aplanată prigoana, alte știri soseau că delegatul Uniunii e deținut, bătut și arestat, altă dată legat fedeleș și trimis înapoi. Atunci din nou se începeau intervențiile la autorități, ministere pentru încetarea acestei barbarii“ ...³³.

³³ „Minerul“, an V, nr. 8 din 31 august 1923.

Munca aceasta „plină de jertfe“, I. Ciser o făcea în folosul muncitorilor, neglijându-se ca persoană în ciuda faptului că era foarte bolnav. Unii dintre cei ajutați — culmea ironiei! — îl calomniau și-l disprețuiau.

„Loviturile acestea (și la propriu și la figurat, n.n.) le primea cu resignația demnă de om cult, inteligent și cu vederi largi, care s-a ridicat deasupra invidiilor de toate zilele. Atacurile acestea îndreptate contra lui din partea adversarilor și-au ajuns culmea la ultimul Congres al minerilor (la care a mai participat, iulie 1922 — Cluj), contra cărora s-a apărut cu atît logică și argumente zdrobitoare, că din partea congresului i s-a dat satisfacția deplină“.³⁹

I. Ciser a fost ales, în iunie 1921, membru al Comitetului executiv al Federației partidelor socialiste din România (transformată, în mai 1927, în Partidul Social-Democrat din România).

Copleșit de boală, a doua zi după Congresul al IV-lea al Uniunii minerilor (Cluj, iulie 1922), Iosif Ciser pleacă la Ocna de Fier „loc bun pentru vilegiatură, pentru a-și căuta de sănătate și a se odihni după munca oboșitoare a congresului (pregătirea și desfășurarea lui, absorbindu-l). După cîteva săptămîni petrecute acolo, în loc să se reculeagă, boala (tuberculoza) s-a agravat atît de mult, că l-a răpit pentru totdeauna din mijlocul muncitorilor pentru care a luptat cu atîta drag...“⁴⁰

A închis ochii pentru totdeauna, la 21 august 1922, în vîrstă de numai 38 ani, în casa prietenului său Nicolae Munteanu din Ocna de Fier, județul Caraș-Severin (str. Vale, nr. 103). În acordurile „Internaționalei“, cîntată de minerii din Ocna de Fier, Bocșa Română, Reșița, Dognecea, Anina etc., ale fanfarei miniere din Anina, I. Ciser a fost înmormîntat în cimitirul comun al din Ocna de Fier, unde mai tîrziu i s-a ridicat — cu sprijinul Uniunii minerilor — un admirabil monument funerar (din marmură albă), ca un etern omagiu adus „neobositului luptător al cauzei muncitorești“.

DUMITRU PELIGRAD

IOSIF CISER (1884—1922) UND DIE BERGLEUTE AUS DEM SCHILTAL

(Zusammenfassung)

Iosif Ciser (1884—1922), eine markante Persönlichkeit der rumänischen Arbeiterbewegung, ein überzeugter Sozialist und Internationalist, ist durch eine vielfältige revolutionäre Tätigkeit inmitten der Bergleute aus dem Schiltal, insbesondere während des ersten Weltkrieges, hervorgetreten. Als Patriot setzte er sich gleichzeitig für die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien ein, die „alle Wege zum Fortschritt und Glück“ der Arbeiter ohne nationalen Unterschieden öffnen mußte.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

SITUAȚIA PROPRIETĂȚII FUNCIARE DIN SUDUL BANATULUI ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE LEGIFERĂRII REFORMEI AGRARE DIN 1921. ARENĂRILE FORȚATE

În primele două decenii ale veacului XX, țara noastră se afla în prima fază de evoluție a capitalismului fiind slab dezvoltată din punct de vedere economic, dependentă de capitalul străin, agricultura deținând locul principal în ansamblul economiei naționale.

Datorită unor cauze specifice, de natură istorică, capitalismul era în Transilvania și Banat mai avansat decât în restul României. Totuși, în agricultură procesul de dezvoltare a noilor relații de producție era, lucru valabil pentru întreaga țară, mai lent decât în alte ramuri economice, dat fiind faptul că atât relațiile feudale de proprietate cât și marea proprietate n-au fost lichidate dintr-o dată, ele adaptându-se treptat la capitalism¹.

În jurul anului 1900 agricultura Transilvaniei era dominată de existența mării proprietăți, situația menținându-se în linii generale neschimbată pînă în preajma reformei agrare. Iată datele furnizate de recensământul agrar din 1895².

Grupul de gospodărie	Numărul	În %	Suprafața	În %
Pînă la 5 iug.	415 090	49,39	750 622	6,11
5— 10	183 042	21,72	1 326 152	10,80
10— 20	150 239	18,11	2 909 858	23,68
20—100	85 820	10,00	2 907 046	23,67
Peste 100	6 126	0,72	4 589 668	35,74

Analizînd datele incluse în tabel, sesizăm cu ușurință inechitabila repartizare a fondului funciar. Astfel, gospodăriile moșierești mai mari de 100 iugăre, ce reprezentau 0,72% din total, posedau 35,74% din pămînturi

¹ V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, Ed. Pol., București, 1967, p. 93.

² *Ibidem*.

însușind 4 589 688 iugăre. Situația era asemănătoare și în vechiul comitat Caraș-Severin³.

Grupul de exploatări	Numărul	În %	Suprafața	În %
Până la 5 iug.	33 197	45,15	66 414	9,25
5—10 „	21 903	29,79	155 832	21,70
10—20 „	14 392	19,57	193 799	26,98
20—100 „	3 380	5,28	114 752	15,98
Peste 100 „	152	0,21	187 373	27,09

În total existau 73 524 exploatări cu o suprafață de 718 170 iugăre. După cum reiese din tabel cele 152 de exploatări cu peste 100 iugăre (0,21%) aveau o întindere de 187 373 iugăre, deci 26,09% din suprafața agricolă. Din datele ce le avem la dispoziție, tot din anul 1895, existau în Caraș-Severin 9 632 exploatațiuni mai mici de un iugăr, fără pământ de cultură, ce însumau 2 816 iugăre și 2 382 de exploatațiuni, tot sub un iugăr dar cu pământ de arătură, ce totalizau 1 213 iugăre⁴. În schimb 40 de exploatațiuni agricole de 500—1 000 iugăre aveau 28 897 iugăre, iar cele peste 1 000 iugăre, în număr de 51, dețineau 145 355 iugăre⁵. Evident că marea proprietate deținea în Caraș-Severin o pondere însemnată, având în anii următori tendințe de întărire. Astfel, în 1915 întinderea moșiilor cu peste 100 iugăre, fără pădure însă, era de 376 391 iugăre, adică 29,7% din totalul județului. Totodată, pădurile cu proprietate de peste 100 iugăre cuprindeau 889 913 iugăre, echivalentul a 70% din suprafața împădurită a județului⁶.

Dintre marii proprietari de pământuri din județ se detașa Societatea S.T.E.G. a cărei proprietate funciară se ridică, la sfârșitul veacului trecut, la 135 168 ha, din care 92 000 ha suprafață păduroasă și restul de 40 826 ha constituit din pământ arabil și viran⁷. În schimb cele circa 80 de sate situate pe domeniul Societății cu o populație de peste 125 000 locuitori, dețineau doar 117 303 ha⁸. Datele nu s-au modificat substanțial până în 1921, anul legiferării reformei agrare.

Desigur, în afară de S.T.E.G. existau și alți mari proprietari, particulari, cum au fost baronul P. Baich, Alex. Mocioni, A. Körössi, Ștefan Ambrozi, Ludovic Deutsch, Iovanca și Gabriela Iagodici, dr. Milutinovici

³ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, cu o hartă etnografică*, București, 1915, de V.P. și N.I., p. 106—107.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Emil Petrini, *Reforma agrară*, în „*Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*”, vol. I, București, 1929, p. 292.

⁷ *Magyarországi uradalmak leírása*, Budapest, 1896, p. 12.

⁸ Biblioteca Centrală de Stat București, mss. 21 832. Documentul în cauză a fost întocmit de inspectorul silvic al uzinelor din Reșița fiind intitulat *Tablou despre starea economică a comunelor situate pe domeniul Societății U.D.R., înaintea precum și în urma expropriierilor*. Cifra aceasta a oscilat de-a lungul anilor în funcție de vânzările și cumpărările de pământuri făcute de Societate.

etc., care posedau suprafețe agricole de peste 500 iugăre ori chiar de câteva mii, cazul moșierilor Brody și Iusth⁹.

Conform recensământului din 1910 Caraș-Severinul era cel mai mare dintre cele 15 comitate de dincoace de Carpați avînd o întindere de 11 704 km², cu o populație de 466 174 locuitori, în agricultură fiind antrenați 328 953 oameni, deci 74,30% din totalul populației¹⁰. După primul război mondial Caraș-Severinul avea 463 362 locuitori, 318 956 fiind agricultori, adică 68,80% din totalul populației¹¹. Dintre agricultori aproximativ 45 000 dețineau proprietăți sub 5 iugăre cadastrale și, chiar mai mult, jumătate dintre ei aveau loturi mai mici de un iugăr, acestea fiind absolut insuficiente pentru asigurarea necesităților de trai¹².

Existența comunităților de avere ale fostelor regimente grănicerești nr. 13 și 14 în sudul Banatului a complicat mai mult situația și raporturile agrare în această regiune. Aceste instituții au fost create la sfîrșitul veacului trecut, după ce prin dispozițiile imperiale din 19 august 1869 și 31 ianuarie 1870 a început acțiunea de desființare a confiniilor militare¹³. Ulterior au fost elaborate noi dispoziții menite să reglementeze trecerea de la regimul militar la cel civil. Dintre acestea cea mai importantă pentru confiniul militar bănățean a fost legea din 8 iunie 1871 referitoare la răscumpărarea drepturilor de servitute în zona respectivă¹⁴. Drepturile de servitute s-au stins conform legii, în schimb comunele grănicerești, implicit familiile de grăniceri, au primit în deplină proprietate comună jumătate din domeniul forestier asupra căruia își exercitaseră pînă la acea dată dreptul de servitute.

Inițial partajul s-a efectuat între stat, ca proprietar al domeniului forestier alpin, și Comunitatea regimentară, ca reprezentantă a totalității drepturilor de servitute ce grevau domeniul respectiv. În cazul Comunității de avere din Caransebeș reprezentanța regimentară și-a menținut — și după desființarea regimentului în cauză, în noiembrie 1872 — atribuțiile privitoare la stabilirea modului utilizării pădurii ce i-a revenit, respectiv a împărțirii acestuia între comune și familiile îndreptățite. În schimb, ea nu a uzat de dreptul de împărțire a averii, ci a administrat-o în indiviziune pînă la înființarea Comunității de avere¹⁵, fapt petrecut la 24 august 1879, cînd i-au fost aprobate statutele de funcționare.

Conform legilor care au stat la baza constituirii ei, Comunitatea de avere era o proprietate particulară exclusiv a descendenților familiilor grănicerești, care nu se putea împărți fără a diviza instituția în cauză. Din Comunitatea de avere au făcut parte 94 de comune situate în fostele plăși

⁹ V. M. Zaberca, *Acțiuni revendicative ale țăranilor caraș-severineni pentru pămînt (1918—1921)*, în „Banatica”, VI, 1981, p. 325—326.

¹⁰ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, p. 7 și 28—29.

¹¹ M. Constantinesc, *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, București, 1929, p. 3.

¹² E. Petrini, *op. cit.*, p. 296.

¹³ Dr. Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de avere (Considerații istorice și juridice)*, Caransebeș, 1941, p. 308; V. Zaberca, *Reforma agrară din 1921 și Comunitatea de avere din Caransebeș*, în „Studii și comunicări de etnografie și istorie”, IV, Caransebeș, 1982, p. 264.

¹⁴ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comunitatea de avere*, dos. 2/1921, f. 86; *Date de orientare asupra Comunității de avere a fostului regiment român-bănățean Nr. 13 din Caransebeș*, 1924, p. 6 (în continuare: *Date de orientare...*).

¹⁵ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *cit.*, dos. 1/1925, f. 120.

Caransebeș, Teregova, Orșova și Bozovici. Dar, în teritoriul Comunității existau și patru localități negrănicerești. Ferdinand (azi Oțelu Roșu), Rusca Montană, Bigăr și Baia Nouă, așezări cu caracter industrial unde s-au făcut colonizări de muncitori străini, ceea ce va pune noi probleme celor însărcinați cu efectuarea reformei agrare în această regiune.

La data constituirii Comunității în satele grănicerești trăiau 9 500 familii, numărul acestora ajungând pînă în anul 1922 la circa 31 000, cu un total de 130 000 de oameni¹⁶. Comunitatea de avere a primit de la reprezentanța regimentară un domeniu cu o suprafață de 251 919 iugăre, care mai tirziu a crescut, prin diverse căi, la 253 000 iugăre. Domeniul respectiv era situat doar în raza a 71 de comune, celelalte beneficiind însă de proprietatea comună, avînd deci asigurate toate produsele silvice și accesoriile din pădurile aflate în hotarele satelor vecine¹⁷. Dintre produsele accesorii cel mai important era pășunatul care — așa cum se arăta, în 1921, într-un raport al organelor conducătoare ale Comunității, constituia venitul principal al unei populații ce avea drept ocupație de bază creșterea vitelor¹⁸. Ca urmare a sporirii populației și a numărului de vite în cursul anilor, Comunitatea de avere din Caransebeș nu mai reușea, prin deceniul doi al secolului nostru, să acopere pe deplin necesitățile funciare ale familiilor care făceau parte din ea¹⁹.

În perioada anterioară adoptării reformei agrare din 1921 în Caraș-Severin erau și alte instituții posesoare de suprafețe agricole. Astfel, la jumătatea deceniului doi proprietățile fondului religionar și școlar, al unor fundații, precum și cele ale bisericii greco-catolice, greco-orientale și evanghelice totalizau 29 899 iugăre. Dintre acestea cele mai multe reveneau bisericii greco-orientale, 16 864 iugăre²⁰. De asemenea, în Caraș-Severin existau cele mai întinse proprietăți supuse restricțiilor din întreaga Transilvanie: 838 578 iugăre de pădure și 231 435 iugăre pășune²¹.

Distribuirea inechitabilă a pămîntului era din plin acuzată de populația țărănească a județului Caraș-Severin, cu atît mai mult cu cît relieful regiunii era accidentat și acoperit cu păduri întinse, oferind deci posibilități restrînse pentru culturile agricole. Privitor la suprafața acoperită cu păduri și la terenul neproductiv, județul Caraș-Severin se situa pe primul loc între județele Transilvaniei și Banatului²². Pe cînd în alte județe ale provinciilor menționate suprafața cultivabilă reprezenta în medie 33,90% în fostul județ Caraș pămîntul arabil reprezenta numai 15,40% din suprafața globală²³. De aceea, principalele ocupații ale țăranilor de aici erau

¹⁶ *Date de orientare...*, p. 6; Fil. Arh. St. Caransebeș, *fond cit.*, dos. 1/1921, f. 87.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Raportul Comitetului Comunității de Avere a fostului Regiment conf. rom.-bănățean Nr. 13 adresat către adunarea generală a reprezentanței convocată pe 26 August 1921*, p. 20 (în continuare: *Raportul Comitetului Comunității...*).

¹⁹ Arh. St. Mehedinți, *fond Judecătoria Orșova*, dos. 413/1922; 420/1922 ș.a.; Vezi și Mite Măneanu, *Unele aspecte ale desfășurării reformei agrare din 1921 în partea de sud a Banatului*, în „Tibiscus”, V, Timișoara, 1979, p. 365.

²⁰ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, p. 85, 90—91.

²¹ *Ibidem*, p. 44 și 84.

²² Cf. Dr. Ioan Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar și cercetări asupra situației exploataților agricole după reforma agrară*, București, 1931, p. 37.

²³ D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1975, p. 22.

creșterea vitelor ori pomicultura și era firesc ca lupta pentru pășuni, finețe, livezi să aibe cel puțin aceeași importanță ca cea pentru pământ cultivabil. De altfel, ocupările cu forța a pășunilor și pădurilor au fost practici obișnuite în timpul primului război mondial, fapt recunoscut și de conducerea Comunității de avere din Caransebeș²⁴.

În primele decenii ale veacului nostru relațiile capitaliste au făcut însemnate progrese în agricultură, în special în Crișana și Banat. În aceste regiuni se găseau cele mai multe mașini agricole și 38% din muncitorii agricoli de dincoace de Carpați²⁵. Totodată, după unele date, la începutul secolului XX în Caraș-Severin muncitorii agricoli sezonieri erau de 3,3 ori mai numeroși decât muncitorii stabili²⁶.

Repartizarea arbitrară a patrimoniului funciar a determinat pe mulți țărani să solicite luarea de pământ în arendă. Conform anchetei din 1895 numărul țăranilor caraș-severineni care au luat pământ în arendă era de 1 286, suprafața cultivată fiind de 16 209 iugăre cadastrale²⁷. În decursul a 15 ani, deci pînă în 1910, numărul arendașilor la nivelul regiunilor Banat și Crișana a crescut de patru ori²³ și, desigur, putem considera că suprafața cultivată sub această formă a sporit corespunzător. Aprecierea este plauzibilă dacă ținem cont de faptul că numărul muncitorilor agricoli fără pământ a fost în Caraș-Severin, după război, de 33,23 (8,2% din totalul agricultorilor). Doar în județele Arad, Bihor și Timiș-Torontal erau mai mulți muncitori agricoli fără pământ de cultură²⁹.

Mulți țărani erau constrinși să muncească „în parte“, aceasta fiind cea mai răspîndită formă a muncii în dijmă, corespunzătoare dijmei „de-a valma“ din vechea Românie.

Pentru a obține permisiunea folosirii pădurilor și pășunilor ce aparțineau moșierilor, țăranii trebuiau să muncească cu inventarul lor pe terenurile stăpînite de cei avuți. În afara dijmei în natură, țăranii care luau pământ în arendă erau obligați să efectueze pentru proprietari și „robota“, munca gratuită, sistem asemănător dijmei la tarla și suprasarcinilor existente în România anterioară anului 1918. În anumite împrejurări țăranul învoit plătea pentru pământul arendat cu o parte din recoltă și cu bani. Din ceea ce producea, dijmașul bănățean primea, la cultura porumbului una din trei ori una din două părți din recoltă, iar la finețe dijma era din două ori una din patru în cazul finețelor de bună calitate^{29a}. În cazul muncitorilor agricoli, care prestau diverse munci pentru bani, existau diferențe între plata bărbaților și femeilor dar și diferențe generate de natura activității. În general, muncitorii agricoli din Timiș-Torontal și Arad bene-

²⁴ Arhiva Muzeului județean de istorie Reșița (în continuare: MJIR), doc. 5 544, f. 1.

²⁵ *Relații agrare...*, p. 95.

²⁶ *Ibidem*, p. 94.

²⁷ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, p. 110—111.

²⁸ *Relații agrare...*, p. 95.

²⁹ E. Petrini, *op. cit.*, p. 296.

^{29a} *Relații agrare...*, p. 97.

ficiau de o plată zilnică mai ridicată decât cei din Caraș-Severin, aceștia primind sume ce se apropiau foarte mult de media Transilvaniei³⁰:

Județul și provinciile	Plata zilnică (fără mâncare) și felul muncii la:											
	Bărbați						Femei					
	Filieri (bani)											
	Socerat	Strins	Trelerat	Cosit	Recoltat sfeclă	Cuș porumb	Socerat	Strins	Trelerat	Cosit	Recoltat sfeclă	Cuș porumb
Caraș-Severin	200	305	278	290	189	192	156	212	185	164	130	145
Banat	203	382	319	311	198	233	163	269	221	177	142	179
Transilvania	1 902	335	271	275	188	204	147	219	180	156	138	151

Situația maselor țărănești din Banat, la fel ca a celor din Transilvania, era agravată, totodată, de politica de asuprire națională promovată de clasele muncitoare austro-ungare. Simpla enumerare a marilor proprietari de pământuri din Banat ne permite să constatăm că marea moșierime era constituită din maghiari și germani, mai puțin din români. Conform statisticilor maghiare din 1910 în Caraș-Severin se găseau doar 25 de mari moșieri români. Pe de altă parte țărănimea săracă și proletariatul agricol era, în marea majoritate, de origine română^{30a}. Desigur, legile, dispozițiile, ordonanțele date de guvernarea austro-ungară afectau și țărănimea săracă a celorlalte naționalități din Banat, dar, dată fiind conjunctura istorică, ele loveau deosebit de dureros țăranii români. Evident că o asemenea politică nu putea să ducă decât la adâncirea contradicțiilor, la statornicirea unui climat de nemulțumire și implicit la intensificarea luptei românilor pentru eliberare socială și națională.

După izbucnirea primului război mondial au apărut noi cauze care, adăugându-se celor existente, au dus la înrăutățirea situației maselor țărănești.

Țărănimea reprezenta principala sursă de recrutare a forței umane ce urma să fie aruncată pe cîmpul desfășurării operațiunilor militare, fenomenul fiind valabil nu numai pentru sudul Banatului, ci pentru întreaga țară. Spre exemplu, numai Valea Almăjului, regiune ce avea în 1914 aproximativ, 24 100 locuitori, a furnizat armatelor austro-ungare, ca urmare a mobilizărilor 6 614 soldați, dintre care circa 1 000 au căzut pe

³⁰ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, p. 70.

^{30a} M. Constantinescu, V. Curticăpeanu, L. Bányai, V. Góllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria, în Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900–1918*, Edit. Acad. R.P.R., 1964; Tr. Rusu, *Reforma agrară din 1921 și naționalitățile conlocuitoare*, în „*Revista de istorie*”, tom 36, nr. 4, 1983, p. 343–344; E. Petrini, *op. cit.*, p. 292.

cîmpul de luptă sau au devenit invalizi³¹. În aceste condiții numărul brațelor folosite în agricultură era într-o permanentă descreștere și ca o consecință directă producția de cereale s-a redus, a scăzut numărul animalelor și în multe zone țăranii nu mai dispuneau de alimentele strict necesare întreținerii familiilor³².

Guvernarea austro-ungară au urmărit menținerea nivelului producției agricole prin folosirea la diverse munci silite — cultivarea solului, exploatarea pădurilor, cărăușie, lucrări de fortificații — a celor rămași la sate, copii, femei, bătrîni, ceea ce a amplificat nemulțumirile în mediul rural. Pentru a constrînge populația civilă la asemenea prestații, autoritățile au adoptat măsuri drastice, recomandînd organelor în subordine și mai ales jandarmilor să le aplice cu strictețe³³.

Deosebit de puternic au fost lovite micile gospodării țărănești de rechizițiile efectuate sistematic, prin care li se luau animalele de tracțiune sau cerealele. Iată de ce, țăranii indignați au început, pe bună dreptate, să protesteze cerînd încetarea rechizițiilor forțate. Astfel, în 1918 locuitorii Caransebeșului, dintre care mulți erau agricultori, au solicitat să li se restituie cerealele rechiziționate, acestea fiindu-le de absolută trebuință pentru alimentație și semănat³⁴.

La agravarea situației populației sătești contribuiau și epidemiile ce bîntuiau prin localitățile rurale care, după anumite date, secerau în fiecare zi zeci de vieți omenești³⁵. Pe de altă parte, reprezentanții autorităților locale — în principal notarii — căutînd să-și consolideze situația economică în dauna țăranilor își însușeau modestele ajutoare acordate de stat orfanilor și văduvelor de război, numite în sudul Banatului extrem de sugestiv „milă”³⁶.

Toamna anului 1918 marchează creșterea impetuoasă a luptei maselor populare din Transilvania și Banat pentru unirea cu patria mamă. Țăranii din aceste regiuni erau convinși că „strîns uniți cu frații din România vor reuși să scape de exploatarea moșierească, de sub dependența înrobitoare a marii proprietăți”³⁷. Cu alte cuvinte ei doreau ca actul unirii să fie însoțit de adoptarea unor reforme democratice printre care și cea agrară. Oportunitatea unui asemenea reforme era recunoscută de o parte a burgheziei fiind considerată un act necesar pentru preîntîmpinarea creșterii

³¹ C. Buracu, *Jertfa Almăjului în războiul din 1914—1918*, în „R.I.S.B.C.”, X, martie-aprilie, 1942, Timișoara, p. 225—235.

³² Dr. A. Egyed, dr. L. Vajda, *Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale și de stat austro-ungare*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, nr. 6, 1968, p. 12—15.

³³ Ștefan Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács, L. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*. Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 76.

³⁴ Al. Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din județul Caraș-Severin pentru unirea cu România (documente din Arhivele Consiliului Național Român 1918)*, în „Banatica”, IV, 1977, p. 324.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ V. M. Zaberca, *Acțiuni revendicative...*, p. 327.

³⁷ I. Kovács, V. Popeangă, *Lupta țăranimii din Transilvania din toamna anului 1918 pentru unirea cu România*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 21, nr. 6, p. 1071.

valului luptelor revoluționare, o „măsură menită a favoriza dezvoltarea capitalismului”³⁸.

Ca urmare a frământărilor sociale, a unor necesități obiective, burghezia transilvăneană a trebuit să introducă în textul Hotărîrii de la Alba Iulia realizarea unei reforme agrare. Dar, pregătirea unei asemenea legi constituia o problemă de timp, ori pămîntul trebuia lucrat și producția agricolă asigurată, țărani înși nu mai voiau să lucreze în vechile condiții. Tocmai de aceea în 21 februarie 1919 Consiliul Dirigent a emis ordonanța Nr. 82 A, în care se prevedea „pentru cauză de utilitate publică arendarea obligatorie pe anul 1919 a moșiilor statului, corporațiunilor și ale unor particulari”⁴⁰. Potrivit ordonanței erau însă exceptate unele părți din moșiile statului pe care se făceau culturi model, creșteri de vite de rasă și cele rezervate pentru înființarea de stabilimente industriale. Din moșiile particulare erau scutite cele ce posedau inventarul agricol necesar și a căror cultură era garantată. De asemenea erau exceptate pădurile și terenurile silvice. Conform art. 2, pășunile se arendau în principal comunelor, interzicîndu-se separarea lor. Pămîntul supus arendării obligatorii era dat agricultorilor, de preferință celor ce-l munceau singuri și celor ce se constituiau în „asociații”, acestea corespunzînd obștilor din vechea Românie. Arendarea se făcea pe bază de contract, membrii asociației urmînd să răspundă solitar pentru plata arende și eventualele pagube cauzate de ei⁴¹. Cei care nu răspundeau mobilizării ordonate de Consiliul Dirigent n-aveau dreptul să participe la „asociații”, la fel cei care dețineau valori jefuite. Articolul 6 stabilea persoanele ce puteau lua pămînt în arendă: 1) participanții la război, vădulele și orfanii lor; 2) țărani lipsiți de pămînt dar cu posibilități de a-l lucra; 3) familiile celor mobilizați prin ordinul de chemare al Consiliului Dirigent; 4) cei care aveau mai puțin de 10 iugăre de pămînt; 5) toți plugarii din comună care aveau mijloace de producție⁴².

Pentru stabilirea suprafeței ce urma să fie dată în arendă erau luate ca bază declarațiile moșierilor. Aceștia puteau să evite atribuirea în arendă a pămîntului dacă se angajau, în termen de opt zile, că vor asigura „cultivarea rațională și obișnuită a moșiei”, în caz contrar fiind pasibili de pedeapsa cu închisoare (pînă la șase luni) și la o amendă în bani, egală cu valoarea recoltei sustrasă țării din vina lor. În general, proprietarii au dat — din dorința sustragerii de la arendarea forțată a unor suprafețe cît mai întinse — declarații că vor asigura producția cerută⁴³.

Scopul oficial al arendărilor forțate era asigurarea producției agricole, dar, așa cum se apreciază în unele lucrări, în realitate s-a urmărit liniștirea țărănimii dornică de pămînt, care solicita cu insistență efectuarea unei reforme agrare⁴⁴. Avînd în vedere situația existentă Consiliul Dirigent l-a însărcinat pe V. Bontescu, reprezentant de dreapta al Partidului Național Român, cu redactarea unui proiect de reformă agrară. Proiectul a fost

³⁸ D. Sandru, *op. cit.*, p. 55—56.

³⁹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, II, Edit. Acad. R.S.R., București, 1983, p. 177.

⁴⁰ E. Petrini, *op. cit.*, p. 293—294.

⁴¹ Referitor la arendările forțate vezi M. Știrban, *Problema arendărilor forțate din Transilvania în anii 1919—1921*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XVI, 1973.

⁴² E. Petrini, *op. cit.*, p. 293—294.

⁴³ *Relații agrare...*, p. 335.

⁴⁴ M. Știrban, *op. cit.*, p. 282.

votat de Marele Sfat Național în ședința sa din 12 august 1919 fiind aprobat de rege la 10 septembrie și publicat ca decret-lege pentru reforma agrară din Transilvania în Monitorul oficial din 12 septembrie 1919⁴⁵.

Conceput ca un prim pas spre legiferarea reformei agrare în Transilvania, decretul-lege nu fixa însă termenul în care trebuia să se facă exproprierea. Dar, este adevărat, că el prevedea unele dispoziții radicale. Astfel, se puteau expropria în totalitate anumite categorii de moșii, pământul cultivabil al proprietarilor cu peste 30 iugăre și chiar unele proprietăți de peste 20 iugăre. Aplicarea ultimei prevederi era însă îngrădită de fel și fel de condiționări, ea devenind imposibilă. De altfel, decretul-lege din 1919 „a cuprins atâtea excepții și imprecizuni, a lăsat în așa măsură efectuarea operațiilor exproprierii la latitudinea autorităților încît pînă la urmă a rămas neaplicat”⁴⁶. El n-a servit în perioada 1919—1921 ca bază pentru împroprietărire ci a fost utilizat, de fapt, pentru continuarea arenzilor forțate⁴⁷. Exproprierea se va aplica pe scară largă în Banat, la fel ca în toată Transilvania, doar din anul 1922.

Ordonanța din 21 februarie, decretul-lege din 12 august 1919 precum și completările ori diversele modificări aduse lor pînă în 1921 au contribuit la îmbunătățirea situației materiale a țăranilor, fără a îndepărta însă în totalitate sărăcia existentă în multe gospodării țărănești. În acest sens exemplele sînt numeroase. Agricultorii din Nermeș se plîngeau că nu posedă vite, unelte și nici bani pentru a plăti pămîntul, arătura și semintele „așa încît un țăran sărac foarte cu greu poate să-și cîştige piinea pentru a putea trăi de la o zi la alta”⁴⁸. De asemenea, țăranii din unele sate membre ale Comunității de avere din Caransebeș afirmau cu amărăciune că roadele muncii lor s-au pierdut în buzunarele celor care le-au lăsat cererile nesoluționate⁴⁹. Într-o situația precară se aflau și țăranii de pe domeniile S.T.E.G., a cărei comportare față de săteni era etichetată de un autor contemporan drept „jaf”⁵⁰. La 29 decembrie 1919 țăranii din Rusova Nouă au redactat un memoriu, în care ilustrau că din cei 60 de capi de familie trei posedau pămînt între 10 și 15 iugăre, nouă între 2—10 iugăre iar restul între 1—2 iugăre ori deloc și acestea în condițiile în care S.T.E.G. deținea o suprafață de 514 iugăre, din care 215 pămînt arabil. În memoriu se făcea mențiunea că societatea industrială pomenită nu putea exploata în regie proprie pămîntul deoarece nu dispunea de inventarul agricol necesar⁵¹.

Lipsa pămîntului, a vitelor, uneltelor agricole, exploatarea de către cei avuți au fost factorii care au dus la perpetuarea stării de mizerie în mediul sătesc. Situația a fost agravată de seceta din anii 1919—1921, cînd țăranii au fost puși în imposibilitatea de-a mai achita arenzile⁵². Drept urmare, în 1921 țăranii s-au văzut constrînși să solicite amînarea

⁴⁵ *Relații agrare...*, p. 336—337.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 339—340.

⁴⁷ Gh. Iancu, *Marele sfat național al Transilvaniei (1918—1919)*, în „*Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj*”, XVI, 1973, p. 276.

⁴⁸ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comisia județeană pentru reforma agrară*, dos. 14, f. 17.

⁴⁹ *Idem*, fond *Comunitatea de avere*, dos. 1/1919, f. 7—8.

⁵⁰ I. Conciatu, *Reșița*, București, 1921, p. 6.

⁵¹ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comisia județeană pentru reforma agrară*, dos. 2, f. 4 și 18.

⁵² V. M. Zaberca, *Acțiuni revendicative...*, p. 333.

ori scutirea de plata arenzilor deoarece îi așteptau zile grele, de foamete și privațiuni⁵³.

Chiar modul în care înțelegeau organele locale însărcinate cu soluționarea problemei agrare să-și exercite atribuțiile, contribuia în destule cazuri la amplificarea greutăților pentru familiile țărănești. Unii membri ai acestor organe căutau să se îmbogățească și pentru aceasta exercitau presiuni asupra țăranilor aminând nejustificat executarea lucrărilor de arendare, ceea ce îi puneau în imposibilitate pe săteni să-și însămânțeze la timpul obișnuit pământul, fiindu-le astfel compromise recoltele și diminuate veniturile⁵⁴. Mai mult, așa cum rezultă dintr-o circulară „strict confidențială” a Comitetului agrar adresată consiliilor agricole locale, datată 3 septembrie 1920, în diferite județe „unii din delegații comisiunilor județene și locale sub diferite forme pretind și încasează sume de bani de la particulari”⁵⁵, ceea ce era, evident, un abuz.

Referitor la comisiile județene, prin decretul nr. 2 478 din 9 iunie 1920 s-au modificat mai multe articole ale decretului-lege pentru reforma agrară nr. 3 911/1919 printre care și cel ce stabilea componența instanțelor în cauză. Dar, comisiile județene nu s-au constituit imediat conform modificărilor prevăzute și chiar după constituire nu procedau totdeauna legal, ceea ce a dus la amânarea fără termen a unor cauze. În actele Comisiei județene pentru reformă agrară Caraș-Severin sînt consemnate asemenea cazuri⁵⁶.

La începutul lunii octombrie 1920 locuitorii din Prilipeți au cerut să li se dea în arendă forțată 26 iugăre de teren cultivabil, singurele disponibile în hotarul comunei. Deși prin arendarea forțată a celor 26 de iugăre fiecărui îndreptățit i-ar fi revenit doar 2—3 stînjeni, sătenii s-ar fi declarat totuși mulțumiți, dar cererea a rămas fără rezultat. În decembrie același an, țăranii înaintează o nouă petiție care s-a bucurat însă de același răspuns, pământul respectiv fiind atribuit sătenilor doar mult mai târziu, în 1925⁵⁷.

Faptul că organele județene nu procedau totdeauna corespunzător a fost recunoscut, în noiembrie 1920, și de prim-pretorul plășii Bocșa Montană. Acesta informa prefectura județului Caraș-Severin că la repeta-tele cereri atît verbale cît și în scris ale țăranilor ca să li se dea iarăși pământul utilizat în arendă în anul trecut, organele locale pentru reformă agrară n-au dat nici un răspuns⁵⁸. Față de aceasta chiar reprezentanți ai comisiei județene apreciau că era de dorit „mai mult interes din partea autorităților locale”, îndeosebi cînd populația era lipsită de pământ⁵⁹. Era și cazul țăranilor din Doman, cărora nu li se putea acorda pământ în arendă deoarece nu existau disponibilități. Drept urmare, să-

⁵³ Gh. Oancea, *Lupta țăranimii muncitoare din Banat pentru imprimarea unui caracter democrat reformei agrare din 1921*, în „Studii de istorie a Banatului”, Timișoara, 1969, p. 134.

⁵⁴ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Serviciul Agricol Lușoj*, dos. 2/1920, f. 66.

⁵⁵ Fil. Arh. St. Timișoara, fond *Serviciul Agricol*, dos. 2/1920, f. 44.

⁵⁶ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comisia județeană pentru reforma agrară*, dos. 47, f. 7.

⁵⁷ *Ibidem*, dos. 39, f. 11.

⁵⁸ Fil. Arh. St. Timișoara, fond *Serviciul Agricol Severin*, dos. 2/1920, f. 254.

⁵⁹ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Judecătoria Bocșa Montană*, dos. 4, f. 7.

tenii trebuiau să se mulțumească pentru moment, cu promisiunea că vor fi colonizați în viitor „la alte hotare a comunelor din patrie, spre a primi cantitatea de pământ trebuincioasă”⁶⁰.

În cursul anilor 1919—1920 darea în arendă forțată a fost îngreuiată de S.T.E.G., care sistematic a eludat prevederile ordinului 1 149/1919 înstrăinînd prin vînzare mari suprafețe de pământ, ce urmau să fie expropriate mai tîrziu. Vînzările acestea, așa cum arată actele comisiei județene „au făcut singe rău la poporul nostru și zilnic sîntem asaltați de oameni care fiind flămînzi de pământ dau sume oribile”⁶¹. Referindu-se la această problemă agronomul regional I. Cinterilă aprecia că numai prin arendarea și exproprierea pămînturilor Societății populația putea fi liniștită și îndrumată la „munca adevărată agricolă”⁶².

În comuna Vodnic S.T.E.G. a vîndut la trei locuitori, ce aveau fiecare 8 iugăre, 12 iugăre, singurul pământ arabil existent în hotarele comunei ce putea fi expropriat. De notat că printre cumpărători îl găsim pe primarul comunei, ceea ce conferă o posibilă explicație faptului că actele de vînzare au fost aprobate oficial, deși hotărîrea comisiei de ocol era ilegală⁶³. Contractele nu au fost însă ratificate de forurile superioare și prin sentința din 22 decembrie 1920 pămîntul în cauză a fost declarat expropriabil. Vînzările au fost anulate conform articolului 6 din decretul-lege emis în 1919, care prevedea că părțile rupte din moșie după 18 octombrie 1918 trebuie socotite în unitatea moșiei, dacă înstrăinările de pământ s-au făcut cu intenția de a eluda prevederile legii. Cumpărătorii din Vodnic au recunoscut că vînzarea s-a făcut după data menționată mai sus și ca atare înstrăinările s-au făcut cu intenția vădită de a eluda legea⁶⁴.

Asemenea încercări s-au semnalat și în alte comune. La Vraniuț pe tablourile de îndreptățiți figurau 88 de persoane dar în sat puteau fi date în arendă doar 32 iugăre ce aparțineau S.T.E.G., devenită în iulie 1920 Uzinele de fier și domeniile Reșița (U.D.R.). La verificarea făcută de delegații comisiei din județ, în ziua de 27 noiembrie 1920, s-a constatat că U.D.R. nu mai avea decît 21 iugăre, celelalte fiind vîndute în primăvara aceluiași an unor țărani dintr-un sat vecin⁶⁵. Datorită acestor abuzuri autoritățile județene au trebuit să intervină deseori cu operativitate, pentru a potoli spiritele agitate, așa cum s-a întîmplat la Văliug unde populația a fost gata de revoltă⁶⁶.

În noiembrie 1920 au fost date în arendă forțată vălugenilor din proprietatea U.D.R. — 1 549 iugăre pământ cultivabil, dar, ulterior, în decembrie, suprafața a fost redusă la 692 iugăre pământ arabil la care se adăugau 841 iugăre pășuni pe care, de fapt, vălugenii le aveau în folosință încă din 1860 în baza așa-numitei înțelegeri „Martina”⁶⁷. Po-

⁶⁰ *Registrul de judecăți al bisericii ort. române din Doman*, p. 170.

⁶¹ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Judecătoria Bocșa Montană*, dos. 4, f. 8.

⁶² Fil. Arh. St. Timișoara, fond *Serviciul Agricol Lugoj*, dos. 15, f. 75.

⁶³ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comisia județeană pentru reforma agrară*, dos. 15, f. 75.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 9—11.

⁶⁵ *Ibidem*, dos. 17, f. 8.

⁶⁶ *Ibidem*, dos. 19, f. 25.

⁶⁷ „Deșteptarea”, 1930, nr. 17 din 30 august, p. 2; V. M. Zaberca, *Știri din presă despre aplicarea reformei agrare din 1921 în sudul Banatului*, în „Banatica”, V, 1979, p. 425.

trivrit convenției proprietățile funciare au fost întabulate pe numele Societății, în schimb dreptul de uzufruct a rămas unui număr de 14 comune între care și Văliugul⁶⁸. La această prevedere vor face apel sătenii din Văliug cu prilejul arendărilor forțate. Astfel, ei nu au ținut cont de modificările precizate în sentința din 17 decembrie 1920 și ca atare au parcelat suprafața ce li s-a acordat inițial, fapt pentru care delegații sătenilor au fost trași la răspundere, ceea ce a produs nemulțumiri și agitații. Pentru anchetarea cazului s-a deplasat la Văliug agronomul regional Dimitrie Serafin, care a constatat că reprezentanții țăranilor aveau dreptate când afirmau că U.D.R. nu a declarat decât o parte din suprafața pe care o posedă, în consecință sentința din 17 decembrie era nedreaptă⁶⁹.

De multe ori din pământurile cedate de U.D.R. nu se putea utiliza decât o parte oarecare. În 1920 țăranii din Ezeriș au primit în arendă forțată o pășune plină de tufișuri și spini numită „Trestia“, pășune ce era aproape inutilizabilă⁷⁰. Asemănător s-au petrecut lucrurile și în comuna Cărbunari, unde locuitorii plăteau arendă pentru 693 iugăre cadastrale deși 70 iugăre nu puteau fi folosite. Cîteva luni mai tîrziu, în iunie 1921, sătenii din Cărbunari informau comisia județeană că U.D.R. nu a declarat toate terenurile cultivabile, fapt confirmat mai apoi⁷¹.

Alteori, chiar dacă U.D.R. recunoștea întreaga suprafață a terenurilor sale din hotarul unei localități, declara anumite terenuri ce făcînd parte din categoria celor nesupuse exproprierii, încercînd astfel să salveze cît mai mult din întinderea proprietăților sale funciare. În acest fel a procedat în cazul comunei Tîrnova, dar și a altora din județ⁷².

Un exemplu elocvent pentru modul în care căuta Societatea să-și salveze domeniile s-a înregistrat la Potoc. La 18 decembrie 1920 comuna a primit în arendă forțată 94 iugăre; la 21 iunie 1921 cu ocazia pertractării i s-au atribuit doar 54 iugăre iar la împărțirea efectivă n-au mai fost decât 45 iugăre, schimbările făcîndu-se în urma insistențelor delegatului U.D.R. Derutați, profund nemulțumiți, sătenii cereau comisiei județene să li se precizeze la ce suprafață au dreptul și pentru cît plătesc arenda⁷³.

Nici în alte comune suprafețele date în arendă nu corespundeau cu cele stabilite inițial în acte. În acest sens s-au înregistrat plîngerii ale localităților Maidan, Sasca Montană, Oravița, Ciclova Montană etc.⁷⁴. De altfel, Comisia județeană pentru reforma agrară a manifestat deseori înțelegere față de pretențiile U.D.R. În timp ce localitățile Văliug, Secu, Cuptoare solicitau cu insistență obținerea în arendă a poienilor Cozia și Coziuța, forurile județene de specialitate au decis ca acestea să rămînă Societății. Similar s-a procedat și în cazul Reșiței, ceea ce i-a determinat

⁶⁸ D. Sandru *Aplicarea reformei agrare din 1921 pe proprietățile funciare ale U.D. Reșița*, în „*Banatica*“, V, 1979, p. 407.

⁶⁹ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comisia județeană pentru reforma agrară*, dos. 19, f. 16.

⁷⁰ „*Gazeta Banatului*“, 1925, nr. 3 din 12 iulie, p. 137.

⁷¹ Fil. Arh. St. Caransebeș, fond *Comisia județeană pentru reforma agrară*, dos. 19, f. 39.

⁷² *Ibidem*, f. 8.

⁷³ *Ibidem*, f. 32.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 23—26.

pe localnici să declare deschis că „nu pentru aceea au luptat pentru patrie și nu pentru aceea au lăsat orfani și văduve ca dinșii să nu aibe nici pîinea nici laptele de toate zilele”⁷⁵.

Este foarte adevărat însă că Societatea U.D.R., caracterizată de țărani drept „o plăgă unică în felul ei... care întregul său avut de azi îl are numai din sudoarea cruntă a românilor bănățeni”⁷⁶, în ciuda maneyrelor pe care le făcea, nu a reușit să obțină întotdeauna cîștig de cauză, ea fiind obligată uneori — sub presiunea maselor țărănești — să cedeze, așa cum s-a întîmplat la Rusova Nouă, Doclin, Văliug și în alte cîteva comune. Astfel, începînd cu toamna anului 1920 și pînă la definitivarea împrumutării locuitorii din Rusova Nouă au beneficiat de 930 iugăre pășune și arătură ce aparțineau U.D.R., la care se adăugau încă 180 iugăre pe care tot uzinele le-au arendat ilegal comunei Nicolint⁷⁷.

Felul cum se aplica în practică arendarea obligatorie producea — așa cum reiese din Buletinul informativ al Comandamentului trupelor din Transilvania, din aprilie 1921, nemulțumiri sătenilor săraci. Proprietarii cereau ca pămîntul dat în arendă să fie plătit la fața locului ori majoritatea țăranilor nu aveau suma necesară și ca urmare terenul se atribuia celor ce aveau posibilități financiare corespunzătoare, ceea ce constituie o inechitate⁷⁸.

În aplicarea arenzilor forțate marii proprietari comiteau tot felul de abuzuri. În cîteva comune din județul Caraș-Severin, Sacu, Zăgujeni, Jupa, Păltiniș, Mitnicul Mare, proprietarii n-au mai lăsat locuitorii să intre pe ogoare pe motiv că arenzile au expirat⁷⁹, iar alteleori nu se prezentau la data cînd au fost convocați de comisii. Așa a procedat moșierul Bébél Vilmos din Ohabalungă sau dr. Hubian, curatorul moșiei baronului Baich de la Vărădia, care au făcut mai apoi apel contra hotărîrilor comisiei locale, tergiversîndu-se deci luarea în arendă de către țărani a pămînturilor care au rămas pînă la urmă nelucrate⁸⁰.

Abuzurile făcute de moșieri erau și de altă natură, ca de pildă vînzările ilegale de pămînt. În comuna Duleu și Valea Mare proprietarul Weis Hugo, domiciliat în Timișoara, a vîndut — după 1918 — aproximativ 300 iugăre de teren arabil. După cîțva timp și-a trimis din nou administratorul încercînd să constituie o gospodărie de 110 iugăre din pămîntul aflat în folosința oamenilor din sat, dar organele județene au intervenit pentru asigurarea semănăturilor de toamnă și „pentru liniștirea poporului”⁸¹.

La Vrani chiar în inima izlazului comunal — insuficient în raport cu numărul vitelor — se afla o parcelă a colonelului Toma Manciu. Deși acesta locuia la Aleșd a interzis folosirea terenului de către localnici, dar interdicția nu a fost luată în considerare de aceștia. De aici s-a născut o dispută aprigă între cele două părți, soldată cu amenzi repetate pentru

⁷⁵ *Ibidem*, dos. 6. f. 14

⁷⁶ *Ibidem*, dos. 30, f. 31.

⁷⁷ *Ibidem*, dos. 2, f. 20.

⁷⁸ Relații agrare..., p. 374; M. Stirban, *Aspecte din situația social-economică și lupta pentru pămînt a țăranilor din județele Alba și Hunedoara între anii 1919—1921*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, XII, 1969, p. 185.

⁷⁹ Fil. Arh. St. Timișoara, fond *Serviciul Agricol Lugoj*, dos. 2/1920, f. 36.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 13, și 83.

⁸¹ *Ibidem*, f. 140.

săteni. În cele din urmă colonelul T. Manciu a vîndut pămîntul unui alt bogătaş, deşi ţăranii doreau cu ardoare suprafaţa în cauză⁸².

În majoritatea cazurilor proprietarii — indiferent că este vorba de particulari ori de diverse instituţii şi societăţi — erau nemulţumiţi de preţurile fixate pentru arendare şi dispuşi să trateze doar cu cei ce ofereau sume de bani mai mari. Aşa a procedat U.D.R. cînd în loc să arendeze pămîntul ţăranilor din Rusova Nouă l-a arendat, ilegal, celor din satul Nicolinţ care au plătit pe iugărul de pămînt, indiferent de calitatea sa, 150 coroane, adică suma pretinsă de proprietar încă înainte de război. În schimb Comisia judeţeană pentru reforma agrară a împărţit pămîntul pe categorii stabilind şi preţurile de arendare: 252 iugăre de pămînt arabil la preţul de 45 coroane pentru un iugăr, 213 iugăre păşune cu 15 coroane iugărul şi 34 iugăre teren aflat în zona unor ogaşe cu 20 coroane iugărul⁸³. La fel ca Uzinele de fier şi domeniile Reşiţa proceda şi Fondul religiosar Buzias, care pretindea în 1920 pentru pămînturile arendate un preţ fix — 50 lei iugărul⁸⁴.

Referitor la preţurile de arendare s-au înregistrat cazuri cînd chiar Comisia judeţeană pentru reformă agrară le fixa greşit, fiind nevoită să le revizuiască mai tirziu. De pildă, în mai 1921 li s-a dat în folosinţă sate- nilor din Iabalcea 118 iugăre fineţe cu 12 lei iugărul. Ulterior, la cererea ţăranilor s-a constatat că doar 38 iugăre fineţe puteau fi arendate la pre- ţul stabilit, restul fiind de calitate inferioară şi urmînd să fie arendat doar cu 5 lei iugărul⁸⁵.

Ca o constatare de ordin general se impune aceea că preţurile stabilite ca arendă variaua valoric, stabilirea cuantumului făcîndu-se diferenţiat în funcţie de calitatea solului. De asemenea, exista permanent o tendinţă din partea proprietarilor de a ridica preţurile faţă de cele stabilite iniţial de organele judeţene.

Nu dispunem de date cu privire la suma totală dată de ţăranii caraş- severineni pentru pămînturile folosite în arendă în perioada 1919—1921. În schimb la nivelul întregului Banat ei au trebuit să plătească statului pentru cele 521 441 iugăre arendate suma de 2 607 205 lei, dar nu au reuşit să achite decît 1 811 194 lei⁸⁶, ceea ce ilustrează cît se poate de lim- pede situaţia financiară precară a ţărănimii bănăţene.

Cu toate greutăţile înregistrate, generate fie de încercările repetate ale unor proprietari de a eluda — prin diferite căi — prevederile legii, fie datorită insuficienţei fondurilor băneşti, suprafeţele totale date în arendă forţată în judeţul Caraş-Severin au crescut, la fel ca şi în Transilvania, de la an la an, ajungînd în 1921 la peste 82 000 iugăre⁸⁷:

⁸² Fil. Arh. St. Caransebeş, fond *Comisia judeţeană pentru reforma agrară*, dos. 16, f. 19.

⁸³ *Ibidem*, dos. 14, f. 2.

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 19, f. 22.

⁸⁵ *Ibidem*, dos. 19, f. 22.

⁸⁶ Gh. Oancea, *op. cit.*, p. 134. Autorul apreciază că prin sistemul arenzilor for- ţate s-a împovărat ţărănimia, obligaţiile financiare fiind cu mult mai mari decît posibilităţile pe care le avea în mod real.

⁸⁷ Cifrele au fost preluate din E. Petrini, *op. cit.*, p. 305.

**Suprafețele de teren date în arendă forțată în județul Caraș-Severin
în perioada 1919—1921**

1919				1920				1921			
Terenuri date de diferite org. administrative conform ord. Cons. Dir. Nr. 82/1919				În baza ordonanței Consiliului Dirigent cu Nr. 7.153 și 20.382/1920				În baza deciziei Comitetului Agrar nr. 5617 și 30.313/1921			
Arătură	Ținețe	Pășune	Total	Arătură	Ținețe	Pășune	Total	Arătură	Ținețe	Pășune	Total
1283	373	1222	2877	26865	7742	31283	65890	46520	4816	30870	82206

În total, între anii 1919—1921 s-au dat în arendă forțată, la nivelul județului Caraș-Severin, 150 963 iugăre. Din analiza întinderii suprafețelor arendate forțat pînă la legea din 30 iulie 1921 precum și a prevederilor în baza cărora se dădea în arendă obligatorie pămînt, putem aprecia că numărul țăranilor beneficiari din județul Caraș-Severin a fost destul de ridicat. Insumînd datele pe care le avem la dispoziție ajungem la un total de peste 22 000 de țărani care au folosit pămînt sub forma menționată⁸⁸.

Aplicarea arendărilor forțate în Transilvania și Banat, ca primă etapă a înlăptuirii reformei agrare, a fost o necesitate generată de situația economică și social-politică existentă după unire. Astfel, dincolo de asigurarea cultivării terenurilor și producției agricole s-a urmărit găsirea unei soluții de moment pentru înlocuirea împrumuturilor⁸⁹ și concomitent potolirea avîntului revoluționar al maselor țărănești.

Arendarea forțată s-a dovedit o problemă dificilă care a dus uneori la ivirea de nemulțumiri în rîndul țăranilor și chiar al proprietarilor, dar, ea a contribuit, totodată, la ușurarea situației materiale a maselor din mediul rural. Proprietarii moșiilor nu mai dictau singuri suprafața arendată și nici cine erau arendașii, aceștia provenind acum dintre locuitorii satului unde se găsea moșia, ci din localitățile învecinate. La fixarea arenzilor se făcea auzit și glasul țăranului. Toate acestea au făcut ca prețul arenzilor să fie, în linii generale, mai mic decît cel pretins înainte de anul 1919⁹⁰.

Chiar dacă suma plătită în cadrul sistemului arendărilor forțate, prin care pămîntul moșieresc nu era expropriat, a însemnat menținerea — într-o formă schimbată — a rămășițelor feudale în agricultură, ea a repre-

⁸⁸ Cifra a fost obținută prin consultarea documentelor de arhivă și în primul rînd a tabelelor de îndreptățiri.

⁸⁹ În 1930 erau încă neîmprumutăriți ce lucrau în arendă pămîntul.

⁹⁰ M. Stirban, *Problema arendărilor forțate...*, p. 281.

zentat, de asemenea, și „o formă de trecere nemijlocită spre capitalism, mult mai puțin împovărătoare pentru țărani, decât formele curențe înainte de război”⁹¹. Fără îndoială că ea a constituit pentru țărani un pas înainte în direcția realizării unui deziderat pentru care luptaseră cu ardore veacuri de-a rîndul — împrăștierea.

VASILE MIRCEA ZABERCA

DIE LAGE DES GRUNDBESITZES IM SÜDEN DES BANATS
VOR DER AGRARREFORM AUS DEM JAHRE 1921.
DIE ZWANGSVERPACHTUNGEN.

(Zusammenfassung)

Der Verfasser schildert die ungleiche Grundverteilung der den Grossgrundbesitzeru gehörte, aus deren Reihen sich die StEG mit ihren über 130 000 ha hervorhob: Die Existenz der Vermögensgemeinschaften der gewesenen Regimenter nr. 13 und nr. 14 komplizierte die Lage noch mehr.

Ebenfalls werden jene Grundoberflächen erwähnt die infolge von Ordonanzen und Dekrete den Bauern während den Jahren 1919—1921 in Zwangspacht gegeben wurden, ihre Pachtpreise und die Zahl der Bauern die davon Gebrauch gemacht haben: 22 000.

Die Zwangsverpachtungen, als erste Etappe auf dem Wege der Durchführung der Agrarreform war eine Notwendigkeit die von der ökonomischen und sozialpolitischen Lage Siebenbürgens und des Banates diktiert wurde. Trotz gewisser Grenzen führte sie zur Erleichterung der materiellen Lage der Bauern.

⁹¹ *Relații agrare ...*, p. 380.

PAGINI DIN ISTORIA TIPARULUI ROMÂNESC LA CARANSEBEȘ: „CALENDARUL ROMÂNULUI“

Se împlinește, în acest an, un secol de la apariția, la Caransebeș, a periodicului „Calendarul Românului“ — eveniment ce prilejuiește o cunună evocare a câtorva semnificații aparținând acestei publicații din contextul presei românești de interes peren pentru cultura noastră națională. Așadar, „Calendarul Românului“ se înscrie printre periodicele bănățene (și nu numai bănățene) de evidentă longevitate, apărind fără întrerupere timp de peste 60 de ani (1889—1949*) fiind în răstimpul respectiv, ca și mai apoi, o lectură pe cât de agreabilă, pe atât de instructivă, cu generoase reverberații educative, gustată de toate straturile sociale din Banat și de dincolo de fruntariile acestei regiuni¹. Avînd un format general de 22×14 cm, cu un total de pagini variînd între 108 (cel pentru 1889) și 202 (cel pentru 1911), acest calendar se putea păstra ani de-a rîndul atît în micile, cît și în mai marile biblioteci, constituind o adevărată carte de învățătură, la îndemînă pentru toate vîrstele.

Apariția acestui periodic, în 1889, este cerută de firești necesități istorice, el situîndu-se, în felul său, alături de alte cunoscute periodice bănățene și transilvănene din epocă, printre armele de replică ale românilor la întărirea măsurilor de asigurare națională instituite de regimul dualist austro-ungar.

Inițiativa scoaterii lui îi aparține distinsei personalități a culturii românești din a doua jumătate a secolului trecut, episcopul Ioan Popasu (1808—1889), care, prin întemeierea tiparului diecezan românesc la Caransebeș (decembrie 1885), îl integrează unui amplu program de culturalizare, de educație sub deviza menținerii mereu treze a conștiinței naționale în condițiile vitrege ale asupririi dualiste și cultivarea idealului de unitate a tuturor românilor. Misiunea de redactare a Calendarului este încredințată pasionatului cărturar patriot dr. Iosif Traian Badescu (1858—1933) — unul dintre succesorii întemeietorului la scaunul episcopal,

* De fapt, editarea și tipărirea calendarului s-au executat, permanent, în anul precedent celui pentru care este destinat.

¹ Numeroase exemplare erau expediate românilor bănățeni din armata austro-ungară trimiși pe front în primul război mondial, departe de locurile natale, cărora paginile acestui calendar „le ofereau vești despre starea lucrurilor de acasă“. Cf. Prot. dr. B(ănescu) Marcu, *Redactorul primului calendar eparhial din Banat* (—) episcopul dr. Iosif Traian Badescu (1858—1933), în „Îndrumătorul bisericesc“, nr. 4, 1983, (editura) Mitropolia Banatului, (Timișoara), p. 91.

1920—1933 —, care „timp de patru decenii și jumătate (1888—1933) s-a îngrijit de apariția acestui periodic cultural“, etapă în care „au fost ani cînd acest calendar a fost scris aproape integral de redactorul său, care și-a petrecut aproape întreaga viață în birourile eparhiei“².

Fără să-și fi declarat explicit un program, acest almanah s-a dorit (cum o demonstrează întregul său cuprins) un îndrumător de conștiință, de viață pentru români, intitulîndu-se (semnificativ atît pentru momentul apariției, cît și pentru întregul său traiect de existență) nu altfel, ci ehiar așa: „Calendarul Românului“ — titlul modificat la ultimul număr, cel pentru 1949, în „Calendarul ortodox“. Conținutul său vizează o sferă largă de fenomene culturale, sociale, teologice, morale, istorice, politice, economice, științifice, într-o paletă diversificată sub raport publicistic. Dar la o analiză monografică se desprinde cu pregnanță o coordonată fundamentală a lui — constantă atît pe orizontală, cît și diacronic —, și anume: problematica ce vizează existența, ființa națională românească. Mărturiile de acest fel, ce împinzesc paginile tuturor numerelor, se pot cuprinde în următoarea posibilă structurare:

O primă grupare o alcătuiesc (pornind de la convingerea că „istoria aprinde sufletul spre a îmbrățișa tot ce e nobil și a depărta tot ce e urît și nedemn“³) articolele scrise cu moderație, cu vădit scop de popularizare, mai totdeauna îmbrăcînd o haină voit didactică. Ele au ca obiect o variață gamă de aspecte ale trecutului și prezentului românesc, între care:

a) Comunicarea unor sumare cunoștințe despre strămoșii noștri romani (prin serialul intitulat „Din ale neamului nostru“, semnat de Sinesiu Bistreanu⁴).

b) Evocarea unor momente dramatice din istoria Banatului prin reproducerea unor fragmente⁵ din cunoscuta lucrare („Din istoria Banatului Severin“) a lui Patriciu Dragalina, care intercalează și citate (inedite) din „Cronica Banatului“ scrisă de remarcabilul iluminist român, protopopul Mehadie — Nicolae Stoica de Hațeg.

c) Transcrierea unui bogat material informațional despre istoria tuturor românilor (din toate ținuturile), vizînd momente, evenimente, personalități cu semnificații determinante în păstrarea și întărirea ființei românești. Între acestea: epoca și personalitatea lui Ștefan cel Mare⁶; faptele de vitejie ale lui Mihai Viteazul în lupta pentru neatîrnare și mai ales pentru unitate națională. Acestui mare erou i se dedică, semnificativ, un număr întreg (cel pentru anul 1895 — la împlinirea a trei secole de la bătălia de la Călugăreni), în care, la pagina 75, stă scris că, sub Mihai, românii „se uniră, legătură mare făcînd între ei ca / , / oricînd și oricum, să lupte pe față și pe sub mînă împotriva dușmanilor ce ar mai dori să le strice frăția și să-i dușmănească“; iar la pagina 76 e redat crezul lui

² Prot. dr. B(ănescu) Marcu, *op. cit.*, p. 90.

³ *Calendarul Românului* (C.R.), an III, 1891, p. 83.

⁴ *Idem*, an XIII, 1901, p.p. 75—85; an XVI, 1904, p.p. 63—74; an XVIII, 1906, p.p. 149—153; an XX, 1908, p.p. 69—81.

⁵ *Idem*, an XVIII, 1906, p.p. 139—148; an XIX, 1907, p.p. 116—122; an XXII, 1910, p.p. 104—114; an XXIII, 1911, p.p. 148—152; an XLIII, 1931, p.p. 121—126.

⁶ Bunăoară, în C.R., an XVII, 1905, p. 90, sînt reproduse ecouri, din epocă, ale victoriei lui Ștefan asupra turcilor, la Vaslui. Între acestea și opiniile cronicarului polonez Ian Dlugosz: „O, bărbat minunat, întru nimic mai prejos eroicilor principii pe care-i admirăm atît de mult; care în zilele noastre o învingere atît de strălucită, între principii lumii cel dintîi, a raportat asupra turcului“.

Mihai: „Și să știți că voia mea este, dacă ne va ajuta Dumnezeu, să luăm sub ocrotirea noastră toate semințiile de neamul nostru al românilor ce s-ar mai găsi în pribegie sau în robie“. Apoi, se evocă, prin diferite modalități, războiul pentru cucerirea independenței în 1877. Încorporarea unor astfel de numeroase referiri în aparițiile anterioare anului 1918, adică în plin dualism, reprezintă, fie și prin subtext, dovada unei pregnante acțiuni de menținere mereu vie a conștiinței naționale. Uneori expresia devine explicită, prin îndemnuri directe la cultivarea dragostei de limbă și de nație. De văzut, bunăoară, îndrumarul de educație națională intitulat: „Folosul istoriei naționale la poporul român“⁷, ori articolul „Cîteva cuvinte despre crescerea pruncilor“⁸, la care se adaugă numeroase creionări privind specificul național românesc cu îndemnuri de menținerea nealterată a lui în vremurile vitrege ale dualismului. Remarcabil, în acest sens, este articolul redacțional „Coliba țaranului“⁹. De notat că, și după înfăptuirea Unirii din 1918, „Calendarul Românului“ își continuă acțiunea de educare a sentimentului național, „din acest punct de vedere este una din cele mai consecvente publicații din provincie“, adică „obiectivele inițiale nu sînt abandonate“¹⁰. Articolele ce evocă, bunăoară, luptele de la Mărășești — Mărăști — Oituz sînt urmate de altele de sinteză asupra istoriei românilor — între care cel intitulat: „O privire generală asupra neamului nostru românesc“¹¹. Față de odiosul Dictat de la Viena, periodicele caransebeșan ia o atitudine tranșantă, fiecare număr dintre 1941 și 1945 dedicînd numeroase pagini ce condamnău fie răpirea abuzivă a unor teritorii românești, fie comportamentul sălbatic al cîmpitorilor. În acest context, litera de tipar a consemnat, cu sens politic și militant desigur, atît reafirmarea dreptului de stăpîn al poporului nostru, cît și avertismen-tul față de cei ce s-ar gîndi să anuleze acest drept: „Noi, românii, sîntem aici pe aceste plaiuri de milenii (...). Fiecare brazdă din pămîntul acestei țări e plămădită cu sînge românesc (...) toți aceia care încearcă să ne conteste aceste drepturi scumpe pecetluite cu oasele strămoșilor, se vor lovi de noi cei statorniciți, de cînd lumea, pe vechile așezări ciobănești și voevodale“¹². Pentru ca tînăra generație din perioada interbelică să cunoască frămîntările sociale și naționale românești pentru unitate din trecut mai apropiat sau mai îndepărtat, „Calendarul Românului“ inserează în paginile sale relatări pe cît de instructive pe atît de emoționante. Bunăoară, comemorarea cărturarului I.G. Bibicescu¹³ este un oportun prilej pentru a fi exemplificată fraternizarea românilor de pe ambele părți ale Carpaților purtînd în suflet același ideal al unității naționale. În cuprinsul medalionului (redacțional) respectiv, citim: „Strigătul plin de deznădejde al fraților subjugăți străbate dureros în inima sa nobilă și în coloanele publicațiilor sale apar articole din care țîșnește durerea și pe care el le trecea în rubrica *De peste munți* (...). Numărul tinerilor ardeleni și bă-

⁷ C.R., an III, 1891, p.p. 81—85.

⁸ *Idem*, an XIV, 1902, p.p. 63—77.

⁹ *Idem*, an III, 1891, p.p. 86—89.

¹⁰ Georgeta Răduică, Nicolae Răduică, *Calendare și almanahuri românești (, 1731—1918 (,)* Dicționar bibliografic, Editura științifică și enciclopedică București, 1981, p. 546.

¹¹ C.R., an XXXVI, 1924, p.p. 108—110.

¹² *Idem*, an LIII, 1941, p. 132.

¹³ *Idem*, an XL, 1928, p.p. 103—106.

năteni, refugiați în regat, și pe care el i-a ajutat este foarte mare și nimeni nu a plecat de la el fără să se bucure de sfatul său luminat, ajutorul bănesc sau protecția pe care i-o oferea¹⁴. La semicentenarul procesului intentat memorandiștilor, apare¹⁴ un vibrant elogiu dedicat acelor luptători: „Generația memorandiștilor a fost generația de totală jertfire, care a cutremurat din temelii putregaiul monarhiei bicefale, grăbindu-i sfârșitul (...). Toate aspirările nu au făcut decât să oțelească puterea de rezistență și să întărească credința în dreptatea cauzei românești.

Inserarea în cuprinsul acestui periodic a numeroase medalioane de personalități ce s-au jertfit pentru cauza românească se constituie în tot atâtea lecții de educație național-patriotică. Între acestea se disting în primul rând Andrei Șaguna¹⁵, Ioan Tomici¹⁶ (protopop al Caransebeșului între 1804 și 1839, care „a depus o muncă rodnică și mult folositoare nemulului pentru care s-a făcut nemuritor¹⁷“); marele întemeietor și animator de viață culturală, spirituală românească în Ardeal și Banat — episcopul Ioan Popasu¹⁸; continuatorul său Nicolae Popea¹⁸ — membru fondator al Societății pentru fond de teatru român, al Reuniunii învățătorilor din dieceza Caransebeșului, membru al Academiei Române din București; dr. Iosif Traian Badescu¹⁹ al cărui fierbinte suflet românesc dogorește în paginile acestui calendar (Pentru cutezanța și consecvența sa de educator și apărător al ființei naționale a fost persecutat, refuzându-i-se, înainte de 1918, confirmarea pentru scaunul de episcop — deși fusese ales conform tuturor uzanțelor); lor li se alătură cu remarcabile semnificații o întreagă galerie de portrete morale intrate în panteonul nostru național, rememorarea lor producând și peste vreme o învăluitoare emoție afectivă. Dintre ele, din motive de spațiu, amintim doar câteva vîrfuri strălucitoare: Eftimie Murgu²⁰, Traian Doda²¹ (Este o dovadă de mare curaj atît din partea redacției, cît și din partea acestui distins fiu al Banatului de a da publicității, în cuprinsul articolului respectiv, a următoarei confesiuni: „Scopul meu a fost să deștept pe români, și totodată ca vaietele noastre să străbată pînă la locurile cele mai înalte ca să vază și Maiestatea sa că nemulțumirea noastră e mare și că suferințele noastre au ajuns de nu le mai putem suporta pentru că (...) trebuie să fie ceva putred în împărăția noastră și că trebuie luate mijloace pentru asanarea răului (...) Aminte să vă fie că se lucrează o luptă mare și anevoioasă / , / căci astăzi nu mai e vorba de un scaun sau de un vot în parlamentul maghiar, nu de mici concesiuni naționale, limbistice sau politice, nu, căci în critica situațiune în care ne aflăm, toate aceste lucruri bagatele și secundare sînt; astăzi cauza națiunei întregi, ba mai mult onoarea națională a poporului român este în joc, a poporului care prin uneltirile măiestriei și ale forței a fost scos din toate posesiunile luptei constituționale. Fiți bărbați!“ — p. 86); mem-

¹⁴ *Idem*, an LVII, 1945, p.p. 126—129.

¹⁵ *Idem*, an X, 1898, p.p. 57—75.

¹⁶ *Idem*, an XLI, 1929, p.p. 128—129.

¹⁷ *Idem*, an XXXII, 1919, p.p. 46—47.

¹⁸ *Idem*, an XX, 1908, p.p. 44—47.

¹⁹ *Idem*, an XLVI, 1934, p.p. 87—92.

²⁰ *Idem*, an XXIII, 1911, p.p. 97—106.

²¹ *Idem*, an VIII, 1896, p.p. 84—87.

brii familiei Mocioni²²; Coriolan Brediceanu²³; Nicolae Tincu Velia²⁴; Aurel C. Popovici²⁵; Octavian Goga²⁶.

Problematica referitoare la ființa noastră națională este abordată și prin mijlocirea limbajului literar, textele din această sferă ocupînd un loc important în economia generală a periodicului, cu o diversă reprezentare de genuri. De remarcat densitatea creației literare românești (din ambele laturi ale Carpaților) în aparițiile de pînă la 1918, o pondere deosebită avînd versurile din ciclul „Ostașii noștri“ (poezii inspirate de războiul pentru independență din 1877) și din alte volume de Vasile Alecsandri, ori din „Cîntece de vitejie“ de George Coșbuc, poezii de inspirație istorică scrise de Bolintineanu („Daniel Sihastru“, „Muma lui Mihai“ — 1895 p.p. 94—95; „Fata de la Cozia“ — 1895, p. 128—129); Șt. O. Iosif („Visul lui Ștefan cel Mare“ — 1906, p. 91; „Doi voinici“ — 1905, p. 151) ori Ion Nenitescu („Voința neamului“, „Românul băstinaș“ — an 1896, p.p. 98—99). Îndemnul lui Andrei Mureșan („Deșteaptă-te române!“) a fost de repetate ori prezent în cei peste 60 de ani de apariție, ca și a lui Iosif Vulcan din versurile aflate sub elocvente titluri: „Încrede-te române!“ și „Geniul națiunii“ — publicate, nu fără tîlc, încă din primul număr al Calendarului (p. 87—89).

În primele trei decenii sînt republicate aici, desigur cu subtext, povestirile lui Creangă evocînd unirea românilor din 1859 — „Moș Ion Roată și Unirea“, „Moș Ioan Roată și Cuza Vodă“²⁷ —, două povestiri sadoveniene („Prînzul“ și „În baterie“)²⁸, ilustrînd eroismul în războiul pentru cucerirea independenței în 1877; ca și un fragment din „Cîntare României“²⁹, de Alecu Russo (alături de un comentariu redacțional cu referire la aspirația lui Bălcescu și Russo de a-și vedea neamul unit într-o singură țară). Apar și poezii manifest, nesemnate, redacționale (ex. „Către poporul român“³⁰), cu ton de îmbărbătare pentru apărarea și afirmarea ființei naționale. De altfel, în cele 61 de volume își găsesc locul mai toți marii noștri scriitori (lîngă cei amintiți deja) de la Eminescu³¹ („Din cerul albastru“, „Ea mergea acum în codru“, „Sonet“), Gr. Alexandrescu, Anton Pann, Ioan Slavici, Duiliu Zamfirescu, la Elena Farago, Panait Cernea, Aron Cotruș, Ion Pillat, Octavian Goga, ori Demostene Botez, alături de aceștia fiind prezenți și bănățenii: George Cătană (cel mai prodigios), Victor Vlad Delamarina, G(eorge) B(ălțean), Mihail Gașpar, Damian Izverniceanu, G. Gîrda ș.a. Calendarul a fost un bun receptacol de literatură română, vești, consemnări și comentarii de evenimente preluate din diferite periodice situate în cele mai variate locuri ale spațiului populat de români: „Luceafărul“ (Sibiu), „Semănătorul“ (București), „Convorbiri literare“ (Iași), „Gazeta Transilvaniei“ (Brașov), „Ramuri“ (Craiova), „Familia“ (Oradea), „Neamul Românesc“ (Văle-

²² *Idem*, an XIV, 1902, p.p. 100—105.

²³ *Idem*, an XVII, 1905, p.p. 101—102.

²⁴ *Idem*, an XXII, 1910, p.p. 144—147.

²⁵ *Idem*, an LVI, 1944, p.p. 106—110.

²⁶ *Idem*, an LI, 1939, p.p. 36—43.

²⁷ *Idem*, an V, 1893, p.p. 57—61.

²⁸ *Idem*, an XVII, 1905, p.p. 134—139, respectiv an XVIII, 1906, p.p. 112—114.

²⁹ *Idem*, an VI, 1894, p.p. 56—59.

³⁰ *Idem*, an V, 1893, p.p. 77—80.

³¹ *Idem*, an XVI, 1904, p.p. 141—144.

nii de Munte), etc. Întîlnirea acestora, de-a lungul anilor, sub titlul periodicului caransebeșan poartă în sine înțelesurile simbolice ale unității spirituale naționale. În sfîrșit, universul național spiritual este conturat, și printr-o bogată paletă de folclor literar românesc, de variată coloratură tematică și stilistică, de la „Legenda mănăstirii Argeșului”³², ori „Miorița” (o inedită variantă bănățeană culeasă — din localitatea Brebu-Caraș — și publicată³³ de renumitul folclorist George Cătană), la mișcătoare legende istorice și dureroase cîntece de cătănie și pînă la sprintene cimilituri. Se alătură nenumăratele probleme și bogatul mozaic de aforisme și învățături extrase din gîndirea lui Cantemir, Hașdeu, Xenopol, Iorga, ori Solomon, Marc Aureliu, Shakespeare ș.a., ca și din vechile scripturi. Valoarea de ansamblu a calendarului caransebeșan crește prin contribuția sa la cultivarea limbii române literare, apoi prin amplul registru de povește economice pentru gospodari, prin detaliile informaționale de ordin științific, ori de viață meșteșugărească și comercială a epocii și nu în ultimul rînd prin coeficientul de cultivare și a altor laturi umaniste morale în formarea personalității umane. Deloc neglijabilă este secțiunea șematismului, fiind un adevărat tezaur documentar privind încadrarea lăcașurilor de cult și a școlilor cu presonal de specialitate. Numeroasele imagini foto, devenite documente de mare preț etc. etc. Desigur, fiecare dintre acestea sînt niște posibile aspecte (și ele remarcabile) ce pot fi abordate detaliat în analiza acestui longeviv periodic. Dar încorporarea și articularea într-un flux ideatic generos a numeroaselor pagini abordînd, într-o manieră implicită ori explicită, diferite fațete ale ființei naționale românești conferă „Calendarului Românului” attribute de interes major, scoțîndu-l, fără tăgadă, din perimetrul unei anodine publicații de provincie. De aceea, putem considera că almanahul nostru este un calitativ eșantion din activitatea tiparului diecezan, românesc, din Caransebeș, din acest „centru de veche cultură românească și de îndîrjită rezistență națională ale cărui începuturi se concentrează în cetatea romană Tibiscum”³⁴ — după expresia eruditului dr. Cornel Corneanu.

PETRU CĂLIN

PAGES DE L'HISTOIRE DE L'IMPRIMERIE ROUMAINE A CARANSEBEȘ: „CALENDARUL ROMÂNULUI”

(*Resumé*)

Dans cette étude, on présent les significations d'ensemble du periodique „Calendarul Românului”, paru à Caransebeș entre 1889 et 1949; l'auteur insiste surtout sur une coordonnée fondamentale du cet almanach, celui qui vise la formation de

³² *Idem*, an XXXV, 1923, p.p. 121—124.

³³ *Idem*, an XX, 1908, p.p. 121—129.

³⁴ *Idem*, an XLVI, 1934, p. 91.

la consience nationale, l'affirmation et le renforcement de l'être national roumain. Ainsi, l'analyse est faite par le groupement thématique des matériaux contenus dans les 61 numéros de parution, parmi: des articles evocants les ancêtres Daces et Romains, ou de faits héroïques des précurseurs pour l'intégrité territorial et pour la défense de l'être national; puis des médaillon des remarquables personnalités de notre histoire national, comme des riches matériaux littéraires appartenants aux grands écrivains roumains.

DIN TRADIȚIILE CULTURALE ALE CENTRULUI MINIER ANINA

Începînd cu a doua parte a veacului precedent viața cultural-artistică se manifestă în Caraș-Severin ca o mișcare cu largi dimensiuni de masă și cu un accentuat caracter angajat în sens național. Reuniunile românești de lectură și cîntări, corurile și formațiunile teatrale, bibliotecile publice, tiparnițele ca și publicațiile vremii de pe aceste meleaguri și-au adus o contribuție de seamă la propășirea culturii naționale, la făurirea osmozei spirituale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, atît în deceniile care au premers Marea Unire cît și în cele următoare. În același timp, pe plaiurile caraș-severinene, și nu numai aici, unde alături de români s-au așezat de-a lungul timpului germani, sîrbi, maghiari etc. se desfășoară un amplu și continuu proces de cultivare a limbii și tradițiilor naționalităților conlocuitoare. Colaborarea statornică în domeniul creării valorilor materiale s-a extins, zăm era firesc, și pe tărîm spiritual, fapt care a generat condiții propice pentru afirmarea cultural-artistică a oamenilor muncii români și de alte naționalități.

Urmărind liniile de evoluție valabile pentru întregul ansamblu național, cultura din această parte a țării a îmbrăcat, totuși, anumite forme specifice, ceea ce l-a determinat pe Lucian Blaga, bun cunoscător al lucrurilor, să o caracterizeze astfel: „Cultura Banatului e neapărat o cultură etnografică, anonimă, populară... Uneori e așa de înaltă că ia înfățișarea neașteptată și mai puțin anonimă a culturii intelectuale... Un fapt se poate deci preciza: cultura Banatului reprezintă barocul etnografiei românești”¹.

Vatră a trudei proletare și totodată bastion al marilor bătălii de clasă în trecut, Caraș-Severinul participă la fertilizarea spiritualității noastre cu puternice tradiții ale artei și culturii muncitorești. Se știe astfel că fanfara din Reșița activează de pe la mijlocul veacului trecut, biblioteca metalurgiștilor din aceeași localitate datează din anul 1871, iar corul — cel dintîi cor muncitoresc — a ființat în 1872². Menționăm totodată că prima traducere într-o limbă străină (germană) a *Luceafărului* lui M. Eminescu a fost realizată de muncitorul reșițean L. V. Fischer, aceasta văzînd lumina tiparului în publicația *Romänische Revue*, inițiată de Cornel Dia-

¹ Lucian Blaga, *Barocul etnografiei românești*, în „*Banatul*”, Anul I, Nr. 1, ianuarie 1926, p. 3.

² *Caraș-Severin. Monografie*, Edit. Sport-Turism, București, 1981, p. 271.

conovici³. Pe de altă parte, subliniem aportul substanțial al colectivelor de muncitori, mineri, meseriași, caraș-severineni la ctitorirea teatrului din Oravița (1818—1817), unul dintre cele dintii teatre din țară și printre primele zidite cu piatră în sud-estul Europei⁴.

În contextul realităților spirituale bănățene — mai sus am consemnat doar câteva exemple — se încadrează și activitatea societăților cultural-artistice din Anina, între care *Fanfara muncitorească*, *Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură*, *Reuniunea de cîntări Anina*, *Reuniunea de cîntări și lectură a minerilor din Steierdorf-Sigismund*, *Casinoul muncitorilor din Anina* etc. Spațiul nu ne îngăduie să intrăm în detalii despre evoluția fiecărei dintre societățile cultural-artistice pomenite, de aceea ne vom fixa doar asupra celor mai reprezentative — *Fanfara* și *Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina*, făcînd însă scurte referiri, în contextul dat, și la celelalte. Precizăm că societățile cultural-artistice din Anina, respectiv Steierdorf, înființate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ori la începutul acestui veac, au activat în anumite perioade paralel, într-o armonioasă conlucrare, în spiritul ideilor înaintate. Această colaborare este pe deplin dovedită de numeroasele spectacole, de cele mai diverse genuri, susținute în comun, de schimbul de dirijori și, mai ales, de faptul că în cadrul aceleiași formații ori societăți cultural-artistice activau români, germani, maghiari și de alte naționalități.

Locuitorii Aninei, unde se exploatează cărbune de două veacuri, sărbătoreau în 1970, cu legitimă mîndrie, centenarul fanfarei, eveniment marcat de desfășurarea unor ample festivități. Secolul de existență al fanfarei aninene reprezenta atunci, evident, o vîrstă venerabilă, dar începuturile acestei formații — așa cum reiese din unele documente — trebuie căutate într-o perioadă anterioară anului 1870. Stă mărturie în acest sens regulamentul de funcționare a unui grup muzical cunoscut sub denumirea de fanfară, care datează din anul 1865⁵. Acest grup, constituit la puțul Thinnfeld, era format din 18 membri: un dirijor, trei soliști suflători și mai mulți instrumentiști. Regulamentul stabilea drepturile și îndatoririle membrilor fanfarei, programul de repetiție, modul de retribuire a instrumentiștilor etc.

Închegarea timpurie a grupului muzical din Anina se află, fără îndoială, în strînsă legătură cu apariția formelor incipiente de organizare a clasei muncitoare (case frățеști, reuniuni de cîntări, asociații de ajutor reciproc), fenomen care relevă conturarea conștiinței de clasă a proletariatului⁶. Din acest punct de vedere mai sus-numitul regulament face cîteva referiri nu lipsite de interes. Astfel, dacă instrumentele aparțineau patronilor, membrii fanfarei nu puteau fi decît muncitorii înscrіși în asociația minerilor din localitate. Mai mult, asociația asigura și fondurile destinate retribuirii lunare a „muzicanților“. Regulamentul preciza, totodată, că deoarece fanfara întrebuința instrumentele patronilor, ea trebuia să cînte în mod gratuit la serbările oficiale, la unele sărbători religioase, precum și la diverse ocazii excepționale, cînd serviciul general o cerea. În

³ I. Popa, V. Zaberca, *Despre începuturile fanfarei muncitorești din Anina*, în „Acta Musei Napocensis“, XV, Cluj-Napoca, 1983, p. 585.

⁴ I. Crișan, *Teatrul din Oravița (1818—1967)*, Reșița, 1968, p. 37—38.

⁵ Arhiva Muzeului Județean de Istorie Reșița (în continuare: MJIR), dos. *Activitatea fanfarei din Anina*, f. 22—23.

⁶ I. Popa, V. Zaberca, *op. cit.*, p. 586.

finalul regulamentului se consemna obligația membrilor fanfarei de-a avea întotdeauna „o comportare model”.

În deceniile șapte și opt ale secolului precedent în zona Aninei și-au desfășurat activitatea și alte asociații sau grupuri muzicale de genul celui fondat la puțul *Thinnfeld*: *Asociația de tir din Steierdorf*, înființată la 19 iulie 1866, cu 95 de membri, *Asociația de cîntări bisericești*, constituită la 5 iunie 1870 (35 de membri), *Cazinoul muncitorilor din Anina* (210 membri), *Cazinoul funcționarilor din Steierdorf* (21 membri), *Cazinoul funcționarilor din Anina* (70 membri), *Asociația Victoria* și *Asociația umanitară din Steierdorf-Anina* (68 membri), ultima urmărind ca prin reprezentatii teatrale de amatori să obțină fonduri pentru ajutorarea, în funcție de împrejurări, a celor nevoiași⁷. Despre unificarea unor grupuri și mai ales despre funcționarea lor legală, în baza unor statute aprobate de autorități, nu putem însă vorbi decât începînd cu anul 1870.

După cum rezultă dintr-o adresă a *Asociației susținătorilor fanfarei*, înaintată în 1871 Direcției Generale din Viena a STEG, fanfara muncitorilor din Anina funcționa în deplină legalitate conform ordinului nr. 28885/3104 H din 15 iunie 1870⁸. În această adresă, care atestă existența unei asociații de susținători ai fanfarei muncitorilor anineni, se cerea și aprobarea statutelor fanfarei, urmînd ca ea să fie subvenționată de uzină, mai ales că se resimțea o criză acută de fonduri bănești. Fanfara trebuia să funcționeze cu atît mai mult „cu cît se știe că în acest loc de munte lipsește orice altă posibilitate de petrecere și distracție”⁹. În anexa adresei sînt prezentate statutele asociației, care vor fi aprobate doar la începutul anului 1872¹⁰.

Din preambulul statutelor aflăm că la originea *Asociației susținătorilor fanfarei* din Anina a stat o altă asociație, cu caracter muncitoresc, numită *Prietenul muncitorului (Arbeiterfreund)*, care pe parcurs și-a epuizat fondurile „pentru susținerea fanfarei”, ceea ce explică și criza de bani despre care vorbeam mai înainte. Statutele precizează și scopul asociației: „...susținerea unei fanfare bine organizate” care să cînte la diverse baluri, concerte publice, serbări religioase, înmormîntări, precum și cu prilejul „diferitelor serbări ale minelor”. Comitetul de conducere al asociației era format din reprezentanți ai administrației minelor și uzinelor din Steierdorf-Anina, din muncitori și alți angajați ai diverselor ramuri industriale existente în localitate (minerit, siderurgice, construcții etc.). Participarea reprezentanților administrației (patronilor) la conducerea asociației chiar dacă a avut unele consecințe nedorite în ceea ce privește libertatea de acțiune a membrilor săi, în majoritate muncitori, nu a putut strivi spiritul de întraajutoraretovărășească, de solidaritate proletară. Astfel, membrii muncitori — deși aveau o situație materială precară — contribuiau benevol cu o cotă lunară pentru susținerea asociației, iar în caz de dizolvare a acesteia banii adunați urmau să se repartizeze fondului pentru săraci din Steierdorf-Anina. Statutele prevedeau, de asemenea, că dacă la înmormîntări obișnuite sau în alte ocazii fanfara va participa cu

⁷ C-tin Schilde, *Historischer, Naturhistorischer und Technischer Almanach der Entstehung und Entwicklung der Gemeinde Steierdorf-Anina von 1773—1873*, Temesvár, 1873, p. 180—181.

⁸ Arh. MJIR, dos. cit., p. 180—181.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, f. 26—31; I. Popa, V. Zaberca, *op. cit.*, p. 587.

cel puțin 8 membri, după posibilități, la înmormîntarea unor tovarăși accidentați la locul de muncă va cînta întreaga fanfară. Această mențiune, de vreme ce a fost înscrisă în statutele *Asociației susținătorilor fanfarei*, nu lasă nici-un semn de îndoială asupra frecvenței gravelor accidente de muncă din acel timp, urmare directă a nepăsării patronilor pentru sănătatea și viața celor pe care îi exploatau, a ritmului infernal de lucru impus de aceștia minerilor anineni din subteran, ca și celor de la suprafață.

În deceniile următoare fanfara din Anina a continuat să se afirme ca o formație muzical-instrumentală muncitorească, alcătuită din reprezentanți ai diferitelor naționalități înfrățite în muncă, luptă și cînt. Cu prilejul viguroaselor acțiuni proletare din 1897, cînd mai mulți mineri anineni au fost uciși ori răniți, fanfara — în ciuda dispozițiilor emise de autorități — a participat la înmormîntarea victimelor¹¹. Este notabilă, de asemenea, prezența acestei fanfare la înmormîntarea minerilor răpuși în catastrofa subterană din 1918 și mai ales în cea din 7 iunie 1920, cînd și-au pierdut viața peste 180 de mineri¹².

La începutul secolului nostru, ca și mai tîrziu, activitatea fanfarei se face tot mai cunoscută prin participarea activă la manifestațiile muncitorești ocazionate de sărbătorirea zilei de 1 Mai. În anii 1903 și 1904, de pildă, fanfara s-a aflat în fruntea coloanelor de demonstranți care scandau lozinci ca: „Trăiască 1 Mai!“, „Trăiască 8 ore de muncă!“ etc.¹³. Avînd în vedere caracterul revoluționar al manifestațiilor organizate la 1 Mai patronii, în colaborare cu autoritățile locale, interzic membrilor fanfarei să mai cînte la asemenea acțiuni, amenințîndu-i cu arestarea și concedierea. Așa se explică faptul că în 1909, la 1 Mai, fanfara nu a cîntat, dar — lucru demn de reținut — a fost prezentă la sărbătoarea muncitorească¹⁴.

În regulamentul din 1909 al *Fondului de muzică Anina* (constituit pentru a susține „o orchestră bine organizată și instruită“) era prevăzută interdicția de a se întrebuița formația pentru scopuri care contraveneau intereselor patronilor, precizîndu-se textual: „Sub nici-o condițiune nu se poate întrebuița muzica pentru scopuri care stau în contradicție cu interesele Societății“ (este vorba de Societatea privilegiată cezaro-crăiască a căilor ferate de stat austriece — n.n.)¹⁵, iar ceva mai departe: „Orchestra de muzică e cu totul interzisă a cînta piese sau a se purta în așa fel, ca să fie contrar intereselor Societății“¹⁶. Asemenea prevederi inserate sub presiunea patronilor în regulamentele și statutele de funcționare ale unor grupuri muzicale din Anina sau din alte localități nu au fost în măsură să ridice bariere de netrecut în activitatea acestor formații, să oprească frămîntările, luptele muncitorimii pentru o viață mai bună. Regulamentul în discuție oferă date bogate despre veniturile și cheltuielile *Fondului*, drepturile și disciplina membrilor, activitatea comitetului conducător, în-

¹¹ „*Flamura*“, nr. 1786 din 9 august 1970, p. 2. Vezi și Petru Albu, *Referat privind activitatea fanfarei în perioada 1870—1970* (manuscris păstrat în Arh. MJIR).

¹² Detalii în legătură cu cele două catastrofe a se vedea în V. Zaberca, I. Popa, *Despre unele catastrofe miniere din Banat*, în „*Studii și comunicări de etnografie-istorie*“, III, Caransebeș, 1979, p. 404—405.

¹³ „*Flamura*“, nr. 1786 din 9 august 1970, p. 2.

¹⁴ Apud I. Popa, V. Zaberca, *op. cit.*, p. 587.

¹⁵ Arh. MJIR, dos. cit., f. 41.

¹⁶ *Ibidem*, f. 47.

trebuințarea veniturilor, ținuta muzicanților, menirea adunărilor generale, despre diverse alte probleme legate nemijlocit de activitatea fanfarei. Referitor la ținută, de pildă, iată ce prevedea regulamentul: „Șeful de orchestră și muzicanții poartă la toate producțiunile uniforme; sînt îndatorați a-și procura uniformele în întregime din al lor, afară de șepci, pot primi însă pentru ușurarea procurării avans din fondul de muzică. Fiecare muzicant primește pentru întreținerea în bună stare a uniformei sale un adaus anual de uniformă de 10 coroane”¹⁷. Sînt clare și prevederile (drastice) pentru menținerea disciplinei în sînul formației: „În ceea ce privește retragerea respectiv destituirea șefului de orchestră și a muzicanților din asociația fondului de muzică e hotărîtor același termen de înștiințare prealabil de concedierea ca cel fixat în instrucțiunile personalului uzinelor, respectiv în ordinea de muncă referitoare la termenul de concediere; la o contravenție gravă contra disciplinei sau moralei publice, se poate dispune concedierea imediată ș.a. fără orice indemnizație de despăgubire. Muzicanții... pot fi tot așa ca și în munca lor din exploatare, pedepsiți cu pedepse în bani; mărimea pedepsei se va fixa de către conducătorul de muzică în înțelegere cu șeful de orchestră... Acei muzicanți care repășesc din orchestră trebuie să părăsească totodată și serviciul societății, excepții au loc numai în anumite cazuri îndeosebi demne de luat în considerare și despre aceasta va decide președintele”¹⁸. Desființarea *Fondului de muzică* putea fi decisă de adunarea generală anuală, averea urmînd să fie atribuită lăzii frățești locale ori destinată săracilor¹⁹.

Reorganizarea *Fondului de muzică* în 1920, în urma constituirii U.D.R., s-a făcut după principii asemănătoare celor înscrise de regulamentul din 1909. Dintr-o informare redactată de conducătorul „muzicii”, datată 8 iulie 1929, aflăm că fondul pomenit „ca instituție de muzică se întreține în parte de Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița S.A. și în parte de angajații și muncitorii ei pentru distracția acestora fără a se lucra cu vreun profit... Angajații plătesc o cotizație lunară de 20—100 lei, iar muncitorii cîte 10 lei pe lună, din care sumă se acoperă cheltuielile de întreținere a muzicii”. Ulterior cotizația a fost majorată variînd între 20 și 200 lei, decizia fiind luată de adunarea generală ca urmare a cererii muzicanților de a li se mări salariile²⁰. Ca și înaintea primului război mondial membri ai *Fondului* puteau fi numai angajații uzinelor și minelor, respectiv ai U.D.R., alte persoane neavînd acest drept. Fondul de muzică era condus de un comitet de administrație, în care figurau și bărbați de încredere aleși de către muncitorii minelor și fabricilor din localitate²¹.

Fanfara din Anina s-a evidențiat și în perioada dintre cele două războaie mondiale, cînd și-a etalat potențialul interpretativ cu prilejul spectacolelor organizate de *Reuniunea de cîntări Anina*, *Reuniunea de cîntări și muzică din Anina*, *Reuniunea de cîntări și lectură a minerilor din Steierdorf-Sigismund*, *Cazinoul muncitorilor din Anina* etc. Astfel, cînd la 22 ianuarie 1921 *Reuniunea de cîntări Anina* (ce avea drept motto:

¹⁷ *Ibidem*, f. 46.

¹⁸ *Ibidem*, f. 47.

¹⁹ *Ibidem*, f. 47—48.

²⁰ *Ibidem*, f. 67 și 182.

²¹ *Ibidem*, f. 180—181.

„In armonie și unitate se află puterea muzicii“) a montat un spectacol muzical-teatral în program figurind, printre altele, opereta „Zweierlei Tuch“ de Fritz Lorent, partea orchestrală a fost asigurată de fanfara din Anina, condusă atunci de Peter Dudl. Peste câțiva ani teatrul de diletanți din cadrul aceleiași reuniuni, înființată în 1887, a pus în scenă opereta „Silvia“ de I. Kálmán, fanfara fiind iarăși prezentă în spectacol. La 20 mai 1923 *Cazinoul din Anina* a serbat „cu concursul Reuniunii de cîntări Anina, Reuniunii române de cîntări și muzică din Anina și a Reuniunii de cîntări a muncitorilor din Anina jubileul de 50 de ani“ de la fondare (1873), fanfara nelipsind, desigur, de la această sărbătoare cultural-artistică din viața minerilor anineni, a tuturor locuitorilor din oraș. Aserțiunea este valabilă și pentru manifestarea organizată la 3 octombrie 1928 de *Reuniunea de cîntări și lectură a minerilor din Steierdorf-Sigismund*, cînd beneficiile rezultate din susținerea programului urmau să fie destinate ajuto-rării unor regiuni calamitate sau, așa cum textual afirmă un document, de întreținere a muzicii“. Ulterior cotizația a fost majorată variind între „în favoarea teritoriilor inundate“²².

În perioada crizei economice din 1929—1933 au sporit și dificultățile materiale ale societăților cultural-artistice ce ființau la Anina. Creșterea numărului muncitorilor concediați — dintre care mulți erau susținători ori membri activi ai formațiilor muzicale și teatrale —, reducerea salariilor au determinat scăderea proporțională a cotizațiilor ori neachitarea acestora, ceea ce a însemnat în ultimă instanță, reducerea sumelor pentru activitatea cultural-artistică. Astfel, au fost concediați, spre a ne limita la un singur exemplu, 15 componenți ai fanfarei, unii dintre ei fiind apoi constrînși să părăsească localitatea chiar, pentru a căuta de lucru la Reșița și Doman, fapt ce și-a pus amprenta în mod negativ asupra pres-tanței fanfarei la care ne referim.

În pofida unor asemenea greutăți și datorită strădaniilor depuse de cei interesați, activitatea cultural-artistică anineană nu a încetat nici un moment și treptat va reintra pe un făgaș ascendent. De altfel, fanfara — în documentele epocii figurează mai ales sub denumirea de *Muzica minelor Anina* — s-a produs cu diverse ocazii chiar în anii crizei econo-mice, cum s-a întîmplat la 31 mai 1931, cînd a fost prezentă la concertul organizat de *Reuniunea de cîntări și lectură a minerilor din Steierdorf-Sigismund*²³. Concomitent a conlucrat cu formații similare din alte locali-tăți, acordindu-se atenția cuvenită și perfecționării profesionale a membrilor săi. În 15 februarie 1931 reprezentantul *Muzicii minelor* din Anina a luat parte la adunarea generală a *Asociației Corurilor și Fanfa-relor Române din Banat*, al cărei președinte era Iosif Vulcan și secretar Filaret Barbu. Tot atunci s-a ținut examenul dirijorilor de cor și al maeș-trilor de fanfare, candidații fiind absolvenți ai cursurilor de pregătire orga-nizate de *Conservatorul popular de muzică din Lugoj*, sub direcția lui Filaret Barbu. Celor reușiți la examen li s-au decernat diplome și certifi-cate de absolvire²⁴.

În legătură cu activitatea fanfarei în perioada crizei trebuie puse în

²² *Ibidem*, f. 51—58.

²³ *Ibidem*, f. 96

²⁴ *Ibidem*, f. 94.

în lumină și preocupările permanente pentru ajutorarea celor rămași fără lucru²⁵. De pildă, la solicitarea Comitetului pentru ajutorarea șomerilor orchestra minelor din Anina a cîntat la spectacolul dat la 26 decembrie 1933 „în favorul șomerilor din localitate”, cînd organizatorii — ce au avut în vedere scopul urmărit — au tipărit intenționat pe afiș formularea „supraplăți se vor primi cu mulțumire”²⁶. Iată și programul unei asemenea serbări muncitorești, cea din 1 Mai 1936²⁷:

- „1. Dimineata deșteptarea la ora 5.
2. Plecarea convoiului la ora 8 de la piața Steierdorf la Căminul Cultural Anina.
3. Plecarea convoiului de la Căminul Cultural la locul maial (Stehplatz) de la ora 11 pînă la ora 14 pauză.
4. Serbarea cîmpenească de la ora 14 pînă la ora 20.
5. Petrecere de dans la Căminul Muncitoresc (Sighismund) și la Steierdorf la Cooperativa de consum de la ora 22 pînă la ora 4 dimineată. În caz de ploaie se va ține serbarea în localitățile sus numite de la ora 15 pînă la ora 19, de la 19 pînă la ora 21 pauză, și de la ora 21 urmează petrecerea cu dans”.

Un factor important care a contribuit fără îndoială la obținerea unor frumoase rezultate a fost întronarea în sinul formațiilor artistice din Anina a unei discipline severe, reglementată de norme stricte. Abaterea de la aceste norme atrăgea sancționarea celor vinovați, ce puteau culmina chiar cu excluderea din formație, un asemenea caz înregistrîndu-se în anul 1936, în culpă fiind unul dintre componenții fanfarei²⁸. Pe de altă parte, primirea în formațiile muzicale se făcea numai în baza unei cereri scrise, prin care solicitantul se angaja să respecte condițiile impuse de regulament, cererea necesitînd avizul favorabil al comitetului de conducere al respectivei formații²⁹.

După cum s-a mai arătat în rîndurile de față, înființarea *Fondului de muzică U.D.R. Anina*, în cadrul căruia funcționa *Muzica Minelor*, nu s-a făcut în scopul realizării de beneficii, bugetele fiind grătore în acest sens³⁰:

1941

Venituri

— Subvenții din partea societății U.D.R.	60 000 lei
— Cotizațiile angajaților (funcționari și subfuncționari)	32 000 lei
— Cotizațiile muncitorilor	350 000 lei

442 000 lei

Cheltuieli

442 000 lei

²⁵ *Ibidem*, f. 108.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 146.

²⁸ *Ibidem*, f. 147—148.

²⁹ *Ibidem*, f. 158.

³⁰ *Ibidem*, f. 190—208.

1943

Venituri

— Contribuția Societății U.D.R.	60 000 lei
— Contribuția Societății U.D.R. pentru muzică și lumină	300 000 lei
— Contribuția funcționarilor	70 000 lei
— Contribuția muncitorilor	640 000 lei
	1 070 000 lei
<i>Cheltuieli</i>	1 070 000 lei

După cum se vede, contribuția determinantă au avut-o, ca și în alți ani, muncitorii, subvențiile Uzinelor de Fier și Domeniilor Reșița fiind destul de reduse. În 1943 activitatea *Muzicii minelor Anina* a constat din³¹:

— Repetiții de fanfară	29
— „ orchestra	39
— „ jazz	—
— „ teatru	13
— „ serviciu divin	5
— Petreceri dansante	1
— Reprezentații culturale	17
— Concerte de stradă	19
— Ieșiri la solemnități	11
— Însmormintări	4
— Serviciu divin	4
TOTAL:	282

În 1944 și 1945 numărul acestor activități a scăzut considerabil, desigur și datorită evenimentelor, fiind de 224 și respectiv 178³².

În contextul vieții cultural-artistice aninene, pînă la finele celui de-al doilea război mondial, se înscrie și notabila activitate a *Reuniunii române de cîntări, muzică și lectură din Anina*, ce a fost înființată la 16 ianuarie 1920, în prezența a 14 fondatori. Inițiatorul acțiunii și totodată primul președinte al *Reuniunii* a fost Petru Manciu, funcționar la întreprinderile din Anina, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Numărul membrilor ei a sporit, astfel că la 31 noiembrie 1928 *Reuniunea* număra — conform unei publicații a vremii — 71 membri fondatori, 20 membri donatori, un membru onorific, 77 membri activi și 124 membri ajutători. În comitetul de conducere au figurat de-a lungul anilor, între alții, inginerii Vasile Poporan, Gheorghe Palade, Nicolae Popescu, Gheorghe Onciu, muncitorii Ioan Ilana, Petru Perian, Constantin Drăgan, Toma Zaberca și Ioan Bălan³³.

Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina, societate

³¹ *Ibidem*, f. 209.

³² *Ibidem*, f. 215—223.

³³ Numărul membrilor activi a oscilat de-a lungul vremii, astfel că în 1933 se cifra la doar 44 (Filiala Arhivelor Statului Timiș — în continuare: F.A.S. Timiș —, fond U.D.R. — *Direcția minelor*, dos. 19/1933, f. 1—3; *Almanahul Banatului pe anul 1930*, p. 141—142).

cu caracter cultural-educativ pronunțat, a dispus de un local propriu bine mobilat, aflat în *Căminul cultural* din localitate, așa-zisul *Casino muncitoresc*. La 2 septembrie 1934 s-a făcut „cu mare fast inaugurarea noului cămin al muncitorilor din Steierdorf-Anina“, clădirea fiind ridicată prin contribuția celor peste 1 490 lucrători de la întreprinderile din localitatea menționată³⁴.

În 1930 corul *Reuniunii române de cîntări, muzică și lectură* număra 60 de persoane (40 bărbați și 20 femei), el activînd fie sub forma unui cor mixt, fie numai bărbătesc și avea la dispoziție 70 de partituri diferite, cifră ilustrativă pentru bogăția și diversitatea repertoriului. De altfel, pînă în acel an corul a susținut zece concerte, patru reprezentații ale operei „Crai Nou“ de Ciprian Porumbescu (Anina: 23 mai, 13 iunie 1926, 9 mai 1928; Oravița: 31 iunie 1926) și două reprezentații ale creației lui Tiberiu Brediceanu — „La șezătoare“ (Anina: 16 iulie 1927 și 14 ianuarie 1928)³⁵. În afară de aceste apariții „încununat de un deosebit succes moral și material“, corul *Reuniunii* a luat parte la diferite serbări naționale, festivități muncitorești și festivaluri organizate de societăți similare³⁶.

În decursul anilor s-au perindat, firesc, la conducerea corului mai mulți dirijori, printre care directorul școlar B. Lehecska, Ioan Ștefan și inginerul Vincent Stoicovici. De fapt Ioan Ștefan a funcționat ca dirijor al corului *Reuniunii române de cîntări, muzică și lectură din Anina* în mai multe rînduri³⁷.

Referitor la succesul material precizăm că în anul 1930 bilanțul reuniunii în cauză s-a soldat cu un venit de 63 266 lei, ceea ce dovedește și o evidentă eficiență financiară, nu numai culturală. Venituri însemnate s-au obținut în montarea unor spectacole ca de pildă cu opereta „La șezătoare“, prezentată la 16 iulie 1927, cînd s-a realizat suma de 21 065 lei, pentru ca la 14 ianuarie 1928, cu aceeași operetă, să se adune suma de 17 845 lei. Este adevărat însă că și cheltuielile pentru punerea în scenă a spectacolelor erau mari³⁸. Realizările materiale explică, în parte, de ce *Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina* a reușit să-și formeze treptat o valoroasă bibliotecă ce avea în evidență peste 2 000 volume, accentul punîndu-se desigur pe cartea românească. Este adevărat, însă, că la fondarea bibliotecii și la îmbogățirea fondului de carte și-au adus contribuția personalități de primă mărime a vieții spirituale românești, ca savantul Nicolae Iorga, ori animatori de nădejde ai culturii bănațene ca R. S. Molin, Iancu Conciatu și dr. Nicolae Belu, cel din urmă fiind la un moment dat chiar președintele *Reuniunii române de cîntări, muzică și lectură din Anina*. Sprijin i-au acordat, de asemenea, *Asociația culturală din Banat*, biblioteca din Turnu Severin, U.D.R. și chiar Ministerul Muncii³⁹. Remarcăm și preocuparea constantă a factorilor de conducere ai *Reuniunii* de sporire a numărului de cărți deținute de biblio-

³⁴ *Raport către al VII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din Industria Minieră din România*, București, 1936, p. 48 și 56.

³⁵ Opereta „Crai Nou“ a fost prezentată publicului din Anina și la 3 iulie 1927 (Cf. F.A.S. Timiș, *fond cit.*, dos. 20/1927, f. 4, 9 și 29).

³⁶ *Almanahul Banatului pe anul 1930*, p. 141.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ F.A.S. Timiș, *fond cit.*, dos. 20/1927, f. 4 și 7.

³⁹ *Almanahul Banatului pe anul 1930*, p. 141.

teca acesteia. De exemplu, în 1925 s-au comandat într-o singură tranșă 81 de cărți, între autorii lor fiind scriitorii Mihail Sadoveanu, Ion Slavici, Alexandru Vlahuță ori istorici ca Nicolae Iorga și Dimitrie Onciu⁴⁰. În depozitul de carte al bibliotecii intrau regulat diverse ziare și reviste la care era abonată *Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina*, între care pomenim: „*Universul*“, „*Viața Românească*“, „*Curentul*“, „*Veselia*“, „*Ziarul Călătorilor*“, „*Opinia Noastră*“, „*Cele 3 Crișuri*“, „*România Ilustrată*“, „*Natura*“, „*Țara Noastră*“, „*Graiul românesc*“, „*Albina*“, „*Învățătorul Meseriilor*“, „*Tribuna Banatului*“, „*România Eroică*“, „*Revista pentru toți*“ ș.a.⁴¹

În decursul deceniului patru *Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură* a desfășurat o continuă și fructuoasă activitate, programele sale vizînd educarea culturală, patriotică și profesională a locuitorilor Aninei, dintre care mulți erau muncitori. Astfel, a organizat sistematic sărbătorirea unor evenimente majore ale devenirii istorice românești, cum ar fi Unirea Principatelor ori Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Asemenea serbări s-au ținut la Anina, spre exemplu, la 24 ianuarie 1930, în 1931, la 1 Decembrie 1937⁴². Referitor la educație profesională consemnăm știrea publicată în anul 1935 de ziarul reșițean „*Națiunea*“: „*Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina a aranjat Miercuri 9 Ianuarie a.c. o frumoasă șezătoare culturală, la care au luat parte toți intelectualii și un număr de muncitori. Dl. Jurca, medicul spitalului, a ținut o interesantă și instructivă conferință despre „Igiena industrială și accidente de muncă” cu interesante considerații asupra situației accidentelor la minele de cărbuni Anina. A urmat apoi un program muzical, sub conducerea D-lui major Zentner*“⁴³.

Legăturile cu celelalte reuniuni surori au fost constante, ele concretizîndu-se în participarea comună la diferite manifestări cultural-artistice. Spre exemplu, la 7 august 1938 *Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina* a participat — alături de *Reuniunea de cîntări și lectură a minerilor din Steierdorf—Sigismund*, *Corul bărbătesc Steierdorf*, *Reuniunea de cîntări Anina*, *Reuniunea de muzică și cîntări a muncitorilor Steierdorf*, *Reuniunea de cîntări Reșița*, *Reuniunea de cîntări și muzică Oravița* și „*Quartetul de fier*“ din Reșița — la *Festivalul anual al sectorului de munte al F.C.G.B.*, care s-a desfășurat după următorul program⁴⁴:

„La orele 7 ³⁰ —8 ³⁰	Întîmpinarea oaspeților înaintea localului reuniunii, ospătăria D-nei Ana Graf
„ 9	Serviciul divin în curtea bisericii din Sigismund
„ 10	Plecarea la locul festival fără muzică (locul maial)
„ 10 ³⁰	Repetiția corurilor pentru cîntece obligatorie (sic!)
„ 11 ³⁰	Ședința festivă 1937—1938
„ 13	Masa comună
„ 15 ³⁰	Începerea concertului festival, prin coruri și muzica orchestrei minerilor, pînă la orele 19 ³⁰

⁴⁰ F.A.S. Timiș, *fond. cit.*, dos. 16/1925, f. 23—28 și 36.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 16/1930, f. 116; *Almanahul Banatului pe anul 1930*, p. 142.

⁴² F.A.S. Timiș, *fond. cit.*, dos. 16/1930, f. 41 și dos. 20/1927, f. 18 și 32.

⁴³ „*Națiunea*“, Anul II, Nr. 3, 21 ianuarie 1935, p. 4.

⁴⁴ Arh. MJIR, *dos. cit.*, f. 159.

„ 21 Dans în localul reuniunii până la ora 4 dimineața“.

Organizarea unor asemenea festivaluri, ca și a altor manifestări muzical-teatrale, ne oferă o imagine veridică asupra efervescenței culturale din zona Aninei în perioada interbelică. De altfel, aici a funcționat și un *Cazino* al suboficanților, care avea drept scop „ca prin procurarea de lectură corespunzătoare, aranjarea de petreceri, joc șah și biliard să promoveze viața intelectuală și dezvoltarea culturală a membrilor săi“⁴⁵. În afară de suboficanții Uzinelor de Fier și Domeniilor Reșița membri ai cazinoului puteau fi oficanți, împiegați, „cît și persoane comerciale și industriale“, toți avînd obligația să plătească o cotizație pentru acoperirea cheltuielilor de funcționare. Regulamentul cazinoului a fost întocmit la Anina, la 21 decembrie 1924 fiind înregistrat la Tribunalul județean în 1925⁴⁶.

Reuniunea română de cîntări, muzică și lectură din Anina, împreună cu reuniunile surori ori cu fanfara și cazinourile au contribuit la realizarea educației estetice a muncitorilor prin intermediul literaturii, muzicii ori a altor spectacole scenice, avînd toate un loc bine definit în peisajul vieții cultural-artistice a sud-vestului țării.

V. M. ZABERCA

I. POPA

KULTURTRADITIONEN DES BERGORTES ANINA

(Zusammenfassung)

Die Tätigkeit der künstlerischen und kulturellen Gesellschaften aus Anina — der Werkskapelle, des Rumänischen Gesang — und Lesevereins, des Arbeiterkasinos etc. — wurde von der allgemeinen geistigen Atmosphäre des Banats geprägt. Die Verfasser des Aufsatzes beschäftigen sich insbesondere mit der *Werkskapelle* und dem *Rumänischen Gesang- und Leseverein* (die repräsentativsten Vereine), haben aber auch kurze Bemerkungen über die andere Vereine gemacht.

Die Gesangsvereine, die Kapelle und die Kasinos trugen zur ästhetischen und patriotischen Erziehung der Arbeiter sowie der anderen Einwohner Aninas bei. Sie hatten eine bestimmte Rolle im künstlerischen Leben aus dem Süd-Westen des Landes.

⁴⁵ F.A.S. Timiș, *fond. cit.*, dos. 16/1925, f. 112—119.

⁴⁶ *Ibidem*.

CONSIDERAȚII ASUPRA ȘOMAJULUI LA UZINELE DE FIER ȘI DOMENIILE DIN REȘIȚA (1929—1933)

Criza economică mondială dintre anii 1929—1933 s-a manifestat, așa cum se știe, pe arii geografice dintre cele mai largi, afectînd puternic toate sferele de activitate. Producția industrială a lumii, după unele statistici, scade în această perioadă cu cca 37% (în unele țări procentul era și mai ridicat), comerțul s-a redus cu 2/3, iar finanțele publice au fost dezorganizate¹. În România criza a atins punctul culminant în anul 1932, cînd valoarea producției miniere reprezenta doar 47% față de 1928, a celei prelucrătoare — 53,4%, iar a celei agricole 44,1%².

În condițiile în care un mare număr de întreprinderi și-au închis porțile, șomajul a luat proporții fără precedent, agravînd situația maselor muncitoare. Imagini dintre cele mai edificatoare, în acest sens, oferă orașele cu prăvălii și întreprinderi închise, cu numeroși muncitori și funcționari concediați, ca și satele țării cu țărani năpăstuiți, îndatorați și sărăciți³.

Așa cum rezultă din statisticile oficiale în industria carboniferă, de minereuri și în cariere, față de anul 1928, în 1930 erau cu 6 717 mai puține persoane angajate, în 1931 — cu 14 316, în 1932 — cu 17 322, iar în 1933 — cu 19 469 mai puține⁴. În industria extractivă de petrol numărul șomerilor în 1928 era de 2 167, în 1932 ridicîndu-se la 15 838, iar în industria mare prelucrătoare atinge, în 1932, cifra de 54 349⁵.

Detașamentul muncitorilor industriali rămași fără lucru este completat de numărul mare al funcționarilor și intelectualilor șomeri, ca și a celor proveniți din rîndurile muncitorilor agricoli. După unele aprecieri, în România existau în anul 1932 cca 300 000 șomeri⁶.

La U.D.R. (Societatea Anonimă Uzinele de Fier și Domeniile Reșița), societate al cărei capital reprezenta un sfert din capitalul investit în industria metalurgică, criza și-a făcut simțită prezența încă din anul 1928,

¹ *Situația clasei muncitoare din România. 1914—1944*, (sub redacția Prof. univ. dr. N.N. Constantinescu), București, 1966, p. 221.

² *Ibidem*.

³ *Vestul*, din 9 februarie 1932.

⁴ *Situația clasei muncitoare...*, p. 243.

⁵ *Ibidem*, p. 244—245.

⁶ N. N. Matheescu, *Problema șomajului în România*, în *Independența economică*, februarie 1936, p. 86.

Fig. 1. Locomotive stocate la uzinele reșițene din cauza lipsei de comenzi.

manifestându-se prin restrângerea activității productive și creșterea numărului de șomeri.

În anii 1928—1929, de pildă, la minele Ocna de Fier și Dognecea s-a introdus săptămîna de lucru incompletă de 4—5 zile. Drept urmare, dacă în anul 1926 în minele de fier s-a lucrat 302 zile, în 1928 s-a lucrat 211 zile, iar în 1929 doar 202 zile⁷. La minele de cărbuni din Anina, inițial au fost reduse cîte șase zile pe lună, apoi cîte 12 zile lunar pentru fiecare muncitor⁸.

În lunile ianuarie și februarie 1930 oțelăria, laminoarele și turnătoria din Reșița au lucrat 24 zile⁹. În aprilie, același an, turnătoria a activat 23 zile¹⁰. Producția furnalului înalt, în luna ianuarie 1930, era de 4 880 tone, în aprilie 4 281,4 tone, iar în octombrie scade la 3 910,7 tone¹¹.

Situația se agravează în anii următori, cînd gradul de solicitare a capacităților de producție scade neîncetat. Este îndeobște cunoscut faptul că la Reșița, în 1931, din cele 7 cuptoare existente funcționa doar unul, iar în 1932 furnalele reșițene își încetează activitatea.

Datele statistice nu lasă nici un dubiu asupra faptului că reducerea producției a vizat îndeosebi principalele sectoare de activitate de la U.D.R. Astfel, în 1929, producția de fontă a U.D.R.-ului a fost de 53 857 t; în 1931 a scăzut la 25 334 t, pentru ca în 1932 să fie doar de 8 043 t¹². În

⁷ L. Bathory, *Evoluția industriei miniere din Banat între anii 1919—1929*, în *Banatica*, II, Reșița, 1973, p. 284—285.

⁸ Wilhelm Slovig, *Kurzer Umriss der Geschichte von Steierdorf-Anina*, Sibiu, 1940, p. 67.

⁹ Arhiva Muzeului Județean de Istorie din Reșița, nr. inv. 211, 214 (în continuare Arh. MJIR).

¹⁰ *Ibidem*, nr. inv. 213.

¹¹ *Ibidem*, nr. inv. 213, 214, 215.

¹² 200 de ani de construcții de mașini la Reșița (1771—1971), vol. I, Reșița, 1971, p. 99.

aceeași perioadă producția de oțel s-a redus de la 137 482 t la 72 749 t¹³.

Cuptoarele Martin de la Reșița dădeau, în 1929, o producție de 134 002 t, această scăzând în 1932 la 67 097 t¹⁴. Se reduce, de asemenea, producția de laminate¹⁵, deși în anii 1928—1930 au fost puse în funcțiune încă două laminoare, ambele cu o capacitate productivă de 30 000 t¹⁶.

La Reșița, încă în anul 1928, au fost înregistrați 1 243 șomeri. În luna februarie 1929 sînt concediați 200 muncitori de Fabrica de locomotive, iar în aprilie, același an, sînt dați afară din întreprinderile și de domeniile aparținătoare Societății U.D.R. alți 2 000 de lucrători¹⁷.

Șomajul total era însoțit de cel parțial. Astfel, în anul 1930, din cei 6 884 muncitori reșițeni cît mai lucrau (față de 7 554 în 1928), 30% activau 1—2 zile pe săptămînă, 20% cite 3 zile, 10% cite 4 zile, iar restul peste 4 zile săptămînal¹⁸.

În cursul anilor 1930—1931 au fost concediați numeroși muncitori la Anina, Sasca Montană, Moldova Nouă etc.¹⁹ Ziarul „Deșteptarea” consemna situația grea a șomerilor din Reșița, „cari și azi după ani și luni de zile stau fără lucru, trăind în cea mai neagră mizerie”²⁰.

Unele rapoarte oficiale apreciază că în 1931 la U.D.R. au fost sistate „aproape toate lucrările”, cea mai mare parte a muncitorilor șomează, iar mizeria și sărăcia este caracteristică unor centre industriale ca: Reșița, Anina, Moldova Nouă²¹.

În 1932, anul cînd criza atinge apogeul, numărul șomerilor crește vertiginos. La un moment dat la Anina șomau peste 1 000 muncitori; la Reșița erau cca 3 000 șomeri; pe domeniile U.D.R.-ului șomînd alți 4 034 șomeri, ceea ce reprezintă aproape 50% din numărul muncitorilor angajați în 1928²². Deplîngînd soarta celor rămași fără lucru, ziarul „Deșteptarea” arăta că numeroși „directori și paradirectori, inspectori și ingineri” de la uzinele reșițene amenințau să depășească numărul muncitorilor rămași în producție²³.

O categorie aparte în cadrul detașamentului de șomeri de la U.D.R. o constituia tineretul. Sute și sute de tineri, în deplinătatea capacității de muncă, dornici „de a-și făuri viitorul” au fost profund afectați de șomaj²⁴. Numeroși erau tinerii încorporați, care după satisfacerea stagiului militar nu mai erau primiți la lucru. Astfel, în această situație s-au aflat doar la Reșița 50 de tineri în 1931 și peste 100 în 1932, care „îndură mizerie

¹³ Două secole de siderurgie la Reșița, Reșița, 1971, p. 85.

¹⁴ Arh. MJIR, nr. inv. 1 158.

¹⁵ 200 de ani de construcții de mașini..., p. 101.

¹⁶ Reșița. Istorie și contemporaneitate, Reșița, 1971, p. 66.

¹⁷ Ecaterina Cimponeriu, Reșița luptătoare, Editura Științifică, București, 1965, p. 138.

¹⁸ Reșița. Istorie și contemporaneitate, p. 98.

¹⁹ Ion Popa, Aspecte ale șomajului în zona industrială din sudul Banatului (1929—1933), în Banatica, III, Reșița, 1975, p. 272—273.

²⁰ Deșteptarea, Anul II, nr. 58 din 23 mai 1931.

²¹ Arhivele Statului Caransebeș, fond Prefectura județului Caraș, dosar 17/1932, f. 45, 51 (în continuare Arh. St. Caransebeș).

²² Ecaterina Cimponeriu, op. cit., p. 138.

²³ Deșteptarea, Anul III, nr. 113 din 19 iunie 1932.

²⁴ Ibidem.

Fig. 2. Un grup de șomeri reșițeni.

numai pentru că și-au făcut datoria față de țară și au respectat legile în vigoare²⁵.

Deosebit de grave au fost consecințele șomajului în rândurile intelectualilor și funcționarilor. Încă în primăvara anului 1930, a stîrnit îngrijorare la Reșița concedierea unui mare număr de ingineri, funcționari etc. din birouri și ateliere. Toți aceștia, împreună cu familiile lor, fără a avea vreo șansă de încadrare, „au pornit să-și caute aiurea existența”²⁶.

Societatea U.D.R., ca și organele de stat din fostul județ Caraș, au adoptat unele măsuri în vederea ameliorării șomajului, fără ca acestea să aibă o eficiență deosebită. S-au creat comitete locale de ajutorare a șomerilor, dar fondurile alocate erau reduse. Au fost acordate, de asemenea, ajutoare sub formă de alimente, s-au creat noi locuri de muncă, și s-au fixat taxe pe biletele de spectacole în vederea sprijinirii șomerilor cu mici sume de bani²⁷. Într-o moțiune a muncitorilor din Anina, adoptată la 13 noiembrie 1932, se arată că ajutorarea șomerilor se realizează de fapt prin sacrificiile muncitorilor și funcționarilor angajați, chiar în condițiile în care salariile lor erau diminuate²⁸.

Lipsiți de perspectiva angajării, numeroși șomeri de la U.D.R. se hotărâsc să părăsească țara în căutarea unui loc de muncă peste hotare. Astfel, unii dintre minierii care șomau la Anina, Sasca, Secu, Moldova Nouă optează pentru plecarea în Iugoslavia, Franța etc. Oricum, speranțele muncitorilor concediați de la U.D.R. de a-și ameliora situația în străinătate nu s-au împlinit, mulți dintre ei, în condițiile în care întreaga lume era bîntuită de criză, fiind siliți la puțină vreme de la plecare să se repatrieze²⁹.

Exploatarea maselor de șomeri a stîrnit în rândurile acestora vii nemulțumiri, proteste dintre cele mai energice. Talazul revoluționar a gă-

²⁵ Arh. St. Caransebeș, fond Prefectura județului Caraș, dosar 80/1932, f. 1.

²⁶ *Deșteptarea*, Anul I, nr. 4 din 4 mai 1930.

²⁷ Ion Popa, *art. cit.*, p. 273—274.

²⁸ Arh. St. Caransebeș, fond Prefectura județului Caraș, dosar 82/1932, f. 1.

²⁹ Vezi în acest sens: Ion Popa, *Aspecte ale emigrării șomerilor cărășeni în primii ani ai crizei economice (1929—1931)*, în *Crisia*, VI, Oradea, 1976, p. 277—231.

Comitetul pentru Ajutorarea Șomerilor din Steierdorianina Komitee für Arbeitslosen-Fürsorge von Steierdorianin

INVITARE.

Comitetul pentru ajutorarea șomerilor din localitate, organizează **Marti** la 26 Decembrie la ora 8 localul d-nei Ana Graf Sigismund, o

EINLADUNG.

Das Komitee für Arbeitslosen-Fürsorge von Steierdorianina, veranstaltet Dienstag den 26. Dezember 1933, im Saale der Frau Anna Graf Sigismund,

seară teatrală
in
favorul șomerilor
din localitate

„Cafe Unional Public se ține cu toată atenția

Se va reprezenta

zu Gunsten der
Arbeitslosen einen
Theater-Abend

wozu das gebihrte Publikum herzlichst eingeladen wird

Zur Aufführung gelangt

Fig. 3. Spectacol teatral organizat în sprijinul șomerilor din Anina.

sit șomerii și muncitorii activi de la U.D.R. în prima linie a luptei pentru condiții mai bune de muncă și viață³⁰.

Astfel, în vara anului 1929, la Secu³¹ și la Anina³² au loc ample manifestări de protest împotriva concedierilor. În martie 1930, în fața porții principale a uzinei reșițene se adună sute de șomeri revendicând primirea lor la lucru. Această acțiune este urmată de o adunare a peste 3 000 de angajați de la U.D.R., care se pronunță deschis pentru începerea unei greve generale în vederea încetării concedierilor, reîncadrării celor concediați etc.³³.

În cursul anului 1931, la Reșița au loc alte numeroase întruniri și greve, ca cele de la turnătorie și secția modelărie, cu prilejul cărora s-a cerut să se pună capăt concedierilor. A fost convocată apoi o adunare extraordinară a sindicatului metalurgist din Reșița, la care elementele combative din rândurile bărbaților de încredere au protestat împotriva concedierilor. După cum constata siguranța din Reșița, cu această ocazie s-a dezbătut „prima dată și cu mai multă vehemență vechile deziderate ale muncitorilor, concedierile puse în aplicare de către Direcțiunea U.D.R. după un plan sistematic”³⁴.

În anii următori au loc noi manifestări de protest împotriva șomajului, între acestea remarcându-se cea de la Reșița, din luna noiembrie 1932, la care peste 2 000 de participanți, șomeri și muncitori activi, s-au pronunțat cu fermitate pentru acordarea de ajutoare celor concediați.³⁵

³⁰ Idem, *Aspecte ale șomajului n zona industrială din sudul Banatului...*, p. 274—276.

³¹ *Arbeiter Zeitung*, din 17 iulie 1929.

³² *Minerul*, din 1 septembrie 1929.

³³ Ioan Munteanu, *Aspecte privind situația și lupta maselor muncitoare din Banat în anii crizei economice*, în *Tibiscus*, Timișoara, 1970, p. 108.

³⁴ 200 de ani de construcții de mașini..., p. 226.

³⁵ Ioan Munteanu, art. cit., p. 109.

Este revelatoare în acest sens și moțiunea minerilor anineni în care statul este acuzat că nu a alocat decît 36 milioane lei pentru ajutorarea șomerilor, în timp ce organizațiile muncitorești au dat, în acest scop, peste 70 milioane lei. Se arată, totodată, că proiectul de lege privind crearea unui fond de șomaj din taxele comunale, votate de Cameră, a fost respins în Senat. În consecință, „muncitorimea luptă mai departe cu energie pentru ajutorarea și combaterea șomajului”. În final, moțiunea prezintă o serie de măsuri menite să combată șomajul: stabilirea timpului de lucru la 40 ore/săptămînă, deschiderea unor lucrări de utilitate publică, interzicerea muncii cu militarii în ateliere, fabrici, șantiere de construcții, reducerea vîrstei de scoatere la pensie a salariaților și degrevarea cîmpului muncii de oameni bătrîni, care au dreptul la odihnă, prelungirea școlarității pînă la 16 ani și interzicerea folosirii copiilor în activitatea productivă sub această vîrstă etc.³⁶.

Acțiunile revoluționare ale șomerilor de la U.D.R., sprijiniți de muncitorii activi, reprezintă o pildă de luptă și solidaritate proletară, se integrează în ansamblul marilor bătălii purtate de muncitorimea din țara noastră împotriva nedreptății și exploatării.

ION POPA

BETRACHTUNGEN ÜBER DIE ARBEITSLOSIGKEIT BEI DEN EISENWERKEN UND DOMÄNEN RESCHITZA (1929—1933)

(Zusammenfassung)

Im vorliegenden Aufsatz bringt der Verfasser neue Informationen über den Verlauf der Arbeitslosigkeit in den U.D.R.-Werken während der Wirtschaftskrise von 1929—1933.

Überzeugende Argumente heben die dramatische Lage der Arbeitslosen aus dem Süden des Banat's hervor, ihre Nöten, und ihre Armut, die Tatsache dass sie von ihren Arbeitsplätzen mit Gewalt ohne einen Lebensunterhalt entlassen worden sind.

Gleichzeitig wird der revolutionäre Kampfsinn der U.D.R.-Arbeitslosen hervorgehoben. Ihr Kampf bildet einen Teil der während der Krisenjahre, geführten grossen Klassenkämpfen.

³⁶ Arh. St. Caransebeș, fond Prefectura județului Caraș, dosar 82/1932, f. 1—2.

DOCUMENTE PRIVIND CONTRIBUȚIA ARMATEI ROMÂNE DIN BANAT ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST, ÎN OCTOMBRIE 1944 (II)

În această a doua parte a lucrării¹ se continuă prezentarea unor documente (extrase) emanînd din diverse *Jurnale de operații* (J.O.) ale unor Mari Unități și ale unor unități ale Armatei Române din ziua de 3 octombrie 1944, fiind reflectată activitatea desfășurată în partea de sud-vest a țării, pentru îndeplinirea operativă a misiunilor încredințate.

Sînt grupate extrase provenind din categoria *Jurnalelor de operații, de la diferite nivele de comandă și de execuție*, pentru a se forma o imagine cît mai cuprinzătoare și clară, cu detalierea aferente, asupra activităților pe care le-au desfășurat aceste M.U. și unități, în ziua de 3 octombrie 1944, pentru ducerea la îndeplinire a ordinelor primite.

Astfel sînt supuse atenției extrase din: J.O. al Comandamentului Armatei 1 Române, a Corpurilor 4 și 7 de Armată, a unor divizii de infanterie (D. 2 I.; D. 4 I.; D. 5 I., D. 14 I., D. 15 I., D. 19 I.), a Diviziei 9 Cavalerie, a Brigăzii 19 Infanterie, a unor regimente de infanterie (R. 94 I., R. 95 I., R. 96 I., R. 26 D., R. 6 V.), a unor regimente de artilerie (R. 9 A., R. 42 A.), precum și regimentul 13 Călărași.

Este relevantă capacitatea de comandă și de execuție cu operativitate a diferitelor ordine primite.

Din aceste consemnări concise și cu exactitatea proprie *Jurnalelor de operații*, se remarcă promptitudinea și hotărîrea fermă de a se îndeplini la timp și în bune condițiuni a ordinelor primite.

Reține atenția că în extrasul provenind din J.O. al Comandamentului Armatei 1 Române din 3 octombrie 1944, este redată situația frontului în zonă în dimineața zilei, precum și dispunerea trupelor acestora².

În J.O. al *Corpului 7 Armată român* este consemnată vizita efectuată în 3 octombrie 1944, orele 18, la Punctul de Comandă, a *Comandamentului Armatei 46 Sovietice, General Slemen*, hotărîndu-se „de acord cu comandantul nostru, viitoarea zonă și misiune a C. 7 A”³.

¹ Valeriu A. Giuran, *Documente privind contribuția armatei române din Banat în războiul antihitlerist, în octombrie 1944. 1—2 octombrie (I)*, în „Banatica”, IX, Reșița, 1987, p. 467—476.

² *Istoria militară a poporului român*. Culegere de lecții (coordonatori de ediție: col. Petre Ilie, col. Mihai Inoan). — București: Ed. Militară, 1979. General mr. Ion Cușsa. *Armata română pe frontul antihitlerist* (studiu operativ-tactic). — București: Ed. Miliară, 1973. General loc. (r.) Ion Șuta. *Dimensiunea istorică a primei operații a românilor în războiul antihitlerist*. — Timișoara: Ed. Facla, 1985. Col. Gheorghe Romanescu; col. Leonida Loghin. *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist*. — București: Ed. Militară, 1971.

³ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 1, dos. nr. 228, f. 15—17.

Corpul 4 Armată român menționează în J.O. la 3 octombrie 1944, Ordinul M.St.M., Nr. 680 836/1944, care dispune accelerarea „operațiunilor de vărsare a armamentului, cailor, căruțelor, materialelor, etc.” de la D. 5 I., și D. 15 I., la D. 2 I.⁴. De asemeni s-a mai consemnat că în după amiaza zilei comandantul C. 4 A., s-a întors de la București⁵.

Se remarcă faptul că în cadrul unităților (regimentelor), concomitent cu diversele activități îndeplinite, în funcție de disponibilul de timp s-a *continuat procesul de instruire pentru luptă al militarilor*⁶.

În J.O. din 3 octombrie 1944 a R. 96 I., s-a mai consemnat: (...). „Tot în această zi s-a continuat cu lucrările de organizarea terenului cu cetățenii din sat și s-a lucrat în mod intens la construcția podului de peste canalul Bîrzava”⁷.

Prin acest set de documente, segment limitat, dar care redă activitățile desfășurate la 3 octombrie 1944 de un important potențial militar, se atașează încă o componentă la o viitoare *CRONICĂ DOCUMENTARĂ PRIVIND CONTRIBUȚIA ARMATEI ROMÂNE DIN BANAT ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST*, lucrare de cert interes și de stringentă necesitate.

VALERIU A. GIURAN

ANEXA

I

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL COMANDAMENTULUI ARMATEI 1 ROMÂNE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

I. SITUAȚIA ÎN DIMINEAȚA ZILEI:

1. Trupele amice

- a) *C(orpul de) Cav(alerie)*: în apărare pe Crișul Negru în vechiul dispozitiv.
- b) *C(orpul) 7 A(rmată)*: în apărare pe Timiș și pe linia Rudna—Partoș—Denta.
- c) *Brig(ada) 19 Inf(anterie) /P(unct de) C(omandă) Mehadia/* ocupă cu:
 - Batal(ionul) 998 Ticvanul Mare și Cacova.
 - Detaș(amentul) „Reșița”/Batal(ionul) 1000 b/Steierdorf-Anina.
 - Detaș(amentul) Lt. Colonel Ionescu cu Batal(ionul) 1000 a la Lăpușnicul și Batal(ionul) 1000 C la n(ord) Cărbunari.
 - Batal(ionul) III/R(egimentul) 94 I(nfanterie) + I d-on (divizion) art(ilerie)/R(egimentul) 37 A(rtilerie), Iablașița.
 - Batal(ionul) 999 la Dubova.

2. *Inamicul* se menține într-o defensivă activă pe linia generală: (...) Cenadul Mare — vest Sinicolaul German — Tomnatec — Simpetrul Nou — Periam — Pe-

⁴ *Ibidem*, fond 342, dos. nr. 94, f. 3.

⁵ *Idem*, fond 339, dos. nr. 150, f. 94—98.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Idem*, fond, 1047, dos. nr. 7, f. 10; fond 1095, dos. nr. 6, f. 131; fond 1214, dos. nr. 3, f. 10; fond 1094, dos. nr. 11, f. 11; fond 1093, dos. nr. 11, f. 9.

⁸ *Ibidem*, fond 1095, dos. nr. 6, f. 131.

sac — Sandra — Biled — vest Becicherecul Mic — Berecsăul Mare — Sinmihaiul German — Canalul Bega — vest Vel Beckerek /Petrovgrad/ — Nagyerzsébetlak — Jarkovak — Crivabara — Moravița — vest Virșeț — vest Biserița Albă — vest Cărbunari — Plavisevița (...).

II. Misiunea armatei I-a: neschimbată.

III. Desfășurarea operațiunilor:

(...) 2. *În zona sud Timișoara:* inamicul a rupt contactul cu unitățile noastre și s-a retras spre sud-vest.

C(orpul) 7 A(rmată) a fost depășit de *C(orpul) 31 Rus* care a respins pe inamic și a ocupat Becicherecul Mare (Petrovograd) și Virșeț.

3. *În Banatul de Sud:* inamicul a fost silit să se retragă din Virșeț și din Becicherecul Mare (Petrovograd) presat puternic de trupele aliate ale *C(orpului) 31 Rus*.

În sectorul Briș(ăzii) 19 Inf(anterie): forțele româno-ruse sînt în contact cu inamicul pe linia Jamul Mare — Kakova — Vrăniuț — Inita Veche.

În seara zilei a ajuns în sector, pentru executarea concentrării ordonată de Armata 46 Rusă, *C(orpul) 4 A(rmată)* / raportul telegrafic nr. 100 653/944, anexat / cu:

— Div(izia) 4 Inf(anterie) în zona Lăpușnicul — Pîrsova — Cuptoare — Iablașița; P(unct de) C(omandă) la Iablașița.

— Div(izia) 5 Inf(anterie) în zona: Glăburau — Plugova — Mehadia — Valea Bolovasnița: P.C. la Plugova.

— Div(izia) 2 Inf(anterie) în zona: Bârza — Ieșelnița — Orșova, P.C. la Orșova.

— Div(izia) 15 Inf(anterie) în zona: Vîrciorova — Coramnic (Comarnic?) — Tufari; P.C. la Vîrciorova.

P(unctul de) C(omandă) al *C(orpului) 4 A(rmată)* la Mehadia.

4. (...)

V. Starea atmosferică: Ploaie continuă.

Temperatura +9 grade.

(...)

Arhiva Ministerului Apărării Naționale, (în continuare: A.M.Ap.N.), fond 1, dos. nr. 228, f. 15—17.

II

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL CORPULUI 7 ARMATĂ, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

I. Situația forțelor

Inamicul

— Recunoașterile trimise la Div(izia) 9 Cav(alerie) spre satul Otelec, au găsit satul ocupat de inamic cu circa un ploton.

— Localitățile Veliki Gai, Gaiul Mic, Ofșenița, Banloc, Toager, Gier, Federhat, Ciavoș, Modoș, sînt libere de inamic (raport operativ nr. 95, dosar nr. 32, vol. II, fila 115).

II. Capturi

— 1 soldat german grănicer.

III. Diverse

La ora 18,00 a sosit la P(unctul de) C(omandă) (al) Corpul(ui) 7 Armată, Domnul General Slein, Comandantul Armatei 46 Sovietică, sub ale cărui ordine au intrat de la 1 X din punct de vedere operativ.

A expus situația după ultimele operațiuni aliate de la Oravița și Virșeț, hotărînd

de acord cu Comandantul nostru, viitoarea zonă și misiune a C(orpului) 7 A(rmată).

IV. Starea atmosferică: Timp ploios.
Șeful de Stat Major C(orpul) 7 A(rmată).

Șeful Bir(oului) 3 operații
Căpitan C. Bălănescu

Colonel Al. Lișcu

A.M.Ap.N., fond 342, dos. nr 94, f. 3

III

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚIUNI AL CORPULUI 4 ARMATĂ, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

I. Operațiuni

M(arile) U(nități) au continuat mișcarea, aflându-se la sfârșitul zilei în următoarea situație:

a) D(ivizia) 4 I(nfanterie) se află în zona: Parova — Globul Craiova — Petnic Iablași — Lăpușnicel.

P(unct de) C(omandă): Iablași.

b) D(ivizia) 5 I(nfanterie) a sosit

— cu R(egimentul) 8 D(orobanți) la Mehadia

— cu R(egimentele) 7 și 28 Art(ilerie) la Plugova

— în curs de sosire:

— R(egimentul) 9 D(orobanți) către ora 23 la Cuptoarele;

— R(egimentul) 32 D(orobanți) către ora 21 la Crușovăț;

— Btl. (Batalionul) 25 Pi(oneri) și Plot(onul) 25 Cerc. (cercetare) către ora 20 la la Globuru.

c) D(ivizia) 2 I(nfanterie) se află în zona: Ieșelnița — Orșova — Jupalnic — Coramnic — Tufari.

P(unct de) C(omandă) la Orșova.

d) D(ivizia) 15 I(nfanterie) în zona: Barza — Toplet — Gura Văii.

P(unct de) C(omandă): Toplet.

e) P(unct de) C(omandă) C(orpul) 4 A(rmată): Mehadia.

II. Ordine primite

De la Marele Stat Major, Secția operațiilor s-a primit ordinul nr. 680 836 care cuprinde: „Corpul 4 Armată va accelera operațiunile de vărsare a armamentului, cailor, căruțelor, materialelor etc., de la AVRAM/ D(ivizia) 5 I(nfanterie) și D. 15 I la D(ivizia) 2 I(nfanterie) și D(ivizia) 4 I(nfanterie). După executarea acestor vărsări și după trimiterea ambulanței divizionare și brutăriei de campanie la M(arile) U(nități) fixate de Secția I-a, D. 5 I., și D. 15 I., vor rămâne pe loc și nu vor depăși linia Orșova — Mehadia spre vest, fără aprobarea Marelui Stat Major“.

De la Armata 46-a Rusă, s-a primit ordinul de operații de mai jos:

1) Inamicul din sectorul Bela — Tercova a fost scos.

2) C(orpul) 4 A(rmată) cu 2 divizii va organiza apărarea pe malul stîng al Dunării în sectoarele: Bela — Tercova — Orșova — Star și a nu lăsa ca inamicul să treacă malul stîng al Dunării.

Două divizii de ținut în sealon (șealonul) al doilea, din care una în sectorul Recesdia și alta în sectorul Bozovici. În caz de atac al inamicului de pregătit aceste divizii pentru un contraatac. De făcut legătura cu flancul drept al C(orpului) 75 A(rmată) Rus, care operează în frontiera D. Milanovaț Cupuzite.

3) P(unctul de) C(omandă) al C(orpului) 4 A(rmată) de la 4 oct. la Răcăjdia.

4) Despre hotărîrea luată de raportat.

III. Ordine date:

Ca urmare a ordinului de mai sus, s-au dat următoarele ordine speciale: (...)

IV. Diverse:

(...) Corpul 4 Armată *roagă insistent* Marele Stat Major să intervină la Frontul II Ucrainian, Domnul Mareșal Malinovski, spre a i se acorda timpul de la 4—14 oct. 1944, absolut necesar pentru efectuarea operațiunilor de reorganizare, astfel C(orpul de) A(rmată) riscă a fi introdus în operațiuni cu o organizare și capacitate operativă necorespunzătoare scopului propus.

În după amiaza zilei Domnul General Comandant al C(orpului) 4 A(rmată) s-a întors de la București.

V. Starea vremii:

Ploi intermitente, drumurile anevoioase și în parte impracticabile.

A.M.Ap.N., fond 339, dos. nr. 150, f. 94—98.

IV

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 2 INFANTERIE.
DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

1) Din informațiile procurate de Colonelul Russu, comandantul Detașamentului Dunărea, linia de contact între Armata Rusă și Germană pe malul stîng al Dunării este între Tisovița și Svinîța Veche în zona Cioaca Maslat cota 221.

2) La ora 19,30, s-a dat unităților ordinul special nr. 18 de mai jos:

DIVIZIA 2-a INFANTERIE
Stat Major, Bir. 3

P.C. ORȘOVA, 3 X 944
ora 19,30

Exemplarul 9

SECRET

ORDIN SPECIAL Nr. 18

Hărți: sc. 1 : 100 000

T. SEVERIN

I. Situația:

II. Misiunea Diviziei 2-a Inf(anterie): aceiași ca în ordinul de operații nr. 15 din 30 septembrie 1944.

III. Regimentul 31 Dorobanți se va deplasa în cursul zilei de mîine 4 octombrie 1944 pe itinerariul: Coramnic — Orșova — Dubova, astfel ca pînă la ora 12 să se găsească cu comanda și un batalion la Ogradena Veche și cu un batalion la Dubova, gata la ordin ca batalionul din Dubova să se deplaseze la Plavisevița.

IV. Misiune:

1) A supraveghea Dunărea:

— *inițial*: între Ișelnița (exclusiv) și Dubova (incl.);

— *ulterior*: (la ordin): Ișelnița (excl.) — Tisovata (incl.); împiedicînd trecerea pe malul de nord al Dunării a unor eventuale elemente izolate inamice și a scufunda orice vas german ce eventual s-a aflat în sector pe Dunăre.

2) A executa recunoașterile ordonate Reg(imentului) 1 Dorobanți cu Nr. 16 din 1 X 944.

3) A se acoperi spre nord cu posturi fixe pe înălțimile: Cioaca Strenețu /cota 776/ — Virful Golentiu Mic /cota 558/ — Curmătura Crucii /cota 619/ — Delul Cozerisce /cota 432/ — Dealul Lugostia /cota 635/.

Efortul recunoașterilor și acoperiri(i) pe direcția Dubova — Bigar.

4) A amenaja șoseaua Ogradena Veche — Dubova în special pe porțiunile distruse de inamic.

V. **Compania 2-a transmisiuni** (în unire cu of(iciul) S.A.R.T. Orșova, va restabili circuitul permanent pînă la Dubova. Va realiza legătura telefonică cu Reg(imentul) 31 Dorob(anți) /P.C. Ogradena Veche/ pînă la 4 X, ora 13.

VI. Raport de executarea celor de mai sus pînă mîine 4 X 944, ora 13.

Comandantul Diviziei 2-a Infanterie
General /ss./ D. Tudosie

Șeful de Stat Major
Lt. Colonel /ss./ D. Ivănescu

Comunicat:

— C(orpului) 4 A(rmată) /ca raport/

— R(egimentelor) 1 și 31 D(orobanți)

Comp. 2 Tr., Bir. 1, 2, 4.

3) Executarea ordinului special de mai sus numai la ordinul Diviziei.

4) Recunoașterile trimise de Reg(imentul) 26 Dorob(anți) nu au descoperit nici o fracțiune inamică pe direcția: Barza — Culmea Ramnița — cracul Terletul. Celelalte recunoașteri, trimise spre Dosul Corhanul, Rudana nu s-a(u) înapoiat.

Forța inamică ce luptă în contact cu unitatea Rusă de la Cioaca Maslat ar fi de circa una companie germană bine înarmată /sursa locuitorii din Plavisevița/.

În cursul zilei de 3 X 944, una companie Sovietică a ocupat localitatea Eibenthal /sursa Detașamentul Dunărea — Colonel Russu/. Timpul: ploaie, drumurile desfundate.

Șeful Biroului 3 operații
Maior Gh. Voinea

Văzut
Șeful de Stat Major
Lt. Colonel D. Ivănescu

A.M.Ap.N., fond 507, dos. nr. 73, f. 97—99

V

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 4 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

Unitățile Diviziei 4-a Infanterie rămîn pe loc.

Regimentul 5 Dorobanți se pune în marș pentru a ajunge în seara zilei la Globul Craiovei /2 km n(ord)-v(est) Petnic/, unde va staționa, instalînd avanposturi pe înălțimile vest Globul Craiovei și avînd unități de alarmă în cantonament.

Se dă ordin unităților să fie gata de deplasare cu începere din dimineața de 4 oct. 1944.

A.M.Ap.N., fond 509, dos. nr. 14, f. 103.

VI

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 5 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octomb(rie) 1944

I. Situația

1. La orele 08,00, Divizia se pune în marș spre zona finală. La orele 10, coloana auto ajunge în Mehadia unde C(orpul) 4 A(rmată) luînd cunoștință de efectivele

Diviziei /cca 6 500 oameni/, mărește această zonă, înglobînd satele: Cuptoare — Crușovăț — Globurău — Plugova — Mehadia /partea de sud/ și v. Bolvasnița. P(unct de) C(omandă) Divizie rămîne la Plugova.
Ord(inul) C(orpului) 4 A(rmată) nr. 110674 din 3 octomb(rie) 1944: (...) A.M.Ap.N., fond 511, dos. nr. 26, f. 250

VII

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 14 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

Nici o acțiune de luptă în sectorul diviziei.

Unitățile execută instrucție și consolidarea poziției.

Orele 22,00, conform ordinului telefonic al C(orpului) 7 A(rmată), Grupul de cercetare se va pune în mișcare în așa fel ca în ziua de 4 octombrie 1944, orele 12 să se găsească la Ceavas unde va intra sub ordinele Diviziei 19-a.

A.M.Ap.N., fond 519, dos. nr. 22, f. 32

VIII

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 15 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

Divizia se deplasează din zona Hinova — Rogova — Vinju Mare — Bucura, în zona Barza — Topleț — Vîrciorova — Gura Văii — P(unct de) C(omandă) Divizie la Topleț (...).

În seara zilei, Divizia dă ordinul de operații nr. 23 care însă este anulat prin ordinul special nr. 29 al C(orpului) IV A(rmată), primit la ora 22,30' și dat mai jos în copie:

1) D(ivizia) 15 I(nfanterie) reia mișcarea în dimineața zilei de 4 octombrie pe itinerariul Topleț — Mehadia — Iablanîța — Lăpușnicel — Pervova, pentru a ajunge în zona: Pervova — Globul Craiovei — Petnic — Iablanîța — Lăpușnicel.

2) Executarea mișcării într-o singură etapă.

3) P(unctul de) C(omandă) al C(orpului) IV A(rmată): Mehadia — D(iviziei) 15 I(nfanterie): Iablanîța.

4) Raport scris prin ofițer curier asupra executării etapei și schița cu dispozitivul de staționare, pînă la 4 octombrie crt., ora 21,00' (...).

A.M.Ap.N., fond 520, dos. nr. 13, f. 230/2

IX

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 19 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

Localitățile Banloc, Toager și Gier, Ciavos și Modos sînt ocupate de trupe Rusești.

Unitățile de Gardă Ruse No. 10 și 115 venind dinspre Timișoara, se îndreaptă spre granița Sirbă.

În localitățile Banloc, Toager, Gier, Feberhold, Ciacova și Modos se găsesc trupe aliate Ruse.

Între Gier și Toager, artileria Rusă execută trageri de instrucție cu artilerie și Katiușă.

Unitățile Diviziei în cadrul programului de instrucție execută trageri cu tot felul de armament.

Vremea extrem de defavorabilă, îngreuiază desăvârșirea lucrărilor de organizarea terenului.

A.M.Ap.N., fond 524, dos. nr. 58, f. 69

X

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DIVIZIEI 9 CAVALERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie (1944)

O recunoaștere trimisă pe direcția Sînmartinul Sirbesc — Iohanisfeld au găsit satele Sînmartinul Sirbesc și Mincicevo ocupate de trupele ruse.

Din informațiuni de la Ruși și populație, Sînmartinul Maghiar, Uivar și Otelec sînt ocupate de Ruși.

Podul peste Bega între Otelec și Pustiniș este păzit de trupele germane.

Idem și satul Foeni este ocupat cu Ruși.

Unitățile noastre execută programul de instrucție și continuă cu întreținerea lucrărilor de organizarea terenului.

La ora 11, se primește de la C(orpul) 7 A(rmată) ordin telefonic pentru deplasarea Diviziei spre vest.

Se dă ordin tuturor unităților Diviziei să fie gata de marș în dimineața de 4 octombrie c., cu direcția spre v(est).

Comanda R(egimentului) 9 C(ălărași) și I/R. 9. C., sosesc cu trenul la Jebel, după debarcare primește ordin de deplasare, spre noua zonă a Diviziei.

Pierderi=0.

Starea vremii: ploaie.

Comunicațiile: greu practicabile.

A.M.Ap.N., fond 561, dos. nr. 11, f. 124—125

XI

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL BRIGĂZII 19 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

Marți, 3 octombrie 1944

Detașament Dunărea

Trupele aliate au depășit Plavisevița.

Detașament Colonel Ionescu

Nimic de semnalat.

Detașament Reșița.

Trupele noastre și aliate au ocupat Oravița.

A.M.Ap.N., fond 52, dos. nr. 2, f. 129

XII

**EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 94 INFANTERIE,
DIN COMPUNEREA ORGANICĂ A DIVIZIEI 19 INFANTERIE,
DIN 3 OCTOMBRIE 1944**

3.10.1944

Regimentul se găsește cantonat în localitatea Iablanița, unde unitățile regimentului execută program de instrucție.

A.M.Ap.N., *fond 1093*, dos. nr. 11, f. 9

XIII

**EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 95 INFANTERIE,
DIN COMPUNEREA ORGANICĂ A DIVIZIEI 19 INFANTERIE,
DIN 3 OCTOMBRIE 1944**

3 octombrie 1944

Trupa execută instrucție. Se fac pregătiri în vederea unei deplasări. Se echi-pează căruțele, se verifică armamentul, se controlează echipamentul.

A.M.Ap.N., *fond 1094*, dos. nr. 11, f. 11

XIV

**EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 96 INFANTERIE
DIN COMPUNEREA ORGANICĂ A DIVIZIEI 19 INFANTERIE,
DIN 3 OCTOMBRIE 1944**

3 oct. 1944

În ziua de 3 oct. 1944, trupa a executat program de instrucție iar în ordinea ordonată de către Detașament, au făcut și deparazitarea, pe rînd, începînd cu Compania 1-a.

Tot în această zi s-a continuat cu lucrările de organizarea terenului cu cetățenii din sat și s-a lucrat în mod intens la construcția podului de peste canalul Birzava (...).

A.M.Ap.N., *fond 1095*, dos. nr. 6, f. 131

XV

**EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 13 CALĂRAȘI,
DIN COMPUNEREA ORGANICĂ A DIVIZIEI 9 CAVALERIE,
DIN 3 OCTOMBRIE 1944**

3 oct. (1)944

Același dispozitiv ca în ziua precedentă. Se execută program de instrucție și trageri pregătitoare de luptă.

A.M.Ap.N., *fond 1140*, dos. nr. 5, f. 22

XVI

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 26 DOROBANȚI, DIN COMPUNEREA ORGANICĂ A DIVIZIEI 2 INFANTERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

În sectorul ocupat de regiment nu s-a semnalat încă inamic. În cantonamente, se execută program de instrucție.

Comandantul Reg. 26 Dorobanți
Colonel Tr. Teodorescu

Ofițer cu operațiile
Sublt. Gh. Luță

A.M.Ap.N., fond 1047, dos. nr. 7, f. 20

XVII

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL DETAȘAMENTULUI (REGIMENTULUI) 6 VÎNĂTORI, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 oct. 1944

În ziua de 3 oct., 1944, trupa execută program de instrucție iar în ordinea ordonată de către Detașament au făcut și deparazitare, pe rînd, începînd cu compania 1-a.

Tot în această zi s-a continuat cu lucrările de organizarea terenului cu cetățenii din sat și s-a lucrat în mod intens la construcția podului de peste canalul Bîrzava. (...).

A.M.Ap.N., fond 1095, dos. nr. 6, f. 131

XVIII

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 9 ARTILERIE, DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 octombrie 1944

La cantonament în comuna Orșova, Divizionul operativ execută program de instrucție în cursul dimineții iar după masă se execută program administrativ, de spălatul oamenilor și materialului și îngrijirea cailor.

În cazarmă, Divizionul de Aruncătoare începe program de instrucție pentru cunoașterea acestui material, iar Cda (comanda) regimentului își face pregătirile în vederea deplasării pe zona de operații, către Divizionul operativ.

Comand. Reg. 9 Artilerie P.O.
C. Mihăileanu
Lt. Colonel

Șeful Bir. operații
Gh. Draguț
Locot.

A.M.Ap.N., fond 1214, dos. nr. 3, f. 10

XIX

EXTRAS DIN JURNALUL DE OPERAȚII AL REGIMENTULUI 42 ARTILERIE,
DIN 3 OCTOMBRIE 1944

3 X 1944

Comandantul Regimentului 37 Artilerie vine la P(unctul de) C(omandă) (al) Div(iziei) 19-a Infanterie /Ciacova/, pentru completarea efectivelor.

Regimentul 37 Artilerie încadrează cu ofițerii, subofițerii și trupa Divizionul III /Regimentul) 42 Artilerie, de aruncătoare/ 120 mm.

Aruncătoarele (de mine de tip Brand de calibrul 120 mm) se primesc de la regi-
mentele de infanterie.

A.M.Ap.N., *fond 1244*, dos. nr. 10, f. 16

DOCUMENTS SUR LA CONTRIBUTION DE L'ARMÉE ROUMAINE DANS LE TERRITOIRE DE LA REGION DE BANAT, PENDANT LA GUERRE ANTIHITLERISTE, EN OCTOBRE 1944.

(Résumé)

On presente 19 différents extraits des documents militaires provenant des di-
verses Journales d'operations élaborées par des Grandes Unités et par les diverses
unités de l'armée roumanie impliquées dans les opérations et diverses activités
militaires spécifiques (3 octobre 1944).

CONSTRUCȚIA DE UTILAJ PETROLIER LA REȘIȚA ÎNTRE 1924—1954

Petrolul se găsește pe teritoriul patriei noastre aproape în toate straturile terțiare ale zonei carpatine și subcarpatine. Informații privind existența sa în subsolul țării noastre avem de la marele cărturar Dimitrie Cantemir, care afirma că în jurul satului Moinești petrolul „țîșnește dintr-un izvor amestecat cu apă”¹.

Astfel de informații deținem și de la călătorii străini care au trecut prin țările române în secolul al XVIII-lea și care vorbeau despre existența „izvoarelor de păcură” din Valea Prahovei².

Documentele istorice din secolul al XV-lea și pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea menționau că forma de exploatare a petrolului în Moldova și, sporadic, în Țara Românească este „fîntina” (unde zăcămintul de țiței se află la suprafață), iar cu timpul, extracția se va face în Țara Românească prin puțuri (care au fost săpate manual)³. Petrolul ajunge în Țările Române, după sare, al doilea produs de vinzare peste granițe, iar principalul cumpărător a fost Imperiul Otoman. Exportul cu petrol se realiza prin porturile dunărene Galați și Brăila, de unde acest produs lua drumul Europei Centrale. La mijlocul secolului al XIX-lea, țițeiul extras în Țara Românească începe a fi prelucrat la Ploiești, unde în 1856 se înființează prima fabrică de gaz din țara noastră, fondată de Marin Mehedinteanu⁴.

După realizarea unirii Principatelor Române din 1859, domnitorul A. I. Cuza va da o atenție deosebită valorificării bogățiilor subsolului țării, introducînd „privegherea statului” în extracția țițeiului, arătînd totodată că industria „trebuie să joace un rol temeinic în consolidarea naționalității”⁵. În timpul domniei lui Cuza va pătrunde în industria petrolului românesc și primul capital străin, investit de francezul Olivier de Lalande, care solicită la 15 iunie 1861 exploatarea petrolului pe domeniul Ocna din județul Bacău⁶. Solicitarea francezului este aprobată de Consiliul de

¹ Constantin M. Boncu, *Contribuții la istoria petrolului românesc*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971, p. 33.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 36.

⁴ *Ibidem*, p. 89.

⁵ *Ibidem*, p. 137.

⁶ *Ibidem*, p. 162.

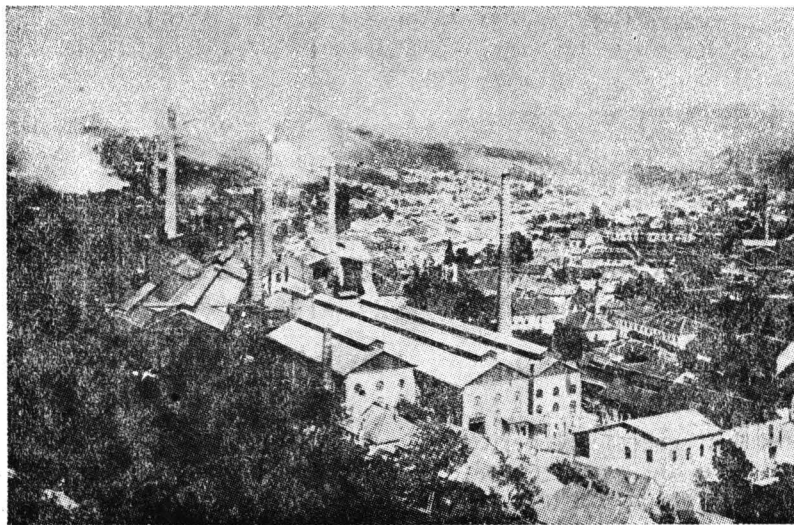

Fig. 1. Reșița în deceniul patru al secolului XX.

Ministri pe baza unei rezoluții care prevede dreptul de exploatare pe timp de 20 de ani în schimbul unei rente de 10% din producția obținută⁷.

Cu timpul, tentațiile privind realizarea unor profituri tot mai mari pe care societățile petroliere străine le pot obține prin exploatarea petrolului românesc, vor determina ca în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, tot mai multe capitaluri occidentale să pătrundă în industria extractivă a petrolului din România. Dintre acestea menționăm cel englez, austro-ungar, american și german. Extracția petrolului românesc se face prin folosirea de utilaje și tehnologie importată sau adusă în țară de societățile petroliere străine interesate în creșterea extracției și a profiturilor. O parte din petrolul extras era prelucrat în țară, în cele 87 rafinării existente în 1894, iar cea mai mare parte a țițeiului brut era transportat și prelucrat peste granițele țării⁸. Producția de petrol extras, începând cu anul 1857 și până în 1900, a evoluat astfel⁹:

1857	275 t
1861	2 403 t
1870	11 649 t
1880	15 900 t
1890	53 500 t
1900	247 487 t

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, industria extractivă a petrolului a devenit, în cadrul vieții economice a României, una dintre ramurile de bază ale industriei. De atunci petrolul, cerealele, cheresteaua, vitele, produsele alimentare au constituit produsele de bază ale exportului românesc spre țările din vestul și centrul Europei.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 183.

⁹ dr. Ștefan Chicoș, *Indicator minier al României din 1925*, Editura ing. I. Lu-pășcu, București, p. 40—41.

Fig. 2. Hala de turnare — Oțelăria Siemens-Martin.

Pentru o mai eficientă exploatare a aurului negru, era necesar ca industria constructoare de mașini din România să asigure utilajele, aparatele petrolifere și tehnologia necesară creșterii extracției de țiței din adâncurile pământului. Din această cauză o serie de întreprinderi aparținând ramurii construcțiilor de mașini au încercat o reprofilare sau lărgire a sferei de producție în interesul economiei naționale. Acest proces de reprofilare a fost posibil după realizarea actului de la 1 Decembrie 1918, când reconstrucția și industrializarea României întregite impune o restructurare a sferelor de producție în cadrul întreprinderilor industriale ale țării.

Astfel, începînd cu al treilea deceniu al secolului al XX-lea, uzinele UDR, după ce s-au constituit în societate anonimă pe acțiuni (iunie 1920), s-au reorganizat în vederea producției de locomotive cu aburi (1923), mașini electrice (1919), armament, utilaj petrolier, în dauna producției de semifabricate (roți montate, diverse piese prelucrate pentru vagoane și locomotive, materiale de cale etc.). Pentru a face posibilă fabricarea utilajului petrolier și extinderea fabricației de armament, UDR-ul și-a asigurat licențele necesare și a completat utilajul ca mașini-unelte speciale. În 1924 uzinele UDR au trecut la fabricația uneltelor și utilajelor pentru industria petrolieră, fiind executate țije de pompat și mufe de legătură, prăjini grele și pătrate, racorduri speciale și săpe de foraj, geamblacuri și macarale mobile, reductoare de viteză, unități de pompaj, cîrlige și mese Rotary etc.¹⁰

Unelte și utilajul petrolier fabricat din 1924 de UDR au fost produse în cadrul fabricii de mașini, care era cea mai înzestrată, din punct de vedere tehnic, dintre secțiile productive ale uzinelor reșițene.

După primul război mondial, industria petrolieră a României, ca și toate celelalte sectoare ale vieții economice, a fost confruntată cu mari

¹⁰ *Construcția de Mașini Reșița. 1771—1971*. București, septembrie 1971, p. 27 (Număr jubiliar, Anul XXIII).

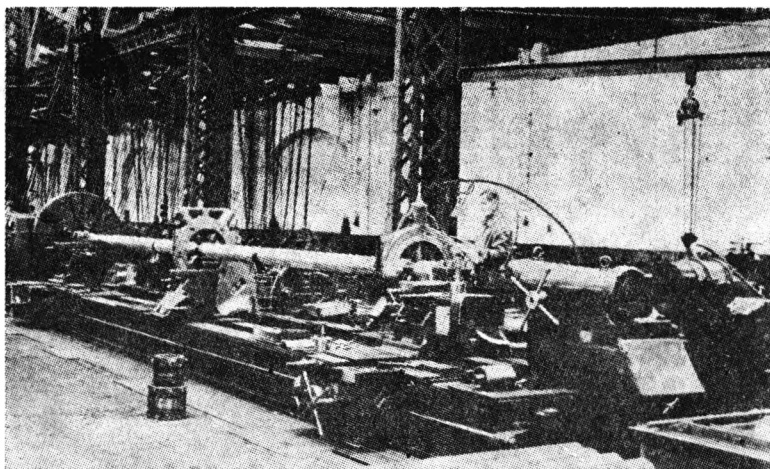

Fig. 3. Fabrica veche de mașini — strunjirea unei prajini grele.

probleme. Numeroase sonde, rafinării, utilaje petroliere, conducte pentru transportul petrolului au fost distruse sau demontate după retragerea inamicului de pe teritoriul României. Perioada de refacere a industriei petroliere a ținut din 1918 pînă în 1924. În acest interval de timp, producția de țiței brut a evoluat astfel¹¹:

1919	920 488 t
1920	1 034 138 t
1921	1 163 315 t
1922	1 365 830 t
1923	1 515 658 t
1924	1 851 303 t

Tot pentru această perioadă, exportul de produse petroliere a cunoscut importante creșteri¹²:

1919	44 014 t
1920	249 097 t
1921	377 328 t
1922	435 526 t
1923	416 025 t
1924	437 915 t

În anul 1924, anul cînd Fabrica de mașini din cadrul uzinelor UDR începe producția de unelte și utilaj petrolier — numai pentru foraj —, suprafața terenurilor aflate în exploatare pe teritoriul României era de 3 289 ha, iar metrii foraji au ajuns la 166 936 m¹³. Începînd cu a doua jumătate a deceniului trei se acordă o atenție tot mai însemnată prelucrării petrolului brut în rafinăriile și distileriiile existente în țară. Pentru respectiva perioadă, pe teritoriul României existau 60 rafinării, din care 32 puteau prelucra anual, fiecare, o cantitate de 4 000 t/petrol brut¹⁴. Cele

¹¹ Mircea Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire. 1918—1933*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, partea I, vol. II, p. 18.

¹² *Ibidem*, p. 19.

¹³ dr. Chicoș Ștefan, *op. cit.*, p. 38.

¹⁴ Mircea Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 361.

mai importante societăți petrolifere românești în prelucrarea țițeiului — pentru acea perioadă — au fost: Creditul Minier, I.R.D.P. și Petrolul Românesc¹⁵.

Alegerea uzinelor UDR ca producător de unelte și utilaj petrolier, începînd cu anul 1924, se datorește și faptului că marele colos de pe malurile Bîrzavei putea asigura și fabrica, în cadrul secțiilor sale, numeroase tipuri de oțeluri și laminate de înaltă calitate, necesare industriei petroliere autohtone, a diverse categorii de utilaje și aparate de foraj. Cuptoarele Siemens-Martin sau electrice ale oțelăriei reșițene fabricau oțeluri speciale și aliaje de oțel necesare producerii de oțel pentru sape și prăjini de sondaj, iar secția de laminare avea condiții privind realizarea de materiale laminate pentru prăjini de sape de sondaj¹⁶. În anii crizei, profitînd de prețurile scăzute ale produselor și mașinilor, UDR-ul a trecut la reînnoirea unei părți din instalații, ba chiar a construit unele noi¹⁷. Această măsură privind dotarea cu noi instalații și mașini a diferitelor sectoare de producție din cadrul UDR-ului, a constituit un motiv principal ca, în 1935, uzinele din Reșița să poată încheia un important contract cu două firme occidentale în vederea fabricării în țara noastră a unui număr mare de aparate și utilaje petroliere pentru foraj. Fabrica de mașini din cadrul uzinelor UDR a reușit, datorită acestei utilări, să facă față cerințelor de producție și tehnologie pe care le-a ridicat contractul încheiat în 1935.

Legea minelor, elaborată în 1924, a impulsionat dezvoltarea industriei petroliere în țara noastră, acordînd avantaje egale tuturor societăților petrolifere, solicitînd însă ca proporția de 50,1% din acțiuni să fie deținute de cetățenii români¹⁸. Ca urmare a Legii minelor din 1924, producția de petrol a României a ajuns în 1928 la 4 268 541 t față de 1 851 303 t cît era în 1924, iar pe plan mondial țara noastră ocupa locul 6—7¹⁹.

În anii crizei economice industria petrolului a fost printre puținele sectoare ale economiei țării unde producția nu a scăzut, dimpotrivă, dacă în 1929 producția petrolieră a atins 4,8 milioane tone, în următorii ani va ajunge la 7,3 milioane tone (1932), iar exportul de produse petrolifere crește de la 2,8 milioane tone în 1929 la 5,8 milioane tone în 1932²⁰. În exportul mondial de produse petroliere, România ajunge pe locul patru în lume²¹. Ca și în celelalte sectoare, prețul produselor petroliere a scăzut pe plan mondial, iar cheltuielile de producție au fost mici, datorită concesiunii unui număr mare de muncitori din sectorul industriei petrolului.

Începînd cu anul 1932, petrolul a devenit produsul cel mai însemnat ca valoare din totalul articolelor exportate de România, iar în anii 1934 și 1935, exportul de produse petrolifere reprezenta 50% din valuta intrată în țară²². Pentru întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale, industria petrolului a jucat un rol vital în economia generală a României, însă și unul de seamă între industriile petrolifere mondiale, fiind o

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Ing. I. Păsărică, *Monografia Uzinelor de Fier și Domeniilor din Reșița*, ed. III-a, București, 1936, p. 85—86.

¹⁷ *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste*, Editura Academiei R.S.R., 1963,

¹⁸ Mircea Musat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 351.

¹⁹ *Ibidem*, p. 360.

²⁰ *Ibidem*, p. 363.

²¹ *Ibidem*.

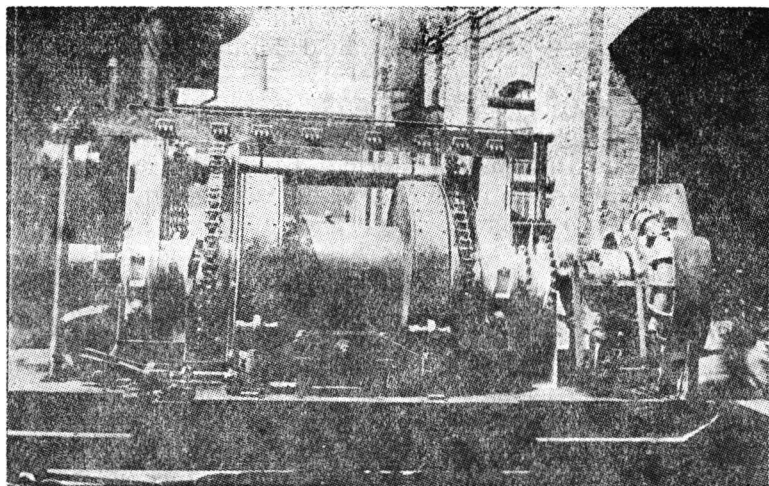

Fig. 4. Fabrica veche de mașini — trolu de foraj.

industrie de echilibru și stabilitate, cu un rol economico-social din cele mai importante. O subramură importantă a industriei petrolului a constituit-o industria pentru fabricarea instalațiilor, mașinilor, aparatelor și sculelor necesare sectorului de foraj. Între anii 1918—1944, S.U.A. posedă cea mai încheată și dotată industrie de fabricare a aparatelor și utilajelor petroliere, care erau produse de 40 firme²³. Un concurent important pentru firmele americane a fost Germania cu cele cinci uzine importante pe care le avea în 1939 (Wirth-Erkelenz-Renania, Wülfel-Hanovra, Haniel-Luege-Düsseldorf, Demag-Duisburg și Tranzl-Viena) și care aprovizionau înainte de 1935 și industria petroliferă a României cu utilaj de foraj²⁴. Cu toate că țara noastră nu posedă o industrie puternică privind fabricarea unor instalații, aparate și utilaje petroliere de foraj (înainte de 1935), inginerii români, cei mai buni făcându-și studiile de perfecționare în America, Anglia sau Germania, au ajuns să-și aducă contribuția la perfecționarea tehnologiei de foraj sau la crearea sistemelor noi de lucru în creșterea extracției de petrol.

Astfel, inginerul Drăgulănescu folosește din 1929 prăjinile grele (Drill-Collars) de 5—7 tone pentru săparea de găuri drepte și a feri prăjinile deasupra sapei de flambaj; o altă invenție a inginerului Drăgulănescu constă în introducerea și cimentarea coloanei unice la mari adâncimi în găurile netubate în 1931²⁵. Un alt specialist român, ing. Moga, a fost unul dintre primii care a folosit în industria petrolului aparatul de perforat — coloana cu exploziv — în 1928, iar invenția românului Rallet — privind folosirea curățitorului de parafină în foraj — a fost brevetată și în S.U.A.²⁶. Perfecționarea continuă a utilajului pentru foraj, extracție și prelucrare

²² *Enciclopedia României*, vol. III, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 647.

²³ Arhiva Muzeului Județean de Istorie Reșița (în continuare AMJIR), Fond UDR, dosar Industria petrolului, nr. inv. 625/12593, f. 17.

²⁴ *Ibidem*, f. 18.

²⁵ *Ibidem*, f. 21.

²⁶ *Ibidem*.

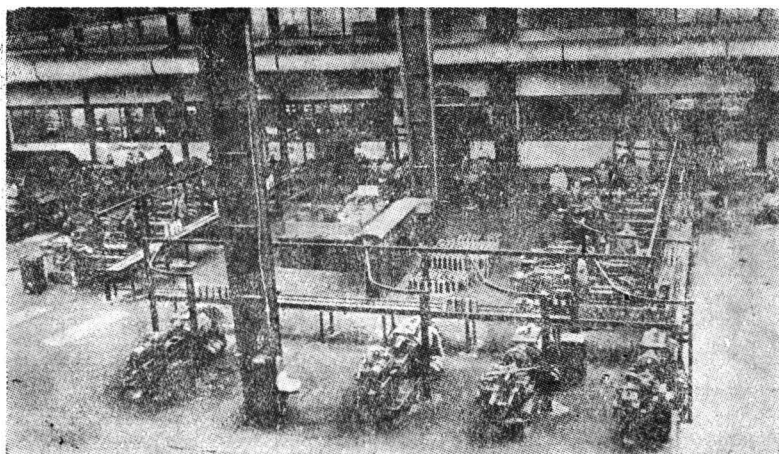

Fig. 5. Fabrica nouă de mașini — sector cu mașini pentru mufe.

este specifică industriei petrolifere pentru a ține pasul cu cele mai puternice țări producătoare de pe glob. Pentru realizarea unei creșteri însemnate a extracției de petrol este necesară perfecționarea tehnicii de foraj, în vederea exploatării zăcămintelor de țiței prin creșterea adâncimii de foraj și care să fie realizată cât mai repede și cu cheltuieli reduse. În 1931 în lume existau trei sonde de mare adâncime, depășind 3 000 m; la sfârșitul anului 1935, erau 85 sonde, între care cea mai adâncă era de 4 573 m, în California²⁷. Cea mai adâncă sondă existentă în România anului 1938 a fost de 3 646 m și a fost sonda nr. 13 Astra Română-Boldești²⁸. La început, tehnica de foraj folosită de industria petrolului din România, a fost sistemul de „foraj prin percusiune“, apoi s-a trecut la sistemul de foraj „Rotary“²⁹.

Nevoile tot mai stringente de petrol pe care îl solicită economiile țărilor capitaliste, profiturile pe care exportul cu petrol brut l-au adus României, au determinat guvernele burgheze ale vremii să creeze și în țara noastră o puternică industrie producătoare de unelte și utilaje petroliere (pentru foraj), pe care societățile petrolifere autohtone îl solicitau tot mai mult.

Fiind deja un puternic centru al industriei metalurgice, producând din 1924 unelte și utilaj petrolier de foraj, posedând o fabrică de mașini cu cele mai sofisticate mașini, utilaje și aparate existente în industria construcțiilor de mașini, având muncitori și ingineri pricepuți, în 1935 s-a hotărât ca uzinele UDR să încheie un contract cu două societăți străine în vederea fabricării unor importante utilaje de foraj petrolier, atât de necesare industriei petrolului din România.

Astfel, la 10 august 1935 a fost semnat un important contract între National Supply Corporation (NSCo) din S.U.A. și Oil Well Engineering Co Ltd (OWECO), societate engleză, cu UDR și uzinele Malaxa din București, care în contract sînt designate cu numele de Național-OWECO și,

²⁷ *Ibidem*, f. 20.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

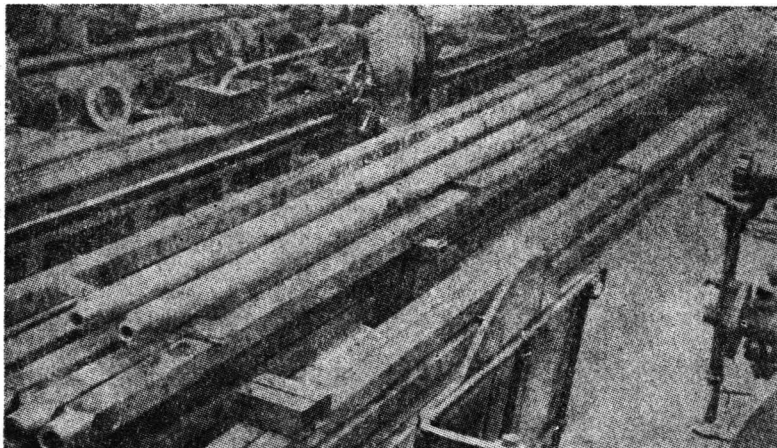

Fig. 6. Prăjini grele și pătrate de foraj executate din 1938 în cadrul Fabricii vechi de mașini a UDR.

respectiv, Reșița-Malaxa³⁰. National-OWECO sînt fabricanți distribuitori de aparatură petrolieră, cu o organizație de distribuire în România, și doreau ca Reșița-Malaxa să fabrice în uzinele lor unele dintre produsele lor — cu excepția produselor tubulare — care sînt prezentate detaliat în contract și Anexa A³¹. Contractul semnat în august 1935, între National-OWECO și Reșița-Malaxa, cuprindea trei părți, avînd cîte 8, 11 și respectiv 12 articole, fiind întocmit în limba engleză și română³². Mai jos vom reda produsele și utilajele petroliere care au fost fabricate de Reșița-Malaxa, pe baza „Anexei A” din contractul semnat la Sinaia cu National-OWECO³³:

Nr. crt.	Denumirea produsului fabricat	Impărțirea fabricației între UDR — Malaxa
0	1	2
1.	Mufe și cepuri speciale (Tool Joints and Tool Joints Forgings)	Malaxa
2.	Prăjini grele (Drill Collars)	UDR
3.	Prăjini de atac (Rotary Drive Stems Kellya)	UDR
4.	Lanț Rotary (Rotary Chain)	Malaxa
5.	Sape Rotary (Rotary Bits)	UDR
6.	Geamblacuri (Crown Blocks)	UDR
7.	Cîrlige (Hocks)	UDR
8.	Macarale (Traveling Blocks)	UDR
9.	Tije de pompaj, tije polizate și tije scurte (Sucker Rods, Polished Rods and Pony Rods)	UDR
10.	Tije de transmisie (Pull Rods)	UDR
11.	Reductoare de viteză (Reduction Gears)	UDR
12.	Turle (Derricks)	Malaxa

³⁰ AMJIR, nr. inv. 800/12880, f. 19.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, f. 21, 23, 24.

³³ AMJIR, nr. inv. 625/12593, f. 3.

0	1	2
13.	Turle Pensilvan (Derricks and Rig Fronts)	Malaxa
14.	Capate de coloană (Casing Heads)	Malaxa
15.	Capate pentru tubing (Tubing Heads)	Malaxa
16.	Balansiere pentru pompaj și unități de pompaj (Pumping Jacks and Pumping Units)	UDR
17.	Pene „Ideal” („Ideal” Rotary Slips)	UDR
18.	Cazane de abur Broderick (Broderick Type Oil Field Boilers)	Malaxa
19.	Saboți (Casing Shoes)	Malaxa

Împărțirea fabricației între UDR și uzinele Malaxa a fost realizată pe baza unui protocol, încheiat la 12.I.1938 între ing. Demetrescu (reprezentantul Malaxei), ing. Vellan (delegatul UDR) și R. R. Smith (reprezentantul societății NSCo)³⁴. Produsele fabricate de UDR-Malaxa după semnarea contractului au fost vândute, prin reprezentanța NSCo din România (existentă la Ploiești), care singură trata cu clienții, cumpărând fabricatele de la UDR-Malaxa, vinzându-le mai departe la libera concurență³⁵. Convenția realizată între Reșița-Malaxa și societatea american-engleză a fost semnată pe 10 ani și prevedea, la partea I, art. 1 al contractului, că celor două societăți din România le-a fost acordat dreptul exclusiv de a fabrica materiale, scule și aparate necesare industriei petrolifere de foraj³⁶. National-OWECO nu avea dreptul să comercializeze în România decât produsele fabricate de UDR-Malaxa și de a nu importa fabricate similare din America sau Anglia decât cu acordul firmelor UDR și Malaxa, prevedere stipulată de art. 3 din partea I a contractului³⁷.

Societățile UDR-Malaxa aveau obligația de a fabrica numai produsele petroliere prevăzute în convenție (Anexa A), afară de cazul când NSCo-OWECO ar fi considerat oportun, prin acordul părților, să procure și alte utilaje, prevedere înțilnită la art. 8, partea a II-a, din contract³⁸.

O importantă decizie în construcția de utilaj petrolier este prevăzută de art. 2 din partea a II-a a contractului, care stipulează următoarele: „toate articolele de aparatură petrolieră fabricate Reșița-Malaxa vor fi cu strictețe conforme în construcție, calitate și material cu prescripțiile date de National-OWECO — și că cele dintii nu vor modifica construcția nici unui articol și în nici un caz nu se vor abate de la desenele și instrucțiunile date fără consimțământul scris al lui National OWECO”³⁹.

În partea a II-a, la art. 11 din contract, se interzice societăților române Reșița-Malaxa producerea vreunui articol de aparatură petrolieră pentru vânzare în România, până ce acesta nu a fost încercat și dovedit bun de National-OWECO⁴⁰.

Contractul încheiat pe 10 ani prevedea la art. 1 (partea a III-a) dreptul pentru National-OWECO ca după cinci ani de la semnarea convenției să ceară rezilierea sa, dînd pentru aceasta un preaviz scris de șase luni

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ AMJIR, nr. inv. 800/12880, f. 19.

³⁷ *Ibidem*, f. 26.

³⁸ *Ibidem*, f. 22.

³⁹ *Ibidem*, f. 21.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 23.

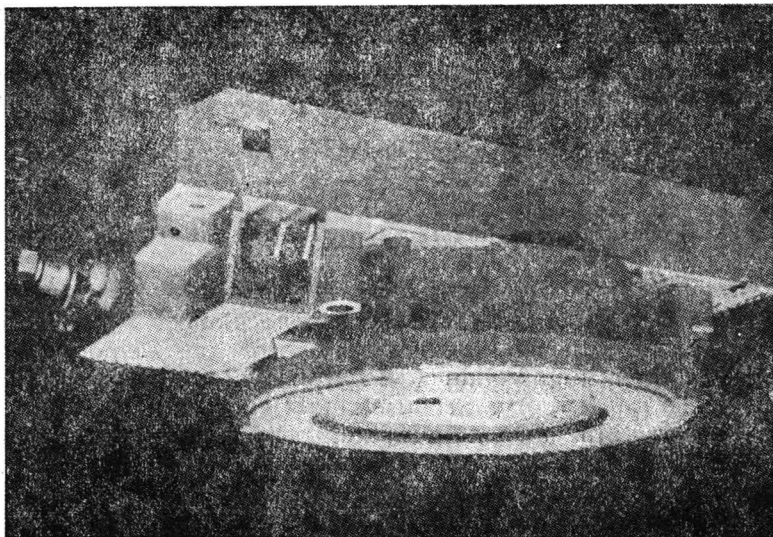

Fig. 7. Masă Rotary de foraj 20 1/2'' pentru industria petrolieră.

pentru Reșița-Malaxa⁴¹. Dacă Reșița-Malaxa va continua să fabrice după terminarea contractului vreun articol cuprins în convenție, atunci cele două societăți autohtone vor plăti lui National-OWECO un drept regal

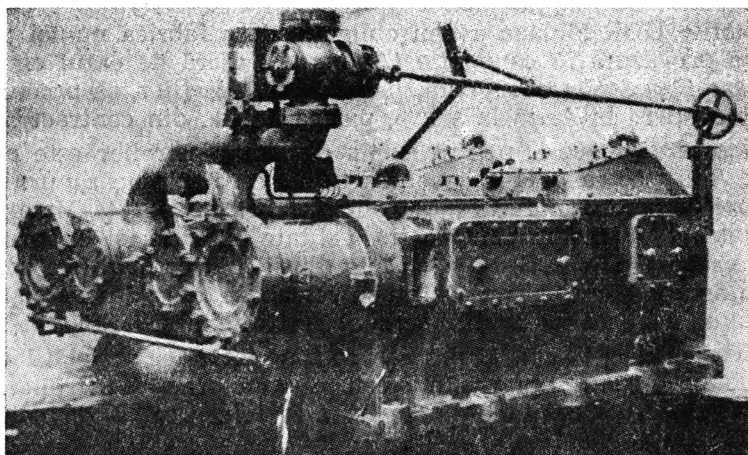

Fig. 8. Mașină cu aburi orizontală de 640 CP.

de 7 1/2% din prețul de vânzare al produselor, în caz că National-OWECO a cerut rezilierea convenției înainte de expirarea celor 10 ani, decizie întâlnită în art. 2 (partea a III-a)⁴².

Printre articolele din contract, favorabile de această dată societăților Reșița-Malaxa, este cel care hotărăște, între altele, următoarele: „... în

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

caz că Reșița-Malaxa, la expirarea celor cinci ani, începînd de la semnarea contractului, va ajunge la concluzia că volumul de aparatură petrolieră cuprins în convenție nu este susceptibil de fabricație în condiții profitabile pentru Reșița-Malaxa, atunci National-OWECO sînt de acord ca cele două societăți românești să ceară rezilierea acestui contract la cinci ani de la semnare, scris cu șase luni înaintea acestei date către National-OWECO. În acest caz Reșița-Malaxa se obligă să înapoieze către National-OWECO desenele și informațiile tehnice primite în conformitate cu art. 3 partea a II-a din contract⁴³. Înțelegerea de mai sus o întîlnim scrisă la art. 10 (partea a III-a) din convenția realizată în 1935. În cazul că între parteneri intervin neînțelegeri, în legătură cu contractul semnat în august 1935 la Sinaia, acestea se vor rezolva în conformitate cu prevederile Curții de Arbitraj din Haga, hotărîre la care partenerii au subscris și au introdus-o în convenție la art. 12 (partea a III-a)⁴⁴.

După semnarea convenției, în cadrul Fabricii de mașini a fost organizat un atelier nou (Hala X) pentru fabricarea tijelor de pompaj și mufelor de legătură, mult solicitate de industria petrolieră⁴⁵. Posedînd licență de fabricație pentru numeroase utilaje destinate forajului petrolier, UDR-ul, pe baza contractului încheiat, a trecut la executarea prăjinilor grele și pătrate, racordurilor speciale, sapelor de foraj, geamblacurilor și macaralelor mobile, reductoarelor de viteză, unităților de pompaj, cirli-gelor, meselor Rotary etc.⁴⁶.

Între 1935 și 1944 producția de utilaj petrolier a Fabricii de mașini a atins următoarele cifre de fabricație⁴⁷:

ANUL	LIVRĂRI
1935 (10.VIII.—31.XII)	47 t
1936	508 t
1937	206 t
1938	258 t
1939	372 t
1940	525 t
1941	511 t
1942	1 366 t
1943	2 447 t
1944 (1.I.—30.IX)	2 000 t

Din tabel se poate constata faptul că nevoile de utilaj petrolier pentru foraj au crescut datorită solicitărilor externe de petrol brut, mai ales din partea Germaniei. Înainte de izbucnirea războiului, în 1936 s-au extras 8,7 milioane tone de petrol brut, ce a constituit un record pentru perioada dintre cele două războaie mondiale⁴⁸.

După 1936 producția de petrol din România începe să scadă tot mai

⁴³ *Ibidem*, f. 24.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ 200 de ani de construcții de mașini la Reșița, 1771—1971, vol. I, Reșița, 1971, p. 104.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ AMJIR, nr. inv. 625/12593, f. 24.

⁴⁸ *Enciclopedia* ..., p. 622.

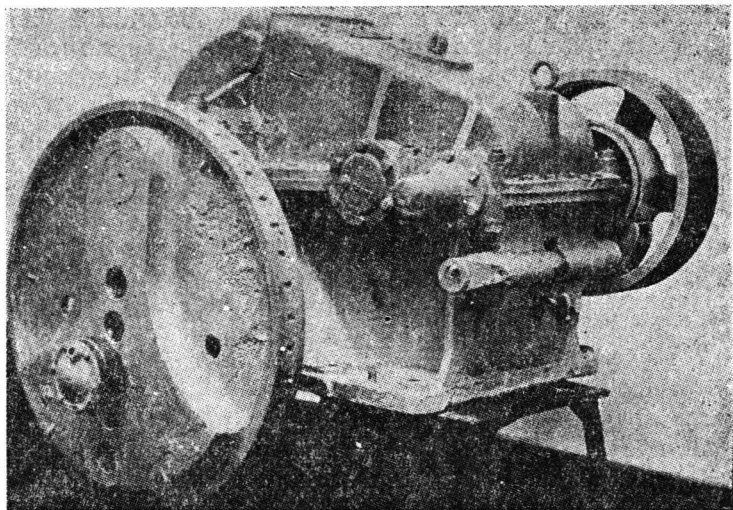

Fig. 9. Reductor de turație de 2 000 kgm.

mult, ajungând în 1943 la numai 5 milioane tone petrol brut⁴⁹. Această scădere vertiginoasă are ca primă cauză situația de război în care se găsea România și epuizarea zăcămintelor din vechile șantiere, odată cu condițiile din ce în ce mai grele de extracție ce se făcea de la adâncimi tot mai mari. La cinci ani de la semnarea contractului, în august 1940, National-OWECO denunță convenția încheiată cu Reșița-Malaxa, motivînd hotărîrea lor datorită scăderii volumului de afaceri față de prevederi și din cauza războiului care a îngreunat contactele dintre parteneri. Cu toate acestea, Reșița-Malaxa, conform art. 2 (partea a II-a) a înțelegerii, continuă fabricarea utilajelor de foraj atît de necesare industriei petrolului din România. În această situație, specialiștii UDR-ului au fost nevoiți să elaboreze, prin mijloace proprii, proiectele și planurile de fabricație pentru articolele care, deși au figurat în convenție, nu mai puteau fi executate conform planurilor și prescripțiilor de fabricație NSCo sau OWECO, căci erau demodate, sau nu mai corespundeau construcțiilor noi solicitate, ca urmare a progreselor realizate în industria de foraj. Greutăți au existat pentru specialiștii reșițeni și datorită faptului că, nemaiavînd la dispoziție materialele recomandate de NSCo, datorită războiului, ei vor recurge la executarea unor articole de utilaj petrolier după planurile proprietate a clienților.

Situația nou creată prin denunțarea contractului de NSCo-OWECO, la 5 august 1940, a creat pentru acele timpuri problema reglementării raporturilor dintre Reșița-Malaxa și NSCo-OWECO sub prisma drepturilor care decurg din convenție. Din punct de vedere tehnic, utilajele de foraj fabricate de UDR după 1940, cînd a fost denunțat contractul, au fost împărțite în următoarele categorii⁵⁰:

⁴⁹ AMJIR, nr. inv. 625/12593, f. 13.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 5.

Categoria I	Utilaje executate și livrate întocmai după planurile și prescripțiile National-OWECO
Categoria II	Fabricate care există în contractul de licență, dar au fost executat și livrate după planurile sau prescripțiile noastre proprii de fabricație (ale UDR-ului)
Categoria III	Produse care nu figurează în convenție, executate și livrate după planurile UDR sau ale clienților.

Juridic, această problemă este soluționată de Consiliul de avocați ai UDR-ului în ședința din 28.III.1944 astfel⁵¹:

1. pentru articolele petrolifere din categoria I, dreptul regalian de 7 $\frac{1}{2}$ % asupra prețului de vânzare este indiscutabil, deci trebuie creditat în contractul NSCo-OWECO;

2. pentru articolele petrolifere din categoria II și III, dreptul regalian de 7 $\frac{1}{2}$ % din prețul de vânzare este susceptibil de discutat, preco-

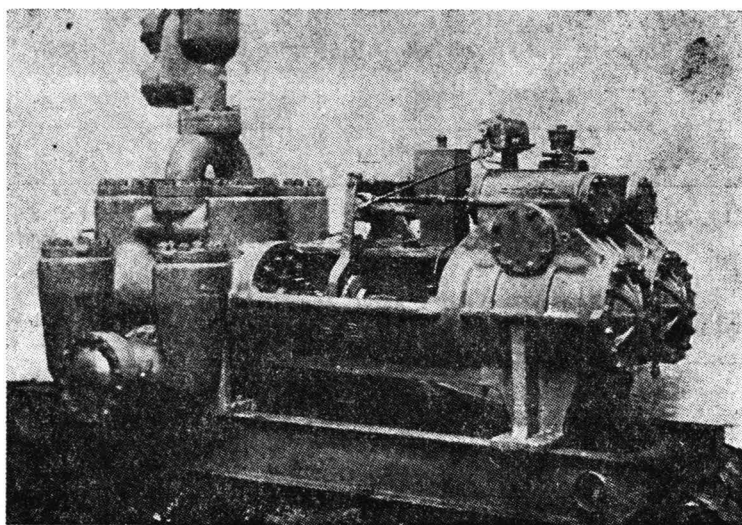

Fig. 10. Pompă pentru noroi cu aburi 18×7,5×20".

nizindu-se ca la timpul oportun să se trateze scutirea de plată sau cel puțin reducerea dreptului regalian ce s-ar cuveni pentru NSCo-OWECO;

3. dreptul regalian și impozitele aferente pentru fabricatele petrolifere din categoria II și III nu vor fi creditate beneficiarilor, ci se va prevedea în calculația prețului de vânzare, creîndu-se un fond de rezervă din care, la timpul oportun, să se poată face plata dreptului regalian și a impozitelor aferente.

Mai jos redăm tabelul cu livrări-facturări de utilaj petrolier realizat de UDR între 10 august 1940—31 august 1944, pe categorii de materiale⁵²:

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, f. 6.

Anul	Utilaj categ. I		Utilaj categ. II		Utilaj categ. III	
	tone	lei	tone	lei	tone	lei
1940 (10.VIII— 31.XII)	—	—	100	8 000 000	—	—
1941	—	—	511	43 343 500	—	—
1942	124	12 784 500	1 135	113 712 840	107	17 510 000
1943	269	47 136 400	1 919	262 877 326	259	31 017 490
1944	137	9 544 250	601	108 334 305	10	6 366 700
(1.I.— 31.VIII) TOTAL	530	69 465 150	4 266	536 467 973	376	54 894 190

În continuare redăm și totalul general de livrări-facturări a utilajelor petroliere realizate în cadrul UDR-ului între 10 august 1940—31 august 1944⁵³:

ANI	STONE	LEI
1940 (10.VIII.—31.XII)	100	8 000 000
1941	511	43 343 500
1942	1 366	144 007 340
1943	2 447	341 031 227
1944 (1.I.—31.VIII)	748	124 445 255
TOTAL	5 172	660 827 322

Din primul tabel se poate observa că 90% din totalul vânzărilor sau a tonajului de utilaj petrolier produs de UDR au constituit-o materiale din categoria II și III care au fost concepute după planurile și prescripțiile proprii sau ale clienților.

Începînd cu anul 1941, nevoile de utilaj petrolier cresc tot mai mult. Astfel, industria petrolieră solicită industriei metalurgice din țară o cantitate de 38 000 tone produse metalurgice (oțel, laminate etc.) în valoare de 8 miliarde lei, calculat la prețul industriei autohtone dinainte de 23 august 1944. UDR-ul, care era profilat pe construcția „Mașini, aparate, utilaj petrolier” solicita aproape 8 200 tone produse metalurgice în valoare de 4 miliarde lei⁵⁴. Necesarul de utilaj petrolier pentru industria petroliferă din țara noastră, înainte de 23 august 1944, era asigurat în cea mai mare parte de Uzinele UDR și Malaxa din București. Principalele societăți

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 26.

⁵⁵ *AMJIR*, nr. inv. 800/12880, f. 112.

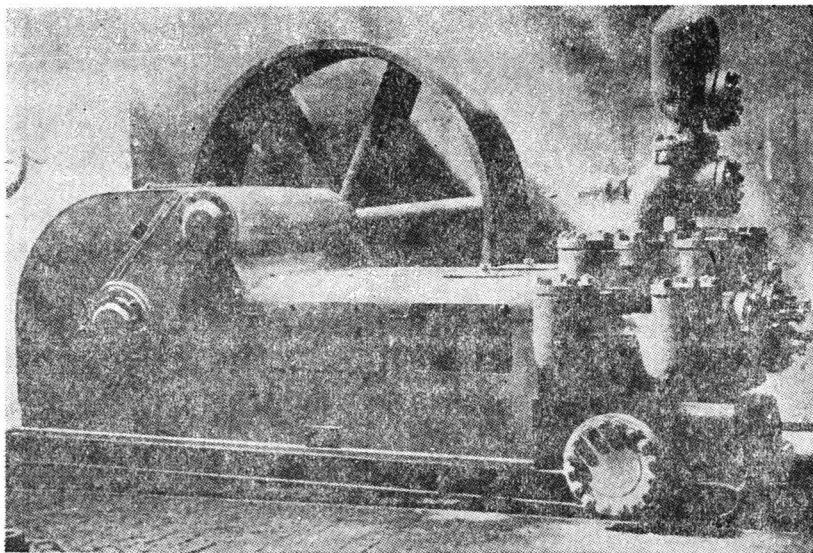

Fig. 11. Pompă pentru noroi cu transmisie tip T₁ 7 1/2".

petrolifere din România dispuneau de ateliere proprii în cadrul cărora își fabricau și reparau unele din utilajele și aparatele de care aveau nevoie. Cele mai mari societăți românești care dispuneau de asemenea ateliere au fost următoarele⁵⁵:

1. *Atelierele Concordia din Ploiești* — dispuneau de 1 500 muncitori. În cadrul acestor ateliere s-au fabricat instalații pentru săpat, extracție și rafinat, necesare Concordiei sau pentru alte societăți petroliere din țară.

2. *Atelierele Astra-Română din Cîmpina* — aveau 1 300 muncitori. Atelierele Astra executau lucrări de întreținere, reparații și de cazangerie. Aici a existat cel mai bun Birou de studii și construcții de materiale necesare industriei petrolifere din România.

3. *Atelierele Steaua Română din Cîmpina* — erau angajați 800 lucrători. Aceste ateliere constituiau principalul concurent pentru UDR în fabricarea de utilaj petrolier. Aici s-au efectuat lucrări de întreținere și aparate de foraj și extracție pentru societatea petroliară Steaua sau alte societăți din țară.

4. *Atelierele româno-americane din Teleajen* cu 500 muncitori, efectuau exclusiv lucrări de întreținere și reparații.

Atelierele societăților „Unirea“, „Colombia“, „Creditul Minier“, cu cca. 1 000 lucrători, au efectuat numai lucrări de întreținere și reparații.

Între 1942—1944, în cadrul uzinelor din Reșița s-a construit și pus în funcție Fabrica Nouă de Mașini, care atunci a constituit cea mai modernă secție a UDR-ului⁵⁶. În cadrul ei s-au produs utilaje petroliere și armament. Datorită dotării cu utilaje speciale, în cea mai mare parte unice

⁵⁵ Reșița. *Istorie și contemporaneitate*, Reșița, 1971, p. 68.

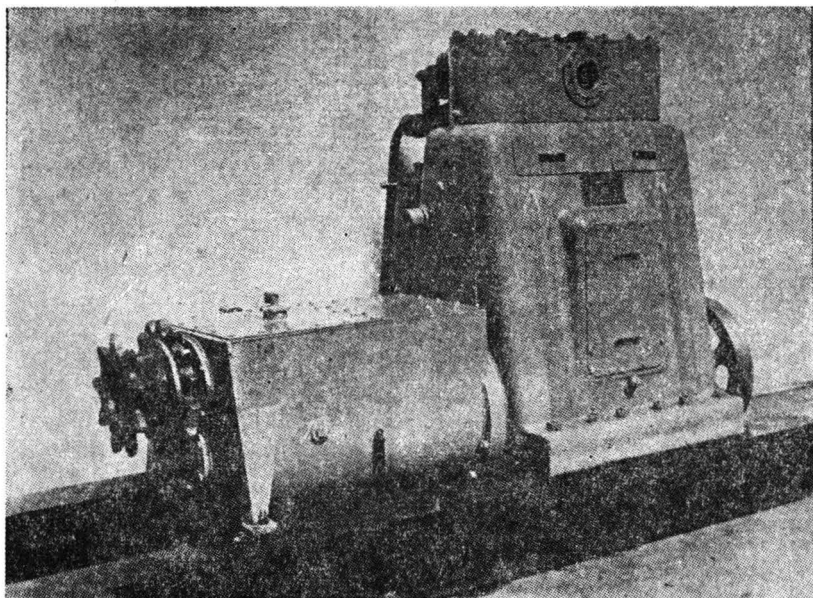

Fig. 12. Mașină cu aburi verticală de 300 CP, 400 rpm (construcție sudată).

în țară, UDR-ul a avut posibilitatea să asigure integral sau în cea mai mare parte nevoile industriei petrolifere cu materiale de mare consum (instalații speciale). Instalațiile speciale pe care uzinele de pe malurile Bîrzavei le-a fabricat pentru industria petrolieră de foraj în anii războiului au fost:

— prăjini grele (Drill Collars) și prăjini pătrate (Drill Stems). Pentru a se putea fabrica aceste materiale erau necesare ciocane grele pentru forjat, mașini speciale pentru găurit și prelucrat, precum și cuptoare speciale pentru tratament termic. UDR-ul a fost singura uzină din țară care, în afară de toată gama de ciocane necesare forjăriei, avea în dotare și trei mașini speciale de găurit, ca și cuptoarele necesare în vederea tratamentului termic al acestor piese, atingînd 14 m lungime. Capacitatea normală de producție a acestor instalații era de 20—25 Drill Collars și Drill Stems lunar, respectiv 240—300 bucăți anual⁵⁷. Această categorie de materiale a fost asigurată, în întregime pentru industria petrolieră din țară de către UDR.

— mufe și cepuri speciale (Tool Joints). Pentru fabricarea acestor materiale, uzinele din Reșița dispuneau de următoarele instalații speciale⁵⁸:

- mașină de filetat „Wanderer“
- dispozitiv de filetat „Hasse&Rede“
- strunguri pentru prelucrare „Hasse&Rede“
- trei strunguri-revolver „Magdeburg“

⁵⁷ AMJIR, nr. inv. 625/12593, f. 29.

⁵⁸ *Ibidem*.

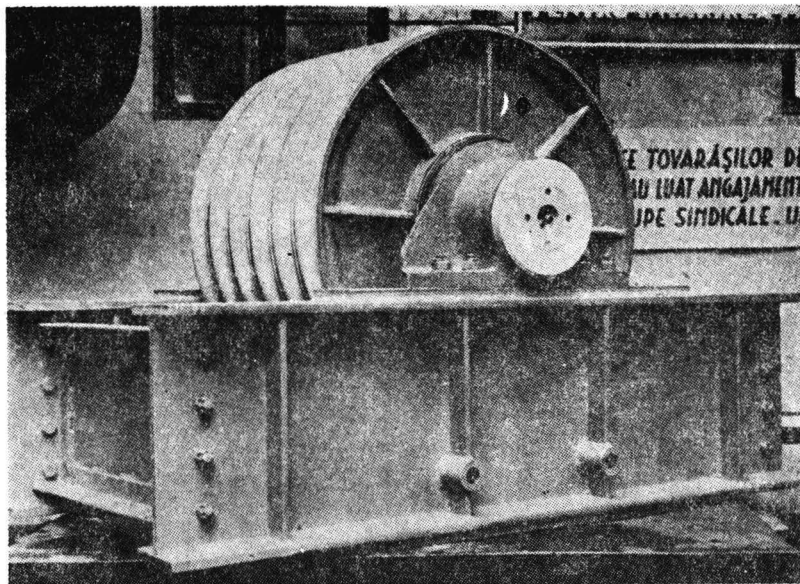

Fig. 13. Geamblac de foraj — 300 t.

Toate aceste mașini existente în dotare, au asigurat o producție anuală de cca 10 000 perechi Tool Joints diferite (deci 400 tone⁵⁹). Producerea acestor materiale, atât de necesare utilajelor de foraj, a început la Reșița în iulie 1944.

— prăjini de pompaj. Reșița a dispus, în perioada războiului, de singura instalație din țară care putea să fabrice aceste prăjini. Instalația existentă la UDR, necesară fabricării acestor produse, se compunea din următoarele mașini⁶⁰:

- mașină de refulat „National“ din SUA
- strungul pentru prelucrare și filetare
- cuptor electric pentru tratament termic

Capacitatea anuală de producție a acestei instalații a fost de cca 400 000 m tije de pompaj de diferite dimensiuni, reprezentând cca 1 200 tone⁶¹.

— unități de pompaj și reductoare de viteză. În vederea fabricării acestor materiale, Fabrica de mașini dispunea de mașina „Sykes“, care tăia dinții angrenajelor. Această mașină, unică în țară și, poate, chiar în Europa, putea prelucra anual angrenajele necesare pentru cca 80—90 reductoare de viteză⁶². Între 1 august 1944 — 1944 au fost primite comenzi pentru 178 reductoare de viteză diferite (88 pentru unități de pompaj, 90 separate)⁶³.

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Ibidem*, f. 30.

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Ibidem.*

Fig. 14. Unitate de pompare — 15 t.

Mai jos redăm un tabel cu capacitatea producție a UDR-ului privind fabricarea instalațiilor speciale⁶⁴:

Denumire	Tone	% din necesar	Valoare lei
Drill Collars și			
Drill Stems	300	100	200 000 000
Tool Joints	400	75	330 000 000
Prăjini de pompaj	1 200	80	220 000 000
Unități de pompaj și reductoare	1 040	68	275 000 000
TOTAL	2 940		1 025 000 000

Pe lângă instalațiile speciale, uzinele din Reșița au mai produs și alte materiale petroliere cu ajutorul instalațiilor și utilajelor generale aflate în dotare înainte de 1924, iar capacitatea de producție a fost următoarea⁶⁵:

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ *Ibidem*, f. 31.

Turle metalice	1 000 tone
Mașini și aparate de foraj:	
— geamblacuri	
— macarale	
— cîrlige	
— capete de injecție	
— trolii	
— mese Rotary	
— mașină de aburi	
— pompe de noroi	350 tone
Cazane de sondaj	22 tone
Piese de rezervă	50 tone
Piese brute, forjate sau turnate	200 tone
TOTAL 1 820 tone	

Pe lângă mașinile și utilajele existente în cadrul Fabricii de mașini, pentru fabricarea instalațiilor speciale, au mai fost în dotare și alte mașini ca: două mașini orizontale, una verticală pentru șlefuit linere, o mașină pentru broșat zalele lanțului Rotary, frez-mașini pentru sape și carotiere, mașini speciale de alezat cămășile pompelor canadiene etc. Mașinile și utilajele mai sus enumerate și aflate în dotarea Fabricii de mașini au fost folosite la executarea sabelor speciale carotiere, lanțurilor Rotary, elevoatoarelor, pompelor canadiene complete, linerelor și pieselor de rezervă, armăturilor de robinete etc.⁶⁶.

Vînzarea produselor fabricate de UDR s-a făcut pe baza convenției din 10 august 1930, pînă în 10 august 1940 direct de către NSCo prin organizația sa din Ploiești. După această dată, comercializarea materialelor și utilajelor realizate de UDR a fost concretizată prin societatea „SOCOMET”, FIER, OȚEL, ODESFER⁶⁷, iar din 1942 prin Biroul Ploiești, care avea un contract direct și permanent cu toată clientela din petrol⁶⁷. Solicitățile de material petrolier au fost tot mai mari în anii războiului datorită deselor bombardamente ce s-au efectuat după 1 august 1943 asupra sondelor și rafinăriilor din Valea Prahovei.

Anii războiului au provocat economiei naționale a României mari pierderi, care au fost evaluate la uriașa sumă de 10 000 miliarde lei (la cursul anului 1945) și a depășit de 12 ori bugetul anual al țării de atunci⁶⁸.

Industria petrolieră, alături de cea a transporturilor, a suferit cele mai mari pagube de pe urma războiului, reducîndu-se capacitatea de cracare și înmagazinare a produselor petroliere cu 18%, respectiv 39%⁶⁹.

Spre deosebire de alte întreprinderi din țară, uzinele din Reșița, în anii grei ai războiului, nu au suferit stricăciuni, căci nu au fost bombardate, dar utilajele, mașinile, furnalele, oțelăriile, laminoarele și atelierele mecanice au atins un mare grad de uzură datorită solicitărilor la care au fost supuse în timpul războiului. Acest fapt se va resimți în primii ani după încheierea păcii.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 32—33.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 38.

⁶⁸ *200 de ani...*, p. 117.

⁶⁹ *Ibidem*.

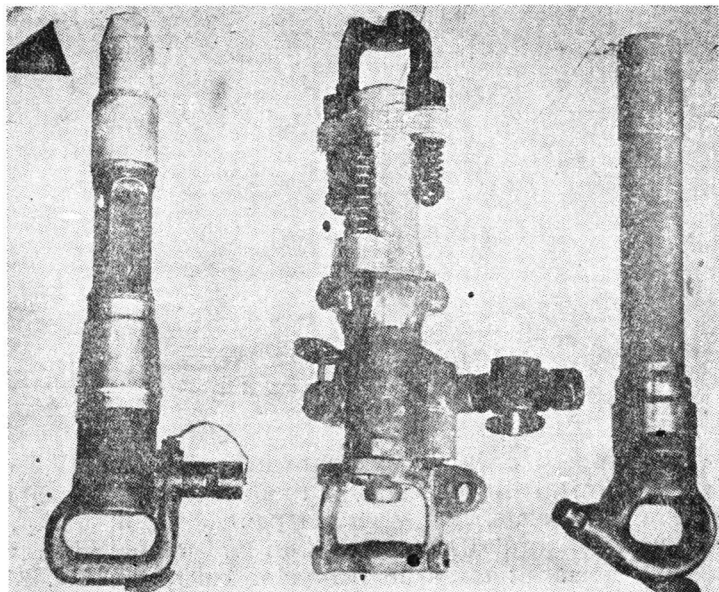

Fig. 15. Perforatoare.

Imediat după război, activitatea productivă din cadrul uzinelor reșițene a fost în declin datorită gradului înalt de uzură a mașinilor și instalațiilor, proastei aprovizionări cu materiale, materii prime și combustibil, cât și numeroaselor acțiuni de sabotaj care au avut loc între 1945—1947. Astfel, producția globală a siderurgiei a scăzut în 1945 cu aproape 39% față de 1944, fapt ce a avut repercusiuni negative asupra construcției de utilaj petrolier în cadrul uzinelor din Reșița⁷⁰.

Între 1944—1948, cu toate greutățile enumerate, la Reșița s-a continuat proiectarea și reproiectarea unei game largi de utilaje petroliere (mașini cu aburi, pompe de noroi, unități de pompaj, geamblacuri de foraj etc.) atât de necesare forajului petrolier din România⁷¹.

Fabricarea utilajului petrolier a început să sporească în 1948 la 12,2%, față de 1% în 1938, în cadrul uzinelor reșițene⁷². Prin realizarea actului naționalizării de la 11 iunie 1948 activitatea productivă a uzinelor din Reșița a început să se refacă, ajungând ca producția globală a întreprinderii să crească de 1,25 ori față de 1944⁷³. Între 1948—1954, Uzinele Constructoare de Mașini din Reșița fabricau pentru industria petrolieră aproape 40 tipodimensiuni de utilaje petroliere, între acestea fiind: mașini cu aburi orizontale și verticale, pompe „DUPLEX” de 315 m³, trolii de foraj, mese Rotary, macarale, geamblacuri și cîrlige de foraj, turle de foraj și producție, pompe de intervenție etc.⁷⁴.

⁷⁰ Reșița. Istorie..., p. 124.

⁷¹ Uzinele din Reșița în anii..., p. 127.

⁷² Reșița. Istorie..., p. 126.

⁷³ 200 de ani..., p. 118.

⁷⁴ Uzinele din Reșița în anii..., p. 316

Specialiștilor și muncitorilor reșițeni le-a revenit ca sarcină în construcția utilajului petrolier realizarea, după 1948, a unor proiecte și documentații tehnice în domeniul forajului care să se ridice la nivelul celor mai sofisticate aparate de foraj existente în acea perioadă pe plan mondial. Astfel, în 1948 s-a întocmit documentația tehnică a trolului de foraj pentru adâncimi de 4 000 m și a fost pusă la punct fabricarea turbinei de foraj (turbobur), agregat care a reprezentat tehnica avansată în domeniul forajului (1952—1953)⁷⁵. În cinci ani, la Reșița au fost realizate toate agregatele de bază pentru forajul petrolier din România. Din 1948 până în 1953, în cadrul uzinelor din Reșița s-a pus un deosebit accent pe creșterea producției de utilaj petrolier, construcții metalice și utilaj energetic, ponderea acestor sectoare în volumul producției marfă a întreprinderii constructoare de mașini de pe malul Bîrzavei a sporit de la 19% în 1948, la 32% în 1950, ajungînd în 1953 la 38%⁷⁶.

Tot cu anul 1948, numeroase întreprinderi economice din țară, printre care și Reșița, au trecut la reprofilarea producției. Astfel, unele sortimente fabricate înainte la Reșița au fost transferate în cadrul altor întreprinderi din țară, iar uzinele Reșiței au trecut la însușirea și producerea unor produse de o tehnicitate și complexitate mult mai ridicate. Dintre secțiile uzinelor din Reșița, transferate în alte centre industriale din țară, menționăm: producția de bare trase din oțel la Industria Sîrmei din Cîmpia Turzii, 1960; forjarea pieselor mari la Uzina Progresul din Brăila și Uzina de Mașini Grele București; utilajul petrolier la Uzina 1 Mai Ploiești și la Uzina de Utilaj Petrolier din Tîrgoviște (1954); osiile de vagoane la Progresul Brăila (1958—1959); transformatori electrici la Electroputere Craiova, iar din 1960 și o mare parte din podurile rulante și macarale tipizate, motoarele electrice mici și mijlocii și diverse aparataje electrice⁷⁷. În schimb, uzinele din Reșița au fost profilate pe fabricarea următoarelor produse industriale: motoare Diesel pentru tracțiune feroviară și navală, boghiuri pentru locomotive Diesel și electrice, motoare electrice mari și speciale, utilaje pentru industria chimică, metalurgică etc.

În 1953—1954 utilajul petrolier și construcțiile metalice au ieșit treptat din profilul combinatului; dacă în 1953 cele două grupe de produse reprezentau 28% din producția marfă, în 1955 ele nu au mai reprezentat decît 8% din această producție⁷⁸. Sortimentele de utilaj petrolier produse de

Fig. 16. Cîrlig de foraj de 150 t, executat în anul 1951.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 324.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 353.

⁷⁷ 200 de ani..., p. 121.

⁷⁸ *Uzinele din Reșița în anii...*, p. 353.

Fig. 17. Fabrica nouă de mașini. Montaj: capete de irigație, reductoare de viteză.

Reșița vor ajunge în 1960 la numai trei tipuri (10 tipodimensiuni)⁷⁹. Mai jos vom reda un tabel ce ilustrează producția marfă în sectorul construcțiilor de mașini din Reșița între 1948—1960 (privind numai construcția de utilaj petrolier)⁸⁰:

Produse	U/M	Producția în unități naturale (1950/1960)	Dinamica producției — 1950 —				%
			1948	1953	1960	1961	
Utilaje petroliere	lei	—	42	41	15,6	22,1	
Prăjini grele	buc.	4 951	29	182	—	—	
Prăjini pătrate	buc.	463	368	79	14,3	—	
Prăjini de pompaj cu mufe	mii buc.	789	63	123	121,6	126,9	
Pompe Duplex produse între 1952/1957	buc.	87	—	133 ¹	—	—	
Mese Rotary	buc.	100 ²	14	—	—	—	
Unități de pompaj	buc.	984 ³	20	15	—	—	
Pompe de intervenție	buc.	216 ⁴	—	—	—	—	
Pompe de noroi produse între 1950/1954	buc.	184 ⁵	—	—	—	—	

NOTĂ:

¹ 133% față de 1952

² 100% produse în perioada 1948—1953

³ 984 produse în perioada 1948—1955

⁴ 216 produse în perioada 1948—1955

⁵ 184 produse între 1950—1954

⁷⁹ *Ibidem*, p. 316.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 322.

Cu toate că fabricarea și proiectarea de utilaje și instalații petroliere pentru foraj de la Reșița a fost de numai 30 de ani, specialiștii și muncitorii acestui gigant al industriei constructoare de mașini din țară, și-au adus un aport remarcabil la progresul tehnic al industriei de foraj petrolier din România, precum și la câștigarea unei binemeritate faime internaționale în construcția și conceperea acestor categorii de utilaje industriale.

CORIOLAN SURU

DER BAU VON ERDÖLFÖRDERUNGSANLAGEN IN REȘIȚA (1924—1954)

(Zusammenfassung)

Das Vorhandensein des Erdöls auf dem Gebiete Rumäniens bildete die Voraussetzung für die industrielle Förderung dieses Reichtums. Seit der zweiten Hälfte des 19. Jh. konzentrierte sich in diesem Bereich eine beträchtliche Menge fremden Kapitals.

Nach dem ersten Weltkrieg sah sich die Maschinenbauindustrie unseres Landes vor die Aufgabe gestellt, Bohranlagen für die Erdölförderindustrie zu erzeugen.

1924 wurde die UDR eine der wichtigsten Lieferanten von Bohranlagen und anderen Anlagen für die einheimischen Erdölförderungsgesellschaften. 1935 unterschrieben in Sinaia die Vertreter der UDR und Malaxa — Bukarest einerseits, und die britisch-amerikanischen Gesellschaften NSCo—OWECO andererseits, einen Vertrag, durch den die Bedingungen für eine vergrößerte und vervielfältigte Produktion von Erdölförden- und Bohranlagen auf dem Gebiete Rumäniens geschaffen wurden. Hauptproduzent war das Reschitzaer Werk.

Während des zweiten Weltkriegs litt die Erdölgewinnungsindustrie infolge der zahlreichen britisch-amerikanischen Bombenangriffe auf das Prahovatal.

In den Nachkriegsjahren sicherten die Reschitzaer Werke die Ausstattung der rumänischen Erdölindustrie mit technischen Mitteln. Man begann die Projektierung von Bohranlagen, um einen dem Weltniveau vergleichbaren Stand zu erreichen.

Bis 1954 war das Reschitzaer Maschinenbauwerk der Hauptlieferant von Bohranlagen für die rumänische Erdölgewinnungsindustrie.

1954 verlegte man die Reschitzaer Abteilung für Erdölförderungsanlagen nach Ploiești und Tîrgoviște, während man Reschitza auf die Erzeugung von anderen Industrieprodukten profilierte.

TRADIȚII MUZEISTICE ÎN JUDEȚUL CARAȘ-SEVERIN ȘI ÎNCEPUTURILE ACTIVITĂȚII MUZEULUI REȘITEAN

Primii pași s-au parcurs în amurgul unei zile din ultima decadă a anului 1959¹ când, ninsoarea proaspăt căzută, acoperise din abundență cu o mantie scinteietoare casele și ulițele puternicei metropole românești a oțelului din Valea Bîrzavei. Atunci, într-o feerie de basm parcă decupată din tabloul unei ierni de altădată, mai mulți reșițeni deveniră autori și concomitent, martorii inaugurării celei dintîi expoziții referitoare la istoria străvechii lor urbe². Eveniment, cu totul deosebit, crestat pe răbojul vieții culturale a Cetății de Foc, acest prim vernisaj dobîndește, în perspectiva timpului, valoare de simbol marcînd așezarea pietrei de temelie la edificiul primei instituții muzeale reșițene: *Muzeul orașului Reșița*, mai tîrziu, din primăvara anului 1968, transformat nemijlocit în *Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin*³.

Deși, încă nu s-au adunat trei decenii de la oficializarea existenței muzeului, astăzi, înființarea lui la Reșița în vechiul și marele centru industrial de pe Valea Bîrzavei este deplin justificată. Menită să răspundă cerințelor reale, de ordin științific și cultural-educativ, afirmate foarte clar la un moment dat se dovedește că instituția reșițeană nu apăruse pe un teren viran, căci geneza ei a fost pregătită de existența unor tradiții puternice, în regiunea sud-vestică a pămîntului românesc, se pare, încă de la hotarul sec. XVIII—XIX-lea. Considerăm tocmai, că evocarea acestor tradiții și a oamenilor care le-au reprezentat, în anumite etape, nu poate fi lipsită de interes cînd vorbim despre începuturi.

¹ Evenimentul s-a produs în seara zilei de 23 decembrie 1959, orele 18, informație obținută din partea regretatului colaborator Albert Vető, vechi și pasionat colecționar care, se numără între fondatorii Muzeului din Reșița și, firește, printre participanții la organizarea și inaugurarea acestuia.

² Premiera muzeistică reșițeană s-a produs în prezența unui public foarte numeros; cf. *Memoriu*, text dactilografiat, datat la 5 august 1960, păstrat în Arhiva Muzeului județean de istorie din Reșița (în continuare, pe scurt M.J.I.R.), în Dosarul nr. 33/1962, filele 4—8.

³ Încă de la înființare, cu ocazia acordării aprobării de funcționare, Muzeul orașului Reșița a fost încadrat în grupa II-a B, de la data de 15 martie 1962 și vreme de 12 ani el și-a desfășurat activitatea ca instituție de categoria a IV-a, datorită viziunii fostului Comitet de Cultură și Artă al Regiunii Banat (cf. adresei nr. 58768/2 XI 1962). Abia în anul 1974, cu adresa nr. 80/13 II 1974, Ministerul Muncii comunică avizul trecerii de la categoria a IV-a la categoria a II-a, promovare confirmată și prin adresa nr. 5702 din 7 martie 1974 a CCES, în Arhiva MJIR, Dosar nr. XVI F — 21, fila 124.

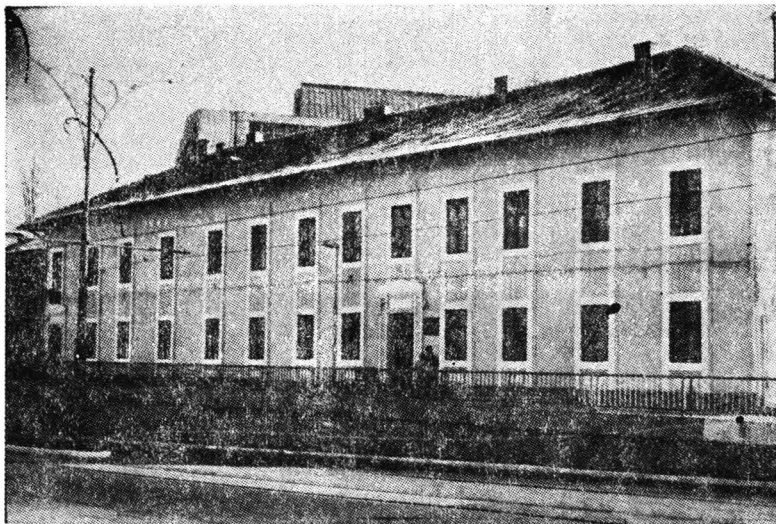

Fig. 1. Primul sediu al muzeului din Reșița, amenajat la parterul clădirii Sfatului Popular Raional (str. 6 Martie nr. 27) în perioada 1959—1962. Între anii 1980—1987 instituția muzeală revine în acest sediu, ocupînd întregul etaj.

Abb. 1. Der erste Sitz des Museums aus Reșița, im Parterre des Raionalen Volksratsgebäudes (Str. 6 Martie Nr. 27) während den Jahren 1959—1962 eingerichtet. Zwischen 1980—1987 besetzt das Museum hier das ganze Stockwerk.

Impunîndu-se cu certitudine printre cei dintîi arheologi, epigrafiști și numismați români, cronicarul bănățean Nicolae Stoica de Hațeg a fost, după toate probabilitățile, pionierul activității muzeistice pe teritoriul Banatului. Cărturar de înaltă cultură, Nicolae Stoica era stăpînit de nobila pasiune a colecționării antichităților, mai ales, din zona Mehadii unde se stabilise și unde, vestigiile romane se întîlnesc la tot pasul. Astfel și-a folosit o parte din timp spre a identifica, cerceta, și chiar pentru achiziționarea unor obiecte, descoperite întîmplător pe cuprinsul Țării Banatului, cum obișnuia el să-și numească provincia natală⁴. Personal a efectuat numeroase cercetări pe teren, înregistrînd importante descoperiri arheologice de epocă romană și medievală, la Plugova, Petnic, Svinița etc.⁵. Cu multă grijă, cronicarul aduna prețioasele vestigii „grăitoare despre traiul strămoșilor“, pe care le scoteau la lumină intensele săpături întreprinse pentru reamenajarea Băilor Herculeane de lingă Mehadia⁶. Rezultatele acestor strădanii, concretizate într-o bogată colecție de antichități ce cuprindea altare și stele funerare, statui, pietre cu inscripții, documente și o mulțime de monede (grecești, romane, bizantine și maghiare) au permis lui Nicolae Stoica să pună bazele unui muzeu particular la Mehadia — primul așezămînt muzeistic consemnat pe teritoriul bănă-

⁴ Damaschin Mioc, *Viața și activitatea lui Nicolae Stoica*, în Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, (cu studiu introductiv, ediție, glosar și indice de D. Mioc), Ed. Facla, Timișoara, 1981, p. 12.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

țean⁷. Urmărind în acest fel ca și prin strădaniile sale cărturărești, scopul profund patriotic al educării tineretului din ținutul natal în spirit românesc, ctitorul muzeului din Mehadia — fie și particular — nu neglijează nici celălalt aspect important al utilității unui asemenea lăcaș al muzelor și consemnează: „Toți oaspeții de la Băi și călători de văză și-au exprimat dorința să vadă ceva din lucrurile memorabile de aici... La Mehadia ei vin să vadă... la mine pietre funerare cu inscripții romane, monede rare, antichități romane”⁸.

Din păcate, lipsa de interes a oficialităților vremii pentru crearea unui adevărat muzeu de istorie a poporului român pe teritoriul Banatului a făcut ca după moartea cronicarului din Mehadia⁹, eforturile sale să se irosească, iar colecțiile adunate cu trudă, să se risipească, parte dintre ele înstrăinate, ajungând să îmbogățească muzeele din Viena și Pesta¹⁰.

Alte preocupări și inițiative, care urmăreau colectarea vestigiilor și documentelor referitoare la trecutul teritoriului bănățean, dar de mai mică amploare, se constată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu activitatea unor colecționari particulari din Oravița, Caransebeș, Bocșa și Reșița¹¹. Deși, departe de a întruni trăsăturile ce definesc personalitatea cărturarului iluminist Nicolae Stoica de Hațeg, acești colecționari amatori, fără îndoială pasionați au reușit să formeze colecții de obiecte, cu caracter istorico-documentar, printre care câteva au avut o soartă mai bună formînd obiectul unor donații în folosul școlilor locale¹².

Referindu-se la aceeași perioadă din secolul al XIX-lea, se impune să menționăm că paralel cu mai firavele inițiative muzeistice particulare semnalate, la Oravița s-a înregistrat o anumită preocupare cu caracter oficial, emanată din anturajul societății St. EG. Pornind de la necesitatea lărgirii pieței de desfacere, ca și în dorința asigurării unei reclame eficiente propriilor activități și produse industriale, conducerea sus-amințitei societăți organiză, în anul 1869, la Oravița: *Expoziția produselor manufacturate, profesionale și industriale*, prima manifestare de acest gen din sud-estul Europei¹³.

Cum era și firesc, în cadrul expoziției, majoritatea exponatelor aparțineau St. E.G.-ului, care își propusese să reprezinte viața economică a ținutului, recurgînd la o comparație între trecut și prezent¹⁴. Însă, nici premiera expozițională consemnată, deși avea un caracter oficial, nu a

⁷ *Ibidem*, p. 13 — colecția lui Nicolae Stoica, adunată spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui următor „a fost apreciată și de către istoricul Damascin Bojincă, originar din satul Gîrlîște, jud. Caraș-Severin, considerat cel mai bun cunoscător român din aceea vreme al antichităților romane, care îl vizită pe cronicar la Mehadia în anul 1830; vezi și p. 43, nota 24.

⁸ *Ibidem*, p. 13.

⁹ Cf. D. Mioc, Nicolae Stoica a trăit în perioada: 23/24 II 1751—6 I 1833 și a fost înmormîntat la Mehadia cum atestă și piatra funerară păstrată în curtea bisericii din localitate.

¹⁰ D. Mioc, *op. cit.*, p. 13.

¹¹ I. Uzum, în *Banatica*, VIII, Reșița, 1985, p. 428.

¹² *Ibidem*, p. 429 și nota 59; vezi și George C. Bogdan, *Colecționari, colecții și... un muzeu*, în *Flamura roșie*, an. IX, nr. 784 din 11 mai 1957.

¹³ S. S. Moldovan, *Prima expoziție organizată la Oravița în 10 august—15 septembrie 1869*, manuscris păstrat în Expoziția permanentă de la Oravița; vezi și I. Uzum, *op. cit.*, p. 429, notele 60—61.

¹⁴ *Ibidem*.

fost urmată de înființarea unui muzeu la Oravița sau în altă localitate însemnată din sudul Banatului.

La aproape patru decenii după experiența orăvițeană, ideea înființării muzeului se afirmă, ca o anumită formă de continuitate în cuprinsul aceleiași ținut, manifestându-se în mod declarat și foarte concret în orașul Reșița. Există informații scrise, în acest sens unul dintre ziarile vremii consemnează că în jurul anului 1905, în centrul industrial de pe Valea Bîrzavei s-a creat o „*Comisie muzeistică pentru comitatul Caraș-Severin*”¹⁵. Noul organism oficial, sprijinit de conducerea uzinelor, care-și urmărirea cu consecvență propriile interese propagandistice era reprezentat printr-un președinte, în persoana juristului dr. Ioan Budințeanu. Comisia județeană odată constituită avu misiunea de a depista și aduna diferitele vestigii ale trecutului: documente, hărți, schițe, cărți, obiecte și utilaje vechi, adică un patrimoniu complex, foarte variat destinat a ilustra veridic, sub numeroase aspecte, trecutul localității Reșița, istoricul uzinelor, precum și al zonei industriale înconjurătoare¹⁶. După desfășurarea unei activități deosebit de energice, se pare, că membrii Comisiei muzeografice..., reușiră, în scurt timp să identifice și să colecteze numeroase obiecte și materiale cu caracter geologic, paleontologic, arheologic, etnografic, tehnic etc.¹⁷. Este însă regretabil, că valoroaselor colecții reșițene le-a fost hărăzită o soartă asemănătoare cu aceea a colecțiilor adunate în trecut la Mehadia și Oravița, căci nu vor fi expuse niciodată într-un muzeu al Reșiței ci, luată drumurile străinătății sorind patrimoniul unor muzee din marile orașe ale fostului Imperiu austro-ungar¹⁸.

Mai târziu, în perioada interbelică, noi inițiative oficiale încercară să reînnoiească firul vechilor preocupări muzeistice la Oravița, însă, eșuă foarte curind¹⁹. Totuși, în aceeași perioadă au apărut, fiind semnlate câteva inițiative particulare, unele chiar deosebit de valoroase, finalizate prin crearea unor colecții personale cu caracter public²⁰, sau prin înființarea unor muzee locale chiar dacă existența acestora din urmă a fost de scurtă durată²¹.

Efervescența muzeistică interbelică se explică prin interesul sporit față de problemele majore ale istoriei naționale ca: formarea limbii și a poporului român; a continuității sale neîntrerupte pe pământul României întregite, puternic stimulate după Marea Unire, înfăptuită la 1 Decembrie 1918, prin actul de la Alba Iulia.

¹⁵ *Bogsaner Zeitung*, nr. 21, Bocșa, 21 mai 1905.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Cf. I. Uzum, *op. cit.*, p. 429.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Cf. I. Popa, *Un proiect de organizare a Muzeului din Oravița*, comunicare la Simpozionul „*File din istoria localităților cărășene*”, Oravița, 2 noiembrie 1973.

²⁰ Colecția lui George Georgescu, comandantul portului Moldova Veche, apreciată de regretatul savant bănățean Constantin Daicoviciu, care a vizitat-o împreună cu Ioachim Miloia, directorul Muzeului din Timișoara: cf. C. Daicoviciu, în *Dacica* (culegere de studii materiale în colecția Biblioteca Musei Napocensis, I), Cluj-Napoca, 1969, p. 158—159.

²¹ Coriolan I. Buracu, *Muzeul General Nicolae Ceaușescu în Băile Herculane și cronica Mehadiiei*, Turnu Severin, 1924, p. 3—21; vezi și Alexandru Moisi, *Monografia Clisurei*, Oravița, 1938, p. 10—12; A. Moisi militează pentru înființarea unui muzeu arheologic al Clisurii dunărene.

Fig. 2. Imobilul din str. 7 Noiembrie nr. 50, unde a fost sediul muzeului în perioada 1962—1972.

Abb. 2. Zwischen 1962—1972 war das Museum in diesem Gebäude untergebracht.

În acest context înouitor se înscriu eforturile și preocupările venerabilului general Nicolae Cena (1844—1922)²², originar din Mehadia și revenit în localitatea natală după pensionare. Neobosit cercetător al istoriei poporului român, el organizează ample săpături arheologice la *castrul roman Praetorium* din Valea Bolvașniței²³. Paralel cu investigațiile întreprinse în zona Mehadiiei, generalul Nicolae Cena desfășură o activitate pasionată de colecționare, adunînd tot felul de obiecte și documente, mărturii referitoare la trecutul stațiunii Băile Herculane, al cărei prim director român a fost numit de Consiliul dirigent de la Sibiu²⁴.

Militant înflăcărat pe tărîmul difuzării culturii istorice, avînd o înaltă conștiință patriotică, bătrînul general hotărîse să pună rezultatele cercetărilor sale și colecțiile adunate — de o inestimabilă valoare — în slujba cauzei educării neamului românesc oferindu-le, prin testament, spre a servi înființării unui muzeu de arheologie și istorie la Băile Herculane sau la Caransebeș²⁵. Dar, Nicolae Cena nu mai apucă să vadă împlinirea visului său pentru că muri la data de 14 martie 1922, în vîrstă de 78 ani. Străduințele sale n-au fost însă zadarnice, căci prin grija Secțiunii regionale din Banat a Comisiunii Monumentelor Istorice, la 27 iulie 1924, în Băile Herculane a fost inaugurat muzeul care-i purta numele „General Nicolae Cena” — „cel dintîi în locurile balneare și climaterice

²² C. I. Buracu, *op. cit.*, p. 3, 10 (21 XI 1844—14 III 1922).

²³ *Ibidem*, p. 7.

²⁴ *Ibidem*, p. 6.

²⁵ Cf. *Testamentului* din 20 octombrie 1921 și *Procesului verbal* încheiat la 7 decembrie 1922 sub nr. 260/1922 la notarul public din Orșova; în acest sens, vezi și C. I. Buracu, *op. cit.*, p. 9—10.

din țară²⁶. După anii de entuziasm de la început, au urmat însă ani de uitare și delăsare, astfel încît muzeul „General Nicolae Cena“ a stagnat, patrimoniul său nu s-a mai dezvoltat în continuare, ba mai mult, în vremurile tulburi din preajma celui de-al doilea război mondial s-a risipit ajungînd, parte în muzeele din Timișoara și Lugoj, sau la Orșova ori la Turnu Severin parte, în direcții necunoscute, foarte probabil, la diferite persoane particulare.

În aceeași perioadă interbelică, la începutul deceniului al treilea și în deceniul al patrulea se impune o acțiune muzeistică, foarte interesantă, desfășurată în regiunea Clisurii dunărene din inițiativa căpitanului George Georgescu, comandantul portului Moldova Veche²⁷. Activitatea de colecționare întreprinsă de acest amator pasionat, însuflețit de o mare dragoste față de trecutul istoric al poporului român, a dus la constituirea unei colecții valoroase provenită de pe întreg cuprinsul Văii Dunării. Astfel au fost adunate la un loc obiecte dintre cele mai variate care, identificate, ordonate și etichetate au permis amenajarea unui muzeu particular extrem de interesant. Aici — adică, chiar în casa căpitanului George Georgescu, transformată în depozit de antichități și muzeu — alături de fosile, eșantioane și roci au reținut atenția, mai ales numeroasele exponate care ilustrau istoria Clisurii. Chiar dacă în trecut — în secolul al XIX-lea — reprezentanții unor instituții universitare și muzee din Viena, Praga, Budapesta și Belgrad au colectat pe teritoriul Clisurii noastre multe piese de mare valoare istorico-documentară, muzeul căpitanului George Georgescu reuși să pună la dispoziția vizitatorilor piese rare, iar unele avînd caracter de unicat, din epoca pietrei și neolitic, din epoca metalelor, monede și pietre cu inscripții romane, cărămizi și țigle imprimate cu stampoile unor legiuni și cohorte romane cantonate în Valea Dunării, arme vechi găsite la Pescari, pe Ostrovul Moldovei, la Pojejena sau provenind din teritoriul situat între Sichevița și Berzasca. Se aflau acolo chiar și arme achiziționate pe malul drept al Dunării, de unde proveneau fiind descoperite în zona cetății feudale de la Golubač și a castrului roman *Novae*²⁸. După ce au provocat admirația și au atras aprecieri din partea a sute și mii de vizitatori dar, mai ales, din partea unor personalități ale vieții științifice românești²⁹, la începutul conflagrației mondiale, se pare, că exponatele colecției G. Georgescu din Moldova Veche au fost evacuate pentru a fi ferite de vrtejul evenimentelor care n-au ocolit nici teritoriul Clisurii. În condițiile respective s-a întîmplat însă ca și în cazul colecțiilor adunate în muzeul „General Nicolae Cena“ din Băile Herculane, cînd cea mai mare parte dintre obiectele căpitanului G. Georgescu au fost rătăcite fără să li se mai poată da de urmă.

²⁶ *Ibidem*, p. 11; se pare că aprecierea aparține dr. Alexandru Crăciunescu, medic șef și apoi director al stațiunii Băile Herculane la data de 27 iulie 1924, cînd au avut loc festivitățile ocazionate de inaugurarea Muzeului „General Nicolae Cena“.

²⁷ Se pare că muzeul particular al comandantului Gh. Georgescu s-a realizat în șapte-opt ani, prin colectarea de obiecte și vestigii istorice găsite întîmplător pe teritoriul Clisurii; în acest sens, vezi Alex. Moisi, *op. cit.*, p. 178—180.

²⁸ *Ibidem*, p. 9—12; 179—180.

²⁹ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 158—159.

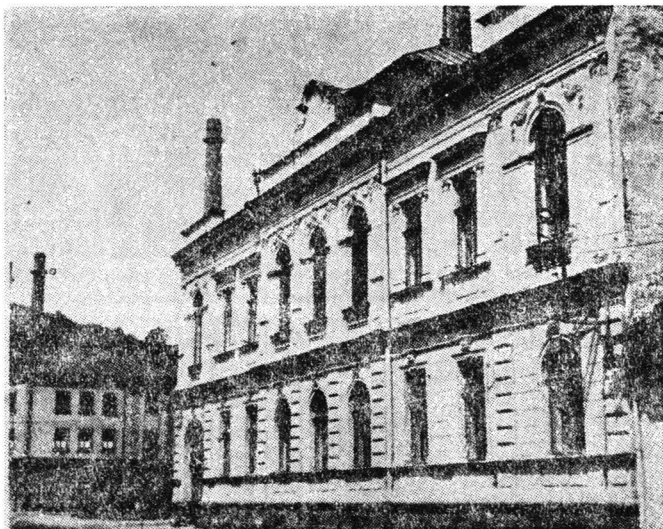

Fig. 3. Fostul sediu al Primăriei Orașului Reșița (Str. 7 Noiembrie nr. 8), unde Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin a funcționat între 1972—1976.

Abb. 3. Der gewesene Sitz des Rathauses von Reșița (Str. 7 Noiembrie Nr. 8), wo das Museum zwischen 1972—1976 funktioniert.

De asemenea este necesar să subliniem că în ținutul nostru, — ne referim firește la teritoriul actual al județului Caraș-Severin — de-a lungul perioadei interbelice s-au remarcat și alți colecționari care și-au desfășurat activitatea la Bocșa, Caransebeș, sau la Reșița. Chiar dacă acțiunile întreprinse de ei nu au cunoscut amploarea și nivelul celor inițiate de generalul N. Cena sau de căpitanul George Georgescu și nici n-au fost finalizate muzeistic se impun, în schimb, prin marea pasiune care le-a generat; prin diversitatea preocupărilor și domeniilor abordate de colecționari; în sfârșit, prin crearea și menținerea aceluia climat cultural propice dezvoltării interesului local pentru înființarea unui muzeu. Dintre acești colecționari, mai modești, totuși oameni pasionați dispuși să-și sacrifice timpul liber și, adeseori, mijloace materiale însemnate, în scopul adunării și păstrării unor obiecte rare și frumoase, amintim aici pe: prof. dr. Dimitrie Cioloca din Caransebeș, posesorul unor colecții de icoane, monede vechi, cărți și periodice³⁰; familia Merkl din Bocșa Montană, al cărei reprezentanți au adunat o valoroasă colecție de insecte și fluturi din Banat, ba pînă și din îndepărtata Japonie³¹; menționăm, în sfârșit și numele farmacistului Rudolf Wölflingseder din aceeași localitate, care poseda colecții de pictură, porțelanuri, documente, carte veche și bibliofilă, periodice etc.³².

Numărul colecționarilor a fost însă și mai mare în orașul Reșița unde era cunoscută activitatea remarcabilă desfășurată de profesorii: D. Kanabe,

³⁰ George C. Bogdan, în *Flamura roșie*, IX, nr. 784, 11 mai 1957.

³¹ *Ibidem*.

³² Rudolf Wölflingseder a donat o parte dintre obiectele adunate la înființarea Muzeului din Reșița. Mai târziu, după decesul acestui membru fondator, numeroase obiecte din colecția sa au intrat prin achiziție în proprietatea MJIR.

Ernö Speidl, Iosif Widhager, Gheorghe Molin, sau de către economistul Gheorghe Cimponeriu, care avea diferite colecții constituite din cărți, periodice documente ilustrate, monede, materiale arheologice etc.³³; inginerii: Petru Gherguța și Anton Ringeisen³⁴, deținătorii unor splendide colecții de mineralogie și paleontologie; Alexandru O. thmayer și Hermann Hell care aveau colecții de fotografii, documente și obiecte legate de trecutul metalurgiei reșițene³⁵; Gheorghe Tunea care își alcătuiască o interesantă colecție paleontologică, piese de mineralogie și trofee cinegetice³⁶; sau Ion Marta, vânător faimos dar, în același timp, conservator și preparator de trofee care deținea o colecție formată din zeci și sute de exemplare conservate, reprezentative pentru fauna Banatului³⁷.

Multe dintre obiectele adunate de cei amintiți mai sus au fost oferite școlilor și gimnaziilor locale folosind drept material didactic de mare valoare și originalitate. Din păcate, lipsa de interes a organelor locale din acele vremuri — neacordarea sprijinului material și moral necesar — a reprezentat cel mai serios obstacol în calea atragerii și unificării nenumăratelor inițiative particulare, pentru concentrarea organizată a colecțiilor ce le dețineau și valorificarea lor într-o instituție cu caracter public în folosul obștii.

De atunci au trecut câteva decenii, dar interesul reșițenilor pentru crearea muzeului în orașul lor nu a dispărut.

Treptat, după refăcerea economiei distruse de război, condițiile activității pașnice au generat și la Reșița premisele necesare reînodării firului vechilor tradiții și dinamizării vieții culturale locale. În contextul înnoitor, postbelic n-au întârziat să apară noi inițiative și demersuri insistente care urmăreau înființarea unei instituții culturale științifice în Ceta tea de Foc.

În acest sens, pe la începutul anului 1957, adică, cu mai bine de trei decenii în urmă, în sinul lucrătorilor din uzinele reșițene s-a avansat propunerea creării unui muzeu tehnic al Reșiței. Era doar un început, concretizat printr-un memoriu către Casa de cultură a sindicatelor, căreia i s-a solicitat colaborarea în problema înființării muzeului. Se părea, că demersurile se desfășoară într-un ritm lent, pe un teren destul de arid, dar această situație n-a mai descurajat pe nimeni. Un grup de reșițeni pasionați hotări să preia inițiativa și s-o ducă pînă la capăt. Activitatea lor a început prin redactarea unui memoriu adresat organelor locale prin care se transmiteau propuneri foarte concrete în legătură cu înființarea unui muzeu în orașul Reșița. Cu acest prilej s-au relevat atât necesitatea stringentă, cât și importanța creării instituției în viața culturală a orașului, ca și posibilitățile reale pentru înfăptuirea vechiului deziderat al muncitorilor și intelectualilor reșițeni. În același timp, s-a solicitat sprijinul conducerii Combinatului Metalurgic Reșița. Rezultatele acestor

³³ George C. Bogdan, în *Flamura roșie*, nr. IX, nr. 784, 11 mai 1957.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Ambii se numărau printre fondatorii Muzeului din Reșița, în prezent decedați.

³⁶ După decesul proprietarului, urmașii au donat colecțiile MJIR, unde parțial au fost și valorificate; în acest sens vezi Georgeta Trîncă (El Susi) în *Acta MN*, XX, 1983, p. 859 și urm.

³⁷ În prezent decedat, s-a numărat printre fondatorii și donatorii Muzeului din Reșița.

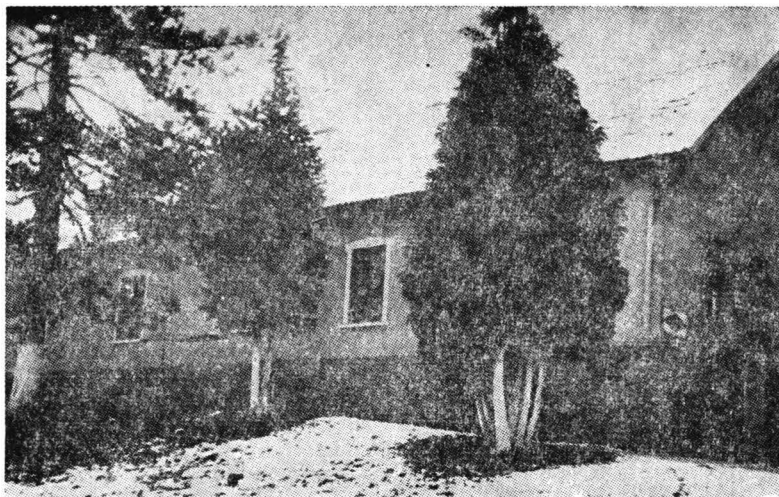

Fig. 4. Între anii 1976—1981 patrimoniul muzeului reșițean a fost depozitat în această clădire, situată pe str. Văliugului nr. 103.

Abb. 4. Zwischen 1976—1981 war das Patrimonium des Museums in diesem Gebäude auf der Văliugulustrasse nr. 103 untergebracht.

acțiuni conjugate n-au întârziat să apară și curînd, chiar în cadrul Combinatului Metalurgic Reșița a fost creată „Comisia pentru înființarea muzeului“, compusă din 27 de reprezentanți ai oamenilor muncii: ingineri, tehnicieni, funcționari și muncitori. În fruntea comisiei era un președinte, în persoana ing. Gheorghe Ilin, un vicepreședinte în persoana economistului Dumitru Neagrău și secretarul comisiei George C. Bogdan, cunoscut om de cultură și publicist din Reșița³⁸. Foarte operativă, noua comisie a început să identifice și să colecteze diferite documente și obiecte (piese, unelte, utilaje, instalații, acte vechi de valoare documentară, hărți vechi, fotografii, afișe, plăci comemorative etc.)³⁹. Pentru atingerea scopului propus au fost atrași noi colaboratori din rîndurile intelectualității reșițene și dintre numeroșii pensionari pasionați de cercetarea istoriei locale, ba uneori, ei înșiși colecționari de relicve sau alte mărturii ale trecutului. Urmărind creșterea sferei de acțiune, la 12 iulie 1957, Comisia pentru înființarea muzeului a elaborat un material propagandistic, numit: *Apel pentru înființarea unui muzeu la Casa de cultură C.M.R. din Reșița*⁴⁰ și care, tipărit în mii de exemplare a fost difuzat cu sprijinul colaboratorilor în întreaga țară, ba chiar, popularizat cu ajutorul presei⁴¹.

³⁸ Prin *Ordinul de serviciu*, nr. 74 din 20 iunie 1957, Directorul General al CMR, dispune înființarea unei Comisii „care să ducă la bun sfîrșit sarcina de mai sus“ (înființarea unui muzeu), stabilindu-i componența nominală la 21 de membri. Ulterior, cum reiese și din *Apelul...*, elaborat, nr. membrilor comisiei pentru înființarea muzeului a fost mărit la 27 membri.

³⁹ George C. Bogdan, în *Drapelul Roșu*, Timișoara, nr. 4031 din 8 XII 1957.

⁴⁰ Cf. exemplar tipărit, aflat în posesia autorului prin amabilitatea lui George C. Bogdan, fostul secretar al Comisiei pentru înființarea muzeului, datat din 12 iulie 1957.

⁴¹ Alexander Tietz, în *Neuer Weg*, nr. 2546 din 28 iunie 1957; G. C. Bogdan, în *Flamura roșie*, IX, nr. 803 din 17 iulie 1957; *Apelul...*, a apărut și în *Neuer Weg*, nr. 2576, 2 august 1957.

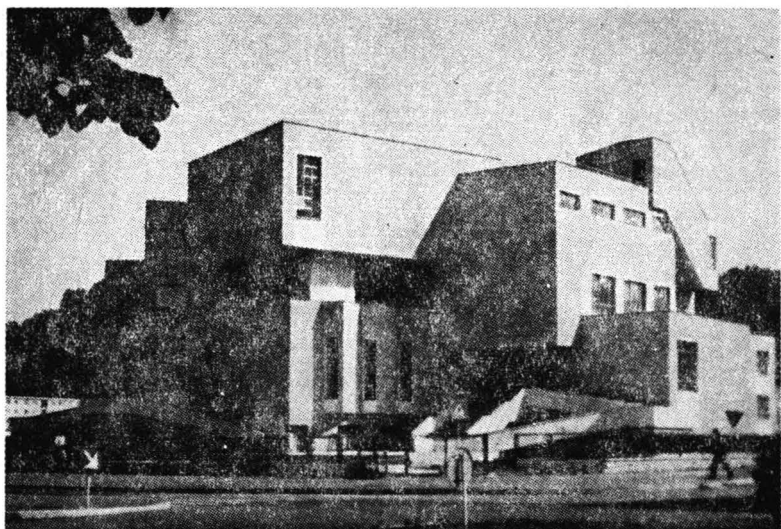

Fig. 5. Monumentala construcție situată pe Bd. Republicii nr. 10, devenită sediul Muzeului Județean de Istorie din luna decembrie 1987.

Abb. 5. Der Monumentalbau aus dem Republicii Boulevard nr. 10, wurde im Monat Dezember des Jahres 1987 der Sitz des Museums.

Paralel, cu acțiunile de colectare a patrimoniului muzeistic în anul 1958, la Casa de cultură au fost inițiate o serie de manifestări pregătitoare ca: expoziția *Reșița ieri și azi*, organizată cu sprijinul asociației turiștilor reșițeni (C.O.R.T.E.), care pe lângă alte materiale, provenite din donații, cuprinde și exponate cu caracter istoric-arheologic culese, cu ocazia unor excursii și drumeții în zona înconjurătoare; simpozionul cu tema „*Să cunoaștem trecutul regiunii noastre*”⁴². Cei peste 22 000 de reșițeni care au participat la aceste manifestări, reprezintă dovada de netăgăduit a interesului puternic pentru cultură, demonstrând dorința locuitorilor acestui oraș de a avea muzeul lor, o instituție specializată care să ofere cunoștințe și date despre istoria ținutului natal.

Răspunzînd numeroaselor propuneri, ca și apelurilor adresate, Sfatul Popular al orașului Reșița hotărî, în toamna anului 1959, înființarea unui muzeu de istorie locală. Cu acest prilej a fost constituit și un *Comitet de organizare al muzeului orașenesc Reșița*, sub competența conducere de specialitate a profesorului de istorie Octavian Răuț.

În concepția celor care l-au inițiat și organizat, noul vlăstar al muzeografiei românești urma să revină „nu numai un colecționar de valori culturale, ci și o instituție vie, capabilă să popularizeze idei, să insuflă

⁴² Informații amabile din partea lui Albert Vető, ca și a dr. Gheorghe Lazarovici, lucrător al Muzeului din Reșița și statornic colaborator al instituției (în prezent, șef secție arheologie la Complexul muzeal județean din Cluj-Napoca).

sentimente și să-și exercite funcțiile de cercetare, colectare și cultural-educative în folosul marelui public⁴³.

Astfel, într-o atmosferă sărbătorească, dominată de entuziasm și de optimism molipsitor, la orele 18⁰⁰, în ziua de 23 decembrie 1959, a fost inaugurat sediul primei instituții muzeale din istoria Reșiței, în imobilul din strada 6 Martie nr. 27, la parterul fostului Sfat popular raional. Prima expoziție organizată la inaugurarea muzeului, prezenta, în spațiul oferit de trei încăperi, obiecte și materiale legate de trecutul istoric îndepărtat, de începuturile și dezvoltarea uzinelor Reșița, ca și de cadrul natural din împrejurimi. De fapt, tematic se urmărea o prezentare succintă a momentelor principale înregistrate în evoluția societății omenești din acest ținut⁴⁴. Desigur, prezentarea dezvoltării istorice sub altă formă, nici nu era posibilă datorită caracterului foarte eterogen al patrimoniului inițial, constituit empiric, exclusiv din obiecte donate de cei peste 50 de colecționari amatori care au răspuns solicitării *Comisiei de organizare a muzeului*⁴⁵. Schematismul expunerii era influențat, însă, în mare măsură, de numeroasele „pete albe” și de golurile existente atunci, în cunoașterea trecutului istoric al ținutului, datorită penuriei izvoarelor istoriei locale determinată, în primul rînd, de absența investigațiilor arheologice.

Acestor necesități și probleme vitale pentru existența sa, trebuia să le răspundă, încă din primii ani de activitate, tînărul muzeu reșițean. Situația a fost agravată de faptul că neexistînd o recunoaștere oficială din partea forurilor centrale de resort și deci, un statut legal de funcționare, proaspăta instituție muzeală s-a confruntat cu grave probleme de personal, de finanțare a activităților sale și de bază tehnico-materială. Apreciind rolul important ce revenea noului așezămînt cultural științific, în procesul de educare și instruire a oamenilor muncii, conducerea uzinelor și unii reprezentanți inimoși din cadrul organelor locale au înțeles să sprijine muzeul pentru a supraviețui și în continuare.

Încă din primăvara anului 1960 s-au găsit posibilități și forme adecvate în vederea sporirii patrimoniului muzeistic prin achiziții, dar mai ales prin înțierea și executarea unui program propriu de cercetare arheologică în împrejurimile Reșiței și pe Valea Bîrzavei. Aproape de la început, eforturile locale pentru organizarea pe baze științifice a activității s-au bucurat de sprijinul Muzeului regional al Banatului, arheologii Marius Moga, Ortansa Radu îndrumînd, cu competență, primii pași în domeniul cercetărilor arheologice, întreprinși de muzeul reșițean. Așa s-au organizat: explorarea peșterilor Stîrnic și Popovăț; numeroasele perieghenze întreprinse, pe culmile împădurite de la Coltani și Bocșa; sau cercetarea împrejurimilor din zona Ocnei de Fier și Dognecei. Treptat, colecțiile muzeului au crescut iar numărul obiectelor, din ce în ce mai mare și mai variat, ridică problema păstrării și conservării, dar mai ales, a valorificării expoziționale într-un spațiu devenit, iarăși foarte limitat.

⁴³ Cf. *Memoriu* din 5 august 1960, în *Arhiva MJIR*, Dosar nr. 33/1962, filele 4—8.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Text manuscris întocmit de Albert Vető, la solicitarea subsemnatului. Lista donatorilor muzeului se păstrează în posesia autorului; vezi și *Referat*, din 14. VI. 1961, text dactilografiat în *Arhiva MJIR*, Dosar 33/1962, filele 2—3.

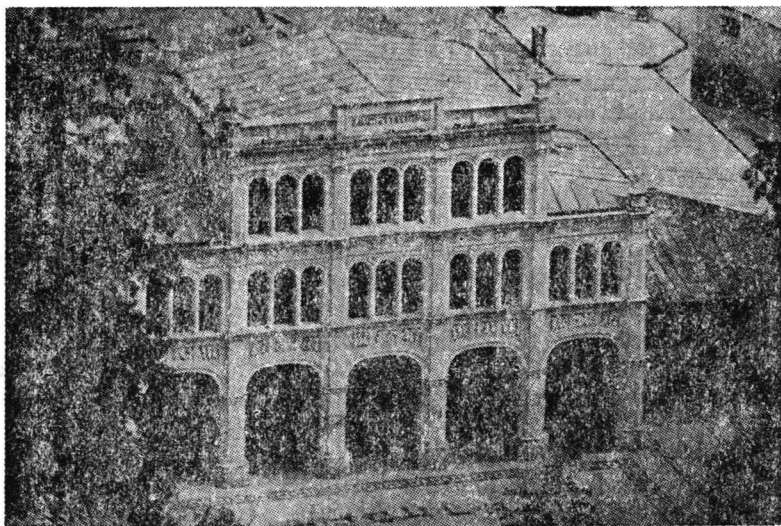

Fig. 6. Fațada construcției la etajul căreia se află expoziția permanentă a stațiunii Băile Herculane — organizată din anul 1971.

Abb. 6. Die Fassade des Gebäudes in dessen Stockwerke sich die ständige Ausstellung des Kurortes Băile Herculane befindet (wurde 1971 organisiert).

Astfel, nu vor trece, nici șase luni de la înființarea muzeului când, nevoia spațiului pentru expunere și depozitare a devenit foarte acută, chiar dramatică odată cu organizarea primei acțiuni expoziționale, mai ample, în primăvara anului 1960. Această nouă expoziție de istorie și arheologie organizată, cu sprijinul și participarea Muzeului regional al Banatului, urmărea să ilustreze dezvoltarea istorică a societății omenești în sud-vestul României printr-un mare număr de exponate tridimensionale, originale, împrumutate de la instituția timișoreană. Atunci s-a constatat că spațiul muzeului este cu totul neîncăpător astfel încât expoziția a fost transferată și montată în sălile oferite de către Casa de cultură a sindicatelor. Acțiunea în sine a reprezentat un succes de public deosebit, pentru că într-o perioadă de numai două luni de zile s-au înregistrat 18 160 de vizitatori cu plată⁴⁶. Dacă avem în vedere populația Reșiței în perioada respectivă, cifra vizitatorilor este cu adevărat impresionantă, ea demonstrând că spațiul inițial atribuit muzeului era, extrem de redus. Situația instituției devine și mai grea din vara aceluiași an, după primele sondaje și săpături arheologice pe teritoriul localităților Ramna, Bocșa și Berzovia. În urma acestor investigații deosebite de rodnice, muzeul și-a încetat orice activitate expozițională, sediul său fiind transformat într-un mare depozit, cu cabinete de lucru destinate studierii și prelucrării materialelor provenite din săpături. Este evident că întreruperea activității expoziționale n-a însemnat, nicidecum, încetarea existenței muzeului din Reșița ba, dimpotrivă, a determinat dezvoltarea

⁴⁶ Referat al Sfatului popular al orașului Reșița — Secțiunea învățământ și cultură, text dactilografiat, cuprinzând opt file nedatate, păstrate în Arhiva MJIR, Dosar nr. 33/1962, filele 14—21.

laturii esențiale a activității acestuia, cercetarea științifică, care justifică însăși rațiunea de a fi a unei asemenea instituții.

Activitatea de cercetare științifică, în special, investigațiile arheologice efectuate între anii 1960—1962, prin cantitatea importantă de materiale și obiecte descoperite au diversificat structura colecțiilor sporindu-le la un total de 6 000 exponate⁴⁷. Situația aceasta a impus cu necesitate, prin evidența faptelor, problema atribuirii unui nou local, mai încăpător, ca și recunoașterea oficială a muzeului. Cu sprijinul oficialităților locale, însă de la începutul anului 1962 muzeului i s-a repartizat imobilul din strada 7 Noiembrie nr. 50, dotat cu spații la subsol, parter, etaj și cu o curte interioară proprie⁴⁸. Inaugurarea noului sediu a avut loc într-un cadru festiv în ziua de 11 martie 1962. Patru zile mai târziu, adică la 15 martie, prin adresa nr. 48322/1962 a Ministerului Învățământului și Culturii, Muzeul orașului Reșița a dobândit aprobarea oficială de funcționare, ca instituție de categoria II b.

Pornind de la structura patrimoniului constituit din colecții de mineralogie — paleontologie, arheologie — istorie veche și istoria dezvoltării metalurgiei, cea dintâi expoziție de bază a muzeului reșițan a fost organizată pe trei secțiuni cu tematică distinctă: la parter, prin exponate originale, dar și cu ajutorul unor hărți și grafice era înfățișat trecutul geologic și bogățiile din subsolul teritoriului aparținător Reșiței; la etaj, pe spațiul a trei încăperi a fost ilustrată dezvoltarea istorică a societății omenesti din paleolitic până în epoca feudală; cel mai mare spațiu a fost destinat reprezentării istoriei metalurgiei ca ocupație economică de bază a oamenilor din Valea Bîrzavei, începînd din perioada eneolitică și pînă în prezent.

Beneficiind de un sediu propriu, mult mai corespunzător nivelul dezvoltării patrimoniului în etapa respectivă, ca și de o bază tehnico-materială superioară, între anii 1962—1964 devenise posibilă reorganizarea și așezarea întregii activități a muzeului pe baze rigurose științifice, pornind chiar de la evidența primară a exponatelor și colecțiilor.

Pe planul cercetării și valrificării moștenirii culturale a poporului român, încă de la primii pași Muzeul din Reșița și-a asumat sarcina investigării istorico-arheologice a teritoriului aflat pe raza sa de acțiune. La început, înregistrăm firesc o perioadă de pionerat, căutări insistente, de periegeze, sondaj și numeroase săpături de verificare, orientate între anii 1962—1964 aproape exclusiv, de-a lungul Văii Bîrzavei. Spre sfîrșitul intervalului de prospectare a teritoriului menționat, un colectiv de arheologi reșițeni în colaborare cu specialiști de la Muzeul Banatului⁴⁹, organizează primele săpături arheologice sistematice, de amploare, în hotarul localităților Berzovia, Ramna, Bocșa Română, Zorlențul Mare, Surduc și Greoni⁵⁰.

⁴⁷ Referat (către Sfatul popular al regiunii Banat), text dactilografiat din două file, Dosar nr. 33/1962, filele 9—10.

⁴⁸ Cf. Memoriu din 5 august 1960; în prezent în această clădire se află sediul Bibliotecii Județene.

⁴⁹ Din partea Muzeului orașenesc Reșița au participat prof. Octavian Răuț și viitorul arheolog Gheorghe Lazarovici, pe atunci elev al Liceului mixt Reșița. De la Timișoara participă Marius Moga și Ortansa Radu.

⁵⁰ Săpăturile de la Surduc și Greoni au fost conduse de dr. Dumitru Protase de la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca.

Este incontestabil că în primii ani ai existenței muzeului activitatea arheologică amintită anterior, reprezenta aproape forma exclusivă de cercetare practică, care s-a dezvoltat continuu urmărind în principal realizarea a două obiective importante:

1. Îmbogățirea documentației arheologice, a tezaurului de informații, date și dovezi materiale, diversificarea și creșterea numărului colecțiilor, care să contribuie la înlăturarea numeroaselor „pete albe” și a golurilor existente în cunoașterea trecutului istoric al zonei, implicit, în tematica reprezentării sale expoziționale.

2. Elaborarea unui repertoriu arheologic, cât mai complet și exact, întemeiat pe confruntarea informațiilor cu terenul, prin periegheze, explorări și sondaje de verificare, spre a servi drept instrument de lucru în orientarea investigațiilor arheologice de amploare, dar și ca îndrumător pentru stabilirea eventualelor priorități și includerea lor în programele de cercetare anuale, sau de perspectivă, ale muzeului.

Cu toate acestea între anii 1965—1967, dezvoltarea cercetării arheologiei a înregistrat un ritm mai lent, investigațiile stăruind mai mult intervenită în activitatea arheologică a permis însă, dezvoltarea unor cercasupra castrelor romane de la Berzovia și Surduc⁵¹. Perioada de relaxare cetări care vizau domeniu istoriei tehnice a mineritului și metalurgiei. În acest scop s-au întreprins numeroase acțiuni pe teritoriul localităților: Doman, Secu, Lupac, Dognecea, Ocna de Fier, Bocșa, Cracu cu Aur, Anina și Oravița⁵².

Odată cu primăvara anului 1968, după reorganizarea administrativ teritorială a țării, Muzeul orașului Reșița s-a transformat în Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, iar întreaga sa activitate — de cercetare, evidență științifică, ocrotirea patrimoniului și cultural — educativă — va înregistra o intensificare extinzându-se, practic, la aria întregului județ recent constituit.

În noul context județean au devenit posibile o serie de rezultate valoroase, descoperiri și contribuții istorico-arheologice deosebite ajunse în prezent, bine cunoscute și apreciate, pe plan științific național, dar și dincolo de hotarele patriei ilustrând o remarcabilă etapă din activitatea de cercetare arheologică și de valorificare a patrimoniului cultural existent pe teritoriul sud-vestic al României.

În contextul schițat, după faza începuturilor, din anul 1969, se poate vorbi despre trecerea hotărâtă la îndeplinirea prevederilor unui program de cercetare arheologică, de largă perspectivă, menit să acopere sistematic teritoriul județului Caraș-Severin și să contribuie, în același timp, la cunoașterea istoriei locale (a problemelor și aspectelor sale, în amănunțime), ca și la elucidarea unor probleme fundamentale ale istoriei naționale.

Orientat, în funcție de realități județene și de necesități obiective, corect determinate și precis formulate, programul de cercetare arheologică a fost structurat, cronologic și tematic, astfel încât să ofere răspun-

⁵¹ Dr. D. Protase, preia în această perioadă și conducerea cercetărilor la castelul de la Berzovia, iar din partea Muzeului din Reșița participă Volker Wollmann, directorul de atunci al instituției.

⁵² Cercetările de istorie a tehnicii, întreprinse în perioada 1965—1967 sub conducerea directorului instituției au contribuit la dezvoltarea patrimoniului în domeniul mineritului și metalurgiei.

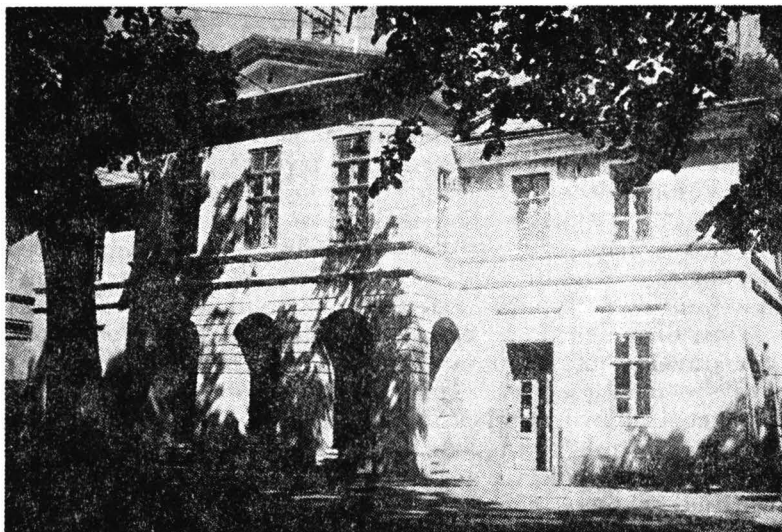

Fig. 7. Teatrul Vechi din Oravița. Monument de arhitectură edificat în anul 1817, devenit muzeu din anul 1969, când a fost inaugurată expoziția permanentă de istoria culturii.

Abb. 7. Das alte Theater aus Oravița, 1817 errichtetes Monument, seit 1969 Museum das die ständige Ausstellung der Geschichte der Kultur beherbergt.

suri problemelor importante, de mare interes științific, dar nelucidate, pe care le menționăm mai jos:

1. Locul și rolul deținut de teritoriul județean în cadrul procesului de antropogeneză. Identificarea și cunoașterea unor străvechi culturi și civilizații existente în aceste părți.

2. Cunoașterea evoluției locale, specifice, a comunităților neolitice și relațiile fondului cultural autohton cu fondul neolitic balcano-anatolian și mediteranean.

3. Identificarea vestigiilor care atestă începuturile unor ocupații permanente ale locuitorilor din acest ținut, în legătură cu exploatarea și folosirea metalelor existente în cantități importante în zona muntoasă din partea de sud a Banatului.

4. Cunoașterea celor mai timpurii reprezentări, pe plan arheologic ale civilizației daco-getice, unitatea și dezvoltarea culturii materiale și spirituale daco-gete, în conexiunile și dialogul ei cu alte civilizații ale lumii contemporane.

5. Precizarea caracterului, duratei și profunzimii stăpînirii romane pe teritoriul Banatului. Aspectele caracteristice, specifice ale simbiozei daco-romane și raporturile autohtonilor cu populațiile migratoare.

6. Cultura materială și spirituală a românilor bănățeni la începutul evului mediu, caracterul ei romantic, unitar și original.

7. Geneza și cristalizarea formelor feudale autohtone, rezultate ale afirmării independente a românilor bănățeni, pe plan economic, social, politic și cultural în perioadele de la începutul evului mediu. Fortificații, așezări, reședințe și ctitorii cneziale sau voievodale românești.

Odată cu trecerea la îndeplinirea acestui program a apărut și necesitatea imperioasă a realizării unei publicații proprii de specialitate care, să servească la rapida popularizare a rezultatelor cercetării arheologice și istorice efectuate de muzeu, dar, mai ales, la introducerea lor în circuitul științific național, prin elaborarea unor rapoarte, comunicări, note, studii și alte materiale menite să devină izvoare și repere sigure pentru întocmirea viitoarelor sinteze cu privire la dezvoltarea societății românești pe teritoriul Banatului. De la început, s-a urmărit ca această publicație să grupeze în jurul său pe toți cei interesați în cercetarea arheologică și istorică a Banatului. Se impune, de aceea să precizăm aici, că în primii săi ani de activitate Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin din Reșița nu dispunea de potențialul științific pe care-l presupunea realizarea obiectivelor unui program de cercetare arheologică, atât de vast, nu existau specialiștii necesari, nici sub raport numeric și nici calitativ. Tînărul colectiv al instituției a fost format și s-a rodat pe parcurs, iar în această direcție un rol important și un sprijin de nădejde s-a obținut din partea unui larg colectiv de colaboratori externi. Îndeplinirea sarcinilor științifice asumate, a beneficiat, în primul rînd, de îndrumarea, am putea spune pîrintească și de conducerea de către regretatul savant Constantin Daicoviciu, fiul acestor meleaguri⁵³, alături de care au participat mai tinerii cercetători, unii cu o bogată activitate și prestigiu bine stabilit pe tîrîmul cercetării arheologice cum au fost și regretații dr. Hadrian Daicoviciu, dr. Nicolae Vlăsa de la Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, sau dr. Floarea Mogoșanu de la Institutul de arheologie din București. Alături de aceștia au participat, de asemenea, cu competență și entuziasm, arheologii: dr. Mircea Rusu, conf. univ. dr. Dumitru Protase, dr. Gheorghe Lazarovici, dr. Nicolae Gudea, Ștefan Matei și Eugen Iaroslavschi, de la Institutul de istorie-arheologie și Facultatea de istorie a Universității din Cluj-Napoca, precum și de la Muzeul de istorie al Transilvaniei⁵⁴; dr. Petre Roman și dr. Vasile Boroneanț de la Institutul de arheologie din București.

Cu sprijinul lor, prin activitatea colectivului reșițean, în mod treptat, proiectele de cercetare au început să prindă viață iar, paralel cu ele din anul 1971 a fost inaugurată și activitatea editorială a muzeului reșițean odată cu apariția primului număr al publicației *Banatica*, culegere științifică de materiale și studii referitoare la arheologia și istoria județului Caraș-Severin. Editată din doi în doi ani, astăzi, această publicație devenită foarte cunoscută în țară și peste hotare se află în fața apariției celui de-al X-lea volum.

⁵³ A trăit în perioada 1898—1973. Originar din localitatea Căvăran (jud. Caraș-Severin), care-i poartă astăzi numele a fost înmormîntat la Cluj-Napoca. Într-o scrisoare către G. C. Bogdan datată la 22 august 1957 își exprimă simpatia pentru inițiativa înființării muzeului la Reșița, făgăduind atât sprijinul personal cît și din partea instituției pe care o conducea: „Vă asigur de la început de tot concursul meu și de concursul colaboratorilor specialiști de la Institutul de Istorie pe care-l conduc”. Promisiune, întotdeauna onorată, pînă la moarte!

⁵⁴ Cercetările organizate în perioada 1968—1980 la Gornea, Pescari și Ilidia, unde au funcționat cele mai mari șantiere arheologice de pe teritoriul județului Caraș-Severin, au fost organizate și finanțate, integral, de către Muzeul județean de istorie din Reșița, alături de colaboratorii din Cluj-Napoca: Gh. Lazarovici, N. Gudea și St. Matei, la cercetări participînd și subsemnatul în calitate de responsabil al săpăturilor de arheologie feudală.

Fig. 8. Aspect din expoziția permanentă de istorie a Clisurii, organizată la Moldova Nouă.

Abb. 8. Ansicht von der ständigen Ausstellung der Geschichte de Clisura.

Pe de altă parte, în dezvoltarea activității de cercetare arheologică, noua etapă a fost, de la început, dominată de faza executării unor ample și intense săpături de salvare, organizate în Valea Dunării la diferite obiective care urmau să fie inundate de apele viitorului lac de acumulare de la Porțile de Fier I. Au fost anii 1968—1971, plini de eoul unor spectaculoase descoperiri arheologice, de mare importanță pentru cunoașterea istoriei locale, dar și pe plan național, înregistrate în cuprinsul localităților Gornea, Pescari, Pojejena, Moldova Nouă și Berzasca⁵⁵. De atunci, în fiecare an, cercetările arheologice au vizat noi obiective, extinzându-se spre Valea Carașului, Valea Nerei, Valea Bîrzavei și în zona culoarului Timiș-Cerna, trecînd de la faza săpăturilor de salvare și a sondajelor de verificare, la executarea unor ample săpături arheologice sistematice, de durată.

În continuare, amintim foarte succint, cîteva dintre cele mai importante rezultate și contribuții aduse de către specialiștii Muzeului de istorie al județului Caraș-Severin la dezvoltarea cercetării istorico-arheologice a teritoriului și patrimoniului cultural național:

— Astfel, investigarea epocii paleolitice în stațiunile de la Gornea (Dealul Căuniței și Dealul Păzăriște) și în peștera Gaura Chindiei II de la Pescari, a pus în evidență vechimea locuirii și activității omenești pe plaiurile din Valea Dunării, dar mai ales, a lămurit o serie de particularități ce definesc caracteristicile unui așa-numit paleolitic superior „cuartitic” de tip bănățean⁵⁶. În același timp, picturile rupestre de la Gaura Chindiei, se constituie printre cele mai vechi și, deosebit de valoroase, reprezentări ale artei parietale primitive de pe teritoriul României și din întreg spațiul sud-est european.

⁵⁵ V. Boroneanț, în *Banatica*, III, 1975, p. 123—129.

⁵⁶ Florea Mogoșanu, *Paleoliticul din Banat*, București, 1978, p. 130—136.

— Amplele săpături arheologice, efectuate sistematic în așezările de la Gornea, Moldova Veche, Liubcova, Pojejena și reluarea unor cercetări mai vechi de la Zorlențu Mare, Ohaba Mîtnic și Ruginosu au scos la lumină o cantitate impresionantă de vestigii care, atestă gradul înalt al dezvoltării culturii materiale și spirituale, atins de comunitățile neolitice de tip Starcevo-Criș și Vinča-Turdaș, ilustrând relațiile acestor culturi autohtone cu avansatele civilizații neolitice din spațiul balcano-anatolian și mediteranean. Un rezultat foarte concret al acestor cercetări asidue a fost constituirea în cadrul Muzeului județean de istorie din Reșița, a uneia dintre cele mai valoroase colecții de plastică neolitică — în special figurine antropomorfe — din țară și chiar, din întreaga regiune nord-balcanică.

Din punct de vedere științifico-documentar, așezarea aparținând culturii Vinča, faza A, cercetată pe terasa *Căunița de Sus* de la Gornea, a fost identificată și se poate încadra printre cele dintii epicentre ale unei străvechi civilizații — trei-patru, la număr, în toată Valea Dunării — de origine anatoliană, care a pus bazele neoliticului mijlociu în Europa de sud-est⁵⁷.

La Zorlențu Mare, în punctul *Icreliște*, pe o suprafață de peste 20 ha, au fost identificate vestigiile unei adevărate metropole, aparținând purtătorilor culturii Vinča din neoliticul mijlociu, a cărei identificare și studiere a permis lămurirea evoluției acestei culturi pe întreg spațiul bănățean⁵⁸.

— Începuturile procesului de indoeuropenizare, dezvoltarea civilizației tracilor timpurii, dezvoltarea remarcabilă și difuzarea largă a metalurgiei aramei și bronzului, sînt atestate prin săpăturile de la Cuptoare-Dealul Sfogea; Băile Herculane-Peștera Hoților; Gornea-Sichevița (în numeroase puncte); Liubcova-Stenca și Țiglărie; Moldova Veche și Valea Timișului (com. Buchin).

Contribuții valoroase la cunoașterea dezvoltării civilizației tracilor timpurii au prilejuit săpăturile întreprinse la Gornea, Stenca Liubcovei, Valea Timișului, Caransebeș, Moldova Veche-Ostrov și la Liubcova-Țiglărie. Urmele materiale, scoase la lumină cu acest prilej, pun în evidență strînsa înrudire etno-culturală existentă pe un spațiu geografic foarte vast. Obiectele de bronz găsite în număr din ce în ce mai mare, reflectă bogăția zăcămintelor cuprifere, ca și nivelul înalt al metalurgiei bronzului pe teritoriul județului Caraș-Severin.

— Dezvoltarea metalurgiei fierului în perioada hallstattiană este bine reprezentată de rezultatele cercetărilor întreprinse la Bocșa Română, Gornea, Pescari, Moldova Veche, Vărădia, Ilidia (com. Ciclova Română), Remetea-Pogonici și Valea Timișului. Numărul mare al stațiunilor de tip Basarabi, cultură considerată astăzi, drept cea mai timpurie reprezentare pe plan arheologic a civilizației daco-getice, o dovadă, incontestabilă, că teritoriul actualului județ Caraș-Severin a făcut parte din arealul vetrei permanente de formare și dezvoltare istorică a acestui popor. De asemenea, cercetarea importanțelor așezări dacice de la Berzasca-Stenca Liubcovei, Gornea, Pescari, Vărădia, Dalboșeț și, mai recent, Divici (com. Pojejena), demonstrează caracterul unitar al culturii materiale și spirituale,

⁵⁷ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului* (Biblioteca Musei Napocensis, IV), Cluj-Napoca, 1979, p. 70—77; 122—130; 177—183.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 78 și nota 91.

concepția strategică-militară înaintată a daco-geților, precum și relațiile pe care le-au stabilit cu civilizațiile celtică și romană.

— Săpăturile arheologice întreprinse la Berzovia, Surduc, Brebu, Caransebeș, Teregova, Dalboșeț, Lăpușnicel, Vărădia, Gornea și Pojejena au adus importante contribuții la cunoașterea caracterului stăpînirii romane în Banat sub raport militar, economic, social și cultural. Profunzimea și durata stăpînirii romane în această parte a vechii Dacii, sînt evidențiate, între secolele IV—VI, prin descoperiri semnalate la Soșdea, Ilidia, Fizeș, Greoni, Vărădia, Vrăniuț, Pojejena, Radimna, Moldova Veche și Gornea. Dovezile materiale scoase la lumină, în hotarele localităților enumerate, atestă că dacii, autohtonii acestui spațiu nord-dunărean n-au fost exterminați din aceste părți, nici cu ocazia războaielor de cucerire a Daciei și nici mai târziu. Ei au rămas și au continuat să pună în valoare, atît pămîntul cît și bogățiile subsolului generos pe care-l stăpîneau, participînd la închegarea comunității daco-romane și la formarea poporului și a limbii române.

— O mare importanță istorico-arheologică și documentară a avut cercetarea fortificației romano-bizantine de la Gornea — *Căunița de Jos*. Acest castellum, de tipul quadrimurgium, păzit de vexilații ale Legiunii a VII-a Claudia Cuppis, a rămas în prezent singura dintre cele trei fortificații ale limesului nord-dunărean din Banat, cercetată exhaustiv și numai parțial inundată. Confirmînd informațiile transmise de cronicarul bizantin Teofilact Simocata, descoperirile de la Gornea permit, în același timp, identificarea unei localități antice numită, în timpul împăratului Mauricius (582—602): *Novae Superiores*⁵⁹.

— Descoperirile arheologice și numismatice din perioada romană și romană tîrzie, coroborate cu informațiile izvoarelor scrise îndreptătesc aprecierea că teritoriul Banatului de Sud — părțile muntoase și Clisura Dunării — reprezintă unul dintre primele cucerite de romani la nordul Dunării și printre ultimele pămînturi dacice părăsite de aceștia, multă vreme după retragerea aureliană. Aastă realitate istorică evidentă este de natură să atragă atenția asupra rolului deosebit pe care l-a deținut teritoriul bănățean în cadrul procesului general de romanizare și etnogeneză română.

— Începînd din anul 1969, cercetările de arheologie feudală, total neglijate în trecut, au devenit preocupări de prim ordin. Prin săpături desfășurate cu perseverență, pe teritoriul localităților: Gornea, Pescari, Moldova Nouă, Berzasca, Pojejena, Ilidia, Ciclova Română, Cuptoare-Cornea, Mehadia, Turnu Ruieni, Bocșa, Reșița și mai recent, la Soșdea, Berzovia și Sopotul Vechi au fost identificate și scoase la lumină așezări, complexe de locuire, necropole, monumente de cult, fortificații și reședințe cneziale, din care s-au scos cantități importante de materiale arheologice și numismatice reflectînd nivelul înalt al unei culturi materiale și spirituale ce aparțin unei lumi medievale românești, care a devenit astfel cunoscută și pusă în valoare.

Menționăm pentru importanța lor deosebită descoperirile de la Ilidia, unde pe culmea Dealului Oblia s-au dezvelit vestigiile unui ansamblu de monumente feudale timpurii, cu fundații de piatră legate cu mortar, cu ziduri din cărămidă sau din cărămidă arsă, care se încadrează crono-

⁵⁹ FHDR, II, p. 545.

logic, între secolele XII—XV-lea. Reprezentînd o adevărată curte senio-rială — o curte feudală după cele mai clasice modele ale feudalismului apusean și central european — întregul complex se poate atribui uneia dintre cele mai vechi și impunătoare reședințe cneziale sau voievodale, semnalată pe teritoriul țării noastre.

Săpăturile arheologice executate la Cuptoare, pe Dealul Sfogea au pri-lejuit, la rîndul lor, descoperirea unei necropole de înhumăție din perioada feudalismului timpuriu, de unde provine un inventar funerar, dintre cele mai bogate și variate, semnalate pînă acum pe teritoriul din partea de vest a României. Numărul impresionant de podoabe, de toate tipurile și de diferite forme, lucrate în tehnica filigranului și a granulării, ca și dife-ritele monede bizantine descoperite în morminte atestă legăturile strînse, păstrate pînă în secolele XI—XIV-lea — cînd a fost încadrat cronologic cimitirul de la Cuptoare — între romanitatea orientală nord-dunăreană și lumea balcanică — bizantină de la sudul Dunării⁶⁰.

La Pescari, în Valea Dunării a fost cercetată o mare parte din prime-trul unei impresionante fortificații medievale din punctul *Culă*. Doar două fortificații — cele de la Pescari și Pojejena — dintre cele șapte existente în partea de sud a Banatului — la Drencova, Tricule, Dubova, Orșova și Gura Văii — au rămas neinundate. La Pescari, în urma investigațiilor arheologice au fost sesizate șapte nivele de locuire și fortificare: două din epoca dacică, unul din perioada romană, unul prefeudal, două nivele feuda-le timpurii și un nivel datînd din secolul al XV-lea. O asemenea situa-ție stratigrafică oferă posibilitatea efectuării unor precizări cronologice importante, legate de o dezvoltare istorică ce depășește un mileniu și jumătate. Analiza materialelor arheologice găsite în utltimele nivele de locuire și fortificare, dovedesc încă odată, păstrarea și conservarea tradi-ționalelor raporturi cu lumea și civilizația bizantină.

Trecerea în revistă, într-o formă foarte succintă, a obiectivelor și rezul-tatelor principale obținute de Muzeul din Reșița, după dobîndirea statu-tului de muzeu județean, reflectă progresul continuu al activității arheo-logice desfășurată de această instituție și permite, în același timp, să apreciem modul spectaculos în care s-a produs dezvoltarea patrimoniului muzeal, pe seama acestor cercetări.

Extinderea sferei activității de cercetare a instituției reșițene a fost permanent însoțită de o amplificare corespunzătoare, la nivelul întregului județ, a activității cultural-educative și expoziționale. Urmărind valorifi-carea superioară a rezultatelor obținute prin intermediul investigațiilor arheologice, ca și din dorința asigurării unei prezențe active și depășirii permanente a zidurilor propriilor instituții Muzeul județean de istorie a sprijinit înființarea unor secții externe și a expozițiilor permanente, repre-zentative pentru anumite zone ale județului sau pentru un anumit dome-niu de activitate social-economică. Astfel, în anul 1969 a fost creat la Gornea (com. Sichevița) primul muzeu sătesc de pe teritoriul județului Caraș-Severin, recent înființat. Cu sprijinul și prin participarea directă a specialiștilor Muzeului din Reșița, în anii următori au fost înființate mai multe unități muzeale: Expoziția permanentă de istorie a stațiunii Băile Herculane (1971); Expoziția permanentă de istoria culturii, în sediul Tea-trului Vechi din Oravița (creată în anul 1969 și reorganizată în anii 1973,

⁶⁰ I. Uzun, în *Banatica*, IX, Reșița, 1987, p. 281—314.

1982); Expoziția permanentă de istorie a mineritului carbonifer din Anina (1976); și în sfârșit Expoziția permanentă a dezvoltării istorice pe teritoriul Clisurii, la Moldova Nouă (1977).

Creșterea impetuoasă înregistrată de patrimoniul muzeistic între anul 1962 și, în special, după anul 1968 când instituția a devenit de grad județean, până în anul 1971 când s-a încheiat etapa săpăturilor de salvare din Valea Dunării, ridică din nou o problemă veche a penuriei spațiului de expunere și depozitare.

După numeroase apeluri, cereri și eforturi perseverente s-a repartizat muzeului un alt sediu, mai încăpător, în clădirea din strada 7 Noiembrie nr. 8 unde, funcționase în trecut primăria orașului Reșița.

Noul sediu, între timp, complet renovat, reamenajat și dotat cu instalațiile și unitățile de mobilier necesare a fost pus în funcțiune către sfârșitul lunii martie, anul 1972⁶¹. Expoziția organizată, cu prilejul inaugurării, bazată exclusiv pe obiecte și materiale rezultate din propriile cercetări și achiziții, prezenta dezvoltarea istorică a societății omenești de pe teritoriul județului Caraș-Severin între epoca paleolitică și anii epocii contemporane. Paralel, printr-un mare număr de documente originale și materiale tridimensionale, o altă expoziție ilustra dezvoltarea mineritului până în actualitate.

Anumite împrejurări, determinate de extinderea uzinelor, ca și de sistematizarea orașului Reșița au impus, în primăvara anului 1976 o nouă încetare a activității expoziționale a muzeului în sediul pe care-l dobândise. În aceeași perioadă s-a hotărât transferarea patrimoniului muzeistic, pentru care începe o nouă etapă de peregrinări și o îndelungată perioadă de depozitare, într-un imobil cu totul impropriu repartizat pe strada Văliugului la nr. 103.

După numai patru ani, în vara anului 1980, numeroasele colecții care reprezentau, de această dată, un patrimoniu muzeistic cu adevărat impunător sînt iarăși transferate din strada Văliugului, revenind după 12 ani, la sediul deținut inițial pe strada 6 Martie nr. 27, unde acum ocupă întreg etajul clădirii și câteva spații suplimentare situate în curtea interioară.

Periplul patrimoniului muzeistic, pe diferite trasee și în diferite sedii din cuprinsul municipiului Reșița, se pare, că se încheie definitiv în luna decembrie 1987, odată cu ocuparea clădirii special destinate acestui scop, din bulevardul Republicii nr. 10, unde se află și în prezent.

Desigur, că în intervalul de timp, scurs din anul 1976, când și-a încetat activitatea expozițională organizată în sediul propriu și pînă astăzi, instituția nu a conținut să-și afirme prezența vie, activă, în domeniul cercetării științifice pe multiple planuri, al evidenței și ocrotirii bunurilor culturale, monumentelor istorice și de arhitectură, sau a rezervațiilor și monumentelor naturii existente pe întreg teritoriul. În același timp, activitatea cultural-educativă, concretizată anual, în peste o sută de manifestări, exprimate prin cele mai diverse forme, ca: sesiuni de comunicări, simpozioane, colocvii, dezbateri, schimburi de experiență, mese rotunde,

⁶¹ Nicolae Sirbu, *Redeschiderea Muzeului de istorie al județului Caraș-Severin. Avancronică la un marcant eveniment cultural*, în *Flamura*, XIX, nr. 2294 din 30 martie 1972; Ion Crișan, *Inaugurarea noului local al Muzeului județean de istorie*, în *Flamura*, XIX, nr. 2299, din 5 aprilie 1972.

medalioane, concursuri, lectorate, cicluri de expuneri, etc., dar și prin zeci de expoziții tematice, temporare sau itinerante — care au urmărit să compenseze posibilitatea organizării expozițiilor într-un sediu propriu —, reflectă preocuparea permanentă a muzeografilor reșițeni pentru valorificarea complexă, multilaterală, a întregului patrimoniu cultural deținut sau aflat în evidență.

Astăzi, când se împlinesc trei decenii de la realizarea primilor pași pe calea înființării instituției, privirea retrospectivă pe care o încercăm, demonstrează că întemeierea muzeului în orașul Reșița a corespuns, întru totul, unor necesități reale, devenite stringente, reprezentând un moment însemnat pentru viața culturală din aceste părți. Prin cercetările întreprinse în domeniul științelor umaniste, de la începutul activității sale, tinăra instituție muzeistică reșițeană și-a spus cuvântul cu competență profesională și perseverență, cu toate dificultățile întâmpinate, ea contribuind la îmbogățirea și diversificarea profilului activității pe plan spiritual — științific și cultural — atât în cadrul municipiului Reșița cit și pe cuprinsul județului Caraș-Severin, căruia îi aparține.

ILIE UZUM

MUSEALE TRADITIONEN IM KREISE CARAȘ-SEVERIN UND DIE ANFÄNGE DES MUSEUMS AUS REȘIȚA

(Zusammenfassung)

Der Verfasser erwähnt einige wichtige Momente aus der Anfangszeit des Museums aus Reșița. Er bringt die Gründung dieser Institution mit der Erscheinung, auf einer gewissen Stufe der geschichtlichen Entwicklung der Gesellschaft aus dieser Gegend, von reellen spirituellen und erzieherischen Notwendigkeiten in Zusammenhang. Gleichzeitig erläutert der Verfasser den Weg des museistischen Patrimoniums von und zu den verschiedenen Sitzen des Museums.

Die Gründung des Museums wird als eine natürliche Folge von verschiedenen diesbezüglichen älteren Beschäftigungen und Initiativen vorgestellt. Diese, im Zusammeng mit der Tätigkeit zahlreicher Sammler, reicht bis zur Grenze des 18.—19. Jh.

Die erwähnten Traditionen erläutert der Verfasser in chronologischer Reihenfolge als ein einheitliches Ganzes. Diesbezüglich erwähnt der Verfasser die museistischen Beschäftigungen, aber auch die als Forscher von Nicolae Stoica de Hațeg, sowie die des Generals Nicolae Cena, als auch die Initiativen des Hauptmanns George Georgescu, der Kommandant des Hafens Moldova Veche und die Tätigkeit zahlreicher Sammler aus Bocșa, Caransebeș, Oravița oder Reșița, die zur Bildung und Entwicklung einer günstigen kulturellen Atmosphäre führten.

Die wichtigsten Augenblicke aus der Geschichte der Entstehung und Entwicklung des Museums aus Reșița werden erwähnt: 23 Dezember 1959, die Eröffnung des ersten Sitzes einer Ausstellung; 11 und 15 März 1962, das Jahr in dem der zweite Sitz in Funktion trat und die Institution offiziell erkannt wurde; März 1968, das Museum der Stadt Reșița wird Geschichtsmuseum des Kreises Caraș-Severin; März 1972 das alte Rathaus wird der dritte Sitz des Museums; 1976 und 1980 markieren andere zwei Etappen der zeitlichen Stationierungen in verschiedenen Ge-

bäuden; endlich wird das Monat Dezember 1987 erwähnt mit dem es scheint dass die Wanderung des Reschitzaer Museums ein Ende nimmt. Dies, Dank des neuen Gebäudes, vom Republicii Boulevard Nr. 10, ein Gebäude das nach 14 Jahren Unterbrechung wieder eine Ausstellung beherbergen wird.

Der Verfasser erwähnt ebenfalls chronologisch die archäologische Forschung seit der Gründung des Museums bis zu den grossangelegten archäologischen Ausgrabungen der neueren Zeit. Auch die Ergebnisse der Forschungen und die Beiträge des Museums aus Reșița zur Erkenntniss verschiedener wichtiger Aspekte der lokalen, als auch einiger fundamentaler Probleme der Nationalgeschichte werden vom Verfasser weitläufig beschrieben.

PREOCUPĂRI ÎN DOMENIILE CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE ȘI VALORIFICĂRII PATRIMONIULUI LA MUZEUL DE ISTORIE AL JUDEȚULUI CARAȘ-SEVERIN

Este îndeobște cunoscut și acceptat că, printre componentele misiunii sociale exercitate de către o instituție muzeală modernă, fie chiar și de nivel județean, activitatea de cercetare științifică ocupă un loc de prim plan. Căci nu se poate întreprinde nimic eficient nici în domeniul evidenței clare a patrimoniului istoric, nici în cel al restaurării, ori al conservării și cu atât mai mult în acțiunea de valorificare educativă fără o cunoaștere în amănunțime și profundă a vestigiilor, a mărturiilor istorice, cunoaștere la care se ajunge numai prin cercetare științifică. Tocmai de aceea deci, cercetarea științifică este o necesitate organică indispensabilă în viața efectivă a oricărui muzeu, ea reprezentând, pe de o parte, o pîrghie de bază în demonstrarea apariției și desfășurării oricărui fenomen de factură istorică, iar în alt plan, acest tip de activitate oferă măsura calitativă, caratele muncii de specialitate a oamenilor muzeului, măsura personalității însăși a instituției. Aceste (și nu numai aceste) motivații generale îndreptățesc, așadar, evidențierea aspectelor de această natură din biografia muzeului reșițean.

Articolul de față nu-și propune preponderent o abordare analitică amplă¹ a preocupărilor de cercetare științifică desfășurate sub egida Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin (din Reșița), ci are ca obiectiv principal prezentarea repertorială a activității de valorificare a cercetărilor științifice întreprinse, de-a lungul anilor, de către specialiștii de la acest așezămint muzeal. Cu toate acestea, se cuvine a formula, drept preambul, câteva considerente izvorite din listele repertorial-bibliografice aparținînd specialiștilor nominalizați mai jos. Astfel, se poate lesne observa că, deși acest muzeu a avut în statul său de funcțiuni un număr relativ restrîns de specialiști și deși a funcționat în condiții specifice (nu dintre cele mai prielnice), preocupările de cercetare științifică au acoperit o arie largă de domenii circumscrise fenomenului istoric de pe teritoriul Caraș-Severinului, pe un întins arc de timp, de la epoca neolitică la cea contemporană. În acest sens, treptat, au devenit distincte compartimentele de activitate concomitent cu opțiunile cercetătorilor, potrivit planurilor periodice de cercetare, propuse de conducerea instituției și aprobate de eșaloanele superioare.

¹ În acest sens, vezi Ilie Uzum; *Tradiții muzeistice în județul Caraș-Severin și începuturile activității muzeului reșițean*. „Banatica”, 10, 1990, p. 439—461.

Vestigii din patrimoniul arheologic au fost scoase la lumină prin săpăturile și cercetările efectuate îndeosebi de arheologii: dr. Gheorghe Lazarovici, Richard Petrovsky, Caius Săcărîn, Adrian Luca Sabin, Adriana Oprinescu — pentru epoca neolitică, eneolitică și cea a bronzului; Marian Gumă — pentru fondul autohton dacic; Ovidiu Bozu, Petru Rogozea, — pentru mărturiile de tip romanic; Ilie Uzum, Dumitru Țicu — pentru fondul arheologic din epoca medievală; Dana Bălănescu — pentru tezaurul numismatic; iar Georgeta El Susi (Trâncă) abordînd aspecte de antropologie, floră și faună arheologică.

Patrimoniul istoric caraș-severinean din epoca modernă și contemporană, bogat și variat, a fost cuprins în preocupările mai multor cercetări, pe o paletă amplă de domenii și aspecte tematice. Bunăoară, Ion Popa, dr. Vasile Mircea Zaberca, Gheorghe Ruja, Nicolae Douca au îmbrățișat în cercetările lor îndeosebi fenomenele social-economice și politice din sec. XIX—XX, ca și unele aspecte de istorie culturală, iar Volker Wollmann, Rudolf Gräf și Coriolan Suru au abordat vastul domeniu privind istoria tehnicii. Problematica referitoare la peisajul cultural-artistic apare în opțiunile prioritare ale specialiștilor O.J.P.C.N.: Horia Chioaru (artă plastică și decorativă), Valeriu Leu (personalități bănățene, cartea și tiparul în Banat), Petru Călin (literatură, teatru, istoria tiparului). Obiectivul științific al cercetătorului dr. Martin Olaru îl constituie spațiul geografic (mai ales rezervațiile naturale, monumente ale naturii, probleme de ecologie și geografia turismului). În demersurile de investigare științifică a patrimoniului, o contribuție prețioasă, în toate compartimentele de cercetare, a avut Ion Voina, prin materialul fotografic, diapozitive și filme de proiecție cinematografică, el fiind deci autor al documentelor pe peliculă. Merită menționată, de asemenea, atît cercetarea cît și ingenioasa activitate de restaurare a patrimoniului arheologic prestate de către regretatul Ștefan Cădariu. De amintit că patrimoniul arheologic din cuprinsul Caraș-Severinului a stîrnit interesul, nu numai al muzeografilor din Reșița și Caransebeș, ci și al multor alți specialiști din țară (unii remarcabili), dintre care: acad. Constantin Daicoviciu, dr. Hadrian Daicoviciu, dr. Gheorghe Lazarovici (fost slujitor al acestui muzeu), dr. Ion Glodariu, dr. Ștefan Matei, dr. Nicolae Gudea, dr. Doina Benea; iar asupra perioadei moderne și contemporane din istoria acestor locuri s-au mai aplecat, cu oarecare frecvență: dr. Nicolae Bocșan, dr. Petru Bona, Constantin Brătescu, dr. Viorel Faur, Liviu Groza, dr. Vasile Ioniță, Gelu Neamțu, Ion Șerban ș.a.

O bună parte dintre cercetările științifice efectuate au fost valorificate, în mare măsură, prin studii publicate fie în volume, fie în periodice, precum „Banatica” și „Caietele Banatica” (editate de muzeul reșițean, cu un prestigios răsunset în plan național), periodicul județean „Flamura” (și suplimentele lui), ori în alte renumite reviste de specialitate din Capitală și din țară: „Revista Muzeelor și Monumentelor” (București), „Studii și Cercetări de Istorie Veche (Arheologie)” (București), „Terra” (București), „Buletinul Societății Numismatice Române” (București), „Traco-Dacica” (București), „Acta Musei Napocensis” (Cluj-Napoca), „Apulum” (Alba Iulia), „Crisia” (Oradea), „Ziridava” (Arad), „Tibiscum” (Caransebeș). Rezultatele cercetărilor au fost comunicate, de asemenea, la diverse și numeroase manifestări științifice sau cultural-educative, constituind, con-

comitent, baza planurilor tematice ale expozițiilor permanente, temporare, ori itinerante.

După cum rezultă din listele repertorial-bibliografice de mai jos (care se doresc a fi cît mai complete, dar nu exhaustive), specialiștii acestei instituții muzeale dețin un bogat capital informațional-științific aflat, însă, în stare de studii relativ scurte, în articole și, în bună măsură, în manuscrise. Acestea pot constitui, prin organizare tematică (sau chiar prin simplă juxtapunere), studii ample (apte de a vedea lumina tiparului în volume independente), de mare interes științific prin ineditul lor pentru istoria acestor meleaguri românești.

Și totuși, la o analiză mai atentă, ne putem da seama că există domenii și compartimente care așteaptă investigarea științifică și studiile pe care le merită, precum cel ce vizează arhitectura și problemele urbanistice, monumentele istorice și de eroi; cercetarea bogatului patrimoniu din istoria tehnicii este abia la început, iar cîmpul istoriei culturale și artistice, cu inedite și valoroase fațete, este foarte vast. Listele repertorial-bibliografice de mai jos (oglundind activitatea de cercetare științifică în exclusivitate a personalului de specialitate de la muzeul reșițean) sînt structurate potrivit modului de valorificare a rezultatelor cercetărilor. Un prim grupaj îl reprezintă lucrările valorificate prin intermediul tiparului, publicate deci: în *volume*, respectiv în *periodice* (sub formă de scurte studii, articole, recenzii). Un al doilea grupaj îl constituie titlurile *comunicărilor* de la diferite manifestări științifice, încă netipărite. Întregul material (care poate servi ca „o mică bancă de date” pentru cei interesați) este grupat pe cercetători, eșalonați în ordine alfabetică. În afara cercetătorilor aflați actualmente în funcțiune la această instituție muzeală, am adăugat și alte nume de specialiști (care au făcut parte efectiv din acest colectiv) cu o bogată activitate științifică privind patrimoniul istoric al Caraș-Severinului. Titlurile au fost dispuse, în cadrul structurilor de mai sus, potrivit criteriului cronologic. După caz, au fost menționați, în paranteză, și coautorii (prin nominalizare dacă au fost doi sau trei, sau *colectiv* dacă au fost mai mulți de trei). Titlurile au fost menționate la grupajul fiecărui coautor.

Din motive redacționale, am folosit abrevieri (date în listă) pentru periodice și pentru tipul și titlul unor manifestări științifice. De asemenea, pentru operativitate în consultarea materialului, este dată și o listă a cercetătorilor repertoriați.

I ● DANA BĂLANESCU ● (muzeograf principal)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Plastica vinčiană de la Gornea. StComC.* 1979, p. 33—41.
2. (colab. Gh. Lazarovici). *Considerații privind tipologia vaselor-capac din cultura Vinča (descoperiri din Clisura Dunării).* „Banatica”, V, 1979, p. 17—25.

3. *Descoperiri monetare din sudul Banatului (II)*. „Banatica“. VI, 1981, p. 147—151.
4. *Plastica antropomorfă în așezarea neolitică de la Caransebeș-Balta Sărată*. StComC. 1982, p. 113—120.
5. *Un nou tezaur cu monede romane imperiale din secolul IV, descoperit la Moldova Veche, jud. Caraș-Severin*. ActaMN. XIX, 1982, p. 375—386.
6. (colab. Nicolae, Gudea). *Tezaurul monetar de la Răcășdia (III)*. ActaMN, XX, 1983, p. 485—488.
7. *Descoperiri monetare din sudul Banatului (III)*. „Banatica“. VII, 1983, p. 235—238.
8. *Descoperiri monetare din sudul Banatului (I)*. SCN, VIII, 1984, p. 129—136.
9. *Descoperiri monetare din sudul Banatului (IV)*. „Banatica“. VIII, 1985, p. 173—182.
10. (colab. Petru, Rogozea). *Notă suplimentară asupra tezaurului monetar roman republican de la Tincova, jud. Caraș-Severin*. BSNR. LXXVII, LXXIX, 1986, p. 131—133; p. 109—116.
11. (colab. Petru, Rogozea). *Monede romane din colecția Muzeului Județean de Etnografie și Istorie Locală Caransebeș*. „Tibiscum“. 1986, p. 219—225.
12. *Monede romane din secolul IV descoperite în sudul Banatului (I)*. „Banatica“. IX, 1987, p. 271—280.
13. *Descoperiri monetare din sudul Banatului (V)*. „Banatica“, 10, 1990, p. 187—205.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Plastica vințiană de la Ruginosu, jud. Caraș-Severin*. S.șt., Timișoara, 5—6 mai 1979.
2. *Plastica vințiană de la Ohaba-Mitnic, jud. Caraș-Severin*. S.șt., ConMul., Cluj-Napoca, 25—27 mai 1979.
3. (colab. Ilie, Uzun). *Noi descoperiri monetare din perioada feudală timpurie de pe teritoriul județului Caraș-Severin*. „Al II-lea simpozion de numismatică“. Timișoara, 12 oct. 1980.
4. *Considerații privind circulația monetară din Valea Dunării în secolul IV e.n.* „Al V-lea simpozion de numismatică“. Timișoara, 25 aprilie 1982.
5. *Considerații privind prezența monedei coloniale romane în Banat*. S.șt., ConMul. Cluj-Napoca, 27—29 mai 1982.
6. *Monetăria dacică din Banat*. „Al V-lea simpozion național de tracologie“. Bacău, 16—17 oct. 1982.
7. *Moneda bizantină în culoarul Timiș-Cerna*. Simp. „Momente din istoria Crainei și Mehadii“, Cuptoare, 20 iulie 1983.
8. *Considerații metodologice privind studierea monedei dacice de tip roman republican în lumina descoperirilor monetare în Banat*. Simp. „Unitatea economică și politică a poporului român reflectată în circulația monetară“. Craiova, 18—19 mai 1984.
9. *Aspecte ale circulației denarului roman republican pe teritoriul Banatului*. Simp., Oradea, 6—7 noiembrie 1984.
10. *Aspecte ale circulației monetare feudale timpurii din Banat, în lumina descoperirilor monetare din necropola de la Cuptoare, jud. Caraș-Se-*

verin. „Al II-lea simpozion național de numismatică”. Suceava, 1—2 iunie 1985.

11. *Moneda romană republicană în Banat*. Simp. „Cercetarea arheologică și numismatică — factor important în cunoașterea trecutului istoric al poporului român”. Craiova, 12—13 decembrie 1985.

12. *Cîteva aspecte privind denarul roman republican în vestul României*. „Al III-lea simpozion național de numismatică”, Arad, 24—25 mai 1986.

13. *Circulația monetară din zona de sud a Banatului în sec. III—IV*. Simp. „Descoperiri arheologice din vestul României în sec. III—XI”. Timișoara, 10 iunie 1986.

14. *Date noi privind descoperirile monetare din secolul al IV-lea e.n. în zona Moldova Veche—Măcești, Contribuții la cunoașterea vieții economice a populației autohtone din sud-vestul Daciei*. „Al III-lea simpozion craiovean de arheologie și numismatică”. Craiova, 20—21 noiembrie 1986.

15. *Izvoarele numismatice în opera cronicarului bănățean Nicolae Stoica de Hațeg*. „Al IV-lea simpozion național de numismatică”. Botoșani, 15—17 mai 1987.

16. *Contribuții numismatice la istoria Daciei de sud-vest — sec. I e.n.* „Simpozionul național de tracologie X”. Miercurea Ciuc, 21—22 septembrie 1987.

17. *Considerații preliminare privind o interesantă colecție de monede antice și medievale din patrimoniul muzeal reșițean*. „Al V-lea simpozion național de numismatică”. Deva, 20—21 mai 1988.

18. *Date privind monedele descoperite în așezările romane de la Moldova Veche (jud. Caraș-Severin)*. „Al VI-lea simpozion național de numismatică”. Tulcea, 19—20 mai 1989.

19. *Cîteva aspecte privind circulația monetară în așezările romane de pe Valea Dunării (sector Baziaș—Cozla), I*. „Al XII-lea simpozion național de tracologie”. Tulcea, 28—30 septembrie 1989.

II. ● OVDIU BOZU ● (muzeograf principal, șef secție arheologie)

i.

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Măsuri represive împotriva muncitorilor adoptate în perioada militarizării uzinelor Reșița*. „Banatica”, III, 1975, p. 277—282.

2. (colab. Nicolae, Gudea). *A existat un sanctuar mithriac la Pojejena?* „Banatica”, IV, 1977, p. 117—130.

3. *Cohors I Sagittariorum la Zăvoi, jud. Cereș-Severin*. „Banatica”, IV, 1977, p. 131—133.

4. (colab. Octavian, Răuț; Richard, Petrovszky). *Drumurile romane în Banat*. „Banatica”, IV, 1977, p. 135—159.

5. (colab. Nicoale, Gudea). *Pojejena — Via Bogdanovici*. „Banatica”, IV, 1977, p. 435—436.

6. *Lăpușnicel — Cetate*. „Banatica”, IV, 1977, p. 455.

7. (colab. Nicolae, Gudea). *Raport preliminar asupra săpăturilor arheo-*

logice executate la castrul roman de la Pojejena în anii 1977—1978. „Banatica”, V, 1979, p. 181—185.

8. Cercetarea arheologică din punctul „Cetate”, comuna Lăpușnicel, jud. Caraș-Severin. „Banatica”, V, 1979, p. 187—200.

9. (colab. Caius, Săcărîn): O expediție arheologică în Valea Almăjului. Realizări și perspective. „Banatica”, V, 1979, p. 553—558.

10. Construcția romană de la „Gura-Văii”, comuna Brebu, jud. Caraș-Severin. „Banatica”, VI, 1981, p. 125—136.

11. Cîteva piese romane de la Durostorum în depozitele Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin din Reșița. „Banatica”, VI, 1981, p. 141—145.

12. Depozitul de bronzuri de la Fizeș (jud. Caraș-Severin. StComC, 1982; p. 137—153.

13. Considerații cu privire la un opaiț paleocreștin descoperit la Gornea, jud. Caraș-Severin. „Banatica”, VII, 1983, p. 225.

14. Colab. Getă El Susi (Trâncă): Așezarea romană tirzie de la Moldova Veche din punctul Vinograda-Vlaskicrai. „Banatica”, IX, 1987, p. 239—270.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. Generalul Traian Doda — fruntaș al luptei pentru emancipare națională a românilor bănățeni. Simp. „Personalități progresiste ale vieții culturale, științifice, politice și militare din Caraș-Severin”. Reșița, 15 noiembrie 1973.

2. Descoperiri de epocă romană recentă în Clisura Dunării. Simp. IMCD, Caransebeș, 18—19 martie 1979.

3. Considerații privind dezvoltarea civilizației daco-romane în regiunile naturale închise ale Banatului (sec. I—IV e.n.). S.șt. PerCon, Timișoara, 5—6 mai 1979.

4. Cîteva observații referitoare la stăpînirea romană de pe teritoriul județului Caraș-Severin. S.șt. ConMul, Cluj-Napoca, 25—26 mai 1979.

5. Noi descoperiri arheologice de epocă romană. „A XIV-a SARCA”, Tulcea, 14—16 martie 1980.

6. Cuptoare romane de ars ceramică și materiale de construcție descoperite în sud-vestul Daciei. S.șt. PerCon, Timișoara, 8—10 mai 1980.

7. Descoperiri arheologice din epoca romană în județul Caraș-Severin (1975—1980). S.șt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1980.

8. Depozitul de bronzuri de la Fizeș. Simp. IMCD, Caransebeș, 25 martie 1981.

9. Necropola romană din punctul Săliște—Moldova Veche, jud. Caraș-Severin. A XV-a SARCA, Brașov, 26—28 martie 1981.

10. Descoperiri din secolul al IV-lea de la Moldova Veche și Duleu, jud. Caraș-Severin. S.șt. ConMul, Cluj-Napoca, 26—29 mai 1981.

11. Cercetări arheologice de epocă romană și romană tirzie în vatra localității Moldova Veche. Simp. IMCD, Caransebeș, 21—22 martie 1982.

12. Descoperiri de epocă romană din punctele Săliște și Vlașkikrai—Moldova Veche, șantierul arheologic din Clisura Dunării, jud. Caraș-Severin. A XVI-a SARCA, Vaslui, 25—28 martie 1982.

13. (colab. Ilie, Uzun). Necropola feudală timpurie de la Cuptoare—Cornea, jud. Caraș-Severin. A XVII-a SARCA, Ploiești, 24—25 martie 1983.

14. *Săpături arheologice din campania 1983 de la Pojejena și Moldova Veche*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1983.
15. *Așezarea romană târzie de la Moldova Veche, jud. Caraș-Severin*. A XVIII-a SARCA, Alba Iulia, 26—27 martie 1984.
16. *Așezarea din sec. XIV de la Moldova Veche*. Simp. IMCD, Caransebeș, 1—2 aprilie 1984.
17. (colab. Dumitru, Țicu). *Aspecte ale metalurgiei fierului pe Valea Bîrzavei în sec. IV e.n.* Simp. MinMet, Bocșa, 7—8 iunie 1984.
18. *Așezarea romană de la Moldova Nouă, Ogașul Băieșului*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 20—22 septembrie 1984.
19. *Considerații preliminare privind exploatarea miniere de epocă romană din Munții Banatului*. „Al VII-lea simpozion național de tracologie”, Drobeta Tr. Severin, 23—24 octombrie 1984.
20. (colab. Dumitru, Țicu). *Cercetări cu privire la așezările din sec. II—IV e.n. de pe Valea Bîrzavei, jud. Caraș-Severin*. „Al VII-lea simpozion național de tracologie”, Drobeta Tr. Severin, 23—24 octombrie 1984.
21. *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Moldova Nouă*. Simp. „Civilizație, permanență și continuitate în vestul României”, Băile Herculane, 12—14 decembrie 1984.
22. (colab. Ilie, Uzum). *Cercetările arheologice de la Cuptoare-Sfogea*. Simp. „Civilizație, permanență și continuitate în vestul României”, Băile Herculane, 12—14 decembrie 1984.
23. *Săpăturile arheologice din așezarea romană târzie de la Greoni, jud. Caraș-Severin*. Simp. IMCD, Caransebeș, 31 martie—1 aprilie 1985.
24. *Așezarea daco-romană de la Greoni—Săliște, jud. Caraș-Severin*. A XX-a SARCA, Deva, 21—22 martie 1986.
25. *Cercetările arheologice din așezările daco-romane din sec. III—IV de pe teritoriul județului Caraș-Severin*. Simp. „Descoperiri arheologice în vestul României (sec. III—XI), Timișoara, 10 iunie 1986.
26. (colab. Georgeta, El Susi). *Așezările romane târzii din sec. III—IV e.n. de la Grădinari—Săliște și Soșdea, punctul Muntean, jud. Caraș-Severin*. A XXI-a SARCA, Timișoara, 24—26 aprilie 1987.
27. *Așezarea daco-romană de la Grădinari—Săliște*. Simp. IMCD, Caransebeș, 17—18 aprilie 1988.
28. *Așezarea romană târzie din punctul Vinograda, Moldova Veche*. A XXII-a SARCA, Sibiu, 1989.
29. *Cîteva piese de bronz romane târzii inedite din colecția Complexului Muzeal Timiș și a Muzeului Județean Caraș-Severin*. Simp. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale”, Caransebeș, 5 aprilie 1989.
30. *Așezarea daco-romană de la Grădinari și unele considerații asupra descoperirilor arheologice din sec. III—IV e.n., din jud. Caraș-Severin*. „Al XII-lea simpozion național de tracologie”, Tulcea, 28—30 septembrie 1989.
31. (colab. Rudolf, Grăf). *Considerații asupra exploatării subsolului în zona Moldova Nouă de-a lungul timpului*. Msrot MinMet, Bocșa, 31 octombrie 1989.
32. (colab. dr. Doina, Benea). *Galerii de exploatare romane în zona Moldova Nouă*. Msrot MIVD 9 noiembrie 1989.

33. (colab. Rudolf, Gräff). *Considerații privind exploatarea miniere în zona Moldova Nouă, sec. XVIII—XIX*. Msrot MIVD, 9 noiembrie 1989.
34. *Probleme privind cercetarea arheologică în zona Sichevita—Cozla, conform proiectului de amenajare mal stîng Dunăre*. Scexp., Gornea, 29—30 iulie 1989.

III ● ȘTEFAN CĂDARIU ● (1948—1986; restaurator)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

4. (colab. Martin, Olaru). *Peșteri cu urme de locuire de pe Valea Nerei, sectorul Chei*. „Banatica”, IV, 1977, p. 9—18.
5. (colab. Richard, Petrovsky). *Așezări ale culturii Coțofeni în județul Caraș-Severin*. „Banatica”, V, 1979, p. 35—69.
6. (colab. Florica, Zaharia). *Urme textile pe ceramica neolitică descoperită în județul Caraș-Severin*. „Banatica”, V, 1979, p. 27—34.
7. *Curățirea și restaurarea ceramicii încrustate*. „Banatica”, VI, 1981, p. 469—470.
11. *Curățirea și conservarea unei lămpi electrice de minier de la începutul secolului al XIX-lea*. „Banatica”, VII, 1983, p. 535.
12. *Curățirea și restaurarea a trei scuturi ornamentale*. „Banatica”, VIII, 1987, p. 455—456.
1. *Două așezări Coțofani în hotarul orașului Bocșa, jud. Caraș-Severin*. „Tibiscus”, III, 1974, p. 75—80.
2. (colab. R., Petrovsky). *Cercetări arheologice în Valea Carașului*. „Tibiscus”, IV, 1975, p. 147—154.
3. (colab. A. Schönherr). *Copii galvanice din dentacryl*. StComC, II, 1977, p. 517—520.
8. *Curățirea ceramicii încrustate*, StComC, IV, 1982, p. 319—322.
9. *Curățirea și restaurarea ceramicii încrustate*. „Cercetări de conservare și restaurare”, Buc., 1982, p. 209—212.
10. (colab. Florica Cădăriu). *Curățirea podoabelor de argint din tezaurul de la Macoviște, jud. Caraș-Severin*. ActaMN, XX, 1982, p. 873—875.

IV ● PETRU CĂLIN ● (muzeograf princ. OJPCN)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Insemnări despre scriitorul Cassian R. Munteanu*. „Studii de limbă, literatură și folclor”, III, (Reșița), 1976, p. 23—34.
2. *60 de ani de la bătălia de la Mărășești. Un bănățean pe frontul de la Mărășești*. „Semenicul”, (Reșița), 1977, p. 41.
3. *Teatrul popular „Sterija” din Virșeș (la Reșița)*. „Flamura”, XXIX, 3128, 1 noiembrie 1977, p. 2.

4. *O exemplară prietenie artistică. „Flamura“, XXIX, 3131, 22 noiembrie 1977, p. 2.*
5. *Teorie și inspirație folclorică în poezia lui V. Voiculescu. „Studii de limbă, literatură și folclor“, IV, (Reșița), 1978, p. 321—332.*
6. *Cassian R. Munteanu. „Bătălia de la Mărășești“ (recenzie). „Studii de limbă, literatură și folclor“, IV, (Reșița), 1978, p. 433—434.*
7. *Cărțile Caraș-Severinului. Piese într-un act de Ion Florian Panduru (recenzie). „Flamura“, XXXII, 3273, 5 august 1980, p. 2.*
8. *În pragul unei noi stagiuni. „Flamura“, XXXV, 3434, 6 septembrie 1983, p. 2.*
9. *Bibliografie „Banatica“ I (1971)—VII (1983). „Banatica“, VII, 1983, p. 543—562.*
10. *T.S.R. la 35 de ani de activitate. Dimensiuni repertoriale. „Flamura“, XXXVI, 3492, 16 octombrie 1984, p. 2.*
11. *35 de ani de activitate a Teatrului de Stat Reșița, Valențele artei spectacolului. „Flamura“, XXXVI, 3493 23 octombrie 1984, p. 2.*
12. *Memento. Pe micul ecran și pe undele radio. Colaborări prestigioase. De pe scena reșițeană, pe marile scene ale țării. (Contribuții la istoria Teatrului de Stat din Reșița). „Scena“ (Caiet îngrijit de George Ladima), Reșița, 1985, p. 2, 10, 11, 12.*
13. *Viziune și expresivitate în CRONICA BANATULUI de Nicolae Stoica de Hațeg (I). „Banatica“, VIII, 1985, p. 273—282.*
14. *Petru, Oalde. Lupta pentru limbă românească în Banat. — Timișoara: Ed. Facla, 1983 (recenzie). „Banatica“, VIII, 1985, p. 473—475.*
15. *Fațetele suspansului. „Reflex“, Reșița, septembrie 1986, p. 2, 4.*
16. *Valori bibliofile. „Flamura“, XXXVIII, 3605, 16 decembrie 1986, p. 2.*
17. *Viziune și expresivitate în CRONICA BANATULUI de Nicolae Stoica de Hațeg (II). „Banatica“, IX, 1987, p. 379—398.*
18. *Prezența și circulația cărții vechi românești în zona Timiș—Bistra. „Zona Timiș—Bistra, pagini de cultură românească“ p. 5—6. (Caiet program), Oravița 1987.*
19. *Vasile, Mircea, Zaberca; Ioan, Iancu; Ion, Popa; Gheorghe, Magas. Folosirea elementelor de istorie locală în procesul instructiv-educativ. Reșița, 1987. (recenzie). „Banatica“, IX, 1987, p. 503—504.*
20. *Lotria — motiv tematic între istorie și literatură în CRONICA BANATULUI de Nicolae Stoica de Hațeg. „Valea Cernei — pagini de cultură și civilizație românească“ (Caiet program al simpozionului cu același titlu), Oravița, 15—16 iunie 1988 (p. 5—6).*
21. *Un monument al patrimoniului național — Teatrul din Oravița. „Spectacol — almanah Tribuna“ (Cluj-Napoca), 1988, p. 11—13.*
22. *Din culisele ... biografiei Teatrului de Stat Reșița. „Reflector '88“, (1988), p. 11, 22.*
23. (colab. Sabin, Adrian, Luca). *Muzeul de Istorie din Reșița — prezență activă în viața științifică și cultural-educativă a județului Caraș-Severin. „Revista Muzeelor și Monumentelor“, nr. 3, 1988, p. 27—29.*
24. *Tradiții ale presei românești în Caransebeș. Un secol de la apariție: CALENDARUL ROMÂNULUI. „Presa noastră“, XXXIII, 3 (395), București, 1989, p. 33—34.*
25. *Un prim bilanț. „Flamura“, XLI, 3717, 7 iunie 1989, p. 2.*

26. *Pagini din istoria tiparului românesc la Caransebeș*, „Banatica“, X, 1989, p. 377.
27. *Preocupări în domeniul cercetării științifice la Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin*. „Banatica“, 10, 1990, p. 463—514.
28. *Teatrul reșițean în anul '40*. „Permanențe reșițene“ (Caiet program), Reșița, 1989, p. 8.
29. *Dimensiuni repertoriale. Valențele estetice ale spectacolului*. „Luminile scenei reșițene“, (Caiet aniversativ al T.S.R.), Reșița, 1989, p. 27—29.

b. în volume:

1. Caietele-program ale premierelor Teatrului de Stat Reșița între octombrie 1966 și decembrie 1983 (pentru 97 premiere)².
2. *Teatrul de Stat Reșița — 30. 1949—1979*. (Caiet) — Reșița, [tipar I. P. Reșița], apărut 1979, 42 pagini, ilustr. foto, 26×24 cm (cop. G. Drăgulescu).
3. *Teatrul de Stat Reșița — 35. 1949—1984*. (Caiet.) — Reșița, (tipar IPB Reșița), apărut 1984, ilustr. foto, 42 p., 26×24 cm. (cop. G. Drăgulescu).
4. *Teatru și cultură la Oravița* (Caiet.) — Reșița, [tipar, I. P. Oltenia, Craiova], apărut 1987, 12 p., 38 ilustr. foto, 30×21 cm. (colab. Nicolae, Douca; Rudolf, Gräf).

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Nostalgia meleagului natal în scrierile lui Cassian R. Munteanu*. Simp. „Lupta românilor bănățeni pentru unitate națională“, Vermeș, 9 octombrie 1977.
2. *Teatrul — mijloc de educație permanentă a adulților*. S. șt. „Cultura de masă și educația permanentă“, Reșița, 22—24 octombrie 1981.
3. *Formarea publicului de teatru, modalități metodologice*. S. șt. „Cultura de masă și educația permanentă“, Reșița, 21—22 octombrie 1982.
4. *Național și universal în repertoriul teatrului reșițean*, S. șt. „Istorie culturală românească — pagini bănățene“, Reșița, 20—21 mai 1983.
5. *Conspect spectacologic reșițean*. Simp. „Dimensiuni culturale bănățene“, Oravița, 13 octombrie 1983.
6. *Calendare și almanahuri bănățene*. Simp. „Zilele cărții bănățene“, ed. III, Reșița, 4—8 iunie 1984.
7. *O veche bibliotecă almăjeană*. Simp. „Pagini de cultură românească — Valea Almăjului“, Oravița, 2 octombrie 1984.
8. *Valorificarea spectacologică a repertoriului național pe scena Teatrului de Stat din Reșița*. Simp., Reșița, 22 octombrie 1984.
9. *Cîteva repere de natură estetică în CRONICA BANATULUI de Nicolae Stoica de Hațeg*. Simp. „Cultura românească din Banat — sinteză a tradiției și modernității“, Băile Herculane, 24—25 aprilie 1985.
10. *Dimensiuni ale umanului în piesa românească de inspirație istorică*, Simp., Reșița, 7—8 iunie 1985.
11. *Personalitatea cărășanului Ilie Trăilă*. Simp. „Valea Carașului — pagini de cultură românească“, Oravița, 14 noiembrie 1985.

² Vezi *Teatrul de Stat Reșița — 35. 1949—1984*. (Caiet). — Reșița, 1984, p. 35—40.

12. *Cassian R. Munteanu — publicist*. Simp. „Valea Bîrzavei — pagini de cultură românească“, Oravița, 16 mai 1986.
13. *Relația cultură—ființă națională într-un periodic bănățean apărut anterior anului 1918*. Simp. IMCD, Caransebeș, 30—31 mai 1986.
14. *Tiparul românesc din Caransebeș — factor activ în lupta pentru emancipare și unitate națională*. Sesiunea națională „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național — cercetare și valorificare“, Tulcea, 23—25 mai 1986.
15. *Despre tehnica suspansului în romanele lui Ion Rusu Șirianu*. Simp. „Restituiri — Ion Rusu Șirianu. 1936—1981“, Forotic, 14 septembrie 1986.
16. *Cartea de istorie a Banatului în contextul istoriei tiparului românesc și străin*. Simp. „Valea Carașului — pagini de cultură românească“, Oravița, 10 octombrie 1986.
17. *Valori bibliofile în colecțiile din județul Caraș-Severin*. Col. interjud. „Valori ale patrimoniului cultural național din sud-vestul României“, Reșița, 16—17 decembrie 1986.
18. *Ion Stoia Udrea — cercetător al istoriei naționale*. Simp. „Ion Stoia Udrea — 85 de ani de naștere“, Greoni, 27 decembrie 1986.
19. *Orăvițenii și Societatea pentru fondul de teatru național român*. Simp. „Teatru și cultură la Oravița“, Oravița, 22 noiembrie — Reșița, 23 noiembrie 1987.
20. *Corelative hațegano-bănățene în CRONICA BANATULUI de Nicolae Stoica de Hațeg*. Simp. „Județul Hunedoara — permanență și continuitate în istoria României“, Deva, ediția 1988.
21. *Colecționari bibliofili din zona Caransebeșului*. Simp. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale“, Caransebeș, 16—17 aprilie 1989.
22. *Colecția BIBLIOTECA NOASTRĂ editată de Enea Hodoș la Caransebeș*. Col. „Receptarea fenomenului literar în Caraș-Severin — de la clasici la contemporani“, Oravița, 10 noiembrie 1989.

V ● HORIA CHIOARU ● (muzeograf OJPCN)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Un colorist. Expoziția de pictură Petru Comisarschi*. „Flamura“, XXXIII, 3343, 8 decembrie 1981, p. 2.
2. *Din cartea de impresii. Expoziția de mineralogie estetică a colecționarului C. Gruescu*. (Caiet), Reșița, 1982, cop. doi verso.
3. *Libertatea luminii*. „Valori de artă plastică în colecții particulare din jud. Caraș-Severin“. (Catalog), Reșița, 1982.
4. *Colecții și colecționari*. „Flamura“, XXXIV, 3393, 23 noiembrie 1982, p. 2.
5. *Doi colorişti: Petru Galiş, Nicolae Ungar*. „Flamura“, XXXV, 3401, 18 ianuarie 1983, p. 4.
6. *Donația Alster*. „Flamura“, XXXVI, 3466, 17 aprilie 1984, p. 8.

7. *Carnet plastic. Paralela expozițională Luigi Ștefan Varga — Iulian Vitalis Cojocar.* „Flamura“, XXXVI, 3467, 24 aprilie 1984, p. 2.
8. *Peisaj și culoare. Expoziția Livia Munteanu.* „Flamura“, XXXVI, 3473, 5 iunie 1984, p. 2.
9. *Simbolistica imaginii. Expoziția fraților Doru și Gheorghe Bucur.* „Flamura“, XXXVII, 3528, 25 iunie 1985, p. 2.
10. *Natură și culoare. Expoziția reșițeanului Ion Anton.* „Flamura“, XXXVII, 3541, 24 septembrie 1985, p. 2.
11. *Un artist în veșnicia valorilor: Nicolae Popescu.* „Caraș-Severinul“, decembrie 1985, p. 6.
12. *Expoziția de pictură Tiberiu Orvoș.* „Flamura“, XXXIX, 3614, 17 februarie 1987, p. 2.
13. *Limbajul griului. Expoziția pictorului Nicolae Ungar.* „Flamura“, XXXIX, 3623, 21 aprilie 1987, p. 2.
14. *Expoziția de pictură Iulian Vitalis Cojocar.* „Flamura“, XL, 3675, 19 aprilie 1988, p. 2.
15. *Spațiu deschis pentru artă și prietenie.* „Flamura“, XLI, 3719, 21 februarie 1988, p. 2.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Valențe ale educației patriotice în creația pictorului bănățean Nicolae Popescu.* Simp., Oradea, 6—7 noiembrie 1984.
2. *Valențe educativ-patriotice în creația pictorului bănățean Dimitrie Turcu (1810—1883).* Simp. „175 ani de la nașterea pictorului orăvițean Dimitrie Turcu“, Oravița, 30 iunie 1985.
3. *Pictorul Nicolae Popescu și ideea înființării primei Academii de Arte Frumoase din Banat la Caransebeș.* Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1985.
4. *Oravița — mediu prielnic pentru creativitate plastică.* Simp. „Valea Carașului — pagini de cultură românească“, Oravița, 14 noiembrie 1985.
5. *Aspecte unioniste în creația pictorului bănățean Nicolae Popescu.* Simp. „24 Ianuarie — eveniment de seamă în istoria națională“, Reșița, 23 ianuarie 1986.
7. *Mihail Velceleanu — întiul pictor de naturi statice din pictura bănățeană.* Simp. „Valea Bîrzavei — pagini de cultură românească“, Oravița, 16 mai 1986.
8. *Ion Zaicu — primul pictor al muncitorului în arta plastică românească.* Simp. MinMet, Bocșa, 4 iunie 1986.
9. *Motive bănățene în creația sculptorului Romul Ladea.* Col. „Romul Ladea — 85 de ani de la naștere“, Ticvaniu Mare, 8 iunie 1986.
10. *Repertoriul picturii bănățene — zugravii de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX.* Col. interjud. „Valori ale patrimoniului cultural național din sud-vestul României“, Reșița, 16—17 decembrie 1986.
11. *Coordonate umaniste în creațiile pictorului Corneliu Baba păstrate în patrimoniul plastic din județul Caraș-Severin.* Simp. „Zona Timiș-Bistra — pagini de cultură românească“, Oravița, 18 iunie 1987.
12. *Romul Ladea și spațiul orăvițean.* Simp. „Teatru și cultură la Oravița“, Oravița, 23 noiembrie 1987.

13. *Dimensiuni umanist-patriotice în creația plastică a pictorului bănățean Nicolae Hașca*. Simp. „Valea Cernei — pagini de cultură românească”, Oravița, 15 iunie 1988.

14. *Dominante social-patriotice în creația unor pictori bănățeni din secolul al XIX-lea*. Dezst. „Istoria — cea dintâi carte a națiunii”, Reșița, 27 octombrie 1989.

VI. ● NICOLAE DOUCA ● (muzeograf princ.)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *O revistă satirică de acum o jumătate de veac — „Urzica” din Oravița*. „Banatica”, VIII, 1985, p. 399—401.

2. *Spectacole cinematografice la Oravița*. „Serile de cultură cinematografică”, Reșița, iulie-septembrie 1987, p. 17—18.

3. *Despre activitatea de gazetar, redactor și editor a lui Mihail Velceleanu la editura „Minerva” din Bocșa*. „Banatica”, IX, 1987, p. 462—466.

4. *Expoziție permanentă de istoria culturii la Oravița*. „Revista Muzeelor și Monumentelor”, III, București, 1988, p. 7—18.

5. *Damian Izverniceanu — preocupări folcloristice*. „Banatica”, 10, 1990, p. 515—520.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Istoria exploatarei zăcămintelor aurifere în zona Oravița*. Simp. MinMet, Bocșa, 4 iunie 1986.

2. *Relațiile agrare în comitatul Caraș la începutul secolului al XIX-lea*. Simp. „Pagini din istoria localităților cărășene”, Oravița, 21 mai 1981.

3. *Istoria celei mai vechi farmacii montanistice bănățene, „La Vulturul Negru” din Oravița*. Simp. „Pagini din istoria localităților cărășene”, Oravița, 21 mai 1982.

4. *Un dascăl cărășan — Emilian Novacovici*. Simp. „Valea Carașului — pagini de cultură românească”, Oravița, 14 noiembrie 1985.

5. *Contribuția asociațiilor culturale la lupta pentru dreptate socială și unitate națională*. Simp. „1 Decembrie 1918 — strălucită încununare a luptei poporului român pentru unitate și independență”, Reșița, 28 octombrie 1988.

VII. ● GEORGETA EL SUSI (TRÂNCĂ) ● muzeograf OJPCN

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Studiu preliminar asupra resturilor de faună din așezarea eneolitică de la Cuptoare-Sfogea*. „Banatica”, VI, 1981, p. 51—58.

2. *Observații pe marginea materialului faunistic din așezarea medie-*

- vală de la Ilidia, jud. Caraș-Severin. „Banatica“, VII, 1983, p. 311—320.
3. *Analiza faunistică a materialului din așezarea Coțofeni de la Bocșa-Colțan, jud. Caraș-Severin*, ActaMN, XX, 1983, p. 859—866.
4. *Prezența lui Equus (Asinus) hydruntinus Reg. în așezarea vinčiană de la Cornea-Căunița de Sus, jud. Caraș-Severin*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 79—82.
5. *Considerații privind materialul faunistic provenind din așezarea dacică de la Stenca Liubcova, jud. Caraș-Severin*, „Banatica“, VIII, 1985, p. 123—138.
6. *Analiza materialelor faunistice provenite din așezările Starčevo-Criș de la Gornea — Locurile Lungi și Moldova Veche-Rît, jud. Caraș-Severin*, ActaMN, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 41—50.
7. *Analiza materialului faunistic provenit din așezarea feudală timpurie de la Moldova Veche-Rît, jud. Caraș-Severin*. „Tibiscum“, VI, 1986, p. 419—428.
8. *Economia animalieră a comunității vinčiene timpurii de la Gornea-Căunița de Sus*. „Banatica“, IX, 1987, p. 43—56.
9. (colab. Ovidiu Bozu), *Așezarea romană târzie de la Moldova Veche din punctul Vinograda-Vlaskicrai*. „Banatica“, IX, 1987, p. 239—270.
10. *Considerații privind fauna din așezarea hallstattiană timpurie de la Remetea Mare-Gomila lui Pituț*. „Thraco-Dacica“, IX, 1—2, 1988, 153—160.
11. *Materialul faunistic din așezarea daco-romană de la Timișoara-Freidorf, jud. Timiș*. „Crisia“, XVIII, 1988, p. 131—137.
12. (colab. Adrian Sabin Luca): *Considerații privind uneltele de corn și os din stațiunea neolitică de la Liubcova-Ornița*. „Apulum“, XXV, 1988, p. 49—58.
13. *Materialul faunistic din așezarea de secol VIII e.n. de la Gornea-Căunița de Sus, jud. Caraș-Severin*, SCIV/A, 1989.
14. *Ofrande animale din necropole de incinerare de la Voiteg, jud. Timiș*. „Thraco-Dacica“, 1989.
15. *Considerații preliminare asupra materialului faunistic din așezarea medievală de la Berzovia-Păturenii*, „Banatica“, X, 1990, p. 281.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Considerații asupra faunei din așezarea eneolitică de la Cuptoare-Gornea*. Simp. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1981.
2. *Refacerea ecosistemelor naturale și etnografice în peisaj a rezervațiilor arheologice din jud. Caraș-Severin*. Simp. „Ocrotirea naturii în județul Caraș-Severin“, Reșița, 1 noiembrie 1981.
3. *Refacerea ecosistemelor naturale și integrarea în peisaj a rezervațiilor arheologice din zona Oravița*. Simp. „Pagini din istoria localităților cărășene“, Oravița, 21 mai 1982.
4. *Mărturii despre creșterea animalelor — străveche ocupație de bază a locuitorilor din ținutul Crainei*. Simp. „Momente din istoria Crainei și Mehadiiei“, Cuptoare, 20 iulie 1983.
5. *Corelația mediu ambiant-ocupație, pe baza materialului faunistic din așezarea feudală de la Moldova Veche-Rît*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1983.

6. *Considerații pe marginea materialelor faunistice de pe șantierul arheologic Pojejena-Moldova Nouă*. Simp. MIVD, Moldova-Nouă, 20—22 septembrie 1984.

7. *Analiza materialului faunistic rezultat din săpăturile arheologice de salvare din jud. Caraș-Severin (Campania 1986)*. Col. interjud. „Realizări și priorități arheologice în sud-vestul României, în lumina cercetărilor efectuate în anul 1986”, Reșița, 12—13 februarie 1987.

8. *Analiza faunei și așezările din sec. IV din Banat*. Simp. „Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural național”, Arad, 11—12 decembrie 1987.

9. *Fauna din așezarea neolitică de la Liubcova-Ornița, jud. Caraș-Severin*. „A XXII-a SARCA”, Pitești, 25—27 martie 1989.

10. *Cercetarea economiei animaliere din șiturile arheologice din Valea Dunării*. Scexp. „Cercetarea arheologică, a elementelor de istorie locală și de etnografie”, Gornea, 29—30 iulie 1989.

11. *Considerații privind economia animalieră din Valea Dunării, în epoca romană; materialul faunistic din castrul de la Pojejena, jud. Caraș-Severin*. „Al XI-lea simpozion național de tracologie”. Piatra Neamț, 28—30.IX.1988.

VIII ● RUDOLF GRÄF ● (muzeograf)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Um ein Quantum Clafter Holtz*. NW, XXXVII, 11144, 26 mai 1985, p. 4.

2. *Constante und zufällige Arbeiter*. NW, XXXVII, 11233, 9 iulie 1985, p. 4.

3. *Werksinspektion Anno 1815*, NW, XXXVII, 11334, 5 noiembrie 1985, p. 4.

4. *Două documente referitoare la începuturile furnalelor din Reșița*. „Banatica”, VIII, 1985, p. 255—264.

5. *Amenajări hidrotehnice din județul Caraș-Severin în secolele XVIII—XX*. „Banatica”, VIII, 1985, p. 283—303.

6. *Istoricul Ion Sîrbu*. „Flamura”, XLI, 29 iulie 1986, p. 2.

7. *Alte Erzstollen entdeckt*. NW, XXXIX, 11923, 30 octombrie 1987, p. 4.

8. *Informații documentare despre uzinele din Reșița, 1814—1815*. „Banatica”, IX, 1987, p. 399—407.

9. *Schieferöl aus der Ölfabrik. Ein wenig bekanntes Kapitel Süd-Banater Industriegeschichte. Die Schiefergewinnung in Anina und Oravița*. NW, XL, 12237, 4 octombrie 1988, p. 4 și XL, 12249, 18 octombrie 1988, p. 4.

10. *Răscala lui Andreas Hofer și ecurile ei în Banat*. „Magazin Istoric”, nr. 11, Buc., 1988, p. 21.

11. (colab. dr. Vasile Mircea Zaberca), *Informații despre mineritul și metalurgia bănățeană la mijlocul secolului al XIX-lea*. „Banatica”, X, 1989,

12. *Steinkohlenbergbau im Banater Bergland*. NW, XLI, 12380, 21 martie 1989, p. 4.
13. *Dampflokomobile und Elektroloks*, NW, XLI, 12387, 29 martie 1989, p. 4.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Unirea din 1918 reflectată în paginile ziarului „Bukarester Tagblatt“*. Simp. IMCD, 30—31 martie 1986.
2. *Noi informații despre mineritul și metalurgia din Sasca la mijlocul sec. XIX*. Simp. MinMet, Bocșa, 27 noiembrie 1987.
3. *Mineritul și metalurgia bănățeană la mijlocul sec. XIX*, Deva, 1987.
4. *Amenajări hidrotehnice în județul Caraș-Severin*, Reșița, 24—25 iunie 1987. Simp. „Coordonate ale istoriei moderne și contemporane pe teritoriul sud-vestic al României“.
5. *Monumente tehnice existente pe teritoriul județului Caraș-Severin*, Col. interjud. de istorie modernă și contemporană, Reșița, 28 octombrie 1988.
6. *Minele de la Doman și Secu de la 1855 pînă la 1920*. Col. MinMet, Bocșa, 4 noiembrie 1988.
7. *Preocupări pentru salvarea și ocrotirea patrimoniului tehnic în județul Caraș-Severin*. Dezst. „Istoria — cea dintîi carte a națiunii“, Reșița, 27 octombrie 1989.
8. (colab. Ovidiu, Bozu). *Considerații asupra exploatării subsolului în zona Moldova Nouă de-a lungul timpului*. Msrot MinMet, Bocșa, 31 octombrie 1989.
9. (colab. Ovidiu, Bozu). *Considerații privind exploatarea miniere în zona Moldova Nouă*. Msrot MIVD, 9 noiembrie 1989.

IX ● MARIAN GUMA ● (muzeograf princ.)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. (colab. Nicoleta Gumă). *Săpături de salvare la Valea Timișului (județul Caraș-Severin)*. „Banatica“, IV, 1977, p. 45—68.
2. *Cercetări arheologice pe Stenca Liubcovei (județul Caraș-Severin)*. „Banatica“, IV, 1977, p. 69—103.
3. (colab. Gh. Lazarovici; Ilie Uzum). *Gornea-Liubcova* (cronică arheologică). „Banatica“, IV, 1977, p. 433.
4. (colab. Nicoleta Gumă; Richard Petrovszky). *Valea Timișului* (cronică arheologică). „Banatica“, IV, 1977, p. 433.
5. *Unele probleme și perspective ale cercetării primei epoci a fierului în județul Caraș-Severin*. „Studii și comunicări. Etnografie-istorie“, II, 1977, p. 251—276.
6. (colab. R. Petrovszky). *Noi descoperiri eneolitice timpurii în zona Caransebeșului*. „Tibiscus“, V, 1978, p. 97.

7. *Creații caracteristice pentru întreaga civilizație dacică*, „Flacăra”, XXVIII, nr. 25 (1254), 21 iunie 1979, p. V (17).
8. *Date noi privind descoperirile hallstattiene de la Gornea*: „Banatica”, V, 1979, p. 115—180.
9. *O nouă descoperire hallstattiană timpurie la Moldova Nouă*, Acta MN, XVI, 1979, p. 481—494.
10. (colab. R. Petrovsky). *Un nou grup cultural al epocii bronzului în sud-vestul României — descoperirile de tip Balta Sărată*. StComC, 1979, p. 53—110.
11. *Vestigii de civilizație dacică în Banat (I)*, „Flamura”, XXXII, 3261, 13 mai 1980, p. 2.
12. *Vestigii de civilizație dacică în Banat (II)*, „Flamura”, XXXII, 3262, 20 mai 1980, p. 1.
13. *O nouă contribuție arheologică la studiul manifestărilor religioase ale geto-dacilor*. ActaMN, XVIII, 1981, p. 45—58.
14. *Cîteva observații asupra grupului Bosut*. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, București 32, 1981, 1, p. 43—66.
15. (colab. Caius Săcărîn). *Descoperiri Coțofeni inedite de la Bocșa Montană — Colțan*. „Banatica”, VI, 1981, p. 59—95.
16. (colab. Ion Dragomir). *Cîteva descoperiri din prima și a doua epocă a fierului în Clisura Dunării*. „Banatica”, VI, 1981, p. 107—124.
17. Dragan, Popovići. *„Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu”*. Fontes Archeologia Jugoslaviae, IV, Beograd, 1981, (recenzie), VI, 1981, p. 495—498.
18. *O nouă descoperire aparținînd culturii Basarabi în sudul Banatului*. StComC, IV, 1982, p. 155—172.
19. *Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat*. „Banatica”, VII, 1983, p. 65—138.
20. (colab. Ion Dragomir). *Un depozit de bronzuri din prima epocă a fierului la Liborajdea (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin)*. „Banatica”, VIII, 1985, p. 107—122.
21. *Dovezile vechimii și permanenței noastre*. „Flamura”, XXXVIII, 3580, 24 iunie 1986, p. 2.
22. (colab. S. A. Luca; C. Săcărîn). *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici, între anii 1985—1987*. „Banatica”, IX, 1987, p. 199—238.
23. *Cîteva precizări asupra unor descoperiri aparținînd primei și celei de-a doua epoci a fierului din sud-vestul României*. „Banatica”, 10, 1990.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Contribuții la studiul așezărilor dacice din Banatul de Sud*. Sșt Con Mul, Cluj-Napoca, 26—27 mai 1978.
2. *Tipuri de așezări aparținînd culturii Basarabi pe teritoriul Banatului*. Sșt PerCon, Timișoara, 5—6 mai 1979.
3. *Cîteva observații privind grupele hallstattiene timpurii cu ceramică incizată și imprimată de pe teritoriul României*. Sșt „Pontica — 1979”, Constanța, 6—8 noiembrie 1979.

24. *Cu privire la evoluția Hallstattului timpuriu în sud-vestul României*. „Primul simpozion național de tracologie“, București, 8 decembrie 1979.
5. *Probleme ale culturii Basarabi în sud-vestul României*. „Colocviul VIII — Cultura și istoria tracilor de nord de pe teritoriul României — prima epocă a fierului“. Institutul de Arheologie, București, 6—7. XII. 1979.
6. *Așezări și fortificații dacice în sudul Banatului*. „Colocviului IX — Civilizația geto-dacilor de la începuturile ei și până la cucerirea romană“. Institutul de Arheologie, București, 18—20. XII. 1980.
7. *Așezarea dacică fortificată de pe Stenca Liubcovei, jud. Caraș-Severin*. „Al III-lea Simpozion național de tracologie“, Arad, 13—14 decembrie 1980.
- Severin. A XIV SARCA, Tulcea, 20—23 martie 1980.
8. (colab. C. Săcărin). *Săpăturile arheologice de la Stenca Liubcovei*, 9. *Săpăturile arheologice de la Valea Timișului, jud. Caraș-Severin*. A XIV-a SARCA, Tulcea, 20—23 martie 1980.
10. *Așezarea dacică de la Stenca Liubcovei*. Simp. ImCD, 29—30 martie 1980.
- A XV-a SARCA, Brașov, 26—28 martie 1981.
11. *În legătură cu originea, evoluția și periodizarea culturii Basarabi*. Sșt PerCon, Timișoara, 8—10 mai 1980.
12. *Cu privire la evoluția primei epoci a fierului în sud-vestul României*. Sșt ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1980.
13. *Precizări cronologice și culturale privind grupurile hallstattiene timpurii din sud-vestul României*. Sșt ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1981.
14. *Originea și continuitatea românilor*. Sșt „Lupta pentru unire — permanență și istoriei românilor“, Caransebeș, 23 ianuarie 1981.
15. (colab. C. Săcărin). *Cercetările arheologice de la Valea Timișului-Rovina, jud. Caraș-Severin*. A XV-a SARCA, Brașov, 26—28 martie 1981.
16. *Contribuția cercetărilor de pe Stenca Liubcovei la cunoașterea civilizației dacice*. Simp. ImCD, 21 martie 1981.
17. *Considerații privind descoperirile dacice din zona Gornea-Liubcova*. Simp. „Mărturii ale permanenței poporului român în vatra localităților Gornea-Sichevița“, Gornea, 4 septembrie 1982.
18. *Considerații privind cronologia necropolelor hallstattiene de la Balta Verde și Basarabi și raporturile lor cu cultura Basarabi*. Sșt Con Mul, Cluj-Napoca, 27—28 mai 1983.
19. *Așezări și fortificații dacice în sudul Banatului*. Simp., Moldova Nouă, 29—30 mai 1983.
20. (colab. C. Săcărin). *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a fierului în culoarul Timiș-Cerna*. Simp. „Momente din istoria Crainei și Mehadii“, Cuptoare, 1983.
21. *Mărturii ale civilizației dacice în Banat*. Simp., Caransebeș, 27—28 mai 1984.
22. *Precizări cronologice și culturale privind începutul primei epoci a fierului în sud-vestul României*. „Al VII-lea simpozion național de tracologie“, Drobeta-Turnu-Severin, 23—24 octombrie 1984.
23. *Finalizarea cercetării în așezarea dacică de la Stenca Liubcovei, jud. Caraș-Severin*. A XIV SARCA, Tulcea 20—23 martie 1980.

24. *Așezarea dacică fortificată de la Stenca Liubcovei, jud. Caraș-Severin*. A XVII-a SARCA, Alba Iulia, 26—27 martie 1984.
25. (colab. C. Săcărîn). *Cercetările arheologice de la Valea Timișului, jud. Caraș-Severin*. A XVIII-a SARCA, Alba Iulia, 26—27 martie 1984.
26. *Cercetări arheologice în așezarea dacică fortificată de pe „Stenca Liubcovei*. Simp. „Civilizație, permanență și continuitate în vestul României“, Băile Herculane, 12—14 decembrie 1984.
27. *Precizări cronologice și culturale privind începutul primei epoci a fierului în sud-vestul României*. Simp. ImCD, 1—2 aprilie 1984.
28. (colab. C. Săcărîn; P. Rogozea). *Cetatea dacică de la Divici-„Grad“*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 8 noiembrie 1985.
29. *Finalizarea cercetării în așezarea dacică de la Stenca Liubcovei, jud. Caraș-Severin*. A XIX-a SARCA, Tîrgoviște, 22—23 martie 1985.
30. *Considerații privind geneza culturii Basarabi în lumina cercetărilor din Banat*. Simp. ImCD, 31 martie—1 aprilie 1985.
31. *Considerații privind descoperirile dacice din județul Caraș-Severin*, Col IBIN, Reșița, 24 octombrie 1986.
32. (colab. C. Săcărîn; S. A. Luca). *Date noi privind cercetările arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici, jud. Caraș-Severin*. Col. „Realizări și priorități arheologice din sud-vestul României în lumina cercetărilor efectuate în anul 1986“, 12—13 februarie 1987.
33. *Cîteva probleme ale spiritualității geto-dacilor în lumina unor descoperiri din Clisura Dunării*. Simp. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale“, Caransebeș, 19—20 martie 1987.
34. (colab. C. Săcărîn; S. A. Luca). *Cetatea dacică de la Divici, jud. Caraș-Severin*. A XXI-a SARCA, Timișoara, 24—26 aprilie 1987.
35. *Considerații preliminare privind descoperirile dacice din județul Caraș-Severin*. Simp. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale“, Caransebeș, 17—18 aprilie 1988.
36. (colab. C. Săcărîn S. A. Luca). *Necropola hallstattiană timpurie de la Ticvaniul Mare, jud. Caraș-Severin*. A XXII-a SARCA, Pitești, 25—26 martie 1988.
31. *Necropola hallstattiană timpurie de la Ticvaniul Mare, jud. Caraș-Severin*. A XXIII-a SARCA, Sibiu, 17—18 martie 1989.

X. ● GHEORGHE LAZAROVICI* ●

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Unele probleme ale neoliticului în Banat*. „Banatica“, I, 1971, p. 17—32.
2. (colab. Ilie Uzum). *Așezarea feudală Ilidia în lumina izvoarelor scrise și a cercetărilor arheologice*. „Banatica“, I, 1971, p. 157—162.

* Actualmente, se află la altă instituție

3. *Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat*. „Banatica”, II, 1973, p. 25—55.
 4. *Unele probleme ale ceramicii neoliticului din Banat*. „Banatica”, III, 1975, p. 7—24.
 5. (colab. Dana Bălănescu). *Considerații privind tipologia și evoluția vaselor-capac din cultura Vinča, descoperiri din Clisura Dunării*. „Banatica”, V, 1979, p. 17—25.
 6. (colab. Caius Săcărin). *Epoca bronzului în Clisura Dunării*. „Banatica”, V, 1979, p. 71—105.
 7. (colab. Ilie Uzum; Marian Gumă). *Gornea-Liubcova*. „Banatica”, IV, 1977, p. 433.
 8. (colab. Ilie Uzum). *Cuptoare-Sfogea*. „Banatica”, IV, 1977, p. 434.
 9. *Imposturi Tiszapolgár în așezarea Sălcuța de la Cuptoare-Sfogea. Contribuții la legăturile culturale și cronologice ale culturilor Sălcuța și Tiszapolgár*. „Banatica”, VI, 1981, p. 35—41.
 10. *Neoliticul tirziu în zona Porțile de Fier — Clisură*. „Banatica”, VII, 1983, p. 9.
 11. *Noi descoperiri Bodrogkesztur în Banat*. „Banatica”, VIII, 1985, p. 83—90.
 12. (colab. Zoia, Kalmar; Claudiu, Bagoczky). *Cercetări etno-arheologice și sondeaje în Munții Banatului*. „Banatica”, IX, 1987, p. 65—81.
 13. (colab. Octavian, Sfetcu): *Descoperiri arheologice la Silagiu-Buziaș*. „Banatica”, X, 1989, p.
- b. în volume:
1. *Gornea. Preistorie*, Reșița, 1977, 125 p., 83 pl., 1 h.
 2. *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979.

XI. ● VALERIU LEU* ●

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Un manuscris românesc inedit din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*. „Banatica”, IV, 1977, p. 479—481.
2. (colab. Vasile, Mircea, Zaberca). *Din activitatea culturală a românilor bănățeni din secolul al XIX-lea. Contribuții documentare*. „Mitropolia Banatului”, Timișoara, 7—9, iulie-septembrie 1978, p. 16.
3. *Un manuscris din 1854: „Introducere în gramatica română caria să propune prin domnul profesor Nicolae T. Velia”*. „Studii de limbă, literatură și folclor”, IV, Reșița, 1978, p. 449—474.
4. (colab. Aurel, Bistoreanu). *Circulația cărții românești în Valea Almăjului până la 1840*. „Banatica”, V, 1979, p. 467—483.
5. *Un jilț și o strană dublă brîncovenească descoperite la Calina, jud. Caraș-Severin*. „Banatica”, VI, 1981, p. 381—387.

* Actualmente, se află în altă instituție.

6. Costin Feneșan. *Documente medievale bănățene 1440—1653*. Editura Facla. Timișoara, 1981 (recenzie), „Banatica”, VI, 1981, p. 501—502.

7. (colab. Vasile, Mircea, Zaberca). *Un dascăl bănățean la cumpăna de veacuri — Ion Simu, 1844—1923*. „Banatica”, VII, 1983, p. 433—445.

8. (colab. Vasile, Mircea, Zaberca). *Tradiții culturale*. „Permanențe reșitene” (caiet program la Zilele culturii la Reșița, ediția 1989), Reșița, 1989, p. 19.

b. în volume:

1. (colab. Nicolae, Bocșan). *Memorialistica Revoluției române de la 1848 din Transilvania*. — Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1988.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. (colab. Dana, Bălănescu; Adriana, Oprinescu). *Activitatea de ocrotirea și valorificarea patrimoniului cultural național în județul Caraș-Severin*. Simp. „Coordonate culturale-educative și științifice pe cuprinsul Caraș-Severinului”, Reșița, 22 octombrie 1984.

2. *Școlari și învățători bănățeni din veacurile XVIII—XIX*, Simp. IBIN, 28 octombrie 1983.

3. *Însemnări de pe cărți vechi românești privind participarea grănicerilor români bănățeni la campaniile antinapoleoniene*. Sșt. „Mediul ambiant — condiția permanenței și continuității istorice în zona Băile Herculane”, Băile Herculane, 5—6 iunie 1978.

4. *Un reșițean membru al Academiei Române — Petru Broșteanu*. Simp. „Cartea istorică — instrument al luptei pentru emanciparea românilor bănățeni”, Reșița, 25 octombrie 1978.

5. *Circulația cărților românești tipărite cu contribuția lui Antim Ivireanul*. Simp. IMCD, Caransebeș, 18—19 martie 1979.

6. *Noi contribuții privind circulația tipăriturilor de la Rîmnic și București în Banat*. Sșt., Timișoara, 5—6 mai 1979.

7. *Circulația cărții vechi românești în Valea Carașului*. Simp. „Pagini din istoria localităților cărășene”, Oravița, 15 mai 1980.

8. *Însemnări pe vechi cărți românești privind trecutul satelor din ținutul Crainei*. Simp. „Veacuri de istorie pe meleagurile Crainei și Mehadiiei”, Cuptoare, 6 aprilie 1981.

9. *Despre reprezentarea Banatului în „Codex Parisinus” și despre o posibilă datare a manuscrisului*. Simp. IMCD, 20—21 martie 1983.

10. *Nicolae Stoica de Hațeg și cuvîntul românesc tipărit*. Simp. „Istorie culturală românească — pagini bănățene”, Reșița, 20—21 mai 1983.

11. *Cărți și cărturari din Banat în evul mediu*. Simp. „Zilele cărții bănățene”, Reșița, 22—24 octombrie 1983.

12. *Un „scriitor” almăjean din veacul trecut — Paul Terzici*. Simp. „Pagini de cultură românească — Valea Almăjului”, Oravița, 2 octombrie 1984.

XII ● SABIN-ADRIAN LUCA ● (muzeograf)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPARITE ■

a. în periodice:

1. *Săpăturile arheologice de salvare de la Liubcova-Ornița*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 465—468.
2. *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Siria, jud. Arad*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 457—462.
3. (colab. Ion, Dragomir). *Despre o nouă descoperire de la Gornea-Locurile Lungi*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 73—77.
4. (colab. colectiv). *Complexul neolitic de la Parța*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 7—71.
5. (colab. Marian, Gumă; Caius, Săcărin). *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici între anii 1985—1987*. „Banatica“, IX, 1987, p. 199—238.
6. (colab. Ion, Dragomir). *Date cu privire la o statueta inedită de la Liubcova-Ornița, jud. Caraș-Severin*. „Banatica“, IX, 1987, p. 31—42.
7. *Observații pe marginea unui material ceramic inedit de la Bodrogu Nou—Către Vale*. „Crisia“, 1985, nr. 15, p. 279—291.
8. *Discuții asupra materialului ceramic din stațiunea neolitică de la Lipova—Hodaje*. „Apulum“, XXIII, 1986, p. 43—53.
9. *Așezarea Starčevo-Criș de la Liubcova-Ornița*. „Banatica“, IX, 1987, p. 13—23.
10. *Un atelier de perforat topoare la Lipova—Hodaje*. „Ziridava“, XV—XVI, 1987, p. 25—29.
11. (colab. Georgeta, El, Susi). *Considerații privind uneltele de corn și os din stațiunea neolitică de la Liubcova-Ornița*. „Apulum“, XXV, 1989, p. 49—58.
12. *Statueta neolitică de la Liubcova*. „România — file de istorie“, nr. 1, 1989, București, p. 29—31.

XIII ● Dr. MARTIN OLARU ● (muzeograf pr., șef secție OJPCN)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPARITE ■

a. în periodice:

1. *Întrebări referitoare la Banat*. „Terra“, IV, nr. 4, Buc., 1972, p. 87—88.
2. A. Bogdan, T. Pinzaru. *Geografie economică — Europa. Universitatea Babeș-Bolyai — Cluj*. (recenzie). „Terra“, IV, 5, Buc., 1972, p. 95.
3. *Răspunsuri la întrebările referitoare la Banat*. „Terra“, IV, 5, Buc., 1972, p. 86—87.
4. *Sesiunea de comunicări științifice studențești din Cluj-Napoca*. „Terra“, VI, 4, Buc., 1974, p. 92—93.
5. *Terra — lecturi geografice generale* (recenzie). „Terra“, VII, 1, Buc., 1975, p. 125.

6. *Valorificarea patrimoniului cultural-turistic al așezărilor rurale din partea de sud-vest a țării (jud. Caraș-Severin)*. „Studii și StComC, II, 1977, p. 494—506.

7. (colab. Ștefan, Cădariu). *Peșteri cu urme de locuire de pe Valea Nerei (sectorul de Chei)*. „Banatica“, IV, 1977, p. 9—18.

8. *Mic ghid pentru oaspeți*. „Herculane, 1825—1978“, Băile Herculane, martie 1978, p. 4.

9. (colab. I. Ianoș). *Contributions to the Study of daily commutations in Caraș-Severin country*. „Revue Roumaine de Géologie, Géophysique, Géographie“ (Seria Géographie), Buc., 1980, p. 161—166.

10. *Un mare respect pentru natură. File din istoria turismului bănățean*. „Almanahul turistic“, Buc., 1982, p. 83—84.

11. *Fișe monografice — Clubul Turistic Bănățean*. „Flamura“, XXXIV, 3365, 11 mai 1982, p. 3.

12. *Un autentic act de cultură*. „Flamura“, XXXIV, 3361, 13 aprilie 1982, p. 2.

13. *Ocrotiți rezervațiile naturale!*. „Flamura“, XXXV, 3415, 26 aprilie 1983, p. 4.

14. *Istoricul turismului bănățean*. „Banatica“, VII, 1983, p. 509—533.

15. *Un peisaj unic*. „Flamura“, XXXVI, 3468, 1 mai 1984, p. 6.

16. *Studentii la Forotic*. „Reflex“, Reșița, septembrie 1986, p. 3.

17. *Rezervațiile naturale ale Caraș-Severinului*. „Mediul ambiant“ (supliment „Flamura“), Reșița, 6 iunie 1989, p. 1, 3.

18. *Mts. Banat and Mts. Poiana Ruscăi*. „Tourist Monograph of the Carpathians“. Zeszyt Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, CMXXVII, Prace Geograficzne Zeszyt 74, Krakow, 1988, p. 157—168.

b. in volume:

1. (colab. colectiv). *Turismul și zonele turistice ale județului Cluj. Zonarea turistică a R.S.R.* — Buc., 1977, (p. 242—249).

2. (colab. colectiv). *Perspectivile dezvoltării turismului de recreere în contextul marilor prefaceri economice și sociale ale municipiului Reșița, cu referire la zona turistică periurbană. Zonarea turistică a R.S.R.* — Buc, 1977, (p. 191—196).

3. *Unele aspecte privind circulația turistică și posibilitățile de valorificare a potențialului turistic din partea de sud-vest a țării. Buletinul Științific Studentesc U.A.S.C.R.* — Buc., 1977 (p. 245—254).

4. *Mineralogie estetică C. Gruescu (catalog)*. — Băile Herculane, 1977, 26 p.

5. *Bibliografia Banatului. Științe naturale*. — Reșița, 1978, 186 p.

6. (colab. P. Balintoni). *Repertoriul rezervațiilor și al monumentelor naturii din județul Caraș-Severin. Ocrotirea naturii în județul Caraș-Severin*. — Reșița, 1978, (p. 9—30).

7. (colab. colectiv). *Noi contribuții la repertoriul arborilor ocrotiți din județul Caraș-Severin* (p. 57—73). *Cercul Speologic „Exploratorii“* (p. 34—39). *Ocrotirea naturii în județul Caraș-Severin*. — Reșița, 1979.

8. *Conservarea și valorificarea optimă a patrimoniului turistic al județului Caraș-Severin. Lucrările celui de-al IV-lea colocviu național de geografia turismului*. — București, 1980, (p. 123—128).

9. (colab. colectiv). *Caraș-Severin. Monografie.* — (partea de geografie: *Climă; Rețeaua hidrografică; Solurile; Vegetația; Flora și faună*) — p. 744; *Protecția mediului înconjurător* — p. 47—51; *Turism* — p. 288—312). Buc.: Editura Sport Turism, 1981.
10. (colab. colectiv). *Retrospectiva unui deceniu de gospodărire a apelor. (1971—1981).* Reșița, 1981, 30 p.
11. *Expoziția de mineralogie estetică a colecționarului Constantin Gruescu din Ocna de Fier* (catalog). — Reșița, 1982, 14 p.
12. *Minerale din colecția lui Constantin Gruescu din Ocna de Fier* (catalog). — Caransebeș, 1982, 14 p.
13. *Monumente și rezervații naturale din județul Caraș-Severin* (catalog). — Reșița, 1982, 10 p.
14. *Județul Caraș-Severin* (hartă turistică cu text). Publiturism. — Buc., 1983, 10 p.
15. *Munții Banatului. Studiu de geografie a turismului* (Rezumatul tezei de doctorat). Univ. Craiova, 1984, 24 p.+4 fig.
16. *În obârșia apelor. Un monument turistic la 50 de ani. O revistă de turism la Reșița. 20 de ani de inginerie tehnologică și cercetare științifică.* — Reșița, 1986, (p. 17).
17. (colab. colectiv). *Caraș-Severin* (hartă turistică). București: Editura Sport Turism, 1987.

C ■ CĂRȚI POȘTALE, ILUSTRATE, CALENDARE ■

1. *Rezervația naturală Cheile Nerei. Cîrșia Barbeșului Mare.* — Reșița, 1986, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
2. *Rezervația botanică „Finațele cu narcise” din Valea Sebeșului de la Zărvești.* — Reșița, 1986, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
3. *Stațiunea turistică și lacul Trei Ape din Munții Semenicului.* — Reșița, 1986, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
4. *Băile Herculane. Rezervația naturală Domogled.* — Reșița, 1986, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
5. *Reșița. Piața 1 Decembrie 1918, Fântîna cinetică — sculptor Constantin Lucaci.* — Reșița, 1986, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
6. *Brebu Nou. Zona turistică Trei Ape (Munții Semenicului).* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
7. *Floarea-soarelui.* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (calendar pe 1988, 1 filă, 67×47 cm).
8. *Rusca Montană. Monumentul turismului.* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
9. *Reșița. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin.* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
10. *Biniș (jud. Caraș-Severin). Meșterul olar Ionică Stepan.* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
11. *Reșița. Alaiul obiceiurilor de primăvară.* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).
12. *Reșița. Piața 1 Decembrie 1918. Fântîna cinetică — sculptor Constantin Lucaci.* — Reșița, 1987, [tip. I.B.N.] (C.P.I.).

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Potențialul turistic al județului Caraș-Severin*. „A XII-a Conferință Națională a Cercurilor Științifice Studentești“ (secțiunea a V-a — învățămîntul universitar), Cluj-Napoca, 16—18 noiembrie 1973.

2. *Factorul climatic și potențialul turistic în Banat*. Sesiune de comunicări științifice U.A.S.C.R. Cluj-Napoca, 11—12 aprilie 1975.

3. *Posibilități de dezvoltare a turismului în sud-vestul țării (județul Caraș-Severin)*. Sesiune de comunicări științifice U.A.S.C.R., Cluj-Napoca, 11—12 aprilie 1975.

4. *Tehnica alcătuirii diapozitivelor cu tematică geografică și utilizarea lor în diferite scopuri*. Simp. „Realizări pe linia îmbogățirii și diversificării materialului didactic la geografie“, București, 17—18 aprilie 1975.

5. *Pe-un picior de plai* (proiecție dia). Simp. „Activitatea de ocrotire a mediului ambiant în județul Caraș-Severin“, Reșița, 14 decembrie 1975.

6. *Sistemul în cadrul mediului înconjurător*. Simp. „Activitatea de ocrotire a mediului ambiant în județul Caraș-Severin“, Reșița, 14 decembrie 1975.

7. *Valorificarea potențialului turistic al așezărilor rurale din partea de sud-vest a țării (jud. Caraș-Severin)*. Sșt. „25 de ani de existență a Muzeului de Istorie și Artă din Zalău“, Zalău, 4—5 decembrie 1976.

8. *Valorificarea optimă și promovarea în turismul internațional a zonei carstice bănățene*. Simp., Oradea, 12—15 decembrie 1977.

9. *Așezările rurale și turismul în județul Caraș-Severin*, „Al V-lea colocviu național de geografia populației și așezările din R. S. România“, Iași, 19—20 decembrie 1976.

10. *Valorificarea optimă a potențialului turistic al reliefului din județul Caraș-Severin și promovarea lui în turismul intern și internațional*, „Al III-lea simpozion național de geomorfologie“, Cluj-Napoca, 28—29 mai 1977.

11. *Contribuții la repertoriul monumentelor și rezervațiilor naturale din județul Caraș-Severin*. Simp. „Aspecte privind ocrotirea mediului înconjurător în județul Caraș-Severin“, Reșița, 30 octombrie 1977.

12. *Rolul rezervațiilor naturale și al viitoarelor parcuri naționale din județul Caraș-Severin în menținerea ecosistemelor naturale*. Simp. „Aspecte privind ocrotirea mediului înconjurător în județul Caraș-Severin“, Reșița, 22 octombrie 1978.

13. *Valori ale patrimoniului cultural-turistic din Caraș-Severin*. Sșt. „Turismul și educația“, Oțelu Roșu, 13—14 aprilie 1979.

14. *Făgetele din rezervația Izvoarele Nerei*. Simp. „Făgetele carpatine și semnificația lor bioistorică și ecoprotectivă“, Cluj-Napoca, 30—31 mai 1979.

15. *Rezervații și monumente ale naturii din județul Caraș-Severin*. Simp. „Zilele culturii la Bocșa“, 9 iunie 1979.

16. *Unele aspecte privind conservarea patrimoniului natural al județului Caraș-Severin*. Simp. „Calitatea mediului și valorificarea patrimoniului natural“, Arad, 11 mai 1980.

17. *Monumente și rezervații istorice în peisajul județului Caraș-Severin*. Simp., Bocșa, 2 iunie 1980.

18. *Integrarea unor vestigii istorice în viitoarele parcuri naționale din județul Caraș-Severin*. Sșt. „Rezervațiile și parcurile naționale în actualitate și perspectivă“, Cluj-Napoca, 11—12 iunie 1980.

19. *Propuneri pentru constituirea unor noi rezervații în județul Caraș-Severin*. Sșt. „Rezervațiile și parcurile naționale în actualitate și perspectivă“, Cluj-Napoca, 11—12 iunie 1980.

20. *Turismul și ocrotirea naturii în Munții Banatului*. „Al V-lea colocviu național de geografia turismului“, București, 26—28 septembrie 1980.

21. *Valorificarea turistică a patrimoniului cultural al Munților Banatului și promovarea lui în circuitul turistic intern*. Simp. „Turismul și protecția mediului înconjurător în județul Caraș-Severin“, Băile Herculane, 3—5 octombrie 1980.

22. *Problemele valorificării turistice a monumentelor naturii și istorice din Clisura Dunării*. Simp. „MIVD“, Moldova Nouă, 4 noiembrie 1980.

23. *Tipologia stațiunilor turistice din Munții Banatului*. Sșt. „Grigore Cobălcescu“, Iași 24—25 octombrie 1981.

24. *Activitatea de ocrotirea naturii la Clubul Turistic Bănățean (C.T.B.) din Caransebeș*. Simp. „Ocrotirea naturii în județul Caraș-Severin“, Reșița, 1 noiembrie 1981.

25. *Integrarea în circuitul turistic a patrimoniului cultural din Defileul Dunării*. Simp. „MIVD“, Moldova Nouă, 13 noiembrie 1981.

26. *Din activitatea Clubului Turistic Bănățean (C.T.B.) din Caransebeș*. Simp. „Arhivele — sursă importantă pentru cercetarea istorică multidisciplinară“, Caransebeș, 29 octombrie 1981.

27. *Caraș — locuri ce vă așteaptă*. Simp. „Oameni și locuri din Caraș“, Reșița, 19 martie 1982.

28. *Dezvoltarea turismului, sistematizarea și organizarea spațiului turistic în Munții Banatului*. Sșt. „Valorificarea superioară a resurselor — cerință fundamentală a noului mecanism economico-financiar“, Timișoara, 21—22 mai 1982.

29. *Mineralogia estetică din zona Bocșa—Dognecea*. Simp. „Zilele culturii la Bocșa“, 1—10 iunie 1982.

30. (colab. Elena, Voia). *Integrarea în circuitul turistic a rezervațiilor naturale și arheologice din Clisura de Sus a Dunării*. Simp. „Mărturii ale permanenței poporului român în vatra localităților Gornea—Sichevița“, Gornea, 4 septembrie 1982.

31. *Turismul și conservarea patrimoniului peisagistic din Munții Banatului*. Simp. „Ecologia peisajului și necesitatea conservării patrimoniului peisagistic“, Cluj-Napoca, 25—26 mai 1983.

32. *Rezervațiile naturale ale Caraș-Severinului*. Simp. „Ocrotirea și conservarea patrimoniului natural“, Gurahonț, 18—19 iunie 1983.

33. *Păstoritul în zona munților înalți ai Banatului. Contribuții etnografice*. Simp. „Momente din istoria Crainei și Mehadii“, Cuptoare, 20 iulie 1983.

34. *Retrospectivă asupra celei de-a VIII-a consfătuiri științifice Ocrotirea naturii pe baze ecologice — Bihor, 1983*. Sșt. „Conservarea naturii pe baze ecologice“, Arad, 2—4 iunie 1984.

35. *Din istoricul cercetărilor mineralogice în Munții Banatului*. Simp. MinMet, Bocșa, 7—8 iunie 1984.

36. *Protecția resurselor turistice în Munții Banatului*. „Congresul Național de Geografie“, București, 1—4 august 1984.

37. *Valorificarea prin Festivalul Lacurilor a patrimoniului turistic al județului Caraș-Severin*. Simp. „Lacuri de baraj, ambianța naturală și construită”, Stațiunea Semenice, 17 august 1984.

38. *Valorificarea patrimoniului turistic al județului Caraș-Severin în perioada 1965—1985*. Simp. „Coordonate cultural-educative și științifice pe cuprinsul Caraș-Severinului”. Reșița, 22 octombrie 1984.

39. *Ocrotirea și conservarea naturii în județul Caraș-Severin, Realizări și perspective*. Simp., Oradea, 6—7 noiembrie 1984.

40. *Rezervații, monumente ale naturii și viitoare parcuri naționale din județul Caraș-Severin*. Simp., Caransebeș, 24—25 noiembrie 1984.

41. *Realizări și perspective privind ocrotirea naturii în județul Caraș-Severin*. Simp. „Cercetări recente în domeniul disciplinelor biologice și agricole; modalități de integrare a rezultatelor obținute în procesul formativ-educativ”, Băile Herculane, 11—12 mai 1985.

42. *Rezervații naturale din județul Caraș-Severin* (gală de diapozitive color). Simp. „Artele — fereastră deschisă spre om”, Reșița, 6—10 iunie 1985.

43. *Valorificarea potențialului turistic al reliefului din Munții Banatului*. Simp. „Două decenii de cercetare geografică în România”, Caransebeș, 27—29 septembrie 1985.

44. *Valori de patrimoniu cultural din Valea Carașului* (prezentare în imagini). Simp. „Pagini de cultură românească — Valea Carașului”, Oravița, 14 noiembrie 1985.

45. *Valea Bîrzavei în imagini* (suită diason). Simp. „Valea Bîrzavei — pagini de cultură românească”, Oravița, 16 mai 1986.

46. *Potențialul turistic al Defileului Dunării*. Simpozionul anual al profesorilor de istorie și geografie, Moldova Nouă, 31 mai—2 iunie 1986.

47. *Amintiri despre prietenul Ion*. S.șt. „Restituiri — Ion Rusu Șirianu”, Forotic, 14 septembrie 1986.

48. *Potențialul turistic al așezărilor rurale din Munții Banatului*. „Al IX-lea colocviu național de geografia populației și așezărilor umane din R.S.R.”, Bistrița, Suceava, Cîmpulung Moldovenesc, 26—28 septembrie 1986.

49. *Dezvoltarea și modernizarea activității de turism în județul Caraș-Severin*. S.șt., București, 1986.

50. *Rezervații, monumente ale naturii și viitoare parcuri naționale din județul Caraș-Severin*. Col. „Valori ale patrimoniului cultural național din sud-vestul României”, Reșița, 16—17 decembrie 1986.

51. *Protecția resurselor turistice din Munții Banatului*. Simp. „Județul Hunedoara — permanență și continuitate în istoria României”, Deva, 16—17 octombrie 1987.

52. (colab. B. Negoescu). *Tipuri și forme de turism din Munții Banatului*. Simpozionul anual al profesorilor de geografie, Caransebeș, 7—8 noiembrie 1987.

53. *Conservarea ecosistemelor naturale din Munții Banatului*. Simp. „Rezervații și monumente ale naturii din jud. Caraș-Severin”, Reșița, Anina, Bozovici, 17—18 noiembrie 1987.

54. (colab. Gabriel, Dumitrescu). *Ocrotirea naturii în județul Caraș-Severin. Realizări și perspective*. S.șt. „Conservarea naturii pe baze eco-

logice. Strategii regionale în protecția naturii", Băile Herculane, 25—27 mai 1988.

55. (colab. Ion, Voina). *Itinerarii turistice pe Valea Cernei* (suită de diapozitive). Simp. „Valea Cernei — pagini de cultură și civilizație românească”, Oravița, 15 iunie 1988.

56. *Importanța științifică a rezervațiilor naturale din județul Caraș-Severin*. Simp. „Conservarea genofondului și funcțiile ecoprotective ale pădurii”, Baia Mare, 7—8 septembrie 1988.

57. *Oameni și locuri din Caraș*. Scexp. interjud., Reșița, 12—13 octombrie 1988.

58. *Rezervații și monumente ale naturii din județul Caraș-Severin*. Simp. „Zilele culturii la Anina”, 17 noiembrie 1988.

59. (colab. Gabriel, Dumitrescu). *Funcția științifică, ecologică și socială a rezervațiilor naturale din județul Caraș-Severin*. Simp. „Educația ecologică — parte integrantă a educației materialist-științifice a elevilor”, Caransebeș, Stațiunea Muntele Mic, 3—4 iunie 1989.

60. *Rezervații naturale, monumente ale naturii, viitoare parcuri naționale din județul Caraș-Severin*. Simp. „Zilele culturii la Anina”, 12 noiembrie 1989.

XIV ● OPRINESCU ADRIANA ● (muzeograf principal)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Răspîndirea culturii Tiszapolgár—Românești în Banat*. „Banatica”, VI, 1981, p. 43—50.

2. *Cîteva considerații asupra bisericii-monument de la Teregova, jud. Caraș-Severin*. „Banatica”, VI, 1981, p. 397—404.

3. *Elemente laice în pictura religioasă din Banat*. „Banatica”, VII, 1983, p. 409.

4. *Mormîntul unui luptător get de la Cuptoare-Sfogea (comuna Cornea, jud. Caraș-Severin)*. „Thraco-Dacica”, VIII, 1—2, 1987, p. 127—129.

5. *Depozitul de bronzuri de la Pojejena*. „Banatica”, 10, 1990, p. 81.

6. *Scurte considerații asupra activității metalurgice a comunităților culturii Coțofeni*. „SCIVA”, 38, 1987, 2, p. 192—194.

7. (colab. Zoia, Kalmar). *Descoperiri Baden-Coțofeni în Banat*. „Tibiscum” VI, 1986, p. 199—209.

8. *Valori de artă plastică din colecții particulare din județul Caraș-Severin*. — Reșița, 1982.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Despre eneoliticul din Clisură*. S.șt. „Contribuții arheologice la istoria Clisurii”, Moldova Nouă, 4—5 noiembrie 1978.

2. *Descoperiri aparținînd culturii Coțofeni la Moldova Veche*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 4 noiembrie 1980.

3. *Răspîndirea culturii Românești (Tisza-Polgár) în Banat — noi puncte de vedere*. S.șt. „Origini și continuitate autohtonă în sud-vestul României“, Băile Herculane, 27—28 noiembrie. 1980.
4. *Noi cercetări în așezarea eneolitică de la Cuptoare-Cornea*. Simp. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1981.
5. *Biserici și monumente istorice din ținutul Crainei*. S.șt. Cluj-Napoca, 27—29 mai 1982.
6. (colab. Zoia, Kalmar). *Descoperiri Baden—Coțofeni în Banat*. Simp. IMCD, 20—21 martie 1983.
7. (colab. Ilie, Uzum; O., Bozu; Gh., Lazarovici). *Șantierul arheologic Cuptoare, punctul Sfogea, jud. Caraș-Severin*. „A XIX-a SARCA“, Tirgoviște, 22—23 martie 1985.
8. *Realizări și perspective ale cercetărilor arheologice în Clisura Dunării*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 8 noiembrie 1985.
9. *Mormintul de incinerare descoperit la Cuptoare—Sfogea, jud. Caraș-Severin*. „A XX-a SARCA“, Deva, 21—22 martie 1986.
10. *Depozitul de bronzuri de la Pojejena*. Scexp. „Cercetarea arheologică, a elementelor de istorie locală și de etnografie, Gornea, 28—31 iulie 1989.
11. *Descoperiri aparținînd culturii Vatină pe Ostrovul Moldova Veche*. „Al XII-lea Simpozion Național de Tracologie“, Tulcea, 28—30 septembrie 1989.
12. (colab. Dumitru Țicu). *Cercetările și săpăturile de salvare — instrumente importante pentru cunoașterea patrimoniului arheologic al județului Caraș-Severin*. Dezst. „Istoria — cea dintîi carte a națiunii“, Reșița, 27 octombrie 1989.

XV. • RICHARD PETROVSZKY • *

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin, din paleolitic pînă în secolul al V-lea î.e.n.* „Banatica“, II, 1973, p. 385—393.
2. *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin din paleolitic pînă în secolul al V-lea î.e.n. (II)*. „Banatica“, III, 1975, p. 365—378.
3. (colab. Octavian, Răuț; Ovidiu, Bozu). *Drumurile romane în Banat*. „Banatica“, IV, 1977, p. 135—159.
4. (colab. Ștefan, Cădariu). *Așezări ale culturii Coțofeni în județul Caraș-Severin*. „Banatica“, V, 1979, p. 35—69.
5. *Tipuri de morminte romane în zona Caransebeșului*. „Banatica“, V, 1979, p. 201—213.
6. (colab. Octavian, Popescu; Petru, Rogozea). *Pesteri din județul Caraș-Severin, cercetări arheologice*. „Banatica“, VI, 1981, p. 429—462.

* Actualmente, se află în altă instituție.

XVI ● ION POPA ● (șef secție istorie modernă — contemporană)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. Muzeul școlar. „Flamura“, 14 iunie 1970, p. 2.
2. Sergiu Verona. „Armele și dezarmarea“. Editura Politică, București, 1970 (recenzie). „Flamura“, 11 septembrie 1970, p. 2.
3. André Maurois. *Istoria Angliei (vol. I—II)*. Editura Politică, București, 1970 (recenzie). „Flamura“, 4 noiembrie 1970, p. 2.
4. O inițiativă școlară: „Museum“. „Flamura“, 14 ianuarie 1971, p. 2.
5. Eduard Calic. *Arde Reichstagul*. Editura Politică, București, 1972. (recenzie). „Flamura“, 18 octombrie 1972, p. 2.
6. „Banatica“, II, Reșița, 1973 (recenzie). „Flamura“, 22 noiembrie 1973, p. 2.
7. 1 Decembrie 1918. *Înfăptuirea unității statului național unitar român*. „Flamura“, 1 decembrie 1973, p. 2.
8. *Ideea de unitate națională în conștiința românilor bănățeni*. „Flamura“, XXVI, 20 ianuarie 1974, p. 2.
9. Muzeul de istorie al școlii. „Studii și articole de istorie“, XXV, București, 1974, p. 71—74.
10. (colab. V. M., Zaberca). *Contribuție remarcabilă la înfrângerea armatelor hitleriste*. „Flamura“, XXVII, 15 aprilie 1975, p. 2.
11. *Expoziție de mineralogie estetică*. „Orizont“, Timișoara, 18 iulie 1975, p. 3.
12. *Însemnări despre Nicolae Tincu Velia*. „Semenicul“, Reșița, octombrie 1975, p. 6.
13. 1 Decembrie 1918. *Moment crucial în evoluția istorică a națiunii române*. „Flamura“, XXVIII, 2 decembrie 1975, p. 2.
14. *O colecție de o inestimabilă valoare*. „Caraș-Severinul“, Reșița, decembrie 1975, p. 7.
15. *Muzeul de istorie local — factor important în dezvoltarea relației muzeu-școală*. „Revista Muzeelor și Monumentelor“, nr. 1, București, 1975, p. 25—26.
17. *Expoziția permanentă de istoria mineritului din Anina*. „Anuarul Muzeului Tehnic Leonida“, București, 1975, p. 252—255.
18. *Aspecte ale șomajului în zona industrială din sudul Banatului (1929—1933)*. „Banatica“, III, 1975, p. 271—276.
19. *Despre situația șomerilor timișoreni în anii crizei economice (1929—1933)*. „Tibiscus“, IV, Timișoara, 1975, p. 295—299.
20. *Secții de istoria farmaciei la Oravița și Caransebeș*. StComC, 1975, p. 287—290.
21. „Banatica“, III, Reșița, 1975. (recenzie). „Tribuna“, Cluj-Napoca, 20 noiembrie 1975, p. 8.
22. „Banatica“, III, Reșița, 1975 (recenzie). „Orizont“, Timișoara, 7 mai 1976.
23. „Studii și comunicări de etnografie-istorie“, Caransebeș, 1976 (recenzie). „Tribuna“, Cluj-Napoca, 24 mai 1976.

24. (colab. V. M., Zaberca). *Ciprian Porumbescu și orăvițenii*. „Orizont“, XXVII, nr. 25, 24 iunie 1976.
25. Ion Sirbu. *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*. Editura Facla, Timișoara, 1976 (recenzie). „Flamura“, XXVIII, 26 octombrie 1976.
26. *Aspecte ale emigrării șomerilor cărășeni în primii ani ai crizei economice (1929—1931)*. „Crisia“, VI, 1976, p. 277—281.
27. (colab. V. M. Zaberca). *O nouă secție a muzeului din Reșița: expoziția permanentă de istorie a mineritului din Anina*. „Orizont“, 6(468), Timișoara, 10 februarie 1977.
28. *Un proces unitar în făurirea României moderne*. „Flamura“, XXIX, 25 ianuarie 1977, p. 2.
29. *O glorioasă pagină a luptelor pentru dreptate*. „Flamura“, XXIX, 8 februarie 1977, p. 2.
30. *Opera întregului popor*. „Flamura“, XXIX, 15 februarie 1977, p. 2.
31. *Ecoul răscoalei din 1907 în Transilvania și Banat*. „Flamura“, XXIX, 5 și 12 aprilie 1977, p. 2.
32. (colab. V. M. Zaberca). *Bărbătească pășire pe cîmpul de resbel. Resbelulu orientalu ilustratu*. „Caraș-Severinul“, Reșița, mai 1977, p. 7.
33. *Răscoala țărănească din anul 1907 și ecourile sale în județul Caraș-Severin*. „Caraș-Severinul“, Reșița, mai 1977, p. 9.
34. *Mărășești-Mărăști-Oituz*. „Flamura“, XXIX, 2 august 1977, p. 2.
35. *Sentimentul de libertate și suveranitate la români*. „Se adună vremile“ — caiet program al T.S.R., Reșița, 1977, p. 6.
36. *Un document despre greva muncitorilor de la Anina din anul 1903*. „Banatica“, IV, 1977, p. 309—311.
37. (colab. G., Jurma). *Ecourile răscoalei țărănești din anul 1907 în județul Caraș-Severin*. „Banatica“, IV, 1977, p. 313—316.
38. *Acțiuni revendicative ale muncitorilor din Anina între anii 1934—1937*. „Crisia“, VIII, 1977, p. 491—494.
39. (colab. V. M., Zaberca). *Unitatea națională, independența, libertatea socială — idealuri scumpe ale întregului nostru popor*. „Flamura“, XXX, 6 iunie 1978, p. 2.
40. *Eftimie Murgu — sinteză a spiritului revoluționar pașoptist*. „Flamura“, XXX, 6 iunie 1978, p. 2.
41. *Pentru libertatea României*. „Flamura“, XXXI, 3 iulie 1979.
42. (colab. V. M., Zaberca). *Despre unele catastrofe miniere din Banat*. StComC, III, 1979, p. 401—406.
43. *Despre situația șomerilor din sudul Banatului în primii ani ai crizei economice (1929—1931)*. „Banatica“, V, 1979, p. 453—455.
44. *Două secole de la nașterea lui Tudor Vladimirescu*. „Flamura“, XXXII, 17 iunie 1980, p. 2.
45. *Țărănimea — forță importantă în lupta pentru libertate și unitate națională*. „Flamura“, XXXIV, 9 martie 1982, p. 1—2.
46. *Aspecte din viața și lupta tineretului din Caraș-Severin (1922—1928)*. StComC, IV, 1982, p. 287—291.
47. (colab. V. M., Zaberca). *Edificiul național unitar al poporului român în gândirea lui Eftimie Murgu*. „Flamura“, XXXV, 18 octombrie 1983, p. 2.
48. (colab. V. M., Zaberca). *Conștiința unității — permanență a istoriei noastre*. „Flamura“, XXXV, 25 octombrie 1983, p. 2.

49. (colab. V. M. Zaberca). *Istoricul primei uniri*. „Flamura“, XXXV, 15 noiembrie 1983, p. 2.
50. (colab. V. M., Zaberca). *Din panteonul luptătorilor pentru unitatea națională. Un delegat al muncitorimii*. „Flamura“, XXXV, 22 noiembrie 1983, p. 2.
51. *Marea Unire*. „Flamura“, XXXV, 29 noiembrie 1983, p. 2.
52. (colab. I., Lucaci-Sabău). *Contribuții la cunoașterea evenimentelor revoluționare de la 1848 în orașul Reșița*. „Banatica“, VII, 1983, p. 341—343.
53. *Mărturii pe peliculă*. „Banatica“, VII, 1983, p. 365—369.
54. *Aspecte ale vieții economice și social-culturale din Reșița ilustrate într-un document din 1927*. „Banatica“, VII, 1983, p. 383—386.
55. (colab. V. M., Zaberca). „Cartea de aur“ a Teatrului din Oravița. „Banatica“, VII, 1983, p. 447—455.
56. (colab. V. M., Zaberca). *Despre începuturile fanfarei muncitorești din Anina*. ActaMN, XX, 1983, p. 585—592.
57. *Focuri vii peste Banat*. „Flamura“, XXXVII, 19 februarie 1985, p. 1—2.
58. *File din istoria muzeografiei bănățene. Preocupări pentru organizarea unui muzeu la Oravița*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 407—414.
59. *Unirea — actul energetic al întregii națiuni*. „Flamura“, XXXIX, 20 ianuarie 1987, p. 1.
60. *Pledoarie pentru adevărul istoric*. „Flamura“, XXXIX, 17 martie 1987, p. 2.
61. *Aspecte din viața și lupta revoluționară a muncitorimii reșițene*. „Banatica“, X, 1989, p.
62. *Considerații asupra șomajului la Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița*. „Banatica“, 10, 1990.
63. (colab. dr. V. M., Zaberca). *Din tradițiile culturale ale centrului minier Anina*. „Banatica“, 10, 1990.

b. în volume:

1. (colab. V. M., Zaberca). *Eftimie Murgu*. — Reșița, 1976.
2. (colab. colectiv). *Județul Caraș-Severin* (studiu monografic). — București: Editura Sport Turism, 1981.
3. (colab. colectiv). *Pagini de istorie revoluționară caraș-severineană. 1920—1944*. — Reșița, 1981.
4. (colab. colectiv). *Folosirea elementelor de istorie locală în procesul instructiv-educativ*. — Reșița, 1987.
5. (colab. colectiv). *Anina 200* (studiu monografic). — București: Editura Tehnică, (în curs de apariție).

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Muzeul de istorie școlar, factor important în dezvoltarea relației muzeu-școală*. Simp. „Muzeul contemporan — factor activ în păstrarea patrimoniului științific“, Oradea 9—11 noiembrie 1974.
2. *Aspecte ale emigrării șomerilor cărășeni în perioada crizei economice (1929—1933)*. Sșt. consacrată aniversării muzeului din Lugoj, Lugoj, 9 noiembrie 1975.

3. *Aspecte ale șomajului în Banat între anii 1934—1938*. Simp. IBIN, Reșița, 25 octombrie 1979.
4. *Ctitori de străveche vatră românească*. Simp. „Pagini din istoria localităților cărășene“, Oravița, 15 mai 1980.
5. *Momente din mișcarea muncitorească și antifascistă în Clisura Dunării*. Simp. MIDV, Moldova Nouă, 4 noiembrie 1980.
6. *Din frământările muncitorimii aninene în anul 1935*. Simp. „Origini și continuitate autohtonă în sud-vestul României“, Băile Herculane, 27—28 octombrie 1980.
7. *Eftimie Murgu și tinăra generație pașoptistă*. Simp. „Eftimie Murgu. 1805—1980“, Reșița, Eftimie Murgu, 19—20 decembrie 1980.
8. *Acțiuni revendicative ale muncitorilor din Anina*. Simp. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1981.
9. *Acțiuni revendicative și greve ale maselor caraș-severinene în anii crizei economice (1929—1933)*. Simp. MIVD, 13 noiembrie 1981.
10. *Contribuții la cunoașterea evenimentelor revoluționare de la 1848 în orașul Reșița*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1983.
11. *Noi mărturii despre desfășurarea evenimentelor de la 1848 la Reșița*. Simp. IMCD, 1—2 aprilie 1984.
12. *Mineritul și metalurgia în viitoarea expoziție de bază a Muzeului Județean de Istorie Caraș-Severin din Reșița*. Simp. MinMet, Bocșa, 7—8 iunie 1984.
13. *Preocupări pentru înființarea unui muzeu de istorie a orașului Oravița*. Simp. „Pagini de cultură românească — Valea Carașului“. Oravița, 14 noiembrie 1985.
14. *Realități și perspective în cercetarea istoriei moderne și contemporane la Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin*. Dezst., Reșița, 18—19 martie 1987.
15. *Folosirea materialului ilustrativ la lecțiile de istorie națională*. Simp. „Folosirea elementelor de istorie locală în procesul instructiv-educativ“, Reșița, 21 noiembrie 1987.
16. *Repere ale dezvoltării mineritului și metalurgiei caraș-severinene în secolele XVIII—XIX*. Col. MinMet, Bocșa, 27 noiembrie 1987.
17. *Participarea României la războiul antihitlerist*. Simp. „File din cronica luptei pentru independență și neamținare a patriei“, Reșița, 9 mai 1989.

XVII ● PETRU ROGOZEA ● (muzeograf principal)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Peșteri din județul Caraș-Severin. Cercetări arheologice (I)*. StCom-C, III, 1979, p. 209—216.
2. (colab. R. Petrovszky; O. Popescu). *Peșteri din județul Caraș-Severin. Cercetări arheologice (II)*. „Banatica“, VI, 1981, p. 429—462.

3. (colab. Adrian, Bejan). *Descoperiri arheologice mai vechi și mai recente prefeudale și feudal-timpurii din Banat*. StComC, IV, 1982, p. 213—225.
4. (colab. Petru, Bona; R. Petrovsky). *Tibiscum — cercetări arheologice 1980—1981*, StComC, IV, 1982, p. 185—207.
5. *Silviu Sanie. Cultele orientale în Dacia romană, Cultele siriene și palyriene. Biblioteca Orientalis. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981 (recenzie)*. StComC, IV, 1982, p. 344—345.
6. *Citeva descoperiri hallstattiene recente din Banat*. „Banatica”, VII, 1983, p. 139—150.
7. (colab. P. Bona). *Tibiscum — cercetări arheologice (III)*. „Banatica” VII, 1985, p. 155—167.
8. (colab. I. Piso). *Ein Apolloheiligtum in der Nähe von Tibiscum*. „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik”, 58, Bonn, 1985, p. 211—219.
9. (colab. P. Bona; C. Pop). *Noi piese figurative descoperite la Tibiscum*. ActaMN, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 537—540.
10. *Peșteri din județul Caraș-Severin. Cercetări arheologice (III)*. „Tibiscum”, VI, 1986, p. 173—198.
11. (colab. Z. Pinter; O. Popescu). *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin*. „Tibiscum”, VI, 1986, p. 351—353.
12. (colab. Dana, Bălănescu). *Monede romane în colecția Muzeului Județean de Etnografie și Istorie locală Caransebeș*. „Tibiscum”, VI, 1986, p. 219—225.
13. *Cercetări arheologice în endocarstul din sud-vestul României*. „Banatica”, IX, 1987, p. 347—362.
14. (colab. Dana, Bălănescu). *Note suplimentare asupra tezaurului monetar roman republican de la Tincova, jud. Caraș-Severin*. „Buletinul Societății Numismatice Române”, LXXVII—LXXIX (1983—1985), București, 1987, p. 109—116.
15. (colab. S. Cociș; St. Chițu). *Note privind câteva tipare și vase cu medalioane în relief din Dacia romană*. Apulum, XXV, 1988, p. 247—250.
16. *Ceramica dacică din așezarea romană de la Tibiscum*. „Tibiscum”, VII, 1988, p. 167—179.
17. (colab. Sorin, Petrescu). *Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin (IV)*. „Tibiscum”, VII, 1988, p. 269—274.
18. *Unelte romane de la Tibiscum*. „Banatica”, 10, 1990.
19. (colab. Sorin, Petrescu). *Tibiscum — principia castrului mare de piatră (I)*, „Banatica”, 10, 1990, p. 107.
20. (colab. Petru Bona). *Necropola dacică de la Iaz*. Acta MN, XXII—XXIII, 1985—1986, p. 439—451.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. (colab. Petru, Bona). *O clădire romană de la Tibiscum*. Simp. IMCD, 21 martie 1981.
2. (colab. Petru, Bona). *Un mormînt de incinerare daco-getică de la Iaz*, Simp. IMCD, 1—2 aprilie 1984.
3. (colab. P. Bona). *O necropolă dacică la Iaz?* Simp. „Civilizație, permanență și continuitate în sud-vestul României”, Băile Herculane, 12—14 decembrie 1984.

4. (colab. D. Benea; P. Bona). *Orașul roman Tibiscum, jud. Caraș-Severin*. „A XIX-a SARCA“, Tîrgoviște, 22—23 martie 1985.
5. (colab. P. Bona). *Cercetări arheologice în zona municipiului roman Tibiscum*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 8 noiembrie 1985.
7. (colab. Doina Benea; Petru Bona). *Cercetări arheologice în municipiul Tibiscum*. Msrot. „Cercetări arheologice întreprinse în anul 1985“. Reșița, 31 ianuarie—1 februarie 1986.
8. *Descoperiri daco-romane și prefeudale din zona Caransebeșului*. Simp., Timișoara, 10 iunie 1986.
9. (colab. Petru Bona). *O necropolă daco-getică la Iaz*. „Al IX-lea simpozion de tracologie“. Oradea, 29—31 octombrie 1986.
10. *Castrul roman Tibiscum, puternic centru al civilizației daco-romane*. Simp. IMCD. 19—20 martie 1987.
11. (colab. Doina Benea; Petru Bona). *Orașul roman Tibiscum, jud. Caraș-Severin*. „A XVIII-a SARCA“. Alba Iulia, 26—27 martie 1987.
12. (colab. Doina Benea; Petru Bona). *Complexul roman Tibiscum, jud. Caraș-Severin*. „A XXII-a SARCA“, Pitești, 25—26 martie 1988.
13. *Cercetări arheologice în endocarstul din sud-vestul României*. Simp. IMCD, 17—18 aprilie 1988.
14. (colab. Petru Bona). *Complexul roman Tibiscum, jud. Caraș-Severin*. „A XXIII-a SARCA“, Sibiu, 17—18 martie 1989.
15. *O așezare hallstattiană timpurie de la Var, jud. Caraș-Severin*. Simp. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale“, Caransebeș, 16—17 aprilie 1989.
16. *Probleme privind cercetarea arheo-speologică din carstul dunărean*. Scexp. „Cercetarea arheologică, a elementelor de istorie locală și de etnografie“, Gornea, 29—31 iulie 1989.

XVIII ● CAIUS SĂCĂRIN ● (muzeograf principal)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Trei celturi de la Pescari*. „Banatica“, IV, 1977, p. 111—115.
2. T. Bader. *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei* (recenzie). „Banatica“, IV, 1977, p. 575—576.
3. (colab. Gheorghe Lazarovici). *Epoca bronzului în Clisură*. „Banatica“, V, 1979, p. 71—105.
4. *Depozitul de bronzuri de la Cozla*. „Banatica“, V, 1979, p. 107—114.
5. (colab. Ovidiu Bozu). *O expediție arheologică în Valea Almăjului. Realizări și perspective*. „Banatica“, V, 1979, p. 553—557.
6. *Bronzuri descoperite pe teritoriul județului Caraș-Severin*. StComC, 1979, p.
7. (colab. Marian Gumă). *Descoperiri „Coțofeni“ inedite de la Bocșa Montană-Colțan*. „Banatica“, VI, 1981, p. 59—95.

8. *Depozitul de bronzuri de la Ticvanu Mare*. „Banatica“, VI, 1981, p. 97—106.
9. *O nouă descoperire din epoca bronzului în Clisura Dunării*. „Banatica“, VII, 1983, p. 59.
10. *Depozitul de bronzuri de la Liubcova-Țiglărie*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 91—105.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Considerații asupra metalurgiei bronzului în Clisura Dunării*. „Zilele culturii la Moldova Nouă“, Moldova Nouă, 5 februarie 1978.
2. *Bronzuri din colecția Muzeului Județean de Istorie Reșița*. Simp. IMCD, 26 martie 1978.
3. *Noi descoperiri arheologice în Culoarul Timiș-Cerna*. Simp. Med-Amb, 5 iunie 1978.
4. *Depozitul de unelte și arme de la Pătaș*. Simp. IBIN, Reșița, 21 octombrie 1978.
5. *Noi descoperiri arheologice în Valea Almăjului*. Simp. IMCD, 18 martie 1979.
6. *Cercetarea epocii bronzului în județul Caraș-Severin*. Sșt. Timișoara, 5 mai 1979.
7. *Considerații asupra metalurgiei bronzului din sud-vestul Banatului*. Sșt. „Centenarul Muzeului de Istorie din Constanța“, Constanța, 6 noiembrie 1979.
8. (colab. Marian Gumă). *Săpăturile arheologice de la Stenca Liubcova*. „A XIV-a SARCA“, Tulcea, 20—23 martie 1980.
9. *Așezarea din epoca bronzului de la Stenca Liubcovei*. Simp. IMCD, 29 martie 1980.
10. *Așezarea aparținând culturii Vatina de la Stenca Liubcovei*. Sșt., Satu Mare, 25 aprilie 1980.
11. *Considerații privind așezarea din epoca bronzului de la Stenca Liubcovei*. Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1980.
12. *Originile civilizației traco-dacice ilustrate prin descoperirile arheologice din județul Caraș-Severin*. Simp. „Zilele culturii la Bocșa“, Bocșa, 2 iunie 1980.
13. *Așezarea din epoca bronzului de la Gornea-Păzăriște*. Sșt. „2050“, Făget, 6 iunie 1980.
14. *Considerații asupra metalurgiei bronzului pe teritoriul județului Caraș-Severin*. Sșt. Reșița, 9 iunie 1980.
15. *Epoca bronzului în Valea Dunării*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 4 noiembrie 1980.
16. *Așezarea de tip Vatina de la Liubcova*. „A XV-a SARCA“, Brașov, 26 martie 1981.
17. *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Liubcova-Țiglărie*. Simp. IMCD, 21 martie 1982.
18. *Necropola de la Liubcova*. „A XVI-a SARCA“, Alba Iulia, 26 martie 1982.
19. *Noi descoperiri în necropola de la Liubcova*. „A XVII-a SARCA“, Ploiești, 25 martie 1983.

20. *Necropola de tip „Gîrla Mare” de la Liubcova*. „AL XII-lea conlocviu național de preistorie”, București, 1—3 decembrie 1983.

21. *Considerații privind necropola de la Liubcova*. „A XVIII-a SARCA”, 26 martie 1984.

C ■ LUCRĂRI NECOMUNICATE ■

1. *Cultura Vatina în sud-vestul României*.
2. *Cultura Gîrla Mare pe teritoriul județului Caraș-Severin*.
3. *Metallurgia bronzului în sud-vestul României*.

XIX. • CORIOLAN SURU • (muzeograf)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Dezvoltarea industrială a Reșiței, sec. XVIII—XX*. „Semenicul”, Reșița, 1985, p. 10—11.

2. *Istoria construcției locomotivei cu aburi la Reșița (1872—1962)*. „Banatica”, IX, 1987, p. 479—501.

3. *File din istoria Liceului de Matematică-Fizică din Caransebeș*. „Banatica”, VIII, 1985, p. 355—361.

4. *Construcția de utilaj petrolier la Reșița între 1924—1954*. „Banatica”, X, 1990, p. 415.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Efortul militar al României în războiul antiimperialist, contribuția ei la eliberarea teritoriului Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei*. Simp. „40 de ani de la înfrîngerea Germaniei hitleriste”, Reșița, 7 mai 1985.

2. *Reșița și construcția de locomotive*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1985.

3. *Date noi cu privire la construcția de locomotive din Reșița*, Simp. MinMet, 4 iunie 1986.

4. *Importanța și urmările războiului de independență pentru poporul român*. Simp. „110 ani de la războiul de independență din 1877”. Obreja, 6 mai 1987.

5. *Din istoricul construcțiilor de locomotive la Reșița (1926—1986)*. Simp. „Coordonate ale istoriei moderne și contemporane pe teritoriul sud-vestic al României”, Reșița, 24—25 iunie 1987. Col. MinMet, 27 noiembrie 1987.

6. *Eftimie Murgu și revoluția din 1848 în Banat*. Simp. „Unitatea, continuitatea și lupta pentru libertate — coordonate ale istoriei poporului român”, Bozovici, 21 martie 1988.

7. *115 ani de la construcția Fabricii de locomotive din Reșița*. Simp. „125 de ani de la construcția liniei ferate Oravița-Anina“, Oravița, 15 decembrie 1988.

8. *Aportul uzinelor din Reșița la dezvoltarea industriei construcției de utilaj petrolier în sec. XX*. Msrot. MinMet, 31 octombrie 1989.

XX. • DUMITRU ȚEICU • (muzeograf princ.)

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Cîteva considerații pe marginea unor podoabe medievale*. ActaMN, XVIII, 1981, p. 491—500.

2. *Necropole medievale românești din Banat în lumina cercetărilor arheologice*. „Mitropolia Banatului“, XXXII, nr. 4—6, 1982, p. 264—277.

3. *Ceramica smălțuită de factură bizantină din sud-vestul României*. SCIV/A, XXXIV, nr. 3, 1983, p. 274—286.

4. *O reședință feudală românească la începuturile Reșiței medievale*. SCIV/A, XL, nr. 1, 1989, p. 296—302.

5. (colab. Ilie Uzum). *Cercetările arheologice de la Ciclova Română*. „Banatica“, VI, 1981, p. 211—216.

6. (colab. Ovidiu Bozu). *Crucea engolpion descoperită la Moldova Veche* ActaMN, XIX, 1982, p. 393—395.

7. *Cercetări arheologice în Depresiunea Oravița*. „Banatica“, IX, 1987, p. 317—345.

8. *O ctitorie feudală românească la Reșița*. „Mitropolia Banatului“, XXXIX, 1989, 1, p. 56—62.

9. *Cercetări de arheologie medievală la Berzovia*. „Banatica“, 10, 1990, p. 267.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. (colab. Ilie Uzum). *Necropola medievală de la Ilidia-Oblița*. Simp. IMCD, 18—19 martie 1979.

2. *Brățări din sticlă în epoca feudală timpurie din Banat*. Sșt. PerCon, Timișoara, 5—6 mai 1979.

3. *Considerații asupra ceramicii bizantine de pe teritoriul Banatului de sud*. Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 25—26 mai 1979.

4. (colab. Ilie Uzum); St. Matei). *Noi descoperiri feudale timpurii la Ilidia-Oblița*. Simp. IMCD, 29—30 martie 1980.

5. (colab. I. Neamțu). *Contribuții la paleometalurgia din sudul Banatului*. Sșt. PerCon, Timișoara, 8—10 mai 1980.

6. *Considerații în legătură cu brățările feudale timpurii din Banat*. Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1980.

7. (colab. Ilie Uzum). *Noi contribuții la cercetarea necropolei feudale timpurii de la Cuptoare-Sfogea, jud. Caraș-Severin*. „A XV-a SARCA“, Brașov, 26—28 martie 1981.

8. (colab. St. Matei; Ilie Uzum). *Șantierul arheologic Ilidia, jud. Caraș-Severin*. „A XV-a SARCA“, Brașov, 26—28 martie 1981.

9. *Unele considerații asupra ceramicii din sec. IV e.n. descoperită în Banatul de Sud.* Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1981.
10. (colab. Ilie Uzum). *Așezările prefeudale și feudale timpurii (sec. VII—XIII) de la Gornea și Moldova Veche, jud. Caraș-Severin.* „A XVI-a SARCA“, Vaslui, 25—28 martie 1982.
11. (colab. Ilie Uzum). *Șantierul arheologic Valea Carașului, punctul Ilidia, jud. Caraș-Severin.* „A XVI-a SARCA“, Vaslui, 25—28 martie 1982.
12. (colab. Ilie Uzum; Ovidiu Bozu). *Necropola feudală timpurie de la Cuptoare-Cornea, jud. Caraș-Severin.* „A XVI-a SARCA“, Vaslui, 25—28 martie 1982.
13. *Ceramica smălțuită din așezarea feudală timpurie de la Ilidia.* Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1982.
14. (colab. Ilie Uzum). *Lucrările de cercetare și conservare-restaurare efectuate la complexul de monumente feudale timpurii de la Ilidia, jud. Caraș-Severin,* „A XVII-a SARCA“, Ploiești, 24—25 martie 1983.
15. *Picturile rupestre de la Ilidia-Vatra Mare.* Simp. „Istorie culturală românească. Pagini bănățene“, Reșița 20—21 mai 1983.
16. (colab. I. Neamțu). *Cercetări cu privire la metalurgia fierului în perioada medievală timpurie în sudul Banatului.* Colocviul „Național și universal în civilizația populară din România“. Sibiu, 12—13 septembrie 1983.
17. (colab. Ilie Uzum). *Reședința feudală de la Ilidia, jud. Caraș-Severin.* „A XVIII-a SARCA“, Alba Iulia, 26—27 martie 1984.
18. (colab. Ilie Uzum). *Precizări cronologice cu privire la monumentul de arhitectură medievală de la Reșița-Ogășele.* Simp. IMCD, 1—2 aprilie 1984.
19. (colab. Ovidiu Bozu). *Cercetări cu privire la așezările din secolele II—IV de pe Valea Bîrzavei, jud. Caraș-Severin.* „Al VII-lea simpozion național de tracologie“, Drobeta Turnu-Severin, 23—24 octombrie 1984.
20. (colab. Ilie Uzum). *Săpăturile arheologice și lucrările de conservare de la Ilidia.* Simp. „Civilizație, permanență și continuitate în vestul României“, Băile Herculane, 12—14 decembrie 1984.
21. (colab. Șt. Pascu). *Șantierul arheologic Mehadia.* „A XIX-a SARCA“, Tîrgoviște, 22—23 martie 1985.
22. *Noi date privitoare la fortificațiile medievale de la Mehadia.* Simp. IMCD, 31 martie—1 aprilie 1985.
23. (colab. Ilie Uzum; Georgeta El Susi). *Așezarea medievală de la Ilidia, jud. Caraș-Severin.* „A XX-a SARCA“, 21—22 martie 1986.
24. *Habitatul medieval în Clisura Dunării.* Sșt. „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos“. Călărași, 6—7 iulie 1986.
25. *Cercetări arheologice în așezările prefeudale de pe teritoriul județului Caraș-Severin.* Simp. „Descoperiri arheologice în vestul României, sec. III—XI“, Timișoara 10 iunie 1986.
26. *Cercetări despre cetatea și districtul medieval Cuiești.* Sșt. „Județul Hunedoara în contextul istoriei naționale“, Deva, octombrie 1986.
27. *Cercetări de salvare în zona Ghertenish-Berzovia, jud. Caraș-Severin.* „A XXI-a SARCA“, Timișoara, 24—26 aprilie 1987.
28. (colab. Șt. Matei). *Stațiunea arheologică Mehadia, jud. Caraș-Severin (sec. XII—XIV).* „A XXII-a SARCA“, Pitești, 25—26 martie 1988.

29. *Reședința medievală de la Reșița. Contribuții la istoria districtului medieval românesc Bîrzava (sec. XIV—XV)*, Simp. IMCD, 17—18 aprilie 1988.

30. *Cercetări la necropola medievală timpurie de la Sopotul Vechi, jud. Caraș-Severin*. „A XXVIII-a SARCA”, Sibiu, 17—18 martie 1989.

31. *Descoperiri medievale la Moldova Veche*. Scexp. „Cercetarea arheologică, a elementelor de istorie locală și de etnografie”, Gornea, 29—31 iulie 1989.

32. (colab. Adriana Oprinescu). *Cercetările și săpăturile de salvare — instrumente importante pentru cunoașterea patrimoniului arheologic al județului Caraș-Severin*. Dezșt. „Istoria — cea dintâi carte a națiunii”, Reșița, 27 octombrie 1989.

XXI • ILIE UZUM* •

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Făurirea statului național unitar român*. „Siderurgistul”, 199, Reșița, 1 decembrie 1968, p. 1—2.

2. *Vestigiile arheologice din perioada desfășurării procesului de romanizare pe teritoriul județului Caraș-Severin*. „Caraș-Severinul”, august 1969, p. 5—6.

3. *Incursiune în istoria județului*. „Siderurgistul”, 217, Reșița, 10 aprilie 1969, p. 4.

4. *Ce ne relevă cercetările de la cetatea Ilidia*. „Flamura”, XVII, 1667, 13 septembrie 1969, p. 2.

5. *Din nou despre cercetările arheologice de la Ilidia*. „Flamura”, XVII, 1668, 20 septembrie 1969, p. 2.

6. *Grundstein vor zweihundert Jahren gelegt. Aus der Geschichte des Banater Hüttenwerken*. NW, 6396, 26 noiembrie 1969, p. 2.

7. *Durch Jahrhunderte* (interviu), Neue Banater Zeitung, 2213, Timișoara, 26 decembrie 1969.

8. *Villa rustica de la Dalboșeț*. „Flamura”, XVIII, 4 ianuarie 1970, p. 2.

9. (colab. Nicolae Gudea). *Anonima cetate de la Pojejena*. „Flamura”, XVIII, 1838, 10 octombrie 1970, p. 2.

10. *Muzeul din Herculane*. „Flamura”, XVIII, 1843, 16 octombrie 1970, p. 2.

11. *Reschitza 200* (interviu). „Neue Banater Zeitung”, 2512, Timișoara, 17 decembrie 1970, p. 2.

12. *Schiță a istoriei județului Caraș-Severin*. „Blätter der Geschichte”, decembrie 1970.

13. *Preocupări actuale la muzeul județean* (interviu). „Flamura”, XIX, 2029, 23 mai 1971, p. 2.

14. (colab. Gheorghe Lazarovici). *Așezarea feudală Ilidia în lumina izvoarelor scrise și a cercetărilor arheologice*. „Banatica”, I, 1971, p. 157—162.

* Actualmente, se află în altă instituție.

15. (colab. E. Chirilă; N. Gudea). *Tezaurul monetar de la Caransebeș, sec. XV—XVIII*. „Banatica“, I, 1971, p. 179—196.
16. *Trakischer Ritter und Mochöfen* (interviu). „Neue Banater Zeitung“, 2910, Timișoara, 23 martie 1972, p. 2.
17. *Pământul — acest posesor al tainelor* (interviu). „Flamura“, XX, 2343, 27 mai 1972, p. 2.
18. *Date noi asupra bisericii și fortificației de la Ilidia*. ActaMN, IX, 1972, p. 555—559.
19. (colab. N. Gudea). *Castelul roman de la Pojejena. Săpăturile arheologice din anul 1970*. „Banatica“, II, 1973, p. 85—96.
20. *Cimitirul medieval de la Gornea-Țîrcheviște*. „Banatica“, II, 1973, p. 131—143.
21. (colab. St. Matei). *Cetatea de la Pescari*. „Banatica“, II, 1973, p. 141—156.
22. (colab. Dan Mihail). *Din corespondența generalului Traian Doda cu Vinčențiu Babeș*. „Banatica“, II, 1973, p. 219—233.
23. (colab. Gheorghe Lazarovici; Ion Dragomir). *Descoperiri arheologice în hotarul satelor Gornea și Sichevița*. „Banatica“, II, 1973, p. 403—416.
24. *O viață științifică pilduitoare: Constantin Daicoviciu*. „Flamura“, XXI, 2771, 13 octombrie 1973, p. 2.
25. *Bordeie feudale descoperite la Gornea, jud. Caraș-Severin*. „Crisia“, 1974, p. 39—42.
26. (colab. Gheorghe Lazarovici). *Descoperiri arheologice prefeudale și feudale timpurii în zona superioară a Clisurii*. „Crisia“, 1974.
27. *Două cimitire feudale timpurii la Gornea și Pojejena, jud. Caraș-Severin*. „Tibiscus“, III, Timișoara, 1974, p. 159—164.
28. *Locuirea feudală timpurie de la Gornea-Țărmuri*. „Banatica“, IV, 1977, p. 215—222.
29. (colab. Gheorghe Lazarovici; Marian Gumă). *Gornea-Liubcova*. „Banatica“, IV, 1977, p. 433.
30. (colab. Gheorghe Lazarovici). *Cuptoare-Sfogea*. „Banatica“, IV, 1977, p. 434.
31. (colab. Gheorghe Lazarovici). *Ilidia-Oblița*. „Banatica“, IV, 1977, p. 437.
32. *Dovezile arheologice ale continuității daco-romane și române în județul Caraș-Severin*. „Zilele culturii la Reșița“, (caiet-program), 1977.
33. *Scurt istoric al localității Soșdea* (articol solicitat de ME, noiembrie 1977).
34. *Centenarul proclamării independenței de stat a României*. „Flamura“, XXIX, 24 aprilie 1977, p. 2.
35. *Nicolae Gudea. Gornea. Așezări din epoca romană și romană târzie*, (recenzie). „Flamura“, XXX, 3138, 10 ianuarie 1978, p. 2.
36. *Cunoașterea istoriei*. „Semenicul“, 6, Reșița, ianuarie 1978, p. 12.
37. *O permanență a istoriei poporului nostru: lupta pentru unitate națională*. „Flamura“, XXX, 3177, 10 octombrie 1978, p. 2.
38. *Românii din Clisura de Sus în perioada prefeudală și feudală timpurie*. „Caraș-Severinul“, martie 1978, p. 6.
39. (colab. Dumitru Țicu). *Cuptorul de ars ceramică descoperit în așezarea feudală timpurie de la Gornea-Țărmuri*. „ActaMN“, XV, 1978, p. 295—305.

40. (colab. Mișu Davidescu). *Zona Porțile de Fier în timpul feudalismului*. „Comori arheologice în regiunea Porțile de Fier“, (catalog), București-Belgrad, 1978, p. 3—6.
41. *Depozitul de podoabe medievale de la Macoviște*. „Flamura“, XXXI, 3208, 15 mai 1979, p. 2.
42. *Die Rumänen der Clisura Dunării zwischen den 6.-und 14. Jahrhundert — geschichtlich-archäologische Betrachtungen*. „Banatica“, V, 1979, p. 215—224.
43. *Așezarea feudală timpurie de la Moldova Veche-Rîț, jud. Caraș-Severin*. „Banatica“, V, 1979, p. 225—254.
44. *Săpăturile arheologice de la Ilidia, comuna Ciclova Română, campania 1978*. „Materiale și cercetări arheologice la a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte“ (caiet), Oradea, 1979, p. 387—389.
45. (colab. colectiv). *Raport preliminar de cercetare arheologică la Gornea-Liubcova*. „Materiale și cercetări arheologice la a XIII-a Sesiune anuală de Rapoarte“ (caiet), Oradea, 1979, p. 391—392.
46. (colab. Marian Gumă). *Arcidava*. „Rumänien, Blätter der Geschichte“, I—V Jahrgang, 1979, p. 63—67.
47. *Continuitate și permanență în spațiul sud-vestic al României*. „Flamura“, XXXII, 3265, 10 iunie 1980, p. 1, 3.
48. *Considerații istorico-arheologice cu privire la așezările autohone din Clisura Dunării între sec. VI—XIV*. „Drobeta“, IV, Drobeta Tr. Severin, 1980, p. 125—139.
49. *Necropola feudală timpurie de la Gornea-Căunița de Sus, jud. Caraș-Severin*. „Banatica“, VI, 1981, p. 181—210.
50. (colab. Dumitru Țicu). *Cercetările arheologice de la Ciclova Română, jud. Caraș-Severin*. „Banatica“, VI, 1981, p. 211—216.
51. (colab. Constantin Pop). *Un bronz roman de la Gornea-Zomonte*. „Banatica“, VI, 1981, p. 137—140.
52. *Patrimoniul istoric și cultural în Caraș-Severin*. „Caraș-Severinul“, (monografie), București, 1981, p. 52—74 și 305—309.
53. *Așezările medievale de la Gornea-Zomonițe, com. Sichevița, jud. Caraș-Severin*. „Banatica“, VII, 1983, p. 249.
54. (colab. Dumitru Țicu). *Precizări de ordin cronologic și considerații istorice în legătură cu monumentul de arhitectură feudală de la Reșița-Ogășele*. „Banatica“, VII, 1983, p. 297.
55. *Un tezaur de podoabe medievale descoperit la Macoviște, com. Ciuchici, jud. Caraș-Severin*. ActaMN, XX, 1983, p. 509—519.
56. *Pagini mereu vii în istoria patriei (interviu)*. „Flamura“, XXXVII, 29 ianuarie 1985, p. 2.
57. *Căi și perspective în valorificarea patrimoniului de istorie a tehnicii din județul Caraș-Severin*. „Banatica“, VIII, 1985, p. 415—436.
58. *Românii bănăteni în vremea lui Mircea cel Bătrîn*. „Flamura“, XXXVIII, 3593, 23 septembrie 1986, p. 2.
59. *Pași spre noul Muzeu de Istorie*. „Permanențe reșițene“ (caiet program) la Zilele culturii la Reșița, noiembrie 1987, p. 4 și 13.
60. *Considerații pe marginea cercetărilor din anii 1983—1985 în necropola feudală timpurie de la Cuptoare-Sfogea*. „Banatica“, IX, 1987, p. 281—313.
61. *Ilidia — o reședință puțin cunoscută a cnezilor români din sudul Banatului*. RevMuz, 2, 1988, p. 14.

62. *Tradiții muzeistice în județul Caraș-Severin și începuturile activității muzeului reșițean*. „Banatica”, X, 1989, p.
63. *Mărturii arheologice de civilizație veche românească descoperite în satul Gornea-Căunița de Sus*. „Banatica”, 10, 1990, p. 205.
64. *Aplicarea prevederilor legale, o condiție esențială în desfășurarea activității de conservare-restaurare a monumentelor*. RevMuz, Monumente Istoric și Artă, 1, 1989, p. 18—19.

b. în volume:

1. (colab. Marcu Mihail Deleanu). *Omagiu lui Tiberiu Bottlik*. — Reșița, 1967.
2. (colab. colectiv). *200 de ani de construcții de mașini la Reșița*. (art. „Despre istoria societății omenesti și tradițiile mineritului și metalurgiei pe teritoriul microregiunii Reșița”, p. 21—51). — Reșița, 1971.
3. *Podoabe medievale descoperite pe teritoriul județului Caraș-Severin* (pliant). — Reșița, 1987, [tip. IPBT] (ilustrații foto I. Voina).
4. (colab. Rudolf Gräf). *Harta turistică a județului Caraș-Severin* („Cadrul istoric”). — București, 1988.

B ■ COMUNICĂRI NETIPĂRITE ■

1. *Așezarea Vinča A de la Gornea*. „Sesiunea de Rapoarte a Muzeelor”, București, aprilie 1969.
2. *Eftimie Murgu*. Simp. „Un erou al istoriei naționale: Eftimie Murgu”, Reșița, mai 1970.
3. *Așezarea feudală Ilidia în lumina cercetărilor arheologice din vara anului 1969*. „Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor”, București, 2—5 decembrie 1970.
4. *Dezvoltarea economică și socială a orașului Reșița în contextul dezvoltării industriale*. Sșt. „Reșița — file de istorie”, Reșița, 14 septembrie 1971.
5. *Aspecte din activitatea științifică a istoricului rudărean dr. Ion Sîrbu*. Simp. „Personalități progresiste ale vieții culturale și științifice, politice și militare din jud. Caraș-Severin”, Reșița, 15 noiembrie 1973.
6. *Desăvîrșirea unității naționale, rezultatul evoluției istorice seculare a poporului român*. Simp. „Unirea — piatră de temelie a istoriei poporului român”, Reșița, 24 ianuarie 1974.
7. *Dezvoltarea cercetărilor arheologice în județul Caraș-Severin și rezultatele obținute de-a lungul celor trei decenii de la Eliberare*. Ses. jubiliară, Reșița, 13—17 august 1974.
8. (colab. Ștefan Matei). *Raport preliminar privind cercetarea arheologică a donjonului de la Turnu Ruieni, jud. Caraș-Severin*. „A XII-a SARCA”, București, 22—23 aprilie 1977.
9. *Descoperiri prefeudale și feudale timpurii în sudul Banatului (stadiul actual al cercetărilor)*. Sșt. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1977.
10. *Raporturi între sudul Banatului și Imperiul Bizantin în lumina descoperirilor arheologice și numismatice, sec. VIII—XIV*. Sesiunea de istorie Cluj-Napoca, 26—27 mai 1978.

11. *Inventarul funerar din necropola feudală timpurie de la Cuptoare-Sfogea*. Sșt. MedAmb, 5—6 iunie 1978.
12. (colab. Gheorghe Lazarovici). *Necropola feudală timpurie de pe teritoriul localității Gornea-Căunița de Sus, jud. Caraș-Severin*. — colab. Marian Gumă, Dumitru Țicu). *Necropola feudală timpurie de la Cuptoare-Sfogea, jud. Caraș-Severin*. „A XIII-a SARCA”, Oradea, 9—11 martie 1979.
13. (colab. Dumitru Țicu). *Necropola medievală de la Ilidia-Oblița*. Simp. IMCD, 18—19 martie 1979.
14. (Colab. Dumitru Țicu). *Noi descoperiri arheologice la Ilidia-Oblița și Cetatea Beilui, jud. Caraș-Severin*. Sșt. IBIN, Reșița, 25 octombrie 1979.
15. (colab. Șt. Matei; Dumitru Țicu). *Șantierul arheologic Ilidia, jud. Caraș-Severin*. „A XIV-a SARCA”, Tulcea, 20—23 martie 1980.
16. (colab. Dumitru Țicu; Șt. Matei). *Noi descoperiri feudale timpurii la Ilidia-Oblița*. Simp. IMCD, 29—30 martie 1980.
17. *Bizanțul și Banatul de Sud în lumina izvoarelor scrise și a descoperirilor arheologice (sec. IX—XIV)*. Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1980.
18. *Continuitatea românilor bănațeni de-a lungul evului mediu*. Simp. „Tradiție istorică și contemporaneitate”, Bocșa, 2 iunie 1980.
19. (colab. Șt. Matei). *Complexul arheologic medieval de la Ilidia, în lumina izvoarelor scrise și a cercetărilor arheologice*. Sșt. „2050”, Reșița, 9 iunie 1980.
20. (colab. Dana Bălănescu). *Noi descoperiri monetare din perioada feudală timpurie de pe teritoriul jud. Caraș-Severin*. Simp. „2050”, Timișoara, 12 octombrie 1980.
21. *Mărturiile continuității autohtone din Clisura de Sus între secolele IV—XI*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 4 noiembrie 1980.
22. *Continuitatea populației autohtone în sudul Banatului între secolele V—VIII e.n.* Sșt. „Origini și continuitate autohtonă în sud-vestul României”, Băile Herculane, 27—28 noiembrie 1980.
23. (colab. Dumitru Țicu). *Noi contribuții la cercetarea cimitirului medieval de la Cuptoare-Sfogea*. Simp. „Veacuri de istorie pe meleagurile Crainei și Mehadiiei”, Cuptoare, 6 aprilie 1981.
24. *Contribuții arheologice la cercetarea necropolelor medievale din sudul Banatului*. Sșt. ConMul, Cluj-Napoca, 27—29 mai 1981.
25. *Dovezi arheologice despre continuitatea românilor pe teritoriul Banatului în secolele VIII—XIII*. Sșt. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1981.
26. (colab. Mircea Barbu; Al. Rădulescu). *Contribuția arheologiei la definirea etnicului comunității românești din sud-vestul României în sec. VIII—XIII*. Dezșt. „Societatea românească în secolele VIII—XIII — unitate, continuitate, progres”, Băile Herculane, 26—29 noiembrie 1981.
27. (colab. Dumitru Țicu). *Așezările prefeudale și feudale timpurii din sec. VIII—XIII de la Gornea și Moldova Veche, jud. Caraș-Severin* — (colab. Dumitru Țicu). *Șantierul arheologic Valea Carașului, punctul Ilidia, jud. Caraș-Severin*.
— (colab. Dumitru Țicu; Ovidiu Bozu). *Necropola feudală timpurie de la Cuptoare-Cornea, jud. Caraș-Severin*. „A XVI-a SARCA”, Vaslui, 25—28 martie 1982.

28. (colab. Dumitru Țeicu). *Mărturii ale civilizației românești timpurii în zona Cuptoare*. Simp. „Momente și personalități marcante din istoria Crainei și Mehădiei“, Cuptoare, 7 mai 1982.

29. *Așezări și fortificații în Banat, sec. XIII—XV*. Sșt. „Formarea statelor feudale românești de sine stătătoare“, Drobeta Turnu-Severin, 20—22 mai 1982.

30. (colab. Dumitru Țeicu). *Considerații pe marginea datării necropolelor feudale timpurii de la Gornea*. Simp. „Mărturii ale permanenței poporului român în vatra localităților Gornea, Sichevita“, Gornea, 4 septembrie 1982.

31. (colab. Dumitru Țeicu). *Noi mărturii de cultură și civilizație medievală românească descoperite în campania arheologică 1982*. Simp. IBIN, Reșița, 20 octombrie 1982.

32. (colab. D. Țeicu). *Lucrările de cercetare și conservare-restaurare efectuate la complexul de monumente feudale timpurii de la Ilidia, jud. Caraș-Severin*. „A XVIII-a SARCA“, Ploiești, 24—25 martie 1983.

33. *Podoabe medievale descoperite în necropole feudale din sudul Banatului*. Sșt. „Istorie culturală românească — pagini bănățene“, Reșița, 20—21 mai 1983.

34. (colab. D. Țeicu). *Noi date cu privire la cercetarea necropolei medievale de la Cuptoare-Sfogea*. Simp. „Momente din istoria Crainei și Mehădiei“, Cuptoare, 20 iulie 1983.

35. (colab. D. Țeicu). *Noi descoperiri medievale pe teritoriul județului Caraș-Severin*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1983.

36. *15 ani de cercetări arheologice în Valea Dunării*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 20—22 septembrie 1984.

37. (colab. Marian Gumă; Ovidiu Bozu). *Coordonatele cercetării arheologice pe teritoriul județului Caraș-Severin în ultimele două decenii*. Simp., Reșița, 22 octombrie 1984.

38. *Obiectivele cercetării arheologice pe teritoriul județului Caraș-Severin în anii 1982—1984*. Simp. „Civilizație, permanență și continuitate în vestul României“, Băile Herculane, 12—14 decembrie 1984.

39. (colab. D. Țeicu; G. El Susi; Șt. Matei). *Așezarea medievală de la Ilidia, jud. Caraș-Severin*. „A XX-a SARCA“, Deva, 21—22 martie 1986.

40. *Continuitatea autohtonă pe teritoriul fostei provincii Dacia Romană în concepția savantului Constantin Daicoviciu*. Simp. IMCD, 30—31.

41. *Cercetarea mileniului I în sud-vestul României*. Simp. „Descoperiri arheologice din vestul României în secolele al III—XI-lea“, Timișoara, 10 iunie 1986.

42. *Douăzeci și cinci de ani de cercetare arheologică al Muzeului Județean din Reșița. Orientări și perspective*. Col. interjud. „Realități și priorități arheologice din sud-vestul României în lumina cercetărilor efectuate în anul 1986“, Reșița, 12—13 februarie 1987.

43. (colab. Dumitru Țeicu; Ștefan Matei). *Așezările feudale timpurii de la Ilidia, jud. Caraș-Severin*. „A XXI-a SARCA“, Timișoara, 24—26 aprilie 1987.

44. *Descoperiri arheologice recente privind istoria poporului român, în primele veacuri ale mileniului II e.n.* Simp. „Permanență și continuitate de civilizație românească în sud-vestul României, în lumina descoperirilor arheologice“, Buziaș, 10 martie 1989.

45. *Așezările românești din Valea Dunării la începutul evului mediu*. Scexp. „Cercetarea arheologică, a elementelor de istorie locală și de etnografie”, Gornea, 29—31 iulie 1989.

46. *Aspecte privind valorificarea și realizarea săpăturilor arheologice de salvare la Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin*. Simp. interjud. de arheologie, Buziaș, martie 1989.

XXII • VOLKER WOLLMANN* •

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Dezvoltarea tehnicii miniere din munții cărășeni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. „Banatica”, I, 1971, p. 197—277.

2. *Hărți privind exploatarea miniere de la Dognecea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. „Banatica”, II, 1973, p. 187—198.

3. *Hărți privind exploatarea miniere de la Dognecea în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*. „Banatica”, III, 1975, p. 175—191.

4. (colab. Costin Feneșan). *Informații privind mineritul și metalurgia de la Sasca în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. „Banatica”, IV, 1977, p. 245—257.

5. *Mineritul din Banat la mijlocul veacului al XVIII-lea oglindit într-un album-catalog cartografic*. „Banatica”, V, 1979, p. 297—315.

XXIII • Dr. VASILE MIRCEA ZABERCA* •

A ■ STUDII, ARTICOLE, RECENZII TIPĂRITE ■

a. în periodice:

1. *Muzeul — dimensiune permanentă a educației patriotice*. „Flamura”, XXIV, 2523, 24 decembrie 1972, p. 2.

2. *File din istoria mineritului în județul Caraș-Severin*. „Caraș-Severinul”, IV, august 1973.

3. *Instaurarea administrației românești la Reșița, iunie 1919*. „Banatica”, II, 1973, p. 263—267.

4. *Aspecte ale luptei revoluționare desfășurate de muncitorii reșițeni în anul 1919*. „Tibiscus”, III, Timișoara, 1974, p. 29.

5. *Ocotirea patrimoniului cultural național*. „Flamura”, XXVII, 2975, 10 noiembrie 1975.

6. (colab. Gheorghe Ruja). *Premiere ale industriei bănățene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. „Anuarul Muzeului D. LEONIDA”, Bucu-rești, 1975, p. 21—24.

* Actualmente, se află în altă instituție.

7. (colab. Gheorghe Ruja). *Contribuția muncitorilor la refacerea economică a țării și înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție „Banatica”, III, 1975, p. 290—301.*
8. *Din istoria mineritului cărăsean în secolul al XIX-lea. Exploatarea auriferă („Elisabeta”. „Banatica”, III, 1975, p. 219—229.*
9. (colab. Ion Popa). *Ciprian Porumbescu și orăvițenii. „Orizont”, XXVII, 25, Timișoara, 24 iunie 1976, p. 9.*
10. *Forme de colaborare între Muzeele de istorie și întreprinderi industriale. Din experiența Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin. RevMuz, 2, 1976, p. 16—17.*
11. (colab. Ion Popa). *O nouă secție a muzeului din Reșița. Expoziția permanentă de istorie a mineritului din Anina. „Orizont”, XXI, 6(468), 10 februarie 1977, p. 8.*
12. *Independența națională, moment hotărâtor pentru programul României. „Flamura”, XXIX, 3102, 3 mai 1977, p. 1—2.*
13. (colab. Ion Popa). *Bărbăteasca pășire pe cîmpul de resbel. „Caraș-Severinul”, mai 1977, p. 12.*
14. *Banatul și războiul de independență. „Caraș-Severinul”, mai 1977, p. 8.*
15. *Aspecte ale revoluției de la 1848 pe teritoriul Regimentului nr. 13 din granița bănățeană. StComC, II, 1977, p. 26—29.*
16. *Corurile reșițene și Iosif Vulcan. „Semenicul”, 1977, p. 10.*
17. *Bănățenii — susținători ai războiului pentru cucerirea independenței. „Banatica”, IV, 1977, p. 293—298.*
78. (colab. V. Leu). *Din activitatea culturală a românilor bănățeni din secolul al XIX-lea. Contribuții documentare. „Mitropolia Banatului”, 7—9, iulie-septembrie, Timișoara, 1978, p. 26—27.*
19. (colab. V. Leu). *Din corespondența bănățenilor cu George Barițiu. „Mehedinți — istorie și cultură”, I, Drobeta Tr.-Severin, 1978, p. 12—13.*
20. (colab. Ion Popa). *Despre unele catastrofe miniere din Banat. StComC, III, 1979, p. 126—128.*
21. *Știri din presă privind aplicarea reformei agrare din 1921 în sudul Banatului. „Banatica”, V, 1979, p. 423—428.*
22. (colab. V. Leu). *I. E. Țieranu — luptător pentru emanciparea națională. „Banatica”, V, 1979, p. 367—372.*
23. *Acțiuni revendicative ale țăranilor caraș-severineni pentru pământ, 1918—1921. „Banatica”, VI, 1981, p. 325—339.*
24. *Reforma agrară din 1921 și Comunitatea de Avere din Caransebeș. StComC, IV, 1982, p. 116—119.*
25. (colab. Ion Popa). *Despre începuturile fanfarei muncitorești din Anina. ActaMN, XX, 1983, p.*
26. (colab. V. Leu). *Un dascăl bănățean la cumpăna de veacuri — Ion Simu, 1844—1923. „Banatica”, VII, 1983, p. 433—445.*
27. (colab. Ion Popa). *„Carte de aur” a Teatrului din Oravița. „Banatica”, VII, 1983, p. 447—451.*
28. *Considerații privind aplicarea Legii pentru reforma agrară din 30 iulie 1921 pe teritoriul Comunității de Avere a fostelor regimente grănicerești nr. 13 și 14. „Banatica”, VIII, 1985, p. 216—218.*
29. *Un luptător pentru unitate și independență națională. „Flamura”, XXXIV, 3625, 5 mai 1987, p. 2.*

30. *Reforma agrară din 1921 în județul Caraș-Severin* (teză de doctorat). Cluj-Napoca, 1987.
31. *Mărturii documentare privind instaurarea administrației românești în sud-vestul României*. „Banatica”, IX, 1987, p. 451—460.
32. *1 Decembrie 1918. Delegația Caraș-Severinului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*. „Banatica”, IX, 1987, p. 439—446.
33. (colab. Dana Bălănescu). *Vizită de documentare în R. S. F. Iugoslavia*. RevMuz, 6, 1987, p. 21.
34. *O zi pentru istorie: 1 Decembrie 1918*. „Permanențe reșițene”, (caiet program la Zilele Culturii la Reșița), octombrie-noiembrie 1988, p. 12.
35. *Un document inedit despre mineritul și metalurgia bănățeană din secolul al XIX-lea*. „Banatica”, 10, 1990, p. 297.
36. *Din tradițiile culturale ale centrului minier Anina*. „Banatica”, X, 1989, p. 385.
37. *Situația proprietății funciare din sudul Banatului în perioada premergătoare legiferării reformei agrare din 1921. Arendările forțate*. „Banatica”, X, 1989, p. 361.
38. (colab. V. Leu). *Tradiții culturale*. „Permanențe reșițene” (caiet program), Reșița, 1989, p. 19.
39. *Memoralistica Revoluției de la 1848 în Transilvania*. Studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu (recenzie), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, în „Banatica”, 10, 1990.

b. în volume:

1. (colab. Ion Popa). *Ritmuri reșițene în cele trei decenii*. — Reșița, 1974.
2. *Reșița ieri și astăzi*. — Reșița, 1975.
3. (colab. Ion Popa). *Eftimie Murgu* (micromonografie). — Reșița, 1976.
4. (colab. C. Brătescu; I. Popa; M. Poterașu). *Pagini de istorie revoluționară caraș-severineană, 1920—1944. Contribuții documentare*. — Reșița, 1981.
5. (colab. colectiv). *Caraș-Severinul* (monografie). — București: Editura Sport-Turism, 1981.
6. (colab. I. Iancu; I. Popa; Gh. Magas). *Folosirea elementelor de istorie locală în procesul instructiv educativ*. (coordonator). — Reșița, 1987.
7. (colab. colectiv). *Anina 200* (monografie). — București: Editura Tehnică.
8. (colab. Ioan Munteanu; Mariana Sîrbu). *Militanți din sud-vestul României pentru Marea Unire. 1918*. — Timișoara: Editura Mitropolia Banatului.

B ■ COMUNICĂRI NETIPARITE ■

1. (colab. Ilie Uzum). *Cercetarea istorico-arheologică a județului Caraș-Severin în contextul dezvoltării cultural-științifice în perioada 1947—1972*. Simp., Reșița, 21 decembrie 1972.
2. *Aspecte ale alegerilor parlamentare la Bocșa (29 iunie—9 august 1848)*. Sșt. „Evenimentele anilor revoluționari 1848—1849 în regiunea minieră a Banatului”, Reșița, 2 iunie 1973.
3. *Istoricul Ion Sîrbu*. Simp. „Fiii Caraș-Severinului și revoluția de la 1848”, Reșița, 27 iunie 1973.

4. *Contribuții la cunoașterea mineritului din Oravița în sec. XIX*. Simp. „Pagini din trecutul localităților cărășene“, Oravița, 2 noiembrie 1973.

5. *Constantin Daicoviciu — cercetător al meleagurilor bănățene*. Simp. „Personalități progresiste ale vieții culturale, științifice, politice și militare din județul Caraș-Severin“, Reșița, 15 noiembrie 1973.

6. *Evenimente din istoria mineritului aurifer din Caraș-Severin*. Lec-torat „Aspecte din istoria mineritului și metalurgiei în Banat“, Anina, 7 octombrie 1974.

7. (colab. Ovidiu Bozu). *Aspecte din valorificarea cultural-educativă a patrimoniului muzeistic al județului Caraș-Severin prin expozițiile sale permanente*. Simp., Oradea, 9—11 noiembrie 1974.

8. *Revista „Familia“ despre Ciprian Porumbescu și orăvițeni*. Simp. „Pagini din trecutul localităților cărășene“. Oravița, 28 noiembrie 1974.

9. *Premiere ale industriei reșițene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Simp. IBIN, Reșița, 17 octombrie 1975.

10. *Mărturii contemporane despre războiul de cucerire a independen-ței de stat a României (1877—1878)*. Simp. „Hercules '76“, Băile Hercu-lane, 30 iunie 1976.

11. *Revoluționarul Eftimie Murgu*. Sșt. „Pagini din istoria Văii Almă-jului“. Eftimie Murgu, 28 noiembrie 1976.

12. *Contribuția cărășenilor la războiul de independență*. Sim. „Răz-boiul de independență — moment de seamă al poporului român“, Reșița, 7 mai 1977.

13. *Independența în conștiința maselor populare din Banat*. „Salonul cărții românești la Reșița“, Reșița, 22 mai 1977.

14. *Din lupta maselor populare bănățene pentru unire cu România*. Sșt. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1977.

15. (colab. Gh. Ruja). *Date despre capacitățile industriale din jurul Reșiței la mijlocul secolului al XIX-lea*. Sșt. „Muzeul tehnic, o suită de invenții și stimulator al creativității tehnico-științifice“, București, 18 no-iembrie 1977.

16. *Cercetarea istorico-arheologică a județului Caraș-Severin*. Simp., Reșița, 17 decembrie 1977.

17. *Revoluția de la 1848 în granița bănățeană*. Simp. „Aniversarea a 130 de ani de la revoluția de la 1848“, Eftimie Murgu, 23 aprilie, 1978.

18. *Din activitatea consiliilor și gărzilor naționale române în zona Băile Herculane (1918)*. Sșt. MedAmb, 5—6 iunie 1978.

19. *Pagini din istoria luptei de emancipare națională a românilor că-rășeni*. Sșt. IBIN, Reșița, 21 octombrie 1978.

20. (colab. V. Leu). *Unitatea națională în istoriografia bănățeană din secolul al XIX-lea*. Sșt. „Lupta maselor populare din Banat pentru eman-cipare socială și națională“, Caransebeș, 1 decembrie 1978.

21. *Presa din sudul Banatului despre aplicarea reformei agrare din 1921*. Simp. IMCD, 1 martie 1979.

22. *Frământări țărănești pe domeniile StEG-ului la sfârșitul secolului al XIX-lea*. Sșt. PerCon., 5—6 mai 1979.

23. *9 Mai — Ziua Victoriei*. Sșt. „Victoria împotriva fascismului — moment memorabil în viața popoarelor dornice de libertate“, Caransebeș, 7 mai 1979.

24. *Preocupări și modalități pentru valorificarea patrimoniului muzeal*. Consfătuire prof. muzeografie „Preocupări și modalități folosite în colectivele de muncă din instituțiile muzeale“, Baia Mare, 13—15 iulie 1979.

25. *Despre viața și activitatea istoricului Ioan Sirbu*. Simp. „Tradiție și contemporaneitate în Valea Almăjului“, Dalboșeț, 17 noiembrie 1979.

26. *Repere în istoria metalurgiei din sud-vestul României*. Simp. 1880—1980 — un secol de metalurgie la Topleț“, Topleț, 4 septembrie 1980.

27. *Despre mineritul și metalurgia din Valea Dunării în epoca modernă*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 4 noiembrie 1980.

28. *Opera istorică a lui Ioan Sirbu*. Simp. „Tradiție și modernitate în Valea Almăjului“, Dalboșeț, 17 noiembrie 1980.

29. *Societatea pentru fond de teatru român — factor activ în lupta națională a românilor bănățeni*. Sșt. IBIN, Reșița, 26 octombrie 1981.

30. *Despre dezvoltarea economică a Clisurii Dunării în perioada interbelică*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 13 noiembrie 1981.

31. (colab. Ion Popa). *Forme și modalități de colaborare dintre arhivele statului și muzee în educația patriotică a maselor. Din experiența instituțiilor de profil caraș-severinene*. Simp. „Arhivele — surse importante pentru cercetarea istorică multidisciplinară“, Caransebeș, 29 noiembrie 1981.

32. *Despre situația materială a țăranimii din sudul Banatului la finele primului război mondial*. Simp. IBIN, Reșița, 27 octombrie 1982.

33. *Ioan Sirbu — istoric angajat în lupta pentru idealul național*. Sșt. „Istorie culturală românească. Pagini bănățene“, Reșița, 20—21 mai 1983.

34. *Realizarea unității naționale românești — obiectiv central al revoluției de la 1848*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1983.

35. *Mineritul și metalurgia în viitoarea expoziție de bază a Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin*. Simp. MinMet, Bocșa, 7—8 iunie 1984.

36. *Mineritul și metalurgia în Valea Dunării în secolul al XVIII-lea*. Simp. MIVD, Moldova Nouă, 20—22 septembrie 1984.

37. *Consecințe ale înfăptuirii reformei agrare din 1921 în județul Caraș-Severin*. Simp. IBIN, Reșița, 28 octombrie 1985.

38. *Reforma agrară din 1921 pe teritoriul Comunității de Avere din Biserica Albă*. Simp. IMCD, 30—31 martie 1986.

39. (colab. Rudolf Gräf). *Informații documentare privind mineritul și metalurgia bănățeană la mijlocul secolului al XIX-lea*. Simp. „Județul Hunedoara — permanență și continuitate“, Deva, 17 octombrie 1986.

40. *Reforma agrară din 1921 și Comunitățile de Avere grănicerești din sud-vestul României*. Dez. șt. „Coordonate ale istoriei moderne și contemporane pe teritoriul sud-vestic al României“, 18—19 martie 1987.

41. *Date despre mineritul și metalurgia din zona Oțelu Roșu, Rușchița, Rusca Montană la mijlocul veacului trecut*. Simp. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale“, Caransebeș, 19—20 martie 1987.

42. *Considerații privind creșterea vitelor în sud-vestul României în perioada interbelică*. Simp. anual al cadrelor didactice de istorie, științe naturale și filozofie, Caransebeș, 31 mai—1 iunie 1987.

43. *Idealul Republicii reflectat în activitatea societăților secrete din Banat (prima jumătate a secolului al XIX-lea)*. Simp., Reșița, 12 decembrie 1987.

44. *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Prezențe caraș-severinene*. Simp. anual al profesorilor de istorie, filozofie și economie politică, Reșița, 28—29 mai 1988.

45. *1 Decembrie 1918. Caraș-Severinul la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*. Col. interjud. „1 Decembrie 1918 — strălucită încununare a luptei poporului român pentru unitate și independență”, Reșița, 23 octombrie 1988.

46. *Delegația Caraș-Severinului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*. Simp. „Un ideal împlinit — făurirea statului național unitar român”, Reșița, 26 noiembrie 1988.

47. *Considerații privind mineritul carbonifer din România în primul deceniu de după Marea Unire*. Dezst. „Istoria — cea dintâi carte a națiunii”, Reșița, 27 octombrie 1989.

48. *Exploatarea miniere bănățene în contextul mineritului carbonifer din România (1918—1929)*. Msrot. MinMet, Bocșa, 31 octombrie 1989.

49. „*Romänische Revue*” — o publicație reșițeană în lupta pentru emancipare națională. Col. „Receptarea fenomenului literar în Caraș-Severin — de la clasici la contemporani”, Oravița, 10 noiembrie 1989.

PETRU CĂLIN

LISTA ABREVIERILOR

ActaMN	— Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
Apulum	— Apulum, Muzeul Unirii Alba Iulia
Banatica	— Banatica, Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, Reșița
BSNR	— Buletinul Societății Numismatice Române, București
Crisia	— Crisia, Complexul Muzeal Județean Bihor, Oradea
Flamura	— Flamura, Reșița
NW	— Neuer Weg, București
RevMuz	— Revista Muzeelor și Monumentelor, București
SCIV/A	— Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SCN	— Studii și Cercetări de Numismatică, București
StComC	— Studii și Comunicări de Istorie-Etnografie, Caransebeș
Thraco-Dacica	— Thraco-Dacica, București
Tibiscum	— Tibiscum, Caransebeș
Ziridava	— Ziridava, Muzeul Județean Arad

ABREVIERI PENTRU MANIFESTĂRILE ȘTIINȚIFICE ȘI CULTURALE

col.	— colocviu
colab.	— colaborator (i)
ConMul	— Continuitate Multimilenară
dezst.	— dezbateri științifice
IBIN	— Istoria Banatului — parte integrantă a istoriei naționale
IMCD	— In Memoriam Constantini Daicoviciu, Caransebeș

MedAmb	— Mediul ambiant — condiție a permanenței și continuității istorice în zona Băile Herculane
MinMet	— Mineritul și metalurgia — străvechi ocupații de bază la românii din sud-vestul României, Bocșa.
MIVD	— Milenii de istorie în Valea Dunării, Moldova Nouă
msrot.	— masă rotundă
Percon	— Permanență și continuitate
SARCA	— A... Sesiunea Anuală de Rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice în anul...
scexp.	— Schimb de experiență
simp.	— simpozion
sșt.	— sesiunea de comunicări științifice

INDICE DE CERCETĂTORI REPERTORIAȚI

Bălănescu, Dana: I, p. 465.
 Bozu, Ovidiu: II, p. 467.
 Cădăriu, Ștefan: III, p. 470.
 Călin, Petru: IV, p. 470.
 Chioariu, Horia: V, p. 473.
 Douca, Nicolae: VI, p. 475.
 El Susi (Trâncă), Georgeta: VII, p. 475.
 Grăf, Rudolf: VIII, p. 477.
 Gumă, Marian: IX, p. 478.
 Lazarovici, Gheorghe: X, p. 481.
 Leu, Valeriu: XI, p. 482.
 Luca, Adrian Sabin: XII, p. 484.

Olaru, Martin: XIII, p. 484.
 Oprinescu, Adriana: XIV, p. 490.
 Petrovsky, Richard: XV, p. 491.
 Popa, Ion: XVI, p. 492.
 Rogoza, Petru: XVII, p. 495.
 Săcărin, Caius: XVIII, p. 497.
 Suru, Coriolan: XIX, p. 499.
 Țicu, Dumitru: XX, p. 500.
 Uzum, Ilie: XX, p. 502.
 Wollmann, Volker: XXII, p. 508.
 Zaberca, Vasile Mircea: XXIII, p. 508.

PRÉOCCUPATIONS DANS LE DOMAINE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE ET DE LA VALORIFICATION DU PATRIMOINE AU MUSÉE D'HISTOIRE DE DÉPARTEMENT CARAȘ-SEVERIN

(Résumé)

Dans cet article on fait une présentation du répertoire de l'activité, tout au long des ans, par les spécialistes du Musée d'Histoire du Département Caraș-Severin. Comme préambule, l'auteur formule quelques considérations résultées de listes bibliographiques rigidés. Cet article a l'intention d'être „une banque des dates“ concernant l'activité professionnelle déposé par les spécialistes pointés.

DAMIAN IZVERNICEANU — PREOCUPĂRI FOLCLORISTICE

Născut la 2 martie 1883, în Ciclova Montană — Oravița, Damian Izverniceanu „a fost un bărbat distins, înzestrat cu multiple aptitudini și o mișcătoare delicatețe, neconținut înclinată asupra necazurilor sau mîngîierii nevoiașilor. Era bărbatul ideal care muncea din primele clipe ale zorilor în orele tîrzii ale nopții, strîngînd ca o albină harnică, tot ceea ce era de valoare pentru publicistica română și înălțarea neamului”¹. Așa l-a caracterizat, succint, directorul ziarului „Curentul Nou” din Bocșa, Mihail Velceleanu, al cărui prieten și colaborator era.

Dascăl și scriitor, aplesat înspre lumea aspră a satului de munte, Damian Izverniceanu a fost considerat de Nicolae Iorga drept un „Agîrbiceanu al Banatului”². Această apreciere, mai mult decît măgulitoare — dacă ținem seamă de valoarea estetică a scrierilor marelui prozator ardelen, se întemeiază pe cunoașterea și explorarea profundă a vieții atît de zburciurnate a oamenilor de pe aceste meleaguri: „*În amintirile sale, aproape în fiecare, a fixat fapte pe care le-a trăit și a zugrăvit oameni pe care i-a cunoscut*”³. Ar fi suficient să cităm doar două titluri: romanul „*Haiducul Adam Neamțu*” și „*Icoane din Banat*” spre a contura, fie la modul general, interesul pentru viață a celor care trudeau în climatul montan spre a-și cîștiga existența, evidentă fiind și această tentă romantică, influența prozei ardelen de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Damian Izverniceanu a fost considerat de contemporani ca un „*Scriitor de mare temperament, întotdeauna la curent cu problemele cele mai importante (...), un luptător de prima linie în literatura Banatului și a țării*”⁴. El și-a împrăștiat cu dărnicie talentul și lucrările în importante publicații din vremea sa. A publicat versuri în revista „*Familia*” lui Iosif Vulcan de la Oradea, proză în „*Tribuna*” (Arad), „*Drapelul*” (Lugoj), „*Neamul Românesc*” (Vălenii de Munte), „*Progresul*” (Oravița), „*Ramuri*”

¹ „Curentul Nou” (Bocșa), Nr. 315 din 7 aprilie 1935, p. 1.

² Nicolae Iorga, *Nușele băndărene*, în „*Gazeta Transilvaniei*”, 5 februarie 1922, p. 2.

³ „Curentul Nou”, Nr. 315 din 7 aprilie 1935, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

(Craiova), „Semenicul“ (Lugoj), „Educatorul“ (Oravița) etc., „dar care la cei mai mulți, lipsa de mijloace materiale, de sprijin din partea editurilor nu i-au dat posibilități să se valideze“⁵.

Însă, dincolo de pasiunea sa scriitoricească, de indubitabilă satornicie pentru proză, Damian Izverniceanu a avut și preocupări folclorice și etnografice.

Copilărint în Ciclova Montană, localitate situată în bogata vatră folclorică a Văii Carașului și învățînd apoi la Oravița, unde exista o serioasă tradiție în cercetarea etno-folclorică, și nu greșim dacă spunem o adevărată școală în acest domeniu — întemeiată de Atanasie M. Marienescu și Simion Manguica, ce aprecia că „sărbătorile, datinile și credințele unui popor formează antichitățile sale și cuprind în sine pentru originile poporului documente mai vechi și mai tenace decît chiar limba“⁶ —, i-au trezit, desigur, viitorului scriitor, interesul pentru acest „izvor adînc al poeziei populare“⁷. Însuși romanul „Haiducul Adam Neamțu“ își are originea tematică în balada cărășană care purta numele eroului principal, spre a zugrăvi lupta împotriva asupririi sociale și naționale a românilor din sud-vestul Banatului.

⁵ „Tineretul învățătoresc“ (Lipova), Nr. 10—11 din 1—5 aprilie 1935 p. 1.

⁶ Apud Ilie Rusmir, *Viața și opera lui Simion Manguica*, Oravița, 1931, p. 8.

⁷ Atanasie M. Marienescu, *Balade*, Viena, 1867, p. 5.

Folcloristul Ovidiu Birlea afirmă că unele piese folclorice publicate de George Cătană i-au fost comunicate, între alții (Ion Nemoianu, Petru Crina Damaschin, Avram Corcea) și de Damian Izverniceanu din Ciclova Montană⁸.

Într-un documentat studiu critic despre folclorul bănățean⁹, reputatul cercetător Radu Flora, din Iugoslavia, arată că în perioada interbelică, pe lângă folcloriștii de frunte, „*au mai muncit în vastul câmp al acestora (folcloristici bănățene — n.n.) o seamă de alte nume ca: Ion Epure, Emil Monția, Ion Lipovan, Dimitrie Cioloca, Romulus Radu, Damian Izverniceanu*“. Și tot acești cercetători încearcă să explice afirmația noastră de mai sus, despre izvorul epic al romanului „*Haiducul Adam Neamțu*“, menționând că balada cu același nume este o versificare a folcloristului Aurel Păsulă, „*după motivele poetice despre acest dascăl (Adam Duma — n.n.) devenit haiduc, cu o viață romanțată și de Damian Izverniceanu*“¹⁰.

Poetul și criticul literar Petru Sfetca, din Lipova, care i-a fost elev, scria într-un ziar timișorean din anii celui de-al doilea război mondial că Damian Izverniceanu „a lucrat cu multă osteneală pentru strângerea unei colecții definitive a folclorului din Banat“¹¹. Chiar dacă materialul restrâns cules de dascălul cărășean nu confirmă o asemenea aserțiune, în sensul că aria preocupărilor sale era atât de diversă (între altele era obsedat și de a scrie o istorie a Banatului)¹², — dominantă fiind proza — încît nu se poate vorbi despre o colecție propriu-zisă, bogată în piese reprezentative fie și pentru o singură subzonă folclorică din Banat. Mai degrabă s-ar cuveni subliniat respectul său pentru valoarea și autenticitate, fapt care reiese cu limpezime, atât din cele două volume folcloristice publicate — „Cîntece din Banat“ și „Cîntec de stea“ — scoase la editura „Neamul Românesc“ de la Vălenii de Munte în anul 1911, nr. 7, în tipografia lui Nicolae Iorga — cel care l-a prețuit și în acest domeniu și l-a încurajat.

Deosebit de interesante sînt baladele, culese de la diferiți informatori din Oravița, cele mai multe de la Maria Preda, datarea fiind ianuarie 1920. Tema erotică predomină, dar se întîlnesc și unele texte inspirate din viața domnitorilor români, Constantin Brîncoveanu, de pildă. Pe alocuri, întîlnim și elemente fantastice din mitologia populară românească, ori chiar din simbolistica biblică (lupta Sfîntului Gheorghe cu balaurul), în cîteva piese existînd fie un refren, care apare după fiecare distig, ori un apelativ metaforic și care însoțește finalul fiecărui vers din baladă. De altfel, predilecția scriitorului pentru balade pe aceste teme o întîlnim frecvent în cîteva numere din săptămînalul „Junimea“ (Oravița), unde traduce S. ARRENIUS, „Cele mai frumoase și mai profunde legende despre facerea lumii“¹³.

⁸ Ovidiu Birlea, *Istoria folcloristicii românești*, Editura Enciclopedică, București, 1974, p. 307.

⁹ Radu Florea, *Folclor bănățean*, Editura Libertatea, Pancevo (R.S.F. Iugoslavia), 1975, p. 32.

¹⁰ *Ibidem*, p. 239.

¹¹ Petru Sfetca, *Damian Izverniceanu*, în „Dacia“, V (1943), Nr. 101, (8 mai), p. 2.

¹² „Curentul Nou“, Nr. 315 din 7 aprilie 1935, p. 1.

¹³ Vezi „Junimea“, Oravița, I (1926), Nr. 41—44 din 9, 16, 23, 30 mai, p. 1.

Unele din textele folclorice sînt folosite de Damian Izverniceanu pentru a scrie piese corale, armonizări, știută fiind rîvna sa și în domeniul componisticii și rolul de dirijor animator în localitățile unde a funcționat ca profesor.

Popasurile sale ca învățător, apoi ca profesor, la Sasca Montană (1905—1911), Vraniuț (1912—1914), dar și în alte localități ale Banatului, la Oravița, Jimbolia și Lipova, au fost tot atîtea prilejuri (bogate în roade) de a cunoaște, investiga, culege și valorifica, în măsura condițiilor social-economice ale vremii, folclorul și tradițiile, obiceiurile specifice, de a se inspira din unele și a le descrie în diverse povestiri. Așa cum am arătat mai sus, între anii 1906—1934 a colaborat intens la diferite ziare și reviste din Banat și din țară, precum și la „Calendarul Românului“, publicînd articole și texte de vădită inspirație folclorică. În snoava-reportaj „Cum petreceau săscanii“¹⁴, Damian Izverniceanu descrie sărbătorile de primăvară, cînd pe rîpele din jurul localității se aprindeau focuri, se cînta și se juca după obiceiuri străvechi. O asemenea povestire, unde elementul de creație populară este prezent, o întîlnim și în ziarul „Drum Nou“ de la Bocșa, editat de către scriitorul Mihail Gașpar, povestirea intitulîndu-se sugestiv „Noaptea de Sînvășii“¹⁵ (preseara Anului Nou — n.n.) în care

¹⁴ Cf. „Calendarul Banatului“, 1936, pp. 23—27.

¹⁵ „Drum Nou“, II (1924), 19 decembrie, p. 1.

sînt citate și versuri de factură folcloristică: „*Dorule du-te de-i spune, / Că zăboavele nu-s bune. / Iar fetița-i duce dorul, / I-a înțelenit ogorul*“.

La Oravița, împreună cu alți intelectuali, a fondat și a condus cu competență pe care i-a conferit-o contactul cu marii ziariști și cărturari, ca Nicolae Iorga și Valeriu Braniște, iarul „*Junimea*“ (1925), în coloanele căruia, de asemenea, a inserat materiale și articole de factură etnofolclorică. Ba mai mult decît atît, în calitate de director al periodicului respectiv, a oferit cu foarte multă larghețe posibilitatea publicării unor culegeri de folclor sau prelucrări de acest gen, multor pasionați de frumusețile creației populare, ca: T. Boată, Al. Munteanu, I. Reacu, M. E. Ilă ș.a. Apreciind, de asemenea, laborioasa activitate a folcloristului George Cătană, încă în luna octombrie 1925 Damian Izverniceanu scria: „*George Cătană este dascălul model care nu numai că a dat românismului generații de românași ce știau să țină mai presus de toate națiunea lor, ci în orele libere s-a ocupat de adunarea comorilor literale poporului, cum erau baladele, doinele, horele și poveștile și pe toate grupîndu-le le-a scos în diferite volume*“¹⁶.

În broșura „*Olteni din Banat (bufeni sau țărani și originea lor)*“,¹⁷ apărută postum, vorbind despre portul popular din Sasca Montană, Damian Izverniceanu remarcă atît bogăția motivelor cît și varietatea cromatică a vestimentelor și podoabelor femeilor și bărbaților. „Femeile sînt gingașe și frumoase — cu priviri pline de viață, face pe trecător să se oprească. Bufănițele din Sasca Montană, care mai păstrează vechiul și pitorescu port, în timp de vară sînt de o splendoare neînchipuită. Îmbrăcate în ciupag (cămașă) subțire de bumbac, cu mînele pînă la coate și mărgelile la grumaz, cu poalele de o palmă peste genunchi, cu șurțul dinainte și opregul din dărăt, țesut și lucrat cu motive românești vechi și împodobite cu fluturi numiți și bănuți, cu cozile lăsate pe spate și cu cîte o floare în păr sau la ureche, în picioare cu șlarfi (pantofi), de multe ori desculțe, par niște crăese ale pădurilor și livezilor nemărginite“¹⁸. În aceeași lucrare, Damian Izverniceanu face interesante observații în legătură cu costumația bărbaților: „Portul este ca al dacilor de pe Columna lui Traian. Poartă cămașă slobozită peste ismene mai strîmpte în unele părți și mai largi în altele, încins la mijloc cu brîne sau brăciri de lînă. Spatele și pieptul îl acoperă cu pieptar de miel sau laibăr (jiletcă) de stofă, iar deasupra poartă mai mult în umeri, șuba de dimie, ce amintește toga romană. Cămășile sînt țesute din cîneapă, în sau bumbac, al căror croiu, mîneci, piept și cheile dintre clini sînt executate de femei în cusături cu arnigiu roșu sau albastru, cu cea mai mare măiestrie“¹⁹.

Dar, în aceeași broșură, Damian Izverniceanu, face și unele observații în legătură cu folclorul, arătînd că piesele lirice „poporale“ (ale bufenilor — n.n.) nu diferă cu mai nimic de cele ale băștinașilor (frătușilor), existînd doar o substituie de termeni ca de pildă: „*neică*“ în loc de „*bade*“ sau „*dodă*“ în loc de „*mîndră*“, explicabile din punct de vedere dialectologic.²⁰

¹⁶ „Junimea“, I (1925). Nr. 11 din 4 octombrie, p. 1.

¹⁷ Editura Librăria Românească, Lipova, 1935.

¹⁸ Damian Izverniceanu, *Oltenii în Banat*, Lipova, 1935, p. 23.

¹⁹ *Ibidem*, p. 22.

²⁰ *Ibidem*, p. 26.

Preocupările etno-folclorice ale lui Damian Izverniceanu, alături de cele didactice și de animator cultural, completează nu doar o arie tematică, ci mai mult, completează pleiada de străluciți „dascăli de țară“ care au găsit răgaz și pentru cunoașterea, culegerea și teaurizarea comorilor literare ale țăranilor din Banat, în cazul de față a celor cărășeni.

NICOLAE DOUCA

DAMIAN IZVERNICEANU UND DIE ERFORSCHUNG DER FOLKLORE

(Zusammenfassung)

Nicolae Iorga schätzte Damian Izverniceanu für sein literarisches Werk als einen „Agârbiceanu des Banats“. Sein etno-folklorisches Schaffen, sowie sein Tun als Lehrer und Verbreiter des kulturellen Gutes, gliedern ihn in die Reihen der „Landlehrer“ ein die die nötige Zeit fanden die literarischen Werke der banater Bauern zu kennen und zu sammeln.

FILE DIN MONOGRAFIA UNEI VECHI LOCALITĂȚI MINIERE — DOMAN

Domanul, astăzi localitate aparținătoare municipiului Reșița, este situat în partea de SV a țării, în județul Caraș-Severin, la aproximativ 4 km sud de Reșița, într-o vale înconjurată la nord, est și sud de dealuri care o feresc de vânturi puternice. În general, dealurile sînt calcaroase, cu înălțimi variabile, cel mai înalt fiind Virful Ponor, cu altitudinea de 809 m, situat la aproximativ 2 km est de Doman.

În alcătuirea geologică a regiunii iau parte formațiunile ciclului Paleozoic superior, care sînt reprezentate prin Carboniferul superior și Perimanul. Ciclul Jurastic-Cretacic superior este reprezentat prin toate subdiviziunile de la Liasic pînă la Malm inclusiv, alcătuite mai ales din calcare. După Cenomanian zona a fost exondată.

Structura anticlinală Doman este situată în partea de NV a sinclinaliului paleo-mezozoic Reșița—Moldova Nouă. Localitatea este situată în zona cea mai largă de dezvoltare a șisturilor bituminoase care sînt formate din argile negre, șisturi cărbunoase slab bituminoase, a căror culoare variază de la cafeniu la negru¹.

Localitatea Doman se învecinează la est cu D. Ponor, la vest cu D. Ghica, la nord cu D. Crîsta și la sud cu D. Liliacul. Localitatea este situată la o altitudine de aproximativ 350 m, dacă ne referim numai la vatra așezării. Celelalte părți ale localității, adică cele două colonii, sînt așezate pe dealurile de nord (Carolina) și pe cele de vest (Slamina), avînd o înălțime mai mare cu 50—200 m decît vatra.

Valea în care este situată vatra așezării este destul de îngustă, udată cu cîteva pîraie care se unesc la ieșirea din localitate. Două dintre pîraie se formează din izvoarele Siga și Sopotul care, împreună cu Crîsta, se unesc sub numele de pîrîul Siga, ce străbate localitatea. La ieșirea din Doman ele se unesc cu Bîrzăvița, iar de aici, sub numele de apa Domanului, se îndreaptă spre nord, pe Valea Domanului, spre Reșița, vărsîndu-se în Bîrzava. De-a lungul cursului său, pîrîul Doman coboară diferența de nivel de 104 m dintre Doman și Reșița, prin roci de calcar care dau o frumusețe deosebită văii. Datorită faptului că unele dintre dealurile din împrejurimi au pantele destul de repezi, în timpul ploilor se formează torenți care sapă stratul argilos de la suprafață destul de adînc. Odată cu venirea primăverii, din cauza zăpezii care se topește și apelor freatice care se gâ-

¹ Date obținute de la I.P.E.G. Caransebeș.

sesc la o adîncime mică, în partea de sud-vest a localității se produc inundații de mică amploare care, de obicei, nu produc stricăciuni. Clima este temperată, cu o medie anuală a temperaturii care trece peste 10° C. Iernile, în general, sînt blînde, iar verile destul de călduroase, atingîndu-se uneori și temperaturi de peste 30°C. Primele brume își fac apariția în ultima decadă a lunii octombrie, iar mai tîrziu cu o lună, adică la sfîrșitul lunii noiembrie, apar primele înghețuri. Ultimul îngheț se semnalează, de obicei, în ultima decadă a lunii martie, iar ultimele brume la sfîrșitul lui aprilie, sau, accidental, chiar în prima decadă a lunii mai. Precipitațiile sînt în general suficiente, peste 800 mm anual, cîzînd frecvent și în lunile de vară. Vînturile din sud sînt dominante și au intensitatea variabilă, dar uneori bat și vînturile din est. În funcție de condițiile fizico-geografice menționate și de predominarea solurilor podzolice, dealurile din jur sînt acoperite cu pături de foioase, iar în partea de nord există o mică suprafață acoperită de conifere².

Localitatea este formată din vatra așezării și cele două colonii: Carolina — construită prin anul 1870, așezată în partea de nord, la cca. 500 m și Slamina — construită prin 1912 în partea de vest, fiind actualmente legată de vatră. Suprafața totală a localității este de 17,72 kmp, cuprînzînd 368 gospodării cu o medie de 4 persoane pe gospodărie³. În general gospodăriile își bazează veniturile pe posibilitatea de a munci în Reșița. Localitatea Doman, de fapt, a fost și este atrasă în sfera economică a orașului Reșița, cu care întretine cele mai strînse legături. Aceste legături sînt favorizate de distanța mică și existența unor curse regulate de autobuze ale I.J.T.L. Localitatea Doman, ca așezare omenească, are o vechime suficient de mare, poate mai mult de 600 de ani, ținînd cont de documentele care pomenesc despre ea. Primul document care amintește despre existența unei localități cu numele Doman este un act din anul 1370, care pomeneste despre condamnarea unui cetățean.⁴ Localitatea este menționată de Mercy în 1723—1725, iar pe harta din 1761 a Banatului apare și Domanul⁵.

La acea dată, localitatea avea 27 de case. Domanul este amintit apoi de Grisellini în 1776, Barzellini în 1788 și Pinkerton în 1814⁶.

Localitatea începe să se dezvolte mai ales după anul 1780 cînd, cu ocazia cercetărilor pentru descoperirea de minereu de fier, se găsesc zăcăminte de huilă, care mai tîrziu vor începe a fi exploatate pentru nevoile de cărbune ale uzinelor din Reșița.

Domanul a făcut parte din Plasa Reșița (1888—1908 și 1921), aparținînd rînd pe rînd comunei Secu (pînă la 1907) și Reșiței Române (1919—1926, 1932), după care a devenit comună de sine stătătoare. În perioada 1950—1965 a făcut parte din raionul Reșița, iar din 1968, este localitate aparținătoare de municipiul Reșița⁷.

Începînd cu anul 1870, cînd s-a descoperit zăcămintul de cărbuni, viața localității a fost legată din ce în ce mai mult de mină, care a antrenat un

² Date obținute de la Inspectoratul Silvic al Județului Caraș-Severin.

³ Date obținute de la Consiliul Popular al Municipiului Reșița.

⁴ I. D. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei R.S.R., vol. I, București, 1967, p. 206.

⁵ V. Goicu, R. Suflețel, *Dicționarul toponimic al Banatului*, vol. III (D—E), Universitatea Timișoara, 1986, p. 61.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

mare număr de cetățeni la munca în subteran. Dintre evenimentele cele mai importante amintim legarea minei din Doman de Reșița printr-un tunel lung de 2 256 m, construit în 11 ani (1853—1864). Acest tunel a fost necesar pentru transportul direct al cărbunelui la Reșița. În acest tunel exista o cale ferată pe care vagoanele erau trase la început cu cai, apoi, din 1874, de locomotive cu aburi, iar din 1897 de locomotive electrice. Tunelul ajungea pînă la puțul Szecseny, la început, pentru ca apoi, printr-o galerie de cîteva sute de metri să atingă puțul Almasy.

În 1855 curtea imperială de la Viena a cedat toate uzinele, căile ferate, minele și domeniile din Banat unei societăți particulare, denumite StEG. La început cărbunele s-a exploatat mai ales din două orizonturi din acoperiș, corespunzătoare stratului din acoperiș și celui principal de la Anina, precum și din cîteva locuri, în strate de importanță mai redusă.

Uneltele cu care se lucra erau primitive, fiind reprezentate prin tirnăcop, pe care minerii îl numeau „*spiț*” sau „*picon*”; sfredelul sau burghiul de mînă, cu care executau găuri pentru pușcat, căruia i se spunea „*anafai*”.

La încărcarea materialului în vagoaneți se foloseau sapa și covata de lemn, iar în abatajele pentru exploatarea cărbunelui uneltele folosite erau „*șpițul*”, un tirnăcop de miner cu care se executau lucrările de armare, barosul, burghiul spiral pentru executarea de găuri în stratul de cărbune, în vederea emanării gazelor din porțiunea ce urma să fie săpată, sapa și covata din nuiiele, numită „*troc*”, folosită pentru încărcarea cărbunilor în chiblă (ladă în formă dreptunghiulară pe patru roți), care se deplasa pe scindurile de pe talpa abatajului („*chiblauf*”)⁸.

Cifra exactă a minerilor care și-au pierdut viața în această perioadă nu se cunoaște, deoarece stăpînii minei nu înregistrau morții. În anul 1893 s-au semnalat o serie de bubuituri subterane, iar în 1894 s-au înregistrat două erupții de gaze care vor anunța exploziile viitoare. În seara zilei de 18 decembrie 1896 s-a produs nenorocirea cea mai mare pe care a cunoscut-o mina de la Doman. La ora 18,30 o bubuitură puternică s-a produs în subteran pentru ca imediat o coloană de flăcări să izbucnească din gura puțului Szecseny, ieșind prin puțul de extracție. Minerii rămași în viață nu au avut timp să se deplaseze spre ieșire, deoarece a două explozie, și mai puternică, a zguduit adîncurile. Locuitorii din Carașova, Iabalcea și din alte localități învecinate au crezut la început că este un cutremur de pămînt, deoarece zguduirile au fost foarte puternice. În urma acestei catastrofe au murit 70 de minerii, 12 au fost grav răniți și 12 mai ușor răniți. Dintre celelalte catastrofe mai menționăm pe acelea din 14 ianuarie 1898 în puțul Szecseny (10 morți), 3 martie 1902 în puțul Almasy (3 morți), 4 martie 1905 în puțul Szecseny (2 morți), 16 decembrie 1908 în puțul Almasy (13 morți), 13 ianuarie 1909 în puțul Almasy (10 morți). Statisticile vremii consemnează faptul că pînă la primul război mondial s-au înregistrat aproximativ 200 de explozii, care au cauzat moartea a 108 minerii, număr foarte mare raportat la populația de aproximativ 800 de locuitori ai Domanului. De altfel, și după primul război mondial

⁸ Date obținute de la Oprea Ioan, Doman, nr. 159.

s-au înregistrat accidente miniere, cum ar fi de pildă cele din 1926 și 1933⁹.

După primul război mondial au început să se introducă unelte de muncă mai moderne, cum au fost perforatorul cu aer comprimat, ciocanul de abataj cu percuție cu aer comprimat, macarale cu aer comprimat pentru transportul vagoanelor pe plan înclinat, locomotive electrice, ventilatoare mecanice acționate tot cu aer comprimat, iluminatul individual cu lămpi electrice cu acumulator.

Minerii din localitate au dus o luptă dîră cu patronii pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, organizîndu-se în sindicate și participînd, sub conducerea social-democraților, la mișcările greviste în perioada dintre cele două războaie mondiale. Astfel, la adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 au participat și cinci reprezentanți ai locuitorilor din Doman: Dragalina Traian, Colojoară Marius, Gherguța Traian, Mircea Ioan Andrei, Purcăriță Toma, precum și copilul Colojoară Iulius, în vîrstă de 14 ani, luat de tatăl său vitreg — Gherguța Traian¹⁰. Minerii din Doman au sărbătorit ziua de 1 Mai încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, iar dintre acțiunile greviste menționăm cele din anii 1929 și 1935. În anul 1938 a avut loc o nouă explozie, care s-a soldat cu moartea a doar 3 mineri, deoarece era la sfîrșitul schimbului și ceilalți mineri erau plecați către puț pentru a părăsi mina. În perioada 1938—1945 în mina din localitate s-au înregistrat 3 accidente mortale și un rănit care a decedat în spital. În documentele vremii se menționează că munca în mină în acea perioadă se desfășura în condiții extrem de grele, deoarece se realiza exploatarea intensivă a cărbunelui, fără să se mai facă lucrări de pregătire. Fostii mineri povestesc că în acea perioadă cărbunele era „furat” (exploatat în mod nerațional), pentru a fi folosit în industria de război. Minerii erau istoviți de munca grea din subteran, duceau lipsă de alimente, iar dacă se întîmpla să absenteze de la lucru erau azvîrliți în carceri și închisori sau li se aplica o pedeapsă „mai mică”, și anume să lucreze 16 ore neîntrerupt în mină¹¹.

După 1948 s-au introdus metode noi de extracție a cărbunelui, luîndu-se măsuri speciale de protecție a muncii, îmbunătățindu-se aerisirea introducîndu-se lămpi de siguranță și perforatoare moderne. Oprirea și închiderea minei din Doman, în anul 1962, s-a datorat faptului că nu mai corespundea cerințelor, zăcămintul fiind aproape epuizat, iar tona de cărbune scoasă la suprafață avea un cost ridicat.

În decursul anilor, mina din Doman a funcționat cu următoarele puțuri: Traian (Almasy), Decebal, Leopold I, Leopold II și Gheorghe. La puțul Decebal, cărbunele se lamina, iar celelalte erau legate între ele, transportîndu-se cărbunele prin galeria principală pînă la Reșița. La puțul Traian s-a lucrat timp de 17 ani, exploatăndu-se huila din stratele I și II. Stratul I avea o intercalație de gresie fină în grosime de 80 cm, iar stratul II un număr de patru intercalații cu grosimea de 30—80 cm. Stratul de cărbune avea o direcție nord-sud și o înclinare est-vest, iar puțul

⁹ Date obținute de la Colojoară Petru, Doman, nr. 88 și Eduard Hoffmann, Reșița, Bd. 23 August, bl. 4, ap. 40.

¹⁰ V. M. Zaberca, *Delegația Caraș-Severinului la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, în *Banatica*, IX, 1987, p. 439—449; Date obținute de la Gherguța Traian, Doman, nr. 55 și Mircea Similiana, Doman, nr. 97.

¹¹ Date obținute de la Oprea Ioan, care a lucrat ca miner.

o adâncime de 511 m. Orizonturile I, II, III și IV erau niște galerii pornind la anumite distanțe care mergeau pe direcția zăcămintului. Exploatarea cărbunelui s-a realizat în abataje-cameră, deoarece zăcămintul nu prezenta o înclinare regulată și avea o grosime cuprinsă între 0,80 m și 3 m.

În cadrul programului de cercetare a șisturilor bituminoase din Banat a fost luată în considerare și posibilitatea valorificării zăcămintelor de pe raza localității Doman. Acest lucru a început în anul 1988, prin decoperirea și transportarea șisturilor la Anina. Rezervele de șisturi bituminoase pentru zăcămintul Doman sînt evaluate la 300 milioane tone¹².

Populația localității, cu ocazia recensămîntului din anul 1966, a fost de 1 348 locuitori, iar la ultimul recensămînt, din 12 ianuarie 1977, s-a cifrat la 1 342 locuitori, fiind în anul 1988 de 1 086 locuitori¹³. Din datele statistice, aflate în arhiva bisericii din Doman, rezultă că populația a evoluat astfel: 1863 — 781 locuitori; 1880 — 877 locuitori; 1900 — 998 locuitori; 1910 — 1 142 locuitori. În perioada 1864—1927 s-au născut mai mult de 20 de copii anual în anii 1871, 1873, 1892, 1901, 1909, cel mai mic număr de nașteri înregistrîndu-se în 1889, 1900, 1914, 1915, 1916 și 1917. În perioada 1864—1927 s-au născut 858 de persoane și au decedat 835, deci sporul a fost mic, datorită unei natalități reduse¹⁴. Majoritatea populației care a venit în Doman după anul 1927 s-a stabilit în cartierele Carolina și Slamina. În ce privește componența națională, se remarcă numărul mare de români (989 locuitori), urmați de germani, maghiari și cehi.

Înainte de descoperirea zăcămintelor de cărbuni, ocupațiile principale ale locuitorilor erau cultura plantelor și creșterea animalelor. Trebuie menționat faptul că pe terenurile unde în prezent se găsesc pășuni și fi-nețe se cultivau cereale, în spital porumb. De asemenea, localitatea avea în plus 5 000—6 000 de oi. Odată cu descoperirea zăcămintelor de cărbuni, o parte a populației a părăsit agricultura și a trecut la munca în mină, suprafața cultivată scăzînd an de an.

Suprafața agricolă a Domanului este 1 106 ha, din care suprafața arabilă cuprinde doar 72 de ha, pe care se cultivă în special porumb folosit la hrana animalelor. Pe 26 de ha există livezi, pomii cei mai frecvenți întîlniți sînt cireșul, prunul, mărul, părul și nucul. Celelalte părți ale suprafeței agricole o reprezintă pășunile, care favorizează creșterea animalelor. În prezent, numărul animalelor este scăzut în raport cu condițiile existente (205 capete bovine și 387 ovine)¹⁵.

Fondul forestier este format din 600 ha păduri de foioase situate pe dealurile învecinate. Vîrsta pădurilor este de aproximativ 80—100 de ani. O parte a pădurilor se află în exploatare, asigurînd combustibilul necesar localnicilor. S-au făcut despăduriri și exploatări pe o suprafață de aproximativ 6 ha¹⁶. În Doman există trei unități comerciale de stat: magazin alimentar, magazin textil și magazin de legume-fructe. Cele trei unități comerciale însumează o suprafață de cca 650 mp, care este suficientă pentru desfășurarea activităților în bune condiții. Prin aceste unități se valorifică anual produse însumînd 6 milioane lei. Fondul de lo-

¹² B. Almășan, *Zăcămintele miniere*, Editura Tehnică, București, 1989, p. 177.

¹³ Date obținute de la Consiliul Popular al Municipiului Reșița.

¹⁴ Date din Arhiva Bisericii din Doman, documente neînregistrate.

¹⁵ Date obținute de la Consiliul Popular al Municipiului Reșița.

¹⁶ Date obținute de la Inspectoratul Silvic al Județului Caraș-Severin.

cuințe este format din cele 234 clădiri în care se găsesc 358 locuințe, care sînt în stare acceptabilă. Suprafața totală a locuințelor este de 9 226 mp, revenind 6,8 mp/persoană. În ultimii ani s-au construit unele case din cărămidă arsă, mai ales pe strada principală.

Prima mențiune documentară despre școala din Doman datează de la 1 octombrie 1776, cînd aceasta funcționa împreună cu cea de la Cuptoare-Secu. În anul 1781 a funcționat ca învățător Avram Nicolaievici, pentru ca 10 ani mai tîrziu, în 1791, învățător să fie Agram Lupulovici, care a predat la 36 de elevi (20 băieți și 16 fete), deși numărul copiilor de școală era de 99¹⁷.

Începînd cu anul școlar 1795—1796, școala a funcționat numai pentru copiii din Doman, cu un efectiv de 57 de elevi (17 băieți și 40 de fete). Documentele vremii menționează că în anul școlar 1801—1802 școala a fost frecventată de 54 de elevi (20 băieți și 34 fete)¹⁸.

Cea dintîi mențiune aflată însă în actuala arhivă a școlii din Doman, datează din 10 februarie 1871, cînd într-o ședință cu părinții s-a hotărît sancționarea celor care își lasă copiii seara pe stradă¹⁹. Într-un document datat din 16 martie 1877 este consemnat primul comitet școlar, format din următorii cetățeni: Ioan Oprea, Iosif Olariu (învățător), George Gherguța, Petru Zuiaș și George Colojoară²⁰. O interesantă propunere a făcut învățătorul Iosif Olariu, în anul 1884, în vederea valorificării terenurilor agricole aparținînd localității, cerînd ca porțiuni din locurile numite „Vilcele” și „Dalboșețiu” să fie plantate cu pomi fructiferi.

Prin Ordinul nr. 1296/22 iunie 1896 a fost numit învățător definitiv la Doman, Aurel Gherguța, după ce în 1895, Iosif Olariu s-a pensionat. Învățătorul Aurel Gherguța a funcționat pînă la 1 octombrie 1911, cînd s-a pensionat, după care a urmat A. Conceatu și apoi Petru Colojoară, care a participat la primul război mondial. În perioada 1920—1948, la școala din Doman au funcționat ca învățători: Serafim Jurca, Rusalin Neagoe, Ion Franți, Elena Giurasa, Vasile Popescu, Stela Mureșan, Ion Stîngu, Marin Strejanțu, Iosif Bălaj, Ana Doroghi, Dumitru Nicandru, Gheorghe Rînja, Longhin Hudumac, Iudith Pisch și alții.

Dintre cadrele didactice care au funcționat la această școală după reforma învățămîntului din 1948, menționăm pe: Pavel Rusu, Petru Stanciu, Elena Pirvu, Ecaterina Jivcov, Eufrosina Goanță, Victoria Șerban, Maria Blaj, Vladimir Hudumac, Constantin Pop, Iovanca Nicolin, Maria Mut, Rodica Roșu, Tatiana Drăghici, Maria Gherman, Dorina Gruiescu, Tiberiu Damian, Eugenia Iovanovici, Minerva Barbu, Gabriela Pușcu, Silvia Balintoni, Ruja Chiseev, Nicolîța Marta, Lucreția Telescu, Maria Drăgan, Maria Misireanțu, Elena Micșa, Oscar Mora, Nicolae Hillinger, Leontina Man, Ruja Vida, Doina Dan ș.a.²¹. Începînd cu anul școlar 1963—1964, școala funcționează cu clasele I—VIII, într-un local nou, realizat cu contribuția cetățenilor.

¹⁷ P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Banat*, Casa Corpului Didactic, Timișoara, 1976, p. 273.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Proces verbal al ședinței comitetului parohial din 10 februarie 1871, punctul III.

²⁰ Arhiva Școlii Doman, anul 1877.

²¹ Date extrase din arhiva școlii pe anii 1886—1988.

Începerea lucrărilor de decopertare pentru exploatarea și transportul șisturilor bituminoase la Anina a dus la o accentuată scădere a numărului populației, care s-a mutat la Reșița. De asemenea, s-a produs poluarea zonei pe zeci de kilometri pătrați, ceea ce impune luarea de măsuri urgente în vederea îmbunătățirii calității mediului înconjurător.

NICOLAE HILLINGER

PAGES DE LA MONOGRAPHIE D'UNE ANCIENNE
LOCALITÉ MINIÈRE — DOMAN

(Résumé)

Doman, localité appartenant au municipe Reșița, est située dans le département Caraș-Severin, à environ 4 km au sud de Reșița.

La localité est mentionnée pour la première fois dans un document de 1370 et elle commence à se développer surtout après 1780, quand on y a découvert des gisements de houille. La mine a fonctionné jusqu'au 1962, quand on l'a fermé. À présent à Doman on exploite des chistes bitumineux, qu'on transporte à Anina.

La première mention documentaire sur l'école de Doman date depuis le 1-er octobre 1776, lorsque celle-ci fonctionnait avec celle de Cuptoare-Secu. En 1781 Avram Nicolaievici a fonctionné comme instituteur. Depuis 1795—1796 l'école a fonctionné seulement pour les enfants de Doman. Depuis 1963—1964 l'école forme des élèves jusqu'au VIII-e classe.

Dans le présent article sont évoqués les événements de l'histoire de plus 600 ans de la localité Doman.

INDUSTRIILE ȚĂRĂNEȘTI DIN JUDEȚUL CARAȘ-SEVERIN ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. CONSIDERAȚII ETNO-ISTORICE

Demersul interdisciplinar implicat în investigația etnologică devine, din ce în ce mai mult, un element imperios în clarificarea unui aspect sau altul al problematicii unui anume segment al culturii populare. În acest sens, un început s-a făcut deja¹, cu rezultate materializate în unele studii preliminare², dar complexitatea fenomenelor circumscrise domeniului enunțat, reclamă lărgirea registrului de specialități ce pot concura cu real folos la potențarea efortului epistemologic, axat fie pe un anumit subdomeniu (ocupațional, tehnologic, cutumiar), fie asupra globalității acestora.

În ceea ce ne privește, am încercat, din această perspectivă, să completăm informația sincronică, furnizată de documentul etnografic aflat „în situ” (coroborată, bineînțeles, cu cea oferită de performerii actuali ai acestei culturi), cu cea diacronică, din acele mărturii scrise (sau desenate), unde poate fi regăsită. O asemenea categorie de documente, purtătoare de informație etnologică, o constituie planurile și registrele cadastrale care, în măsura corectitudinii și minuției întocmirii, pot oferi date importante cercetătorului.

Industriile țărănești, de pildă, își găsesc o anume reflectare în acest gen de documente, permițând evidențierea unei scheme istorico-statistice și etnologice, la un nivel temporal de referință, relevantă, dacă nu sub raport performativ, cel puțin din punct de vedere etno-social, etno-demografic și socio-economic. Este, de altfel, o direcție de cercetare încă insuficient explorată și pe care o dorim deschisă prin prezentul studiu.

Au fost supuse investigației două comune, Sichevița și Mehadica, din județul Caraș-Severin, reprezentative, atât în trecut cât și astăzi, prin puterea economică, pondere socio-demografică și unde tradițiile de veche sorginte sînt și astăzi viabile. Seria motivațională a acestei alegeri poate fi completată printr-un considerent de ordin comparatistic, cele două localități menționate făcînd parte din arii etnografice deosebite (Clisura Dunării, respectiv Craina), iar pentru unitatea temporală enunțată în titlu din confinii regimentale deosebite³.

¹ Z. Kalmar, C. Bagoczky, Gh. Lazarovici, *Cercetări etno-archeologice în Munții Banatului*, în *Banatica*, IX, 1987, p. 65—86.

² *Ibidem*, p. 66.

³ Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănațeni și Comunitatea de Avere (contribuțiuni istorice și juridice)*, Caransebeș, 1941, p. 78 și 170—171.

Documentele menționate, păstrate în fondul O.C.O.T.A. Caraș-Severin⁴, au fost întocmite din ordinul Cancelariei austro-ungare, de funcționari imperiali anume desemnați, la nivelul anului 1874 pentru Sichevița și 1873 pentru Mehadica, deci, la date apropiate momentului desființării regimentelor grănicerești⁵, fapt cu semnificație istorico-documentară aparte în contextul dat, ce își găsește, după cum se va vedea, reflectarea fidelă în modul de exploatare a instalațiilor de industrie țărănească din așezările amintite.

Înainte de a trece la analiza propriu-zisă a surselor sus-citate și la interpretarea rezultatelor acesteia, se impune precizarea că, fiind vorba de un debut al cercetării de acest gen, în cele ce urmează se vor jalona coordonatele preliminare ale acestei abordări interferente. O ulterioară extindere a acesteia asupra altor zone ale județului, în contextul aceluiași filon documentar, cât și adăugarea informației arhivistice, vor fi, fără îndoială, în măsură să adâncească relevanța acestui demers științific.

SICHEVIȚA. Din cele 40 de secțiuni ce alcătuiesc fondul Sichevița, un număr de 10⁶ conservă referințe la industriile țărănești, în speță la morărit, așa cum se practica la data respectivă. Este, de altfel, necesară aici mențiunea că în privința celorlalte subdomenii de industrie țărănească (prelucrarea textilelor și a lemnului) fondul menționat este cu desăvârșire mut, deși un toponim — „La Stupe”⁷ — pare să indice și existența acestora. De altfel, prelucrarea textilelor era ilustrată pînă nu demult de pive (stupe) și vîltori, o asemenea unitate fiind achiziționată de Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului⁸, iar în ceea ce privește prelucrarea lemnului, în centrul de comună, poate fi regăsit un „firiz” (gater), actualmente bransat la rețeaua electrică, dar care poate fi cu ușurință trecut în regim de exploatare hidrolică, instalația fiind încă prezentă, fapt condiționat însă de debit⁹. Aceste elemente de ordin sincron ic îndreptătesc supoziția că activitățile respective existau și la acea vreme, date fiind, atît denominația toponimică prezentată, cît și faptul unanim recunoscut, al persistenței și continuității faptelor de cultură materială tradițională, în condiții socio-economice date.

Planurile, de format 65×55 cm, sînt executate la scara 1 : 7000, domeniul de referință al acestora fiind strict limitat la posesiunile obștești și particulare, de pe întreg teritoriul comunei, în conformitate cu configurația administrativ-teritorială a timpului. Elementele topo-geografice sînt reprezentate în măsura în care sînt utile localizării fiecărei posesiuni (în unități prediale, purtînd numele unui element geo-hidrologic existent) lipsind curbele de nivel altitudinale, fiind notate cu un semn caracteristic, doar lotizările ce conțin suprafețe împădurite.

Rețeaua hidrologică este atent reprezentată, atît ca element denominativ al sistemului predial, cît și cadastral, dată fiind prezența morilor cu

⁴ *Birtokrészleti jegyzőkönyv — Sichevița-Virșeț, 7 ianuarie 1874, fond OCOTA nr. 217.*

⁵ Antoniu Marchescu, *op. cit.*, p. 331.

⁶ Secțiunile 9, 13, 14, 15, 22, 23, 31, 38, 39, 40.

⁷ Secțiunea 31.

⁸ *Ghid-Muzeul Tehnicii Populare*, Sibiu, 1986, p. 267 și C. Bucur, *Cu privire la metodologia cercetării și identificării monumentelor de cultură populară transferate în Muzeul Tehnicii Populare*, în *Cibinul*, 1969—1973, p. 99—126.

⁹ Informație Adam Dragomir, Sichevița, nr. 104.

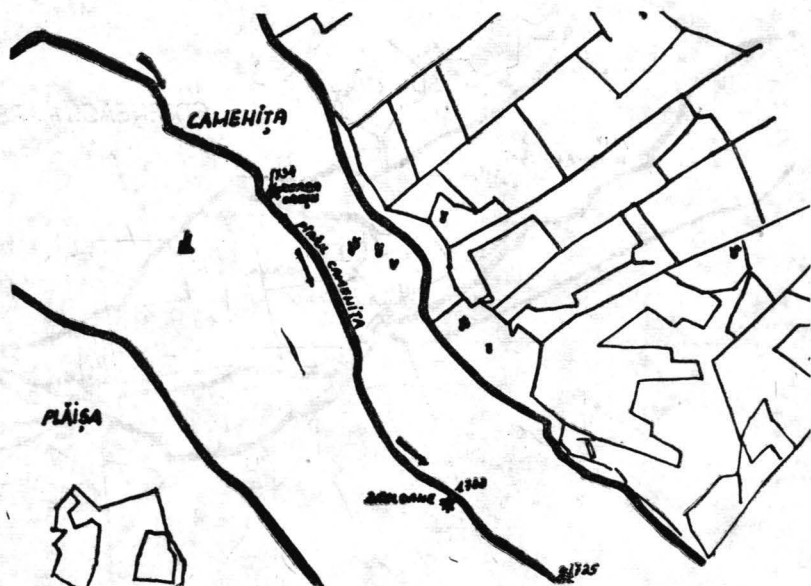

Fig. 1. Vedere parțială a Văii Camenița — fragment secțiunea 13.
Vue partielle de la Vallée Camenița — fragment section 13.

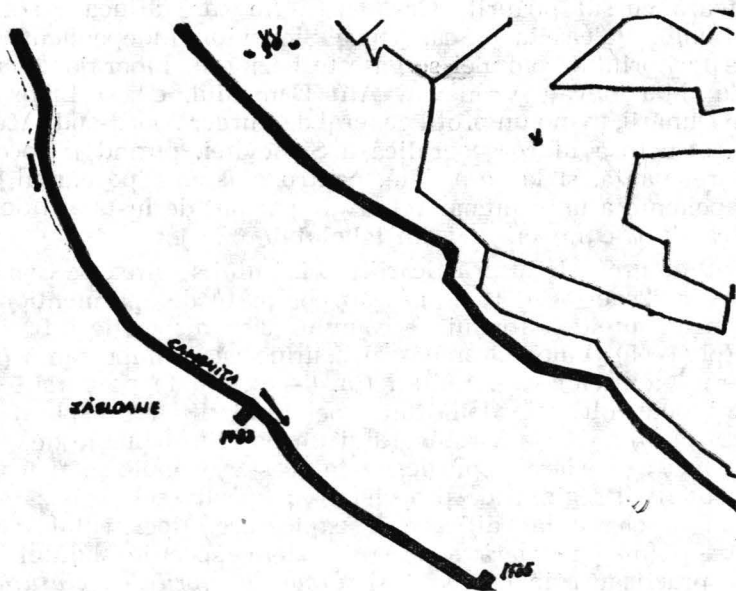

Fig. 2. Detaliu de amplasament — instalații hidrotehnice tradiționale — bazinetul Cămenita, comuna Sicevița.

Détail d'emplacement — installations hydrotechniques traditionnelles — Camenița, commune Sichevita.

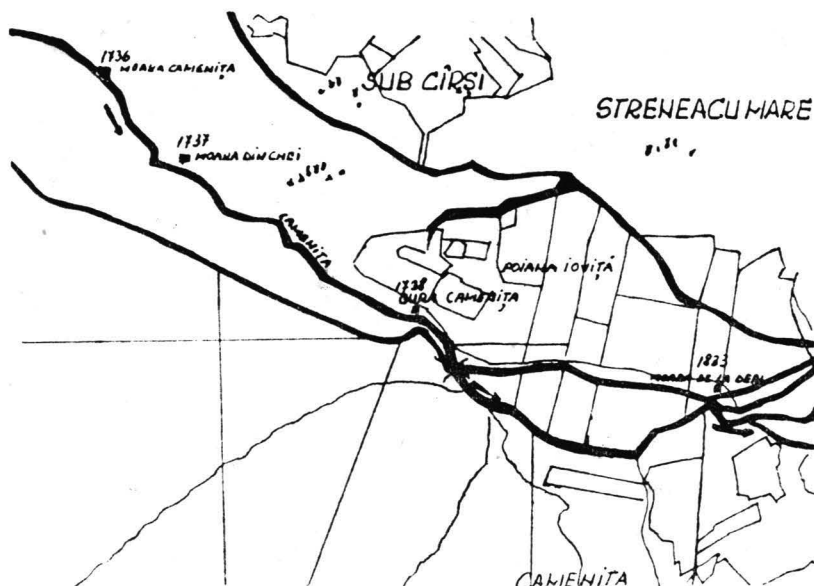

Fig. 3. Mori pe cursul mijlociu al Cameniței — fragment secțiunea 22.
Moulins dans le secteur moyen de Camenița — fragment section 22.

sistemul specific de proprietate și exploatare, după cum se va vedea mai jos. Principalul colector al apelor din zonă este pîrîul Camenița, în care își debitează cursul pîrîurile Gramensca (în care afluează spre amonte Ogașul Lung), Valea Ravensca, Valea Sichevîța. Independent, în partea vestică a teritoriului comunei se găsește bazinetul Liborajdea, cu afluenți ca: Vrela, Martinovăț, Vranovăț. Atît Camenița, cît și Liborajdea sînt tributare Dunării, avînd un profil general de curgere nord-sud. Aceasta este, în mare, structura hidro-geografică a Sichevîței, putînd fi socotită suficient de relevantă, și la acea dată, pentru existența pe cursul diverselor sale componente a unui număr relativ important de instalații de industrie țărănească, după cum reiese și din tabelul de mai jos.

Centrul de greutate al practicării morăritului se situa pe Camenița, din totalul celor 22 de mori, 16 se găseau pe cursul de apă menționat, dintre care 11 în amonte centrului de comună, 3 în dispoziție intravilană și 4 în aval (pl. 1—5). Valea Gramenscâi îi urmează ca importanță (după același criteriu numeric) cu 4 unități (pl. 6—8) situate pe cursul său superior și mijlociu, ultimele două din tabel fiind situate, disparat, pe Valea Ravensca (pl. 9) și cea a Vranovățului (în bazinetul Liborajdea — pl. 10).

Din punct de vedere tipologic, toate acestea trebuie să fi fost mori cu ciutură, dat fiind regimul de proprietate, respectiv cel pe bază de copose-sorat prin asocierea la edificare și exploatare. Registrul cadastral aferent oferă o imagine clară a acestui sistem, specific sudului Banatului care este practicat și în prezent¹⁰ și numai la morile cu ciutură. Nu dispunem de relații privind particularitățile constructive de atunci ale

¹⁰ C. Bucur, *Aspecte social economice ale practicării morăritului în partea de sud-vest a Banatului*, în *Cibinum*, 1967—1968, p. 195—211.

Privire statistică asupra morilor din Sichevița la 1874 — conform planurilor cadastrale

Nr. crt.	Obiectiv	Dispoziția hidrologică	Delimitare cadastrală		Unitate predială	Suprafață în stinjenii ²	Regim de proprietate și nr. proprietari
			Nr. cadastral	Nr. secțiune			
1.	Moara (lui) Crețu	Camenita	1734	13	Camenita	7	coposesorat — 11
2.	Moara (Zăsloane)*	Camenita	1733	13	Plăișa	12	„ 14
3.	Moara (Zăsloane)*	Camenita	1735	13	Camenita	11	„ 4
4.	Moara Camenița	Camenita	1736	22	Camenita	8	„ 6
5.	Moara din Chei	Camenita	1737	22	Camenita	9	„ 10
6.	Moara Gura Camenița	Camenita	1738	22	Camenita	7	„ 10
7.	Moara de la Deal	Camenita	1833	22	Camenita	189	„ 16
8.	Moara sub Cioacă	Camenita	1824	23	Camenita	185	„ 13
9.	Moara (de la) Cioacă	Camenita	1825	23	Camenita	8	„ 12
10.	Moara (lui) Crețu	Camenita	1805	23	Camenita	136	„ 19
11.	Moara (Zăsloane)*	Camenita	2176	23	Zăsloane	67	„ 16
12.	Moara La Stupe	Camenita	695	31	Intravilan	728	„ 20
13.	Moara (din) Luncă	Camenita	627	31	Intravilan	941	„ 21
14.	Moară (denominație necunoscută)	Camenita	769	38	Intravilan	666	„ 13
15.	Moara (din Țarină)*	Camenita	777	38	Țarina	341	„ 21
16.	Moara (din Țarină II)*	Camenita	808	39	Țarina	244 (Liubcova)	„ 27
17.	Moara (Ogașul Lung)	Gramensca	2486	9	Ogașul Lung	4	„ 10
18.	Moara Motorca I	Gramensca	1988	14	Streaneacu Mare	7	coposesorat — 12
19.	Moara Motorca II	Gramensca	1989	14	Streaneacu Mare	7	„ 11
20.	Moara Streaneacu Mare*	Gramensca	2243	23	Gramensca	5	„ 13
21.	Moara Ravensca*	Valea Ravensca	2581	15	Ravensca	7	„ 15
22.	Moara Vranovăț*	Vranovăț	1334	40	Liborajdea	88	„ 13

NOTA: Unitățile marcate cu * au fost numite după indicatorul topografic cel mai apropiat.
Obiectivul 16 are posesori de rînd din Liubcova.

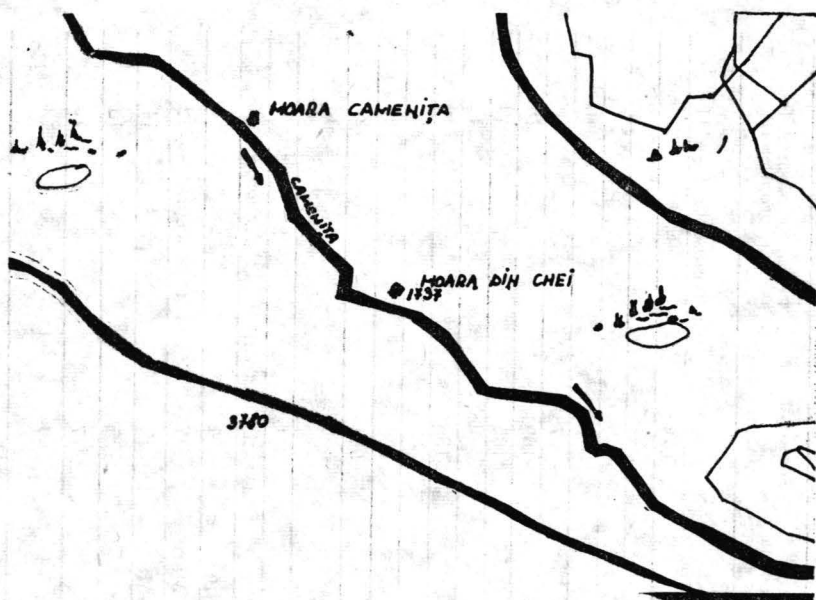

Fig. 4. Detaliu al fig. 3.
Détail de la fig. 3.

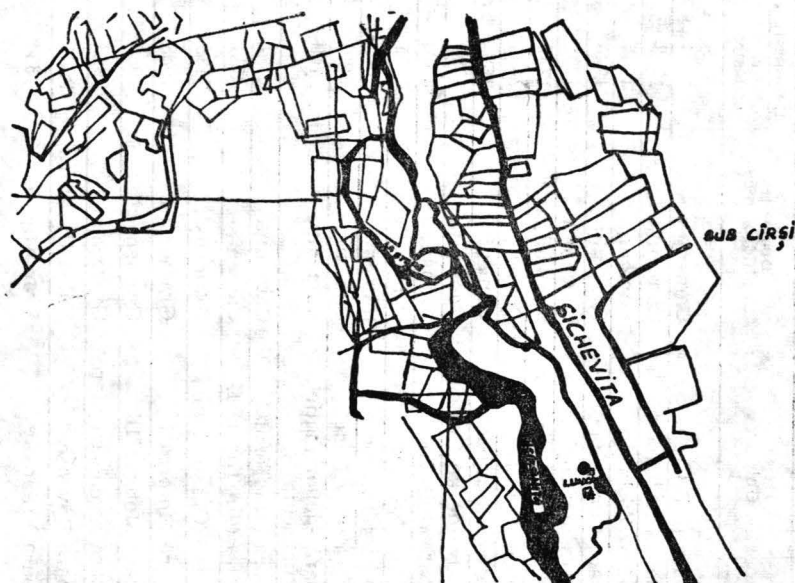

Fig. 5. Sectorul intravilan al pîrîului Cămenița.
Le secteur de Sichevița de la Vallée Cămenița.

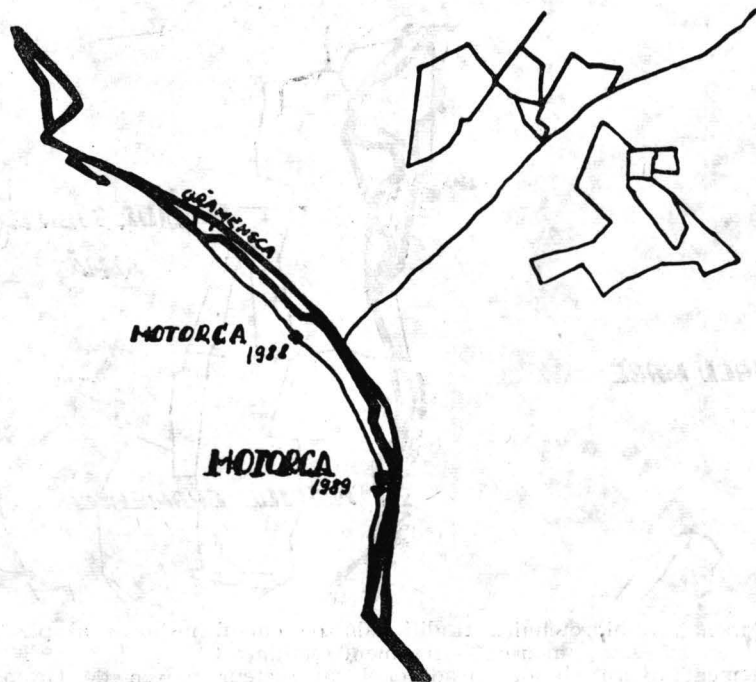

Fig. 6. Amplasamente hidrotehnice pe cursul superior al pârului Gramensca, comuna Sichevița — fragment secțiunea 14.

Emplacements hydrotechniques traditionnelles au cours supérieur de Gramensca, commune Sichevița — fragment section 14.

acestui tip de instalație, însă, ținându-se cont de caracterul eminent conservativ al culturii populare, credem că nu erau mult diferențiate formal și funcțional de cele contemporane.

Toate erau dispuse izolat, la distanțe relativ mari una de alta (pl. 2), neîntâlnindu-se aici complexe de instalații cum sînt la Eftimie Murgu sau chiar la Mehadica, al cărei caz va fi analizat mai jos. Diseminarea lor ar putea fi o consecință a factorilor de teren, nu oricum și nu oriunde găsindu-se amplasamente adecvate, dar și a celor de ordin economic — locul ales să fie în posesia unuia dintre rîndași, apropierea de sursele de lemn ce constituie principalul material de construcție etc.

Oricum, este vorba în cazul de față, de prezumții avansate prin comparația cu date din teren, demersul arhivistic fiind în măsură să-și aducă aportul la clarificarea și, eventual, la îmbogățirea spectrului cauzal al fenomenului amintit.

Prezența celui mai mare număr de mori pe Camenița poate fi și o consecință a faptului că era (și este) principalul curs de apă din teritoriu și, pe de altă parte, criteriul accesibilității nu trebuie neglijat, pe valea menționată găsindu-se cea mai importantă cale de comunicație cu una din localitățile învecinate (Gîrnice — pl. 4 — nr. cadastral 3780).

Morile de pe Gramensca, deși situate la o distanță apreciabilă de centrul administrativ, erau folosite de locuitorii acestuia, după cum reiese din registrul cadastral, neputînd fi exclusă și participația celor din

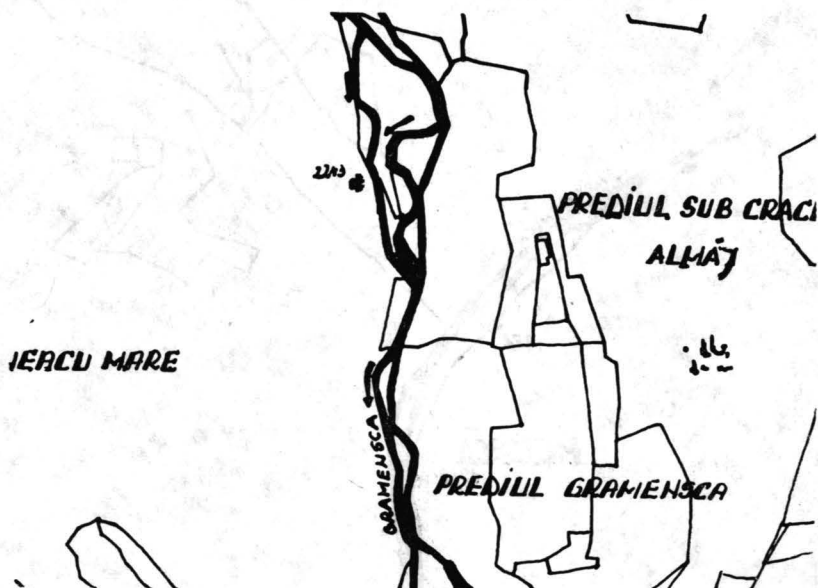

Fig. 7. Amenajare hidrotehnică tradițională pe cursul mijlociu al pârului Gramensca — fragment secțiunea 23.
Emménagement hydrotechnique traditionnel au secteur moyen de Gramensca — fragment section 23.

comunele învecinate, hotarul comunal fiind foarte apropiat de acest bazinet.

Dimensiunea etno-socială și economică poate fi analizată consultându-se actul cadastral aferent documentelor topografice mai sus descrise.

Oprimă privire de ansamblu o oferă chiar tabelul de mai sus, remarcându-se numărul ridicat de membri în „ortăcie“, majoritatea obiectivelor avînd peste 15 proprietari de rînd, media generală fiind de 13 persoane la totalul celor 22 de mori. Una din extremele acestui aspect îl constituie cel de 27 de posesori de rînd (Moara din Țarină II), la polul opus situîndu-se cel cu numai patru posesori.

Toate valorile cifrice prezentate aici denotă, pe de o parte, necesitățile crescute de măcinăș ale locuitorilor, în strînsă corelație cu puterea economică a fiecărei familii și, pe de alta, sugerează dificultățile jurisdicționale și fiscale pe care le întîmpinau din partea administrației austro-ungare, numai așa explicîndu-se „aglomerarea“ de rîndași/obiectiv, cele consemnate fiind, după toate probabilitățile, insuficiente (a se vedea anexele — tabelul 1).

Referințele bibliografice¹¹ și propriile constatări din teren concordă în ceea ce privește modul de edificare și exploatare a diverselor instalații hidrotehnice tradiționale, coposesoratul fiind specific doar categoriei sus-menționate, morile cu roată verticală, pivele și joagărele fiind proprietatea unei singure familii¹². Este la fel de adevărat că, la ora actuală,

¹¹ C. Bucur, *Aspecte...* p. 201.

¹² Lidia Gaga, *Zona etnografică Almăj*, Editura Sport Turism, București, 1984, p. 96.

s-a constatat și reversul situației prezentate — mori cu ciutură aflate în stăpînirea unei singure familii, datorită apariției mijloacelor electromecanice (utilizabile și la domiciliu), migrării tineretului spre centrele urbane și, nu în ultimă instanță, datorită anacronismului acestui sistem în noile condiții economico-sociale ale satului românesc.

La nivelul anului 1874 nu poate fi însă vorba de asemenea situații. Toate unitățile existente atunci prezintă un coeficient substanțial de exploatare, ușor de sesizat datorită atât numărului ridicat de copărtași/obiectiv, cât și numărului de ore (rînduri de măcină) la care au dreptul fiecare, după cum reiese și din următorul tabel:

Tabelul 2

Coeficienți de exploatare la morile din Sichevița — 1874

Nr. Număr crt. cadastral		Obiectiv	Nr. pro- prietari de rînd	Nr. total ore/obiectiv	Coeficient de exploatare	Obs.
0	1	2	3	4	5	6
1.	808	Moara din Țarină II	27	338	9,02‰	Copărtași cova din Liub-
2.	769	Moară (denumire necunoscută)	13	312	8,5‰	
3.	777	Moară din Țarină I	21	304	8,04‰	
4.	1833	Moara de la Deal	16	222	6,07‰	
5.	2243	Moară (Streaneacu Mare)	12	204	5,3‰	
6.	1805	Moară (lui) Crețu	19	194	5,3‰	
7.	2581	Moara Valea Ravensca	14	192	5,2‰	
8.	1824	Moara sub Cioacă	13	192	5,2‰	
9.	2176	Moară (Zăsloane)	16	180	4,9‰	
10.	1737	Moara din Chei	10	180	4,9‰	
11.	695	Moara la Stupe	20	168	4,5‰	
12.	1734	Moara Crețu	11	162	4,4‰	
13.	1988	Motorca I	12	162	4,4‰	

0	1	2	3	4	5	6
14.	1736	Moara Camenița	6	144	3,9%	
15.	1733	Moară (Zăsloane)	14	132	3,6%	
16.	1825	Moara (de la) Cioacă	12	126	3,4%	
17.	627	Moară (din) Luncă	22	122	3,3%	
18.	1738	Moara Gura Camenița	10	120	3,2%	
19.	1989	Motorca II	11	114	3,1%	
20.	1735	Moară (Zăsloane)	4	96	2,3%	
21.	2486	Moară (Ogașul Lung)	9	72	1,9%	
22.	1334	Moară (Vranovăț)	13	—	—	Nu s-au precizat orele de măcinș

Marea majoritate a unităților (68%) au între 10 și 20 de rîndași, cifre care pot părea relativ modeste în comparație cu situații surprinse în prezent, cu instalații avînd peste 40 de copărtași. Acești indici sînt însă explicabili doar prin raportarea la cei demografici și la totalul arabilului deținut de aceștia, atît la vremea respectivă, cît și în prezent.

Analizînd relația ore măcinș/număr copărtași, se constată, pe de o parte, o echivalență logică a celor doi termeni ai raportului (la număr ridicat de participanți, număr corespunzător de ore — a se vedea 808 și 777) dar, pe de alta și reversul cu obiective avînd un număr de ore de folosință mult mai ridicat decît la altele cu număr de posesori net superior (de pildă 769, 1736, 1737, 2243 în comparație cu 1824, 2176, 627 și 695). Listele de coposesorat din anexe oferă explicația discrepantei ivite prin numărul de rînduri deținute de fiecare coposesor.

Dacă se ia în considerare un rînd „standard” (adică întreg) ca avînd 12 ore¹³, la cazul extrem evidențiat ceva mai sus (și luat în considerare în ciuda faptului că proprietarii locuiesc într-o comună învecinată) — din cei 27 de coparticipanți la exploatare, 12 posedă un rînd întreg (12 h), patru posedă un rînd dublu (24 h), iar restul fracțiuni de rînd (de 8 și 6 ore). Aproximativ 44% din totalul ortacilor de aici au drept la un rînd întreg sau dublu și numai o mică parte (14%) au în stăpînire fracțiuni de rînd. Aceste procentaje atestă coeficientul ridicat de exploatare al acestei mori (9,02%) din totalul celor de atunci. Fiind una din instalațiile unde jocul numeric al raportului număr posesor-număr de rînduri este echivalat,

¹³ C. Bucur, *Aspecte...*, p. 208.

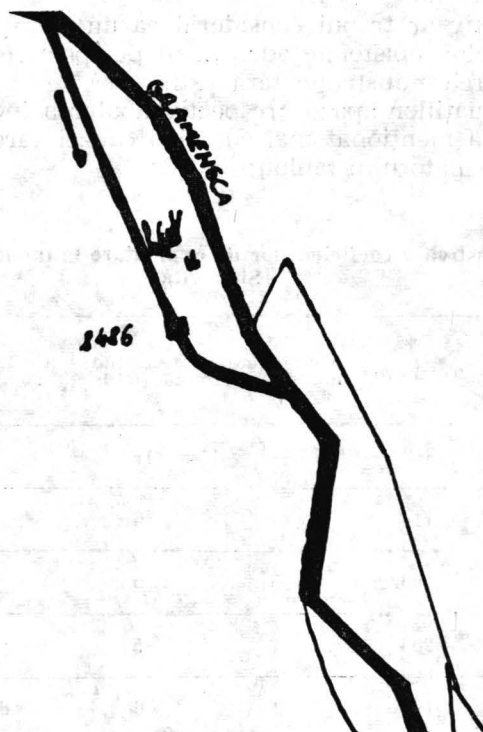

Fig. 8. Ierugă și moară pe cursul inferior al Gramenscâi — fragment secțiunea 9.
Canal et moulin au cours inférieur de Gramensca — fragment section 9.

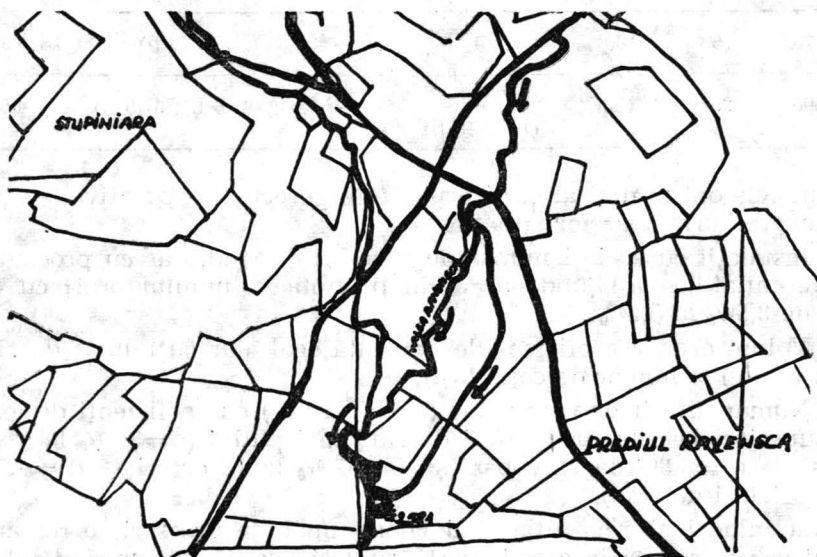

Fig. 9. Dispoziția unității de morărit de pe Valea Ravensca — fragment secțiunea 15.
La disposition de l'unité de meunerie de la Vallée Ravensca — fragment section 15.

exemplul respectiv ar trebui considerat ca un element „martor“ în conturarea unui tablou epistemic adecvat al perspectivei etno-sociale implicate în performarea industriilor țărănești.

Decelarea situațiilor aparte, respectiv abaterea într-un sens sau altul, de la ceea ce s-a menționat mai sus și a cauzei care le-au generat, este posibilă grație următorului tablou:

Tabelul 3

Analiză contrastivă a coeficienților de exploatare la unele instalații din zona Sichevița

	Nr. cadastral	Total posesori de rînd	Total ore	Cu un rînd întreg (12 h)	Cu un rînd dublu (24 h)	Cu fracțiuni de rînd (6 și 8 h)	Coeficient de exploatare
a)	769	13	312	—	13	—	8,5%
b)	1736	6	114	—	6	—	3,9%
c)	1737	10	180	5	5	—	4,9%
d)	2243	12	204	7	5	—	5,3%
a')	1824	13	192	1	6	6 (6 h)	5,2%
b')	627	21	122	5	—	4 (6 h); 2 (4 h) 10 (3 h)	3,3%
c')	2176	16	180	14	—	2 (6 h)	4,9%
d')	695	20	168	7 (1 cu 18 h)	—	4 (8 h); 9 (6 h)	4,5%

Prin cele opt unități alese și grupate în perechi comparative s-a urmărit relevarea următoarelor situații:

1. Instalații cu același număr de posesori de rînd, dar cu procentaj de uz diferențiat (a—a'), unde $a > a'$ în privința volumului orar, cu coeficienți de 8,5% la 5,2%;

2. Volum orar și coeficient de folosință egal, dar cu număr de rîndași diferit ($c' > c$) la număr de copărtași;

3. Număr diferit de coposesori (b—b'; d—d') cu coeficienți de exploatare superiori la cele cu posesori de rînd mai puțini ($b=3,9\%$ la șase copărtași — $b'=3,3\%$ la 22 copărtași; $d=5,3\%$ la 12 ortaci — $d'=4,5\%$ la 20 proprietari de rînd).

Examinînd însă repartitia rîndurilor/număr de posesori se remarcă în primul caz faptul că la a toți cei 13 rîndași posedă cîte un rînd dublu, de unde și volumul orar net superior lui a', unde doar 1/2 au asemenea drepturi, cealaltă fiind înscrisă cu drepturi de uz fracționate, cu efecte directe asupra coeficientului de utilizare.

Fig. 10. Poziționare cadastrală a morii Vranovăț — fragment secțiunea 46.
La disposition cadastrale du moulin Vranovăț — fragment section 46.

În privința celui de-al doilea caz, deși la c există un număr inferior de copărtași față de c', egalitatea celor doi coeficienți de uz este rezultanta aceluiași factor-cuantumul de rînduri întregi deținute, care aici stabilește egalitatea orară consemnată.

În cea de-a treia situație — obiective cu coeficienți de exploatare superiori dar cu număr foarte scăzut de rîndași (b cu 3,9‰ la șase posesori față de b' cu 3,3‰ la 22 de proprietari și similar d—d'), elementul causal se dovedește a fi același ca la cele precedente — drepturi net sporite la rînduri întregi sau duble, la o moară față de cealaltă.

Concluzia se impune de la sine: coeficientul de uz este rezultatul numărului de rînduri întregi sau duble existente și nu a numărului de ortaci posesori de rînd la unul sau la altul dintre obiective.

Mărimea cuantumului orar la care are dreptul fiecare cap de familie este astăzi stabilit pe cale cutumiară, în strînsă relație cu nivelul prestației fiecăruia la edificare și întreținere (sau a contribuției în materiale de construcție), fie prin operațiuni de vînzare-cumpărare. Fără nici o îndoială că se proceda în mod identic chiar cu secole în urmă, fiind vorba de o tradiție transmisă cu fidelitate din generație în generație.

Evident, necesitățile de măcinș depindeau, ca și acum, de numărul de membri al familiei și de puterea sa economică. O examinare, la nivel strict nominal, a listelor de coposoriat aduce în discuție două aspecte: capi de familie cu rînd (indiferent de valorile orare) la un singur obiectiv; capi de familie cu rînd la două sau mai multe mori, situate uneori în bazine diferite.

Se remarcă, atît posesiunea „în paralel“ la mai multe mori, cît și cuantumul orar de măcinș relativ ridicat, aproape toți avînd în stăpî-

Tabelul 4

Posesiuni de rînd multiple la morile din Sichevița (1874)

Nr. crt.	Nr. casă	Numele și localitatea	Număr cadastral	Număr secțiune	Nr. ore/rînd	Unitate predială
1.	1	Gruită Nicola Sichevița	1734 1833 1989 2581	13 22 1 15	3 12 24 12	Camenița Camenița Streneacu Mare Ravensca
2.	14	Georgevici Mihailc Sichevița	1738 1805 2243	22 23 23	12 12 24	Camenița Camenița Gramensca
3.	19	Dragomir Ilia Sichevița	777 1833 1988	38 22 14	12 12 24	Camenița Camenița Streneacu Mare
4.	21	Dragomir Bosioc Sichevița	777 1833 2243	38 22 23	12 24 12	Țarina Camenița Gramensca
5.	63	Suru Toma Sichevița	695 1734 2581	31 13 15	8 8 8	Intravilan Camenița Ravensca
6.	2	Gruită Avram Sichevița	777 1824	38 23	6 8	Țarina Camenița
7.	12	Sorescu Novac Sichevița	1735 1737	22 22	24 12	Camenița Camenița
8.	20	Jurca Veselin Sichevița	1735 2243	22 23	12 24	Camenița Gramensca

nire rînduri întregi sau duble. Extrema consemnată, de patru posesiuni la obiective disparate, indică, fără îndoială, necesitățile alimentare corespunzătoare ale familiei respective, ce i-a determinat participația la atîtea instalații. O judecată asemănătoare se poate emite și pentru cele cu trei sau două posesiuni, omițîndu-se exemplificările de rînduri unice, cele mai numeroase de altfel.

Corelația cu puterea economică a acestor familii se impune, sesizabilă, dacă se examinează situația materială a acestora, registrul cadastral citat fiind pe deplin edificator prin notația scrupuloasă a fiecărui petec de suprafață deținută de toți locuitorii comunei, a destinației, mărimii și amplasării lor (anexe — tabelul 2).

Fig. 11. Mehadica — complexul mulinologic din intravilan — secțiunea 46.
Mehadica — le complexe de meunerie de la localité — section 46.

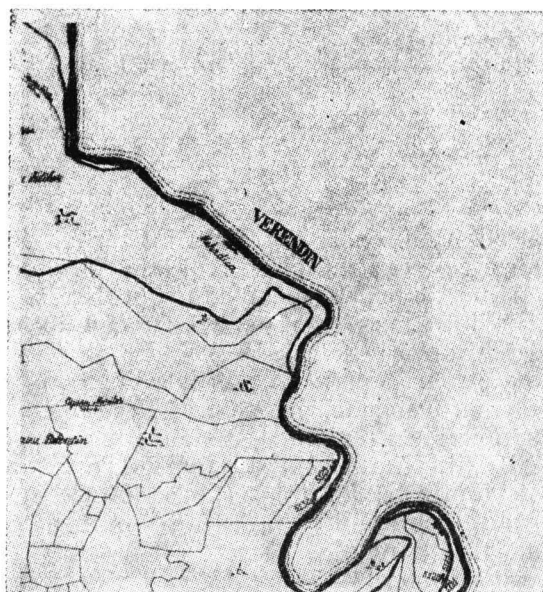

Fig. 12. Mehadica — privire amonte a amplasărilor hidrotehnice țărănești — secțiunea 29.

Mehadica — aperçu de la zone supérieure de la Vallée de Mehadica et des ses emménagements hydrotechniques paysannes — section 29.

Pentru unii din cei menționați în tabelul 4 situația se prezintă în felul următor:

Tabelul 5

Exemple de drepturi funciare la posesori de rînduri multiple (sinteză)

Nr. crt.	Număr casă	Numele și localitatea	Caracterul posesiunii	Suprafață	Total
0	1	2	3	4	5
1.	1	Gruică Nicola Sichevița	loc de casă grădină arabil pădure finaț	170 st ² 3 j 6 151 st ² 6 j 7 432 st ² 2 j 2 856 st ² 10 j	21 j 26 506 st ²
2.	19	Dragomir Ilia Sichevița	loc de casă grădină arabil finaț	196 st ² 1 451 st ² 2 j 7 283 st ² 2 j 1 980 st ²	4 j 12 383 st ²
3.	21	Dragomir Bosioc Sichevița	loc de casă grădină arabil finaț	109 st ² 8 536 st ² 1 473 st ² 11 j 9 599 st ²	14 j 29 460 st ²
4.	63	Suru Toma Sichevița	loc de casă arabil pădure finaț	136 st ² 1 j 1 805 st ² 2 j 653 st ² 2 j 974 st ² 4 j 3 459 st ²	9 j 7 327 st ²

Cifrele de mai sus totalizează suprafața lotizărilor deținute de fiecare din proprietarii aleși ca exemplu, ce se regăsesc consemnate atât în registrul amintit, cât și în planuri. Respectivetele suprafețe se găsesc situate în locuri disparate, pe întreaga suprafață a teritoriului comunal, uneori în predii mult depărtate unul de altul. Deși multe din ele erau mici ca suprafață, însumarea lor a generat rezultatele indicate, deloc neglijabile sub aspectul problemei urmărite aici. Suprafața arabilă, ale cărei produse interesează morăritul, este suficient de importantă pentru a justifica luarea de rînd la mai multe unități (în special pentru primul caz). Nu lipsit de importanță este faptul că fiecare are în stăpînire parcele împădurite, știută fiind importanța lemnului ca materie primă pentru diverse domenii ale vieții materiale tradiționale, între care se înscrie și construirea morilor, unde acesta este primordial.

Nu dispunem, cel puțin pînă acum, de date certe de demografie istorică, însă este plauzibilă supoziția că familiile în speță erau numeroase, numai așa explicîndu-se opțiunea pentru „ortăcia multiplă“ (termenul ne aparține), iar, dintr-un alt punct de vedere, posesiunile funciare indi-

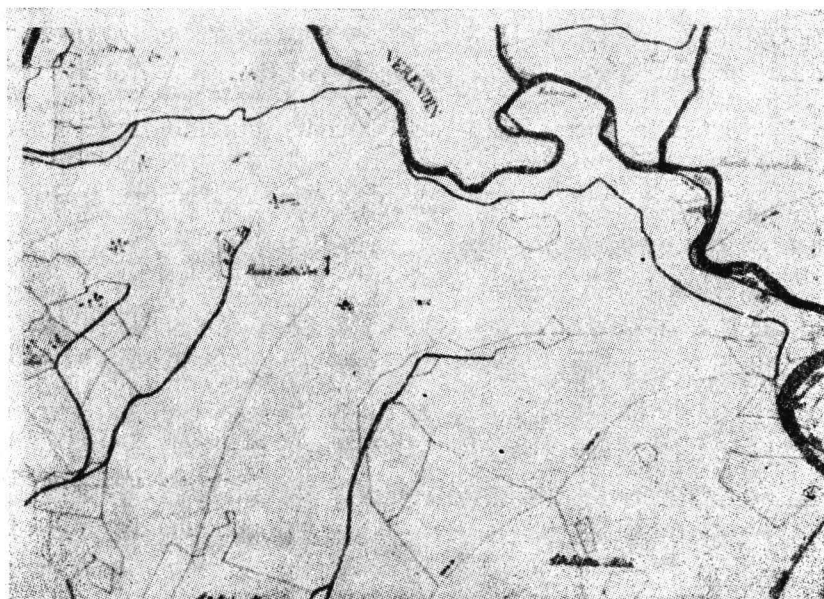

Fig. 13. Mori pe cursul mijlociu al pîrîului Mehadica.
Moulins au cours moyen de Mehadica.

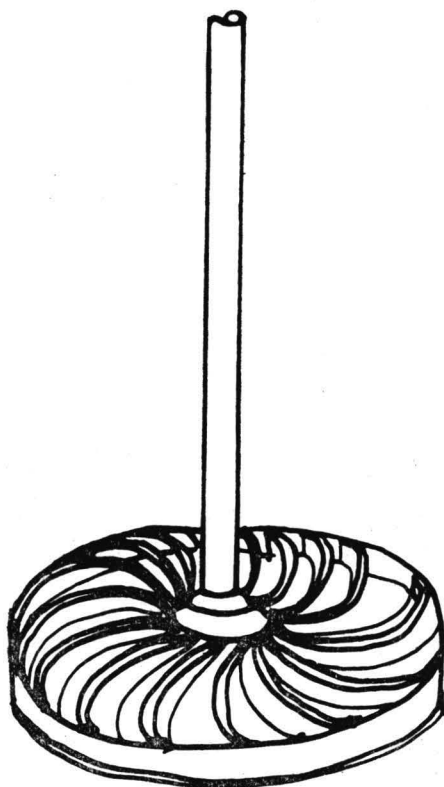

Fig. 14. Schița unei ciuturi de fier.
L'esquisse d'une roue horizontale en fer.

cate, atît mai sus cît și în anexe, necesitau, fără nici o îndoială, un număr corespunzător de brațe de muncă.

Se mai impune încă o precizare: dacă registrul cadastral aferent fondului Sichevița consemnează proprietatea funciară și rîndul de măcinîș la modul indicat în anexe, prin nominalizare individuală, (capul de familie cu numărul casei), acest fapt este o ilustrare a unui moment de ordin istoric, la 1874 fiind deja în curs acțiunea de desființare a regimentelor grănicerești, Sichevița nemaifăcînd apoi parte din Comunitatea de Avere, ce a înlocuit fosta organizare regimentală.

Este însă cazul comunei Mehadica, unde se întîlnește o cu totul altă formă de conscriere a fondului funciar și a coposesoratului.

MEHADICA. Doar șase¹⁴ din cele aproximativ 50 de secțiuni ce compun fondul acestei localități, conțin referințe la industriile țărănești. Registrul cadastral¹⁵ ce le însoțește poartă ca date de finalizare ziua de 20 decembrie, 1873.

Mai apoi, Mehadica a fost una din cele înscrise în Comunitatea de Avere ce și-a avut sediul la Caransebeș¹⁶. Faptul este reflectat chiar de documentul amintit, dar în acest stadiu al cercetării, nu știm dacă la momentul întocmirii sale, mai era sau nu sub jurisdicție grănicerească.

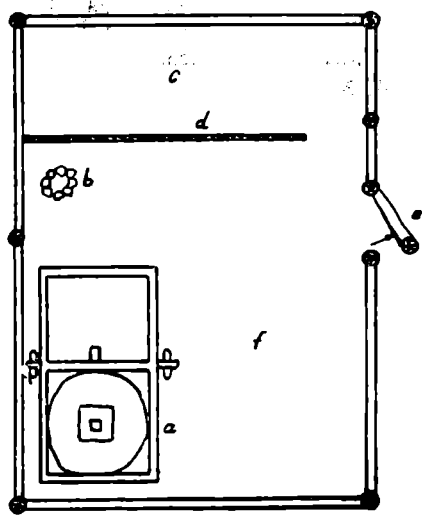

Fig. 15. Planul unei mori cu ciutură — comuna Sichevița.

Le plan d'un moulin à roue horizontale — commune Sichevița.

Tabelul 3 din anexe conține consemnarea în comunie a drepturilor de folosință la aproape toate morile din această localitate.

Planurile propriu-zise, de același format și întocmite la aceeași scară ca și cele precedente, permit evidențierea următoarei scheme statistice:

De la bun început se remarcă numărul net superior de unități față de cazul anterior. Cu o singură excepție (1020), toate se găsesc amplasate pe apa riului Mehadica, colectorul apelor din subbazinul respectiv. Aportul a numeroși afluenți duce la stabilirea unui debit substanțial ce a făcut

¹⁴ Secțiunile 29, 45, 46, 47, 53, 54.

¹⁵ *Birtokrészleti...*, Mehadica-Mehadica, 20 decembrie 1873.

¹⁶ Antoniu Marchescu, *op. cit.*, p. 331.

Nr. crt.	Obiectiv	Dispoziție hidrologică	Delimitare cadastrală		Unitate predială	Suprafața în st ²	Regim de proprietate; nr. de proprietari; nr. total de ore		
			Nr. cadastral	Nr. secțiune					
0	1	2	3	4	5	6	7		
1.	Moară	Mehadica	8	46	Intravilan	205	Coposesorat	4	42
2.	"	"	71	46	"	5	"	11	17
3.	"	"	424	46	"	4	"	16	312
4.	"	"	426	53	"	5	"	8	14
5.	"	"	436	53	"	13	"	9	18
6.	"	"	477	46	"	4	"	9	336
7.	"	"	536	46	"	4	"	14	56
8.	"	"	537	46	"	6	"	12	56
9.	"	"	571	46	"	8	"	14	14
10.	"	"	572	46	"	9	"	2	7
11.	"	"	2085	54	Lunca	14	Proprietate particulară		
12.	"	"	2114	53	"	86	Coposesorat	7	7
13.	"	"	3942	46	Pe Vale	6	"	8	28
14.	"	"	3946	46	"	5	"	5	28
15.	"	"	3948	46	"	6	"	19	336

0	1	2	3	4	5	6	7	
16.	„	„	3949	46	„	6	„	14
17.	„	„	3959	46	„	6	„	10 28
18.	„	„	3960	46	„	5	„	18 28
19.	„	„	3961	46	„	5	„	7 7
20.	„	„	3974	46	„	6	„	17 192
21.	„	„	3982	46	„	6	„	13 42
22.	Moară și gater	„	3933/3994	46	„	354	Proprietate particulară	
23.	Moară	Mehadica	3999	45	Pe Vale		Coposesorat	5 8
24.	„	„	4008	46	„	125	„	3
25.	„	„	4114	45	Mușnic	7	„	10 28
26.	„	„	4118	45	Busa Lotrilor	6	„	9 14
27.	„	„	4127	45	„	7	„	8 288
28.	Moară și gater	„	5121/5122	29	Lazu Belentin	14	Proprietate particulară	
29.	Moară	„	5130	29	„	8	Coposesorat	19 20
30.	„	Verendin	1020	47	Ogașu Verendin	32	Proprietate particulară	
31.	„	Mehadica	2122	54	Lunca	6	„	
32.	„	„	2658	53	Valea Paului	11	„	

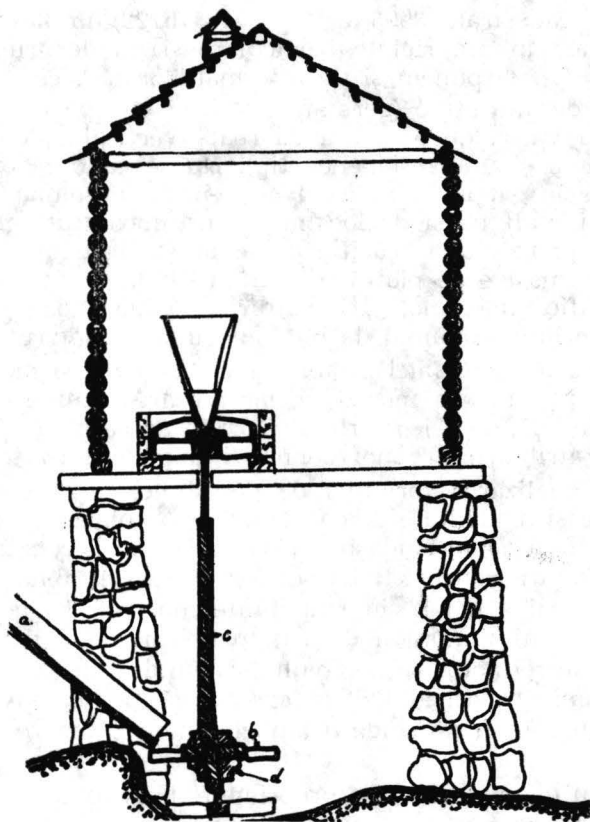

Fig. 16. Secțiunea transversală a obiectivului din fig. 15.
Section transversale de l'objectif de la fig. 15.

(și face) posibilă funcționarea unui mare număr de mori cu ciutură⁴⁷, ipoteză tipologică susținută în virtutea aceluiași mod de edificare-exploatare descris și care se regăsește consemnat și pentru localitatea de față, cu deosebirea că acum este notată separat asocierea la construirea ierugii, dar în aceeași formație comunională ca la morile ce sînt amplasate pe respectivele canale și cu drepturi orare identice (vezi anexele — tabelul 3).

Spre deosebire de Sichevița, morile de aici se regăseau mult mai compact dispuse pe firul apei, ceva mai mult de jumătate găsindu-se aranjate în complex, pe suprafața intravilană și amonte (pl. 11 — secțiunea 46). Chiar și cele mai îndepărtate de centrul administrativ prezintă această caracteristică, fiind construite apropiat una de alta (pl. 13 — secțiunea 45). Doar cîteva sînt izolate și numai cele aflate la foarte mare distanță de Mehadica. Majoritatea se înșiruie, uneori la distanțe de numai cîteva zeci de metri între ele, deseori alimentate de apa aceleiași ierugi.

Important de notat este faptul că registrul tipologic al instalațiilor de industrie țărănească este îmbogățit de prezența a două fierăstraie hidrau-

⁴⁷ Județul Caraș-Severin. *Studiu monografic*, Editura Sport Turism, București, 1981, p. 28.

lice (numerele cadastrale 3993/3994 și 5121/5122) în tandem cu cîte o moară, amîndouă în proprietate particulară și nu de grup. Pentru primul dintre acestea dispunem și de informații orale¹⁸, ce susțin că fostul proprietar era de altă etnie (germană), stabilit aici pe la începutul secolului, și că era vorba de o moară cu roată verticală (debitul apei permite funcționarea și unui asemenea tip). Nu se cunosc detalii constructive referitoare la gater. În registru este, însă, consemnat ca proprietar un român, mai mult ca sigur localnic. Aserțiunea tipologică referitoare la moară este plauzibilă, întrucît ruinele acesteia se mai văd și astăzi, respectiv ziduri masive de piatră tencuită, ce indică o clădire de mari dimensiuni, specifică unei mori „cu valțuri“. Celălalt joagăr era amplasat în nordul teritoriului comunal, la mică distanță de hotarul acestuia.

Denominația nu a fost aici posibilă, nici planurile și nici registrul neconținînd nici o asemenea mențiune, iar așezarea multora dintre ele pe un curs unic de apă, de cele mai multe ori în aceeași arie predială, a dus la inutilitatea atribuirii vreunei denumiri după criterii topo-geografice.

Trecînd la analizarea formulei de posesiune, se observă, după cum s-a arătat, aceeași modalitate de construcție și exploatare în baza coposoratorului, numai că acum rîndașii sînt chiar membrii comunionului. Consemnarea separată a construcției ierugilor este explicabilă prin faptul că în cazul disparerii a două sau mai multe mori pe un același canal ce aparțin fiecare unui comunion diferit, toate sînt obligate să se asocieze la edificarea și întreținerea respectivului sistem de alimentare. Spre exemplu, ieruga (număr cadastral 425) pe care se găsesc obiectivele 424 și 426 este „făcută“ în comun de rîndașii ambelor mori (numere cadastrale 209 și 213).

De altfel, nu toate morile sînt proprietate de grup, iar pe de altă parte într-un singur caz se regăsește un mod de consemnare al proprietății analog cu cel de la Sichevița (5130). Consultîndu-se tabelul de mai sus este ușor de remarcat existența și a posesiunii private (ca în cazul gaterelor), chiar la unele mori cu ciutură. Este posibil ca acestea să fi făcut parte din cealaltă categorie tipologică menționată (cea cu roată verticală) care înregistrează această formă de proprietate.

Examinarea relației posesori/ore de folosință permite evidențierea faptului că acest raport se găsește într-un anume echilibru cifric. Mai toate au un număr relativ redus de coproprietari, cu un număr de ore corespunzător, fapt datorat rarității sau chiar inexistenței rîndurilor de 12 sau 24 ore și a existenței unui mare număr de fracțiuni de rînd (de 6 sau maximum 8 ore). Doar cinci obiective au un volum orar ceva mai substanțial, unde găsim în quasi-totalitate posesiuni de rînduri întregi și duble. Explicația rezidă în însuși numărul ridicat de instalații ce compensează cuantumul orar relativ scăzut, deși nu este exclusă ipoteza posesiunilor de măcinș la obiective din afara comunei, doar o ulterioară investigație a fondurilor respective putînd da un răspuns la această întrebare. Iată de ce raportarea la fondul funciar, nu este, în acest stadiu, concludentă, cu mențiunea că și pentru suprafețele aflate în stăpînire

¹⁸ Informații Șandru Ion, Mehadica, nr. 148.

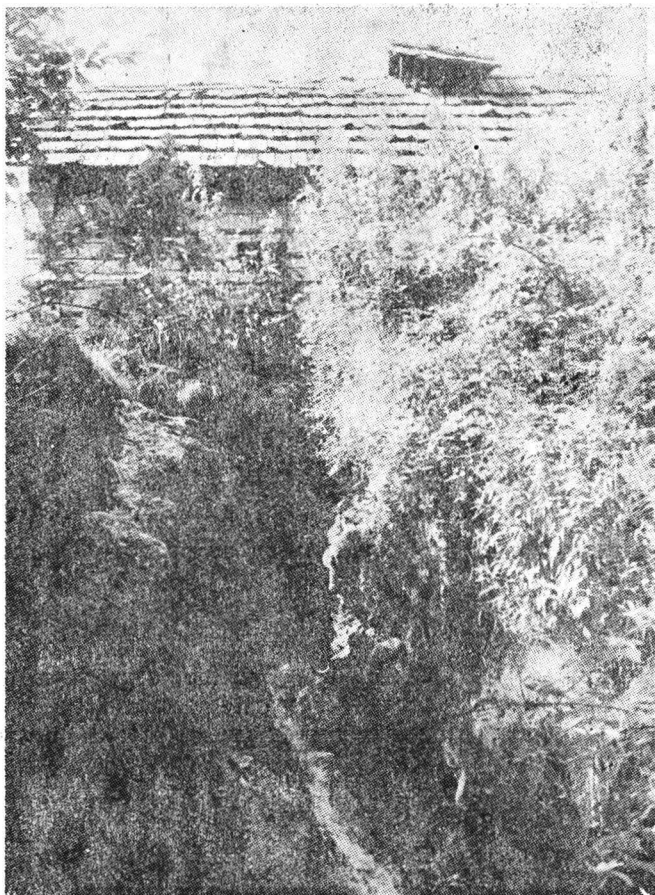

Fig. 17. Moara lui Țilindăr; complexul Seleştiuț.
Le moulin de Țilindăr, le complexe de Seleştiuț.

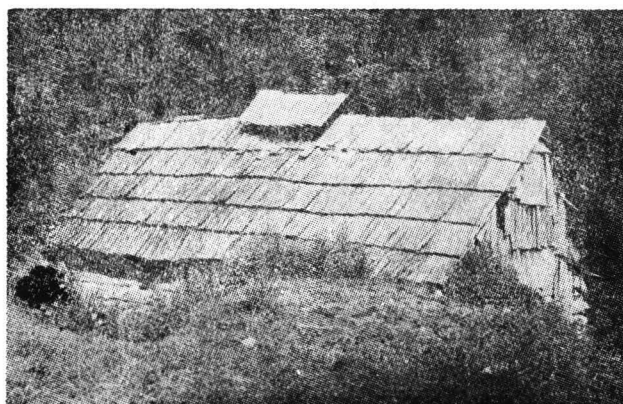

Fig. 18. Moara Cotîrlaica, complexul Seleştiuț.
Le moulin Cotîrlaica, le complexe Seleştiuț.

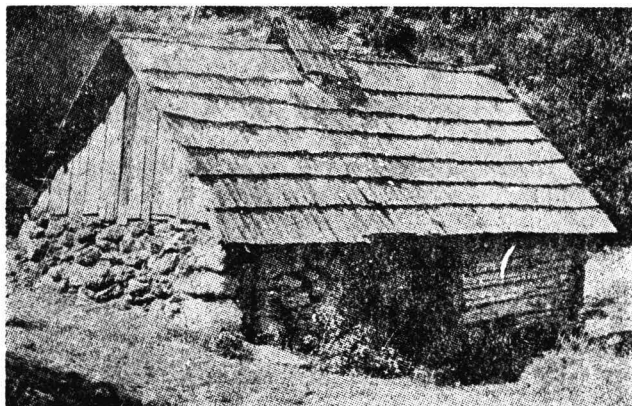

Fig. 20. Moara lui Berane.
Le moulin de Berane.

locuitorilor de aici, este utilizat același fel de consemnare, în formațiune comunională, într-o formulă strict identică cu cea de la mori (anexe tabelul 4).

❦

O scurtă comparație cu prezentul se impune, întrucât se pot întrezări elemente demne de interes pentru cercetările viitoare, mai ales în urmărirea dinamicii și evoluției acestui important capitol al etnografiei, cum este cel tehnologic.

Sichevița. Statistic vorbind, întâlnim astăzi aici următoarea situație:

1. Pe Camenița:

— în aval de Sichevița:

1. Moara Dăminești
2. Moara Mică
3. Moara de la Păzăriște
4. Moara Negii

(distruse nu demult, în urma unor lucrări de îmbunătățiri funciare)

5. Moara de sub Bișteg
6. Moara lui Codreanu
7. Moara de la Cioacă

— intravilan:

8. Moara din Luncă

— amonte:

9. Moara de la Stupă
10. Moara Zăsloane
11. Moara Creța Nouă
12. Moara lui Stoican
13. Moara de sub Cîrșie

2. Pe Gramensca (toate în amonte de punctul administrativ)

1. Moara Soreștilor
2. Moara lui Năstache
3. Moara Zaica
4. Moara Cîrhălii
5. Moara de la Firiz
6. Moara de la Jgheab
7. Moara de la Izvor (dispărută)
8. Moara lui Țilindăr
9. Moara Cotirlaica
10. Moara lui Berane
11. Moara lui Maștalic
12. Moara Nouă

Complexul
Seleștiuț

3. Valea Ravensca:

1. Moara lui Jian

4. Bazinetul Liborajdea

1. Moara Bătrînă Liborajdea
2. Moara Mică
3. Moara Zaica
4. Moara lui Brăilă (cu piuă și vîltoare)
5. Moara lui Cocoș
6. Moara la Martinovăț
7. Moara la Vălaie

Deci, față de 1874 avem o creștere substanțială a numărului de instalații, cu precizarea că s-a ținut cont și de actuala împărțire administrativ-teritorială a județului. Spre exemplu, primele șase mori de pe Căminuța se găsesc în arealul satului Gornea care, cu un secol în urmă, constituia o unitate aparte. Spectaculoasă este, însă, creșterea numărului de mori de pe Gramensca, din informațiile primite multe făcându-și apariția în cea de-a cincea decadă a prezentului secol. Tipologic vorbind, avem

Fig. 19. Vedere parțială spre amonte a complexului Seleștiuț.
Vue partielle de la partie supérieure du complexe Seleștiuț.

Fig. 21: Moara nouă.
Le moulin nouvel.

de-a face cu clasicele mori cu ciutură, cărora li s-au aplicat, ca și în alte părți ale județului¹⁹, o serie de inovații de ordin material, menite să le confere trăinicie și o sporită eficiență: roți metalice (fig. 1), butoni din țevi de ciment etc. Construcțiile sînt de regulă bicelulare, una afectată instalației propriu-zise și cealaltă pentru adăpostul animalelor, sau monocelulare (în apropierea localității) cu pereți din birne sau scinduri cio-plite, acoperiș din șindrilă (uneori tablă) în două ape, cu lucarnă pentru evacuarea fumului de la vetrele libere din interior (fig. 2, 3).

Și astăzi se relevă dispunerea în unități izolate, la distanță destul de mare unele de altele, cu excepția complexului de la Seleștiuț, ce conservă în mare măsură aspectul tradițional (foto 1—5).

Mehadica. Complexul din această localitate a făcut obiectul unor referințe de specialitate cu o ocazie anterioară²⁰, fiind necesară menționarea reducerii la mai mult de jumătate a numărului morilor de aici față de secolul trecut.

Concluzii. S-a încercat, în materialul de față, ca pe baza prelucrării unor documente cadastrale să se schițeze, în perspectivă comparată modul de practicare al industriilor țărănești în două zone distincte ale ju-

¹⁹ Este cazul comunelor Topleț, parțial Cornereva, Șopotul Nou etc.

²⁰ M.Taban, *Hidrotehnica tradițională din județul Caraș-Severin. Considerații preliminare*, în *Tibiscum*, 1981, p. 60—62.

dețului. S-a pornit de la ceea ce a oferit informația nudă regăsită în documentele citate în vederea stabilirii unor jaloane mai mult sau mai puțin importante în cercetările viitoare. S-a relevat astfel că și categoria de surse de informare sus-menționată poate fi o oglindă fidelă a unor evenimente de ordin istoric (momentul desființării regimentelor de graniță și trecerea la Comunitatea de Avere), evidențiindu-se încercarea de a contura un model istorico-statistic care, dincolo de ariditatea sa cifrică, poate etala un anume tablou de factură etno-istorică al unui anumit geu de activitate umană, circumscrisă civilizației materiale tradiționale.

MIRCEA TABAN

Tabelul 1

**Consemnarea coposesoratului la morile din Sichevița, conform
registruului cadastral fond 217 — Virșeț 7 ianuarie 1874**

Nr. sec- țiune	Prediu	Nr. cadas- tral	Deținători	Nr. casă	Nr. ore	Obiectiv
0	1	2	3	4	5	6
31	Intravilan	627	Beloia Ilia	99	3	Moara Lunca
			Beloia Petru*	103	3	
			Brăilă Avram	84	6	
			Circo Adam	113	12	
			Circo Atanasie	117	3	
			Circo George	147	3	
			Circo Ignat	114	3	
			Circo Milutin	144	3	
			Hergane Macu	45	12	
			Hergane Nicola	13	6	
			Ștefan Ion	44	6	
			Chițu Ilia	102	12	
			Cuzmanovici Arsenie	100	4	
			Cuzmanovici Nicola	191	4	
			Lazarovici George	112	6	
			Saica Ilia	146	3	
			Savici Roman	173	3	
			Sîrbu Iancu	64	12	
			Vuia Macu	50	12	
			Jurca Gheorghe	37	3	
			Jurca Matei	181	3	Total: 122 ore
31	Intravilan	695	Brăila Ianoș	116	6	Moara La Stupe
			Brăilă Iovan*	77	6	
			Brăilă Marcu	74	12	
			Careba Iovan	62	12	
			Moga Macu	—	6	
			Moga Nicola	—	6	

0	1	2	3	4	5	6
			Petruț Andrei	69	16	
			Petruț Iosim	143	6	
			Petruț Eftimie	60	6	
			Petruț Matei	—	8	
			Petruț Nicola	59	6	
			Petruț Nestor	66	12	
			Petruț Ștefan	79	6	
			Suru Donesie	—	8	
			Suru Iovan	—	8	
			Suru Toma	63	8	
			Vela Dimitrie	108	6	
			Vela Mihailo	195	6	
			Jurița Luca	10	12	
			Jurca Ilia	38	12	Total: 168 ore
38	Intravilan	769	Birtea Adam	187	24	Moara Sichevita
			Vulpe Iosim*	65	24	
			Moldovan Gligorie	173	24	
			Moldovan Iacob	73	24	
			Petruț Fota	—	24	
			Petruț Iacob	79	24	
			Petruț Ștefan	—	24	
			Petruț Marian	—	24	
			Petruț Simeon	—	24	
			Rusu Lazăr	—	24	
			Rusu Voin	86	24	
			Săculerian Cuzma	193	24	
			Săculerian Lazăr	—	24	Total: 312 ore
38	Țarina	777	Balaci Petru	150	24	Moara din Țarina I
			Dragomir Bosioc*	21	12	
			Dragomir Ilia	19	12	
			Drîmba Adam	29	24	
			Gruîță Avram	2	8	
			Gruîță Dimitrie	—	8	
			Gruîță Simeon	36	8	
			Hergane Ilia	5	24	
			Martin Ion	46	12	
			Mondoc Gheorghe	101	12	
			Mondoc Iancu	—	6	
			Moldovan Gligorie	173	6	
			Moldovan Iacob	73	6	
			Moldovan Sava	—	6	
			Moldovan Simeon	55	24	
			Șăianțu Andrei	33	24	
			Vuia Iacob	—	8	
			Vuia Iovan	—	24	
			Vuia Lazăr	52	24	
			Jurca Gheorghe	39	24	
			Jurca Ilia	38	8	Total: 304 ore

0	1	2	3	4	5	6
39	Țarina	808	Avram Stipoia Iorgovan Veta* Iova Mihailo Lazarovici Iovan Lazarovici Nicolae Lupulovici Gheorghe Lușici Axentie Lupulovici Iovan Lupulovici Avram Lupulovici Sefta Marilă Ieremia Megeleș Nestor Megeleș Iovan Micșa Teofan Moga Gheorghe Moga Avram Moga Petar Moga Vichentie Pepa Anton Pepa Paul Pepa Avram Rupnic Macu Stoian Iovan Strimbei Atanasie Strimbei Macu Strimbei Pepa Strimbei Ștefan	20 24 27 98 39 18 37 79 — 60 8 94 47 16 32 — 96 41 30 87 66 19 — 115 116 104 44	24 8 24 12 12 24 12 8 8 24 12 12 12 12 12 12 6 6 6 24 12 12 8 12 8 8	Moara din Țarină II
						Total: 618 ore
40	Liborajdea	1334	Birtea Adam Birtea Petar* Brăilă Iovan Brăilă Marcu Beloviți Panta Teleșan Andrei Hatu Peter Iela Avram Roiban Nicolae Saica Noxac Sorescu Petru Stroia Avram Vucea Iovan	— — — 76 70 78 92 75 109 — 22 — —		Moara Vranovăț
13	Plăișa	1733	Anoca Atanasie Anoca Veselin* Berhelț Adam Beloia Petru Beloia Vasilie Circo Atanasie Circo Gheorghe Circo Ignea Circo Nicola Circo Filip Moldovan Gligorie Moldovan Iacob Moldovan Simeon Moldovan Sava	173 76 67 106 148 117 147 114 — — 173 73 55 —	12 12 24 12 12 1 1 1 2 6 3 6 6	Moara Zăsloane
						Total: 102 ore

0	1	2	3	4	5	6
13	Cămenița	1734	Bucăteș Martin Gruță Dimitrie* Gruță Nicola Gruță Pau Hergane Ilia Chițu Ilia Moga Nicolae Rădonia Ilia Suru Donesie Suru Iovan Suru Toma	26 180 1 — 7 102 28 3 8 9 63	3 12 3 12 24 24 36 24 8 8 8	Moara lui Crețu Total: 258 ore
13	Cămenița	1735	Lazarovici Gheorghe Stoican Gherman* Sorescu Novac Jurca Veselin	112 9 12 20	24 24 24 24	Moara Zăslone Total: 96 ore
22	Cămenița	1736	Birtea Mihailă Birtea Luca* Hergane Gavrilă Hergane Luca Popovici Avram Jurca Andrei	— — — — — —	24 24 24 24 24 24	Moara Cămenița Total: 144 ore
22	Cămenița	1737	Beloia Iosim Circo Nestor* Vulpe Iovan Saica Blagoe Saica Ilia Saica Costa Sorescu Novac Stoican Iancu Veselin Gheorghe Guriță Dimitrie	94 — — — 146 — 12 — — —	24 24 24 24 24 24 12 12 12 12	Moara din Chei Total: 180 ore
22	Cămenița	1738	Georgevici Adam Georgevici Ilia* Georgevici Mihailo Hergane Avram Hergane Gavrilă Hergane Iovan Hergane Luca Hergane Martin Seculerian Martin Jurița Ștefan	24 — 14 5 23 — — — 93 40	12 12 12 8 8 8 8 24 4 24	Moara Gura Cămenița Total: 120 ore
23	Cămenița	1805	Circo Filip Circo Ignea* Georgevici Adam Georgevici Mihailo Hergane Martin Hergane Simeon	— 114 24 14 — 27	12 8 24 12 12 12	Moara lui Crețu

0	1	2	3	4	5	6
			Creța Boia	82	12	
			Creța Pau	53	6	
			Creța Saria	—	6	
			Marcu Adam	—	6	
			Marcu Gavrilă	179	6	
			Marcu Ilia	6	6	
			Marcu Marian	190	6	
			Marcu Nicola	—	12	
			Popovici Gheorghe	96	12	
			Sorescu Gheorghe	145	6	
			Sorescu Mihail	—	12	
			Voinovici Ianoș	119	12	
			Jurca Avacum	—	12	Total: 194 ore
23	Cămenița	1824	Birtea Adam	87	24	Moara sub Cioacă
			Vulpe Lazăr*	72	24	
			Gruță Avram	2	6	
			Gruță Ilia	—	6	
			Gruță Simeon	36	12	
			Hergane Filip	17	24	
			Marcu Gavrilă	179	6	
			Marcu Ianoș	—	6	
			Stroia Gavrilă	15	6	
			Sorescu Petru	122	24	
			Stroia Gheorghe	—	6	
			Stoican Gherman	9	24	
			Stoican Iancu	177	24	Total: 192 ore
22	Cămenița	1825	Brăilă Ianoș	116	12	Moara de la Cioacă
			Chițu Petru*	120	6	
			Moldovan Varvara	183	12	
			Popovici Gheorghe	96	8	
			Popovici Miloș	—	8	
			Popovici Stoian	—	8	
			Saica Jurca	192	12	
			Găianțu Nicola	90	12	
			Stroia Anton	123	12	
			Voinovici Alexa	—	12	
			Voinovici Vasilie	—	12	
			Moldovan Simeon	55	12	Total: 126 ore
23	Cămenița	1833	Berheț Adam	67	12	Moara de la Deal
			Buteală Ion*	104	12	
			Dragomir Bosioc	121	12	
			Dragomir Ilia	19	12	
			Gruță Nicola	1	12	
			Hergane Avram	5	12	
			Hergane Nicola	13	6	
			Hergane Pau	7	24	
			Cuzmanovici Arsenie	100	12	
			Lazarovici Gheorghe	112	24	
			Dragomir Avram	186	12	
			Dragomir Simeon	187	12	
			Rădonia Ilia	3	12	

0	1	2	3	4	5	6
			Rădonia Trăilă	—	12	
			Savici Demetar	111	24	
			Vela Simeon	107	12	Total: 198 ore
14	Streneacu Mare 1988		Armanca Iancu	—	6	Motorca I
			Balaci Bosioc*	130	12	
			Balaci Gavrilă	—	12	
			Dragomir Avram	186	24	
			Dragomir Ilia	19	24	
			Dragomir Simeon	187	24	
			Mondoc Gheorghe	101	6	
			Rusu Lazăr	—	12	
			Rusu Voin	86	12	
			Sorescu Dimitrie	—	12	
			Sorescu Gheorghe	145	12	
			Vela Dimitrie	108	6	Total: 162 ore
1	Streneacu Mare 1989		Balaci Ieremia	47	6	Motorca II
			Circo Milutin*	144	12	
			Drimba Ilia	—	12	
			Gruță Nicola	1	24	
			Cuzmanovici Arsenie	100	4	
			Cuzmanovici Nicola	191	4	
			Cuzmanovici Stevan	190	4	
			Roiban Nicolae	109	12	
			Saica Novac	—	12	
			Sorescu Toma	11	12	
			Stroia Avram	—	12	Total: 114 ore
23	Zăsloane	2176	Anoca Atanasie	174	6	Moara Zăsloane
			Anoca Veselin*	76	6	
			Balaci Simeon	—	12	
			Beloia Ilia	99	12	
			Beloia Petru	103	12	
			Belac Vasilie	—	12	
			Beloia Vasilie	148	12	
			Bebeșoc Solomon	—	12	
			Drimba Nichifor	—	12	
			Krlja Krsta	118	12	
			Novăcescu Blagoe	124	12	
			Jurca Dragomir	—	12	
			Jurca Iacob	39	12	
			Jurca Nestor	41	12	
			Jurița Nicola	48	12	
			Jurița Stevan	40	12	Total: 180 ore
23	Gramensca	2243	Dragomir Bosioc	21	12	Moara Streneacu
			Dragomir Ilia*	—	12	Mare
			Dragomir Lazăr	—	12	
			Dragomir Năstăchie	—	12	
			Georgevici Ilia	—	12	
			Georgevici Mihailo	14	24	
			Ieremici Vichentie	128	24	
			Marcu Bosioc	32	24	
			Marcu Vasilie	30	12	

0	1	2	3	4	5	6
			Marcu Uroș	31	12	
			Jurca Veselin	20	24	
			Jurița Costa	—	24	Total: 204 ore
9	Ogașul Lung	2486	Marcu Bosioc	32	8	Moara Ogașul Lung
			Marcu Gavrilă*	179	12	
			Marcu Ianoș	3	12	
			Marcu Uroș	31	8	
			Marcu Vasilie	30	8	
			Jurița Macu	—	6	
			Jurița Nicola	48	6	
			Jurca Gheorghe	37	12	
			Jurca Matei	181		Total: 72 ore
15	Ravensca	2581	Bucătea Martin	26	12	Moara Ravensca
			Gruită Dumitru*	196	24	
			Gruită Nicolae	1	12	
			Gruita Manoilă	—	12	
			Gruită Pau	—	12	
			Hergane Ilia	—	12	
			Chițu Ilia	102	24	
			Moga Macu	—	12	
			Moga Nicola	—	12	
			Moga Simeon	28	12	
			Rădoane Pau	—	24	
			Suru Donesie	180	8	
			Suru Iovan	175	8	
			Suru Toma	63	8	Total: 192 ore

* Primarul morii

Tabelul 2

Posesiuni funciare ale posesorilor de rînduri multiple
la morile din Sichevița, conform
registrului cadastral, fond 217 — Vîrșeț, 7 ianuarie 1874

Nr. sec- țiune	Prediu	Nr. ca- dastral	Nr. casă	Numele și localitatea	Caracterul posesiunii	Suprafața
1	0	2	3	4	5	6
31	Intravilan	12	1	Gruită Nicola — Sichevița	Loc de casă în sat	170 st ²
31		13			Grădină	124 st ²
		491			"	650 st ²
		710			"	1 j 984 st ²
		711			Pădure	368 st ²
		725			Grădină	1 j 1 264 st ²

0	1	2	3	4	5	6
31	Intervilan	735		Grădină		410 st ²
46	Liborajdea	1250		Arabil		1 002 st ²
14; 15	Cracu	2387		"	1 j	1 570 st ²
	Almăj			"		
		2338		"		771 st ²
15		2389		Grădină		1 254 st ²
14; 15		2391		Finăţ	2 j	1 245 st ²
		2392		Arabil	3 j	553 st ²
		2393		Finăţ	1 j	390 st ²
		2394		Grădină		308 st ²
15		2442		Arabil		353 st ²
		2443		"		44 st ²
		2444		Pădure	1 j	44 st ²
		2445		Finăţ	2 j	1 195 st ²
	Ravensca	2577		Pădure		282 st ²
		2578		Arabil	1 j	1 233 st ²
		2579		Finăţ	1 j	243 st ²
		2580		"	1 j	745 st ²
		2587		Arabil	1 j	1 331 st ²
		2589		Finăţ		139 st ²
		2590		"		799 st ²
		2591		Grădină	1 j	747 st ²
15	Ravensca	2592		Finăţ		799 st ²
		2593		Arabil		920 st ²
		2594		Finăţ		1 045 st ²
		2595		Arabil		670 st ²
		2597		Finăţ	1 j	919 st ²
		2607		"		998 st ²
32	Smolnic	3022		Grădină		410 st ²
24	Ciordărin	3471		Pădure		1 582 st ²
31;						
32	Şumiţa	3488		"	1 j	530 st ²
24		3546		Finăţ	1 j	63 st ²
45		1500		"	1 j	258 st ²
				Total:	21 j	26 506 st ²
31	Intravilan	455	19	Dragomir Ilia — Sicheviţa		
		457		Grădină		714 st ²
		555		Loc de casă în sat		196 st ²
		596		Arabil		820 st ²
23	Dealul	2050		Grădină		521 st ²
	Moscalului	2051		Arabil	1 j	628 st ²
14	Sub Cra- cul Almăj			"		1 351 st ²
		2272		Finăţ		886 st ²
		2273		Arabil		1 294 st ²
		2277		Finăţ	2 j	465 st ²
		2278		Arabil		1 060 st ²
		2279		Grădină		216 st ²
		2280		Arabil	1 j	467 st ²
19	Slatina	3248		Pădure		487 st ²
32		3277		"		790 st ²

0	1	2	3	4	5	6
45	Șumița	3278 1428		Arabil Fînaț		1563 st ² 626 st ²
				Total:	4 j	12383 st ²
31	Intravilan	458	21	Dragomir Bosioc — Sichevița	Grădină	399 st ²
		464				130 st ²
		465		Loc "de casă în sat		109 st ²
		540		Grădină		978 st ²
		545		"		180 st ²
		552		"		1182 st ²
		597		"		1578 st ²
		720		"		644 st ²
42	Crușovița I	1004		Loc sterp		236 st ²
		1005		Arabil	1 j	868 st ²
		1006		Grădină		453 st ²
		1008		Fînaț	1 j	556 st ²
		1009		Grădină		659 st ²
		1010		Arabil		300 st ²
		1011		Grădină		106 st ²
		1012		Fînaț		549 st ²
		1013		Arabil		776 st ²
41		1014		"		514 st ²
		1015		Grădină		373 st ²
		1016/1		Arabil	1 j	260 st ²
		1016/2		"		779 st ²
		1017		"		255 st ²
		1018		Fînaț	5 j	764 st ²
		1019		Arabil		492 st ²
		1020		Grădină		337 st ²
		1021		Arabil		337 st ²
45	Șumița	1425		Fînaț		509 st ²
		1426		"		564 st ²
23	Zăslone	2089		"	1 j	40 st ²
	Dumbrava	2214		Arabil		869 st ²
		2215		Fînaț		1080 st ²
		2216		Arabil		369 st ²
	Gramensca	2234		"		286 st ²
		2236		"		118 st ²
		2238		Fînaț	3 j	591 st ²
		2239		Grădină		447 st ²
14; 23		2241		Arabil	1 j	417 st ²
23		2245		Fînaț		346 st ²
		2246		"		1356 st ²
		2247		"		674 st ²
		2248		"		545 st ²
		2249		Arabil		306 st ²
14		2250		Fînaț	1 j	1336 st ²
23; 14		2251		Arabil		1423 st ²
14	Sub Cracu			"		978 st ²
	Almăj	2258		Pădure		1473 st ²
23	Ciordărin	3478		Arabil		396 st ²
		3499		Fînaț		1189 st ²
		3500		Grădină		1070 st ²
		3501		TOTAL:	14 j	29460 st ²

4	1	2	3	4	5	6
32	Intravilan	57	63	Suru Toma Sichevița	Pășune	178 st ²
39		312			Loc de casă în sat	136 st ²
		313			Grădină	
38		322			"	810 st ²
		362			"	92 st ²
31		714			"	508 st ²
		715			Pădure	1 j 37 st ²
37	Crușovița I	1145			Fînaț	343 st ²
42; 37		1146			Arabil	1 j 878 st ²
42		1147			Fînaț	1 j 34 st ²
		1148			Pădure	331 st ²
15	Cracu	2463			Grădină	241 st ²
	Almăj					358 st ²
15	Ravensca	2399			Arabil	1 j 619 st ²
24		2803			Fînaț	1 j 1077 st ²
25		2812			Arabil	1 j 1384 st ²
	Cioaca cu	2813			Fînaț	1 j 88 st ²
	Stupi				Pădure	2 j 390 st ²
31; 38		3684			Total:	9 j 7 327 st ²

Tabelul 3

Consemnarea coposesoratului la morile din comuna Mehadica — conform
registrlui cadastral, din 20 decembrie 1873

Nr. sec- țiune	Prediu	Nr. ca- dastal	Nr. casă	Detinători	Nr. ore	Obiectiv
0	1	2	3	4	5	6
46	Intravilan	8	71	Riteș Ion	4	Moară
				Riteș Iosim*	10	
				Vădrariu Ion	21	
		9	71	Vădrariu Petru	7	Total: 42 ore
		9	71	Aceiași		Ierugă
46	Intravilan	70	200	Cristescu Achim	2	Ierugă
				Drăghici Ion*	2	
				Orei Petru	1	
				Orei Ciurci	1	
				Urecheatu Dumitru	1	
				Urecheatu Gheorghe	1	
				Urecheatu Ion	2	
				Urecheatu Ion	1	
				Urecheatu Iosim	2	
				Urecheatu Petru	2	
				Urecheatu Teodosie	2	Total: 17 ore

0	1	2	3	4	5	6
46	Intravilan	71	200	Cristescu Achim	2	Moară
				Drăghici Ion*	2	
				Orei Petru	1	
				Orei Ciurci	1	
				Urecheatu Dumitru	1	
				Urecheatu Gheorghe	1	
				Urecheatu Ion	2	
				Urecheatu Ion	2	
				Urecheatu Iosim	1	
				Urecheatu Petru	1	
				Urecheatu Teodosie	2	Total: 17 ore
46	Intravilan	424	209	Baderca Nicolae	24	Moară
				Basarabă Ion*	24	
				Basarabă Ion	24	
				Basarabă Ion	12	
				Fotoc Petru	24	
				Marcu Ion	24	
				Megheleş Ion	12	
				Megheleş Petru	12	
				Megheleş Petru	12	
				Orşa Ion	24	
				Orşa Iosim	48	
				Popa Gheorghe	8	
				Popa Loghin	8	
				Popa Petru	8	
				Trandafir Gheorghe	24	
				Urecheatu Iosim	24	Total: 312 ore
46—53	Intravilan	425	209	Baderca Nicolae	24	Ierugă
				Basarabă Ion*	24	
				Basarabă Ion	24	
				Basarabă Ion	12	
		212		Basarabă Ion	48	
				Drăghici Gheorghe	24	
				Drăghici Nicolae	24	
		209		Fotoc Petru	24	
		212		Ghimboasă Dumitru	48	
		209		Marcu Ion	24	
				Megheleş Ion	12	
				Megheleş Petru	12	
				Megheleş Petru	12	
				Orşa Ion	24	
		212		Orşa Ion	48	
		209		Orşa Iosim	48	
		212		Orşa Nicolae	48	
		209		Pepa Gheorghe	8	
				Pepa Loghin	8	
				Pepa Petru	8	
				Trandafir Gheorghe	24	
				Urecheatu Iosim	24	
		212		Vădrariu Iosim	48	
				Vădrariu Petru	48	Total: 648 ore

0	1	2	3	4	5	6
53	Intravilan	426	212	Basarabă Ion Drăghici Gheorghe* Drăghici Nicolae Ghimboasă Dumitru Orșa Ion Orșa Nicolae Vădrariu Iosim Vădrariu Petru	2 1 1 2 2 2 2 2	Moară Total: 14 ore
53	Intravilan	435	198	Baderca Ilie Baderca Ion* Baderca Solomon Cristescu Achim Fotoc Andrei Fotoc Andrei Riteș Petru Urecheatu Alexa Urecheatu Nicolae	2 2 2 2 2 2 2 1 3	Ierugă Total: 18 ore
56	Intravilan	436	198	Aceiași		Moară în sat
46	Intravilan	477	190	Drăghici Gheorghe Fotoc Ion* Ghimboasă Pavel Ghimboasă Petru Grund Ion Riteș Iosim Riteș Ion Urecheatu Petru Urecheatu Ciurci	24 24 48 24 24 64 32 48 48	Moară Total: 340 ore
46	Intravilan	536	196	Baderca Gheorghe Baderca Ilia* Baderca Ion Baderca Nistor Baderca Petru Drăghici Mihăilă Fetescu Nicolae Frinculescu Ion Frinculescu Constantin Frinculescu Pavel Ghimboasă Ion Riteș Alexa Riteș Iosim Urecheatu Isaia	2 4 4 1 2 8 4 4 2 1 4 4 4 12	Moară Total: 56 ore
46	Intravilan	537	197	Baderca Petru Drăghici Mihăilă* Frinculescu Gheorghe Ghimboasă Vasile Guran Ion Marcu Ion Popovici Teodor Urecheatu Dumitru Urecheatu Gheorghe Urecheatu Iosim Urecheatu Pavel Urecheatu Ciurci	4 4 4 4 2 4 2 2 4 2 12 12	Moară Total: 56 ore

<https://biblioteca-digitala.ro>

0	1	2	3	4	5	6
				Şandru Nicolae	4	
				Şandru Petru	6	
				Şandru Stoican	2	Total: 28 ore
46	Pe Vale	2946	213	Şandru Filip	6	Moară pe aceeaşi
				Şandru Gheorghe*	2	ierugă cu 3942
				Şandru Constantin	10	
				Şandru Maria	4	
				Şandru Nicolae	6	Total: 28 ore
46	Pe Vale	3948	206	Baderca Petru	24	Moară pe aceeaşi
				Fetescu Nicolae*	12	ierugă cu 3942 şi
				Fetescu Ciurci	12	3946
				Gherghinescu Iacob	24	
				Gherghinescu Ion	12	
				Gherghinescu Ion	8	
				Gherghinescu Lupşia	12	
				Gherghinuţă Pavel	24	
				Hînda Filip	8	
				Megheleş Simion	24	
				Şandru Ion	24	
				Şandru Ion	8	
				Şandru Ion	24	
				Şandru Ion	12	
				Şandru Iosim	24	
				Şandru Nicolae	12	
				Şandru Pavel	24	
				Şandru Petru	24	
				Şandru Petru	24	Total: 336 ore
46	Pe Vale	3949	201	Baderca Gheorghe	6	Moară
				Baderca Nistor*	2	
				Coca Grigore	2	
				Coca Ion	3	
				Coca Ion	2	
				Coca Petru	1	
				Coca Nistor	2	
				Fetescu Ciurci	3	
				Ghimboasă Ion	1	
				Ghimboasă Ion	3	
				Ghimboasă Marcu	6	
				Ghimboasă Nicolae	3	
				Ghimboasă Nicolae	6	
				Ianoşescu Pavel	2	Total: 42 ore
46	Pe vale	3951	195	Aceiaşi		Ierugă
		3952	195	Aceiaşi		Ierugă

0	1	2	3	4	5	6
46	Pe vale	3959	203	Baderca Gheorghe Baderca Nicolae* Frînculescu Ion Frînculescu Pavel Frînculescu Petru Gaiță Ion Gaiță Constantin Gaiță Trăilă Urecheatu Iacob Urecheatu Ion	4 1 4 2 4 2 4 2 1 4	Moară Total: 28 ore
46	Pe vale	3960	208	Cătană Stoican Gherghinescu Iacob* Gherghinescu Nicolae Gherghinuță Lazăr Gherghinuță Nistor Ignea Dumitru Litivoi Nistor Litivoi Petru Riteș Ion Șandru Gheorghe Șandru Iacob Șandru Ion Șandru Ion Șandru Nicolae Urecheatu Ion Urecheatu Ion Vădrariu Andrei Vădrariu Gheorghe	2 2 2 1 1 2 1 1 2 2 2 2 1 1 2 2 1	Moară pe aceeași ierugă cu precedenta (3959) Total: 28 ore
46	Pe Vale	3961	264	Fetescu Ciurci Riteș Constantin* Șandru Gheorghe Șandru Gavrilă Șandru Petru Urecheatu Petru Vlădescu Petru	1 1 1 1 1 1 1	Moară Total: 7 ore
46	Pe Vale	3962	264	Aceiași	1	Ierugă
46	Pe Vale	3964	203	Baderca Gheorghe Baderca Nicolae*	4 1	Ierugă
			208	Cătană Stoican	2	
			203	Frînculescu Ion Frînculescu Pavel Frînculescu Petru Gaiță Ion Gaiță Constantin Gaiță Trăilă Gherghinescu Iacob Gherghinescu Nicolae Gherghinuță Lazăr Gherghinuță Nistor Ignea Dumitru	4 2 4 2 4 2 2 2 1 1 2	

0	1	2	3	4	5	6
				Litivoi Nistor	1	
				Litivoi Petru	1	
				Riteş Ion	2	
				Sandru Gheorghe	2	
				Sandru Iacob	1	
				Sandru Ion	2	
				Sandru Ion	1	
				Sandru Nicolae	1	
		203		Urecheatu Iacob	1	
				Urecheatu Nicolae	1	
				Urecheatu Ion	4	
		208		Urecheatu Ion	1	
				Urecheatu Ion	2	
				Vădrariu Andrei	2	
				Vădrariu Gheorghe	1	Total: 56 ore
46	Pe Vale	3973/2	205	Fetescu Samson	24	Ierugă
				Fetescu Ştefan*	12	
				Gherghinescu Iacob	12	
				Ghimboasă Petru	12	
				Neagu Gheorghe	24	
				Popovici Vasile	6	
				Sandru Iosim	12	
				Ştiucă Petru	6	
				Urecheatu Ion	12	
				Urecheatu Petru	12	
				Urecheatu Petru	12	
				Vădrariu Alexe	8	
				Vădrariu Gheorghe	12	
				Vădrariu Ion	8	
				Vădrariu Ion	6	
				Vădrariu Iosim	6	
				Vădrariu Iosim	8	Total: 192 ore
46	Pe Vale	3974/1	205	Fetescu Samson	24	Moară
				Fetescu Ştefan*	12	
				Gherghinescu Iacob	12	
				Ghimboasă Petru	12	
				Neagu Gheorghe	24	
				Popovici Vasile	6	
				Sandru Iosim	12	
				Ştiucă Petru	6	
				Urecheatu Ion	12	
				Urecheatu Petru	12	
				Urecheatu Petru	12	
				Vădrariu Alexa	8	
				Vădrariu Gheorghe	12	
				Vădrariu Ion	8	
				Vădrariu Ion	6	
				Vădrariu Ion	6	
				Vădrariu Iosim	8	Total: 192 ore

0	1	2	3	4	5	6
46	Pe Vale	3982	204	Bosiunescu Nistor Ghimboasă Ion* Ghimboasă Ion Lăzărescu Nicolae Sandru Gavrilă Urecheatu Alexa Urecheatu Dumitru Urecheatu Dumitru Urecheatu Ion Urecheatu Nicolae Urecheatu Pavel Urecheatu Petru Vădrariu Ion	6 3 3 3 3 3 1 1 1 3 3 6 6	Moară Total: 42 ore
46	Pe Vale	3983	204	Aceiași		Ierugă
46	Pe Vale	3993	235	Popovici Gavrilă		Moară cu gater
		3994	249	Popovici Gavrilă		Moară
45—46		3996	249	Aceiași		Ierugă
45	Pe Vale	3999	191	Ghimboasă Ion Ghimboasă Nicolae* Ghimboasă Petru Urecheatu Gheorghe Urecheatu Ciurci	2 1 1 2 2	Moară Total: 8 ore
45—46	Pe vale	4000	191	Aceiași		Ierugă
45—46	Pe vale	4007	255	Baderca Gheorghe Sandru Pavel*		Ierugă
46		4008	255	Sandru Petru Aceiași		Moară
45	Mușnic	4114	193	Bosiunescu Dumitru Bosiunescu Nistor* Frîculescu Ion Frîculescu Constantin Milu Gheorghe Orei Nistor Sandru Iacob Urecheatu Constantin Urecheatu Nicolae	2 4 1 1 4 4 2 4 4	Moară Total: 28 ore
45		4115	193	Urecheatu Nicolae	2	Ierugă
45		4115	193	Aceiași		
45	Busa Lotrilor	4118	194	Ignea Nicolae Riteș Iosim* Riteș Constantin Sandru Ion	1 2 2 2	Moară

0	1	2	3	4	5	6
				Șandru Petru	2	
				Șandru Todor	2	
				Vădrariu Iosim	1	
				Vădrariu Mihăilă	1	
				Vădrariu Petru	1	Total: 14 ore
45		4119	194	Aceiași		Ierugă
45		4120	194	Aceiași		Ierugă
45	Busa Lotri- lor	4126	192	Baderca Gheorghe	36	Ierugă
				Baderca Nistor*	18	
				Iănoșescu Pavel	18	
				Pepa Gheorghe	36	
				Pepa Petru	36	
				Riteș Iosim	48	
				Riteș Ion	24	
				Uncheatu Ion	72	Total: 288 ore
45	Busa Lotri- lor	4127	192	Aceiași		Aceiași
						Moară pe ierugă
						4126
						Total: 288 ore
29	Lazu Belen- tin	5121	281	Fotoc Andrei		Moară pe ierugă
		5122	281	Șandru Pavel*		5123
29—36		5123	281	Aceiași		Gater
				Aceiași		Ierugă
29	Lazu Belen- tin	5129	89	Gaiță Ion	1	Ierugă Ve- rendin
			164	Gaiță Gheorghe*	1	
			50	Gaiță Ion	1	
			158	Gaiță Petru	1	
			34	Gaiță Tămaș	1	
			183	Gaiță Dumitru	1	
			26	Toma Alexe	1	
			24	Șerengeu Iosim	1	
			23	Șerengeu Ion	1	
			19	Șerengeu Ion	1	
			128	Șerengeu Nestor	1	
			156	Șerengeu Teripont	1	
			188	Șerengeu Florea	1	
			162	Șerengeu Todor	2	
			51	Velescu Martin	1	
			153	Velescu Gheorghe	1	
			104	Velescu Ion	1	
			46	Velescu Simion	1	
			151	Velescu Linguri	1	Total: 20 ore
		5130		Aceiași		Moară
						Verendin
						Total: 20 ore
47	Ogașu Ve- rendin	1019	60	Ghimboasă Ion		Ierugă
		1020	60	Aceiași		Moară

0	1	2	3	4	5	6
54	Lunca	2121 2119 2122	164 164 164	Urecheatu Elena Aceeși Aceeși		Ierugă Ierugă Moară
53	Valea Paului	2657 2658		Urecheatu Nicolae		Ierugă Moară

* Primarul morii.

Tabelul 4

Exemple de posesiuni funciare la deținătorii de rind de la morile din Mehadica
— conform registrului cadastral încheiat la 20 decembrie 1873

Nr. sec-tiune	Prediu	Nr. ca-dastral	Nr. casă	Membrii comuniei	Caracterul posesiunii	Suprafață
0	1	2	3	4	5	6
46	Intravilan	538	196	Baderca Gheorghe Baderca Ilia Baderca Ion Baderca Nestor Baderca Petru 197 Baderca Petru 190 Drăghici Gheorghe 196 Drăghici Mihailă 197 Drăghici Mihailă 196 Fetescu Nicolae 197 Frînculescu Gheorghe 196 Frînculescu Ion Frînculescu Constantin Frînculescu Pavel 190 Fotoc Ion 196 Ghimboasă Ion 190 Ghimboasă Pavel Ghimboasă Petru 197 Ghimboasă Vasile 190 Grund Ion 197 Guran Ion Marcu Ion Popovici Todor 196 Riteș Alexa Riteș Iosim 190 Riteș Iosim Riteș Ion 197 Urecheatu Dumitru Urecheatu Gheorghe 196 Urecheatu Isaia 197 Urecheatu Iosim 190 Urecheatu Petru	Pășune	359 st ²

0	1	2	3	4	5	6
			197	Urecheatu Pavel		
				Urecheatu Ciurci		
			190	Urecheatu Ciurci		
46	Intravilan	570	202	Baderca Solomon	Pășune	485 st ²
				Frînculescu Ion		
			189	Popovici Dănilă		
				Popovici Vasile		
			202	Riteș Ion		
				Riteș Ion		
				Riteș Constantin		
				Riteș Constantin		
				Riteș Nicolae		
				Riteș Petru		
				Riteș Petru		
				Riteș Trifoi		
				Stepănescu Gheorghe		
				Urecheatu Iosim		
				Urecheatu Ion		
				Urecheatu Todor		
54	Lunca	2118	161	Urecheatu Elena	Pădure	557 st ²
		2120			Finăț	1028 st ²
		2123			Finăț	1452 st ²
		2124			Teren	106 st ²
		2125			Arabil	822 st ²
		2146			Arabil 1 j	657 st ²
		2161			Arabil	359 st ²
		2162			Finăț 1 j	101 st ²
		2652			Arabil	1095 st ²
		2653			Arabil 1 j	680 st ²
		2203			Pădure	496 st ²
		2654			Finăț	1013 st ²
		2655			Pădure	665 st ²
46	Pe Vale	3943	195	Marșavela Pavel	Pășune	168 st ²
				Șandru Iacob		
				Șandru Ion		
				Șandru Ion		
				Șandru Constantin		
				Șandru Nicolae		
				Șandru Petru		
				Șandru Stoican		

LES INDUSTRIES PAYSANNES DU DÉPARTEMENT DE CARAȘ-SEVERIN PENDANT LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XIX-e SIÈCLE (ÉTUDE ÉTHNO-HISTORIQUE)

(Résumé)

S'appuyant sur des documents cadastraux, gardés au service OCOTA Caraș-Severin, le matériel ci-présent se propose à mettre en évidence la performance des industries paysannes (la meunerie, la préparation des textiles, le tranchement du bois), de la contrée mentionnée. Pour cela on a choisi deux localités, Sichevița et Mehadica, situées dans des zones ethnographiques bien différentes et, pour l'unité temporelle indiqués, de „confiniums“ regimentaires distinctes.

Les plans et les registres cadastraux des deux villages ci-nommés, rédigés à des dates à peu-près différentes (1874 pour Sichevița et 1873 pour Mehadica) ont permis la mise au point d'une chéma historique, statistique et ethnologique qui constitue, en outre, le reflêt d'un événement socio-historique de l'époque: la dissolution des régiments de frontière et la constitution de la Communauté de Fortune, ayant son siège à Caransebeș.

Les listes de coposésorat, retrouvables dans les documents ci-mentionnés, indiquent, pour Sichevița, la disparition de la possession „communionalle“, chaque membre de l'assemblée étant inscrit individuellement, avec un ou plusieurs „rangs“ de meunerie, fonction de la possession foncière (le pouvoir économique) des familles dont il fait partie.

En ce qui concerne Mehadica, devenue membre de la Communauté de Fortune, où les communions ont survécus, le coposésorat est enregistré à l'intérieur de l'indivision communionalle, une conscription identique étant employée même au cas de la propriété foncière.

Les plans proprement-dits consistent le numéro et l'emplacement des installations d'industrie paysanne (des moulins spécialement).

L'étude, qui s'est proposé d'ouvrir un nouveau champ de recherche interférente, constitue une étape préliminaire de ce genre d'investigation, qui sera appliquée à des autres zones de la contrée.

RECENZII

STUDII ȘI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ, Vol. IX, Editura Academiei R.S.R., București, 1989, 169 p. 20 planșe în afară de text

Volumul IX al prestigioasei reviste apărută sub egida Institutului de Arheologie, ne oferă, așa cum ne-a obișnuit cu numerele precedente, un sumar bogat, de mare interes științific.

Prima secțiune: I. *Studii și cercetări* este structurată la rîndul ei în trei subsecțiuni:

A. *Numismatică*, cuprinde șapte studii, axate pe analiza unor tezaure inedite, de reală importanță pentru circulația monetară de pe teritoriul României, din antichitate și pînă în Evul Mediu. Astfel, primul studiu, semnat de Bucur Mitrea și Constantin Buzdugan, prezintă *Tezaurul de la Fedești (Moldova)*, compus din 251 de monede de bronz, emise de cetatea Istros, de tipul Apollo, aceste piese constituind o apariție în premieră sub formă de tezaur. Cei doi autori descriu mai întîi contextul descoperirii, apoi avansează cîteva considerații privind conservarea pieselor, semnificația istorică, la care adaugă catalogul acestora, întocmit deosebit de judicios, și însoțit de ilustrațiile corespunzătoare. Concluziile din final sugerează ipoteza că emisiunile din tezaur, datate după 339—325 î.e.n. subliniază existența unor legături dintre greci și teritoriul daco-getic din estul și sudul Carpaților în ultimul sfert al veacului IV î.e.n.

Reluarea tezaurului de 207 de monede descoperit la Crevedia (*Însemnări privitoare la faza tîrzie a monetăriei geto-dacice. Tezaurul de la Crevedia*) îi prilejuiește cercetătorului Octavian Iliescu cîteva considerații privind faza tîrzie a monetăriei geto-dacice. Materialul numismatic, foarte complex și cu un grad înalt de stilizare este grupat tipologic, după criteriile stilistice și metrologice cele mai evidente, alese de autor (p. 24, nota 10). Examinînd prototipurile care au stat la baza emisiunilor din tezaurul de la Crevedia (Prundu-Jibea și respectiv Mănăstirea) autorul studiului revine asupra datării tezaurului menționat, încadrîndu-l spre sfîrșitul secolului II î.e.n. sau la începutul primului secol î.e.n., tezaurul reprezentînd așadar punctul terminus al monetăriei geto-dacice tradiționale, adică de tip greco-macedonean. Totodată, acest tezaur ilustrează, alături de alte vestigii numismatice, dar și arheologice, transformările social-politice de la începutul domniei lui Burebista.

Seria studiilor de numismatică romană imperială este deschisă de cel semnat de Constantin Preda (*„Contribuții la studiul circulației denarilor romani imperiali în Muntenia. Tezaurul de la Mogoșoaia, București“*) care prezintă un fragment de tezaur — presupus a fi nucleul acestuia — înși-

ruindu-se cronologic de-a lungul domniilor dintre Nero și Antoninus Pius. Catalogul monedelor este însoțit de comentariul numismatic de rigoare (greutate, limite cronologice, data și cauza îngropării tezaurului, jurul anilor 161—180, în cursul domniei lui Commodus). Studiarea acestui tezaur ca și a celorlalte depozite monetare similare din Muntenia: Lungulețu, Butinaru, Săhăteni, Fintșesti, Homești, Slatina ș.a., îl determină pe autor să conchidă că în timpul a două sau trei decenii din secolul II e.n. au avut loc o serie de tulburări, cauzate de migrarea Sarmaților în teritoriul dac, dintre Dunăre și Carpați. Această concluzie este confirmată de descoperiri arheologice. Pornind deci de la datele arheologice și numismatice, Constantin Preda opiniază că limesul transalutanus a fost ridicat sub domnia lui Commodus, împotriva Sarmaților, chiar dacă o anumită porțiune, situată între Flămînda (pe Dunăre) și Rucăr (la poalele Carpaților) datează anterior.

Mai desprindem din numismatica romană imperială „*Tezaurul de monede romane imperiale de la Butoiești, jud. Mehedinți*“, semnat de Gheorghe Popilian și Ion Stan-Mircești, care publică un tezaur analog ca structură cu cele de la Gîrla Mare, Drăghiceni, Gostovăț, Belcin, compus din 165 de monede, eșalonate cronologic între anii 65—180 e.n. Procesul de acumulare a fost început în vremea lui Traianus și a continuat pînă la începutul domniei lui Commodus, fiind îngropat în jurul anului 180, climatul de nesiguranță datorindu-se populațiilor germanice care atacau limesul din regiunea Dunării mijlocii.

La rîndul lor, Silvia Marinescu-Bîlcu, Virgil Mihăilescu-Bîrliaba și Maria Chițescu publică un tezaur monetar, descoperit în satul Tîrpești (jud. Neamț), compus din 137 de exemplare, majoritatea aparținînd perioadei Traianus — Marcus Aurelius (64, 96%). Reține atenția o drahmă emisă de Domitianus la Lycia, anul 94. În cadrul unui amplu comentariu metrologic, cei trei autori remarcă că din acest punct de vedere, depozitul de la Tîrpești se apropie de tezaurile din Dacia liberă (Ghirișa II, Lungulețu și Lujerdiu). Luînd în considerare prezența numeroaselor piese hibride și chiar imitații, tezaurul în discuție se aseamănă cu depozitele de la Bozieni, Stănița, Ghindăoani și Rîpile, descoperite de asemenea în zona dacilor liberi.

În studiul „*Axiopolis în secolele III—VII e.n. în lumina descoperirilor monetare*“ (variantă în limba franceză) Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu și E. Nicolae își propun să examineze materialul numismatic roman și bizantin provenind din cetatea menționată (Cernavoda actuală) — în mare parte inedit — aparținînd sfîrșitului secolului al III-lea (domnia lui Aurelianus) și primele decenii ale secolului al VII-lea (începutul domniei lui Heraclius). Atît analizele statistice — concretizate în șapte tabele cît și catalogul monedelor, la care se adaugă comentariul documentat conținează pertinent unele situații comparative pentru diferite etape, ținînd cont de reformele monetare și de circulația monetară în alte localități din Scythia Minor. În acest sens, reținem, bunăoară doar un aspect, cel al ierarhiei atelierelor monetare, care în lotul de la Axiopolis este similară cu cea cunoscută pentru asamblul descoperirilor din zonă: adică — Constantinopolis, Nicomedia, Thessalonice, Cyzic și Antiochia. Pe baza monedelor, cei trei autori avansează ipoteza că monedele ilustrează clar prezența autorității imperiale în această fortificație de pe limesul dunărean în perioadele Aurelianus-Theodosius II și Justin I-Heraclius.

Ultimul studiu al primei secțiuni prezintă monede romane tirzii și bizantine din județul Argeș. După ce prezintă succint istoria zonei, Gh. Poenaru-Bordea și Paul I. Dicu subliniază faptul că aceste descoperiri monetare se plasează la nordul liniei fortificate „Brazda lui Novac de nord“, unde ele sînt destul de rare. Mai mult, cei doi semnatari ai studiului conturează zone distincte, care se individualizează prin emisiuni monetare diferite: Rîncăciuv, Curtea de Argeș, Pitești, zona vest-nord-vest, Săpata de Jos.

De foarte mare interes este studiul lui Radu Ocheșeanu din subsecțiunea a B — *Metrologie*, intitulat „*Pondurile unciale din Tomis. Încercare de clasificare tipologică și interpretare statistică*“. Bazîndu-se pe criterii tipologice, formă, stil, inscripții, simboluri, autorul încearcă să reconstituie patru serii de emisiuni de ponduri unciale tomitane și o grupă provizorie, cu ponduri care deocamdată nu pot fi inseriate. Remarcăm complexitatea metodologiei statistice utilizate de cercetătorul bucureștean, dintre care menționăm indicatorii: abaterea standard și coeficientul de variație.

În cadrul subsecțiunii C. *Medalistică*, Aurică Smaranda și Tudorică Stancu prezintă cinci medalii și două insigne, emise cu prilejul construirii Canalului Dunărea-Marea Neagră, piese care se remarcă prin calitatea execuției artistice și tehnice.

Nota „*Imitația unui bronz emis de Maroneea emis la Dunărea de Jos*“ aparținînd lui Vasile Culică deschide secțiunea a II-a a volumului: *Discuții și note*. Autorul prezintă o imitație tracică, descoperită în vecinătatea satului Coslogeni (jud. Călărași). Investigînd alte piese similare, descoperite în Bulgaria, Vasile Culică conchide că acest exemplar de la nordul Dunării aparține secolului al IV-lea î.e.n. (începutul deceniului patru), iar prezența sa în afara regatului odris poate fi pusă în legătură cu relațiile economice dintre tracii de la sudul fluviului și geții din cîmpia Ialomiței.

Nicolae Conovici și Nicolae Scăunaș examinează într-o notă suplimentară a tezaurului de monede romane republicane de la Jegălia (jud. Călărași) 31 de monede, dintre care 29 denari romani republicani, o imitație după acest nominal și o imitație după o tetradrahmă thassiană. Cu acest prilej, cei doi autori reiau întreaga structură a binecunoscutului tezaur, stabilindu-i frecvența cronologică relativă (după Crawford), diagrama greutateii, iar în final, analizează problema identificării copiilor după denarii republicani, infirmînd ipoteza că tezaurul de la Jegălia ar fi compus în totalitate din copii. În acest sens, cei doi autori sînt de părere că pentru stabilirea copiilor și a datei de emitere a acestora, este necesară analiza statistică a tuturor tezaurilor mixte (monede romane republicane cu cele grecești) atît din Dacia, cit și din teritoriile vecine.

În cadrul unei note deosebit de dense, sînt prezentate de către Ernest Oberländer-Târnoveau și Irina Oberländer-Târnoveau un lot de 49 de bronz, din secolele XIII—XIV emise în zona gurilor Dunării, mai precis la monetăria de la Isaceea-Saqei. Lotul în discuție, compus din emisiuni autonome cu legende în limba greacă și latină este clasificat conform tipologiei publicate de cei doi autori în 1981. Remarcăm observația celor doi cercetători că monede de bronz cu legenda în arabă, bătute la Isaceea pentru Noghay și pentru fiul său Čaka au fost semnalate în tezaurele din

Moldova, Muntenia de est, Oltenia și Banat¹. De asemenea, reține atenția aspectul conținutului de argint în compoziția a două monede cu legenda IC—XC, prezența acestui metal fiind identificată prin metoda fluorescenței de raze X (XRF).

În continuare, Eugen Nicolae examinează 15 aspri otomani din secolele XIV—XV, aparținând cabinetului numismatic al Institutului de Arheologie din București, fără a se cunoaște însă locul de descoperire. Cu toate acestea însă, piesele prezintă un mare interes, deoarece ele constituie variante ale tipurilor monetare sau chiar emisiuni inedite (ca de pildă asprul emis de Orhan²). Luând în considerare structura lotului precum și situația descoperirilor de aspri din secolele XIV—XV, autorul sugerează posibilitatea ca cele 15 monede să aparțină unui tezaur din zona dobrogeană.

Volumul se încheie cu un bogat buletin bibliografic (secțiunea III), cuprinzând nu mai puțin de 23 de recenzii, întocmite obiectiv și critic de specialiști români din diferite domenii ale numismatiei. Ele sînt rezervate fie unor recente și valoroase monografii aparținînd cercetătorilor: Margaret Thompson, Herbert Kevin, Jordanka Jouroukova, Simone Schers, J. B. Giard, J. Pierre Callu, E. Bernareggi, Cüneyt Olçer, Gerard Aubin, I. A. Mirnik, Pierre Bastien, I. Donoiu, îmbrățișînd domenii variate (de la numismatica antică — greacă și romană — pînă la cea medievală — de pildă monedele din Lombardia) fie unor periodice și reviste apărute în Italia, Iugoslavia, Belgia și Franța.

În sfîrșit, sumarul revistei românești de numismatică conține trei necrologuri, închinete a trei personalități științifice Octavian Floca, Iudita Winkler și Emil Condurachi.

La capătul acestor rînduri, se cuvine să remarcăm calitatea foarte bună a celor mai multe dintre ilustrații și a condițiilor grafice, care, alături de indicele selectiv (IV) și abrevierile bibliografice înlesnesc folosirea judicioasă a volumului.

Înscrind-se pe linia unei vaste tradiții, numărul IX „*Studii și cercetări de numismatică*” aduce asadar contribuții dintre cele mai interesante, oferind cititorului științific un variat material inedit dar și ipoteze pertinente, demne a fi reținute.

Nu ne rămîne decît să adresăm sincere felicitări atît autorilor din volum cît și întregului colegiu de redacție și să ne exprimăm, totodată, speranța unor apariții mai dese ale acestei reviste, extrem de necesară cercetării numismatice și tuturor iubitorilor de istorie.

DANA BĂLĂNESCU

¹ Este vorba, așa cum menționează de altfel și cei doi autori, despre tezaurul de la Obad (jud. Timiș) cu bibliografia completă: I. Sabău, în SCN, II. 1958, p. 291/29; O. Iliescu, în SCN, III, 1960, p. 273; C. Feneșan, în *Crisia*, 1974, p. 111; dar determinarea corectă a celor trei monede tătărești se datorează autorilor menționați în prezenta recenzie (p. 123, nota 19).

² Un exemplar emis de Orhan se află în patrimoniul numismatic al Muzeului județean de istorie din Reșița, provenind din fosta colecție Petre Mihăescu (vezi D. Bălănescu, în *Banatica* 10, 1990, p. 195, cap. C/1).

MEMORIALISTICA REVOLUȚIEI DE LA 1848 ÎN TRANSILVANIA

Studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, 304 p+il.

Avînd un rol considerabil în amplificarea luptei pentru emancipare socială și națională, în consolidarea legăturilor dintre provinciile românești, revoluția de la 1848 a constituit și constituie, în mod firesc, unul dintre obiectivele centrale ale cercetărilor istorice din patria noastră. În anii ce i-au urmat și pînă astăzi, revoluției i s-au dedicat mii și mii de pagini, înmănunchiate în articole, studii monografice, culegeri de documente și lucrări memorialistice. În această ultimă categorie se încadrează și realizarea istoricilor Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, chiar dacă este vorba de o restituire a unor texte memorialistice, întregită însă în chip fericit de investigația istorică a genului.

Lucrarea debutează cu un valoros studiu intitulat *Introducere în memorialistica revoluției* (72 p.), studiu ce etalează priceperea profesională a celor doi cercetători într-o muncă de pionierat, în alegerea mijloacelor de exprimare, inclusiv stăpînirea completă a bibliografiei problemei. Relevînd însemnătatea memorialisticii pentru reconstituirea evenimentului istoric ori doar pentru întregirea acestuia, autorii nu ezită să ne dezvăluie și limitele genului, de unde și necesitatea preluării critice a informației. Orientările noi în domeniul cercetării istoriei, reconsiderarea surselor au necesitat reabilitarea memorialisticii pentru puterea ei de a sugera climatul unei epoci, de a restitui destine individuale sau colective, îndeosebi că marile evenimente ale veacului precedent, făuritoare de istorie națională „au stimulat manifestările conștiinței colective, al căror ecou este sau a fost memorialistica, o formă de exprimare a conștiinței istorice a colectivității naționale“ (p. 13).

Abordînd memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania, N. Bocșan și V. Leu urmăresc însă succint fenomenul și la popoarele învecinate — maghiari, sîrbi, polonezi și austrieci — relevînd „coincidența cel puțin parțială a unor faze în evoluția acestuia“ (p. 13). și punîndu-ne la dispoziție, totodată, o listă bibliografică tematică, care conferă un plus valoric lucrării.

În studiul introductiv se remarcă, corect, că memoriile pașoptiștilor români reprezintă încă un capitol puțin cunoscut al istoriografiei noastre, multe rămînînd în manuscrise și fiind editate abia în ultima vreme, cu precădere cele privitoare la Muntenia. Dacă pentru Moldova situația se

prezintă altfel, în sensul că memorialistica a fost tipărită și cunoscută, aceasta este urmarea faptului că scrierile n-au fost consacrate doar revoluției, ci vizau întreaga viață și activitate a autorilor. Memorialistica revoluției române din Transilvania ocupă însă un loc aparte în contextul memorialisticii pașoptiste, dat fiind numărul considerabil de texte păstrate, unele inedite, dar și datorită „rostrurilor ce le-a avut în spiritul public ardelean, în cristalizarea sau consolidarea tradiției pașoptiste în societatea românească a secolului al XIX-lea“ p. 20). Începuturile ei coincid, ne informează cei doi cercetători, cu faza finală a revoluției, când remarcăm apelul românesc pe lângă factorii politici și opinia publică europeană pentru sprijinirea dezideratelor formulate de revoluție. Un veritabil impuls redactării memoriilor pașoptiste îl dă Papiu Ilarian prin a sa *Istorie*, în acțiune implicându-se lideri ai revoluției și reprezentanți ai elitei intelectuale.

Cea de-a doua etapă în evoluția memorialisticii ardelenice este plasată în deceniul opt al secolului trecut, într-un context politic nou, fiind delimitată de instaurarea dualismului austro-ungar și adoptarea pasivismului politic în Transilvania. Ea se leagă de numele lui George Barițiu, cel care a acordat o atenție aparte istoriei considerând-o autentică armă de luptă pentru apărarea drepturilor și individualității naționale, ceea ce impune o triplă direcție de acțiune — culegerea, păstrarea și publicarea izvoarelor, totul subsumat unei necesități imperioase: scrierea istoriei Transilvaniei de către români, nu de către străini care în istoriile lor minimalizau rolul românilor.

În fine, cea de-a treia generație de memorialiști se remarcă, conform structurării realizatorilor volumului, în ultimul și respectiv primul deceniu de la cumpăna veacurilor XIX și XX. Sint cei din urmă revoluționari aflați în viață, ce-și aștern pe hîrtie trăirile într-un moment de turnură pentru mișcarea națională a românilor. Redactate la ani buni după revoluție, la vîrsta senectuții, textele probează viziune de ansamblu, fără a excela însă în exactitate, cu autorul în centrul evenimentelor, dar și cu eroul colectiv, „națiunea—popor“, adus la rampă.

Într-o declarată analiză preliminară, consistentă identic, istoricii N. Bocșan și V. Leu au avut în vedere 41 de texte integrate genului memorialistic (15 inedite), elaborate de 39 autori. Este subliniată evoluția ascendentă a memorialisticii pașoptiste transilvănene de la 1850 pînă la începutul secolului nostru, faptul că ea a dezvoltat în toate cele trei faze evolutive o coordonată politică convergentă ideologiei și sensibilității epocii în care a fost redactată, însemnătatea genului fiind, de asemenea, explicit formulată în paginile cărții: „Partea organică a revoluției, reflex timpuriu sau tardiv al acesteia, memorialistica pașoptistă constituie un fragment reprezentativ al imaginii epocii moderne românești despre evenimentul ce i-a marcat începutul plasînd formarea civilizației române sau auspiciile spiritului revoluționar... Armă a revanșei și a eliberării, memorialistica pașoptistă a contribuit plenar la pregătirea Marii Uniri ce încununează fapta de la 1848“ (p. 77).

În structura cărții partea cea mai întinsă revine, firească, memoriilor unor participanți la revoluție. Din cele 13 texte tipărite în volumul discutat 10 sînt inedite, originalele păstrîndu-se la Biblioteca Academiei R.S.R., Arhivele Statului Bistrița-Năsăud și la Muzeul Unirii din Alba Iulia. Redactarea volumului a fost, deci, pentru editori o întreprindere di-

ficilă, după cum lesne ne putem imagina, începînd cu identificarea, selecția și, nu în ultimul rînd, transcrierea textelor vis-à-vis de grafia vremii. Celelalte trei texte au fost publicate fie în serial în „*Gazeta Transilvaniei*” (1898 și 1899) și „*Drapelul*” (1901), fie în ediții extrem de rare astăzi.

Deosebit de utile se dovedesc pentru cel interesat *Glosarul* și consistentul *Indice* (circa 900 nume de locuri și persoane) de la finele volumului, precum și materialul ilustrativ, la care însă credem că s-ar fi putut adăuga și fotocopii după unele manuscrise.

Importanța dării în circuitul științific a unor lucrări cu caracter memorialistic, care au așteptat atîția ani să li se acorde atenția cuvenită, este dincolo de orice discuție, iar Nicolae Bocșan și Valeriu Leu merită toată lauda. În *Notă asupra ediției*, după ce ne-au dat toate lămuririle privitoare la criteriile care au stat la baza întocmirii volumului, ei ne asigură că este vorba doar de „*un prim demers, motivat de nevoile cercetării istoriei revoluției de la 1848 dintr-o nouă perspectivă și cu o metodologie înnoită. Valorificarea memorialisticii pașoptiste continuă să rămînă un deziderat al istoriografiei noastre*” (p. 78—79). Fără îndoială așa este! Aserțiunea este dovedită și de preocupările actuale ale altor cercetători, rodul trudei lor așteptîndu-ne, cu îndreptățit temei, să constituie pentru istoriografia românească un cîștig cert, așa cum este, de altfel, și volumul prezentat de noi.

VASILE MIRCEA ZABERCA

PANTEON AFECTIV

HADRIAN DAICOVICIU

(1932—1984)

La vremea cînd sanctuarele din Munții Orăștiei se poleiau cu arama frunzelor de toamnă, o veste incredibilă a îndoliat întreaga suflare a arheologiei românești. Cu numai cîteva zile înainte de a împlini doar 52 de ani, Hadrian Daicoviciu intra în neființă. Și cînd, la Cluj, inima sa nobilă înceta să bată, pe *Kogaion* a mai căzut o stea. Fiul revenea lîngă ilustrul său părinte și, parcă, avîndu-i alături pe marii regi ai dacilor, se așezau împreună la acea masă a tăcerii, pe care un veșnic neobosit spirit brîncușian o pregătise anume pentru ei, înconjurînd „Soarele de andezit“ cu tamburii coloanelor de temple ale Grădiștei regale.

Hadrian Daicoviciu intra în legendă, continuîndu-și dialogul cu marii săi înaintași, pe care îi evocase încă o dată — cu puțin timp înainte de de drept roman, cît un mod esențial de comportament uman, pe care — *Styxul*, el ne-a lăsat însă imaginea vie a unui mare om, a unui distins dascăl și a unui istoric de excepție. Și-a dedicat, cu altruism și perseverență, întreaga energie acestor idealuri, deși viața i-a oferit arareori momente de liniște și fericire personală.

Om de o aleasă calitate sufletească, a știut să se facă iubit și respectat de toți cei care l-au cunoscut, răspunzînd tuturor cu iubire și respect. *Suum unique tribuere* a fost pentru el nu atît un fundamental principiu de drept român, cît un mod esențial de comportament uman, pe care — atunci cînd a fost necesar — a știut să-l reamintească cu strălucită elocvență și acelor care mai uitaseră că „trebuie să-i dai fiecăruia ceea ce i se cuvine“.

Mulți dintre noi au avut adesea prilejul de a-l simți aproape și de a se bucura de atenția sa binevoitoare. La diverse manifestări științifice sau în clipe de destindere, spiritul și verbul său — ambele de o rară eleganță și penetrație — ne-au îmbogățit sufletește și ne-au înzestrat memoria cu imagini de neuitat. Cercetările arheologice efectuate în ultima vreme pe meleagurile cărășene datorează mult atenției sale permanente, comentariilor și îndrumărilor pe care a știut să le ofere cu mult discernămint, dar fără rezerve, unor mai tineri colegi de breaslă.

Și-a iubit și stimat enorm părintele, în dubla sa calitate de fiu și discipol savant al celui care fusese — la rîndul său — un mare istoric, Constantin Daicoviciu. Grea moștenire, înaltă raportare, și dacă nu, a fost copleșit de vulcanica personalitate a acestuia, este pentru că s-a dovedit, în toate privințele, demn de marele său înaintaș, continuîndu-și

opera, mergînd mai adînc și mai departe pe drumul pe care acesta îl deschisese. Prin părintele său și prin întreaga sa descendență paternă, dintr-o familie de cărturari bănățeni, Hadrian Daicoviciu s-a simțit în permanență legat de aceste meleaguri, mîndrindu-se cu titlul de fiu de onoare al comunei natale a tatălui său. Revenea întotdeauna, cu mereu reînnoită plăcere, la aceste izvoare ale neamului său, pe șantierul arheologic, la manifestări științifice sau cu diverse alte ocazii. A murit, de altfel, cu intenția mărturisită de a-și lansa ultimul său volum — *Portrete dacice* — la Caransebeș. Prezența și ținuta intervențiilor sale a impus în asemenea măsură participanților la simpozionul „*In Memoriam Constantin Daicoviciu*“, încît această manifestare științifică omagială, desfășurată anual la Caransebeș, a reușit să se înscrie printre cele mai prestigioase pe plan național.

Prin calitatea sa de membru în colectivul de redacție al *Banaticii*, publicația Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin din Reșița, a contribuit din plin la creșterea prestigiului științific al acesteia.

El a ilustrat cu strălucire, desigur, în primul rînd Universitatea clujeană și Muzeul de istorie al Transilvaniei, instituții cărora le-a consacrat cea mai mare parte a activității sale. Dar nici una dintre problemele cu care era confruntată întreaga muzeologie românească nu l-a lăsat indiferent. Profesor universitar de mare distincție, Hadrian Daicoviciu a educat și îndrumat generații întregi de studenți, urmărindu-i sau sprijinindu-i și dincolo de porțile amfiteatrelor. Deși nu am avut șansa de a-i audia elegantele prelegeri, care au înnobilit sălile de curs ale Universității napocense, am avut prilejul să constat — nu numai din mărturiile unanime ale celor care i-au fost studenți — că nimic nu reușea să-l îndepărteze de la respectarea strictă a orarului de curs, după cum prezența sa continuă la manifestările științifice studențești era notorie.

Arheolog pasionat și competent, s-a distins cu deosebire prin activitatea permanentă de conducere a colectivelor de cercetători care au investigat an de an — cu rezultate mai mult decît remarcabile — impunătoarele momente de civilizație dacică și romană ale complexului de cetățeni din Munții Orăștiei sau de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. „*Însemnările despre Dacia*“ pe care l-a publicat cu regularitate în paginile revistei clujene „*Steaua*“ constituie mărturia preocupării sale constante de a fi la curent cu cele mai noi rezultate ale cercetări arheologice românești.

Îmbinînd fericit cunoașterea argumentului arheologic concret, ca și a vechilor izvoare literare, cu o solidă cultură clasică, care i-a oferit o largă deschidere spre universal a reușit să abordeze cele mai diverse aspecte ale vechilor civilizații carpato-danubiene printr-o profundă viziune istorică. Contribuțiile sale majore la istoria Daciei Romane, sau monumntala sinteză *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, constituie — cu siguranță — o perenă mărturie în acest sens.

Nu s-a limitat niciodată la cercul restrîns al specialiștilor, căci — prin conferințe, prin lucrări ca *Dacii* (incununată, de altfel cu premiul „Vasile Pârvan“, în 1965) sau *Portrete dacice* — a știut ca nimeni altul să facă din cea mai aridă informație științifică un subiect atractiv, pasionant chiar, pentru cele mai diverse categorii de iubitori ai istoriei.

A fost, deci, asemenea unui mare poet latin, cu totul îndreptățit să declare plin de mîndrie: „*Non omnis moriar!*“

Într-adevăr, prin tot ceea ce ne-a lăsat, nu a murit — și nu va muri niciodată de tot — în cugetul și inimile noastre. Căci, așa cum superb scria despre el — reluându-i pe antici — un alt mare istoric al vremurilor noastre, „celui ce mi-a fost și nădejde și împlinire, și care a ars cu totul și prea grabnic, nu-i putem făgădui decît că liniștea lui creatoare nu se va fi istovit în zadar“.

Și, fie-mi iertată bucuria copleșitor de tristă care mă cuprinde gîndindu-mă — iarăși — ce mare om, dascăl și savant a fost cel căruia i-am dedicat aceste rînduri, un modest condei neputînd, desigur, să-i surprindă întreaga personalitate.

*Eripitur persona, manet res:
Supremum Vale, Magister!*

MARIAN GUMĂ

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Hadrian Daicoviciu s-a născut la Cluj, la 11 octombrie 1932. Și-a făcut studiile liceale la Sibiu și la Cluj, pe care le-a încheiat în 1951. A fost, vreme de doi ani (1951—1953), student al Facultății de Istorie în cadrul Universității „V. I. Lenin“ din Kazan (U.R.S.S.). Din toamna anului 1953 a revenit la Universitatea din Cluj, pe care o va absolvi — printr-o licență strălucită — în 1955.

A fost, pe rînd, preparator (1955—1957), asistent (1957—1960), lector (1960—1973) și conferențiar al acestei universități.

În 1965 a fost laureat cu premiul „Vasile Pârvan“ al Academiei R. S. România pentru monografia *Dacii*.

În paralel, din 1966, a fost numit șef al secției daco-romane la Muzeul de Istorie al Transilvaniei. Din 1968 a devenit director adjunct, iar din 1974 directorul acestui muzeu.

Devine doctor în științe istorice al Universității din Cluj cu teza *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, în anul 1971, iar din 1978 a fost profesor titular în cadrul acestei prestigioase instituții de învățămînt superior.

A fost unul dintre membrii cei mai activi din cadrul Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Național.

A. Articole și studii:

1. *Date și probleme noi cu privire la dacii din Munții Orăștiei*, în *Studia*, fasc. 1, 1959, p. 7—21.
2. *Observații privind obștea sătească la geto-daci*, în *SCIV*, XI, 1960, 1.
3. *Il tempio-calendario dacico di Sarmizegetusa*, în *Dacia NS*, IV, 1960, p. 231—354.
4. *Probleme și perspective ale săpăturilor arheologice din Munții Orăștiei*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1.
5. *Addenda la „Așezările dacice din Munții Orăștiei“*, în *ActaMN*, I, 1964, p. 111—124.
6. *Coson sau Cotiso?*, în *ActaMN*, II, 1965, p. 107—110.
7. *La forteresse dace de Piatra Craivii (Transylvanie, Roumanie)*, în *Celticum*, XII, 1965, p. 165—166 (în colaborare cu I. Berciu și Al. Popa).
8. *Nouvelles données concernant le sanctuaire-calendrier dace*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 383—386.
9. *Noi considerații asupra Daciei Malvensis*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 73—84.
10. *„Regatul“ lui Rhemaros*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 445—447.

11. *Cronologia regilor daci*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 65—70
12. *Dacii și civilizația lor în secolul I î.e.n.—I. e.n.*, în *ActaMN*, V, 1968, p. 51—58.
13. *Considerații asupra cronologiei așezării dacice de la Fețele Albe*, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 465—473 (în colaborare cu I. Glodariu).
14. *Notes sur la première guerre dacique de Trajan*, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 109—124.
15. *Un castru roman în regiunea cetăților dacice din Munții Orăștiei*, în *Lucrări științifice. Istorie — Științe sociale — Pedagogie*, Oradea, 1971, p. 17—30 (în colaborare cu I. Glodariu).
16. *Un sanctuar circular dacic de la Fețele Albe*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 257—262.
17. *Descoperiri monetare romane în Banatul secolului al XIX-lea*, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 561—566.
18. *Developpement urbain et romanisation dans la province de Dacia*, în *Cen-tenar Muzeal Orădean*, Oradea, 1972, p. 153—160 (în colaborare cu C. Daicoviciu).
19. *Un complex de construcții în terase din așezarea dacică de la Fețele Albe*, în *ActaMN*, X, 1973, p. 65—96 (în colaborare cu I. Glodariu și I. Piso).
20. *Numele Ulpiei Traiane*, în *Tibiscus*, III, 1974, p. 101—104.
21. *Cassius Dio și Sarmizegetusa*, în *InMemCD*, Cluj, 1974, p. 111—116.
22. *Considerații privind unele descoperiri arheologice din zona Cluj-Napoca*, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 5—18 (în colaborare cu N. Vlăsia).
23. *Fenomenul urban antic în România*, în *Apulum*, XIII, 1975.
24. *Sarmizegetusa și războaiele marcomanice*, în *ActaMN*, XII, 1975, p. 159—163 (în colaborare cu I. Piso).
25. *Puncte de reper pentru cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei*, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 71—80 (în colaborare cu I. Glodariu).
26. *Inscripții din Sarmizegetusa*, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 89—97 (în colaborare cu I. Piso).
27. *Un fragment ceramic cu inscripție de la Porolissum*, în *ActaMN*, XIV, 1977, p. 201—204.
28. *Miscellanea epigraphica*, în *ActaMN*, XV, 1978, p. 115—123.
29. *Suum enique*, în *StComC, Istorie*, 1979, p. 21—26.
30. *Intre originalitate și adevăr*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 495—505.
31. *Le sanctuaire A de Sarmizegetusa Regia*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 65—79.
32. *Societatea dacică în epoca statului*, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 23—47.
33. *Edificii de cult la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (I)*, în *ActaMN*, XVIII, 1981, p. 59—84 (în colaborare cu D. Alicu).
34. *Moștenirea lui Vasile Pârvan*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 777—778.
35. *Edificii de cult la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (II)*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 59—74.
36. *Un manuscris inedit al lui Constantin Daicoviciu*, în *ActaMN*, XX, 1983, p. 705—708.

B. Monografii:

1. *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1962 (în colaborare cu C. Daicoviciu).
2. *Dacii*, București, 1965, 1968 (ed. I); București, 1972 (ed. a II-a, revăzută și completată).
3. *Ulpia Traiana*, ed. I, București, 1963; ed. a II-a, București, 1966 (în colaborare cu C. Daicoviciu).
4. *Columna lui Traian*, București, 1968 (în colaborare cu C. Daicoviciu).
5. *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Editura Dacia, Cluj, 1972.
6. *Portrete dacice*, Editura Militară, București, 1984.
7. *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, Editura Sport-Turism, București, 1984 (apărută postum).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE — ABRÉVIATIONS BIBLIOGRAPHIQUES —

ActaArchCarp	— Acta Archaeologica Carpathica, Krakow
ActaArchHung/Bp	— Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae, Budapesta
ActaArchKob	— Acta Archaeologica, Kobenhaven.
Acta Harghitensia	— Acta Harghitensia, Miercurea-Ciuc
ActaMN	— Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
ActaMP	— Acta Musei Perolissensis, Zalău.
AIIC(AIIAC)	— Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Cluj-Napoca
Apulum	— Apulum, Alba-Iulia
ArchKor	— Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchJug	— Archaeologica Jugoslavica
Arh Mold	— Arheologia Moldovei, București—Iai
Banatica	— Banatica, Reșița
BerRGK	— Bericht der Römisch—Germanischen Kommission, Frankfurt am Main.
BMC	— Coins of the Roman Empire in the British Museum, London
BSNR	— Buletinul Societății Numismatice Române, București
Carpica	— Carpica, Bacău
Cercetări arheologice	— Cercetări arheologice, Muzeul de istorie R.S.R.
CISPP	— Congresso Internazionale della Scienze Preistoriche e Protohistoriche, Roma
CNH	— Corpus Nummorum Hungariae, Budapesta
Crisia	— Crisia, Oradea
Cumania	— Cumania, Muzeul din Kecskemét
Dacia	— Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București I (1924) — XII (1948); N.S. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DDMÉ	— A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen.
Drobeta	— Drobeta, Drobeta Turnu-Severin.
ErdRép	— Erdély régészeti repertórium, Cluj, 1942.
FHDR	— Fontes historiae Daco-Romanae, II, 1970

- FolArch
(FA)
Germania — Folia Archaeologica, Budapesta
- Gumoski — Germania. Anzeiger der römisch-germanischen Kommission des Deutschen Instituts, Frankfurt am Main.
- Hierasus
IDR — M. Gumoski, Handbuch der polnischen Numismatik, Graz, 1960
- Istraživanja
JahrbuchRGZM — Hierasus, Botoșani
- JanPannMúzĚvk
JIES — Inscriptiile Daciei Romane, București, I (1975), II (1977), III/1 (1977).
- JPEK — Istraživanja, Novi Sad.
- LRBC — Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseum, Mainz
- Mannus — Jannus Pannonius Múzeum Ěvkönyve, Pécs
- Marmatia
Materiale (MCA)
MBR — Journal of Indo-European Studies, New York
- MPR — Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst, Berlin.
- MKE — Late Roman Bronze Coinage, A.D. 324—498, Part I and II, London, 1965
- Pontica
PZ — Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte, Würzburg-Leipzig—Bonn.
- RadVojMuz
RIC — Marmatia, Baia-Mare.
- RESEĚ
RMMIA — Materiale și cercetări arheologice, București.
- SCA
SCIV(SVIVA) — G. Buzdugan, Oct. Luchian, C. C. Oprescu, Monede și bancnote românești, București, 1977.
- SCN — G. Buzdugan, Gh. Niculiță, Medalii și plachete românești, București, 1971.
- SlovArh
Starinar — Múzeum és Könyvtari Értesítő, Budapesta.
- StudiiComC
(StComC) — Pontica, Constanța.
- StComSatu Mare
StComS — Prähistorische Zeitschrift, Berlin—Leipzig.
- StIstBan
Thraco-Dacica
Tibiscus — Rad Vojvodanskih Muzeja, Novi Sad.
- Roman Imperial Coinage, London, 9 volume, 1924—1982.
- Revue des études sud-est européennes, București.
- Revista Muzeelor și Monumentelor istorice și de artă, București.
- Studii și cercetări de antropologie, București.
- Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.
- Studii și cercetări de numismatică, București.
- Slovenska Arheologia, Bratislava.
- Starinar, organ srpskog arheološk društva, Beograd.
- Studii și comunicări de istorie-etnografie, Caransebeș.
- Studii și comunicări, Satu-Mare.
- Studii și comunicări, Sibiu.
- Studii de istoria Banatului, Timișoara.
- Thraco-dacica, București.
- Tibiscus, Timișoara (I-V); Analele Banatului, N.S., 1981.

- ZborNM — Zbornik radova Narodnog Muzeja, Beograd.
 ZPE -- Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn
- ALTE PRESCURTARI
 — DES AUTRES ABRÉVIATIONS
- ArhMJIR (A.MJIR) — Arhiva Muzeului județean de istorie Reșița.
 FAS (FilArhSt) — Filiala Arhivelor Statului.
 MJIR — Muzeul județean de istorie din Reșița
 R.M.S. — Regia Monopolului de Stat (a tutunului)
 SNR — Societatea Numismatică Română.

Tiparul executat la I. P. „Crisana” Oradea — cda. 22/1990.

